

CENK AĞCABAY

DR. HİKMET SAVAŞÇI BİR HAYAT

1902-1971

DİZGİ VE YAYINA HAZIRLIK
SOSYAL İNSAN YAYINLARI

REDAKSİYON
ALAATTİN ÖZTÜRK

KAPAK DÜZENİ
ERKAN GÖKBERK

BASKI-CİLT
Ceylan Matbaa (Ahmet Uçar) Davutpaşa Cad.
Güven San. Sit. B Blok No:318 Topkapı/İst.
Tel: (0212) 613 10 79

BİRİNCİ BASKI
İSTANBUL, Eylül 2015

ISBN
978-9944-285-77-3

YAYINCI SERTİFİKA NO
21550

DOKTOR HİKMET: SAVAŞÇI BİR HAYAT
SOSYAL İNSAN YAYINLARI
Sosyal İnsan Yayıncılık ve Matbaacılık Tic. ve San. A.Ş.
Kemerhatun Mahallesi Tarlabaşı Bulvarı No: 99 Kat:3
Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 297 26 10
sosyalinsanyayinlari@gmail.com

CENK AĞCABAY

DOKTOR HİKMET: SAVAŞÇI BİR HAYAT

DOKTOR HİKMET
SAVAŞÇI BİR HAYAT

ÖNSÖZ

"Yolun düşerse kıyıya bir gün
ve maviliklerini enginin
seyre dalarsan,
dalgalara göğüs germiş olanları hatırla,
selamla, yüreğin sevgi dolu
çünkü onlar fırtınayla çarpıştılar eşit olmayan savaşta
ve dipsizliğinde enginin yitip gitmeden
sana liman gösterdiler uzakta.?

Pierre-Jean de Béranger

Çeviren: Mihri Belli

"Dr. Hikmet: Savaşçı Bir Hayat"ta, "dalgalara göğüs germiş" büyük bir devrimcinin, **Dr. Hikmet Kıvılcımlı**'nın mücadelesini, eserlerini yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal koşulları içine yerleştirerek sergilemeyi hedefledim.

Bu kitaba temel oluşturan çalışma **"TKP ve Dr. Hikmet"**te, Dr. Hikmet'in yaşamının başlangıçtan 40'lı yıllara dek olan kesitini ele almıştım. Bu kitapta yaşamındaki önemli dönemeç noktalarını ve ürettiği teorik-siyasal eserleri yaşam bütünlüğü içinde sergilemeye çalıştım.

"TKP ve Dr. Hikmet"in önsözünü yazan Sosyalist aydın Vedat Türkali, Dr. Hikmet'in hayatını, **"Acılar içinde anıtsal bir yaşam"** sözüyle özetlemişti. Onun yaşamını anıtsallaştıran temel unsurlar, siyasi ve sınıfsal tercihlerindeki ödünsüz netlik, bun-

dan doğan savaşçı devrimci kimlik ve benzersiz entelektüel cesaret ve geniş ufuk idi.

"TKP ve Dr. Hikmet" Eylül-Ekim 2008'de, dünya ekonomik krizinin başlangıç evresinde yazılmıştı. Aradan geçen zaman içinde kriz derinleşti ve süreğenleşti. Süreklileşen durgunluk bir **"uzun depresyon"**un varlığına işaret ediyor. Krizin derinleşme eğilimine girmesi ve yarattığı toplumsal ve siyasi sonuçlar; aradan geçen zaman içinde dünyanın çehresinde oldukça önemli değişikliklere yol açtı.

Bu kitapta, özellikle Avrupa işçi ve sosyalist hareketinin deneyimleri bağlamında ele aldığım 1929'da patlayan dünya ekonomik krizinin zamana yayılarak ortaya çıkan toplumsal, siyasal sonuçlarının incelenmesi, günümüz krizinin yaratmakta olduğu ve yaratacağı etkileri kestirebilmek için çok önemli açıklıklar sunuyor.

Dünya ekonomik krizinin bu yeni evresinin başlangıcından itibaren uluslararası Finans-kapital'in temel tercihi, krizin faturasını emekçilerin sırtına yüklemek için çok katı uygulamalar geliştirmek oldu. Bu uygulamalar, Neo-liberal saldırı dalgasının yıllar içinde yarattığı ağır tahribatı kısa süre içinde devasa boyutlara ulaştırdı.

Öyle ki, krizin derin sarsıntıları ile karşı karşıya kalan Yunanistan'da, sağlık sigortasını kaybedenlerin oranı % 35'e ulaştı, işsizlik oranı gençlerde % 50. Belirli merkezlere kurulan yardım çadırlarından yemek yiyen insan sayısı her geçen gün artıyor. Yunanistan halkının sürekli artan hoşnutsuzluğu yıllardır Finans-kapital güdümlü yayın organlarının sayfalarını süslüyor.

Kasım 2013'te, Yunanistan'da vergi kontrolleri yapmak için küçük işyerlerini ziyaret eden vergi kontrolörlerinin öfkeli küçük işletme sahipleri tarafından bölgeden nasıl kovulduklarını hikaye eden bir haberde konuşan, aynı mekanda 34 yıldır restaurant işletmeciliği yapan ve kendisi de vergi kontrolörlerini kovan grubun içinde yer alan Nikolis Genitakis, Finans-kapitalin saldırıları karşısında Yunan halkına egemen olan genel psikolojiyi şu sözleriyle ifade etmişti:

"İnsanlar çok yoksul ve çok öfkeli. Burada ne işleri var? Neden büyük balıkların peşine gitmiyorlar?"[1]

"Neden büyük balıkların peşine gitmiyorlar?"

Büyük balıkların peşine gideceği sözünü veren bir siyasi parti, Yunanistan halkının altı yıldır vermekte olduğu büyük mücadelelere dayanarak Yunanistan siyasetinde çok hızlı bir yükseliş yaşadı. Büyük bir yıkıma sahne olan Yunanistan'da, geleneksel sağ ve soldan oluşan siyasal alan kısa bir süre içinde tuzla buz olmuştu. Uzun yıllardır Yunanistan'ın burjuva siyaset düzlemine egemen olan partiler **PASOK** ve **Yeni Demokrasi**, büyük bir düşüş yaşamıştı. Yunanistan'daki çeşitli solcu toplumsal ve siyasi grupların bir araya gelerek oluşturduğu amorf bir parti olan **Syriza,** düzenin geleneksel partilerinden boşalan alanı hızla doldurdu.

Yaşanılan devasa yıkım süreci sadece Syriza'nın yükselişinin zeminini oluşturmamıştı. Faşist parti **Altın Şafak'**ta hızla yükseliyordu. Önceki deneyimlerde görüldüğü gibi, Yunanistan deneyiminde de, krizin derin sarsıntıları, uzun yıllardır egemen olan istikrarlı siyasi yapıları çok kısa bir zaman dilimi içinde tuzla buz ediyor, o güne dek **"marjinal"** konumda olan aktörleri hızla merkeze taşıyordu.

Syriza'yı merkeze taşıyan basıncı yaratan, Yunanistan emekçilerinin son beş yılda sürekli yükselttikleri sokak mücadelesi, geliştirdikleri toplumsal dayanışma ağları ve emekçi kitlelerdeki birikmiş olan öfkenin değişim umudunu ateşlemesiydi. Ve bu eğilim, Syriza'nın ciddi bir oy oranıyla kazandığı seçimle doruk noktasına ulaştı.

Ancak...

Seçim sonucunda ulaştığı doruk noktasıyla tüm dünya solunda büyük bir heyecan yaratan Syriza, hükümet olduktan kısa bir süre sonra, o güne dek taşıyıcısı olduğu siyasi önermelerin tam tersi istikamette uygulamaların altına imza atmaya başladı. Öncekilerden daha acı bir kemer sıkma paketinin altına imzayı, hem de kendisinin düzenlemiş olduğu bir halk oylamasında çıkan % 61'lik hayır oyuna rağmen attı.

1 The New York Times International Weekly, 11/ November 2013.

Yunanistan'da daha önceki burjuva partilerinin gerçekleştirdikleri özelleştirmelerden daha kapsamlı bir özelleştirme paketinin uygulanmasına onay verdi. Kemer sıkma paketinin parlamentoda oylanması esnasında, kemer sıkma paketi karşıtı gösteri düzenleyen emekçi ve devrimcilere karşı Yunan polisini kullandı. Parlamentoda kemer sıkma paketi aleyhinde oy kullanan Syriza mensupları kabinedeki görevlerinden uzaklaştırıldı.

Bu büyük geri dönüşü kabullenmeyen Syriza mensupları partiden ayrılarak **yeni bir parti** kurdular. Kısa bir süre sonra Yunanistan'da seçimler var. **Ekathimerini** adlı Yunan gazetesinin ve **Financial Times**'ın yayınladığı son kamuoyu yoklamalarına göre, son seçimde açık ara farkla seçimi kazanan Syriza'nın oylarında ciddi bir erime söz konusu. Yeni Demokrasi ile arasındaki oy farkı sadece bir puana düşmüş durumda.

Yeni kurulan **Halkın Birliği partisi**nin oyları ise, 2 ile 3 puan arasında görünüyor. Syriza'nın altı aylık hazin öyküsü, sol ve emekçiler açısından ortaya üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir tablo çıkarıyor. **Sağlam bir temel üzerinde örgütlenmiş devrimci bir sınıf partisi**, sınırları kalın fırça darbeleriyle çizilmiş ideolojik bir çerçeve, açık ve net bir siyasi çizginin olmadığı koşullarda, Yunanistan'da olduğu gibi en güçlü emekçi muhalefetleri bile **yenilmeye mahkum**. Yunanistan deneyiminden çıkan en açık ders bu olmalı.

Ufku kısa vadeli seçim başarıları ile sınırlı, devrimci bir dönüşümü varlığının temeli haline getirmeyen, burjuva siyaset düzlemini faaliyetlerine esas alan sol bir siyasi oluşum eninde sonunda burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden, Syriza örneğinde olduğu gibi, onun pis işlerini gören temiz çocuğa dönüşmek zorundadır. Ve bu yeni bir durum da değildir, geçtiğimiz yüzyılda en büyük seçim başarılarına imza atmış, milyonluk kitleleri örgütlemiş reformist Avrupa sosyalistlerinin tarihsel deneyimleri bu noktada anımsanmak zorundadır. Kapitalist düzenin en sağlam koruyucuları olarak 20. yüzyıl boyunca sahip oldukları işlev bir kez daha gözden geçirilmek zorundadır.

Neden mi?

Yakınlarda, İngiliz İşçi Partisi'nde yapılan oylama sonucunda **Jeremy Corbyn** partinin başına geçti. İngiliz İşçi Parti-

si, Avrupa'daki reformist sosyalist akımın en köklü ve emekçiler açısından en tehlikeli temsilcilerinden birisidir. Adı İşçi Partisi'dir, kökleri işçi sınıfına dayanmaktadır, ancak uzun yıllar İngiliz emperyalizmini yönetmiş, İngiliz egemenlerinin ana siyasi dayanak noktalarından birisi konumuna yükselmiş bir oluşumdur. Engels ve Lenin'in işçi sınıfı içindeki ayrıcalıklı katman olarak adlandırdıkları **"işçi aristokrasisi"**ni tarif ederken, kullandıkları en önemli örnek İngiliz sendikacılar ve onların siyasi organizasyonu İşçi Partisi idi.

Bu parti, henüz 12 yıl önce gerçekleştirilen, Afganistan ve Irak'ın emperyalist işgallerinin siyasi sorumluluğuna sahiptir. İktidar yıllarında Neo-liberal saldırganlığı hız kesmeden uygulamıştır. Jeremy Corbyn, partiye uzun yıllardır egemen olan siyasi platforma muhalefet ederek seçilmiştir. Emperyalist savaş politikalarını, neo-liberal uygulamaları reddeden bir siyasi söylem geliştirmiştir.

Ancak...

Benzer siyasi söylemler Syriza'nın edebiyatında çok daha fazla ve güçlü bir alana sahipti. Syriza'nın siyasi bileşimi çok daha heterojendi ve çok daha fazla sol bir profil çiziyordu. Yunanistan'ın emperyalist-kapitalist dünya içindeki ağırlığının İngiltere ile karşılaştırılması mümkün değil. Bu olağanüstü zamanlarda, sol güçler çok daha dikkatli olmak zorundadır. İngiliz İşçi Partisi, İngiltere'de kurulu burjuva düzeninin sağlam parçalarından biridir.

Büyük bir ekonomik ve toplumsal yıkım yaşayan Avrupa'nın güneyinde de sol etiketli ya da amorf sol yaklaşımlara sahip reformist oluşumlar son yıllarda güç kazanıyorlar. İngiltere'de yaşanan bu gelişme ve Yunanistan'ın ardından Güney Avrupa'da yükselen siyasi oluşumlar, kuşkusuz emekçi kitlelerin kriz koşullarında sola giderek daha fazla alan açtığının en somut göstergeleridir, ancak kitlelerdeki siyasi tutum değişimlerinin ve yıkıma karşı direniş eğilimlerinin güçlenmesinin farkında ve son derece tecrübeli olan Finans-kapital eldeki siyasi seçenekleri çoğaltmaya ve çeşitlendirmeye çalışıyor.

Oxfam grubu tarafından yapılan yeni bir araştırmanın sonuçları geçtiğimiz Ocak ayında açıklandı ve emekçi kitlelerdeki tutum değişiminin kaynaklarına ilişkin önemli veriler sunuyor.

Araştırma sonuçlarına göre dünyada, **"en zengin yüzde 1'lik dilime girenlerin, 2016'da küresel servetin yarısından fazlasına sahip olacağı"** ortaya çıktı. Araştırmanın ortaya koyduğu bir başka sonuca göre, **"Dünyadaki en zengin yüzde 1'lik kesimin varlığı, 2009'da yüzde 44 iken, 2014'te yüzde 48'e yükseldi."**

Yani, ekonomik kriz yıllarında Finans-kapitalistler servetlerine servet katmaya devam ettiler. Onlar servetlerini büyütürken, emekçiler her seferinde biraz daha fazla kemer sıkmaya zorlandı. Daha fazla kemer sıkmak istemeyen emekçi kitleler, farklı siyasi seslere daha fazla kulak kabartır oldular.

Finans-kapitalin sözcüleri arasında da, kapitalist düzenin geleceğini kurtarmak için mevcut uygulamalarda revizyonlar yapılması gerektiğini savunan unsurlar krizin başlangıcından beri seslerini yükseltiyorlar. Paul Krugman'dan Joseph Stiglitz'e burjuvazinin saygın iktisatçıları **"gelir eşitsizliğinin yarattığı toplumsal sonuçları"** sürekli gündemde tutuyorlar. Bu nedenle, Yunanistan'da yaşanan süreç boyunca Syriza'nın arkasında durmuş, Finans-kapitalin yayın organlarında, Yunanistan'da **"sol"**suz bir çıkışın mümkün olmadığını dile getirmişlerdi.

İnanılması güç ama, Neo-liberalizmin en saf ve güçlü savunucusu olan Finans-kapitalin **"seçkin"** yayın organı Financial Times'ın Philip Stevens gibi önemli temsilcileri bile, Corbyn'in İşçi Partisi'nin başına gelmesini yorumlarken, **"seçkinlerin herhangi bir bedel ödemeden, krizin yükünü halkın sırtına yıkmasından"**[2] şikayet eder oldular. Finans-kapital sözcüleri arasında beliren bu eğilimler, halkların sırtına vurulan yükün ağırlığını, kapitalist sömürünün vahşi boyutlarını somut olarak gösterir niteliktedir.

Ama sadece bu kadar değil...

Dünya ekonomik krizinin derinliği ve süreğenliği, kapitalist dünyanın farklı güç merkezleri arasındaki rekabet ve paylaşım mücadelelerini de yeni bir düzleme sıçratıyor. Yeni düzlem, dünya üzerindeki önemli enerji kaynakları ve nakil hatlarının bulunduğu düğüm noktalarında askeri ve siyasi çatışmaları büyüten jeo-politik krizlere yol açıyor. Ortadoğu'dan Ukrayna'ya uzanan bir yayılım içinde, korkunç insani maliyetlere yol açan

2 Corbyn for leader? Blame the bankers, Financial Times, Sep 10 2015

bu çatışmalar, emperyalist-kapitalist dünyanın insanlığa savaş, çatışma, sömürü ve göçmen dalgaları dışında verecek hiç bir şeyi olmadığını her gün bir kez daha olanca vahşetiyle gösteriyor.

Sovyet Sosyalizmi'nin yıkıldığı zamanlarda zafer sarhoşluğuyla, **"ebedi refah ve barış"**ın önündeki en büyük engelin yok edildiğini vaaz eden emperyalist merkezler, İkinci Paylaşım savaşı sonrası yaşanmış en büyük göç dalgası ile karşı karşıya. **"Ebedi refah ve barış"** vaadinin emperyalist merkezlerdeki karşılığı yükselen ırkçı-faşist oluşumlar, ücretlerde düşüş, kölelik koşullarına mahkum edilen göçmen emekçiler.

Ukrayna'da ABD önderliğindeki Batılı emperyalist güçler güdümünde gerçekleştirilen hükümet değişikliğinin ardından yaşanan çatışmaları bir fırsat olarak değerlendiren ABD ve NATO güçlerinin son bir yılda, Rusya'nın sınırlarında yoğunlaştırdıkları askeri tatbikatlar ve hareketlilik, Sovyetler'in yıkılışından bu yana görülmemiş çapta arttı. Nükleer güçler arasında yaşanan bu karşı karşıya geliş, insanlığı bir Nükleer felaketin eşiğinde yaşamaya mahkum ediyor.

Rekabetçi birikimin temelini oluşturduğu kapitalistlerin azami kar dürtüsü, genişletilmiş yeniden üretim mekanizmasını dünya çapında sürekli besliyor. Doğanın insana sunduğu olanaklar, doğal kaynakların sürekli yağmalanmasına yol açan kapitalist üretim ilişkileri tarafından her geçen gün daha fazla istismar ediliyor. Bu durum, insanlığı bir ekolojik tahribat ve yıkımın ortasında, ekolojik felaketin eşiğinde yaşamaya mahkum ediyor.

Üst üste binen bu çoklu kriz ortamı, toplumsal ilişkilerde ağır sarsıntılara yol açıyor. Kapitalist toplumlarda sürekli empoze edilen ve tüm toplumsal ilişkilerin temeline yerleşen rekabet; sürekli işini kaybetme, konutunu kaybetme, sosyal güvencesini ve sosyal statüsünü kaybetme korkularıyla yaşayan ve sürekli diğerleriyle rekabet içinde atomize olmuş insanlar yaratıyor.

İnsanın insanlaşma sürecinin kaldıracı olan emek süreci, ücretli köleliğin dayatıldığı kapitalizm koşullarında emekçileri hayata karşı yabancılaştıran yıkıcı bir zorunluluk haline geliyor.

Bu korkunç koşullar nedeniyle, tahkim edilmiş Avrupa kalesine girmek için çaba harcayan çocukların cansız bedenleri Akdeniz, Ege kıyılarına vuruyor. Olaylar henüz yansıtılırken ideolojik kampanyalar başlıyor. Mesele hemen **"Avrupa'nın göçmen krizi"** biçiminde kodlanarak dünyaya yansıtılıyor. Öyle ya, kıyıya vuran cansız bedenler Avrupalılar'a ait, yurdunu terk edip, bilinmezlere doğru yol alan, eğer ölmeden kurtulabilirse Avrupa'nın **"medeni"** toplama kamplarına kapatılacak olanlar Avrupa yurttaşları.

Evet… Öyle bir zamanın içindeyiz… Kıyıya vuran cansız bedenler karşısında Avrupa Finans-kapitali düzenlediği zirvelerde, saygın basınının sayfalarında, Libya kıyılarını askeri güçleriyle işgal edip, göçmen kamplarını Libya'ya taşıma, askeri olarak kontrol altına alınacak bu bölgelerde, Avrupa kapitalistlerinin işine yarayacak unsurları seçip, diğerlerini geldikleri yere yollama projelerini tartışıyor.

Kobaneli çocukların kıyıda yatan cansız bedenleri, Batılı Finans-kapitalistler için Suriye'ye askeri müdahale talebinin gerekçesine dönüşüyor. İçinde serpilip boy attığı ortamın oluşumunda birinci dereceden sorumlu oldukları güçleri **–örneğin IŞİD-** bahane ederek stratejik enerji kaynaklarının bulunduğu alanlara müdahale etmeye çalışan Batılı emperyalistler, emperyalist-kapitalizmin çürümüşlüğünün en somut göstergelerini ortaya koyuyorlar.

Tablonun bu kısmı son derece karanlık görünüyor, ancak bir de diğer kısmı var. Mesela uzun karanlık yılların ardından gelen **"Gezi İsyanı"** baharı var. Ortadoğu'dan Kuzey Afrika'ya adalet, özgürlük talepleri ile ayağa kalkan emekçi kitleler var. %1'e karşı % 99'un birliğini popülarize eden kitle hareketleri var. Brezilya'dan Şili'ye sokakları terk etmeyen emekçiler var…

Ve daha fazla olacak, çoklu kriz daha büyük daha gelişkin halk hareketlerini dünya çapında mutlaka doğuracak.

Ancak…

Syriza örneğinde değindiğimiz gibi, işçi sınıfı ve halk hareketlerini somut siyasi hedeflere yöneltecek, somut hedeflerle sosyalist hedeflerin bağını kuracak siyasi programa sahip devrimci partiler, bu partilerin devrimci atılımlarını ateşleyecek

ideolojik zemin ve teorik sağlamlık olmadığı takdirde yaşanacak olan, Yunanistan benzeri ağır yenilgiler ve emekçi kitleler arasında yayılan düş kırıklığı olacaktır.

Bu hedeflere ulaşmak için Marksist-Leninist teorinin uğradı deformasyonların giderilmesi, yeniden daha sağlam temeller üzerinde kurulması, geçmişin devrimci deneyimlerinin bugüne ışık tutacak bir tarzda ele alınması bir zorunluluk olarak belirmektedir.

Benim bu çalışmamdaki hedef, yukarıda sözünü ettiğim zorlu işe aday olan yeni **devrimci kuşaklarla**, Marksizm'in Türkiye'de özgülleşmesinde ön açıcı ve ayrıcalıklı bir rol oynadığına inandığım **Dr. Hikmet Kıvılcımlı'**yı **buluşturmak**tır. Bu buluşma gerçekleştiği takdirde, yeni devrimci kuşaklar onun zengin devrimci perspektiflerinden beslenerek daha güçlü mücadele araçlarına sahip olacaktır.

Bu çalışma sürecinde birçok arkadaşımın çok değerli katkıları oldu. Sosyal İnsan Yayınları'ndan **Haşmet** ve **Alaattin ağabeyler** çalışmanın her aşamasını destekledi, teşvik ettiler. **Nesrin** ve **İbrahim**, dostlukları, yoldaşça dayanışmaları ile yabancısı olduğum yeni bir ülke ve kentte var olabilmeme çok ciddi katkılar sağladılar. **Erkan** ve **Semih** sayesinde gereksinim duyduğum kaynaklara hızla ulaşabildim. **Oğuz** metni okudu, metne yönelik değerlendirme ve önerilerini paylaştı. **Semra**, diğer kitaplarda da olduğu gibi, bu kitabın da doğal ortağı. Birçok kaynağa ulaşmamı o sağladı. Tanıklarla yapılan görüntülü çekimleri büyük ölçüde o gerçekleştirdi. Bütün bu süreçleri yaşayan biri olarak, metne ilişkin görüşlerini paylaştı. **Ruth** ve **Deniz Rosa**, varlıkları ile ihtiyaç duyduğum enerjiyi sağladılar. Hepsine teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışma, aynı zamanda kolektif bir çalışmadır. Kuşaklardır, **Dr. Hikmet'in yükselttiği bayrak** altında emperyalist-kapitalizme karşı mücadele eden her devrimci bu çalışmanın doğal ortağıdır. Ancak kısa süre önce yitirdiğimiz farklı kuşaklardan iki devrimciyi: **Kader Ortakaya** ve **Zafer Emir** yoldaşları özel olarak anmak istiyorum.

Farklı kuşaklara ait olan bu iki devrimci, birbirine uzak coğrafyalarda, farklı türden direnişler gerçekleştirdiler. **Kader**, kendi topraklarında zulüm karşısında baş eğmemek için top-

yekün direnişi seçen Kürt halkının direnişine ortak olmak için gittiği **Kobane** sınırında **alçakça katledildi**. Kader'in saf ve temiz anısı, emekçilerin, ezilen halkların mücadelesinin devam ettiği her yerde en canlı haliyle var olacak. Kazanılacak her zaferde, **o tatlı gülüşüyle** zafer halaylarına katılacak…

Zafer, siyasi göçmen olarak uzun zamandır yaşamakta olduğu **Zürih**'te kapitalist metropollerin türlü çeşit ayartmalarına karşı sağlam bir direniş geliştirmiş, devrimci pratiği hayatın farklı alanlarına aktarma çabasında içinde olmuş bir devrimciydi. Hastalığının artık çok ilerlemiş olduğu ve sona yaklaştığı günlerde bile dünya ve Türkiye üzerine bilgilenmekten, düşünmekten, tartışmaktan bir an olsun vazgeçmedi. Kitabın, ölümüne dek yazılmış olan bölümlerini satır satır okumuş, görüş ve önerilerini paylaşmıştı. Yaşam üslubunun vazgeçilmez özellikleri haline gelmiş tevazu ve sadeliği ile sessizce aramızdan ayrıldı. **Güzel anısını, peşinde koşmaktan hiç vazgeçmediği ideallerini yaşatacağız...**

14/9/2015
Zürih

Giriş

"**Entelektüel**" sözcüğü Latince "**Intelectus**" sözcüğünden kök alıyor, Türkçe'ye, Fransızca "**Intellect**" sözcüğünden girmiş. "**Soyut ve mantıksal düşünme yetisini kullanan kişi**" anlamını taşıyan bu sözcük Rusya'da ve Avrupa'da 19. Yüzyılda kullanılmaya başlanmış. Esas olarak batıdaki sosyal mücadelelerde belirgin bir anlam kazanan sözcük, batıda feodal egemenlik düzenine ve kilisenin ayrıcalıklarına karşı mücadelenin öncüsü ve esinlendiricisi bir toplumsal katmana işaret etmekteydi. Günümüzde "**aydınlar sınıfı**" anlamında kullanılan 'Inteligentsia', Rusça 'Intelligentsia'dan geliyor. 19. Yüzyılda Rusya'da yaşanan toplumsal mücadeleler bu sözcüğün kazandığı anlam ve yarattığı çağrışımların zeminini oluşturuyor.[3]

Rusya'nın sosyal pratiğinde biçimlenen ve özgül anlamını kazanan "**Inteligentsia**" sözcüğü, dünyanın farklı coğrafyalarında kullanılmaya başlanırken, sözcüğün içerdiği siyasi anlam daha da belirginleşmiş ve esas olarak siyasi belirlenim başat hale gelmiştir. Çarlık Despotizminin baskıcı ve zorba yönetimine karşı her araç ve yöntemle mücadele eden Rus 'Inteligentsia'sı, 19. Yüzyılın ikinci yarısında çok canlı siyasi ve kültürel bir ortam içinde şekillendi. Bu ortamın dinamizmini 1860'larda üretilmiş çeşitli eserlerden hareketle kavramak mümkündür. Dostoyevski'nin 'Ölüler Evinden Anılar'ı 1861'de, 'Yeraltından Notlar'ı 1864'te, 'Suç ve Ceza'sı 1862'de, Turgenyev'in 'Babalar ve Oğullar'ı 1862'de yayınlandı. Tolstoy 'Savaş ve Barış'ı 1865'te yazdı. Çaykovskiy ilk operasını ve orkestra eserlerini bu yıllarda besteledi.

Lenin, 1890'ların ikinci yarısında, Rusya işçi sınıfının toplumsal mücadele alanında giderek artan sınıfsal ve siyasi ağırlığını ve Rusya'daki sınıf mücadelesi süreçlerinde işçi sınıfının sahip olduğu ayrıcalıklı konumu vurgulayıp; bu gelişme-

3 BKZ. Andrzej Walicki, Rus Düşünce Tarihi, çev. Alaattin Şenel, V Yayınları, Ankara 1987.

ye karşın hala eski popülist siyasi pozisyonlarında ısrar eden "**inteligentsia**"ya karşı İşçi Sınıfının tarihsel rolü temeline dayalı Devrimci Komünist perspektifleri güçlü bir biçimde savunurken, bir yandan da 'inteligentsia'nın mücadele geleneğine sahip çıkıyor; 1899 sonbaharında "**Rus Sosyal Demokratları'nın Bir Protestosu**" başlıklı yazısında, o dönemde siyasi alanda etkinlik kazanmaya çalışan liberal-sosyalist akımlara karşı bu devrimci gelenekle olan güçlü bağın altını çiziyordu:

"**Hareket ve akım olarak Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, Rusya'nın önceki bütün devrimci hareketinin eserini ve geleneklerini devam ettirir: sosyal-demokrasi, önüne politik özgürlüğün kazanılmasını bir bütün olarak Parti'nin ivedi görevlerinin en önemlisi olarak koyarak, daha eski 'Halkın İradesi' partisinin şanlı savaşçılarının açıkça ortaya koymuş oldukları hedefe doğru yürür...**"

Eğer eski "**Halkın İradesi**" Partisi'nin savaşçıları Rus tarihinde, az sayıdaki kahramanı destekleyen sosyal tabakaların dar kapsamına rağmen ve hareketin bayrağı olarak asla devrimci olmayan bir teori hizmet etmesine rağmen, Rus tarihinde olağanüstü bir rol oynayabildilerse, proletaryanın sınıf mücadelesine dayanan sosyal-demokrasi yenilmez olabilecektir."[4]

'Inteligentsia" Osmanlıca'ya münevver, Türkçe'ye aydın olarak giriyor, ancak bu sözcüklerin yüklendiği anlam ağırlıklı olarak Rusya'da biçimlenen sözcüğün anlamsal yüküne sahip oldu. Osmanlı otokrasisine karşı sesini yükseltmeye çalışan ilk Osmanlı münevverleri de tıpkı Rusya'da olduğu gibi, toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunların çözümünün önkoşulu olarak Osmanlı Despotizmi'nin yıkılmasını ve anayasal bir temele sahip olan burjuva demokratik bir siyasi sistemin kurulmasını asıl hedef olarak belirlediler, faaliyetlerini bu hedef doğrultusunda geliştirdiler.

Ayşe Hür, konuyla ilgili bir yazısında bir saptama yapıyor.

"**Kavramın Osmanlıcaya 'münevver', Türkçeye 'aydın' olarak girmesi oldukça ilginç, çünkü Fransızcada veya bir başka Batı dilinde 'aydınlatmak' kökünden gelme 'aydın' diye farklı bir kavram yok, sadece 'entelektüel' var. Bana göre, bilgi-**

4 V. İ. Lenin, Seçme Eserler Cilt 1, sf. 510-511, çev. Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul Nisan 1993.

li insan, bilim insanı, yazar, akademisyen olmak, 'entelektüel' veya 'aydın' olmakla eşanlamlı değil. Aydın esas olarak modernleşen Batı-dışı toplumlarda belli bir misyon sahibi, dava adamı iken, entelektüel, bir misyona bağlı olmaksızın evrensel sorunlar üzerine kafa yoran, düşünen kişi."[5]

Ayşe Hür'ün saptadığı ayrım son derece önemlidir. Bu noktada, geç-kapitalistleşen toplumların ayırıcı özelliklerinden biri ile karşı karşıya geliyoruz. Sözcüğün batıda kazandığı anlam ile batı dışı coğrafyalarda kazandığı anlam arasındaki farklılığın temelini ele alırken bu olgu önem kazanıyor. Batıda kapitalizmin gelişme süreci içinde toplumsal, siyasal mücadeleler modern sınıf güçleri öncülüğünde yürütülürken; geç-kapitalistleşen coğrafyalarda aydınlar bu mücadelelerde önemli rollere sahip olabiliyor. Dolayısıyla, aydın kavramının bu coğrafyalardaki biçimlenişi de farklı vurgular içeriyor.

Avrupa'da Aydınlanma ilk burjuva demokratik atılımların, Hollanda ve İngiltere'de gerçekleşen burjuva devrimlerinin yarattığı alt üst oluş süreçlerinin ardından sahne aldı. Aydınlanma'nın önemli isimleri devrimci değillerdi. Onlar, üst sınıflarla iç içe geçmiş, dünyayı düşüncelerin gücü ile değiştirmeyi esas alan muhalif düşünce odaklarını temsil ediyorlardı. "**Rus Çariçesi Katerina veya Prusya Kralı II. Frederik; Diderot ve Voltaire gibi şahsiyetlerle uzun uzun mektuplaşmışlar ve uzun ve çoğunlukla sıkıntılı kişisel ve maddi ilişkiler kurmuşlardı.**"[6]

Avrupalı Aydınlanma entelektüelleri, kökleri Fransız saray geleneğine dayanan aristokratik "**salon**"[7]larda serpilip geliştiler, düşünceleri ile meydan okudukları "**geleneksel**" toplumsal düzenin egemen sınıflarına ait bu salonlarda kendilerini ifade ettiler. Avrupalı Aydınlanma entelektüelleri egemen sınıfların temsilcileri ile çok yönlü ilişkiler geliştirip, egemen sınıflar içindeki ilerlemeci unsurlarla belirli ittifaklar kurmak için çaba harcadılar.

---

5 Ayşe Hür, Entelektüel, Münevver, Aydın, 21.02.2010, Taraf

6 Dorinda Autram, Aydınlanma, sf. 49, çev. Hamit Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, Kasım 2007.

7 "Salon"lar hakkında daha geniş bilgi için bkz Aydınlanma, Sf. 111-117.

Rusya'da 'Inteligentsia' Aydınlanma'nın radikal düşünsel mirasını devraldı, ancak siyasal mücadele tarzı ve yöntemleri kendine özgü bir çizgide gelişti. Rusya'da 'İnteligentsia', Aydınlanma entelektüellerinin sıkı ilişkiler geliştirdiği Çarlık despotizminin mensuplarına karşı kararlı ve tutkulu bir mücadele süreci içinde şekillendi. Lenin'in sahip çıktığı, işte bu kararlı ve tutkulu mücadele geleneği idi.[8]

Lenin'in ağabeyi Aleksandr İlyiç, Rusya'daki 'İnteligentsia' geleneğinin parlak bir temsilcisi, döneminin gelecek vaat eden genç bir bilim insanı idi, ancak "**8 Mayıs 1887'de 21 yaşında Çarın cellatları tarafından idam edildi.**"[9] Aleksandr İlyiç ve arkadaşları Çar'a suikast düzenleme hazırlığında olmak suçlaması ile yargılandıkları dava sonucunda idam edildiler.

Osmanlı'nın son yüzyılında Osmanlı Despotizmine karşı siyasal muhalefette genç Osmanlı münevverleri öncü bir rol oynadılar. Modern sınıfların siyasal alandaki etkilerinin oldukça düşük bir düzeyde seyrettiği bu zaman kesitinde, Osmanlı münevverleri siyasal alanda literatüre genç aydın eylemciliği anlamına gelen "**Jön Türk**" kavramını armağan edecek yoğunlukta etkili oldular.

Özellikle Harbiye ve Tıbbiye öğrencilerinin hürriyetçi siyasal etkinlikleri ile hız kazanan bu akımın mensupları Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın sözleriyle, "**İlk defa bizden çıkmış. Çoluk, çocuk, okul hatta medrese öğrencileri, egemen iktidara karşı kafa tutup ayaklanmaya girişmişler. Bu uğurda okullarından, işlerinden, yerlerinden, ülkelerinden kovulmuşlar, sürülmüşler, zindanlara atılmışlar. Kaçmışlar, göçmüşler. "Hürriyet**" istemişler..."[10]di.

Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı'nın son yüzyılında siyasal alana tüm ağırlığı ile yerleşen siyasal geleneği bu şekilde karakterize ediyordu. En belirgin biçimde "**aydın eylemciliği**" olarak ad-

8 Marx ve Engels de, Lenin'in sahip çıktığı bu devrimci gelenekle doğrudan bağlantılara sahipti ve bu devrimci geleneğin cesareti ve kararlı mücadelesinden övgü ile söz ediyorlardı. BKZ. Seçme Yazışmalar 2. Cilt, Marx-Engels, sf. 38, 104, 142, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, Ekim 1996.

9 Biyografi V. İlyiç Lenin, sf. 29, çev. Gönül Öner Sezen, Sorun Yayınları, İstanbul, Şubat 2000.

10 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Gençliğe Yazılar, sf. 84, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Temmuz 2008.

landırabileceğimiz bu siyasal gelenek siyasal tarihimizde farklı dönemlerde farklı yönelişler kazanarak etkisini devam ettirdi. Gerek Osmanlı'nın son yüzyılında, gerekse Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde siyasal alanda önemli roller üstlendi. Cumhuriyet döneminde de siyasal alandaki belirleyici etkileri devam etti.

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet döneminde siyasal ve toplumsal alanda böylesi önemli roller oynayan "**aydın eylemciliği**", bir toplumsal-siyasal eğilim olarak, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda dünyanın geç kapitalistleşen pek çok coğrafyasında, Asya'dan Latin Amerika'ya, Afrika'dan Ortadoğu'ya benzer işlevlere sahip oldu.

Bu çalışmada yaşam öyküsünü, siyasal faaliyetlerini, teorik ürün ve katkılarını ortaya koymaya çalıştığımız Hikmet Kıvılcımlı da Osmanlı'nın son döneminde dünyaya gelmişti. Bu siyasal gelenekten beslenen ve geleneğin canlı bir biçimde yaşadığı bir toplumsal çevre içinde yetişmişti. Muhtemel ki, daha sonra, geleneğin teorik ve siyasi kavranılışında oldukça güçlü bir açılım yapmış olmasında, onun gelenekle olan bu canlı temasının ciddi bir rolü olmuştu.

Göç Yollarına Düşmüş Bir Çocuk

Öykümüz, Osmanlı'nın "**en uzun yüzyıl**"ının bittiği, yeni bir yüzyılın açıldığı günlerde Makedonya'da başlıyor. Ali Hikmet dünyaya gözlerini, uluslararası siyasete "**Balkanizasyon**"[11] kavramını kazandıran, çok köklü alt üst oluş süreçleri yaşayan bir coğrafyada, Osmanlı'nın batı ucunda Makedonya'[12]da bir kasaba olan Priştine'de 1902 yılında açıyor.

Dr. Hikmet'İn doğduğu yere ait bilgilere ilişkin bir ifade, onun 1929 TKP Davası'nda mahkemenin sorularına verdiği yanıtta bulunuyor, soruyu şöyle yanıtlamış:

11 Balkanizasyon kavramı için BKZ. Taner Timur, Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu, sf. 167-169, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2012.

12 20. Yüzyıl başına gelindiğinde "Makedonya'dan kabaca, Osmanlı'nın Selanik ve Manastır (Bitola) vilayetleriyle Kosova vilayetinin Üsküp (Skopje) sancağı anlaşılıyordu." BKZ. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, Der. Mete Tunçay-Eric Jan Zürcher, sf. 35, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

"**Bazı maznunlar, hüviyetlerinin tespiti esnasında, Riyasetin suallerine taarruzkar ve haşin ifadelerle cevap vermişlerdir. Ezcümle Doktor Hikmet Bey, nerede doğduğunu bilmediğini, nüfus tezkeresinde İştip gösterildiğini söylemiş**"[13]tir.

Balkanlar, Osmanlı Despotizminin son yüzyılında bağımsızlıkçı ulusal hareketlerin merkezi konumundadır. Gerek Osmanlı burjuva demokratik hareketlerinin, gerekse de Osmanlı sosyalist ve işçi hareketlerinin[14] ortaya ilk çıktığı, serpilip geliştiği alan olarak siyasal tarihte önemli bir yer kaplar. Balkanlar, o dönem Feodal-despotik Osmanlı devletine karşı gelişen siyasal başkaldırıların merkez üssü konumundadır.

Farklı ulusal toplulukların, farklı dinsel grupların iç içe yaşadığı Balkanlarda, ulusal ve dinsel temelli çatışmalar da toplumsal ve siyasal yaşamın bir başka yüzünü oluşturmaktadır. Balkan coğrafyası, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal edecek olan modernleşmeci-aydın muhalefetinin de en dinamik beslenme kaynağıdır. Osmanlı'nın son yüzyılında ve Cumhuriyet'in kuruluş döneminde önemli siyasi roller oynayacak olan birçok isim Balkan coğrafyasının çocuklarıdır.

Kıvılcımlı böylesi toplumsal ve siyasal koşullarla çevrelenmiş bir hayata doğmuştur. Uzun yıllar sonra, otobiyografik bir denemede o günleri anlatır.

"**Osmanlı İmparatorluğu Makedonyası'nın Priştine kasabasında Hüseyin Bey Posta-Telgraf Müdürü iken, eşi Münire Hanımdan Hikmet doğuyor. Kosova vilayetinin İştip kazasında hastalanıyor. Bir gece, Bektaşi tekkesi türbesinde yatan Ali Baba, sandukasından fırlayarak Seher teyzenin rüyasına giriyor. Çocuğun iyileşmesi isteniyorsa, Ali adıyla adlandırılmasını, o zaman Hazret-i Ali gibi "Kılıcı kuvvetli**" olacağını, yoksa öleceğini bildiriyor: Hikmet "**Ali**" oluyor. Henüz konuşmasını beceremezken, Pakize teyzesinin okuduğu kız mektebine götürüldükçe, kucaktan sıralar üstüne çıkarılıp davul takliti nutuklar çekiyor. İyi alamet değil…"

13 1929 TKP Davası, Der. Erden Akbulut, sf. 16, Tüstav Yayınları, İstanbul, Aralık 2005.

14 Geniş bilgi için BKZ. Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesi'ne İşçiler 1839-1950, Der. D. Quataert-E.J Zürcher, çev. Cahide Ekiz, İletişim yayınları, İstanbul 1998. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler, G. Haupt- P. Dumont, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977.

Kıvılcımlı'nın yazdıklarından, Balkanlar'da Müslüman halk arasında yaygın bir etkiye sahip olduğunu bildiğimiz Bektaşiliğin, onun ailesi üzerinde de etkili olduğunu anlıyoruz. Yine Kıvılcımlı'nın söz ettiği aile üyesi teyzeleri ile köklü, kalıcı ve uzun yıllar süren sevgi ve dayanışma ilişkilerine sahip olmuştur. Kıvılcımlı, babasını kaybetmesinin ardından, uzun yıllar anne tarafından akrabaları ile birlikte yaşayacak ve yaşamının sonuna dek onlarla güçlü bağlara sahip olacaktır.

Balkanlar'ın bu olağanüstü çatışmalı, kaotik zamanlarında aile içinde güçlü dayanışma ilişkilerinin daha da sağlamlaşmış olması muhtemeldir, çünkü o dönemin özel koşullarında paylaşma ve dayanışma olmadan varlığını sürdürebilmek son derece güçtür.

Bu olağanüstü günlerde Hikmet ilk uzun yolculuğuna çıkar. 6 yaşındadır. Son demlerini yaşamakta olan yaşlı Osmanlı ekonomik ve siyasal krizlerle sarsılmaktadır. İlk örgütlenmesi 1899 yılında İstanbul'da Askeri Tıbbiye'de başlayan İttihat ve Terakki; ülkenin özellikle batısında örgütlenmesini güçlendirmiştir, propaganda çalışmalarına yoğunlaşmıştır.

1906 Temmuz'unda, İttihat Terakki'nin önderlik ettiği genç subaylar Makedonya'da Osmanlı Sultanı'na karşı başkaldırıyı başlatmışlardı. İlk harekete geçen Resne Garnizonu subaylarından Niyazi bey olmuştu. Makedonya dağlarında direnişe geçen Resneli Niyazi bey, başkaldırıdaki amaçlarının "**özgürlük, eşitlik, kardeşlik elde etmek**"[15] olduğunu açıklamıştı.

1908 Devrimi[16] başlamıştı.

15 Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Asatoviç Petrosyan, sf. 308, çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Nisan 1974.

16 1908 Devrimi'ne öngelen süreçlerdeki güçlü halk eylemlerinin ve halkın yükselen öfkesinin maddi-toplumsal nedenleri ve devrimin siyasal olgunlaşmasının koşullarının kapsamlı bir incelemesi için BKZ. 1908 Devrimi, Aykut Kansu, sf. 52,53, 56, 57, 90,91. İletişim Yayınları, İstanbul, 1995. Türkiye Sosyalist Hareketi'nin yaşadığı siyasal-teorik gerileme ile paralel gelişen ideolojik deformasyonların önemli başlıklarından birisi Burjuva Devrimi sorunu olmuştur; bu bağlamda, Osmanlı'da yaşanan ilk burjuva demokratik devrim olan 1908 Devrimi'ne yönelik kafa karışıklıkları had safhaya ulaşmıştır. 1908 Devrimi'nin karakterine ilişkin tartışmalarda unutulan ya da unutturulmaya çalışılan klasik Marksist yaklaşımın özgün örneklerinden biri için BKZ. Asyanın Uyanışı, V. İ. Lenin, Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri, sf. 87, çev. Tektaş Ağaoğlu, Ant Yayınları, İstanbul 1970.

"**Hüseyin Bey Yemen-Hicaz PTT Başmüdürlüğüne aktarılıyor. Gidiş o gidiş. Çocuk, babanın adını bile anmıyor. Seher teyze ve subay enişte ile Koçan'a, Cumaibala üzerinden Bulgar eşkiyası bayram eden kalabalık ortasına bayraklarla donanmış bir tren gelince, vagonlara sinmiş sakallı Abdülhamit paşalarının kırmızı feslerini didik didik yırtıp havaya fırlatan Hürriyet oluyor.**"

Yemen-Hicaz PTT Başmüdürlüğüne tayin edilen babası, göreve başlamak için yola çıkmıştır, ancak ondan bir daha hiç haber alınamaz. Hikmet ise, yakınları ile düştüğü yollarda, Osmanlı'nın ilk burjuva demokratik devrimine tanık olmaktadır. Serez'de halk kitlelerinin "**Hürriyet**" coşkusu, umut ve özlemleri sokaklarda yankılanmaktadır.

Hikmet çok erken bir dönemde, kendini siyasal ve toplumsal patlamaların, toplumu çok derinden sarsan bunalımların ortasında bulmuştur. Yolculuk boyunca gözlerinin önünde akıp giden sahneler, her şeyin çok hızlı değişip dönüşmekte olduğu bir tarihsel geçiş evresinin özgül fragmanları gibidir.

Bu sahneler Hikmet'in zihnine bir daha hiç kaybolmayacak derinlikte kazınmıştır. Kuşkusuz ki tüm bu sarsıntıların, belirsizliklerin ortasında bulunan birisinin olaylardan etkilenme derecesi, yaşananları gazete haberlerinden izleyen birisinin etkilenme derecesinden farklıdır.

"**Balkan Harbi patladığı gün çocuk kendisini yeniden İştip'te buluyor. Ulusların kanlı göçü başlamıştır. Çocuk, birkaç güne kadar geri dönmek üzere göçmenler mahşerine kapılıyor. Bir omuzda taşınamaz Manliher tüfeği, öbüründe Kur'an-ı Kerim kesesi. Yollarda kaybola ola, yayan Köprülü'ye bir buğday vagonuna ulaşıyor. Trenle yarı aç inilen Selanik'te: Çocukları insan ve hayvan ayakları altında çiğneyen Panik'in, bezirgan yanında bir hafta Çırak'lığın, kırk para kazanmak için yarım saat süren tesadüfi Hamal'lığın, yatılıp da bir daha kalkılmayan Ölüm'ün ne olduğunu acı acı öğreniyor.**"

Lenin 1908 Devrimini de içine alan Doğu'daki burjuva demokratik devrim dalgası hakkında 7 Mayıs 1913'te şöyle yazmıştı: "Bugün Çin siyasi faaliyetin fokur fokur kaynadığı bir yer, diri bir sosyal hareket ve demokratik bir atılım alanıdır. Rusya'daki 1905 hareketinin ardından demokratik devrim bütün Asya'ya yayıldı; Türkiye'ye, İran'a, Çin'e. İngiliz hakimiyeti altındaki Hindistan'da galeyan büyüyor."

Hikmet'in çocukluk yılları, yollara düşen insan yığınlarının trajik öyküsünün izlerini taşır. Yıkılmakta olan Osmanlı'nın farklı parçalarında insanlar oradan oraya savrulup durmaktadır. Hikmet henüz çok erken bir dönemde savaş ve ölümün acımasız, soğuk gerçekliği ile yüz yüze gelmiştir.

1912-1913 Balkan Savaşları'nda 640.000 Balkan muhaciri[17] kendi yurtlarından göç etmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşları, Osmanlı'nın çöküş sürecinin en önemli kilometre taşlarından birisi olurken, çok uluslu, çok dinli Osmanlı mirasından ulusal ve dinsel homojenleştirmeye dayalı bir modele geçiş sürecinin de belirleyici evrelerindendir.

Milliyetçiliğin, savaşların, emperyalist paylaşım mücadelelerinin yarattığı kan, gözyaşı ve acılarla örülü bir sürecin içinden geçilirken; Hikmet tüm bu manzaraları çocuk gözleri ile izlemektedir. Bu zorlu süreçlerin "**erken büyüttüğü**" çocuklardan biridir. Taşımakta güçlük çektiği "**manliher tüfeği**"nin ağırlığı, "**bezirgan yanında çıraklık**", "**hamal**"lık tümü, onu "**erken büyümeye**" zorlamıştır.

Ve zorunlu göç...

Zorunlu göç insanların sadece ait oldukları topraklardan koparılması değil, aynı zamanda, bilmedikleri, tanımadıkları, belirsizliklerle dolu yeni bir dünyaya sürüklenmeleridir. Yüz binlerce insan bin bir çeşit yoksunluk ve mağduriyetle düştükleri göç yollarında acılarla, ölümlerle yüz yüze gelmektedir.

Aç kalmamak için hamallık yapmak, yakınlarını ve kendini koruyabilmek için zayıf omuzlarında tüfek taşımak, bilinmezlerle dolu uzun yolculukta ayakta kalabilmek için olağanüstü bir direnç oluşturmak zorunda olan bir çocuğun "**erken büyümesi**", toplumsal gerçeklikleri çok daha keskin ve esaslı bir biçimde kavraması son derece normal değil midir?

Hikmet'in ileriki yıllarda, sosyalist mücadele süreçlerinde giderek daha fazla belirginleşen direncinde, meseleleri kavrayışındaki sınıfsal netlikte, çocukluk döneminin olağandışı deneyimlerinin oldukça önemli etkileri vardır.

17 Modern Türkiye'nin Şifresi, Fuat Dündar, sf. 48, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Savaşın ve "**yatılıp da bir daha kalkılmayan ölüm**"ün coğrafyası da giderek genişler, çatışmakta olan emperyalist merkezler, dünyayı yeniden paylaşma mücadelelerini bir "**cihan savaşı**"na dönüştürürler.

Emperyalist merkezler dünyanın dört bir yanına soygun ve talan için yayılmış, ancak soygun ve talan alanlarının paylaşımında yaşanan çatışmalar; dünyanın o güne kadar görmediği genişlikte bir coğrafi alana yayılan, o güne kadar görülmemiş yıkıcılıkta silahlar ile gerçekleştirilen toplu insan ve doğa kıyımlarını beraberinde getirmiştir. Yıkım, dünya ölçeğinde o denli derindir ki; savaşan emperyalist güçlerin merkezini oluşturan Avrupa başkentlerinin entelektüel dünyasında "**uygarlığın çöküşü**", "**uygarlığın sonu**" başlıklı yazı ve kitaplar geçit töreni yapmaya başlamıştır.

"**Bir aile kolunun bulunduğu İstanbul'a geçiş. Zabit Murat dayıyla Erzurum yerine gidilen Kuşadası. 'Delice Emin Efendi'nin iptidai ve rüştiye mektebi. Tahta tüfeklerle asker talimleri: Ateş-Barut-Bomba lakapları. İlk sinema salonunda:**

Bahriyeliyiz biz sağımızdan solumuzdan
Cüşan ederiz yıldırımı her dağımızdan."

Hikmet'in aile ilişkileri nedeni ile yaptığı bu yeni yolculuk onu İstanbul'a taşımıştır. Önünde yepyeni bir dünya açılmaktadır. Ancak çok geçmeden, yeni bir yolculuk için yollara düşülür. Bu kez, dayısının görevi nedeni ile Kuşadası yollarındadırlar.

Dönemin atmosferi savaşı, askerliği erken bir dönemde hayata sokmaktadır. Ateş ve barut onun yaşamına zaten erken bir dönemde girmiştir. Taşımakta güçlük çektiği "**manliher tüfek**"le tanışmıştır silahlarla. Eğitim yaşamı da devam etmektedir Kuşadası'nda.

Kuşadası günlerinde şövalyeliğe özenir Hikmet...

"**Kuşadası'nda sömürürce okuduğum o uydurma Şövalye de Ragastan romanları yok mu? Onlar benim canıma okudu. O**

yaşta tahta kılıçları ele alıp az mı Feyzi ile "Primvera" ve "**Hak**" yolunda düellolar ettikti. O çocuk egzersizleri beynimde silinmez izler bırakıp karakterimi belirlendirmekte çok büyük etken oldular sanıyorum."[18]

Kıvılcımlı, hayatının son aylarında geçmişle hesaplaşma amacı ile kaleme aldığı anılarında, Kuşadası günlerinde okuduğu Şövalye romanlarının kişilik yapısı üzerinde bıraktığı izleri bu şekilde gündeme getiriyor. Kıvılcımlı'nın kendi özgün Tarih Tezi'nde şövalyeliğin tarihsel köklerine ilişkin vurguladığı öğeler dikkate alındığında, yazdıklarının anlamı daha da belirginleşmektedir.

Kıvılcımlı'ya göre: "**Barbar insan, insanlığın çocukluk ve kahramanlık çağının gönül yüceliğini kendinde taşır. O, kolayca inanır ve en boş inançları için bile yine daha kolayca ölür. Topraklar üzerinde bir o yana, bir bu yana başıboş dolaşır, kendisi için değil de, mutlak tanrı, sonsuz adalet adına ve en üstün derecede yüceleştirilmiş iyimser bir altrüizm [başkalarını düşünen özgecilik] için. O Türklerin "Alp**"i ya da "**İlb**"i, Arapların "**Gazi**"si, Batılıların "**Şövalye**"sidir... Gülünçlüğe katlanamayan Don Kişot'tur."[19]

Kıvılcımlı Tarih Tezi'nde Batılı "**şövalye**"lere bu temel nitelikleri yüklüyor. Kendi kişilik yapısında da, bu özelliklerin silinmez izler bıraktığını dile getiriyor. Şövalyelerin sahip oldukları bu niteliklerin temellerini, Avrupa'da, şövalyelerin barbarlıktan uygarlığa geçiş çağını yaşayan toplumların öncü grupları olmalarında buluyor. Sınıf çatışmalarının ve devlet aygıtının henüz yerleşmediği, ancak prototiplerinin belirmeye başladığı bu toplumlarda görece eşitlikçi toplumsal ilişki geleneklerinin hüküm sürdüğünü saptıyor.

Norman Davies, "**Avrupa Tarihi**" adlı kitabında Avrupa'daki şövalyelik geleneği için şunları yazıyor:

"**Şövalyelik en dar anlamıyla her şövalyenin bağlı olduğu "onur yasası**"na atıfta bulunmaktadır. Bu yasa dürüstlük, sa-

18 Günlük Anılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 110, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Aralık 2012.

19 Tarih Yazıları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 168, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Mart 2011.

dakat, alçakgönüllülük, mertlik metanet gibi ahlaki değerler içermektedir."[20]

"'Efes harabelerinde diz çökerek hedefi 11'den sahici mavzerle vuruş. Birinciliğe Celal Nuri'nin 'Tarih-i İstikbal' kitabından ödül: Düğmesine basınca göklere uçan koltuklar. Saltanatları dinamitle havaya uçuran nihilistler. Teravihten sonra namaz kıla kıla sahura dek camide uyuya kalış. Çatıveren Birinci Cihan Harbi. Her Allah'ın puslu günü Sisam adasında sökün edip kasabacığın üç beş yapısını delik deşik etmecesine yıldırımlar yağdıran İngiliz ve Fransız savaş gemileri. Pakize teyzenin 38'likle vuruluşu. İnsanların tavuk gibi öldürülüşü."

Hikmet'in siyasete ve toplumsal olaylara ilgisinin yoğunlaşmaya başladığını bu pasajda verdiği bilgilerden anlayabiliyoruz. İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin insanları tavuk gibi öldürmesi ve iç dayanışmanın oldukça gelişkin olduğu aileden en sevilenlerden birinin öldürülmesi Hikmet'in acı ve öfke ile dolmasına yol açmış olmalıdır. Emperyalist merkezlerin yıkıcı silahları ile işledikleri bu kitlesel cinayetler Hikmet'in zihninin derinliklerine kazınmıştır.

"İkinci Muğla'ya gidiş. Aydın, Söke yollarında açlıktan, bitkinlikten can vermiş 'tebdil havalı' Mehmetçikler. Muğla İdadi'si, sonra Sultanisi. Trampetçilik, Fitre, Çekirge mücadelesi. Nisfıye, Nay. Mezarlığın sakız ağacına bağlı, gözleri camlaşmış, kurşuna dizilen sayısız asker kaçakları. Her gece bir karakolu basan Eşkıya Demirci'nin kestiği başlar. Karakolda çeşit çeşit işkenceler. Murat dayının ölümü. Tatilde aşar damgacılığı. Ekin harmanlarının güzelliği. Ölümden sonra daha acı gelen Osmanlı İmparatorluğunun bozgunu."

Hikmet yine yollardadır. Bu kez geçtiği yollar, Osmanlı'nın yıkılışına tanık etmektedir onu. Yıkıntılar altında yok olan insanlar, tükenen hayatlar... Ve Muğla. Eğitimine devam etmektedir, ancak şu birkaç yıldır gözünün önünde akıp gitmekte olan tüm bu olup bitenler ne anlama gelmektedir? Bu nasıl bir dünyadır?

---

20 Avrupa Tarihi, Norman Davies, sf. 344, Çev. Burcu Çiğman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Haziran 2011.

Acılar, yıkımlar, ölümler birbirini kovalamaktadır. Yine ölüm, ve yine en sevilen, en çok güven duyulanlardan birisi: Murat dayı. Çalışmak zorundadır. Ekin harmanlarının uçsuz bucaksızlığını izlerken derin düşüncelere dalmaktadır... Tüm bu olan bitenlerin ne anlama geldiğini kavramaya çalışmaktadır.

Çocukluk yıllarının bu zorlu, yıpratıcı koşulları; Hikmet'in ileriki yıllarda giderek daha fazla ön plana çıkacak olan devrimci direncini, devrimci düşüncelerinin berraklığını ve düşüncelerine bağlılığını besleyen, güçlendiren faktörlere dönüşmüştür.

"**İzmir Yunan işgalinde. Depolardan silah çekme. Kuvay-ı Milliye gönüllülüğü. Havada meteliği, tabancayla vuran Yörük Ali Efe, Zeybekler, Aydın Cephesi, Çine Köprüsü. 'Köyceğiz Kuvay-ı Milliye Askeri Kumandanlığı'na tayin' ediliş. Toprak beylerinin vurdum duymazlıkları ve nobranlıkları. Dağ Türkmenlerinin sıcak ana yüreklilikleri. Litoğrafya'da elle basılan Menteşe gazetesi. Bolşevikler, Kızıllar! Bayrağımızın rengi. El altından İtalyanları çağıran Mutasarrıfa karşı gizli gençlik teşkilatı ve hücumlar. Muğla ansızın İtalyan işgalinde. Yunan'a karşıymış: 'Gavur değil mi?' Yağlı boya kartal resmiyle yayan Marmaris yolları... Sıtmanın mezarlığa çevirdiği tüm köyler. Rodos'tan İstanbul'a aktarma.**"

Osmanlı yıkılmış, yıkıntılar altında kalmış olan ülke emperyalist devletler tarafından işgal edilmiştir. Ülkenin çeşitli bölgelerinde işgale karşı Kuvay-ı Milliye hareketi başlamaktadır. Hikmet, henüz 17 yaşında Kuvay-ı Milliye gönüllüsü olarak Ege Dağları'nın yolunu tutmuş, Yörük Ali Efe'nin çetesinde yerini almıştır. Ağır koşullarda yaşanan çocukluk dönemi onu savaşa ve savaşçılığa hazırlamıştır.

Ege Dağları'nda önemli bir sosyal gerçeklikle yüz yüze gelir. "**Dağ Türkmenlerinin sıcak ana yüreklilikleri**" biçiminde dile getirdiği bu sosyal gerçeklik, daha sonra, tarihin her saklı köşesinden çekip çıkarmaya çalışacağı komün geleneklerinin canlılığını koruduğu toplumsal oluşumlardır. Kuvay-ı Milliye günleri, siyasal ve sosyal mücadelenin iç içe geçmişliğini, sınıfsal tutumların farklılıklarını gözlemlemek ve kavramak bağlamında bir laboratuar işlevine sahip olmuştur.

Kuvay-ı Milliye günleri, Hikmet'in ülkenin temel toplumsal-sınıfsal güçlerini sıcak savaş içinde somut olarak kavraması-

na olanak sağlamıştır. Toprak beylerinin temel karakteristikleri, siyasal yönelimleri açık biçimde ortaya çıkmıştır. Menteşe Gazetesi'nde yaşamının son günlerine dek sürekli devam edecek yazı uğraşı başlamıştır.

Ve yine yollar... Yeniden İstanbul...

"Vefa Lisesi Müdürü'nün Kuvay-ı Milliye kalpağını ve çizmelerini "talebeliğe yakışıksız" buluşu. Ailenin kökten işçileşmesi. Ali Kemal: Kalpak bir alemet'i üriş oldu. Kalpaklıyı nerde görürsen vur! Sultani 9'dan İmtihan ile İstanbul. Tıp Fakültesine. Ölüm kalım. "Tıbbiye'i Askeriye'i Şahane'ye müsabakayla müstezadlı gazel;

"Ey melce'i ulvi, ebedi hislere makes

Sail sana bikes

Ya sen de serap, sen de masumlara kabus

Bir talihe pabus

Sınıfta çıkan Yıldız dergisinde mistisizm:

Çiçekten buluttan bir şenme alıp

Hu dedik meclis'i rindane geldik

Bir lokma, bir hırka, bir külah kafi

Yunusla bir bir imtihane geldik

Coştuk ta, yahu asumane geldik..."

İstanbul'da ailesi ile birlikte yeni bir hayata başlayan Hikmet, Vefa Lisesi Müdürünün, takmış olduğu kalpak ve çizmelerinden dolayı sorun yarattığını dile getiriyor. Bunun nedeni, kalpak ve çizmenin, emperyalist işgale karşı gelişen direnişi sembolize etmesidir. Ülke bölünmüştür. Ya işgale karşı direniş, ya da işgal altında köleleşme…

İstanbul'da yaşam koşulları oldukça zorludur. Aile üyeleri işçileşirken, en çok istedikleri Hikmet'in eğitimini sürdürmesidir. Tüm bu zorlu yıllarda, Hikmet'in sahip olduğu en önemli dayanak noktası, annesi Münire ve teyzesi Seher'in onu sevgiyle kuşatan varlıklarıdır.

Askeri Tıbbiye sınavını kazanan ve bu okulda eğitimine başlayan Hikmet'in bu tercihinde, hiç kuşku yok ki, tüm çocukluk

dönemini çevreleyen zorlu koşulların ve gözlerinin önünde akıp gitmiş olan manzaraların önemli etkisi vardır. Yollarda tıbbi tedavi olanaksızlıkları nedeni ile ölen insanların, sıtmanın kırıp geçirdiği köylerin zihninin derinliklerine yerleşmiş manzaraları mesleki tercihi üzerinde belirleyici etkiye sahip olmuştur.

"Tıbbiye Camiinde askeri imamın arkasında tek sadık cemaat. Hikmet Hüseyin Efendi! Tıbbiye de İstanbul gibi İngiliz işgali altında. 'Dünyayı sarsan' broşürler, gazeteler. 'Kül ya eyyühel-kafirun...' suresinden materyalizme atlayış. Türk Ocakları. Kurtuluş, Aydınlık mecmuaları. Sosyalizm... Anadolu'ya bütün sınıflarıyla geçme hazırlığı. Gelen gizli emir: "Şimdilik derslerinize çalışın!"

Hikmet, Askeri Tıbbiye günlerinin başlangıcında henüz dindardır. Kendi ifadesiyle "**askeri imamın arkasındaki tek sadık cemaattır.**" İnançlarına bağlılık onun en temel kişilik özelliklerinden biridir. Ekim Devrimi'nin rüzgarları tüm dünyada ezilen ve sömürülen kitleleri harekete geçmeye çağırmaktadır. 1-8 Eylül 1920 günlerinde Bakü'de toplanan "**Birinci Doğu Halkları Kurultayı**"[21]nda, yirmiden fazla doğu halkının temsilcileri emperyalizme karşı mücadele perspektiflerini oluşturmak için Komintern öncülüğünde bir araya gelmiştir.

"**Birinci Doğu Halkları Kurultayı**"na 1891 delege katılmıştır; bu delegelerin 235'i Türk, 157'si Ermeni, 192'si İran'lı, 8'i Kürt, 8'i Çin'li, 3'ü Arap ve 100'ü Gürcü'dür. Kurultay'da konuşan Sovyet temsilcisi Radek şu görüşleri ifade etmişti:

"İşçilerin ülkesiyle sömürücü ülkeler arasında kalıcı bir barış imkansızdır. Nitekim Sovyet hükümeti'nin doğu politikası diplomatik bir manevra değildir, onlara ihanet edip Sovyet cumhuriyeti için avantajlar kazanmak adına doğu halklarını sırayla ateş hattına itmek değildir... Bizi sizlerle ortak bir kader bağlıyor: Ya doğu halklarıyla birleşip Batı Avrupa proletaryasının zaferini hızlandırırız, ya da bizler yok oluruz, sizler de köle olarak kalırsınız."[22]

---

21 BKZ. Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü 1920 (Belgeler), Koral Yayınları, İstanbul, 1990.

22 Bolşevik Devrimi 3. Cilt (1917-1923), E. H. Carr, sf. 247, çev. Tuncay Birkan, Metis Yay, Mart 2004, İstanbul.

Askeri Tıbbiye güçlü bir siyasi geleneğe sahiptir. Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşecek olan oluşum, Askeri Tıbbiye sıralarında bir araya gelmiş üç kişi tarafından 1899'da kurulmuştur. 23 Aralık 1907 sabahı, Askeri Tıbbiye öğrencileri uyandıklarında okulun duvarlarına kömürle yazılmış şu yazıları görmüşlerdi: "**Yaşasın Hürriyet, adalet, müsavat! Kahrolsun İstibdat, kahrolsun zulüm!**"[23]

Askeri Tıbbiye'deki bu siyasi gelenek o dönem de canlı bir biçimde yaşamaktadır. Hikmet'in yazdıklarından, neredeyse tüm öğrencilerin Anadolu'ya geçme hazırlığı yaptıklarını öğreniyoruz. Ekim Devrimi'nin estirdiği devrimci rüzgarlar Askeri Tıbbiye'ye de ulaşmıştır. Askeri Tıbbiye sıralarında, Ekim Devrimi, Komünizm canlı bir biçimde tartışılmaktadır. Bu büyük atılıma ilişkin her şey öğrenilmeye çalışılmaktadır.

Hikmet Askeri Tıbbiye kütüphanesinde bulduğu L'Humanite[24] gazetesini okumaya başlamıştır. Hikmet'in sosyalist düşüncelerle daha yakından ilgilenmesinde bu gazetenin etkisi olmuştur. Ardından, Türkiye'li sosyalistlerin o dönem yayınladıkları çeşitli gazete ve dergilerle buluşur: "**Kurtuluş**", "**Aydınlık**" ve Sosyalizme sıçrayış…

Hikmet'in bu dönemde okullarda gerçekleştirilen çeşitli eylem ve etkinliklere katılmaya başladığını, hayatının son döneminde Latife Fegan'a aktarmış olduğu kimi bilgilerden öğreniyoruz.

"**Ağabeyi Şerafettin… Bir gün askeri okulda Dr.'u ziyarete gitmiş. Ders saati imiş. Okul komutanı Hikmet'in ağabeyine epey yakınlık göstermiş ve demiş ki: 'Hikmet, okulumuzun iftihar vesilesi sayılacak kertede çok iyi talebedir. Onu çok severim. Yalnız askeri okulun disiplini ile bağdaşmayacak fikirleri var. Geçenlerde talebeler beyaz pusula attılar (galiba yemek ile ilgili bir oylamada protesto anlamında beyaz oy kullanmışlar). Bu işte Hikmet'in rolü çok. Bu yüzden okuldan bile kovulabilirdi. Ama yapamadım.**"[25]

23 Sovyet Gözüyle Jön Türkler, sf. 254.

24 Latife Fegan'ın Not Defteri, USTE DR. HKA, Dosya No: 353'ten aktaran Süha Ünsal, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, sf. 22. L'humanite Gazetesi 1904 yılında Jean Jaures tarafından kurulmuştu, Fransız Komünist Partisi'nin günlük yayın organı idi.

25 Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi, Süha Ünsal, sf. 24-25

Hikmet, okul yıllarında siyasi eylemler içinde yer almaya başlıyor. Onun da içinde yer aldığı Darülfünun grevi, o yıllarda, üniversite gençliğinin ortaya koyduğu en etkili eylem sürecidir. Üniversite öğrencileri bu eylem sürecinde dikkatleri bir kez daha üstlerine çekmiştir. Hikmet'in devrimci siyasetle bağının bu süreçte daha da gelişmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Genç Hikmet Devrimci Saflarda

Bu ağaçlar katlanamaz daha basık bir göğe

Bu taşlar katlanamaz yabancı çizmelere

Yalnız güneşe boyun eğer bu yüzler

Yalnız doğruluğa boyun eğer bu yürekler

Yannis Ritsos

Dr. Hikmet, kendisinin sosyalist harekete katılımı ve Türkiye sosyalist hareketinin ilk oluşum yılları hakkında 1960'ların sonlarına doğru çeşitli yazılarında bilgiler verir. Türkiye Komünist Partisi'nin tarihsel deneyiminin başlangıç yıllarına ait bir kesitini partinin orijinal kaynaklarına dayanarak ortaya koymaya çalışan belgesel bir kitapta; Türkiye Komünist Partisi önderlerinden Şefik Hüsnü'nün verdiği bilgilerden yararlanılarak Tıbbiyeli Hikmet'in harekete katılma tarihinin 1921 yılı olduğu ifade ediliyor.[26]

Hikmet Kıvılcımlı 1970 yılında yayınlanan bir kitabında, kendisinin mücadeleye katıldığı dönemi ve dönemin diğer aktörlerini ortaya koyarken; Türkiye sosyalist hareketinin tarihsel deneyimini, sosyalist kuşakların sembol isimlerinden yola çıkarak tasnif eder. İlk kurucu kuşağın mücadeleye atıldığı dönemin koşullarının çerçevesini çizer:

"**Türkiye'de çelişik başlıca 4 Sosyalist kuşak sayılabilir:**

Eneski Sosyalistler (1920-1925) (Ş. H. Değmer-H. Kıvılcımlı)

Eski Sosyalistler (1925-1945) (N.H. Ran-R.F. Baraner)

Yeni Sosyalistler (1945-1960) (M. Belli-M.A. Aybar)

26 Büyük Kırılma 1926-1927 TKP MK Tutanakları, Çev. Sinan Dervişoğlu, sf. 433, Tüstav Yayınları, Mart 2007.

Enyeni Sosyalistler (1960 sonrası) (V. Erdoğdu-D. Perinçek)[27]

Kıvılcımlı bu tasnifi yaptıktan sonra, eneski sosyalist olarak isimlendirdiği kurucu kuşağın mücadeleye girdiği zaman kesitinin temel özelliklerini tasvir ediyor:

"**Bu ayrıma göre, genel olarak Eneski ve Eski Sosyalistler Birinci Emperyalist Evren Savaşı sonucu Bilimcil Sosyalizm Savaşına giren kuşaklardır.**"

"**Eneski sosyalistlerin "kıdem**"leri kısa süre gibi görünür. Ancak o kısa 5 yıl, Dünya ve Türkiye tarihinin en büyük Devrilişler ve Devrimler günleri olduğu için, kendinden sonra gelen uzun süreye orantılanırsa, ölçülemiyecek kertede yoğun ve yaman zenginlikte mücadele ve örgüt biçimleri ve parolaları ile yüklüdür..."

"**Eneski Sosyalizmin matrisi, Dünyada: Emperyalizmin ilk yıkılışı ve Sosyalizmin 6'da 1 yeryüzünde güç ile kuruluşu; Türkiye'de: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Cumhuriyet'in kuruluşu ile damgalıdır.**"[28]

Dünya ve Türkiye tarihinin en büyük devrilişler ve devrimlerle yüklü olduğu bu dönemde, Tıbbiyeli Hikmet mücadele arzusu ve tüm coşkusu ile Sosyalist hareket saflarında yerini alır. Ülkenin işgal altında olduğu, emperyalizme karşı direnişi başlatan halk güçlerinin bağımsız insiyatifinden doğan ulusal kurtuluş mücadelesi günlerinde sosyalistler de farklı kanallardan siyasi arenaya çıkmıştır. Bu kanallardan birisi, Tıbbiyeli Hikmet'in de içinde yer alacağı Aydınlık Hareketi bir başka adlandırma ile İstanbul Komünist Grubu'dur. Hareketin kurucu önderi Şefik Hüsnü İstanbul Komünist Grubu hakkında şu bilgileri vermektedir:

"**1919 ortalarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurduk. Genel Sekreter olarak başlangıcından itibaren yönettiğim bu parti Türkiye devrimci hareketinde büyük bir rol oynadı. 1920'de bu partinin içinde birkaç yoldaşla birlikte 3. Enternasyonal Grubu'nu [İstanbul Komünist Grubu] oluşturdum. Moskova'ya bir delegasyon göndererek Komünist Enternasyo-**

27 Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 29, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Nisan 2011.

28 Devrim Zorlaması, sf. 33.

nal ile ilişkiye geçtik. K.E. tarafından tanınan bu grubun Ankara Halk İştirakiyun Fırkası'yla birleşmesinden, başından itibaren Genel Sekreterliğini üstlendiğim Türkiye Komünist Fırkası doğdu."[29]

Şefik Hüsnü'nün belirttiği gibi, bu grup, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin başlangıç adımlarında önemli görevler üstlenmiştir. Bu grubun öncülü Mayıs 1919'da Almanya'da bir araya gelmiş Türkiyeli işçi ve öğrencilerdir. Almanya'daki Spartakist hareketinden ve o dönem oldukça güçlü olan Alman işçi sınıfının devrimci başkaldırılarından etkilenen bu grup Berlin'de Kurtuluş adlı dergiyi yayınlamıştı.

Bu gruptan ülkeye dönen bazı devrimciler, Fransa'dan gelen Şefik Hüsnü ile birleşip, 20 Eylül 1919'da Kurtuluş dergisini İstanbul'da yayınlamaya başlar. Grup, 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurarak siyasal arenaya çıkar. 16 Mart 1920'de İngilizler'in İstanbul'u işgali ile çalışmaları kesintiye uğrayan grup, 1 Haziran 1921'de Aydınlık dergisinin ilk sayısını yayınlar.

Türkiye Komünist Partisi'nin kadro birikiminin bir bölümü bu grubun gerçekleştirdiği siyasi çalışmalar ile harekete katılmıştır. Grup, o dönem Türkiye İşçi Derneği aracılığıyla geliştirdiği etkinliklerle de işçi sınıfı içinde zemin kazanmaya çalışmaktadır.

Aydınlık grubu, 1922-1923 yıllarında Türkiye İşçi Derneği aracılığı ile işçi sınıfı içinde çalışmalar yaparken, üniversite gençliği ile buluşabilmek için de çeşitli çalışmalar yapmakta idi. 1923 yılında gerçekleşen bir tutuklama, Aydınlık grubunu ve Askeri Tıbbiye'yi kapsamaktadır. Bu tutuklama Aydınlık grubunun tanınmış üyelerine yönelirken, bir grup Askeri Tıbbiye öğrencisi de bir hücre örgütlenmesi gerekçesiyle tutuklama kapsamına alınmıştır.

İstanbul'da gerçekleştirilen bu tutuklama hakkında İstanbul Valiliği tarafından Dahiliye Vekaleti'ne bilgi vermek amacıyla hazırlanan bir raporda geçen kimi isimler sonraki on beş yıl boyunca Tıbbiyeli Hikmet'in devrimci yaşamında önemli bir yer işgal edecektir. İstanbul Valiliğinin raporunda, **"İstanbul'da**

29 Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Yaşam Öyküsü (Vazife Yazıları), der. Erden Akbulut, Sosyal Tarih Yayınları, sf. 25, İstanbul, Şubat 2010.

kurulan Tıbbiyeliler Hücresi" hakkında aşağıdaki bilgiler verilmektedir.

"**Bunlardan Cevdet Bey, akrabasından ve Askeri Tıbbiye talebesinden Hasan Ali (Ediz) Efendiyi kendi fikrine teşrike muvaffak olmuş ve Hasan Ali Efendi de Eczacı Mektebi talebesinden Vasıf Efendi'yi iğfal ile ve dolayısıyla eczacı kalfası Galip elde edilerek Rusya'dan motorla ve gizlice bir çok komünist neşriyat getirdikleri, aralarında gizli toplantılar yaptıkları, Sanayi talebeleri ve münevver ameleleri toplamak suretiyle konferanslar akdettikleri; diğer taraftan da gençlerden mürekkep bir komünist teşekkülün tesisine çalışarak Türkiye Komünist Gençlik Birliği ismi ile teşkilat vücuda getirilip Umumi Katipliğine Fahri takma adı ile Cevdet, azalıklarına Mehmet Ali takma adı ile Galip, Nafiz takma adı ile Hasan Ali (Ediz), Mustafa takma adı ile Vasıf, Ragıp takma adı ile Samih Efendiler tayin edilmişlerdir."**[30]

Raporda sözü edilen Tıbbiyeliler Hücresi, TKP tarihinin 1920'lerden 1936'lara uzanan kesitinin çeşitli noktalarında yöneticilik yapan ve hareketin merkezi çekirdeğinde yer alan üç ismi bir araya getiriyor. Cevdet Bey, Kurtuluş Dergisi yazarı ve İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası kurucusu Baytar Ali Cevdet'tir. Hasan Ali (Ediz), 1925'te toplanan Akaretler Kongresi'nde Merkez Komite üyeliğine ve Polit Büro'ya seçilmiştir. Diğer isim ise, TKP içinde eczacı Vasıf olarak tanınan, Vasıf Onat'tır.

Mete Tunçay, "**Türkiye'de Sol Akımlar 1**"[31] adlı kitabında, Tevetoğlu'ndan bu belgeyi aktarıyor ve raporda ismi geçenlerin arasında Tıbbiyeli Hikmet'i de ekliyor.[32] Tıbbiyeli Hikmet'in Aydınlık grubuna, Askeri Tıbbiye'deki bu hücre üzerinden katılmış olması güçlü bir olasılık olarak gözükmektedir. Mücadelenin ilk on beş yılında Hikmet'in yolu, raporda ismi geçen üç kişi ile sık sık kesişecektir.

Kıvılcımlı, kendi kaleminden çıkan yaşam öyküsünde bu döneme değiniyor:

---

30 Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Fethi Tevetoğlu, sf. 384-385, Ankara, Şubat 1967.

31 Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 484, BDS Yayınları, İstanbul, Ağustos 2000.

32 Mete Tunçay "Türkiye'de Sol Akımlar adlı kapsamlı çalışmayı yaparken, 1967 yılında Dr. Hikmet'le de görüşmüştür.

"Geceyarısı 101 pare topla Cumhuriyet ilanı. Cumhuriyetçi Terakkiperver Fırkası. Vazife gazetesi. Orak Çekiç dergisi. Akaretler'de Parti Kongresi. Aydınlık dergisinin Özel Gençlik Nüshaları. Orak Çekiçli postalar. Rosa Lüksemburg ve Karl Liebnecht'i flütle anış. İhbar. 1925 (1341) yılı Tıbbiye'yi bitiriş. İngiliz'le Musul meselesi. Birinci Şark İsyanı: Şeyh Said. Türk Ocağı'nda söylev. Tophane Bekirağa Bölüğü'ne "Kapital" ile giriş. Ankara İstiklal Mahkemesi. "Tarikat'ı Selahiye", "Silk'i askeri" Zat'ı şahanenin atabei ülyasına suikast maddesi. 10 yıl kürek."

Tıbbiyeli Hikmet, Aydınlık grubu içinde çalışmalara başlamış, Tıbbiyeliler grubunun faaliyetlerine katılmış ve Aydınlık grubunun Ankara Halk İştirakiyun Fırkası ile birleşmesi sonucu 1925 yılında kurulan Türkiye Komünist Fırkası'nda Merkez Komite Üyeliğine ve Komünist Gençlik Örgütü Başkanlığına seçilmiştir.

Aydınlık grubunu oluşturan unsurlar ağırlıklı olarak işçi sınıfı dışından gelmektedir. Bir bölümü Osmanlı üst sınıflarının, o dönemde, Avrupa'da eğitim görme ayrıcalığına sahip olan çocuklarından oluşmaktadır.

"Son Osmanlı döneminde yurt dışında okuyanlar Osmanlı düzeninin yüksek bürokrat ailelerinin çocuklarıdırlar; hareketin önderlerinden "Sadrettin Celal, Adalet Bakanı Celal Bey'in, Nurullah Esat da Allamezade Esat Bey'in, Nizamettin Ali, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğludur; hepsi mensup oldukları düzenin acı çöküşünü görüyorlar. Kurtuluş arıyorlar; bu dönemde Ekim Devrimi ve Sovyet Düzeni, bütün kurtuluş arayıcılarına bir umut kapısı olarak görülüyor."[33]

"Doktor Şefik Hüsnü 1887 yılında Selanik'te doğdu, babası Hüsnü Paşa'dır. Lise tahsilini Selanik'te parlak bir şekilde tamamladıktan sonra Paris'e giderek Fen Fakültesi'ni ve Tıbbiye'yi bitirip 1912 yılında bir belkemiği kanseri hakkındaki tezini vermiştir. Tahsili sırasında Jön Türkler ile ilişki kurmuş, J. Jaures yoluyla sosyalizme varmıştır."[34]

---

33 Aydın Üzerine Tezler Beşinci Kitap, Yalçın Küçük, sf. 337, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988.

34 Şefik Hüsnü, Yaşamı Yazıları Yoldaşları, sf. 63, Sosyalist Yayınevi, İstanbul, Ocak 1994.

"Nazım Hikmet 20 Kasım 1901'de Selanik'te doğmuştur. Nazım Hikmet, aralarında Polonya'dan, Almanya'dan gelmiş olan Paşaların da bulunduğu geniş bir aileye mensuptu. "Baba tarafından dedesi Nazım Paşa valiliklerde bulunmuş, özgürlükçü, şairliği olan bir kişiydi. Babası Hikmet bey ise, Mekteb-i Sultani (sonradan Galatasaray Lisesi) mezunu, önce ticaret yaşamını denemiş, başaramayınca Kalem-i Ecnebiye'ye (dış işleri) bağlanmış bir memurdu."[35]

"Şevket Süreyya, 1897'de Edirne'de doğmuştur. 1877 Osmanlı Rus savaşından sonra Bulgaristan'ın Deliorman yöresinden Edirne'ye göç etmiş bir ailenin üçüncü erkek çocuğudur. Babası Deliorman'da büyük toprak sahibi bir ailenin oğludur."[36]

"Vedat Nedim (Tör) 26 Ağustos 1897 tarihinde İstanbul'da doğar. Babası Nedim Servet, Harbiye Nezaret-i Erkan'ı Harbiye Dairesi Umumi Katipliği gibi, adı geçen nezaretin en yüksek sivil makamına kadar yükselmiş biridir. Amcası Fikri Servet (Tör) önceleri sol hareket içinde bulunmuş, daha sonra Atatürk'ün çevresinde yer almış bir tıp doktorudur."[37]

"Anadolu solunun ileri gelenlerinden, kendine özgü kişiliğiyle tanınmış gazeteci Arif Oruç gibi, TKP'nin erken dönemlerinde önemli roller oynayan Ali Cevdet, yeğeni Hasan Ali (Ediz)... Osmanlı Makedonyası'ndan gelmeydiler. [38]

Türkiye Sosyalist Hareketi'nin ilk dönemindeki kadro yapısında Makedonya ve Balkanlar ağırlığını göstermektedir bu bilgiler. Aydınlık grubu mensuplarının önemli bir kısmının toplumsal-sınıfsal konumu, yıkılan Osmanlı ile birlikte ailelerinin kaybetmeye başladıkları toplumsal ve ekonomik ayrıcalıklarla karakterize olmaktadır.

Osmanlı'nın çöküş sürecinin yarattığı sarsıntılar, Ekim Devrimi'nin estirdiği devrimci rüzgarlar ve Ekim Devrimi'nin emperyalizmin tahakkümü altındaki coğrafyalara sunduğu kur-

35 Nazım Hikmet (Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüş, Şiirinin Gelişmeleri), Memet Fuat, sf. 11, Adam Yayınları, Ağustos 2000.

36 Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, İlhan Tekeli-Selim İlkin, sf. 42, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2003.

37 Kadrocular ve Kadroyu anlamak, sf. 76.

38 Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, sf. 252.

tuluş vaadi, genç üst sınıf aydınları Kurtuluş ve Aydınlık çevresine toplamıştır, ancak genç aydınları orada tutmaya yetmeyecektir. Yeni kurulan burjuva rejiminin genç aydınlara hem çağrısı, hem de ihtiyacı vardır.

Genç bir Tıbbiyeli olarak Sosyalist Mücadele saflarında yerini alan Hikmet, Aydınlık grubu mensuplarının pek çoğundan köklü bir farklılığa sahiptir. O emekçi sınıftan gelmektedir. Eğitim yaşamı çok başarılı geçen, zeki ve çalışkan bir gençtir. Tıbbiye son derece itibarlı ve gelecek için ciddi bireysel kurtuluş olanakları sunan bir okuldur. Özellikle eğitimli işgücü açığının yüksek olduğu o dönemde doktorluk son derece itibarlı bir meslektir.

Ancak Hikmet kendini işçi sınıfının bir parçası olarak kabul etmektedir, Sosyalizm onun için gelip geçici bir gençlik hevesi değil, bir parçası olduğu işçi sınıfının toplumsal kurtuluş umududur. O erken bir dönemde siyasal tercihinin sınıfsal temellerinde netleşmiştir.

Aydınlık grubu işçi sınıfı örgütlenmesinde bir araç olarak "**Aydınlık Fevkalade Amele Nüshaları**"nı yayınlıyor. Bir süre sonra, bu yayının yetersizlikleri saptanarak, emekçilere dönük özel bir yayın organı çıkarmak için harekete geçiliyor. Bu özel yayın **"Orak Çekiç"** adını taşıyor.

1929 TKP operasyonunda tutuklanıp, 1929-1932 arasını hapishanede geçiren Hikmet, Parti'ye bir ideolojik-siyasal platform oluşturma amacıyla kaleme aldığı "**Yol**" başlıklı ilk büyük teorik-siyasal çalışmasında Partinin o güne dek yaşadığı deneyimlerin eleştirel analizini ortaya koymuştur. Bu çalışmasında, Aydınlık dergisi dönemini Rusya devrimci tarihindeki Legal Marksizm eğilimi ile eşleştiriyor ve şunları yazıyor:

"**Fransa'daki adaşından (Clarte'den) yalnız isim alan Aydınlık, Fransa'daki ünlü deyimiyle devrimcilikten çok bir "reformizm" akımı oldu."**[39]

Aydınlık dönemini, Partinin gelişme süreci içinde bu şekilde değerlendiren Tıbbiyeli Hikmet, bir de uyarı yapma gereği duyuyor:

---

39 Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımı, sf. 214, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1992.

"Yolu şaşırmamak için konakları iyi tanımaya zorunluyuz. Onun için gözetmeci ve denetçilerle Aydınlıkçı sapıklara –çünkü her iki akım sırasında Aydınlıkta da Ortodoks Bolşevikler yok değildi. Burada 'Aydınlıkçı' deyince sapıkları hatırlıyoruz. Çünkü o konağa damgasını basan onlardı."[40]

Aydınlık'ı böyle değerlendiriyor ve "**Orak-Çekiç**" dergisi için şu saptamayı yapıyor:

"Son demlerde beliren Orak-Çekiç'in hızını, 'Gençlik Sayısı' izinlerini unutmadık. Fakat bunlarda bile kitleye doğru yöneliş edebiyatından fazla bir şey bulunmaz."[41]

Tıbbiyeli Hikmet'in bu ifadelerinden, Aydınlık grubunun Legal Marksizm'den devrimciliğe doğru hamle yapmaya çalıştığını, ancak bu hamlenin içsel engellerle karşılaştığını anlayabiliyoruz. Aydınlık grubunun reformizmden devrimciliğe yönelen hamlesi içerideki bazı unsurlarla kopuşun yolunu açıyor. Bu unsurlar, daha sonra kurumsallaşmakta olan Kemalist rejim içinde önemli mevkilere geliyorlar.

"Nurullah Esat Bakan oluyor. Nizamettin Ali Sav, Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti Başkanı ve Milletvekili, Namık İsmail, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü. Hamdi Sami Selen ve Sadreddin Celal profesör, Mümtaz Fazlı Taylan büyük işadamı, Mehmet Sadık Ahi, milletvekili oluyorlar."[42]

Lenin, sosyalist düşüncelerin burjuva ve küçük burjuva aydınlar arasında geliştiğini, işçi hareketinin ise kendi özgün kanalında doğup, ilerlediğini dile getirir. Kendi özgün kanallarında gelişen bu hareketlerin kaynaşma, bütünleşme eğilimi kazanmasının, sosyalist hareketin sağlıklı bir bünyeye sahip olmasının önemli bir işareti olduğunu; hareketlerin kaynaşma ve bütünleşme eğilimi yerine kendi kanallarında birbirinden bağımsız akmaya devam etmesinin ise önemli bir sağlıksızlık işareti olduğunu, saptar.

Uluslararası Sosyalist hareketin deneyimleri, Lenin'in bu saptamasının önemini ve doğruluğunu pek çok örnekte kanıtlamıştır. Türkiye Sosyalist Hareketi'nin tarihsel deneyimi, an-

40 Yol Birinci Cilt, sf. 211.
41 Yol Birinci Cilt, sf. 214.
42 Aydın Üzerine Tezler Beşinci Kitap, sf. 337.

cak, Lenin'in bu temel saptaması ışığında ele alındığında sağlıklı bir değerlendirme yapma olanağı doğmaktadır.

Türkiye Sosyalist Hareketi de esas olarak, bir burjuva ve küçük burjuva aydın hareketi olarak doğmuştur. Hareketin en olumlu yönü, doğuşuyla birlikte işçi sınıfına yönelmesi, işçi sınıfının tarihsel rolünü başlangıcından itibaren faaliyetlerine temel almasıdır. Ancak kuşkusuz ki, bu kavrayış hareketin gelişkin bir siyasi pratik üretmesinin garantisi olamamıştır.

Tıbbiyeli Hikmet'in genç komünistler arasındaki etkinliği bu dönemde giderek artmaya başlıyor. Aydınlık Fevkalade Gençlik Nüshası'nın onun tarafından çıkarıldığı ve bu özel sayıda Ahmet Tevfik imzasıyla yayınlanan "**Türkiye'de Gençliğin Sınıfi Mevkii**" başlıklı yazının onun tarafından yazıldığı kabul ediliyor. George Harris, Hüseyin Hikmet'in Aydınlık Fevkalade Amele Nüshaları'nda yazılar yazdığını iddia ediyor:

"**Aydınlık'ın özel ilavesinde işçileri birleşmeğe teşvik eden yazılar yazan ve Belge'nin üç yaş küçüğü olan Tıbbiyeli Hikmet Kıvılcımlı daha radikaldi.**"[43]

Tıbbiyeli Hikmet'in parti faaliyetlerinde artan etkisini gösteren bir başka alan, o dönem yayınlanan TKGB'nin illegal yayın organı Genç Komünist dergisidir. Tıbbiyeli Hikmet'in o dönem parti çalışmalarında kod isim olarak Cahit'i kullandığını biliyoruz.[44] 1924 Ocak tarihli ve 16 numaralı illegal Genç Komünist[45] dergisinde yayınlanan yazıların üçü Cahit imzalıdır.

Komintern, TKP ve Yeni Rejim

Aydınlık grubu yaşadığı iç çatışmaları aşıp hareketi daha güçlü temellerde örgütleme amacıyla çalışmalarını yürütürken, Aydınlık grubundan bir delegasyon Komintern'in V. Dünya Kongresi'ne (17 Haziran-8 Temmuz 1924) katılıyor. Kongre'de konuşma yapan o dönemin etkili Komintern yöneticilerinden Manuilski, "**İstanbul'daki Komünist Parti'nin organı olarak nitelediği Aydınlık'ın proletarya ve burjuvazi arasında sınıfsal işbirliği yapılmasını savunuşuna karşı çıkmış; özellikle, İs-**

43 Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, George Harris, sf. 198, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1975.

44 Büyük Kırılma, sf. 462.

45 Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, sf. 551.

tanbul komünistlerinin, yabancıların iktisadi nüfuzlarına karşı bir silah olarak ulusal kapitalizmin gelişmesini tutmalarına çatmıştır."[46]

Manuilski'nin eleştirileri hakkında açıklamalar yapan TKP delegesi, "**burjuva demokrasisi içinde devlet ve belediye sosyalizmini desteklemiş olduklarını kabul etmekle birlikte, Komintern'e bu sapmanın düzeltildiğini temin etmiştir."**[47]

Manuilski'nin Aydınlık'a yönelttiği eleştirilerin içeriğini tam olarak kavrayabilmek için, Komintern'in bir önceki Dördüncü Kongresi'nde çıkarttığı, 20 Kasım 1922 tarihli, "**Türkiye'nin Emekçi Kitlelerine Çağrı**"ya bakmamız gerekiyor. Çağrı da şunlar ifade ediliyor:

"**Türkiye'nin Komünistlerine ve Emekçi Kitlelerine!**"

"**Büyük proleter devriminin beşinci yıldönümüyle aynı zamanda toplanan Üçüncü Enternasyonal'in Dördüncü Kongresi, batı emperyalizmine karşı bağımsızlık için verdikleri kahramanca mücadelelerinde başarılı olmaları dileğiyle, Türkiye işçi ve köylülerine içten selamlarını gönderir.**"

"**Türkiyeli Yoldaşlar! Sizler bütün Doğu'ya ve emperyalizmin boyunduruğu altındaki tüm sömürge ülkelere, devrimci bir bağımsızlık hareketinin canlı örneğini sundunuz.**"

"**Ancak son olaylar milliyetçi burjuva hükümetin, sizin olağanüstü özveriniz pahasına kazanılmış olan zaferin meyvelerini gasp etmek niyetinde olduğunu göstermektedir.**"

"**Milliyetçi Ankara hükümeti, Türkiye büyük burjuvazisinin yararına bazı tavizler elde etmek karşılığında emperyalistlerle anlaşma yapmaya hazırdır. Hükümet, bu yeni politikasını Komünist Partisi'ni dağıtarak ve onun tüm örgütlerini zorla baskı altında tutarak, toplu halde tutuklamalar yaparak ve tutsak edilmiş yoldaşlarımıza vahşice eziyet ederek, son olarak da İstanbul'daki Türk İşçi Birliği'ne karşı baskılar uygulayarak resmen yürürlüğe koymuştur.**"

"**Türkiye Komünist Partisi, ezilen emekçi kitlelerin emperyalizme karşı mücadelesinde milliyetçi burjuva hükümeti her**

46 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 191, BDS Yayınları, İstanbul 2000.

47 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 191.

zaman desteklemiştir. Türkiye Komünist Partisi, ortak düşman karşısında, kendi programından ve ideallerinden geçici tavizler vermeye bile razı olmuştur."

"Bu geçekler ışığında, hükümetin Komünist Partisi'ne karşı tutumu şu gerçeği kanıtlamıştır: Hükümet, sizlerin desteğini almak için olduğu kadar Lozan Konferansı'nda kendisine gerçek bir burjuva hükümeti görünümü vermek amacıyla da resmen vaat etmiş olduğu reformların gerçekleştirilmesinde ısrar edecek olan işçi sınıfı ve köylülüğün bütün bilinçli temsilcilerini saf dışı etmek istemektedir."

"Türkiye'nin burjuva hükümeti, size ve sizin temsilcilerinize karşı, tüm emperyalist ve kapitalist güçlerin Türkiye'nin ezilen emekçi halkını boğazlamak amacıyla birlikte hareket ettiği en zor dönemde, hiçbir maddi ve manevi özveriden kaçınmamış olan Rusya proletaryasının önderliğindeki tüm dünya proletaryasının öfkesini uyandıran suçlar işlemek cüretini göstermiştir."

"Emperyalizmle bir anlaşma yapma hazırlığı içerisinde olan milliyetçi hükümet, sizin gerçek temsilcilerinizi ortadan kaldırmak ve onları yurtdışındaki dostlarından ayırmak için büyük çaba sarf ediyor. "

"Komünist Enternasyonal'in Dördüncü Kongresi, bu barbarca hareketi şiddetle protesto eder, emperyalizme ve gericiliğe karşı sürekli olarak savaşım veren, Türkiye'nin emekçi kitleleri yararına demokratik reformları gerçekleştiren, emperyalizmin jandarması rolünü oynamayı reddeden herhangi bir hükümeti ya da siyasal partiyi desteklemeye hazır olduğunu açık bir biçimde ilan etmeyi görevi sayar."[48]

Komintern'in Dördüncü Kongresi'nde, Türkiye'de yeni burjuva iktidarının yönelişleri; emperyalizmle uzlaşma ve emek güçlerine yönelik baskı uygulama eğiliminin güçlenmesi olarak saptanıyor.

1923 yılında Hamburg'da yayınlanan (Protokol des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale) "**Komünist Enternasyonal'in 4. Kongre Protokolu**"na dayanarak yazan Edward Hallet Carr şunları ifade ediyor, "**20 Kasım 1922 tarihin-**

48 Lenin döneminde Komünist Enternasyonal (Belgeler) Cilt 2, sf. 432, Tohum Yayıncılık, Eylül 2002.

deki oturumda, Türk Komünist Partisi'nin Ankara ve İstanbul şubeleri adına konuştuğunu iddia eden Türk heyeti başkanı, Türk partisi ikinci kongre kararına uyarak Türk hükümetini emperyalizmle mücadelesinde desteklemiş olmasına rağmen, hükümetin komünistlere karşı bir baskı kampanyası başlattığından şikayet etti. Bir protesto önergesi verdi ve önerge oybirliğiyle kabul edildi. Ertesi gün, Izvestia hikayeyi yayımlayıp Türk Hükümeti'ni komünistlere zulmederek "kendi bindiği dalı kesmek"le suçladı; bunun ardından "**Lozan Konferansında Türkleri destekleyecek tek ülke Sovyet Rusya'dır teması üzerinden bir dizi yazı yayımlandı.**"[49]

Komintern'in İkinci Kongresi'nde alınan karara uyarak Türk hükümetini desteklediklerini bildiren Türk delegasyonu başkanı, hükümetin bu desteğe rağmen baskı politikasını geliştirdiğini belirtiyor. Komintern, TKP ve Türkiye'deki yeni burjuva iktidar arasındaki ilişkileri yerli yerine oturtabilmek için Komintern'in İkinci Kongresi'ne uzanmamız gerekiyor.

Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi 17 Temmuz-7 Ağustos 1920'de Moskova'da yapıldı. Bu kongrede ana rapor Lenin tarafından sunuldu. Komintern'e üyelik koşullarını içeren "**Komünist Enternasyonal'e Kabul Şartları**" belgesi kabul edildi. 21 Şart olarak bilinen bu belge, özellikle Avrupa'da başlayan Komintern'e akışı belirli bir siyasal, ideolojik ve örgütsel çerçeveye kavuşturma amacını taşıyordu.

İkinci Kongre'nin en önemli siyasal açılımı, Lenin'in "**Ulusal sorun ve sömürgeler sorunu üzerine karar tasarısı**"nda şekillendirilen, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki mücadeleye ilişkindi. Bu siyasal açılım, İkinci Enternasyonal'in çözemediği ve çözemediği için çürüme sürecine girdiği köklü sorunlardan birinin devrimci temelde çözümünün köşe taşlarını oluşturmayı hedefliyordu. Lenin'in tezleri, öncelikle İkinci Enternasyonal ile Üçüncü Enternasyonal'in konuya yaklaşımı arasındaki temel farklılığı ortaya koyuyordu, Lenin, bu farklılığı şöyle ifade etmişti:

"**Bizim tezlerimizin temelindeki fikir nedir? Bu fikir, ezilen ve ezen uluslar arasındaki ayrımdır. İkinci Enternasyonalin ve**

49 Bolşevik Devrimi 3. Cilt, Edward Hallet Carr, sf. 444, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, Eylül 2004.

burjuva demokrasisinin tersine, biz, bu ayrımı vurguluyoruz. Bu emperyalizm çağında, proletaryanın ve Komünist Enternasyonalin, bütün sömürgesel ve ulusal sorunlarda, somut iktisadi gerçekleri ortaya koyması ve soyut önermelerden değil, somut gerçeklerden hareket etmesi özellikle önemlidir.

Emperyalizmin ayırt edici özelliği, gördüğümüz gibi, bütün dünyanın şimdi, boyunduruk altında olan çok sayıda ulusla, müthiş bir serveti ve güçlü bir silahlı kuvveti elinde bulunduran az sayıda ulusa bölünmüş olmasıdır. Dünya nüfusunun geniş bir çoğunluğu, bir milyarın üstünde halk, belki de bir milyar 250 milyon, eğer dünyanın toplam nüfusunu bir milyar 750 milyon kabul edersek, toplam nüfusun yüzde 70'i, boyunduruk altındadır. Bu uluslar, ya doğrudan sömürgedirler, ya örneğin İran, Türkiye ve Çin gibi yarı-sömürgedirler, ya da büyük bir emperyalist devlet tarafından fethedilmiş ve barış antlaşmaları yoluyla o devlete büyük ölçüde bağımlı hale getirilmişlerdir."[50]

Emperyalizm Çağının temel ekonomik ve siyasal nitelikleri hakkındaki berrak kavrayışı, kongrede geliştirdiği siyasal açılımın temelini oluştururken, Lenin, bu siyasal açılım ile sosyalist hareketin dünya devrimi stratejisini yeni elemanlarla zenginleştiriyor, Birinci Enternasyonalin "**Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin**" temel sloganını, "**Bütün ülkelerin İşçileri ve Ezilen Halklar Birleşin**"e ilerletiyordu.

Lenin'in siyasal açılımı, kuşkusuz, İkinci Enternasyonal'in anlayışına ve pratiklerine göre muazzam bir ilerlemeyi temsil ediyordu, ancak bu açılımla birlikte yeni bir dizi soruna da yanıt üretilmesi gerekiyordu. Ezilen halkların emperyalist boyunduruğu kırmak için girdikleri mücadeleler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdiği gibi; bu mücadelelerde yer alan toplumsal güçler de homojen bloklar değildi. Genel olarak, bu hareketlerde genç burjuvaziler önemli rollere sahipti. Emekçi sınıf ve katmanlarla bu genç burjuvazilerin ilişkisi, Enternasyonal'in bu burjuvazilerle ilişkisi nasıl bir içeriğe sahip olacaktı?

Lenin bu soruyu şöyle yanıtlıyordu:

"**Geri ülkelerdeki burjuva-demokratik hareket sorununu özellikle vurgulamak istiyorum. Bu sorun bazı görüş ay-**

50 Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, V.İ.Lenin, sf. 345-346, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, Ekim 1993.

rılıklarına yol açmıştır. Komünist Enternasyonalin ve komünist partilerin, geri ülkelerdeki burjuva-demokratik hareketi desteklemeleri gerektiğini ifade etmenin, ilke ve teori açısından doğru mu yanlış mı olduğunu tartıştık. Görüşmemizin sonunda, "burjuva demokratik hareket"ten çok ulusal-devrimci hareketten söz etmeye oybirliğiyle karar verdik. Geri ülkelerde nüfusun ezici çoğunluğu, burjuva-kapitalist ilişkileri temsil eden köylülerden oluştuğuna göre, herhangi bir ulusal hareketin, yalnızca burjuva-demokratik bir hareket olacağına kuşku yoktur. Bu geri ülkelerde -eğer ortaya çıkabilirlerse- proleter partilerinin, köylü hareketiyle belli ilişkiler kurmaksızın ve o hareketi desteklemeksizin komünist taktikler ve komünist bir siyaset izleyebileceklerine inanmak ütopik olur. Ancak, burjuva-demokratik hareketten söz edersek, reformcu ve devrimci hareketler arasındaki bütün farklılıkları ortadan kaldırmış olacağımız itirazı öne sürülmüştür. Oysa, emperyalist burjuvazi, boyunduruk altındaki ülkelerde de reformcu bir hareket aşılamak için elinden gelen her şeyi yaptığı için, geri ve sömürge ülkelerde bu farklılık son zamanlarda çok açıkça gözler önüne serilmiştir. Sömüren ülkelerin burjuvazisiyle, sömürge ülkeler burjuvazisi arasında belli bir rapprochement (Birbirine yakınlaşma) görülmektedir. Öyle ki, ezilen ülkeler burjuvazisi, sık sık –belki hemen her durumda- bir yandan ulusal hareketi desteklerken, bir yandan da emperyalist burjuvaziyle tam bir uyuşum içindedir, yani bütün devrimci hareketlere ve devrimci sınıflara karşı emperyalist burjuvaziyle güç birliği yapmaktadır. Bu durum, komisyonda reddedilemeyecek biçimde kanıtlandı ve biz, tek doğru davranışın, söz konusu farklılığı dikkate alarak, hemen her durumda, "**burjuva demokratik**" terimi yerine "**ulusal devrimci**" terimini koymak olduğuna karar verdik. Bu değişikliğin önemi şuradadır: Komünistler olarak biz, sömürgelerdeki burjuva-kurtuluş hareketlerini, bu hareketler ancak gerçekten devrimci olduğu ve bizim, sömürülen yığınlarla köylüleri devrimci bir ruhla örgütleyip eğitme çalışmalarımızı engellemediği ölçüde desteklemeliyiz ve destekleyeceğiz. Eğer bu koşullar yoksa, bu ülkelerdeki komünistler, İkinci Enternasyonalin kahramanlarını da kapsayan reformcu burjuvaziyle savaşmalıdırlar. Sömürge ülkelerde reformcu partiler esasen mevcuttur. Bazı durumlarda bu partilerin sözcüleri ken-

dilerine sosyal-demokrat ve sosyalist adını veriyorlar. Sözünü ettiğim farklılık bütün tezlerde belirtilmiştir."[51]

Görüldüğü gibi, Lenin'in emperyalizmin baskı ve sömürüsü altındaki ülkelerdeki burjuvazi ile komünistler arasındaki ilişkiye dair formülasyonu son derece net bir içeriğe sahipti. Lenin'in formüle ettiği bu görüşler komisyonda bulunan Hindistanlı komünist Roy'la yaptığı tartışmalar içinde daha da zenginleşmişti. Komintern'in İkinci Kongresi'nin açılış günü yayınlanan Komintern'in resmi dergisinde yer alan bir çağrı metni ile, Doğu Halkları Kurultayı'nın toplanması ve sömürge, yarısömürge halkların mücadelelerine yönelik özel bir çalışmanın örgütlenmesi adımı atılmıştı.

1-8 Eylül 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'nda da ana tema Doğunun ezilen ve sömürülen halklarının emperyalizme karşı geliştirecekleri devrimci mücadelenin dayanacağı toplumsal-sınıfsal güçler bileşiminin, strateji ve taktiklerin niteliğinin belirlenmesi idi. Bu bağlamda, Lenin'in tezlerinde vurguladığı öğelerin siyasi pratiğe aktarılması sürecinde oldukça çelişkili konumlanışlar kendini ortaya koymaya başlamıştı.

Bakü'de toplanan Doğu Halkları Birinci Kongresi'nde tarım sorununu incelemek üzere kurulan komisyon hazırladığı raporda, Lenin'in konuya dair oluşturduğu teorik ve siyasal çerçeveye uygun olarak şu noktaların altını özellikle çizme gereksinimi duymuştu:

"**Türkiye'de Mustafa Kemal hükümeti gibi, İran ve Hindistan'daki ulusal liberal hükümetler İngilizleri yurtlarından kovmuşlar ve siyasal bağımsızlıklarını İngiltere'ye kabul ettirmiş olsalar bile, ülkelerindeki kapitalist toplum yapısını elde tutmakla, ekonomik açıdan bağımlılıklarını aynı ölçüde sürdüreceklerdir. Siyasal bağımsızlık bu ülkeleri, kapitalizmin nüfuzundan veya yerli bir sanayi kapitalinin oluşmasından, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı ulusal bir sanayinin gelişmesinden kurtaramayacak; köylü sınıfı, kapitalizmin oluşma süreci içinde kendisini kesin bir yıkıma uğratacak olan acılı bir dönemden geçmek zorunda kalacak; köylü-**

51 Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, sf. 346-347.

lerin topraklarından kovulduğu ve ücretliler haline geldikleri görülecektir. İşçi sınıfına dönüşen köylü sınıfı, kendi milli burjuvazisi (veya yabancı burjuvazi) tarafından büyük tarım işletmelerine, imalathanelere, fabrikalara ve madenlere gönderilecek; buralarda, kapitalistleri zenginleştirme uğruna, karın tokluğuna bir ücretle çalışmak zorunda bırakılacaktır. Emekçi yığınlar, sanayi sermayesinin boyunduruğu altında, bugün olduğundan daha kötü bir köleliğin içine düşeceklerdir."[52]

Bakü'de Tarım Sorunu Komisyonu bunları vurgulama gereğini duymuştu, ama Bakü'deki Kurultay'ın ve o dönem Komintern'in lideri Zinovyev ise aynı Kurultay'da şu açıklamayı yapmıştı:

"Yalnız komünist ülkelerle yakınlığı olanlara değil, partisizlere de sesleniyoruz. İki türlü hareket vardır: İlki hızlı ve çalkantılı ve güçlüdür... Bu işçi hareketi, proletaryanın hareketi, yani komünist harekettir... Öteki ise daha az güçlü ve çok kere zikzaklarla dolu olanıdır; bu da henüz yollarını seçmemiş olan, ne istediğini henüz tam olarak bilmeyen fakat İngiliz ve Fransız boyunduruğu altında acı çeken milliyetlerin hareketidir... İşte bunun içindir ki size şunu diyorum: Henüz bizimle olmayan ama, bazı durumlarda bize de karşı olmayan grupları sabırla destekleyeceğiz. Mesela Türkiye'nin durumu böyledir yoldaşlar. Bildiğiniz gibi Sovyet hükümeti, Kemal Paşa'ya destek olmaktadır. Onun yönettiği hareketin komünist bir hareket olmadığını unutmuyoruz. Bunu biliyoruz... Türkiye'de halka dayalı hükümetin siyaseti Komünist Enternasyonal'in siyaseti değildir, bizim siyasetimiz değildir. Ama biz gene de diyoruz ki, İngiltere hükümetine karşı, devrimci her türlü mücadeleyi desteklemeye hazırız. Şu anda, Türkiye'deki denge henüz zenginlerden yana bir eğilimdedir. Ama zamanı gelince her şey değişecektir. Bugün gerçek çıkarlarının hangisi olduğunu henüz anlamamış bulunan Türkler, yarın bunu anlayacaklardır. Onları desteklemeli, onlara yardım etmeli ve ülkelerinde gerçek bir halk devriminin patlak vereceği günü beklemeliyiz."[53]

---

52 Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 3. Cilt, Stefanos Yerasimos, sf. 81, çev. Babür Kuzucu, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, Mart 1989.

53 Zinovyev'den aktaran Stefanos Yerasimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 3. Cilt, sf. 60.

Zinovyev'in formülüne göre, İngilizlerle olan çelişkileri nedeniyle Kemalist burjuva hareketine niteliği bilinmesine rağmen destek sunuluyordu. Dengenin emekçi halktan yana, zenginler aleyhine değişeceği yönünde bir umut besleniyor ve halk devriminin patlayacağı günlerin beklendiği ifade ediliyordu. Açık biçimde görülmekte ki, Kemalist burjuva hareketine sunulan destek nesnel olarak, kurumsallaşmakta olan burjuva iktidarının kendini daha güçlü bir biçimde temellendirmesine yol açıyordu. Beklenen "**halk devrimi**"nin reel dinamiklerini yok etmeye çalışmak, "**halk devrimi**"ni örgütlemeye çalışan Komintern bileşeni TKP önderi Mustafa Suphi ve yoldaşlarını Karadeniz'in sularında boğmak, Anadolu'daki İştirakiyyun önderlerini hapse atmak, Mustafa Kemal önderliğindeki burjuva güçlerin öncelikli eylemleri arasında yer alıyordu.

Edward Hallett Carr kapsamlı kitabında, komünist hareketin bileşenlerine yönelik bu baskı ve şiddet dalgasının Kemalist hükümetle Sovyetler arasındaki ilişkilerde herhangi bir değişime yol açmadığını saptıyor ve şunları yazıyor:

"**Ama bu talihsiz olayın (Mustafa Suphi ve yoldaşlarının katledilmesi-y.n.) Kemal ile Moskova arasında gittikçe gelişen muhabbetin temelinde yatan daha kapsamlı kaygıları etkilemesine izin verilmedi. İlk kez (ama son kez değil) olarak, hükümetlerin Sovyet Hükümeti'nin iyi niyetini (eğer bunu başka zeminlerde kazanmışlarsa tabii) kaybetmeden kendi ülkelerindeki komünist partilerine karşı şiddet uygulayabilecekleri kanıtlanmış oldu. 1920-1921 kışında Moskova'da görüşler Kemal'le yapılması düşünülen anlaşma lehine kayıyordu."**[54]

22 Aralık 1920'de Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde konuşan Lenin ise konuya ilişkin şunları söylemişti:

"**Şunu da söylemeliyim ki yoldaşlar, bu yıl içinde Doğu politikamız da büyük başarılar sağlanmıştır. Sadece tam bağımsızlıklarını kazanmakla kalmayıp, hükümet iktidarını işçilerin ve köylülerin ellerine veren Buhara, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetlerinin kurulmasını ve sağlamlaştırılmasını memnunlukla karşılamalıyız. Bu Cumhuriyetler, Sovyet hükümeti fikrinin ve ilkelerinin, sadece endüstri bakımından**

54 Bolşevik Devrimi 3. Cilt, Edward Hallet Carr, sf. 283.

gelişmiş, sadece proletarya gibi bir sosyal temeli olan ülkelerde değil, temel olarak köylülüğün bulunduğu ülkelerde de anlaşıldığının ve derhal uygulanabilir olduğunun kanıtı ve onayıdır. Köylü Sovyetleri fikri muzaffer olmuştur. Köylü iktidarı sağlanmıştır: Köylüler, toprağın ve üretim araçlarının sahibi olmuşlardır. Köylü Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki dostane ilişkiler politikamızın pratik sonuçları ile şimdiden sağlamlaştırılmıştır.

İran'la yakında imzalanacak olan anlaşmayı da memnunlukla karşılayabiliriz. Emperyalizmin boyunduruğundan muzdarip olan bütün halkların çıkarlarının çakışması, bu ülke ile dostane ilişkiler kurmamızı sağlamıştır.

Afganistan'la ve daha çok Türkiye ile dostane ilişkilerin kurulduğunu ve sürekli olarak güçlendiğini de kaydetmeliyiz. Antant ülkeleri, Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında az çok normal ilişkiler olmasını olanaksız kılmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu durum, Sovyetlerin sağlamlaşması ile birleşmekte; burjuvazinin direnişine, entrikalarına ve Rusya'nın burjuva ülkeler tarafından kuşatılmasının sürmesine rağmen, Rusya ile Doğu'nun ezilen ulusları arasındaki ittifakı ve dostane ilişkileri güçlendirmektedir. Bugünkü politikada esas unsur, galipler arasında bulunma şansına erişemeyen halklara karşı emperyalistler tarafından uygulanan şiddettir. Emperyalizmin bu dünya politikası, bütün ezilen uluslar arasında daha yakın ilişkilere, ittifaka ve dostluğa yol açmaktadır."[55]

Lenin'in ifade ettiği bu görüşler Sovyet devletinin Türkiye ile gelişmekte olan ilişkilerini teyit ediyor ve bu ilişkilerin dayandığı varsayılan temele işaret ediyordu. İki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etti ve 16 Mart 1921'de Sovyet-Türk anlaşması imzalandı. Anlaşmanın önsözünde, Lenin'in vurguladığı öğelere uygun olarak, "**Emperyalizme karşı verilen mücadelede iki ülke arasındaki dayanışmaya**" vurgu yapılıyor, "**doğu halklarının ulusal kurtuluş hareketi ile Rus işçilerinin yeni bir toplum düzeni kurma mücadelesi arasındaki karşılıklı yakınlık**"[56] öne çıkarılıyordu.

55 Barış İçinde Birarada Yaşama, Lenin, sf. 109-110, çev. Tahir Balkan, Ekim Yayınevi, Şubat 1989, İstanbul.

56 Bolşevik Devrimi 3. Cilt, sf. 284.

Carr, Sovyet-Türk anlaşmasının mahiyeti ve taraflar açısından taşıdığı anlama ilişkin şu yorumları yapmaktadır:

"Türkiye için, anlaşma İngiltere'ye karşı sürdürdüğü mücadelede Sovyet Rusya'dan maddi ve manevi destek almak anlamına; Sovyet Rusya için, Ortadoğu'nun büyük anti-emperyalist devleti olma konumunu bir kez daha öne çıkartma anlamına; her ikisi için de, başkalarının işine burunlarını sokan yabancıların Transkafkasya'dan ve Karadeniz kıyılarından atılması anlamına geliyordu. Bu avantajlar, her iki taraf için de Türk komünistlere gösterilen muamele hakkındaki görüş farklılıklarından çok daha ağır basıyordu."[57]

Sovyetler Birliği'nin yaklaşımına yön veren unsurların başta geleni, Türkiye'deki sosyalist ve işçi hareketinin henüz başlangıç aşamasında olması ve hızlı bir gelişme gösterme yönünde herhangi bir işaret vermemesi idi. O dönem Komintern organlarındaki yazışmalarda bu unsurun dile getirildiğini ve siyasi ilişkilerde önemle dikkate alındığını not etmek gerekiyor.

Devrimci dalganın geri çekilmesinin doğurduğu en önemli sonuçlardan birisi, Sovyetler Birliği'nde sosyalist kuruluş sürecinin pekiştirilmesinin esas öncelik haline gelmesi idi. Sovyetler Birliği'nin güvenlik ihtiyaçları bakımından önem taşıyan, komünist ve işçi hareketinin henüz başlangıç aşamasında olduğu Türkiye ile ilişkiyi güçlendirme; ilişkiyi güçlendirerek Türkiye'yi, belirli çelişkilere sahip olduğu İngiliz emperyalizmine karşı en azından belirli bir mesafede tutma taktiği Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye ilişkin siyasi yönelişinin temeline yerleşmişti.

Sovyetler Birliği'nin sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki devrimci hareketlerle kurduğu ilişki, dünya devrimi perspektifi doğrultusunda şekillenmiş; ancak devrimci dalganın geri çekilmesi, batıda gelişmiş işçi sınıflarının bulunduğu alanlarda devrimci atılımların yenilmesi, bu perspektifin yerini Sovyet Sosyalizmini yaşatma yönünde bir eğilime terk etmişti. Buna rağmen, tüm yirminci yüzyıl boyunca sömürge ve yarı-sömürge halkları, geliştirdikleri mücadelelerde Ekim Devrimi'nde hem esin kaynağı, hem de destek bulmuştu.

57 Bolşevik Devrimi 3. Cilt, sf. 284.

Manuilski'nin Beşinci Kongre'de TKP'ye dönük eleştirilerinin arka planında, TKP'nin bu süreçlerde aldığı siyasi tutumlar bulunuyordu. TKP delegesi Manuilski'nin eleştirilerini kabul ediyor ve Kongreyi, sorunların çözüldüğü yönünde temin ediyordu. Ancak, Manuilski'nin bu eleştirileri, 1925 yılı sonunda Komintern Yürütme Kurulu tarafından "**unutuluyor**" ve Yürütme Kurulunun "**Doğudaki Devrimci Hareketin Sorunları**" başlıklı raporunda bu kez şunlar yazılıyordu:

"**Bugün Türkiye'deki iktidara karşı izlenecek taktiği, sırf... Komünistleri kovuşturmasına dayanarak belirlemek ağır bir hata olur... yoldaşlar Kemalist hükûmetin devrimci kazançları sağlamlaştırmaya ve SSCB ile dostça ilişkiler kurmaya yönelik her adımını, bundan sonra da kararlılıkla ve tereddütsüz desteklemelidirler."**[58]

"**Komintern'in Beşinci Kongresinin en önemli siyasal sonucu Komünist partilerin Bolşevikleştirilmesi yönünde ortaklaşmanın sağlanmasıdır. Bolşevik Parti deneyiminin tüm Komünist Partiler tarafından özümsenmesi, örgütsel, siyasal ve ideolojik yapılanmaların bu doğrultuda geliştirilmesinin karara bağlanması, bu siyasal ortaklaşmanın odak noktasıdır. Aydınlık grubu ile Anadolu Halk İştirakiyun grubunun birleşerek TKP'yi yeni bir temel üzerinde inşa etmesi, Beşinci Kongre'nin Bolşevikleşme konusundaki kararının sonucudur.**

"**Komintern kararı doğrultusunda, 1925 yılı Şubat ayının ilk haftasında, Şefik Hüsnü'nün Akaretler'deki evinde TKP Kongresi düzenlenir. Kongreye katılan 21 kişinin tümü merkez komitesi olarak kabul edilir. Şefik Hüsnü merkez komitesi sekreterliğine seçilirken, Tıbbiyeli Hikmet de yedi kişilik icra komitesinde görev alır.**[59]

Tıbbiyeli Hikmet, Akaretler'deki Kongre ile TKP merkezinde yerini almıştır. Uzun yıllar sonra, 25 Şubat 1970'de Türkiye İşçi Partisi Beşiktaş İlçe Örgütü'nde verdiği bir seminerin açış konuşmasında geçmişe döner ve dinleyicilere Akaretler Kongresi'ni anımsatır:

58 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 21, BDS Yayınları, İstanbul 2000.

59 Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, sf. 198.

"Sevgi ve Saygıdeğer Arkadaşlarım,

"Beşiktaş... Buraya gelince ister istemez çağrışım oldu kafamda. Beşiktaş Türkiye'de Bilimsel Sosyalizmin beşikte olduğu günden beri en gerçek temeli üzerinde yükseldiği, yani işçi sınıfına maledildiği Türkiye'nin ilk semtlerinden biridir. Bunu içimizde, eğer Tütüncü adını alan arkadaşlardan sağ kalmış olan varsa –işte biz nasılsa yaşıyoruz- o arkadaşlarımız herhalde çok iyi hatırlarlar. Eski Tütüncüler Beşiktaş'ın ne olduğunu çok iyi bilirler."[60]

Seminerde Dr. Hikmet'in "**Tütüncüler**" olarak gönderme yaptığı, TKP'nin işçi sınıfı içindeki faaliyetlerinde en fazla taban bulduğu emekçi grubudur. Genel olarak, mübadele ile Balkanlardan Türkiye'ye gelen göçmen emekçilerden oluşan bu grup, TKP'nin o dönem yaptığı örgütlenme çalışmalarında özel bir öneme sahiptir. Bu konuda Mustafa Özçelik'in kitabı "**Tütüncülerin Tarihi**"[61] kapsamlı bilgiler vermektedir. Hikmet Akgül'ün eski TKP militanı Şoför İdris'le yaptığı söyleşilerden derlediği "**Şoför İdris Anılar**" başlıklı kitapta tütün işçilerinin mücadeleleri ve TKP ile ilişkilerine dair ilginç bilgiler bulunmaktadır.[62]

Tıbbiyeli Hikmet, TKP'nin Akaretler Kongresi ile girmiş olduğu yeni yolun önemini "**Yol**" başlıklı çalışmasının Parti Tarihini içeren bölümünde ele almıştır.

"Uluslararası sosyalist partilerin tarihsel gelişimleri hakkında uzaktan yakından bir fikir edinen ve bilimsel sosyalizmin Marksizm-Leninizm demek olduğunu inkara kalkışmayan herkes, bunu kabule zorunludur. Uzun karşılaştırmalara kalkışmayayım. Yalnız, sosyalist partileri sosyalist parti yapan hücre örgütünü hatırlayalım. Zafer kazanmış Bolşevik partiden başka bütün dünya sosyalist partileri 3. Enternasyonal'in ezici bir güç elde ettiği günden itibaren, hep birden partiyi hücre üstünde aşağıdan yukarıya doğru örgütlendirmeye başladık. Ve Türkiye'de bilimsel sosyalist hareket daha doğarken çarçabuk hücre örgütü üstünde kolayca başladığı halde, asır-

60 Üç Seminer, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 15, Derleniş Yayınları, İstanbul, Kasım 2000.

61 Tütüncülerin Tarihi, Mustafa Özçelik, Tüstav Yayınları, İstanbul, Haziran 2003.

62 Şoför İdris Anılar, Der. Hikmet Akgül, Yar Yayınları, Ocak 2004.

lık Avrupa partileri legal seçim dönemlerinin gereklerine göre sonuçlanmış olan en ileri ülkelerin devrimci hareketleri, kökleşmiş alışkanlıklarından sıyrılmak için derinden derine organik sarsıntılarla uğraştılar."[63]

Tıbbiyeli Hikmet'e göre, Akaretler Kongresi TKP açısından böylesine önemli bir dönemeç noktasını temsil etmektedir. Hareket, Bolşevik temellerde bir re-organizasyon sürecine bu kongre ile birlikte adım atmıştır. Legal Marksist ve reformist eğilimli unsurlarla kopuşmanın ardından, Komintern tezlerine de uygun olarak hareket yeni bir yola koyulmuştur.

1925 yılının Şubat ayının ilk haftasında Akaretler Kongresi toplanmış ve Bolşevikleşme kararına uygun olarak faaliyete yeniden, daha gelişkin bir teori ve pratik temelinde başlama iradesini ortaya koymuştur.

Ancak, Kongre ülkede son derece önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı bir zaman kesitine denk gelmiştir. 1925 yılı Şubat ayında Kürt İllerinde Şeyh Sait İsyanı patlak verir. Şeyh Sait İsyanı yeni kurulan rejime karşı en büyük meydan okumadır. Büyük bir prestije sahip olan yeni rejimin kurucu unsurları büyük bir tehditle karşı karşıyadır.

Şeyh Said İsyanı'nın yayılması üzerine bir hükümet değişikliği gerçekleşir; yeni kurulan İsmet Paşa hükümeti isyanın üstüne çok sert askeri tedbirlerle gider. Takrir-i Sükun yasası çıkarılarak, ülke içindeki tüm muhalefet odaklarına karşı bir saldırı dalgası başlar. Orak-Çekiç dergisinde Şeyh Said İsyanı üzerine birkaç yazı yayınlanır.

Bu yazılarda, isyanın dinsel ve feodal yönleri ön plana çıkarılıp, isyan mahkum edilir. Bunun yanı sıra, isyanın temelinde feodal yapının yattığı savunuluyor ve feodalizmin tasfiyesi yolu ile bu sorunun çözülebileceği dile getiriliyordu. Hükümetten bu yönde adımların atılması isteniyordu.

TKP'nin Şeyh Sait İsyanı karşısındaki bu tutumu, Komintern'in tutumu ile paraleldi. Bir kaynakta Komintern'in 26 Şubat 1925'te yayınladığı özel bültende konuya ilişkin değerlendirmesi yer almaktadır, metinde şu görüşler ifade edilmektedir:

63 Yol Birinci Cilt, sf. 62.

"Mustafa Kemal'e ve Ankara hükümetine karşı Kürdistan'daki Şeyh Sait Ayaklanması, Moskova tarafından, Türk gericiliğinin İngiliz emperyalizmi ile ittifak halinde bir geri dönüş girişimi olarak değerlendirilmektedir."

"Kemal, genel olarak milli kurtuluş hareketini temsil etmekte ve Türkiye'nin demokratlaştırılması ve feodal kalıntılar ile Müslüman din adamlarının etkisinden kurtarılması için çalışmaktadır. Kemal'e karşı, ilk olarak emperyalizm, ikinci olarak feodal ağalar, üçüncü olarak din adamları ve dördüncü olarak liman şehirlerinin yabancı sermayeye bağlı ticaret burjuvazisi mücadele etmektedir."[64]

TKP'nin, Komintern'e paralel yaklaşımına rağmen, gelişen baskı dalgası onu da kapsamı içine alacaktır. TKP'nin yayın organları, 12 Mart 1925'te diğer sağcı yayın organları ile birlikte Heyet-i Vekile tarafından kapatılır. Baskı dalgasının TKP'yi de kapsaması ile birlikte, Şefik Hüsnü, Hasan Ali (Ediz) ve Nazım Hikmet, Nisan ayında ülkeyi terk ederler.

Zindan Duvarları İle Tanışma

1925 Mart'ının son günlerinde Tıbbiyeli öğrencilere dönük bir polis operasyonu başlatılır. Tıbbiye öğrencilerinin sosyalist hareket içinde aktif olanları tutuklanmaya başlar. Cumhuriyet gazetesinin 1 Nisan tarihli nüshasında şu haber verilir:

"Tıp Fakültesi'nden dokuz efendinin isticvabı"

"Tıp Fakültesi talebelerinden dokuz efendi, evvelki akşam verilen bir emir mucibince tevkif edilmiştir. Tevkif olunanlar meyanında Şahap, Nuri ve Hikmet efendiler de bulunmaktadır. Dün bu efendiler, bazı mesail hakkında isticvap edilmişlerdir. Tahkikat ve isticvabatın netayicine göre, talebe efendilerin serbest bırakılıp bırakılmayacakları anlaşılacaktır."[65]

28 Nisan tarihli gazetelere göre, Tıbbiyelilerin tümü serbest bırakılmıştır. Ancak çok zaman geçmez ve TKP o güne değin karşılaştığı en sert saldırılardan birisi ile yüz yüze gelir. 38 kişi

64 TC'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Mete Tunçay, sf. 133, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

65 Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, Kerim Sadi, sf. 695, İletişim Yayınları, Nisan 1994.

tutuklanarak Ankara'ya İstiklal Mahkemesi'ne gönderilir. Tıbbiyeli Hikmet için uzun yıllar sürecek bir yol açılmaktadır. 23 yaşındadır, kendi sözleri ile "**çiçeği burnunda Genç Komünistler Başkanı**"dır.

Büyük bir coşku ve umuda kaynaklık eden parti kongresinin hemen ardından gelen bu saldırı dalgası, parti saflarında panik ve şaşkınlığa yol açmıştır. TKP'nin örgütsel, ideolojik ve siyasal düzeylerde daha yetkin bir mücadele örgütüne dönüşme hamlesi, daha yolun başında engellenmiştir. Tutuklanan ve yurtdışına çıkan üyeler dikkate alındığında, ülke içinde faaliyeti sürdürebilen unsurlar son derece sınırlı sayıda militanı kapsamaktadır.

Yürekleri, Enternasyonal işçi sınıfının birlik-mücadele-zafer günü 1 Mayıs'ın coşkusuyla dolu genç komünistler, Despotik-feodal Osmanlı'dan yadigar "**yaş ve taş**" hücre duvarlarıyla ilk kez bugünlerde tanışırlar. Despotik Osmanlı iktidarı yıkılmıştır, ancak hücre duvarları yerli yerinde durmaktadır. Tıbbiyeli Hikmet'in neredeyse tüm yaşamına yayılacak olan dört duvar arasına kapatılma günleri başlamıştır. "**Uygarlık**"ın armağanı zindan duvarları hep yerindedir, giderek daha da güçlenmektedir.

Başlayan duruşmalar, Tıbbiyeli genç komünistlere yeni rejimin siyasal karakterini açık bir biçimde göstermektedir. Davanın sonucuna dair bilgiler dönemin Vakit gazetesinde yer almaktadır:

"**9 Ağustos 1925 günü başlayan ilk soruşturma sonunda, komünist propagandası yapmakla sanık 15 Tıbbiye talebesinin sorguları tamamlanmış ve neticede Fahreddin, Mustafa, Ahmed Şükrü, Şakir, Mes'ud Sabit, Haydar İsmail, Burhaneddin, Mansur, İsmail Selahaddin ve İsmail Hakkı Efendiler alakaları görülmediğinden serbest bırakılmışlardır."**[66]

"**İkinci celsenin küşadında Reis Ali Bey (Ali Çetinkaya) makam-ı iddianın mütalaalarının ve maznunların mütalaalarının şayan-ı dikkat olan cihetlerinin nazar-ı itibara alındığını, memleketimizin bugün bir hayat memat mes'elesi yaşadı-**

66 10 ağustos 1925 tarihli Vakit gazetesinden aktaran Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, sf. 389.

ğını, hayat-ı hürriyeti henüz iktisab ettiği bugün bile haricen ve dahilen düşman tehlikesinden masun olmadığını, inkılabın ise hiçbir kimsenin baziçe-i hevesatı olamayacağını söylemiş ve Kanun-u Ceza'nın ellibeşinci maddesi mucibince maznunlardan Nizameddin Nazif, Mes'ud Said, Ali Rasim efendilerin beraatine; Abdi Recep, Şevket Süreyya (Aydemir), Süleyman Neşati, Eczacı Vasıf, Doktor Mümtaz, Hüseyin Hikmet beylerin onar sene; İbrahim Hilmi, Şevki, Elektrikçi Nuri, Sadreddin Celal (Antel), Samih Nuri Beylerin yedişer sene küreğe konulmasına hükmedildiğini tebliğ eylemiş ve firari doktor Şefik Hüsnü, Hasan Ali, Nazım Hikmet, Cevdet Beylerin de gıyaben onbeşer seneye mahkum edildiklerini ilave etmiştir.[67]

10 yıl kürek mahkumiyeti Tıbbiyeli Hikmet'in aldığı ilk cezadır. Bu cezalandırma ile birlikte, "**Dr. Mümtaz, Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı), Nuri Haydar Askeri Ceza Kanunu hükümlerine göre ordudan tard edildiler.**[68]

Tıbbiyeli Hikmet, 10 yıllık kürek cezasını itidalle karşılar. Tophane Bekirağa Bölüğü'ne girerken, bir elinde "**Kapital**" vardır. 1937'de fasikül fasikül yayınlamaya başladığı "**Kapital**" tercümesinin önsözünde "**mevzuyla onbeş yıllık uğraşmamdan ders alarak, termleri icabettiği kadar munis Türkçe ile vermeye çalıştım**" dediğinde, hapishaneler ile tanıştığı ilk tutsaklık günlerine işaret etmektedir. Umudu öldürmek için inşa edilmiş taş duvarlı zindanlara inat, o, zindanları kızıl bir okula, umudun güçlü bir biçimde yeşerdiği mekanlara çevirme sevdasına tutulmuştur.

Tıbbiyeli Hikmet, yıllar içinde hemen herkes tarafından kabul edilecek olan, devrimci direncini ve komünist bir dünya idealine bağlılığını ilk kez bu süreçte sınamıştır. Yıllar sonra, yine bir zindandan diğerine birlikte taşınırken Nazım Hikmet'e ilham veren, Tıbbiyeli Hikmet'e 1925 tutuklaması ile açılan bu çileli yoldur… 1925'in acemi tutsağı, bu zorlu ve kahırlı yolda ustalaşmıştır. Nazım Hikmet, Dr. Hikmet'ten hareket ederek yarattığı karakteri Mahkum Halil'i, "**Memleketimden İnsan Manzaraları**"nda şöyle anlatır:

67 13 Ağustos 1925 tarihli Vakit gazetesinden aktaran Tevetoğlu, sf. 394.
68 Türkiye'de Sol Hareketler, Aclan Sayılgan, sf. 191, Hareket Yayınları, 1972.

"Kitap okuyor mahkum Halil.
Çevirirken dizinde duran kitabın yapraklarını
çok rahat bir ustalıkla kullanıyor
bileklerinden demirli parmaklarını.
Kitap ve kelepçelerle
on üç senedir
bu beşinci yolculuğudur.
Gözlerinin altında çizgiler
şakaklarında beyaz.
Halil belki ihtiyarladı biraz.
Fakat kitap, kelepçe ve yürek eskimedi.
Ve şimdi
yürek her zamankinden umutlu..."[69]

Kelepçelerle ve kitaplarla yapılan bu yolculukların ilki 1925 tutuklaması ile başlamıştır. Bu çileli yol sadece Tıbbiyeli Hikmet'e açılmamıştır. Onu koruyup kollamaya çalışan, gözünden bile sakınanlar da düşmüştür bu çileli yola. Annesi Münire ve teyzesi Seher bir yandan geçimlerini sağlamak için tütün işçiliği yapmakta, bir yandan da oğullarının peşinden hapishaneler arasında gidip gelmektedir.

Genç oğullarının devlet şiddeti altında olması, işkencelere maruz kalması ve dört duvar arasına kapatılması; iki emekçi kadını derinden etkilemektedir. Devletin acımasız bir sınıf aygıtı olduğunu kendi deneyimleri ile öğrenmektedirler. Tıbbiyeli Hikmet'in direnci, annesi ve teyzesini de etkilemektedir. Onun işkence ve şiddet karşısında geliştirdiği devrimci direnç tüm yaşamı boyunca değişmeden kalan en önemli niteliklerinden birisidir. O, devrimci onuruyla, başı dik, alnı açık yaşayacak, ne sevdiklerini, ne de sevenlerini hayal kırıklığına uğratmayacaktır. Çünkü onun için yaşam, ancak böyle anlam kazanabilir. Diğer türlüsü, yaşamak değil, "**yatılıp da kalkılamayan ölüm**"dür.

Nazım Hikmet, Tıbbiyeli Hikmet'in bu niteliğini; Memletimden İnsan Manzaraları" başlıklı yapıtında ölümsüz dizeleri ile ifade edecektir:

69 Bütün Şiirleri, Nazım Hikmet, sf. 984, YKY Yayınları, İstanbul, 2002.

"Evinin her basılışında
aynı rahatlıkla açtı kapıyı.
Ve müdüriyette her kalkışında sopanın altından
(yanaklarında parçalanmış gözlüğü
ve tabanlarında ayıpladığı bir sızı)
yüreğinde fakat
hiçbir şey söylememiş
hiç kimseyi ele vermemiş olmanın rahatlığı
aynı rahatlık...
Ve galiba üçüncü girişinde İstanbul Cezaevi'ne
Aynı rahatlıkla yattı açlık grevine
arkadaşlarla beraber,
ve tayınları yastık yaptılar
ayaklarında pranga
ve ıslak çimentoya uzandılar yarı çıplak."[70]

Hiç kimseyi ele vermemiş, devrimci onurunu korumuş olmanın rahatlığını ilk kez 1925 tutuklamasında yaşamıştır Hikmet ve bu sonuna kadar hep böyle olmuştur. Ve bir başka temel niteliği de ilk kez bu tutsaklık sürecinde belirginleşmiştir. Zindan duvarları ona vız gelmiştir. Hemen başlamıştır Tarihi Materyalizmi, Diyalektiği, Ekonomi Politiği incelemeye.

Hikmet ve üç arkadaşı Ankara'dan İstanbul'a sevk edilir. Devletin şiddet dalgası ve ardından gelen ağır cezalar, yılgınlık ve moral bozukluğunu yaygınlaştırmıştır. Dört duvar arasına kapatılmış komünistler zor günler geçirmektedir. Yeniden örgütlenme hamlesinin henüz ilk aşamasında olan Parti büyük ölçüde dağılmış, dışarıdakilerle içeridekilerin bağlantısı kopmuş, içeridekiler sadece aileleri ile sınırlı bir iletişim ağına sahiptir.

Parti çalışmasının sekteye uğraması ve yaşanan dağınıklık sonucu gençler parti ile ilişki kurmakta güçlük çekmektedir. Sınırlı olanaklarla, oldukça güç koşullarda direnmeye çalışmaktadırlar. Hikmet'in ailesi hep yanındadır. Annesi Münire oğlu-

70 Bütün Şiirler, Nazım Hikmet, sf. 1212-1213.

nun peşinden Ankara'ya gitmiş, bir yoldaşın zor durumda olan ailesinin partililerle temasını sağlamaya çalışmıştır.[71]

Hikmet yoğun bir çalışma içindedir, 14 ay sürecek tutsaklığı oldukça verimli bir devrimci çalışma sürecine dönüşmüştür. Bu süreçte Kapital üzerine çalışmalarına da başlamıştır. Tüm yaşamına yayılacak olan sistematik ve disiplinli çalışma özelliği bu süreçte kendini ortaya açık biçimde koymuştur.

Hikmet Tıbbiye yıllarında ve tutsaklık döneminde yabancı dil öğrenimine de zaman ayırmıştır. O yıllarda, Marksist teorinin temel yapıtlarını Türkçe bulabilmek son derece güçtür. Marksist teoriyi sistematik biçimde inceleyebilmenin yolu yabancı dilden okuyabilmekten geçmektedir.

Hikmet Tıbbiye'de Fransızca öğrenmiştir. Marksist teorinin temel yapıtlarını Fransızca'dan okumuş ve bir süre sonra bu eserleri tercüme etmeye başlamıştır. İlk tutsaklık günlerinde yoğun bir biçimde okuma ve yazma ile meşgul olduğunu, daha sonra 1927 tutuklaması sürecinde mahkemede yaptığı savunmadan öğreniyoruz:

"**Maznuna bir takım sarı kağıtlar gösterildi, maznun bunları muayene etti ve:**

-Ankara'da mevkuf iken yapılmış hususi mahiyette resimler, dedi.

Sonra bir şiir gösterildi ve kendisine okutturuldu. Bu "**fütürist**" bir manzume idi.

Maznun:

-Bu da o sıralar yazılmıştır, eski hükümetin kırtasiyecilik siyasetinden çok eza görmüştüm ve onun üzerine yazdım.

Komünizme ait bazı evrak ve notlar gösterildi.

-Bunlar komünizme ait değildir. O zaman zihnimi işgal eden hususi mahiyette yazılardır, mevkufiyet hatıralarıdır. Zihinde yer tutan şeyler, bazen o kadar tazip edici vaziyet hasıl eder ki insan onları ifşa etmekle reha bulacağına kani olur, başkalarına anlatır, dinleyecek kimse bulamazsa bir kağıda tespit eder."[72]

---

71 Büyük Kırılma, sf. 84-85

72 1927 Komünist Tevkifatı, Haz. Jülide Ergüder, sf. 92, Birikim Yayınları, 1979.

Bu kaynaktan, Tıbbiyeli Hikmet'in "**fütürist**" bir manzume de yazmış olduğunu öğreniyoruz. Bu dönem gerçekleşen teorik-politik yoğunlaşma, Hikmet'in, parti faaliyetlerinde kısa süre içinde öne çıkmasındaki başat faktörlerdendir.

Yeniden Yapılanma Hamlesi: Viyana Konferansı

1925 tutuklaması, yeni rejimin işçi hareketi ve komünist faaliyet üzerine en sert baskı araçları ile gideceğinin, yeniden yapılandırılan devlet aygıtının sermayenin keskin kılıcı olduğunun netleşmesi bakımından önemli açıklıklar sunmuştur.

TKP ise, büyük bir umut ve coşku ile çıktığı yeni yolda ağır bir darbe almıştır. Partinin aldığı bu darbe karşısında yeterli direnci gösterememesi, ulaşmak istediği noktanın ne kadar uzağında olduğunu gözler önüne sermiştir. Aydınlık kökenli kadroların önemli bir bölümünde ciddi bir çözülme ve hareketten uzaklaşma eğilimi gözlenmektedir.

Komintern'in Beşinci Kongre kararına uygun bir yeniden yapılanma hamlesi zaten partinin kadro yapısını güçlendirmesi ve kadro kaynakları olarak işçi sınıfının farklı katmanlarına yönelmesi eğilimini taşımakta idi. Ancak partinin güçsüzlüğü ve alınan ağır darbe koşullarında bu hedeflere nasıl ulaşılacaktır?

Tutuklamaların başlaması ile birlikte yurt dışına çıkan Şefik Hüsnü, yeni bir hamle ile partinin ayağa kaldırılması için çalışmalara yoğunlaşmıştır. Bu hamlenin sağlam bir altyapıya sahip olması gerekliliğinin saptanması ile, teorik temellerin geliştirilmesi, ülkedeki siyasi gelişmelerin kapsamlı bir değerlendirilmesi hedefleri belirlenir. Bunların gerçekleştirilebileceği bir parti konferansının Viyana'da yapılabilmesi için, Komintern'in Yakınşark ve Balkanlar Masası'nın desteği ile harekete geçilir.

Tıbbiyeli Hikmet ise dört duvar arasında çalışmalarını sürdürmektedir. Annesi ve teyzesi bir yandan zor koşullar altında çalışırken, bir yandan da Hikmet'e destek olmaya çalışmaktadır. Annesi Münire hanım, partiden aldığı bilgileri görüş günlerinde içeridekilere iletmekte, elinden geldiğince oğluna yardım etmeye çalışmaktadır. Hikmet'in aile üyeleri de sosyalist fikirlerden etkilenmekte, harekete katkıda bulunmaktadırlar.

Münire öfkelidir. Balkanların olağanüstü zamanlarında eşini ve kardeşlerini kaybetmiştir. Şimdi üzerine titrediği evladının yıllarca sürecek tutsaklığı ile başa çıkmak zorundadır. Onca fedakarlıkların, mücadelelerin ardından; suçları sadece daha özgür, adaletli ve eşitlikçi bir ülke istemek olan gencecik tertemiz insanlar dört duvar arasına kapatılırken, yeni rejimin sahipleri hızla küpünü doldurmaya başlamıştır. Kendisinin de bir üyesi olduğu işçi sınıfı en zorlu çalışma koşulları altında ezilip, sömürülürken, yeni rejimde de zenginler keyif içinde yaşamakta ve servetlerine servet katmaktadır.

Viyana Konferansı'nı örgütlemeye yönelik çalışmalar çok verimli değildir, bu durum partinin güçsüzlüğünün ve dağınıklığının yarattığı bir sonuçtur. Özellikle Türkiye'den katılacak delegelerin ulaşım ve güvenlik koşulları, Türkiye delegelerinin katılımını sınırlar. Bu durum, konferansın yeniden yapılanma yolunda güçlü etkiler yaratmasını engeller.

"**1926 Viyana Konferansı**" başlığı ile Tüstav Yayınları tarafından yayınlanmış olan belgesel kaynakta, "**27 Mayıs 1926 Türkiye Komünist Fırkası Birinci Viyana Aktif Konferansı Zabıtlarıdır**" başlığı altında konferansa katılım hakkında aşağıdaki bilgiler verilmektedir:

"**İştirak edenler: Memleket haricindeki arkadaşlardan: B. Ferdi (Şefik Hüsnü), Halim (Hasan Ali Ediz), Nazım (Nazım Hikmet) yoldaşlar.**

Memleket dahilindeki: Asım (Vedat Nedim Tör), Şamil (Hamdi Şamilov), Mehmet (Baytar Mehmet) yoldaşlar."[73]

Konferansa katılımın son derece sınırlı olduğunu, özellikle de o dönem ki kadro yapısının çok küçük bir kısmını kapsadığını bu bilgiler açık biçimde ortaya koymaktadır.

Tıbbiyeli Hikmet, "**Yol**" başlıklı çalışmasında, Viyana Konferansını değerlendirir:

"**1926 Viyana Konferansı, Aydınlıkçılığın her alandaki darmadağınıklığına vurulmuş ilk sınır, parti programının özlendirilmesiydi. Bu şekilde Aydınlık dönemine veda ediliyordu.**"

73 1926 Viyana Konferansı, sf. 45, çev. Sinan Dervişoğlu, Tüstav Yayınları, Ocak 2004.

"**Fakat programda birlik, taktikte selameti gerektiremezdi ve gerektirmedi. Nitekim daha iki yıl, 1926 ve 1927 yılları, programa karşın, Leninizmin siyasal açıklamalarda ve bütün ulusal hoşnutsuzluklar ölçüsünde suçlama ve ajitasyon taktiği, gözetmeci ve legal Marksizmin iğrenç bazı zorunluluklarla devamı olan ve bilinen "SEKA**"ya kabul ettirilemiyordu."[74]

Viyana Konferansı, özellikle partinin programatik temelinin gelişmesi bağlamında önemli bir aşamaya işaret etmekteydi. Konferansta tartışılan ve karara bağlanan "**1926 Programı**" önemli bir açılıma denk düşmekte, ancak Tıbbiyeli Hikmet'in "**SEKA**" olarak adlandırdığı yurt içi merkez, bu açılımın gerektirdiği ideolojik-siyasi yönelimden ve bu yönelimi gerçek kılacak örgütsel-pratik şekillenmeden çok uzaktaydı.

Yurt içi merkez Aydınlık döneminin düşünce biçimlerini ve davranış kalıplarını sürdürmekteydi. Viyana Konferansı'nın kararları, yurt içi merkez üstünde yeterli etkiyi yaratmamıştı. TKP'nin yeni rotasını imkansızlaştıran bir tarz ve yaklaşım yurt içi merkeze egemendi. Bu durum, yurt dışı örgütünde tartışılmakta, Komintern'in ilgili organları da bu tartışmalara müdahil olmaktaydı. Yurt içinde durumdan hoşnutsuz olan militanlar arasında da tartışmalar başlamıştı.

Uzun savaşın ve ardından gelen büyük yıkımın etkilerini yoğun bir biçimde yaşamakta olan ülkede, yeni kurulan siyasi rejim neler getirmekteydi? Ülke ekonomik ve siyasi açılardan nasıl bir rotaya girmeliydi? Siyasal iktidarı ellerine geçiren kadro hangi toplumsal güçlere dayanmaktaydı?

Henüz savaş devam ederken, işgale karşı verilen mücadeleye katılmak, ülke topraklarında sıcak mücadelenin içinde yer almak amacıyla ülkeye dönüş yapan TKP önderi Mustafa Suphi ve 14 yoldaşı, aynı cephede mücadele etmek için geldikleri burjuva güçler tarafından 28 Ocak 1921'de alçakça katledilmişti. Mustafa Suphi'lerin katlinin öncesinde 5 Ocak 1921'de belirli ölçülerde Bolşevizm'den etkilenmiş olan Yeşil Ordu'ya saldırılmış ve Yeşil Ordu yenilgiye uğratılmıştı. Bağlantılı olarak Anadolu'daki Bolşevik esinli odak Halk İştirakiyun'a saldırılmış, İştirakiyun yöneticileri tutuklanıp, hapse atılmış, İstanbul'daki komünist odak sürekli baskı altında tutulmuştu.

74 Yol Birinci Cilt, sf. 213.

Komünistlere ve onlardan etkilenen askeri-siyasi gruplara yönelik bu baskı ve şiddete rağmen, Kemalistlerin Sovyetler ülkesi ve Komintern tarafından desteklenmesinin nedenini Karl Radek 1922 Ekim'inde yazdığı bir yazıda iki temel nedene dayanarak açıklamaktaydı:

"Rusya Türkiye'yi destekledi, çünkü ilk başta uluslararası emperyalizm tarafından sömürülen ve ezilen Doğu Halklarını güçlendiren her şey, aynı tehlikeye maruz olan Sovyet Rusya'yı da güçlendirir. Ve ikinci olarak, Rusya, Rusya'ya hububat taşıyan ve Rusya'dan petrol taşıyan gemilerin güvenliğiyle pek yakından ilgiliydi. Çünkü İngiliz amiralinin emirleriyle bu taşıma mümkün olmayacaktı."[75]

Dördüncü Komintern Kongresi'nde Kemalizmin siyasi yönelişlerini eleştiren, emperyalizmle uzlaşma eğilimini gündeme getiren bir konuşma yapan TKP temsilcisine karşı konuşan Radek, Komintern Yürütme Kurulu adına şu görüşleri ifade etmişti:

"Türkiyeli komünistlere şu öğüdü verdiğimiz için bir an bile pişman değiliz: Parti olarak örgütlendikten sonra ilk göreviniz Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketini desteklemek olmalıdır. Ve kovuşturuldukları şu anda dahi biz Türk komünistlerine şöyle sesleniyoruz: Bu ana bakarak yakın geleceği unutmayın! Türkiye'nin büyük uluslararası devrimci önem taşıyan bağımsızlığını savunma görevi henüz sona ermiş değildir. Size, saldıranlara karşı kendinizi savunun, kılıca kılıç çekin, ama tarihi olarak henüz kurtuluş mücadelesine sıra gelmediğini, Türkiye'nin yeni yeni billurlaşan devrimci unsurlarıyla daha uzun bir süre birlikte yürümek zorunda olduğunuzu da bilin."[76]

Ulusal Kurtuluş Mücadelesine önderlik eden burjuva güçlerin sola ve bağımsız halk güçlerine herhangi bir alan açma, ya da bu güçlerin yaşamasına uygun bir zeminin oluşmasına göz yumma gibi bir yaklaşımlarının olmadığı açık biçimde ortadaydı.

---

75 Pierre Frank'ın Histoire de L'İnternational Communiste'den aktaran Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, sf. 126, Özgür Üniversite Yayınları, Mart 2004, Ankara.

76 Komintern Belgelerinde Türkiye -1 Kurtuluş Savaşı ve Lozan, sf. 140-141, çev. Fatma Artunkal, Kaynak Yayınları, İstanbul 1993.

Ülkede özellikle İttihat Terakki döneminde sermayenin Türkleşmesi ve Müslümanlaşması yönünde önemli adımlar atılmış; Emperyalist Paylaşım Savaşı yıllarında kapitülasyonların uygulanmaması ve gayrimüslim sermaye gruplarının tasfiyesi sonucu Müslüman-Türk sermaye grupları ciddi gelişme göstermişti.

Yeni gelişen Türk Müslüman burjuva güçler ulusal kurtuluş mücadelesine güçlü bir destek vermişti. Gayri müslim gruplardan boşalan alanı bu yeni Türk Müslüman burjuva gruplar hızla doldurdu. Türk Müslüman sermaye grupları, daha önceki gayri müslim sermaye gruplarının ekonomideki işlevlerinden farklı bir işleve sahip olmadılar. Öyle ki yeni rejimin kuruluşu ile birlikte, savaş nedeniyle yabancı sermayenin ülkeye girişindeki kesinti sona ermiş, bankalar tarafından dağıtılan kredilerin dörtte üçü yabancı bankalar tarafından verilmeye başlanmış, 1923 ile1926 arasında sanayi şirketlerine yapılan yatırımlar içinde yabancı sermayenin payı Türk Müslümanların payının tam iki katına ulaşmıştı. Bunun yanı sıra bazı yabancı şirketler devletten belirli malları ithal etme ve iç pazarda satma tekeli almışlardı.

İşçi sınıfının hak alma mücadeleleri üstüne devlet zoruyla gidilirken, sermayenin ihtiyaçları çerçevesinde düzenlemeler yapılmakta, sermaye birikimi süreçleri devlet tarafından kuvvetli biçimde desteklenmekteydi. Kırdaki geleneksel egemen toplumsal güçlerle ittifak ilişkilerine giren yeni siyasi iktidar, kırda toplumsal gelişmenin, farklılaşmanın önünü açacak siyasal kararlardan uzak durmakta, bu nedenle, üretim ilişkileri ve sosyal yapılar adeta dondurulmaya çalışılmaktaydı[77].

Ülkede gelişmekte olan toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin geniş bir analizi Viyana Konferansı'nda yapıldı. "**Türkiye Siyasi ve İktisadi Vaziyet**" başlıklı değerlendirme raporunda şunlar ifade edildi:

"**... Kemalistler, hemen hemen istisnasız, şu sonuca vardılar ki milli zenginliklerin değerlendirilmesi işini daha ileri gö-**

77 Kemalist kadroların bu dönemki ruh halini, 1925 duruşmalarında mahkeme başkanı Ali Çetinkaya'nın şu sözleri çok iyi yansıtmaktadır: "İnkılap mı? Bu ne mugalata? İnkılap bitti. Bu memleket inkılabını bitirdi! Artık yapacak inkılap yok! Ne demek inkılap? Hepsi hayal, hepsi saçma…" Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, sf. 68.

türmek kesinlikle imkansızdır. Emperyalist sermaye ile bir uzlaşma yapmanın gerekli olup olmadığının sorusu bile artık sorulmamaktadır. Kapitalist burjuvazinin değişik tabakaları arasındaki ayrılıkların ana halkası yer değiştirdi. Uzlaşmanın zaruriliği herkesçe kabul edilmiştir. Yalnızca bu sonuncusunun şekli ve kapsamı konusunda görüşler farklıdır. Bu sağa doğru inkişafta, iktidardaki milliyetçilerin son kaygısı, bu işbirliğinin bedelini mümkün olduğunca az ödeme ve milli istiklalin zaruretleri ile uyumlu bir tarz arama isteğinden ibarettir."[78]

TKP Viyana Konferansı'nda, ülkede gelişen sınıfsal, ekonomik ve siyasal ilişkileri genel olarak doğru tespit etmişti. Gelişmelerin yönü, kapsamı ve içeriği doğru saptanmıştı. "**1926 Programı**" bu bakış açısının ürünüydü; ancak, bu programa uygun bir siyasal pratiği örgütleyecek parti aygıtı son derece güçsüz, siyasal aygıta can verecek kadro birikimi son derece sınırlıydı. Teori ve pratik arasındaki bu eşitsizlik, TKP'nin tarihsel deneyiminin önemli bir bölümünde süreklilik kazanacak bir gerilimin de temelini oluşturmuştu.

TKP'nin siyasi gelişim sürecini etkileyen bir başka gerilim kaynağı ise, Kemalist iktidarın siyasi karakteri ve sınıfsal niteliği konusunda Komintern politikalarının salınımlarıdır. Viyana Konferansı'nda yapılan analiz ve saptamaların ardından; 1 Temmuz 1926'da, Komintern Yürütme Kurulu tarafından Moskova'dan TKP Merkez Komitesine yazılan mektubun içeriği, bu gerilimin boyutlarını ortaya koyar niteliktedir, mektupta şu görüşler ifade edilmiştir:

"**Şimdi, İngiliz emperyalizminin baskısı ve İngiltere'nin desteklediği Türk gericilerinin gizli çalışmaları karşısında, Türkiye hükümeti büyük olasılıkla Komünist Partisine karşı eski aşırı baskı yapma, Komünist ve Komsomol (gençlik) örgütlerini parçalama taktiklerini sürdürmeyecektir. En azından, Kemalist hükümet, Ankara'daki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği temsilcilerine bu yolda belli güvenceler verdi.**"

"**Türkiye hükümeti, TKP yasal bir parti olursa, hükümete karşı, devrimci yöntemlerle şiddetli bir mücadele açacağından korkmuştur ve hala da korkmaktadır. Bugünlerde, Komünist Enternasyonal'in sömürgeler konusundaki programını ve Ko-**

78 1926 Viyana Konferansı, sf. 133.

münist Partinin ulusal devrimci hareketteki rolünü bir ölçüde öğrenmiş olmakla, TKP'nin çalışmalarını daha doğru değerlendirmek eğilimindedir."

"**Böyle olmakla birlikte, Genç Türkiye'nin en devrimci çevrelerini, Kemalist Harekete karşı yapılan komplolar ve Türkiye Komünistlerine atfedilen terörist eylemler hakkında ikna etmek açısından TKP Merkez Komitesi'ne çok şeyler düşmektedir. KEYK (Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu), Türkiye Hükümetine dış politikalarını tamamıyla destekledikleri ve İngiliz emperyalizmine ve başka bütün emperyalizmlere karşı mücadelede onları desteklemeye hazır oldukları güvencesini vermelerini TKP MK'ne öğütler.**"

"**TKP kendi programını değiştirmeden, sadece, küçük burjuva fikirler beslediği doğru olmakla birlikte, devrimci işçilerden oluşan şimdiki Türkiye Hükümetinin yapmakta bulunduğu –Marksist açıdan bile kabul edilebilecek nitelikteki- iç reformlara karşı doğrudan ve keskin bir savaşıma girmeyi yadsıyarak, Türkiye'nin en güçlü siyasal gruplarından biri haline gelebilir.**"[79]

Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Doğu Seksiyonları Sekretaryası'ndan Roy ve Pyatnitsky'nin imzalarını taşıyan bu mektupta ifade edilen görüşler, 1926 Viyana Konferansı analiz ve saptamaları ve 1926 Program Taslağı ile yan yana koyulduğunda ortaya oldukça tuhaf bir manzara çıkmaktadır. İktidardaki Kemalist kadronun "**küçük burjuva fikirler besleyen devrimci işçiler**" olarak tanımlanması karşısında söylenebilecek çok fazla şey yoktur! Kemalist iktidarın siyasi ve sınıfsal tercihlerinin ürünü olan uygulamalarını "**Komünist Enternasyonal'in sömürgeler konusundaki programını**" bilmemesi ile gerekçelendirmeye çalışmak!

Bu tanımlamalar, Komintern'in o güne dek üretmiş olduğu kendi literatürünü de yok sayması anlamını taşımaktadır. Ancak sonraki gelişmelerden net olarak anlaşılabileceği gibi, TKP bu tanımlamayı ve öneriyi dikkate almamıştır. Kemalist iktidar da verdiği iddia edilen güvencelere bağlı kalmamış ve yeni bir TKP tutuklaması çok uzun zaman geçmeden gerçekleşmiştir.

79 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 33.

1925 yılında doruğa ulaşan devlet terörü, TKP kadroları üstünde önemli etkiler yaratmıştır. Aydınlık kökenli kadroların bir bölümü, bu saldırılar karşısında yılgınlık içinde safları terk etmiştir. Bunların bir bölümü de Tıbbiyeli gençlerdir. Tıbbiyeli Hikmet, bu süreçte yaşanan gelişmelerin tam ortasındadır, olan biteni tüm açıklığı ile görme şansına sahiptir.

Viyana Konferansı'nın ardından, parti iç çatışmalarla karşı karşıyadır. Hapishanede bulunan merkez komite üyesi Şevket Süreyya (Aydemir), partiye yeni bir ideolojik platform oluşturmaya çalışmaktadır. Hapishane çıkışı gündeme getireceği bu platformu, hapishanede kaleme aldığı "**Muasır Türkiye'nin İktisadi İnkişaf İstikametleri**" adlı kitabında ortaya koyar.

Şevket Süreyya'nın geliştirdiği platform, Kemalist iktidarın dayandığı bürokrat kadrolar eliyle uygulanacak katı devletçi bir iktisadi modelin, henüz nesnel koşullarının bulunmadığı varsayılan bir sosyalist mücadele yerine ikame edilmesi temeline dayanıyordu. Tıbbiyeli Hikmet ve Şevket Süreyya'nın birlikte yargılandığı İstiklal Mahkemesi'nin başkanı Ali Çetinkaya'yı, Kemalist iktidarın dayandığı bürokrat kadroyu sembolize eden bir karakter olarak, Dr. Hikmet yıllar sonra bir çalışmasında ele almıştır.

"Aydınlar (Zinde kuvvetler), umulabildiğinden daha aşırıca kişiliksiz kapıkullarından seçilmişlerdir. Bay Falih'e göre, Atatürk "bütün baltalamaları halktan değil, aydınlardan görmüştür." (F.A, 407.) Onun için hepsiyle dama paytağı gibi oynadı. Ecnebi şirketleri devletleştiren, keli kızınca adam asar görünen Ali Çetinkaya İstiklal Mahkemesinin yavuz başkanıydı. "Afyon, Ali bey Bayındırlık Bakanı olduğu vakit, birinci işi, minaresiz kubbe kilise kubbesi demektir, diye Yargıtay toplantı salonunun kubbesini yıktırmak olmuştur." (F.A, 386.) Öylesine "bid'at" düşmanıydı. "Şapka giyerek İstiklal Mahkemesine geldiği için "Vakit" muhabirini huzurundan kovan da o idi. Atatürk taşrada "Şapka İnkılabı"nı yapıp Ankara'ya dönünce: "Ali bey de şapkasıyla karşılayıcılar arasında idi." (F.A, 398.) Nurettin Paşayı şapka giymediği için mahkemeye çeken de aynı Ali bey oldu".[80]

80 Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 130, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Mart 2007.

"Dönemin tanınmış kadroları Kılıç Ali ve Ali Çetinkaya'nın 'Türkiye Milli İthalat ve İhracat Anonim Şirketi' aracılığıyla icra ettikleri bir örgütlü yolsuzluk olayı, dönemin bürokrat kadrolarının temel motivasyonlarını, elde ettikleri siyasi gücü kişisel zenginleşme aracına nasıl dönüştürdüklerini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu kadrolar açısından 'inkılap'ın neden bitmiş olduğunun sınıfsal nedenleri bu örneklerle daha da belirginleşmektedir."[81]

"Şevket Süreyya içeride Kemalist bürokrasiye dayalı devletçi ekonomi modelinin düşünsel çerçevesini hazırlarken, dışarıda TKP'nin ülke içi merkezi (SEKA)nın başında Vedat Nedim (Tör) bulunmaktadır. Vedat Nedim 1925 terörünün ardından eylem geliştirmenin, daha büyük darbelere yol açabileceğini savunarak, partiyi eylemsizliğe mahkum eden bir anlayışı egemen kılmaya çalışmaktadır. Viyana Konferansı'nda yaşanan tartışmalarda bir dizi konuda muhalefet etmeye çalışmıştır, ancak ideolojik, siyasi ve örgütsel kararlar Şefik Hüsnü'nün ağırlığı ve onun yönelimleri doğrultusunda şekillenmiştir.

"Vedat Nedim sergilediği pratikle TKP'nin yeni yönelimlerini imkansızlaştırmaktadır. Vedat Nedim'in uyguladığı politikalara karşı hem yurt dışı örgütünde, hem yurt içi örgütünde ciddi bir muhalefet gelişmeye başlamıştır. Muhalefetin yoğunlaşmaya başladığı günlerde, 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe giren yeni ceza kanununda, suçlandıkları konulardaki ceza indirimleri nedeniyle, TKP tutukluları Cumhuriyet Bayramı yıldönümünde serbest bırakılırlar.[82]

Bu gelişme şaşkınlık ve mutluluk karışımı duygular yaratmıştır. Genç Hikmet, ilk deneyiminden başarıyla çıkmıştır. O, ülkenin farklı yüzlerini hapishanenin karmaşık yapısı içinde daha yakından görme olanağı bulmuştur. Dört duvar arasına kapatılma dönemi, onun için verimli bir teorik araştırma dönemine dönüşmüştür. Mücadeleye çok daha donanımlı bir biçimde kaldığı yerden devam etme konusunda kararlıdır.

Viyana Konferansı'nda ele alınan konulardan birisi, gençlik örgütünün dağılmış olması ve yapılacak çalışmalarla yeniden

81 TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Mete Tunçay, sf. 207, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

82 Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, sf. 69.

örgütlenmeye çalışılması olmuştu. Tıbbiyeli Hikmet hapishane çıkışı dağılmış bir örgüt ve bir kısmı çok uzaklara savrulmuş eski yoldaşlar gerçeği ile yüz yüze gelmiştir. Bir süre önce coşkuyla birlikte devrim marşları söylediği arkadaşlarının bir bölümü farklı yollardadır.

Hikmet mücadeleyi daha yüksek bir düzeye yükseltme, daha güçlü bir mücadele aygıtı yaratma konusunda kararlıdır. Okuluna kaydını yaptırır ve hemen başlayan polis takibine rağmen parti ile ilişki kurar. Aynı dönemde Vedat Nedim tarafından Komintern'e gönderilen bir mektupta gençlik örgütünün durumu hakkında bilgi verilmektedir:

"**...gençliğin hiçbir yönetici merkezi yoktur. Hala bir propaganda faaliyeti sürdüren birbirinden tecrid hücrelerin var olduğunu farzediyoruz. Gençlik federasyonu M.K'sinin hapisten yeni çıkan eski azaları, eski teşkilatlarını diriltecek en vasıflı kadrolardır.**"[83]

Vedat Nedim, Tıbbiyeli Hikmet ve Vasıf'tan söz etmektedir. Hikmet ve Vasıf bu sözleri boşa çıkarmazlar. Gençlik örgütünün yeniden örgütlenmesi işi için harekete geçerler. Vedat Nedim, bu durumu Ocak 1927'de Şefik Hüsnü'ye yazdığı bir mektupta ifade etmektedir:

"**Gençler; Hikmet, Vasıf ve Ferid yoldaşlardan mürekkep bir heyet-i merkeziye intihap ettiler. SEKA namına ben onların içtimalarına gidiyorum. SEKA onlara bir amele genci de heyet-i merkeziyeye almayı teklif etti.**[84]

Tıbbiyeli Hikmet, bir yandan yoğun siyasi faaliyetler ve bir yandan da okulu bitirmek için çaba harcamaktadır. Marksist teoriyi inceleme süreci de devam etmektedir. İşçi sınıfını örgütleme çalışmalarına da katıldığını, partinin sendikalar komitesinde görev almış olduğunu o döneme ait bir merkez komite raporundan öğreniyoruz:

"**Sendika komisyonu namına Cahit yoldaş, kendi teşebbüsüyle Haydarpaşa Şimendifer ameleleri arasında bir spor kulübünün teşkil edildiğini, Şakir yoldaşın ise Beykoz amelelerinin spor kulübünün kaptanı olarak tayin edildiğini ilan et-**

83 Büyük Kırılma, sf. 184.
84 Büyük Kırılma, sf. 218.

miştir.Sendika komisyonu, gelecek 1 Mayıs'ı kutlamak için bir program hazırlamaktadır."[85]

Tıbbiyeli Hikmet farklı alanlarda çalışmalarını yoğunlaştırmaya başlamıştır, ancak partideki karmaşa ve dağınıklık hali daha da artmaktadır. Aydınlık'tan beri hareketin önde gelen isimlerinden biri olan Sadreddin Celal, hapishane çıkışı hareketle ilişkisini kesmiş, davet edildiği merkez komite toplantılarına katılmamıştır. Sovyetler ülkesindeki KUTV'da (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde) eğitim görüp ülkeye dönmüş olan Vala Nureddin, parti ile hiçbir ilişki kurmadan, bir burjuva gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Aynı okulda eğitim görüp ülkeye dönen Ahmet Cevad faaliyete katılmadan, partiden ayrılmıştır. Şevket Süreyya oluşturduğu platform çerçevesinde parti içinde bir iç örgütlenme yaratmaya çalışmaktadır.

Şevket Süreyya kendi görüşlerini yurt dışı örgütü ile de paylaşır. Şevket Süreyya'nın savunduğu görüşlerle, Kemalizm'in sınıfsal karakterine ilişkin bir tartışma parti içinde gündeme gelmiştir. Şevket Süreyya'nın görüşlerini öğrenen Şefik Hüsnü, bu görüşler üzerine Şevket Süreyya'ya bir mektup yazar. Mektupta Süreyya'nın görüşleri eleştirilmektedir:

"Mektubunuzda en ziyade teessürümü mucib olan taraf 'burjuvalaşmak isteyen bürokrasi' 'diğer sınıfların da menfaatlerini temsil etmek derdindedir' gibi cümlelerde ifadesini bulan ve mektubunuzdaki bütün diğer fikirlerin üzerinde tazyiki hissedilen umumi fikirdir. Bu suretle hiç yoktan mütecanis halk kitleleri içinden zoraki bir tarzda hiçbir sınıfa mensup olmayan veya başlıbaşlarına bir hususi sınıf teşkil eden bürokratların bir burjuvazi yaratmaya çalıştıkları neticesine varıyoruz. Böyle mucize kabilinden sınıfsız bir takım kimselerin, iktidarı ele geçirdikten sonra hükümet kuvveti sayesinde bilahare bir burjuva sınıfına vücut verebileceklerine inanmak yalnız bir itiraf değil, Marksizmin büsbütün inkarıdır."[86]

"...biz komünistlere göre yalnız bugün değil hatta Türkiye'de asri inkılaplar devresi, Tanzimatla açıldıktan beri bir burjuvazi sınıfı teşekkül etmeye başlamıştır. (...)"

85 Büyük Kırılma, sf. 245.
86 Büyük Kırılma sf. 194.

Nihayet bu teşkilatsız fakat zinde burjuvazi bütün kuvvetlerin ait olduğu, memleketin esaret uçurumuna doğru yuvarlanmak üzere bulunduğu Mütareke devresinde Mustafa Kemal ve arkadaşları gibi en kabiliyetli mümessillerini önüne katarak bütün… halk kitlelerinin ve beynelminel proletarya sınıfının yardımıyla müstakil yaşamak hakkını muvaffakiyetle müdafaa etmiş ve bilfiil mukadderatını bizzat kendi eline almıştır. Bahsettiğiniz bürokratlar bu sınıfı doğurmuyor. Hal-i inkişafta bulunan bu sınıf teşkilatçılarını ve siyasi rehberlerini bizzat kendi içinden çıkarmıştır ve elan çıkarıyor."[87]

Şefik Hüsnü'nün son derece açık ve net ifade ettiği bu düşünceler Kemalizm'in sınıfsal karakteri konusunda kat edilmiş olan yolu da gözler önüne seriyor. Şefik Hüsnü, ülkedeki egemen sınıfın yapısını, toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkileri doğru bir biçimde tasnif ediyor. Kemalizm'in sınıfsal karakterinin kavranışına ilişkin tartışmalar sosyalist harekette uzun süre önemli bir yer kaplamıştır. Kemalizm'in sınıfsal karakterine ilişkin yanlış kavrayış biçimleri farklı dönemlerde sosyalist hareket içinde etkinlik kazanmış, bu kavrayış biçimi önemli siyasal sonuçlar doğurmuştur.

Şevket Süreyya tarafından oluşturulan platformun temel yönelimi, o dönemde Kemalistlerin iktidarlarına ideolojik meşruiyet sağlamak için yaygınlaştırmaya çalıştıkları "**sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz**" formülünün kimi Marksist kavramlarla bulaşık bir biçimde yeniden üretilmesi idi. Bir süre sonra TKP saflarından kopup Kemalist saflara iltihak edecek olan Şevket Süreyya ve Vedat Nedim, bu düşüncelerini Kadro dergisinde daha kapsamlı biçimde sunarak Kemalizm'in teorileştirilmesi işine soyunacaklardı.

TKP içinde yürütülen bu tartışma teorik ve siyasal düzeylerde sağlanan gelişme bağlamında önem taşıyordu. Şefik Hüsnü'nün ifade ettiği düşünceler, en güçlü, en kapsamlı, en gelişkin biçimlerini ve mantıksal sonuçlarını genç Hikmet'in birkaç yıl sonra hapishanede yazacağı "**Yol**" adlı çalışmada bulacaklardı. Şefik Hüsnü'nün tespit ettiği ana esaslar, oldukça kapsamlı analizlerle "**Yol**"da ortaya konulacak, Şefik Hüsnü'de tam olarak olgunlaştırılmamış öğeler en olgun biçimlerini ka-

87 Büyük Kırılma, sf. 195.

zanacaktır. Şefik Hüsnü ise, 1936-1937 yıllarından itibaren bu önemli konuda çok daha geri bir noktaya çekilecektir.

Bu süreçte TKP içindeki tartışma ve gerilimler karşılıklı mektuplar aracılığı ile devam ederken, ülkeye gelen bir Komintern mensubu Vedat Nedim ve Şevket Süreyya ile görüşmeler yapar, partinin durumuna ilişkin gözlemlerini Komintern'e aktarır.

Bu dönemde parti yöneticilerinin içinde bulunduğu özel durumu Tıbbiyeli Hikmet daha sonra "**Yol**" da tespit etmiştir:

"**Şevket ve Vedat devrimci harekete aylıklı serseriler kliki halinde bağlıydılar. Argos şirketinde dolgun ücretlerle iş, hatta dolap çevirdikleri için hareketten kopuşamıyorlardı.**"[88]

Partinin o dönemki yurt içi yöneticilerinden, Hamdi Alev (Şamilov) "**Rus Harici Ticaret Bankası**"nda; Hüsnü Said "**Sovyet Vapur Acentası**"nda; Vedad Nedim "**Arkos Şirketi**"nde; Şevket Süreyya da "**Neft Sendikat**"ta çalışıyorlardı."[89]

Türkiye merkezinde yer alan yöneticilerin hareketten kopma noktasına gelmesi yaşanan çatışma ve gerilimlerin, farklılaşan tercihlerin ürünüdür; ancak Mayıs 1927'de İngiltere'de yaşanan bir olay bu süreci hızlandıran bir faktör haline gelmiştir.

"**12 Mayıs 1927 tarihinde Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Chamberlaine'e danışan Büyük Britanya İçişleri Bakanı, Londra'da 'Sovyet Evi' olarak bilinen binadaki Sovyet Ticaret Delegasyonu ile Sovyet Arcos Şirketi'ne baskın yapıyor.**"[90] Londra'daki Arcos baskınından dört gün sonra, İngiliz hükümeti yaptığı açıklamada, "**büyük bir Sovyet casusluk örgütünün varlığını kanıtlayacak bol miktarda kanıt elde edildiğini**"[91] bildiriyor.

"**İngiliz parlamentosundaki yoğun tartışmaların ardından, Baldwin, Büyük Britanya hükümetinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'yle imzalamış olduğu ticaret anlaşmasını feshe Londra'daki Sovyet diplomatik misyonunun ve tica-**

88 Yol Birinci Cilt, sf. 215.
89 Türkiye'de Sol Hareketler, sf. 197.
90 Türkiye Üzerine Tezler İkinci Kitap, Yalçın Küçük, sf. 66, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979.
91 X.J. Eudin-H. Fisher, Soviet Russia and the West, sf. 344'ten aktaran Yalçın Küçük, age. Sf. 66.

ret delegasyonunun geri çağrılmasını Moskova'dan talebe ve Moskova'daki kendi büyük elçisini de geri çekmeye karar verdiğini bildirdi."[92]

Bu gelişmelerin yarattığı korku ve panik psikolojisinin Türkiye'de gelişen süreçteki etkisinin altını çizmek gerekir. Bu dönemde Türkiye'de olan Komintern temsilcisinin Vedat Nedim ve Şevket Süreyya hakkındaki gözlemleri ilginçtir:

"**Asım ve Şevket küçük çapta birer aydın. Asım yaşadığı konforu ve bizim iktisadi organlarımızdan birindeki [Arkos] işini yitirmekten korkuyor. Şevket tekrar "yurtdışına**" gitmek istemiyor, başını ateşten sakınıyor, yangından [polis darbesi] korkuyor. "[93]

Komintern temsilcisi gözlemlerini yurt dışı örgütü ve Komintern'in ilgili organları ile de paylaşmaktadır. Türkiye merkezinin Viyana Konferansı'nda belirlenen siyasi ve örgütsel çizgiye çekilmesi; bu gerçekleşmiyorsa, müdahale edilerek merkezin değiştirilmesi yönünde bir eğilim benimsenir. Bu doğrultuda, Şefik Hüsnü'nün illegal olarak ülkeye dönmesi ve bu sürecin başına geçmesi karara bağlanır.

Bu gelişmeler yaşanırken, Komintern temsilcisi ile yaşanan çatışmalar, içeride artan hoşnutsuzluk ve Şefik Hüsnü'nün ülkeye dönüş kararının öğrenilmesi ile yurt içi merkez, bir konferans toplamak için harekete geçer. Konferans hakkında yurt dışı merkezi de bilgi sahibi olur. Yurt dışı merkez gelen bilgiler ışığında bu konferansı değerlendirir:

"**Asıl mühim olanı, Şakir'in getirdiği havadislerdir: Kitaygorodski'nin (Komintern yetkilisi Y. N.'nin) azimetinden biraz sonra bilhassa Mazhar'ın (Şefik Hüsnü Y. N.) oraya gideceği oraca anlaşıldıktan sonra Ağustos yirmi altısında bir konferans, bir şey yapılmış. İzmir, Adana, Ankara mümessillerinden gayri; Sait, gençlikten Hikmet, buradan giden Atıf, iştirak etmişler. Hepsi on beş kadarmış. İsmail grubu bu konferansa itiraz etmiş. Formele doğru yolu çevirmiş. Fakat ekalliyette kalmış. Burada mühim olarak ittifak-ı arayla (oybirliğiyle) Harici Büro'nun ilgası kararı verilmiş... Şevket'in memleketi gö-**

92 Uluslar arası İlişkiler Tarihi 4. Cilt, sf. 39, çev. Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul 1980.

93 Büyük Kırılma, sf. 317.

rüş ve telakki ediş tarzları onun 45 dakika süren bir nutkuyla dinlenmiş. Müzakere esnasında İsmail ile Şevketçiler arasında bir hayli çarpışma olmuş. Ta bu konferansa kadar (ki biz buna ancak SEKA'nın geniş bir müşaveresi) İsmail, Harici Büro ile SEKA arasında ihtilaf olduğunu bilmiyormuş. Konferans esnasında buradan giden materyallerle tanış olmuş."[94]

Tıbbiyeli Hikmet bu konferansa gençlik sorumlusu olarak katılmıştır. Yaşanan gerilim ve çatışmaların orta yerindedir. Daha sonra, "**Yol**"da bu konferanstan söz eder:

"1926'nın son aylarına doğru yapılan Konferans, Lenin'in 'kvosti'(kuyrukçu) dediği, bizde 'gözetmeci' adını verebileceğimiz Seka'nın (merkez komite) oportünizm manevralarını (genellikle 'kuyruk'lardan ibaret olarak topladığı) bir sözde çoğunlukla çevirmeye kalkışmasıydı; fakat sonuç itibarıyla ya da Seka iler tutar yerinin artık kalmadığını görerek, bir sürü büro ve şube içinde hareketi bürokrasiye boğmak üzere karşı koyanların disiplin gücünü sömürerek –o zaman söylediğim gibi- batmak üzere olan gemiyi boş yere bir daha 'yamalamaya' kalkışması oldu."[95]

Çatışmaların tam ortasında bulunan ve parti faaliyetinin devrimci temellerde inşa edilmesi konusunda son derece kararlı olan genç Hikmet; çatışan eğilimlerin niteliklerini ve yönelimleri gözlemleme şansına sahiptir.

Yasadışı yollardan ülkeye giriş yapan Şefik Hüsnü, Parti merkezi ve diğer kadrolarla görüşmeler yapmaya başlar. Kadrolarla durum değerlendirmeleri yapan Hüsnü, partinin yeniden, devrimci bir zeminde yapılandırılması için genç kadrolarla çalışmaya başlar.

Şefik Hüsnü ülkeye dönmezden önce, olası bir tutuklama karşısında hareketin devamlılığının sağlanması amacıyla bir dizi önlem geliştirmeye çalışmıştı. O güne dek yaşanan deneyimler veri alınarak olası bir tutuklama durumunda parti yönetimine çağrılabilecek parti üyeleri ve ilişki kesilmesi gereken (yeterli güveni vermeyen) unsurlar hakkında listeler hazırlanmış ve bu listeler ilgili organlara sunulmuştu.

94 Büyük Kırılma, sf. 378-379.
95 Yol Birinci Cilt, sf. 213.

Şefik Hüsnü, ülkeye dönmezden önce Komintern'in Doğu Balkan Sekreteryası'na sunduğu raporda, bir polis operasyonu durumunda yönetime çağrılabilecek güvenilir kadroların bir listesini vermiştir. Bu listenin ilk bölümü aşağıdaki isimlerden oluşmaktadır:

"Fahri (Baytar Cevdet)/ Moskova/Aydın, parti kurucularından

Vasıf [Eczacı]-/ İstanbul/aydın

Hikmet [Kıvılcımlı]/İstanbul/aydın

İhsan/İzmir/işçi, demiryolu

Aziz [Hüsamettin Özdoğu]/İzmir/işçi, metalürjist"

Şefik Hüsnü'nün listesi 18 kişiyi kapsıyor. Listenin altında, "**Numaralar, tercih sırasına göre konmuştur**" ibaresi yer alıyor. Şefik Hüsnü, bu süreçte genç kadrolarla yakın işbirliğine giriyor. Tıbbiyeli Hikmet de bu süreçte ortaya koyduğu net tutumlarla dikkat çekiyor.

Şefik Hüsnü'nün bu dönemde Komintern'e yazmış olduğu bir mektupta Tıbbiyeli Hikmet'e ilişkin bir bilgi yer alıyor. O dönem, Sovyetler ülkesinde uluslararası komünist harekete kadro eğitim desteği sunmak amacıyla kurulmuş iki eğitim kurumu vardır. Bunlardan birisi KUTV, diğeri Uluslararası Lenin Okulu'dur. Uluslararası Lenin Okulu özellikle partilere üst düzey kadro yetiştirme işi ile görevlendirilmiştir. Sözünü ettiğimiz mektupta Şefik Hüsnü şunları yazıyor:

"**Hikmet yoldaş Uluslararası Lenin Okulu'na ve Şark Darülfününa (KUTV y.n.) da kimi yoldaşlar gönderilecek.**"[96]

Genç Hikmet'in bu okula gönderilecek olması, onun belirli gelişkin niteliklerinin parti tarafından kabul edilmiş olması anlamına geliyor. Hikmet o dönem, Şefik Hüsnü ile birlikte partinin devrimci temeller üstüne yeniden inşa edilmesi yolunda yoğun bir pratiğe girmiştir. Şefik Hüsnü parti merkezi ile yaptığı toplantılarda mutabakat zemini bulamıyor. Partinin genç kadrolarıyla yeni bir eylem ve örgütlenme hamlesini gerçekleştirmeye çalışıyor.

Şefik Hüsnü'nün genç kadrolarla geliştirmeye çalıştığı hamleler, Vedat Nedim ve merkez ekibini oldukça rahatsız ediyor.

96 Büyük Kırılma, sf. 390.

Vedat Nedim'in siyasi polisle anlaşma yapma noktasına ulaşan ihanet adımları böylece başlıyor. Şefik Hüsnü, genç kadrolarla işçi sınıfının yoğun olduğu bölgelerde ajitasyon, propaganda yoluyla partinin tanıtılması, işçi sınıfının duyduğu hoşnutsuzlukların pratik eyleme dönüştürülmesi yönünde bir çalışma planını ortaya koymuştur.

Bu planların hayata geçmeye başlaması, işçi sınıfının yoğun olduğu bölgelerde bildiri dağıtılması türünden eylemlerin gerçekleşmesi; Vedat Nedim'in panik içinde harekete geçmesine yol açıyor. Vedat Nedim bir polis müdürü aracılığı ile elindeki partiye ait belge ve bilgileri siyasi polise verir. Nedim, Şefik Hüsnü'nün Beyoğlu'nda bir pastanedeki randevusunu da polise bildirir. Şefik Hüsnü polis tarafından yakalanır. Genç Hikmet'in o gün Şefik Hüsnü ile randevusu vardır. Randevu Hüsnü'nün kalmakta olduğu evdedir, Hikmet evde beklemektedir…

Vedat Türkali, hapishanede beraber kaldığı TKP'lilerin tanıklıklarına dayanarak yazdığı romanı "**Tek Kişilik Ölüm**"de Şefik Hüsnü ve Hikmet'in yakalanış öykülerini anlatır. Türkali yaptığımız söyleşide, kitabın bu bölümünde yazdıklarını hapishanede oldukları dönemde Şefik Hüsnü ve Ahmet Fırıncı'dan dinlediğini dile getirmiştir. Türkali şöyle anlatıyor:

"Doktor Hikmet'in son acılı günlerinde "Kendimize tartışmasız başkan saydık bu paşa oğlunu" demesini anımsadı, Doktor Şefik Hüsnü için, Vedat Nedim'in ele vermesiyle Markiz Pastanesi önünden alınıp götürüldüğünde, nasıl geldin, nerde kalıyorsun? Filan diye başlamışlar. Yanıt alamayınca, şöyle anlatmıştı Dede Ahmet o tatlı Laz ağzıyla; "Etma Doktor, ayibdur; şimdi yatırıp dövelum mi seni? Efendi adamsun!" demişler! Doktor'un kaşlarını çatıp başını inatla iki yana sallayarak diretmesini yapıyordu Fırıncı. "I-ıh soylemam," "Yatirup da sekiz on tane yedu mi…" Polisleri alıp götürmüş kaldığı yere Doktor! Şefik Hüsnü, oyalayıp vakit kazanmak için bir süre konuşmadığı biçiminde anlatmıştı olayı Gülşen'lere. Doktor Hikmet gelecekmiş eve; gitsin diye beklemiş! Polislerle gelmişler ki, oturmuş bekliyor Hikmet, evde! Gülerek Doktor Hikmet'i suçluyor gibiydi; beklenir mi gibisine! "Geldik ki o aptal da bekliyor!" mu ne demişti. Oyalama dediği birkaç saat… Doktor Hikmet'in elli yıl sonra yaptığı suçlama çok daha ağırdı. Bu

"paşa-oğlu", beş-on sopa yiyince Doktor Hikmet'in Parti Gençlik Komitesi Başkanı olduğunu söyleyivermiş. Ağır baskılara direnip suçlamayı, soruşturmayı durduran Doktor Hikmet'e, borçluluğunu bildirmiş sonra. O borçluluğunu hiç unutmamış olmalıydı Doktor Şefik Hüsnü! Ortada dolananlara çok içerlediği bir gün, "Hikmet başkadır!" demiş doktor Kerim'e, "Hikmet bunların hiçbirine benzemez!" Doktor Hikmet'in acılı sonuna yaklaştığı günlerde yazdıklarında açık seçik sınıfsal bir kızgınlık vardı, bu bey, paşa oğullarına."[97]

Vedat Nedim'in ihaneti ile başlayan 1927 tutuklaması, TKP'nin henüz yolun başlangıcında çok önemli bir darbe yemesine neden olmuştu. Tıbbiyeli Hikmet "**Yol**"da, "**derken katastrof koptu. Büyük bir provokasyonlar zincirleme patlayışı herkesi içeriye düşürdü**" biçiminde ifade ediyor yaşanılan tutuklamayı. Yurtdışında bulunanlar dışında, TKP'nin neredeyse tüm kadroları bu tutuklama ile hapishaneye giriyor. Tıbbiyeli Hikmet'in bu tutuklamada polis kaşısında bir kez daha ortaya koyduğu kararlı direnişçi tutum onu hareket içinde bir adım daha öne çıkarıyor.

Duruşmalar başladığında, Tıbbiyeli Hikmet yaptığı güçlü siyasi savunma ile dikkatleri üzerine topluyor. Şefik Hüsnü, Moskova'da bulunan Ali Cevdet'e yazdığı bir mektupta bunu belirtiyor:

"**Tüm sanıklar içinde en güzel konuşan, yeğenimiz Naci'nin okul arkadaşı genç Doktor Hikmet oldu. Kendisinin Marksist felsefeye sarsılmaz bağlılığını belirleyen entelektüel ve sosyal saikleri hakkında çok iyi ve çok çarpıcı bir biçimde sergileyen hakiki bir söylev verdi ve herkesin anlayacağı bir dille Marksist felsefenin özünü açıkladı. Dinleyicilerin arasında birçoğu, Doktor Hikmet'in kendi ailesi gibi işçi ailelerinin hak etmedikleri bir sefaleti nasıl yaşadıklarını anlatması karşısında gözyaşlarını tutamadı. Bana öyle geliyor ki bu genç adam, Türkiye'de işçi hareketinin bundan sonraki gelişiminde büyük bir role sahip olacaktır."**[98]

---

97 Tek Kişilik Ölüm, Vedat Türkali, sf. 217-218, Öteki Yayınları, Ankara 1995.

98 1928 TKP Davası, der. Emel Seyhan Atasoy, sf. 147, Tüstav Yayınları, Ekim 2008.

Şefik Hüsnü, Hikmet'in o dönemde ulaşmış olduğu entelektüel kapasiteyi ve komünist dünya idealini her koşulda en güçlü biçimde savunma kararlılığını bu şekilde dile getiriyor. Genç Hikmet, uluslararası devrimci hareketin önemli bir geleneği olan, düşmanın mahkemelerini onun yargılandığı alanlara dönüştürme pratiğini başarıyla gerçekleştiriyor.

Tıbbiyeli Hikmet'in mahkemede yaptığı savunmadan kesitler bir belgesel kaynakta bulunuyor:

"**-Bundan sonra Hikmet Efendi'nin isticvabına geçildi:**"

"**Bekarım. Tahsilimi sırası ile Kuşadası'nda, Muğla'da, Vefa Lisesi'nde, Tıp Fakültesi'nde yaptım ve Askeri Tıbbiye'de son sınıfa kadar geldim. O sırada İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilerek on seneye mahkum oldum. Bir sene yattım, tahliye edildim.**"

"**Sonra vaziyetimi düzeltmek için uğraştım. Henüz diplomamı alamadım.**"

"**-Şefik Bey'i ne zamandan beri tanırsınız?**"

"**-Eskiden beri tanırım. Dayızadesi arkadaşımdı. O münasebetle tanışmıştım.**"

"**-Şefik bey Avrupa'dan geldikten sonra kendisi ile görüştünüz mü?**"

"**-Evet, bir tramvay bekleme mahalinde görmüştüm. Bana adresini verdi. Beyoğlu'nda bir işim vardı, o münasabetle kendisine de uğradım. Ertesi gün yine gittim, bulamadım. Bir daha gittiğim zaman tevkif edildim.**"

"**-Şefik Bey'le ne konuştunuz?**"

"**-Öte beri, havaiyat...**"

"**-Şefik Bey pek öyle havaiyattan bahsedecek zata benzemiyor.**"

"**-Şuradan buradan bahsetmiştik, ehemmiyetli şeyler değildi.**"

"**-Vedat Nedim Bey'i tanır mısınız?**"

"**-Hayır, hiç tanımam.**"

"**-Evinde içtima olmuş gittiniz mi?**"

"**-Hayır, tanımam ki gideyim(...)**"

"-Komünistliğiniz ve komünist fırkasına intihabınız iddia ediliyor, Ne dersiniz?"

"-Öyle bir fırka tanımıyorum, bilmiyorum."

"-Viyana'ya gittiniz mi?"

"-Hayır gitmedim."

"-Teşkilata dahil misiniz? Marksizm hakkındaki fikriniz?"

"-Hayır, değilim. Ben Marksizm prensibini bizzarur kabul ettim."

"-Neden zaruret gördünüz buna?"

"-Mütarekedeki İtilaf kuvvetlerinin istila siyasetleri üzerine zaruret gördüm."

"Maznun, bir takım sebepler zikrederek uzun uzadıya tafsilat verdi, işçi ailesi arasında yetiştiğini söyledi. İşçilerin hayatından, fazla çalıştıklarından bahsetti, şöyle devam etti."

"-İşçinin bana, çok çalışıp da pek az para kazanması nazar-ı dikkatimi celbetti. Bir ilim adamı kafasıyla bu hadiseyi tahlil ettim."

"-Marksizmdeki gaye nedir?"

"-Gayesi ilmi bir tahlildir. Ve bize bugünkü cemiyette bir çalışan ve bir çalıştıran olduğunu öğretir. Marx, sanayi, inkışaf-ı nihaisine vasıl olduğu gün, hal-i hazır nizam-ı içtimaisinin kendiliğinden yıkılacağını söyler."[99]

1927 tutuklaması, TKP'nin yeniden inşa hamlesine ağır bir darbe indirmiştir, henüz emekleme çağındaki parti tümüyle dağılma noktasına gelmiştir. Sovyetler ülkesinin kurumlarına karşı İngiltere'de başlayan saldırı, İngiltere'de radikalleşerek gelişen grev dalgasına ve maden işçilerinin başkaldırısına yönelik saldırı hamlesinin bir parçası idi. Sovyet İşçi sınıfı, o günlerde İngiliz işçi sınıfının gelişen hareketini desteklemekte, onunla her düzeyde dayanışma geliştirmekte idi.

1927 tutuklamalarından önceki aylarda Türkiye'de de işçi sınıfının çeşitli kesimlerinde hareketlilik gözleniyordu. Tıbbiyeli Hikmet, o dönem işçi sınıfı içindeki hareketlenmeleri ve ülke içi merkezin bu hareketlenme karşısındaki tutumlarını "**Yol**"da ele almaktadır:

99 1927 Komünist Tevkifatı, sf. 91-93.

"Liman tekeli kurulurken, aç kalan hamallarla mavnacılar İstanbul'da kitle halinde kanlı ufak bir çarpışma yaptılar. Kavga doğrudan doğruya tekelci sermayeye karşı patlamış bir tepkiydi. Kuyrukçular açlığın ayaklanışını "orta çağa özgü" bir tepki olmakla damgaladılar. Hamalları işçiden saymadılar. Mavnacılarla sosyalizmin ilgili olamayacağını bildirdiler!"

"**Kuyrukçuluğun son günlerindeyiz. Sınıf varlığını ve mücadele bilincini duymaya başlayan İstanbul tütün işçileri içinde grevler patlıyor. Gözetim ve denetçilerimiz grevleri burjuva gazeteleri yazdığı zaman haber alıyorlardı.**"[100]

Görüldüğü gibi, işçi sınıfının farklı kesimlerinin hareketlenmeye başladığı günlerde, TKP'nin ülke içindeki merkezi bu gelişmelere kayıtsızdır; İşçi sınıfının gelişen hareketliliği ile partinin bağlarını kurmak, bu hareketlerle bütünleşmek gibi adımlar atmaya çalışmak yerine, bu hareketlerin sosyalist mücadele ile herhangi bir ilişkisi olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadır.

Şefik Hüsnü ve dış büronun parti örgütüne doğrudan müdahale etme gereksinimi duyması konusu tartışılırken, bu olgular mutlaka dikkate alınmalıdır. Ortada, kimi yaklaşımlarda iddia edildiği gibi, kariyerist hesaplar, kişisel çekişmeler değil, kuşkusuz ki belirli etkili kişilerde temsil olan farklı sınıfsal ve siyasi tercihler, bu tercihlere bağlı yönelimler söz konusudur. Bu yönelimlerin sınıfsal temellerinin ve siyasi karakterinin analizi çerçevesinde ortaya konulmuş en gelişkin teorik ve siyasal kavrayış ise Genç Hikmet'in "**Yol**" başlıklı çalışmasında bulunmaktadır.

Genç Hikmet'in TKP macerasındaki önemli dönemeç noktalarından birisi 1927 tutuklamasıdır. Tutuklamanın ardından hapishanede bir araya gelen TKP'liler mevcut durumu değerlendirirler ve geleceğe dönük tartışmalar yaparlar. Hikmet hapishanede uzun süre kalmayacaktır, cezası kısadır. Üç ay sonra serbest kalacak olan Hikmet'in serbest kaldığında parti yönetimine getirilmesi ve dağılan partinin toparlanıp, yeniden yapılandırılması işini üstlenmesi yönünde bir eğilim oluşur.

Dr. Hikmet bunu yıllar sonra, "**Günlük Anılar**"da anlatır:

---

100 Yol Birinci Cilt, sf. 232.

"İçeride bulunan Merkez Komitesi'nin sağlam kalmış bütün üyeleri, şimdilik benden başka bir numaralı yönetici kalmadığına karar verdiler. O sorumlulukla çıkar çıkmaz işe giriştim."[101]

Şefik Hüsnü, hapishanedeki merkez üyelerinin eğilimini, 10 Mart 1928 tarihinde yazdığı bir raporda Komintern'e bildirmektedir:

"Bir kongre toplamak olanaklı oluncaya kadar (ve bana öyle geliyor ki, üç veya dört aydan önce toplanamayacak) Hikmet, Vasıf, Niko, Seyfi, Hakkı, İsmail ve Aziz'den oluşmuş bir komite, yönetimi üzerine almalı. Sekreterlik, Komintern Yürütme Kurulu'yla doğrudan bağlı ve ona karşı sorumlu olacak olan Hikmet'e verilmeli."[102]

Ülke içinde mücadeleyi yürüten kadro birikimi genç Hikmet'in bu sorumluluğu alması konusunda mutabakata ulaşmıştır. Bu mutabakat Komintern'e de bildirilmiştir, ancak TKP henüz ayakları üstünde duramadan, yeni iç çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Rejimin süreklileşen baskısı ve içeride gelişen rekabetçi ve yıkıcı çatışmaların partinin sağlam temeller üstünde inşa edilmesinin en belirgin iki engeli olduğu giderek daha fazla berraklık kazanmaktadır.

Tıbbiyeli Hikmet partiyi yeniden yapılandırmak amacıyla çalışmaya başlıyor. Bu dönem bir yandan parti örgütünün sağlam temeller üstüne inşa edilmesi için adımlar atılırken, bir yandan da "**Kıvılcım**" adlı illegal merkez yayın organı yayınlanmaya başlıyor.

İsmini, Lenin'in mimarı olduğu, ilk sayısı Aralık 1900'de yayınlanmış "**Iskra**"dan alan "**Kıvılcım**", TKP'nin o günkü siyasal yönelişlerine uygun olarak, öncelikle örgütsel dağınıklığı aşmak ve partinin siyasal konumlanışını net perspektiflerle ortaya koymak temel hedeflerine sahipti.

"**Iskra**" büyük ozan Puşkin'in "**Kıvılcım alevlenecek**" sözünden ilham almıştı. "**Iskra**"nın Rusya devrimci hareketi tarihinde oynadığı rol de "**Kıvılcım**"a ilham vermişti. Mete Tunçay, "**Kıvılcım**" hakkında şu bilgileri vermektedir:

101 Günlük Anılar, sf. 320.
102 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 102.

"Kış sonunda cezasını tamamlayıp tahliye olan Dr. Hikmet, yaz aylarında –sonradan 'lı' ekiyle başlığını kendisine soyadı olarak alacağı: Kıvılcımlı –bir Türk Iskra'sı hazırlamıştır."[103]

Mete Tunçay kitabının belgeler bölümünde Kıvılcım gazetesini de veriyor. Tunçay'ın kitabında yer vermiş olduğu "**Kıvılcım**" gazetesinin kapağında TKP merkezi yayın organı olduğu belirtiliyor. "**Kıvılcım**", "**Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz**" başlıklı bir siyasi analiz metni olan başyazıya sahip. Başyazıdan sonra, "**İngiltere'de İşsizlik**", "**Lehistan'da**", "**Meksika**"daki toplumsal hareketlerle ilgili yazılar yer alıyor. "**Tütün İşçileri**", "**Anadolu Şömendüfer İşçileri**", "**Türkiye debbağ işçileri**", "**Hamallar**" başlıkları altında çeşitli işkollarından emekçilerin yaşam ve mücadele koşullarını ele alan yazılar bulunuyor bu yayın organında. "**Ankara Maznunları**" başlığı altında, bir komünist tutuklamasına ilişkin bilgiler yer alıyor.

"**Kıvılcım**", Lenin'in "**Iskra**"ya yüklediği işlev olan "**kolektif ajitatör, kolektif propagandist ve kolektif örgütçü**"lüğü, o dönemin koşullarında yerine getirmeye çalışıyor. Hikmet'in bu dönemde hapishanedeki Şefik Hüsnü ile iletişim halinde olduğunu yazışmalardan görmüştük. Aclan Sayılgan'ın büyük olasılıkla polis arşivlerinden yararlanarak yazmış olduğu kitabında, bu konuya ilişkin bir iddia da bulunuyor:

"21 Eylül 1928 günü, Dr. Hikmet'in (Kıvılcımlı), Dr. Şefik Hüsnü'yü hapishanede ziyaret ederken kendisine şapografla yazılmış bazı parti neşriyatını verirken yakalanması idi. Ayrıca Dr. Şefik Hüsnü de Dr. Hikmet'e 'Kemalist Türkiye Nereye gidiyor? Son Sene Zarfında Türkiye'nin İktisadi ve Siyasi Vaziyeti' başlıklı parti neşriyatının müsveddelerini verirken yakalandı. Hapishane hücresinde yapılan aramada TKP üyelerinin listesi, bazı gizli neşriyat ele geçti. Bu hadise üzerine Dr. Şefik Hüsnü 28 Ekim 1928'de Yozgat Cezaevine sürüldü."[104]

İşçi Muhalefeti Harekete Geçiyor

Genç Hikmet bu dönemde bir yandan parti faaliyetini sürdürürken, bir yandan da Tıbbiye'yi bitiriyor. Bundan sonra sürekli olarak anılacağı ismini de alıyor: Dr. Hikmet. Bu

103 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 60.
104 Türkiye'de Sol Hareketler, sf. 203.

dönemin en önemli siyasi gelişmelerinden birisi, Komünist Enternasyonal'in 15 Temmuz-1 Eylül 1928 tarihleri arasında Moskova'da 6. Kongresi'ni gerçekleştirmesi ve ilk bütünlüklü programının kabul edilmesidir.

"6. Kongre'de TKP delegasyonundan Ali Cevdet o dönemin etkili Komintern yöneticilerinden Otto Kusinen ile bir tartışmaya giriyor. Tartışmanın konusu, Türkiye'de kapitalist gelişmenin düzeyi, sınıf ilişki ve çelişkilerinin yapısı, niteliğidir. Komintern, ülkeleri kapitalist gelişme düzeyine bağlı olarak sınıflandırmaktadır. Kusinen, yaptığı konuşmada Türkiye'yi dördüncü dilimde yer alan ülkeler arasına yerleştirmiştir. Ali Cevdet ise Türkiye'nin ikinci dilimde yer alan ülkeler içine yerleştirilmesi gerektiğini ifade etmiş, Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile aynı sosyo-ekonomik ve sınıfsal gelişme düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir."[105]

Bu tartışma, Komintern TKP ilişkilerini ele alırken gözönünde bulundurulmalıdır, çünkü bu tartışmadaki pozisyonlar bize ilişkinin gerilimli noktalarını kavramak için uygun bir zemin sunmaktadır. Aynı zamanda, bu tartışmada Ali Cevdet tarafından temsil edilen pozisyonun görüşleri, bu kongreden bir süre sonra Dr. Hikmet'in hapishanede yazmaya başlayacağı ilk büyük teorik-siyasi çalışması olan "**Yol**"da savunulan temel görüşlerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Ali Cevdet'in kongredeki tartışma vesilesi ile dile getirdiği ana ögeler, "**Yol**"da Dr. Hikmet tarafından çok kapsamlı bir biçimde ele alınacaktır.

Dr. Hikmet, "**Yol**"un "**Strateji Planı**" başlıklı bölümünde bu konuda şunları ifade etmişti:

"Yaklaşan devrim bunalımında, Türkiye, en büyük toplumsal altüstlüğe hassas ve adaydır. Türkiye'nin bugünkü durumu, bir yangınla bir barut fıçısı arasında bulunuyor. Yangın, sömürge ve yarı-sömürgeler; barut fıçısı, mağlup ve bağımlı İç, Orta Avrupa'dır. Yangın Çin'de çoktan tutuştu. Çin Hindi ve Hindistan'a geçip geliyor. Suriye'de kapımızı çalıyor. Barut fıçısı Almanya'da, kıvılcım bekliyor. Balkanlar, o çok eski toplumsal olarak 'volkanik' ülke, yeni bir patlama için bir çıban gibi topluyor. Bugün cumhuriyetçiliğin idamlara kapı aç-

105 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 163.

tığı Yugoslavya'da, yarın demokratik burjuva devrimini, proletarya devrimine dönüştürmek günün sorunu olabilir ve Balkanlar bir daha ve belki nihai olarak 'tutuşmuş Balkan', 'yanardağ' olur.

"Türkiye'ye şu iki kutbun sentezi düşüyor:

Çin: sömürge ve yarı sömürgeler

Almanya: bağımlı Balkan emperyalistçikleri"[106]

Dr. Hikmet'in, "**Kıvılcım**"ı yayınlayıp, partiyi yeniden yapılandırma işine yoğunlaştığı dönemde, bu çalışmaları sekteye uğratan, oldukça güçleştiren yeni bir iç çatışma baş gösteriyor. Bu iç çatışmanın tarafları yenidir, ancak çatışmanın temelleri geçmişe uzanmaktadır.

Partinin hapishanede bulunan kadro birikimi yeni sürecin Dr. Hikmet'in sorumluluğunda yürütülmesinde yönünde mutabakata varmış ve bunu Komintern'e iletmişti. Dr. Hikmet de bu yönde çalışmalara başlamıştı, ancak Şefik Hüsnü'nün Komintern'e yazmış olduğu bir başka rapordan yaşanan iç çatışmanın neden ve boyutları hakkında bilgiler edinebiliyoruz:

"**1. Tutuklamaların dağınıklığı içinde ve mahkememizin sonuna kadar, birkaç genç militan, bizim onayımızla, parti yaşamının devamlılığını sağlamaya uğraştı. [...] Serbest kalmış dostlarımız arasında, parti yönetimine gelecek ve otoritesini kabul ettirecek kadar deneyimli ve nitelikli militanlar yoktu. [...] Mahkeme kararının açıklanmasının ertesinde, hazırlamaları gereken önümüzdeki kongreye kadar geçerli bir yönetici komite ve İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Trakya bölge komitelerini oluşturduk.**"

"**Moskova'nın bizim görüşümüz almadan, bir diğer geçici komite kurmakta aceleci davranması ağır bir hata oldu. [...] Bu, kaçınılmaz olarak saflarımızda bir kafa karışıklığına yol açtı. Dostlarımız kime inanacaklarını ve tabi olacaklarını bilemez duruma düştüler. Bu konjonktürde gelip benim görüşümü alanlara, bu durumdan çıkış için sizin otoritenizden yararlanmayı kendime saklayarak, bu geçici komiteyle bir düzen kuruluncaya kadar işbirliği yapma öğüdü verdim. Ancak bu öğüdü**

106 Yol İkinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 36-37, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Mayıs 1992.

tutanlar bile, kısa bir deneyimden sonra, güçlerini sizden alan iki yoldaşın kötü niyetinden ve hatalı davranışlarından rahatsız oldular ve çalışma azimlerini yitirdiler. Gerçekten de İsmail [Laz, Marat] ve Aziz [Hüsamettin Özdoğu] Partiyi yönetecek kadar olgun değiller. Çok çok daha deneyimli ve ideolojik olarak daha hazırlıklı militanların yönetimindeki bir komitenin bileşimine girebilirler. Aktif kadromuz içinde hiç kimseye yeterince güven vermiyorlar. Partinin kaderini tek başına onların eline bırakmak, her bakımdan çok tehlikeli ve zararlı olacaktır. Bu nedenle bu çıkmaz sokaktan ortak mutabakatımızla bir an önce çıkmak için size başvurmakta acele ettim.[107]

Yaşanılan iç çatışmanın temelinde geçici parti yönetiminin belirlenmesi konusundaki bu karmaşanın bulunduğunu Şefik Hüsnü'nün bu rapordaki açık ifadelerinden anlıyoruz. Bu iç çatışmanın Komintern'de görüşüldüğünü ve karara bağlandığını Bilal Şen'in Komintern arşivlerinde yaptığı incelemelere dayanan kitabından öğreniyoruz:

"Muhalefetin bu isteği Komintern'in Yakın Doğu Bölümü tarafından 2 Ocak 1929 tarihinde yanıtlanmış. Ferdi (Şefik Hüsnü), Halim (Hasan Ediz), Aziz (Hüsamettin Özdoğu), Hikmet (Kıvılcımlı), İsmail (Bilen), Mustafa ve Fahri (Ali Cevdet) den oluşan ve Kominternce onaylanmış bulunan Geçici Merkez Komitesi terkibinin Ferdi'nin (Şefik Hüsnü'nün) fikri sorulmadan ve onun önerisi alınmadan değiştirilemeyeceğine karar verilmiş."[108]

Şefik Hüsnü, 1929 yılı yaz başında serbest kalıyor ve yurt dışına çıkıyor. Bilal Şen yaşanılan gelişmeler hakkında bilgi vermeye devam ediyor:

"Öte yandan Ferdi hapishaneden çıktıktan sonra yapılması gereken parti konferansı için Merkez Komitesinin derhal hazırlık çalışmalarını başlatmasını istemiş.

Hüsamettin Özdoğu'nun 14.11.1928 tarihli mektubuna karşılık yazılmış olan 8.12.1928 tarihli yanıtta, 'Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Geçici Merkez Komitesinin 7 kişilik terkibini yeniden doğruluyor' deniyor. Ayrıca ülkede bu-

107 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 100.

108 Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Bilal Şen, sf. 99, Küyerel Yayınları, Ekim 1998.

lunan bütün Merkez Komite üyelerinin 'kişisel ve grupsal ruh halinden' kurtulmaları ve Komintern'in yardımıyla hazırlanıp, Viyana Konferansı'nda kabul edilen eylem programı ve Komünist Enternasyonal'in politik programı temelinde çalışan 'yönetici grup' etrafında birleşmelerinin zorunlu olduğu vurgulanıyor.

Ne yazık ki bu uyarılar etkili olamamış, muhalefetin Şefik Hüsnü'nün yokluğundan yararlanıp parti yönetimini ele almak için verdiği mücadele durmamış.[109]"

Şefik Hüsnü daha sonra yazdığı "**TKP'nin Faaliyetinin ve Kitleler Üzerindeki Etkisinin Gelişimi**" başlıklı bir raporda bu konuyu detaylı bir biçimde ele alıyor:

"**Fraksiyonculuk –işte TKP'nin uğraştığı en büyük hastalık. Likidatör oportünist grubun atılmasından ve dağıtılmasından sonra, saflarımızda tam bir uyumun egemen olacağını ve Parti birliğinin gerçekleşeceğini umduk. Ne yazık ki öyle olmadı. Bu durumda Parti yönetimine çağrılan eski Doğu Üniversitesi öğrencisi genç yoldaşlar, Parti'nin Leninci eski yönetici çekirdeğiyle artniyetsiz işbirliği yapmak ve, deyim yerindeyse, kaynaşmak yerine, bu çekirdek üzerinde bir tür yönetim tekeli oluşturmak istediler. Merkez Komitesine girer girmez, Fahri (Baytar Cevdet), Hikmet (Dr. Hikmet Kıvılcımlı), Halim (Hasan Ali Ediz) gibi Parti önderlerine karşı, ilkesel en küçük bir farklılık gerekçesi taşımayan, zorlu bir fraksiyoncu kampanyaya giriştiler. Bu tutumlarıyla,, bu yoldaşlar, hemen hemen tümüyle ülkede yetişmiş militanlar tarafından örgütlenmiş ve onlara sıkı sıkıya bağlı Parti kitlesinden yalıtlandılar. Mart tutuklamalarının hemen öncesinde, işi MK'nın çoğunluğuyla tüm bağları kopartma noktasına kadar vardırdılar. İkinci bir Parti gibi tümüyle bağımsız davranıyorlardı. Böylesi bir tutumun kabul edilmezliği aşikardı."**[110]

Şefik Hüsnü, yaşanan sorunun temelinde "**fraksiyonculuk**" olduğunu saptıyor ve bunun kaynağını da kendini bazen "**işçi muhalefeti**", bazen de "**sol muhalefet**" olarak adlandıran Doğu Halkları Üniversitesi kökenli kadrolarda buluyor. Muhalefet ha-

109 Cumhuriyetin İlk Yıllarında, sf. 99.
110 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 108-109.

reketinin siyasi karakterine dair net saptamalar 6. Komintern Kongresi'nde Ali Cevdet tarafından yapılıyor:

"Uygulanan sürekli terör nedeniyle kendisini kaybeden, burjuva sınıfının işçi sınıfına karşı uyguladığı tedbirlerle umutsuzluğa düşen ve sonunda provokatörlerin (Vedat Nedim, Şevket Süreyya vb.) ortaya çıkmasıyla hiddete kapılan bir başka grup ise daha başka bir hataya kapıldı. Bu grup bireysel kahramanlık yoluna saptı, Kemalist sendikaların çalışmalarını yadsıdı, sendikal hareketin birliği için değil, tam aksine bölünmesi için çalıştı; bu grup anarşizme özgü hatalar ve eğilimler gösterdi, büyük ölçüde sekter hareket etti. Bu grup, ancak kapitalizmin çok gelişmiş olduğu ülkelerde ortaya atılması gereken sloganları ortaya atmakla daha başka aşırı sol hatalar da yapmıştır."[111]

Geçici Merkez Komitesinin bileşiminden ve konuyla ilgili bu raporlardan çıkan sonuç, başını İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu'nun çektiği muhalefetin, esas olarak Dr. Hikmet'in yetkilendirilmesi sürecinde hareket geçtiğini gösteriyor. Dr. Hikmet'in partiyi yeniden yapılandırmak için harekete geçtiği bu dönemde, Merkez Komite üyeleri Ali Cevdet ve Hasan Ali Türkiye'de değiller. Ülkeye daha sonra dönüyorlar.

Muhalefeti örgütleyen ikiliden İsmail Bilen'in operasyon sürecindeki tutumlarına ilişkin, hem kendisinin, hem Şefik Hüsnü'nün, hem de Dr. Hikmet'in yazdıklarını biliyoruz. Konunun daha berrak hale gelmesi için, öncelikle 1927 tutuklamasında yakalanmayan İsmail Bilen'in Komintern'e yazdığı rapora bakmalıyız, Bilen şunları söylüyor:

"Doktor (Şefik Hüsnü) ve tutuklanan diğer yoldaşlar geçici Merkez Komitesi'ne şimdilik bildiri dağıtılması işiyle uğraşılmaması ricasında bulunmuşlardır, Çünkü bu, onların durumunu daha da kötüleştirebilir. Bundan başka bize Türkiye'den kaçmamızı önermektedirler. Çünkü eğer bizi tutuklarlarsa büyük bir ceza alacağız. Onların bu önerisine rağmen yükümlülüklerimiz biliyoruz ve çalışmalarımıza devam ediyoruz. Son zamanlarda bir dizi broşür yayınladık."[112]

111 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 164-165.
112 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 97.

İsmail Bilen raporunun giriş kısmında, Partinin ülke içi merkez sekreteri Vedat Nedim'in itirafçı konumuna geldiğini, dış büro yöneticisi ve hareketin önderi Şefik Hüsnü'nün, merkez komite üyelerinin yakalandığını, dile getiriyor. Kendisinin o dönemde bu yönetici kadrolardan daha üst ve daha özel bir görev yerine getirmediği de biliniyor.

Şefik Hüsnü mahkeme sonuçlandıktan sonra yazdığı bir mektupta bu konuyu gündeme getirmektedir:

"**Kendilerini hiçbir biçimde tanımadığım ve kimi bildirileri dağıttıkları ileri sürülen halen firarda bulunan üç kişiyi de dörder aya mahkum ettiler. Şunu da belirtmeliyim ki, duruşmalar boyunca sanıklar bu şahıslarla ilgili olarak komünizm ideali uğruna çalıştıklarından başka hiçbir suç atımında bulunmadılar. Onların yerinde olsaydım, yakalanmak pahasına gizlendiğim yerden çıkardım. Zira yakalanma durumunda bile, dört aylık tutukluluktan sonra tüm yurttaşlık haklarından yararlanacaklar.**"[113]

İsmail Bilen mahkemede dört aylık bir hapis cezası almıştır. Yazdığı raporda, arananların durumunu son derece abartılı biçimde yansıttığı görülüyor. Şefik Hüsnü'nün bu mektubu anlaşılan bir sonuç doğurmuyor, İsmail Sovyetler Birliği'ne gidiyor. Dr. Hikmet "**Günlük Anılar**" başlıklı kitabının "**Parti Anılarım**" adlı bölümünde yıllar sonra bu dönemde yaşananları anlatıyor, Partinin yeniden yapılandırılması çalışmasına başladığı dönemde, operasyondan hemen sonra Sovyetler'e gitmiş olan İsmail'in bir gün aniden çıkageldiğini ifade ediyor:

"**İsmail'i unutmuşuz. Kendisi ortalıkta görünmediği için akla gelmemişti...**"

"**Bir gün, yanında kendisi gibi sarhoş (ve hala körkütük) ama sempatik Hüssam'la çıkageldiler.**"

"**'oo! Yahu, neredeydiniz siz?'**"

demeye kalmadı. Laz İsmail baklayı ağzından çıkardı. Herkes tevkifatla uğraşırken, o punduna düşürüp "**Yukarı**" kaçmış."

"**Merkez'in mührünü de sanırım kazdırmış. "Mühür bende Süleyman da benim**" demek istiyormuş. Sonra fark ettim."[114]

113 1928 TKP Davası, sf. 148.
114 Günlük Anılar, sf. 321.

Dr. Hikmet, Şefik Hüsnü ile görüşüyor ve İsmail'i Merkez Komiteye alma konusunda mutabakata varıyorlar. Dr. Hikmet, bundan sonra İsmail'le yaptığı görüşmeyi anlatıyor:

"**Kendisinin Komite'ye alındığını söyledim. Az irkildi. O zaten Komite'dendi. Hatta "Yukarı**"dan Sorumlu tayin edilmişti."

"**O zaman ancak dank etti. Bizim karagöz, Üstinsan'lığa gönül vermişti. Ne çıkar?**"

"**O güne dek beş altı yıllık faaliyetimizde, içimizden hiç kimsenin böyle kendi kendisini "Yukarı**"dan tayin ettirdiğini, ne görmüş, ne işitmiştik."[115]

Dr. Hikmet'in Parti Tarihine ilişkin yazdıkları, son yıllarda ulaşılabilir hale gelen TKP belgeleri ile daha bir açıklık kazanıyor. Muhalefet hareketinin oluşum sürecini kavrayabilmek için biraz daha geriye gitmek gerekiyor. Akaretler Kongresi öncesi dönemde yaşanan bazı çekişme ve çatışmalar 1928 yılında önem kazanan muhalefet hareketine temel oluşturuyor.

Sovyetler Birliği'nde Parti Belgelerine dayalı olarak TKP'nin 1936'ya kadarki tarihini yazan Cemil Seydametov'un çalışmasında bu konuda bilgiler bulunuyor:

"**1924 yılındaki Kürt isyanının arifesinde Moskova'da bulunan Şevket Süreyya, Sarı Mustafa, Nazım Hikmet'in ...si, Ziya ve Ahmet Cevat'tan (şimdi TBMM'de Çanakkale milletvekili, dönek) oluşan aydın grubu Parti aleyhinde davranmaya başladı. Bu grup kendi içinde farklı düşünen bir gruptu ve "sağcılardan**" ve "**solculardan**" oluşuyordu."[116]

Saydemetov'un sözünü ettiği kişiler KUTV (Doğu Halkları Komünist Üniversitesi) kökenli kadrolar, TKP içinde ortaya çıkan muhalefet grubunun çekirdeğini oluşturuyorlar. Bu grubu bir araya getiren saik ortak siyasi tutumlar ya da pratiğe dair köklü bir anlayış birliği değildir; bir araya gelişleri esas olarak, Şefik Hüsnü ve Aydınlık grubu karşıtlığıdır. Bu grup Akaretler Kongresi öncesi faaliyetlerini yoğunlaştırıyor. Saydemetov, Akaretler Kongresi öncesinde nasıl bir ortam oluştuğunu ve kongrede yaşananları anlatıyor:

115 Günlük Anılar, sf. 321.

116 TKP Tarihi, Cemil Saydemetov, sf. 35. Yayınlanmamış olan bu kitabın tercümesine ulaşmamı sağlayan, TÜSTAV Vakfı'na ve Erden Akbulut'a teşekkür ediyorum.

"Kongre öncesinde muhalifler Parti kongresi sırasında örgütlü bir şekilde tavır alabilmek amacıyla fraksiyonlarını kurarlar. Kongre sırasında önde gelen muhaliflerden Ahmet Cevat'ın evinde toplanırlar. Bu durumu öğrenen yoldaşlardan biri, MK'ne ve kongreye haber verir. Parti çizgisine karşı tavır alma hazırlıklarını öğrenen Kongre büyük çoğunlukla Parti çizgisini savunmak için ayağa kalkar."

"Kongrenin büyük çoğunluğunun Partinin genel çizgisini savunmak için ayağa kalktığını öğrenen muhalefet liderleri kendi platformlarını savunmak cesaretini gösteremediler. Sadece muhalif liderlerden Nazım Hikmet ... MK raporuyla ilgili ufak tefek uyarılarda bulunur, MK faaliyetleri ve muhalefet platformunu mahkum eder."

"Böylelikle muhalefet III. Kongrede ağır bir yenilgi alır."[117]

Saydemetov'un verdiği bilgilerde iki nokta dikkati çekiyor. Bunlardan ilki, sözü geçen muhalefet unsurlarının ortak özelliklerinin KUTV'da (Doğu Halkları Komünist Üniversitesi'nde)[118] eğitim görmüş olmaları, diğeri ise, 1925-1937 yılları arasında TKP içinde farklı dönemlerde oluşan muhalefet hareketleri içinde yer almaları.

Daha önce Dış Büro'nun, Doğu Halkları Komünist Üniversitesi'nde eğitmenlik yapmakta olan Alimof'un, TKP'nin iç işlerine müdahale etmesine ilişkin eleştiriler yaptığını, Alimof'un buradaki görevinden alınmasını istediğini biliyoruz. Bu isteklerinin kabul edilmemesi durumunda, bu okula öğrenci yollamayı durduracaklarını ifade etmişlerdi.

Saydemetov tarafından Akaretler Kongresi'nde muhalefet grubunu oluşturdukları ifade edilen bu şahıslardan Ahmet Cevat Emre hareket saflarında çok kısa bir süre kalıp, Kemalist saflara geçiyor ve sonra milletvekili oluyor. Şevket Süreyya'da aynı şekilde Kemalist devlet aygıtı içinde yer edinen üst düzey bir bürokrat olmayı seçiyor. Bu gruptan Sarı Mustafa ve Nazım Hikmet partide kalıyor ve daha sonraki muhalefet hareketlerinin de içinde yer alıyorlar.

117 TKP Tarihi, sf. 36.

118 Okulun kuruluş tarihinin Nisan 1921 olduğu Carr'ın kitabında belirtiliyor. Bolşevik Devrimi 3, sf. 253. Okulun ilk yılında 57 farklı ülkeden 700 öğrencisi olduğu ifade ediliyor.

İşçi Muhalefeti adını alan hareket oluşurken, bu gruptan sadece Sarı Mustafa Geçici Merkez Komitesi içinde yer alıyor. İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu, Merkez Komite içinde Sarı Mustafa ile işbirliği halinde bu muhalefet grubunu oluşturuyorlar. Muhalefet grubunun temel motivasyonu Aydınlık grubu kadrolarına karşıtlık ve Aydınlık grubu kadrolarının "**münevver**" oluşunun partinin işçi sınıfı temeline yerleşmesine engel olduğu düşüncesi.

1927 ihanetini de, bu düşüncenin temel kanıtı olarak sunuyorlar. Şefik Hüsnü'nün "**münevver**" kadroları tercih ettiğini, bu nedenle art arda gelen başarısızlıkların yaşandığını, muhalefetlerine gerekçe yapıyorlar. Dr. Hikmet, muhalefetin temel argümanı olan bu işçi-aydın çelişkisi konusunu, "**Yol**"da şöyle ele alıyor:

"**Örneğin, kuyrukçuluk (Vedat Nedim'lerin eğilimi y.n.) bir aydın küçük-burjuva sapıklığı ve ihanetiydi. O zaman Parti'de 'kahrolsun kuyrukçuluk' sloganı birçok 'komünizm softası' (muhalefet mensupları y.n.) tarafından nedense 'kahrolsun aydınlar' şeklinde alındı. Kuşkusuz, o savaş günlerinde aydın, işçi her Bolşevik, 'kahrolsun aydın kuyrukçuluğu' demekte ve parti içinde aydınlığı nerede bulursa tepelemekteydi. Parti'de aydın kuyrukçuluğu tepelendi. Parlak işçi zümresi hala o dönemin yankısını koruyor: 'kahrolsun aydınlar'. Oysa Parti'de dün, bugün ve yarın tepelenecek devrimci çizgiden ayrılanlardır. Küçük-burjuva ideolojisine sapıtan ister aydın, ister hizmetli, ister işçi küçük-burjuvazisi olsun, Marksizm-Leninizm'den kopuştuğu oranda partide kafası koparılmalıdır."**[119]

Dr. Hikmet muhalefet grubunun temel yanılgısını bu şekilde ortaya koyuyor. O dönem üstlendiği görev nedeniyle muhalefet grubunun en fazla saldırdığı unsur Dr. Hikmet'tir. Partiyi yeniden yapılandırma hamlesini gerçekleştirmeye çalıştığı zorlu dönemde; bir de muhalefetin yıkıcı ve dağıtıcı karşı hamleleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

TKP ve Şefik Hüsnü'nün Kemalist iktidarın siyasi karakteri konusunda salınımlı tutumlar almasının nedenleri üzerine düşünürken, Komintern-TKP ilişkilerine daha yakından bakma-

119 Yol Birinci Cilt, sf. 287.

mız gerekiyor. Bu ilişkinin bir tarafında yer alan Komintern, kimi yaklaşımlarda ifade edildiği gibi, bütünüyle Sovyetler Birliği devlet çıkarlarına göre şekillendirilmiş, temel işlevi Sovyet Devletinin dış politika tercihlerini yürütmek olan bir örgütlenme değildir. Bu son derece yaygın, ancak gerçekliğe son derece uzak bir inanıştır.

Komintern'in kuruluş dinamiklerini ve belirli siyasi süreçler sonunda gelmiş olduğu konumu birbirinden ayırmadan yapılan toptancı değerlendirmelerin yaşanılan süreçleri açıklama şansı yoktur.

Dr. Hikmet, "**Yol**"un Parti tarihini ele aldığı bölümünde, partinin yaşadığı siyasi, ideolojik ve örgütsel evrimi tartışırken bazı saptamalar yapıyor:

"**1922'lerdeki Kongre ikinci sayılmıştı. Fakat bu gerçekte Rusya'nın 1898'dek birinci kongresine çok benzer. Her iki kongrenin de öz hedefi, dört bir yana dağılmış bulunan devrimci hareketleri –şimdilik eğilimleri ne olursa olsun- şöyle bir derleyip toparlamaktı. Dağınık akımcıkları Aydınlık grubu çevresinde partileşmeye doğru hazırlamaktı. 1926 Viyana Konferansı, Aydınlıkçılığın her alandaki darmadağınıklığına vurulmuş ilk sınır, parti programının özlendirilmesiydi. Bu şekilde Aydınlık dönemine veda ediliyordu."**[120]

Görüldüğü gibi, Dr. Hikmet, kendisinin de bir parçasını oluşturduğu Aydınlık dergisi dönemine dair eleştirel bir yaklaşıma sahip. Komünist Parti'nin ideolojik, siyasi ve örgütsel düzeylerde gelişiminin belirli bir mücadele birikimi gerektirmesinin, partinin toplumsal ve siyasi mücadeleler içinde kendini oluşturmasının; yani gerçek ve canlı bir organizma olarak partinin oluşumunun ve yetkinleşmesinin bir süreç gerektirdiğinin bilincine sahip Dr. Hikmet.

Dr. Hikmet'in Parti tarihine bu yaklaşımı, muhalefetin argümanlarının önemli bir kısmını boşa çıkarır niteliktedir, çünkü muhalefetin eleştirilerinin önemli bir kısmı, zaten mücadeleye devam eden Aydınlık kökenli kadrolar tarafından da ifade edilmektedir. Şefik Hüsnü'nün genç kadrolarla parti merkezine karşı başlattığı sürecin niteliği, muhalefete dahil olan unsurla-

120 Yol Birinci Cilt, sf. 213.

rın bu süreçte Şefik Hüsnü ve Tıbbiyeli Hikmet'le birlikte tutum almış olmaları, durumu tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Dr. Hikmet "**Yol**"da muhalefetin oldukça kapsamlı bir eleştirel analizini yapmıştır, eleştirilerinin önemli unsurlarından biri, muhalefete dahil olan militanların partiye "**ithal**" edilmiş olmalarıdır. Bu durumu şöyle açıklıyor:

"**Bolşevik partide, hele parti aygıtı içinde yoldaş güveninin, özellikle gizli partilerde büyük rol oynadığı kesindir. Fakat bu güven, sözle ve fermanla değil, işle, uzun mücadele yoldaşlığıyla edinilir. Bu uzun deneyimlerden sonra partice güven kazanan bir yoldaş, partinin güveniyle zırhlanır. Ve partinin güvendiğine kişilerin güveni basit bir yasa ve disiplin zorunluluğu şekline girer. Yetişme tarzlarının yanlış başlangıcı yüzünden partiye "mamül devrimciler**" halinde ithal edilen komünizm softaları (muhalefet üyesi KUTV'dan gelenler y.n.), bu noktada da "**diyalektik**" yani tepesi taklaktır."[121]

Dr. Hikmet, muhalefetin ana argümanı olan işçi aydın çelişkisini, partinin yaşadığı süreçler temelinde bir kez daha ele alıyor:

"**Zamanında aydın düşmanlığı, özellikle devrimci parti aydınlarının kuyrukçular aleyhinde 1925'den beri başlayan ve resmi raporlarla, tutanaklara geçmiş tartışmalarla parti tarihçesini daha geniş yazacaklar için her zaman aydınlık belgesi olacak dökümanlarla sabittir. Bu, partinin bazı organlarını adeta boğuntuya getirmek üzere olan kuyrukçu aydınlığın verdiği iğrenme ve isyan duygusuydu. Bu alanda tam iki yıl süren kuyrukçu aydınlıkla mücadele işine, bizim komünizm softaları oldukça sonra katılmışlardır. Şu halde partinin gerek işçi, gerek aydın devrimci unsurlarından daha devrimci görünme sevdası, yalnızca kuyrukçuluğa karşı duyulan nefret duygusuyla açıklanamaz.**"[122]

Muhalefetin eleştirel analizini yapan Dr. Hikmet, konunun nasıl ele alınması gerektiğini de kapsamlı bir biçimde ortaya koyuyor:

"**Partililerimizi ve birbirimizi, gelinen yere, kökenlerine göre değil, üzerinde yürünen yola, gidilen hedefe göre eleş-**

121 Yol Birinci Cilt, sf. 295.
122 Yol Birinci Cilt, sf. 300.

tireceğiz. Parti'ye aydınlığı, üretici ya da üretici olmayan işçi küçük-burjuvalığını getirmek isteyenlere en aman vermez savaş! Devrimcilik getirenlere, parti yasasının çemberi içinde kabul koşullarının merdivenini göstereceğiz. Basamakları başarıyla çıkıp bizimle aynı safta, aynı nitelikle, aynı amaç için, aynı silahlarla, aynı tarzda dövüşenlerin kökenlerini elimize almakla hiçbir şey kanıtlamış olamayız."[123]

Dr. Hikmet'in muhalefet hareketine ilişkin eleştirileri oldukça kapsamlıdır, Şefik Hüsnü'nün muhalefet hakkındaki eleştiri ve raporlarını da daha önce görmüştük. Muhalefetin kendi görüşlerini içeren ideolojik-siyasi platforma ilişkin neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Muhalefet hareketinde yer almış kimi unsurların, uzun zaman sonra, ancak geçerken söyledikleri bazı şeyler dışında elimizde hiçbir kayıt, belge yoktur.

Muhalefetin görüş ve yaklaşımları konusunda kısmen bilgi edinebileceğimiz kimi kaynakların niteliği ise, bilgilenmek açısından ancak umutsuzluk kaynağı olabiliyor. Bu kaynaklardan birisi, Akaretler Kongresi'nden itibaren hep muhalefet saflarında yer almış olan Börklüce Mustafa isimli TKP mensubunun anlattıkları temel alınarak yazıldığı ifade edilen "**Neden 2 Sosyalist Parti**" adlı kitaptır. İbrahim Topçuoğlu adlı eski bir TKP mensubunun yazdığı bu kitapta Viyana Konferansı'na ilişkin bilgiler şu şekilde veriliyor:

"**Türkiye'den Vedat Nedim Tör, Ben (Börklüce Mustafa), Hamdi Şamilof, Faik Usta, Vanlı Kazım (Kip), Salih Hacıoğlu, Ali Rıza Keskin, gittik. Moskova'dan Nazım Hikmet, Laz İsmail (Marat), Hasan Ali Ediz, Hüsamettin Özdoğu geldiler. Şefik Hüsnü ve Ali Cevdet de Viyana'dan olmak üzere 13 kişi toplandık."**[124]

Kitapta verilen bilgiler birinci elden Börklüce Mustafa'nın tanıklığına dayanmaktadır; ancak elimizde bulunan "**1926 Viyana Konferansı**" başlığıyla Tüstav Yayınları tarafından yayınlanmış kitapta, "**27 Mayıs 1926 Türkiye Komünist Fırkası Birinci Viyana Aktif Konferansı Zabıtlarıdır**" başlığı altında şunlar yazılmaktadır.

123 Yol Birinci Cilt, sf. 304.

124 Neden 2 Sosyalist Parti 1946, İbrahim Topçuoğlu, sf. 112, Eser Matbaası, Kasım 1976.

"**İştirak edenler: Memleket haricindeki arkadaşlardan: B. Ferdi (Şefik Hüsnü), Halim (Hasan Ali Ediz), Nazım (Nazım Hikmet) yoldaşlar.**

Memleket dahilindeki: Asım (Vedat Nedim Tör), Şamil (Hamdi Şamilov), Mehmet (Baytar Mehmet) yoldaşlar."[125]

Viyana Konferansı zabıtlarına göre, Börklüce Mustafa'nın verdiği isimlerden, İsmail Bilen, Hüsamettin Özdoğu, Faik Usta, Vanlı Kazım, Salih Hacıoğlu, Ali Rıza Keskin bu konferansta bulunmamıştır. Ama ortada ciddi bir tuhaflık vardır, çünkü Börklüce Mustafa kendisinin de konferansta yer aldığını söylemektedir. Eğer ortada hafıza yanılgısından kaynaklanan bir yanlış bilgilendirme olsa, en azından Börklüce Mustafa'nın kendi durumuna ilişkin böyle bir hata yapmaması gerekirdi.

O günkü ulaşım olanakları, illegal çalışma koşulları dikkate alındığında, İstanbul'dan Viyana'ya yapılacak bir yolculuk ve konferansa katılıma ilişkin kendi kişisel öyküsünde nasıl bir hafıza yanılgısından söz edilebilir? İsmail Bilen, Börklüce Mustafa'nın anlatımlarına dayanan bu kitapta verilen bilgilere dair yıllar sonra şunları söylemiştir:

"**TKP'nin kuruluşu ve gelişme yolları üstüne belgesiz, kanıtsız, işkembeden laf edenler az değildir. Bunlar olayları çarpıtıyor, partinin tarihi üzerinde kalpazanlık yapıyor. Kimileri için, bu bir tür geçim kaynağı olmuştur. Topçuoğlu'nu alınız. Yazdıkları, yaydıkları baştan aşağı Mustafa Börklüce'nin uydurmalarını yinelemekten başka bir şey değil. Sarı Mustafa (Börklüce) karanlık, parti içinde uzun zaman yuvalanmış bile bile, polisin işine yarayan dedikodular yayan bir provokatördü (...)**

Örneğin İ. Bilen yoldaş Akaretler Kongresinde bulunmamıştır. Bulunamazdı, üniversiteyi daha bitirmemiş, memlekete dönmemişti, üstelik, o dönemde, Merkez Komitesi üyesi değildi."[126]

İsmail Bilen'in Börklüce Mustafa ve onun TKP tarihi üstüne anlattığı öyküler hakkındaki görüşleri bunlardır. İsmail Bilen

125 1926 Viyana Konferansı, sf.45.

126 Kısa Biyografi, İsmail Bilen, sf. 36, Tüstav Yayınları, İstanbul, Mart 2004.

bunları 1970'lerde ifade etmektedir. 1920'lerde Börklüce Mustafa ile İsmail Bilen'in aynı muhalefet grubu içinde yer aldığını ve Börklüce Mustafa'nın parti tarihine ilişkin Bilen'in ifadesi ile bu "**uydurmaları**"nın, daha sonra, geçmişte içinde birlikte yer aldıkları muhalefetin argümanlarını güçlendirmek için ifade edildiğini biliyoruz.

Börklüce'nin aktardıkları bir hafıza yanılgısının değil, olayları belirli bir doğrultu içinde aktararak, yaşanmamış olayları yaşanmış gibi anlatarak, gerçekliği deforme etme ihtiyacının ürünüdür. İsmail Bilen'de yıllar sonra bu durumu teyit etmektedir.

Bir başka TKP'li olan Niko Sinkiyeviç, 1929 tutuklamasında yakalanıyor, İsmail Bilen'le birlikte hapishanede kalıyor. Partiye yazdığı bir raporda, hapishanede birlikte kaldığı Bilen'in anlatımlarına dayanarak muhalefetin düşünceleri hakkında bilgiler veriyor:

"**Ben amele diktaturası için en çok düşündüğüm şeydir ve bana Komintern bile vız gelir yani K.E.'lı bile dinlemeyecek eğer bu oportünist adamlar fırkadan çıkmazlarsa (Dr. Hikmet, Dr. Ferdi (Şefik Hüsnü), Hasan Ali, Ali Cevdet vs.) Güya tevkifat 1929 senesinin Hikmet'in sebebindendi ve bütün sonradan yapılan tevkifatlar hepsi idare edenlerdendir, yani demek istiyor eğer kendisi idarede bulunsaydı bu tevkifatlar olmayacaktı. Neden çünkü fırkada bolşevizasyon olacaktı. İsmail'in bazı şiarları vardır ki bunlar çok kıymetlidir. Mesela fırkanın bolşevizasyonu, proleterizasyonundan bahsediyor. Doğrusu anlamıyorum ya kendisi de anlamıyor da laf olsun diye söylüyor. Ya benim kafam bu dahinin sözlerine kıymet vermiyor. Neticede mücadele lazım? Lazım, kiminle? Dr. Ferdi. Niçin. Çünkü oportünisttir. İspat et. İşte tevkifatlar. Velhasıl İsmail ve arkadaşları bir şey arıyorlar fakat nedir kendileri de bilmiyorlar"**[127]

İsmail Bilen'in ve muhalefetin ana argümanı, Sinkiyeviç'in de dile getirdiği gibi, Aydınlık döneminden gelen kadrolara karşıtlık. Bu karşıtlığın temel gerekçesi de, yaşanan tutuklamalara, parti yönetiminde bulunan aydın kökenli yönetici kadronun neden olmasıdır.

127 1929 TKP Davası, sf. 235.

Bilen, hapishanede partinin Bolşevizasyonu ve partinin Proletarizasyonu şiarlarını sürekli olarak dile getiriyormuş. Dr. Hikmet'in "**Yol**"da yazdıklarının tam karşılığı olan bu şiarların sürekli yinelenmesi kuşkusuz ki, gerçekleşmiş olmaları anlamına gelmiyor. Dr. Hikmet'in muhalefete dönük eleştirisi tam da bu noktaya yoğunlaşıyor.

Dr. Hikmet'e göre yapılması gereken, ezberlenmiş bir dizi şiarın sürekli yinelenmesi değil, partinin yaşadığı süreçlerin, verili durumunun eleştirel analizinin yol gösterdiği bir ideolojik, siyasi ve örgütsel atılımın örgütlenmesidir. Bunun için de, parti kurul ve kuralları içinde ilkeli bir tartışma sürecinin başlatılmasıdır. Dr. Hikmet bu yönde en gelişkin adımı, Bilen'in bu şiarları sürekli yinelediği dönemde hapishanede "**Yol**" ile atıyor.

Muhalefetin herhangi bir ideolojik ve siyasal platformu olmadığını, Dr. Hikmet "**Yol**"da ısrarla ifade ediyordu. Muhalefet hakkında böyle bölük pörçük bilgiler dışında, sistemli herhangi bir bilgiye bizim de ulaşma şansımız olmadı. 1962 yılına ait bir toplantı tutanağında bu konuya ilişkin bazı değiniler buluyoruz.

1962 yılında yurt dışında yeniden örgütlenme için bir araya gelen bir dizi eski TKP'li, "**TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı**" adı altında bir toplantı düzenliyorlar. Bu toplantıya, çok uzun yıllardır sosyalist ülkelerde yaşayan, Türkiye'deki mücadele dinamikleri ile herhangi bir bağı bulunmayan bir dizi eski TKP'li katılıyor.

Bu dış büro örgütünde yer alan eski TKP'lilerin ortak özelliklerinden birisi, 20'li, 30'lu yıllarda Türkiye'de muhalefet saflarında yer almış olmalarıdır. Eski TKP'liler, bu toplantıda geçmişe ilişkin değerlendirmeler yapıyorlar. İsmail Bilen bu toplantıda, geçmişte yaşanan gruplaşmalar ve grupçuluk üstüne görüşlerini şöyle ifade ediyor:

"**Biz de bu grupçuluğun sosyal sınıfsal kökenleri var. Küçük burjuva muhalefetidir bu.**"

"**Köylü işçi meselesinde, sendika meselesinde, parti kuruluşu meselesinde böyle bir ihtilaf var mı?**"[128]

128 TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 16, Tüstav Yayınları, İstanbul, Kasım 2002.

İsmail Bilen'in bu sorusuna toplantıda bulunan Nazım Hikmet yanıt veriyor:

"**Nazım: Benim de bildiğim köylü meselesinde böyle bir ihtilaf vardı.**"

"**Dino: Var!**"

"**Marat (Laz İsmail): Hüsamettin [Özdoğu] köylü hareketini kökünden inkar ederdi.**"

"**Aramızda en büyük kavga köylü meselesindeydi. İşçi meselesinde de Trade Unionist idi. Böyle likidatörlüğün, bozgunculuğun kökü havada değildir. Partiye gelen elemanlarla beraber geliyor.**"[129]

İsmail Bilen'in geçmişe dair 1962'de söyledikleri bunlardır. Bu arada, 20 ve 30'larda muhalefet önderliği yapan Nazım Hikmet de konuya ilişkin görüşlerini açıklamaya devam ediyor:

"**Nazım: Dar görüşlülüğü, sekterliği unutmamak lazım. 1928 yılında esnaflar vs. ile birleşme hakkında parti beyannamesi çıktığı zaman, parti küçük burjuvalaştı dendi. Bunları açık görelim. Birçok hatalar bu sekterliğe dayanır.**"[130]

Nazım'ın bu sözleri üzerine İsmail Bilen bir ekleme yapma gereği duyuyor:

"**Bunun bir sebebi de kadro yapısıdır. Bazen bir beyanname yazacak adam bulunamıyordu (işçi aydın düşmanlığı(İ.B'nin notu).**"[131]

İsmail Bilen ve Nazım Hikmet'in aktardıklarına göre, TKP'nin tarihinde "**bozguncu, likidatör**" gruplar vardır ve bu gruplar "**işçi aydın çelişkisi**"ni gerekçe göstererek oluşmuştur. Nazım'a göre, geçmişteki hataların oluşumunda sekterlik önemli bir faktördür ve sekterliğin temelinde de yine aynı eğilim bulunmaktadır.

İsmail Bilen'e göre, Hüsamettin Özdoğu Trade Unionist'tir; köylü hareketini kökten reddetmiştir ve Marksist literatürde işçicilik olarak adlandırılan eğilimin izleyicisidir. İsmail Bilen ve Nazım Hikmet'in "**işçi muhalefeti**" olarak adlandırılan muhalefet hareketinin lider kadrosundan olduklarını, o yıllarda, Hüsa-

129 TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 16.
130 TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 17.
131 TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 25.

mettin Özdoğu'nun da onlarla birlikte bu hareketin lider kadrosunda bulunduğunu biliyoruz.

Ortada şaşırtıcı bir durum var. Tüm bu söylenenler ne anlama gelmektedir? Onlar da Börklüce Mustafa gibi bir "**hafıza yanılgısı**"ndan mı muzdariptir? Başka türlü, elimizdeki malzeme ile şu ana dek ortaya çıkan manzara nasıl açıklanabilir?

"**İşçi Muhalefeti**"nin liderlerinden Bilen, partideki aydın düşmanlığı nedeniyle bazen bir bildiri yazacak elemanın bile bulunamadığını nasıl bu kadar rahat dile getirebiliyor? Nazım, "**işçi muhalefeti**"nde kendi rolüne hiç değinmeden bu sözleri nasıl söyleyebiliyor?

1962 yılında İsmail Bilen ve Nazım Hikmet, TKP Dış Büro toplantısında geçmişi tümüyle kendi konumlarına uygun bir biçimde yeniden kurgularken çok rahattır, çünkü toplantıda bulunan unsurlar ya geçmişte kendileriyle birlikte muhalefet saflarında yer almış kişilerdir, ya da o dönem hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan yeni üyelerdir.

Bütün bunların nasıl yaşanabildiğini ve yurt dışı bürodaki unsurların rahatlığının kaynaklarını tam olarak kavrayabilmemiz için, muhalefetin Dr. Hikmet ve Şefik Hüsnü'ye karşı örgütlendiği döneme tekrar dönmemiz ve yaşanılanlara bakmamız gerekiyor.

TKP'de Fetret Dönemi

Önceki bölümde dile getirdiğimiz tuhaf durumu kavrayabilmek için öncelikle Şefik Hüsnü'nün Ekim 1929'da yazmış olduğu rapora tekrar dönmemiz gerekiyor. Şefik Hüsnü partinin durumunu şöyle betimliyordu:

"**Fraksiyonculuk –işte TKP'nin uğraştığı en büyük hastalık. Likidatör oportünist grubun atılmasından ve dağıtılmasından sonra, saflarımızda tam bir uyumun egemen olacağını ve Parti birliğinin gerçekleşeceğini umduk. Ne yazık ki öyle olmadı. Bu durumda Parti yönetimine çağrılan eski Doğu Üniversitesi öğrencisi genç yoldaşlar, Parti'nin Leninci eski yönetici çekirdeğiyle artniyetsiz işbirliği yapmak ve deyim yerindeyse, kaynaşmak yerine, bu çekirdek üzerinde bir tür yönetim tekeli oluşturmak istediler. Merkez Komitesine girer girmez, Fahri**

(Baytar Cevdet), Hikmet (Dr. Hikmet Kıvılcımlı), Halim (Hasan Ali Ediz) gibi Parti önderlerine karşı, ilkesel en küçük bir farklılık gerekçesi taşımayan, zorlu bir fraksiyoncu kampanyaya giriştiler. Bu tutumlarıyla bu yoldaşlar, hemen hemen tümüyle ülkede yetişmiş militanlar tarafından örgütlenmiş ve onlara sıkı sıkıya bağlı Parti kitlesinden yalıtlandılar. Mart tutuklamalarının hemen öncesinde, işi MK'nın çoğunluğuyla tüm bağları kopartma noktasına kadar vardırdılar. İkinci bir Parti gibi tümüyle bağımsız davranıyorlardı. Böylesi bir tutumun kabul edilmezliği aşikardı. Bu caniyane davranışlara bir son vermek ivedi hale geldi. Az veya çok anarşist eğilimler taşıyan bu fraksiyonun hemen hemen tüm şefleri hapishanede bulunuyordu. Serbest olanlarla tartıştık ve onları, tutumlarının hatalı olduğuna ikna ettikten sonra, onlardan Komintern'in güvenine sahip MK'ya kayıtsız şartsız uyma sözünü aldık."[132]

Dr. Hikmet öncülüğünde yeniden yapılanma hamlesi başladığında ortaya çıkan ve Sovyetler Birliği'nde bulunduğu dönemde partiye yetkili olarak atanan İsmail Bilen'in Hüsamettin Özdoğu ile birlikte başını çektiği muhalefet hareketi, "**işçi muhalefeti**" adı altında alternatif bir parti örgütlenmesine başlamıştı. Muhalefet hareketi enerjisinin önemli bir kısmını da parti içi mücadeleye harcıyordu.

Zaman içinde çatışma derinleşmiş ve Şefik Hüsnü'nün ifade ettiği gibi, muhalefet hareketi merkez komite çoğunluğundan bağımsız hareket etmeye başlamıştı. İllegal bir örgütte bu tip bir gelişmenin nelere yol açabileceğini kestirmek güç değil. Muhalefet hareketinin geçmişi de gözönüne alındığında, bu hareketin bir yapısal karşıtlıktan beslendiğini kavramak kolaylaşıyor. Dr. Hikmet, "**Yol**"da bunu, KUTV kökenli kadroların "**Yetişme Tarzları**" ile açıklıyor:

"**Örgüt ve aygıt bölümünde göreceğiz, devrimciler örgütünün kuruluşu içinde feci bir ilke ihmali vardır. Bir devrimcinin nasıl yetişebileceği hakkındaki Leninizm ilkeleri bir yana bırakılarak, Avrupa'ya dikiş makinası ısmarlar gibi ve hap imal eder gibi, komünist "imal etmek**" sağlı sollu oportünizmlere "**açık kapı siyaseti**" gütmekten ileriye geçmez. Bizim solculardaki kusur da, belki zümresel asıllarını unutamayışları kadar,

132 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 108-109.

böyle "**mamul eşya**" gibi partiye "**ithal**" edilmelerindendir. Yoksa şahsen belki de daha yetenekli ve faaliyette daha mantık sonuçlu olabilirlerdi. Parti içinde, parti mücadelesinde pişmemiş, militan niteliklerini göstermemiş ve gelişmemiş nesnelerin, "**yapay**" bir ortamda, komünizm hakkında bazı kitapları okuyup bellemesi, genellikle –eğer açık provokatör değilse- komünist değil de, "**komünist softası**" kılığında çömezlikleri gösteriyorsa, buna şaşmamak, bunun devrimci yetiştirme yöntemlerimizdeki medrese (skolastik) ruh ve bilimsel sistem yerine alıp yürümüş "**sağduyu**" ile açıklamak gerekir."[133]

Dr. Hikmet yeterli teorik ve pratik hazırlığı olmayan unsurların, KUTV eğitimi ardından hızla merkeze yerleşmesini eleştiriyordu. Bunun Leninist kadro eğitimi anlayışına uygun olmadığını ifade ediyor ve yarattığı sorunları yaşanmış deneyimler ışığında açıklamaya çalışıyordu.

Dr. Hikmet "**Yol**"da, Kemalist iktidarın kurumsallaşma sürecinin evreleri ve buna bağlı olarak gelişen siyasi baskı koşullarında partinin çalışma biçimi ve taktiklerine dair kapsamlı bir analiz geliştirmişti. Muhalefet üyelerinin bu tür analizler yapmamalarını eleştiriyor ve şunları ifade ediyordu:

"**Komünizmi yalnızca ezberleyenler için, söylemeye gerek yok, zemin ve zamanın, parti gelişiminin ve var olan sınıf ilişkilerinin ölçülmesi boşuna zahmettir. Falan atlayıştan sonra hangi basamaktayız? Örgüt slogan ve şekilleri ne olmalıdır? Adam sen de... Oysa ciddi bir siyaset ve o siyasete uygun istikrarlı bir örgüt şekli kurmak için, bütün bu aşamaları hesaplamak zorunludur. 1927 yılı, Türk burjuvazisinin 1925'ten beri başladığı terör döneminin tam faşist diktatörlüğü şeklinde istikrarlaştığı yıldı...**"

"**Parti'nin Bolşevik çekirdeği, o zaman Lenin'in 1907'den sonra dediğini ve yaptığını uygulamaya başlayacaktı. Yani saldırı değil, geri çekilme taktiği, manevra yöntemleri kullanacaktı. Aydınlar kaçmış, siyasal bilinci yetmeyen işçiler sinmişti. Kalan tek tük dağınık pişkin işçileri derlemek, yeni güçler örgütlemek, var olanı eğitmek, yeniden saldırı için ordulaşmak gerekliydi. Lenin'in deyimiyle "Fransızca konuşmayı" bı-**

133 Yol Birinci Cilt, sf. 286.

rakmak, "Almanca konuşmayı" ele almak gerekliydi. Partinin gelişim konağı da bunu emrediyordu. O zamana kadar genellikle ajitasyon ve propaganda aşamasından ileri gidemeyen komünist hareketi yeni bir aşamaya, örgüt konağına sokmak günün sorunuydu."[134]

Dr. Hikmet, içinden geçilen sürecin ciddi bir analizine dayanmayan siyasal taktiklerin, örgütsel biçimlerin başarısızlığa mahkum olduğunu ifade ediyordu. Kemalist siyasal rejimin kurumsallaşma sürecinde önemli bir aşamaya denk düşen bir tarihi saptıyor ve buna uygun bir örgütsel biçimleniş ve siyasal taktik belirlenmesi gerektiğini belirtiyordu.

1927 yılını, Türk burjuvazisinin 1925'te başlayan terör döneminden tam faşist diktatörlüğe geçiş tarihi olarak tespit eden Dr. Hikmet'in bu tespitinin öncülü Viyana Konferansı'nda kabul edilen "**TKP Faaliyet Programı**"nın girişinde bulunmaktaydı:

"Halk Fırkası'nın, bizzat kapitalizm yolunda hızla ilerleyen milliyetçi burjuvazinin menfaatlerini gitgide daha da münhasıran müdafaa ettiği için, emekçi kütlelerin ve orta sınıfların ızdırabını dindirmek için elle tutulur hiçbir şey yapabilmesi mümkün değildir. Milliyetçiliğin büyük radikal reformlar safhası 1924'ün sonunda kapandı. O günden beri Kemalistler tüm gayretlerini bir diktatörlük rejimi lehine kendi iktisadi hakimiyetlerini tesis vazifesine teksif ettiler."[135]

Viyana Konferansı'nda öngörülen gelişmeler yaşanmış ve devlet terörü azalmak şöyle dursun, artmış ve zayıf parti aygıtına bir darbe daha vurmuştu. Dr. Hikmet'in tespiti, rejimin baskısının kalıcı olacağı yönündeydi. Dolayısıyla, partinin yaralarını sarmak ve yeni güçlerle partiyi takviye edip, geleceğin zorlu günleri için güçlü bir aygıt oluşturmaya çalışmak öncelikli görev olarak belirmekte idi.

Parti örgütünü önce iki başlı hale getiren, bir süre sonra da birbirine rakip iki parti haline dönüştüren muhalefet hareketinin bileşimine ilişkin kimi bilgiler "**Yol**"da Dr. Hikmet tarafından veriliyordu.

---

134 Yol Birinci Cilt, sf. 288-289.

135 1926 Viyana Konferansı, sf. 196.

"İşçi" ya da "sol muhalefet"in temel ögeleri

"**İşçi muhalefeti**"nin temel aktörleri İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu'dur; ancak muhalefetin temelleri Akaretler Kongresi'ne kadar uzanmaktadır. Saydemetov'un verdiği bilgilerden Nazım Hikmet'in de muhalefet içinde yer aldığını öğrenmiştik. Ancak Nazım, Viyana Konferansı'nda da yer almıştır ve konferans tutanaklarında, parti platformuna ve örgüt yapısına muhalefet ettiğine dair herhangi bir işaret yoktur.

Dr. Hikmet, "**Yol**"da muhalefetin eleştirisini yaptığı bölümde, İsmail Bilen ile Hüsamettin Özdoğu'nun ilişki kurduğu bir başka muhalefet mensubundan söz eder:

"**İthalat eşyaları**" (İ.B, H.Ö. y.n.), parti içinde henüz yerli yerine yerleşmeden ve parti kamuoyunun kendileri hakkında zorunlu olan "**güven**" olgunluğunu beklemeden, sözgelimi Mussoliniler ya da itlerle güven kucaklaşmalarına kadar vardıkları bir sırada, karşı güvensizlik sevdalarına düşerler."[136]

Dr. Hikmet, Bilen ve Özdoğu'nun henüz parti ortamında yeterince tanınmadan Mussolini lakabına sahip olan Ahmet isimli bir partili ile yakınlık kurduklarını ifade ediyor. Mussolini Ahmet, Nazım Hikmet'e yakın olan bir şahıstır ve parti ile ilişkisi çok derin değildir. 30'lu yıllarda TKP'de örgütlendiğini sanarak Nazım Hikmet üstünden muhalefet çalışmalarına katılan ve bu durumu öğrendiğinde taraf değiştiren Nail Çakırhan, "**Anılar**" adlı kitabında bu konuda şunları söylüyor:

"**Bunların dışında Nazım'ın evine Hamdi Şamilov ve Mussolini Ahmet gelirdi...**"[137]

Börklüce Mustafa ve Hamdi Şamilov, başlangıcından beri muhalefet hareketi içinde yer almış parti üyeleri idi. Onlar da KUTV kökenli idiler. Dr. Hikmet, "**Yol**"da muhalefetin daha önce parti dışına çıkarılan bazı unsurlarla ilişki kurduğunu ifade etmişti. Bunlardan birisi, Hamdi Şamilov'dur. Şamilov, Türkiye'deki Sovyet kurumlarında çalışanlardan biridir. 1927 tutuklamasındaki tutumu nedeniyle parti dışına çıkarıldığını Dr. Hikmet "**Günlük Anılar**"da dile getirir.

136 Yol Birinci Cilt, sf. 295.

137 Anılar, Nail Çakırhan, Söyleşi: Erden Akbulut, sf. 36, Tüstav Yayınları, Şubat 2008.

"**Yol**"da ise, Dr. Hikmet, Hamdi Şamilov'u "**kuyrukçu**" olarak tanımladığı Vedat Nedim'lerle aynı kategoride değerlendirir ve şunları yazar:

"**Kuyrukçuluk 1927 İstanbul Ağır Ceza salonunda açıkladığı polisteki 'itiraf'ı ile burjuvaziye son bir günah çıkartırken, o kirli iç yüzlerini en sinik ifadelerle açığa vurmuşlardı.**"

"**Hakim Şamil'e soruyor:**"

"**-Sizin de böyle bir gizli örgüte dahil olduğunuzdan dava ediliyor. Ne diyeceksiniz?**"

"**Arslan yarin cevabı cebindedir.**"

"**-Bolşevik Devrimi'nde Rusya'daydım. Aç kalmamak için örgüte girdim.**"[138]

1927 tutuklamasına ilişkin belgeleri sunan bir belgesel kaynakta Hamdi Şamilov'un mahkemedeki sözleri aktarılıyor:

"**Osmanlı Bankası'nda memur olduğunu, evvelce mahkumiyeti olmadığını, Trabzon'da iptidai derecesinde tahsil gördüğünü, 1914'te Rusya'ya gittiğini, orada 1924'ten 1925'e kadar kaldığını, bir vakitler Rusya'da zaruret hissederek komünist olduğunu söyledi.**"

"**-Ne gibi zaruret?**"

"**-Herhangi bir işle iştigal edebilmek için buna zaruret vardı.**"[139]

Dr. Hikmet'in "**Yol**"da eleştiri konusu ettiği unsur, Şamilov'un mahkemede yaptığı bu savunmadır. Ancak dahası da vardır. Dr. Hikmet "**Günlük Anılar**"da bunu ayrıntıları ile anlatır:

"**Şamilof'un ise, 1926 [1927] tevkifatında berbat bir durumu oldu. Dayak yedi. Çok şey söyledi. Hepsinden kötüsünü Şefik anlattı. 'Gençlik Başkanı' üzerine yazdıklarını, yerine gönderilmek üzere Şamilof'a teslim etmiş, sonra bu mektuplar Poliste önüne çıkarılmıştı.**"[140]

Dr. Hikmet, sözünü ettiği nedenlerden -poliste konuşma ve Komintern'e yollaması gereken parti belgelerini zamanında yollamayıp polise yakalatma- ötürü Hamdi Şamilov'un parti-

138 Yol Birinci Cilt, sf. 242.
139 1927 Komünist Tevkifatı, sf. 71.
140 Günlük Anılar, sf. 267.

den uzaklaştırıldığını, ancak kendisi partiyi yeniden yapılandırmak için çalışmaya başladığında, Şamilov'un yeniden parti örgütü içinde yer alma talebiyle kendisine geldiğini ve neler konuştuklarını ayrıntıları ile anlatıyor.

Parti örgütünden uzaklaştırılmış olan Şamilov muhalefet hareketi ile ilişki kuruyor. Nazım Hikmet, Börklüce Mustafa, Hamdi Şamilov ve İsmail Bilen, Sovyetler Birliği günlerinden beri birbirini tanıyan kadrolardır. Dr. Hikmet Şamilov'la yaptığı konuşmayı detayları ile anlatırken, ona bir süre işçi sınıfı içinde çalışmasını öğütlediğini, bu çalışmanın gelişim seyrine bağlı olarak parti ile ilişkisinin yeniden kurulabileceğini ifade ettiğini belirtiyor. Şamilov'a bu konuşmada yönelttiği eleştirileri de şöyle dile getiriyor:

"**-İşçi sınıfının mücadelesi bin bir biçim taşır. Sen ona hizmet et. Denen. Bir gün iş üstünde yanlışın düzeldi mi, Parti de derhal, sana başka bakmıya başlar.**"

"**-Demek elbirliği olmayacak?**"

"**-Sen parti formalitelerini bilmeyecek kadar acemi değilsin. Yalnız Sovyetlerdeki ihtilal günlerini karıştırıyorsun. Türkiye'nin şartları apayrı. Sen hala yabancısın her şeye.**"

"**-Canım, biz Türk değil miyiz?**"

"**Takıldım:**"

"**-Adın bile Şamilof. Rus biçimi.**"

"**-Yok vallahi, değil. O askerlikten kaldı. "Of**"luyum ya. Erler, adlarının sonuna memleketleri de konularak çağrılır, bilirsin askerlikte. Bana da Hamdi Şamil-Of diye diye, adım "**Şamilof**"a çıktı. Artık onu değiştiremiyorum. Poliste o yüzden az dayak yemedim."

"**-Şaka ediyorum. Demek istediğim, siz Sovyetlerden birer ikişer Türkiye'ye gelen göçmen kuşlar, bizim iklime, Türkiye'nin havasına, suyuna bir türlü alışamadınız.**"

"**-Ben Türkiye'de doğmuşum.**"

"**-Belli "Of**"li"sın. Onu demek istemiyorum. Buraya geldiniz, gene Rusya'dan dışarı çıkmadınız. Kendinizi hep o hazır pişmiş, kotarılmış Sovyet İhtilali içinde yaşattınız."

"**-Nasıl? Anlıyamadım.**"

"**-Anlamayacak ne var, Şamilof? Şevket Süreyya'lar da, Vedat Nedim'ler de, Sarı Mustafa'lar, şu Kırım kibarı Sait'ler de, senin gibi İstanbul'daki Sovyet elçiliğinin kapısında maaşlı memurdunuz.**"

"**-Ben kapıcıydım. Memur değildim.**"

"**-Aynı şey. Maaşın nasıldı?**"

"**-İyiydi.**"

"**-İyiydi değil. Sen kendin anlattın. Poliste döverlerken, "Ulan Moskof uşağı, senin Ruslar'dan aldığın para İstanbul Valisinin maaşından yüksek be!**" demediler mi?"

"**-Dediler. Şimdi sence bile o da mı suçumuz?**"

-Suç başka. Siz Türkiye'de komünistliği, Sovyet Elçiliğinden bol maaş almak biçiminde tanıttınız. Bu felaket oldu. Kendiniz de, kimi esrar parçalayan "**Konspiratsiya**" (konspirasyon: Gizli fealiyet sözcüğünü Rusya'dan gelenler böyle Rus ağzıyla konuşmaya bayılırlardı- örneğin, "**Nutuk**" demezler, "**Daklat**" derlerdi ve ilh…) işgüzarlıkları dışına çıkamadınız. Hala Moskova'da yaşıyordunuz. Bir de Türk polisinin eline düşünce, hoşafın yağı kesildi. Dövüldünüz, döküldünüz."[141]

Dr. Hikmet'in aktardığı konuşmadan da anlaşıldığı gibi, KUTV'lu kadrolarla, Türkiye'de yetişen kadrolar arasında gerilimler o dönem gündemde olan bir mesele idi. KUTV kadrolarına dönük eleştiriler, Dr. Hikmet tarafından esas olarak, onların ülke gerçekliğinden kopuk olmaları ile temellendiriliyordu.

Dr. Hikmet'in 1928 yılında yaptığı bu eleştirinin öncülleri, Komintern'in teorik ve pratik mimarı Lenin'in 1922'de katıldığı Komintern kongresinde yaptığı konuşmanın sonuç bölümünde bulunmaktadır:

"**…1921'de, III. Kongre'de, Komünist partilerinin örgütsel yapısı ve çalışmalarının içeriği ile izlenecek yöntemler üzerine bir kararı kabul etmiştik. Karar harikuledir; ama neredeyse tümüyle Rusçadır; yani her şey Rusya'daki ilişkilerden çıkarılmıştır. Bu, kararın iyi yanıdır, ama aynı zamanda kötü yanıdır da. Kötü, çünkü hemen hemen hiçbir yabancı onu baştan sona okuyamaz –bunu söylemeden önce bu kararı bir kez**

141 Günlük Anılar, sf. 270-271.

daha okudum. Birincisi, çok uzun, 50 ya da daha fazla maddeden oluşuyor. Yabancılar böyle şeyleri genellikle okumazlar. İkincisi, bunu okuyacak olsalar bile, yabancılardan hiçbirisi bunu anlamayacaktır, çünkü haddinden fazla Rusça (anlaşılamaması –ç.) Rusça yazılmış olduğu için değil –bütün dillere uygun biçimde çevrildi-, bütünüyle Rus ruhuyla dolu olduğu için. Ve üçüncüsü, eğer bir yabancı istisnai olarak bu metni anlasa bile uygulayamayacaktır. Bu da onun üçüncü eksiğidir. Buraya gelen birkaç delegeyle konuştum ve Kongre devam ederken kişisel olarak katılamasam da –ne yazık ki imkanım yok buna- değişik ülkelerden gelen delegelerin çoğuyla uzun uzun konuşmayı umuyorum. Edindiğim izlenim, bu kararı almakla büyük bir yanlış yaptığımız yönünde, yani daha sonraki başarımızın yolunu bizzat kendimiz tıkamışız. Dediğim gibi, karar harikulade bir biçimde toparlanmıştır, elli dolayındaki maddenin hepsinin altına imzamı atarım. Fakat bizim Rus deneyimizden edindiklerimizle yabancılara nasıl yaklaşacağımızı bilememişiz. Kararda söylenen her şey havada kalmıştır. Oysa bunu kavramadan daha ileri gidemeyeceğiz."[142]

Lenin, devam ediyor:

"Ne olursa olsun kesin bir şey var: Her şeyden önce okumayı, yazmayı ve yazılmış olanı anlamayı öğrenmek zorundayız. Yabancıların buna ihtiyacı yok. Onların daha önemli bir şeye ihtiyacı var. Her şeyden önce, bizim Komünist partilerin örgütsel yapısı üzerine yazdığımız ve yabancı yoldaşların da okumadan ve anlamadan altına imza attıkları konularda öğrenmeleri de buna dahildir. Bu onların birinci görevleri olmalıdır. Söz konusu karar gerçekleştirilmelidir. Bu bir gecede olacak iş değil; böylesi kesinlikle imkansız. Karar gereğinden fazla Rusça: Rus deneyini yansıtmakta, bu nedenle yabancılar için tümüyle anlaşılmaz, onlar, kararı bir Aziz resmi gibi bir köşeye asıp altına geçip dua etmekle tatmin olamazlar. Bu yolla hiçbir şey elde edilemez. Rus deneyinin makul bir parçasını sindirmek zorundalar. Bu nasıl olur, bilmiyorum."[143]

Lenin erken bir dönemde bu kusurları saptıyor, ancak sürecin bu kusurların giderilmesi yönünde işlemediğini yaşanan

142 III. Enternasyonal Belgeler (1919-1943), Der. Henri Weber, sf. 65, Çev. Ümit Kıvanç, Belge Yayınları, İstanbul, Ekim 1979.

143 III. Enternasyonal Belgeler, sf. 66.

deneyimlerden anlayabiliyoruz. Dr. Hikmet'in, TKP içi saflaşma bağlamında geliştirdiği çözümlemelerin ve yaptığı eleştirilerin, aslında daha genel bir sorunun parçası olduğunu da Lenin'in yaptığı uyarılardan çıkarabiliyoruz.

Eldeki tüm bilgiler, kimi zaman "**işçi muhalefeti**", kimi zaman "**sol muhalefet**" olarak adlandırılan bu hareketin oluşturucu unsurlarının KUTV kökenli kadrolar olduğunu, yaşanan gerilimlerin temelinde farklı siyasi pozisyonların olmadığını göstermektedir.

Bu bağlamda TKP tarihi üzerine yeni yayınlanan bir belgesel kaynakta KUTV ve KUTV kökenli kadrolar hakkında şu saptama yapılıyor:

"**Adının üniversite olmasına rağmen, eyleme yönelik bir parti okulu olan Doğu Halkları Komünist Üniversitesi'nin (KUTV) yeri ve rolü özellikle 1926'dan itibaren Komintern seksiyonlarının Bolşevikleştirilmesi kararı doğrultusunda giderek artmıştır. Bunun TKP'ye yansıması özellikle 1927 Tevkifatı ardından görülmüş ve 1930'lu yıllarda TKP'nin memleketteki merkezi yönetimi hemen hemen sadece KUTV öğrenimli kadroya teslim edilmiştir. Bu kitapta ele aldığımız İKG (İstanbul Komünist Grubu y.n.) grubundan 1927 Tevkifatından sonra KUTV eğitimi görmemiş tek yönetici olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya işaret edebiliriz. "**[144]

Kendisi de daha sonra bir Komintern bürokratına dönüşen İtalyan Komünist Partisi lideri Togliatti Rus Partisi'nin Komintern'deki belirleyiciliği hakkında 1926 yılında şunları ifade ediyor:

"**Kuşkusuz, bizler Enternasyonal'in belirli yoldaşlara belirli haklar garanti eden statülerine sahibiz, ancak Rusya Partisi'nin Enternasyonal'daki pozisyonu ve onun liderliğinin fonksiyonu gibi bu statüler içinde yer almayan ve bu statülerin ötesine giden şeyler de var."**[145]

144 İstanbul Komünist Grubu'ndan Türkiye Komünist Partisine (1919-1926) 3. Cilt, Erden Akbulut-Mete Tunçay, sf. 197, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013.

145 The Comintern (A History Of International Communism From Lenin To Stalin), Kevin McDermott, and Jeremy Agnew, sf. 44, Palgrave Macmillan, London 1996.

Kevin McDermott araştırmasında, Rusya Partisi'nin belirleyiciliği karşısında Kominten organlarının otonomi ve yetkinliklerinin giderek zayıfladığını ve 1929 yılından sonra bu durumun daha da açık hale geldiğini saptıyor.[146] KUTV'da yetiştirilen kadrolar, Komintern'de yaşanan bu değişim sürecinin taşıyıcı unsurları oluyorlar. TKP içindeki çatışmaları ele alırken, meseleye bir de bu açıdan yaklaşmak gerekiyor.

Türkiye'de muhalefetin gelişmesi ve partinin iki ayrı organizasyona bölünmüş olarak faaliyetini sürdürmeye başlaması sonucu hem partinin siyasi etkisi son derece zayıflıyor, hem de devletin saldırılarına çok daha uygun bir örgütsel doku oluşuyor. TKP, bu koşullarda yeni bir saldırı dalgası ile karşılaşıyor.

1929 TKP Tutuklaması

1929 yılı Mart'ında, İzmir'de bildiri dağıtan TKP'li gençlerin yakalanması sonucu büyük bir TKP tutuklaması başladı. İzmir'de başlayan tutuklama, İstanbul'u da kapsayarak genişledi. Bu tutuklamada, partinin geçici merkez komitesi üyeleri Dr. Hikmet, İsmail Bilen, Hüsamettin Özdoğu, İzmir vilayet komitesi sekreteri Ahmet Kaya, işçi sınıfı içinde faaliyet gösteren kadrolar Ferit Kalmuk, Troçki Memet, çeşitli organlarda faaliyete katılan kadrolar Saatçi Niko, Niko Sinkiyeviç ve Mano Scharfmann ve bazı gençlik örgütü mensupları yakalandılar.

Birinci Emperyalist Paylaşım savaşının ardından, emperyalist merkezlerde ekonomik dengelerin yeniden oluşması ve kapitalizmin sözcülerinin daha fazla özgüven kazanmasına neden olan gelişmeler 1929 yılı ilkbaharında ani bir sarsıntı geçirdi.

1929 yılının ilkbahar ve yaz aylarında emperyalist-kapitalist sistemin merkezlerinde düzenin temelini oluşturan ana üretim dallarında başlayan daralma, Wall Street'in iflası ile doruk noktasına çıktı. 1929 ilkbaharında ABD'de otomobil üretiminde görülen ani düşüş krizin tüm öğelerini harekete geçiren bir etki yaratmıştı.

Kriz eğilimi derinleşerek yayılmaya devam etti. Kapitalist işletmelerde iflaslar, işsizlikte büyük yükseliş, halkta yoksullaşma ve geleceğe dair umutsuzluk had safhaya ulaşıyordu.

146 The Comintern (A History Of İnternational Communism From Lenin To Stalin), sf. 59-60-61.

Büyük kriz karşısında sıkışan kapitalist hükümetler hızla zayıflarken, yeni siyasi yaklaşımlar bu olağandışı koşullarda güç kazanmaya başlamıştı. Kapitalistler ve onların sözcüleri, siyasi hizmetkarları krizden çıkışın mekanizmaları üzerine tartışıyor, projeler geliştirmeye çalışıyordu.

ABD'de General Electric adlı Finans-kapitalin önemli bileşenlerinden birinin başkanı, devlet müdahalesinin gerekliliğine dair güçlü bir kampanya başlatmıştı. Ekonomik krizin derinleşmesi, siyasi krizlerin habercisi olmuştu. ABD ve Almanya'da derinleşen ekonomik ve siyasi krizlere yanıt olarak her ikisi de devlet odaklı ama iki farklı tipte, o güne değin var olan burjuva iktidarlardan farklı seçenekler güç kazanmaya başladı.

Emperyalist-kapitalist dünya sisteminin organik parçası olan Türkiye ekonomisi de krizin etkisi altına girmişti. Özellikle dünya sistemi içindeki işbölümü nedeniyle Türkiye ekonomisinin ana faaliyet alanlarına dönüşmüş olan tarım ve hammadde ihracatçılığının krizle birlikte yaşamaya başladığı sıkıntılar önemli sonuçlara yol açıyordu.

İhraç ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş, işletmelerde iflasların artması, Türk lirasının değerinin düşmesi, köylülüğün düşen gelirleri nedeniyle artan hoşnutsuzluğu ve şehirlerde yükselen işsizlik, 1929 krizinin Türkiye ekonomisinde yarattığı etkilerin sonuçları idi.

Bu gelişmeler, burjuva iktidar içinde ekonomik ve siyasi yapıların yeniden düzenlenmesi yönünde bir eğilimin güç kazanmasına yol açmıştı. 1929 sonundan itibaren koruyucu bir dış ticaret rejimi yürürlüğe girdi, ekonomide devlet ağırlığını ve müdahalesini arttıran kurum ve ilişkiler ağı daha sıkı bir biçimde örgütlenmeye başladı.

Ekonomide gerçekleşen yeni düzenlemeler, siyaset ve devlet yapısındaki düzenlemelerle paralel ilerlemişti. 1931 yılında CHP kurultayında siyasi düzen bir tek parti rejimi olarak kabul edildi. "**Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibari ile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki et-**

mek esaslı prensiplerimizdendir."[147] ifadesiyle, "**sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kitleyiz**" formülüne resmiyet kazandırıldı.

Devletçilik ilkesi de aynı kurultayda kabul edildi. Kemalist devletçiliğin düşünsel temelleri ise, eski TKP mensupları olan Şevket Süreyya, Vedat Nedim tarafından devlet desteği ile yayınlanan Kadro dergisi aracılığıyla oluşturulmaya çalışıldı.

Dr. Hikmet "**Yol**"da, Kemalist devletçiliğin ve tek parti rejiminin oluşumunu dünya krizi ve ülke içi sınıf siyaset ilişkileri çerçevesinde açıklar, Türkiye'de sınıfların değil işbölümü zümrelerinin varlığını kabul eden Kemalist ideolojiyi analiz eder, şunları yazar:

"**Kemalizm sınıflar hakkındaki demagojisini kimsenin gönlü kalmasın diye yapmıyor. Amaç, büyük toprak ve çiftlik örgütü sahipleriyle, yüz binlik kapitalistlerin tam ve kapsamlı diktatörlüğünü ve elbirliğini temsil edecek olan Halk Partisi'ni kurmaktır. Kalın burjuvazi, kendi partisinden başka herhangi bir kuruluşu tanımak ve yaşatmak istemeyeceğini ifade etmek için dolambaçlı yoldan gidiyor. Çünkü diktatörlüğünü açıkça koyamayacak kadar soyut, soysuz ve zalim bir sınıftır."**[148]

"**Pısırık Türk burjuvazisi, son hızla büyümek için Avrupa'daki benzerinden beş on katı şiddetle sömüreceği ezici halk kitleleri ortasında, siyasal demokrasi manevralarının ve parti mücadelelerinin hoş olmayan durumlar yaratabileceğini dünden biliyor, bugün emperyalizmin demokrasiyi unutup diktatörlüğe susadığını görüp duyuyor."**[149]

Kemalist devletçiliğin uygulanmaya başladığı dönemde, devletlerle sermayeler arasındaki daha yüksek bir düzeyde bütünleşme eğilimi dünya çapında gelişme göstermektedir. Kimi sol-Kemalist yaklaşımlarda ifade edildiği gibi, bu durum, Türkiye'de Kemalist iktidarın kendi eğilimlerine özgü, sermayeyi sınırlandıran ya da sermayenin alanını daraltan halkçı bir siyasal yönelişin ürünü değildir. Bu konudaki kafa karışıklığına karşı en güçlü yanıt Dr. Hikmet'in "**Yol**" çalışmasında verilmiştir.

147 Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, Çetin Yetkin, sf. 93, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1983.

148 Yol Birini Cilt, sf. 160.

149 Yol Birinci Cilt, sf. 160.

Emperyalist-kapitalist dünya sisteminin derinleşen bir krizle sarsıldığı bahar aylarında, Türkiye'de komünistler tutuklamaların başlamasıyla bir kez daha polisin acımasız şiddet ve baskısıyla yüz yüze gelmiştir. 100 civarında komünist işkence altında sorgulanmaktadır. 1929 tutuklamasında da, o güne dek yaşanan diğer tüm tutuklamalarda olduğu gibi siyasi polisin sorguda kullandığı temel yöntem fizisel ve psikolojik işkencedir.

Dr. Hikmet yıllar sonra, ölümünden hemen önce yazmış olduğu anılarında 1929 tutuklamasında maruz kaldığı işkenceli sorguyu anlatmıştır:

"**-Hiçbir şeyi kabul etmiyorum.**

"**Alev alev mangallar büsbütün yaklaştırıldı. Beş altı kişi kollarımdan yakaladı.**"

"**-Çabuk karar ver. İşimiz çok. Seninle vakit geçiremeyiz sabaha dek... Bu kadar uzattığım, seni efendi adam saydığımdandır. İşkenceyi göze alıyor musun?**"

"**-Madem öteki insanlara yapılmış. Burası kanun bilmeyen dağ başı demek. İstanbul'un ortasında polis müdürlüğüne değil, eşkıya eline düşmüşüm. İstediğinizi yapacaksınız.**"

"**Ziya, yüzünde sinirli bir seğirme ile dişlerini gösterdi:**

"**-Sana yapmak istemiyordum. Daha fazla yalvaracak değilim. Kendin istedin. Yatırın!**"

"**Küçük bir boğuşma geçti. Yırtılma sesleri arasında, içleri kor ve dağlama aletleri dolu mangallardan biri devrildi.**"

"**-Dikkat edin. Müdüriyeti yakacaksınız.**"

"**Kendimi, on kişinin karga tulumbası ile havada, sonra pis, kalın, aralıklı taban tahtaları üstüne vurulmuş buldum.**"

"**Fazla debelendirilmeden falaka mavzeri ayaklarıma sıkılmış, göğsüme, kollarıma, başıma ayrı ayrı cellatlar çökmüşlerdi. İçimden: "Demek böyle öleceğiz!**" geçti. Son çabam tükenmişti. Ziya başıma çökenleri kaldırdı:"

"**-Son defa... hadi, rica edeyim.**"

"**-Ne ricası?**"

"**-Laz İsmail imzaladı, kurtuldu.**"

"-Siz insan kasabısınız. Bir sürü yalan için insan öldürmek istiyorsunuz."

"-İnsan kasabıyız ya... Öğrendin mi?"

"O zamana dek hep ayrı, masası ardında sessiz duran buldok yüzlü, yaşlı başkomiser Emin bey, burnuma dek yumruğunu dürterek eğildi:"

"-Ölürsen, tohumuna para mı verdik? Geçen hafta birisini temizledik. Kalbi varmış. Adli tabip aşağıda bizi bekliyor. Hemen bir rapor. Eşek cennetine gidersin. Ne arayan olur, ne soran."

"Başkaları da seslendiler:"

"-Senin gibilerin, bu Vatanda yaşamasındansa, gebertilmesi haktır. Aldığımız emir bu."

"Gözlerimi kapadım."

"-Gebertin elinizdeyim."

"Ölümün bu işkencelerden acı olmayacağını düşünüyordum. Annem, teyzem, haminnem, "Doktor çocukları"nın arkasından çok ağlarlardı. Ölüm kurtuluştu, ne yapayım? Bana onca güvenen yoldaşlarım önünde, Polise teslim olmuş, canını inancından üstün tutmuş bir hain durumuna düşmektense, bin kez ölmeliydim. Ziya'nın sesi her zamankinden şiddetli patladı:"

"-Son söz. Hemen söyle: Dediğime evet mi hayır mı?"

"-Hayır.

"Kankusturucunun sesi uzaklaştı:"

"-Bu günah da bizden gitti. Başla!"

"Meşe sopaları tabanıma aralıksız ve acımasız inip kalkıyordu. Ciğerimi koparan acı, sopa sayısını unutturuyordu... Bu daha ne kadar sürerdi? Saçlarım yolunuyor. Göğsüme oturanlar beni boğarca ağırlıklarını arttırıyorlardı. Hala niye ölmüyordum? Dişlerimi sıkıp susuyordum. Bu köpeklere bağırışımla zevk vermek istemiyordum. Çığlıklarım ağrılarımı, çatlayışımı azaltmayacaktı. Düşmanlarımı sevindirecekti."

"Fısıltılar:"

"-Ulan bunun sesi çıkmıyor!"

"-Öldü mü yoksa?"

"Göğsüme oturanlar kalktılar. Sopalar hızlandı. Sonra birden kesildi."

"-Kalk!"

"Kıpırdayacak halim kalmamıştı. Tekmeler, sarsalamalar...

"Leş sürüklerce kollarıma yapışıp ayağa diktiler. Tabanlarıma basamıyordum."

"-Ha! Ölmemiş."

"-Çabuk yürü! Durma!"

"Ardıma tekmeler indi. Yürütüyorlar. Kan oturmasın, işkence izi azalsın, diye..."

"Buldok Emin komiser, kulağım dibinde:"

"-Sen çılgınsın! dedi. Herkesin cayır cayır söylediğini saklayacaksın da, kurtulacak mısın? Gebereceksin! İt gibi leşini atacağız. Anan mezarını bile bulamayacak."

"Ziya'nın yırtık madeni sesi çınladı:"

"-Götürün, biraz kendine gelsin."

"Kapıya doğru sürükleyerek çektiler. Eşiği atlarken, Ziya'nın azgınca tehdidi korkunçtu:"

"-Sabaha dek bu böyle sürecek. Ölmezsen, yarın gece, öbür gece de var! Ona göre. Başka şekerlemelerimiz de çok. Hepsini sunarız."

"Ben kendim hatırlamıyorum. Yalnız İzmir Ferhanesinde Hüssam'la Nesimaçi anlattılar:"

"-"Ne halt ederseniz edin. Elinizden geleni ardınıza komayın!" diye can havliyle bağırmışım."

-Yahu, Doktor, nasıl korkmadın? diyorlardı?"[150]

TKP tutuklamalarında sorgu yöntemi olarak uygulanan işkenceler böylesine vahşi ve acımasızdı. Tüm tutuklamalarda bu yöntem, hem TKP mensuplarından örgüte dair bilgiler almak, hem de TKP'lilerin devrimci iradesini kırmak amacıyla uygulanıyordu.

Egemen sınıfların devrimci komünist güçlere karşı her coğrafyada kullandıkları bu yöntem, her yerde aynı amaçlara sa-

150 Günlük Anılar, sf. 333-334.

hipti. Bu nedenle, polis baskısı ve işkencesi karşısında devrimci direnişi yükseltmek, örgüt hakkında bilgi vermemek ve devrimci iradeyi diri tutmak; gerçek devrimci militanların en önde gelen niteliklerinden birisi haline gelmişti.

Dr. Hikmet 1929 tutuklamasında tüm baskı ve işkencelere karşı yüksek düzeyli bir direniş göstermişti; tıpkı daha önceki ve sonraki tutuklamalarda olduğu gibi. Ona göre, işkenceli polis sorgusu, devrim ile karşı-devrimin, zalim burjuvazi ile mazlum işçi sınıfının dolaysızca karşı karşıya geldikleri, hesaplaştıkları savaş alanlarıydı. İşçi sınıfının devrimci iradesinin cisimleştiği komünist militanlar, bu hesaplaşmada, temsil ettikleri sınıfın onurunu korumalı, düşmanı kendi evinde mağlup etmeliydiler.

Dr. Hikmet yaşadığı ilk tutuklamadan son tutuklamaya dek, bu inancının gereğini yerine getirdi. Onun bu özelliği, TKP içinde ayırt edici bir konum kazanmasına neden oldu. 1925-1927-1929 tutuklamalarının tümünde ağır işkencelere direnen, örgüt ve yoldaşları hakkında herhangi bir bilgi vermeyen Dr. Hikmet, örnek bir komünist tutumun, işçi sınıfının devrimci iradesinin cisimleşmiş halinin sembolü oldu.

TKP tutuklamalarının ortak özelliklerinden birisi, tüm sorgu süreçlerinde polisin işkence ve baskıyı bir temel yöntem olarak kullanmasıdır. Bu durum, rejimin siyasi karakteriyle yakından bağlantılıdır. TKP'nin önde gelen kadrolarının işkence ve baskı karşısında yeterli direnci gösterememesi ise, TKP'nin en zaaflı yönlerinden birisidir.

Siyasi faaliyetlerin gizli sürdürülmek zorunda olduğu o yıllarda, TKP militanlarının sahip olması gereken en önemli özelliklerinden birisi, devlet terörüne karşı direniş olmalıdır. Ancak bu özellik ne bilince çıkarılabilmiştir, ne de genelleşmiş bir pratiğe dönüştürülebilmiştir. Yaşanan tarihsel deneyimin ortaya çıkardığı sonuç budur.

Dr. Hikmet, yaşamının son günlerinde yazdığı parti anılarında polisin baskı ve işkenceleri karşısında TKP kadrolarının sergilediği pratikleri ele almıştı:

"**Değer ölçüleri böylesine mi umutsuzluk verirce tersine döndü?**"

"**Gözümü politik savaşa açtığım günden beri en büyük değer, bir militanın işçi sınıfı uğruna savaşırken düştüğü Polisten, her işkenceye rağmen "temiz**" çıkması, "**sağlam**" çıkmasıydı."

"**Örneğin, burjuva demokrasisi yerini yapmış Fransa için belki bu meziyet o denli önem taşımaz. Neden taşımasın ya, öyle diyelim, Türkiye'de komünizm yasak ve Poliste komünist "Allah yaratığı**" sayılmaz. Bu şartlara göre militan, gerekirse canını dişine takar, bir yoldaşını ve örgütü ele vermez."[151]

"**Türkiye militanlığında herkesin en "temiz ve sağlam**" karakter saydığı teröre direnç yeteneği, neredeyse, külah kapmak ve kariyerizm reziletinden daha elverişsiz duruma sokulmuştur."

"**Sen istediğince, Lenin Partisinde kariyerizm, Parti'den atılmak için birinci derece nedendir kanısıyla savaş. Kariyerizmden başka hiçbir şey için Partiye sırnaşmadıkları besbelli olan sürüyle avantürye ve beyinsiz küçük burjuva için, Polise teslim olup, provokasyon yapmak "Liderliğin şanından**" bir meziyet haline getirilmiştir."

"**O yüzden, yan yatan da bir, çamura batan da bir sayılmıştır. Gitgide, kuşaklar birbirine bakıp kararmıştır. Artık poliste her haltı yiyip arkadaş ve örgüt kurban etmek (kimsenin yüzüne bakamaz hale gelmek değil, tam tersine), en hayasızca açıkgözlük ve yavuz hırsızlık yaparak Parti'de iyi kötü 'Lider' olmak için şart sayılmıştır. 'Yukarı'da (kötü karşılanmak şöyle dursun), baş üstü tutulmak için tek meziyet haline gelmiştir.**"

"**Acıklı pratik sonuç budur.**"[152]

Dr. Hikmet'in yaşamının son günlerinde ifade ettiği bu görüşlerin dayandığı temelleri daha iyi kavramak için 1929 tutuklaması ve sorgu süreçlerine daha yakından bakmamız gerekiyor. Sorgu süreçleri, tutukluluk yılları ve ardından sergilenen pratikler; Dr. Hikmet'in eleştirisini yaptığı davranışlar açısından belirleyici öneme sahiptir.

Dr. Hikmet'in yıllar sonra, "**acıklı pratik sonuç budur**" biçiminde ifade ettiği durum, 1929 tutuklamasına ilişkin bel-

151 Günlük Anılar, sf. 352.
152 Günlük Anılar, s. 353.

gelerde gözler önüne seriliyor. Tutuklamada yakalanan tecrübeli parti kadrolarından Mano Scharfmann İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde yaptığı savunmada, anlatıyor:

"**Diğer bir beyannameyi de kabul mecburiyetinde kaldım. Kimden aldın? Kime verdin? Kaç tane yaptın? Suallerine de saçma sapan cevaplar uydurmaya mecbur oldum. İfademin yarısı polis tarafından, yarısı da benim tarafımdan uydurulmuş şeylerdir. Müstantiklikte (sorgu yargıcı) hakikati söylemeye cesaret edemedim. Zira, İzmir Polis Müdürlüğü'nde, sivil bir memur: 'İfadeni sakın değiştirme. Aksi takdirde boş yere kendini üzmüş olursun' diye nasihat verdi. Bunun manasının ne olduğunu bilirdim. Hakikati ancak huzurunuzda söyleyebileceğimi ümit ediyordum. İşte, Reis bey, bana atfolunan cürümlere karşı müdafaam ve cevabım budur.**"[153]

Scharfmann'ın polis sorgusunda ve sorgu yargıçlığındaki tutumu böyledir. Muhalefet lideri İsmail Bilen'in İzmir tutuklamasında sergilediği pratikler de Scharfmann'ın pratiğinden çok farklı değildir. Dr. Hikmet anılarında, İsmail Bilen'in İzmir tutuklamasındaki pratiğini anlatmıştır:

"**Laz İsmail kendisi de poliste neler yediğini çok iyi bilir. İzmir Ceza Mahkemesinde: "Çelikleri elektriklenmiş New York**" diye Nazım'dan kapma şiir nutukları çekmeye kalkınca, Mahkeme başkanı:"

"**-Onu bırak demişti. Sen poliste verdiğin ifadeler için ne diyorsun?**"

"**-Efendim onlar işkence altında, zorla imzalattırılmıştır.**"

"**-Zorla mı? İnsan zorla da olsa böylesine birbirini tutar geniş ayrıntılı olayları nereden bulur dizer.**"

"**-Polis aklına geleni yazmış. Bana imzalattı zorla.**"[154]

İsmail Bilen'in mahkemedeki konuşmaları bir kaynakta bulunmaktadır:

"**Müdde-i Umumi muavini Ali Rıza Bey, İsmail'e cevap vermek için ayağa kalktı ve dedi ki: "İsmail Efendi de, diğer maznunlar gibi, ifadelerini tazyik ve işkenceye atfederek tevil yolunu tuttular. İfadelere dikkat buyurulursa, en geniş tafsilatı**

153 1929 TKP Davası, sf. 83.
154 Günlük Anılar, sf. 338.

ihtiva eylemektedir. Tazyik altında böyle ifade verilemez. 'Ben yaptım. Evet, veya hayır' gibi kısa cümleler olabilir. Halbuki ifadelerin tafsilatı hikayeler gibidir. Bundan başka, diğer alakadarların birbirine bağlı hadiseyi teyid etmektedir."[155]

Dr. Hikmet'in uzun yıllar sonra yazdıkları, mahkeme zabıtları ile bire bir teyit olmaktadır.

İsmail Bilen, faaliyet yürütmek amacıyla ülkeye gizlice giren bir parti militanını da deşifre etmiştir. Viyana Konferansı'na da katılmış olan Baytar Mehmet hakkında bilgiler vermiştir.

Hakim, İsmail Bilen'e soruyor:

"Reis- Baytar Mehmet efendiyi tanır mısınız?"

"İsmail: Baytar Mehmet Efendi ismi, işkenceden kurtulmak, hayatımı kurtarmak için, muhayyilemde yarattığım bir isimdir. Hayatımı kurtarışım, onu çok sevdiğim için değil, o hayatı yine amelenin kurtulmasını temin etmek için ve onun refahına tahsis eylemek içindir."[156]

Baytar Mehmet İsmail Bilen'in ifadeleri nedeniyle gıyabında yargılanmış ve dört yıl ağır hapse mahkum olmuştur.[157] İsmail Bilen sadece poliste değil, sorgu yargıçlığında da aynı ifadelerini tekrarlamıştır.

"Kendisinden bu ifadelere karşı ne diyeceği ve itirafatının poliste değil, Hakim huzurunda olduğu ihtar edilince, dedi ki: "Ben hayatta hiç yalan söylemeyen bir adamım. Yalan söylemeyen yegane unsur komünistlerdir. Buraya topal olarak geldim. Müstantik huzuruna çıkarılınca, dayaktan şikayetle muayenemi istedim. Müstantik bey, cevaben, 'bunlar demokrasinin cilveleridir, geçer' dedi. Bu ifadeyi kullanan Hakime başka türlü ifade vermek mümkün müdür, Hakim Efendi?"[158]

İsmail Bilen sorgu yargıcında da ifadelerini kabul ediyor. Onun İzmir'de polis karşısında sergilediği bu tutumun bir de, işkence karşısındaki dirençsizliği aşan, çok daha kötü olan yönleri vardır. İsmail Bilen, işkenceden kurtulmak için siyasi polise yalan söylemiş, kendisinin parti faaliyetleri ile ilgisinin olmadı-

155 1929 TKP Davası, sf. 40.
156 1929 TKP Davası, sf. 39.
157 1929 TKP Davası, sf. 106-107.
158 1929 TKP Davası, sf. 39-40

ğını, çünkü Dr. Hikmet'in Komintern kararıyla onu partiden attığını polise söylemiştir.

Dr. Hikmet bunu hem "**Yol**"da, hem "**Günlük Anılar**"da detayları ile anlatır. Bunun nasıl bir psikolojinin ürünü olduğunu, polis karşısındaki zayıflığın nelere yol açabileceğini kapsamlı bir biçimde analiz eder.

İzmir tutuklamasında yaşanan bir başka olay, komünistlerin polis ve mahkeme süreçlerinde nasıl tutum almaları gerektiği konusunda bir başka tartışmaya yol açmıştır. Poliste itiraflarda bulunan, sorgu yargıcında da itiraflarını sürdüren bu unsurlar, mahkeme aşamasına gelindiğinde; o ana dek sergiledikleri berbat pratiklerin üstüne bir örtü örtmek amacıyla partili olduklarını savunma düşüncesini ortaya sürmüşler.

Oysa, illegal faaliyet gösteren TKP'nin parti geleneğinde, Reşat Fuat'ın ifade ettiği gibi:

"**Biz parti olarak mahkemelerde örgütün varlığını kabul etmeme ilkesine sahibiz.**"[159]

Herkesin bildiği bu ilke, İzmir tutuklamasında partinin tecrübeli kadroları tarafından unutuluyor. Dr. Hikmet "**Yol**"da bu durumu ele alıyor:

"**Tevkifat oluyor. Provokasyona kadar soysuzlaşmış saçma ifadeler dosyaları dolduruyor. Mahkemeye, kamuoyuna çıkılacak. Bütün bu saçmalıkları kökünden yok etmekle, parti prestijini feda etme şıkları arasındayız. 1927'de Vedat Nedim polisteki sayıklamaları hakkında: 'Namusum var, inkar edemem' diyordu. Bizim komünist softaları (İsmail Bilen, Hüsamettin Özdoğu, y.n.) kuyrukçuluktan daha parlak laf ederler: 'Parti'yi ilan edelim, nasıl olur, içimizden hiçbiri partili değilim derse' düşüncesindeydiler. Oysa, partiyi ilan etmek ve açıkça savunmada bulunmak, poliste yenilen bütün herzeleri Parti üyelerinin afiyetle yutabileceklerini ilan etmekti. Bu Parti'yi yükseltmek değil, bu tür bozukluklarla halk önünde yeterli açıklama verilemeyeceğine göre, düşürmek demekti. Çünkü komünizm softasının en kabadayısı, en kocaman provokasyona düşmüştü. Tabii, söylenenleri olmamışa döndürmek için, halk kitleleri içinde etki yapacak olan komünizmi açıkça ve genişçe savun-**

159 TKP Gerçeği ve Bilimsellik, Rasih Nuri İleri, sf. 7, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1976.

mayı, mahkemede parti üyesi olunduğunu ilana tercih zorunluluğu üstündü."[160]

Dr. Hikmet "**Yol**"da konuyu bu şekilde açıklıyor. Mahkemede komünist hareketin dünya çapında kabullenilmiş geleneği uyarınca, siyasi bir savunma yapıyor, Marksizm'in dünyayı kavrayış biçimini, temel siyasi tezlerini kapsamlı bir biçimde ifade ediyor. Bu nedenle, dönemin burjuva basını Dr. Hikmet'in savunmasını "**Dr. Hikmet'in Konferansı**" başlığıyla haberleştiriyor. Bir kaynakta Dr. Hikmet'in savunmasından kesitler yer alıyor:

"**Reis -Komünist Partisine ne zaman girdiniz?**"

"**Hikmet -Türkiye Komünist Partisi diye bir teşekkül görmedim. Komünizm benim için bir akide, bir meslektir.**"

"**Reis -Ne gibi eserler okursunuz?**"

"**Hikmet -Her eseri okurum. Lenin, Marx, Engels, Zinoviyef.**

"**Reis -Komünizm hakkındaki telakkiniz?**"

"**Hikmet -Komünizm deyince, her şeyden evvel gerek cemiyet gerek tabiat ve kanaat hakkında bir görüş ve telakki tarzıdır. Bundan doğduğu için işçi sınıfının benimsediği bir görüştür. Buna komünizm, Marksizm denebilir."**[161]

Dr. Hikmet hem işkenceli sorguda, hem mahkemede sergilenmesi gereken örnek devrimci komünist tutumun sahibi oluyor. Mahkeme kürsüsünü Marksizm'in, komünizmin savunulduğu, kapitalist düzenin mahkum edildiği mücadele mevzilerine dönüştürüyor.

TKP'nin tarihsel deneyimine bu bilgiler ışığında baktığımızda; sağlam bir gizli aygıtın oluşamamasının iki belirleyici nedeninden birisinin Kemalist devlet aygıtının süreklileşmiş, acımasız baskı ve şiddeti, diğerinin ise, parti kadrolarının önemli bir kısmının şiddet ve işkence karşısında başarısız bir pratik sergilemeleri olduğunu görebiliyoruz.

---

160 Yol Birinci Cilt, sf, 299

161 1929 TKP Davası, sf. 28.
26-6-1929 tarihli Hizmet gazetesinde haber, "Hikmet beyin konferansı" başlığıyla veriliyor. "Dr. Hikmet beyin isticvabı, daha ziyade, komünistliğin ne olduğu hakkında bir konferans mahiyetindedir" ifadesiyle yorumlanıyor. BKZ. 1929 TKP Davası, sf. 25.

İzmir'deki mahkemenin ardından tutsaklar Diyarbakır'a gönderiliyor. Tutsak kadrolardan Niko, Komintern'e yazdığı raporda, Diyarbakır'da kaldıkları 15 gün boyunca Dr. Hikmet'in hastanede olduğunu, tedavi gördüğünü ifade ediyor.[162]

Muhalefet hareketinin parti içinde bölücü ve dağıtıcı faaliyetler göstermesinin hem 1929 tutuklamasının gerçekleşmesinde, hem de sorgu ve mahkeme süreçlerinde alınan yanlış tutumlarda etkili bir faktör olduğunu, bu bilgiler ışığında tespit edebiliyoruz.

Bu tespitimiz çeşitli kaynaklarda yer alan farklı bilgilerle güç kazanıyor. Tutuklama öncesi süreçte Dr. Hikmet kısa bir süre için Haydarpaşa Tıp Fakültesi Kliniği'nde asistan olarak çalışıyor.[163] Onun asistanlık günleri, mahkemede birkaç kez konu oluyor.

Fethi Tevetoğlu kitabında bir mektuptan söz ediyor:

"**Moskova'da yetiştirilmiş hükümlü komünistlerden (Tornacı Mehmed Emin-Sekun) tarafından Rusya'da bulunan Baytar Cevdet (Fahri) ile, Hasan Ali (Halim)'e 1928 yılında yazılmış bir mektuptur. Bu mektupta Hasan Ali Ediz'in hapsedilmek bahasına da olsa, Türkiye'ye dönmesi istenmektedir.**"[164]

Mete Tunçay kitabında bu mektubu dönemin koşulları çerçevesinde yorumlamaya çalışıyor ve bu mektubun bir muhalefet toplantısı nedeniyle yazılmış olabileceğini dile getiriyor.[165] Aclan Sayılgan'ın kitabında bu toplantı hakkında bilgi veriliyor. Sayılgan'a göre bu bir merkez komite toplantısıdır ve toplantıya katılan isimler şunlardır: "**Hüsamettin Özdoğu, Sarı Mustafa, Hamdi Şamilov.**" Bu toplantının bir muhalefet toplantısı olduğu bileşiminden anlaşılıyor.

Rasih Nuri İleri'nin Komintern Arşivi'nde bulduğunu ifade ettiği bir gazete küpürüne göre, Dr. Hikmet, 1929 tutuklaması öncesi bir tutuklama daha yaşamıştır ve tutuklama bu mektupla bağlantılıdır:

"**Komünist propagandasından sanık tornacı Emin (Sekun) ve Dr. Hikmet yargılandı. Dr. Hikmet daha önce aynı suçtan**

162 1929 TKP Davası, sf. 249.
163 Günlük Anılar, sf. 323.
164 Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, sf. 416.
165 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 60.

iki kez mahkum edilmişti. Bu kez Lenin vapuru kaptanına iki mektup verirken suçüstü yakalandı. Biri Moskova'da Halim'e, diğeri Enternasyonal İcra Komitesi'ne yollanılan mektuplarda şehrimizdeki komünist faaliyeti sürdürmek için para istiyordu. İkisi de ikişer aya mahkum oldular."[166]

Dr. Hikmet'in "**Günlük Anılar**"da yazdıkları, muhtemelen bu tutuklamaya ilişkindir:

"**Ben de, geçim için asistanlığa sığınmışım ve birikmiş ikişer üçer aylık mahkumiyetleri temizlemek üzere ikide bir hapishaneye dalıp çıkıyorum. O yüzden vakit kazanmak zorunda kalıyordum."**[167]

Ali Cevdet ve Hasan Ali'nin Sovyetler Birliği'nden acilen çağrılmasının nedeni, muhtemelen Dr. Hikmet'in hapishaneye girip çıkmak zorunda olması ve muhalefetin merkez karşıtı faaliyetlerindeki artıştır. Ali Cevdet ve Hasan Ali bu çağrı üzerine parti çalışması için ülkeye dönüyorlar. Ancak onların dönüşüyle birlikte garip olaylar dizisi başlıyor.

1929 tutuklamasında yakalanan Niko Sinkiyeviç, daha sonra yazdığı raporda şunları anlatıyor:

"**Mesela Rusya'dan geldiğimi ve orada Markof'ta okuduğumu söyledim, evinde içtima yaptığımız ve orada bulunan arkadaşlar için söyledim. Vedad (Hasan Ali) kim olduğunu bilmediğimi ve Mahmut (Fahri'yi) oda tuttuğumu.**"

"**Fakat bunlar ilk olarak tarafımdan söylenmedi. Bunlar hepsi Koço, Niko, Şarfmann, Ahmet Kaya ve bazı yeni yetişen arkadaşlardan üzerime en büyük ve ağır işleri benim yaptığım söylendikten sonra, ben de işkencelere dayanamadım ve söyledim."**[168]

Niko raporunda polise hangi konularda bilgi verdiğini bu şekilde anlatıyor.

Aralık 1929'da Hasan Ali yazdığı bir raporda şunları ifade ediyor:

166 Dr. Hikmet Kıvılcımlı Hakkında Bir Deneme, Rasih Nuri İleri, sf. 5.
167 Günlük Anılar, sf. 323.
168 1929 TKP Davası, sf. 229.

"Özellikle K. Niko'nun ifadeleri üzerine, H ve F'nin Türkiye'de oldukları, yetkili makamlar için aşikar hale geldi."[169]

Hasan Ali aynı konuyu başka bir mektubunda yine ele alıyor:

"Bir taraftan gerek fırka, gerekse gençlik rehber kadrosundan mühim bir kısmının mahkumiyeti, diğer taraftan geri kalan idareci arkadaşlardan hemen hepsinin "hasetsen Küçük Niko'nun tevkifinden sonra" şiddetli bir takip altına alınması, bu zamana kadar seslerini çıkaramayan ve öteden beri Fırka safları dahilinde meşkuk bir vaziyet işgal eden unsurların ekmeğine yağ sürdü."[170]

Ocak 1930 tarihli bir başka mektupta Hasan Ali, Börklüce Mustafa hakkında şunları yazıyor:

"Küçük Niko'nun tevkifi akabinde Mustafa ve Derviş polisçe iki üç gün mevkuf tutularak isticvap edilmişler. Mustafa, Niko'nun birçok şeyler yumurtlamış olmasını zannederek bunu tevil maksadıyla "kendisinin Doktor'la görüştüğünü, Doktor'un da onu polis mahfilinde buraya geldikleri şayi olan Halim ve Fahri'yi bulmaya memur ettiğini, bu görüşme arzusunun Halim ve Fahri'ye bu işlerden vazgeçmeleri için nasihat etmek düşüncesiyle olduğunu, fakat kendisinin hiçbirisinden malumattar olmadığını"[171] söylemiş.

"Şimdi Mustafa, Doktor'un böyle bir malumatı kabul etmesini rica ediyor. Yani Doktor da aynı ifadeyi tasdik etsin. Hiç şüphe yok ki bu çok fena bir harekettir. Evvela hiçbir şeyden haberi olmayan Doktor'un işe karıştırılması; saniyen geldikleri ancak polis mahfilinde şayi olan iki arkadaşımızın mesuliyet altına girmeleri."[172]

Bu garip olaylar dizisi, bir başka muhalefet mensubu Börklüce Mustafa'nın çevresinde oluşmuş güvenilmezlik halesinin nedenlerine ilişkin ipuçları veriyor. Mektupta sözü edilen Derviş'te 1928 yılında Sovyetler'den yurda dönen bir TKP üyesidir. Hasan Ali ile aynı dönemde ülkeye geliyor.

169 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 111.
170 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 121.
171 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 121.
172 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 127.

Mustafa'nın 1929 tutuklamasındaki durumu ise oldukça karışık görünüyor. Kendi anlattıklarına bakılacak olursa:

"Bu tevkifattaki arkadaşlar arasında bütün hayatınca proleter davasına hizmet eden devrimciler bulunuyordu."

"Aramızda; Hüsamettin Özdoğu, Laz İsmail (Marat), muallim Ahmet Kaya, Ferit Kalmuk, Kafkasyalı İbrahim, marangoz Hilmi Seyhan, saatçi Niko, Küçük Hilmi ve daha birçok genç vardı. Bir komün kurmuştuk."[173]

"Ben az bir ceza ile kurtulmuştum."[174]

"Sarı Mustafa'nın ismi dava dosyasında yargılananlar başlığı altındaki 35 kişilik listede geçmiyor.[175] **7 Haziran 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinde ise, tahliye edilen 18 kişinin ismi veriliyor; bu isimlerin arasında Sarı Mustafa'nın da ismi yer alıyor. Bu 18 kişinin hakkında men-i muhakeme kararı alındığı bildiriliyor."**[176]

Mustafa'nın bu öyküsü de daha önceki Viyana Konferansı hakkındaki öyküsüne benziyor. Orada da katılmadığı konferans hakkında birçok yanlış bilgi verip, kendisini de konferansa katılmış gibi göstermişti.

Bir başka kaynakta, Komintern'e muhalefet hareketi hakkında yazılmış bir rapor bulunuyor ve bu raporda, Hasan Ali o sırada Elazığ'da hapishanede bulunan Dr. Hikmet'ten almış olduğu bir mektuptan söz ediyor:

"Küçük Doktor'dan [Dr. Hikmet Kıvılcımlı] hapishaneden kimilerini size de ilettiğimiz birkaç mektup aldık. Bunları okuduysanız, bu komplonun daha İzmir hapishanesinde hazırlanmış olduğunun farkına varmışsınızdır. Bu mektuplardan birinde şöyle deniyor: 'Sarı yılan (M.) [Sarı Mustafa Börklüce] fraksiyoncu bir mücadele yürütmek için gerekli tüm talimatları aldı ve hatta bu mücadele daha hapishanede başlatıldı."[177]

Dr. Hikmet hapishaneden dışarıya bu bilgileri aktarıyor. Sarı Mustafa'nın içeride beraber olduklarını ifade ettiği prole-

173 Neden 2 Sosyalist Partisi? sf. 126-127.
174 Neden 2 Sosyalist Partisi? sf. 133.
175 1929 TKP Davası, sf. 133
176 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 70.
177 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 114.

ter devrimcilerden birisi olan Ferit Kalmuk, daha sonra Abidin Nesimi'ye Mustafa hakkındaki düşüncelerini anlatıyor:

"**Yine o tarihlerde (1934'ler) Telefoncu Ferit (rahmetli Ferit Kalmuk) ile tanıştım...**"

"**Telefoncu Ferit'le tanıştığım zaman onun ilk komünistlerden olduğunu bilmiyordum. Ama sosyal konularla ilgilenmemiz, Yeni Gidiş dergisinin serencamı ve başımızdan geçenleri duymuştu. Açık kalplilikle sosyalistlik-komünistlik konularına değindik. Ben ona rahmetli Kıvılcımlı, rahmetli Nazım, rahmetli sarı Mustafa ile yaptığım konuşmaları anlattım. Yine cephe konusuna değindim. "Aman**" dedi. "**Sarı Mustafa ile bu konuları katiyen konuşma, çünkü o polistir.**" Bu konuda şu bilgiyi verdi. "**Yapılan tevkifatta düzenlenen polis fezlekesinde bütün olaylar gerçek biçimde anlatılıyor, ancak sarı Mustafa yerine benim adım (Telefoncu Ferit) geçiyordu. Polisin bütün olayları doğru olarak sıralamasına karşılık Sarı Mustafa'yı dışarıda bırakması onun polisle ilişkili olduğunu gösterir. Olaylarda adı geçenler, kesin olarak olayları red ve inkar ettiklerinden hiçbiri bu olayda Sarı Mustafa da vardır şeklinde bir beyanda bulunmadı. Bu yüzden biz mahkum olduk, Sarı Mustafa ise yargılanmadı bile**"[178] dedi.

Nesimi devam ediyor:

"**Telefoncu Ferit'le olan görüşmelerimizi Kemal Tahir'e açtım. Onunla bir durum değerlendirmesi yaptık. Vaziyeti Sarı Mustafa'ya açmayı ve onun bu konuda savunmasını yapmasını uygun gördük. Sarı Mustafa'ya durumu açtık. O da açık kalplilikle Telefoncu Ferit'le Şefik Hüsnü ile Hasan Ali Ediz'le, uzun sözün kısası Türkiye Gizli Komünist Partisi Merkez heyetiyle arasındaki çekişmeleri anlattı. Bundan sonra da Telefoncu Ferit'in suçlamasına değindi. Bunda kendisinin Aydınlık dergisinde ücretli memur olduğunu, tahsil seviyesinin partinin yönetiminde yer almasına uygun olmadığını, nitekim Aydınlık'ta bir satır yazısının çıkmadığını, savunması sırasında poliste söylediğini, poliste ifade veren parti liderlerinin de kendisine herhangi bir suçlamada bulunmadıklarını, bu itibar-**

178 Yılların İçinden, Abidin Nesimi, sf. 115, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2008.

la polisin fezlekesinde yöneticiler arasında adının yer almadığını söyledi."[179]

Mustafa, Abidin Nesimi'ye bunları anlatmış. Burada her şeyin karmakarışık hale geldiğini görüyoruz. Aydınlık dergisi 1925 yılında kapanıyor. Mustafa'nın partideki konumunun da tahsil seviyesi ile ilgisi yok, çünkü o Aydınlık'ta sıradan bir büro çalışanı değil, parti merkez komite üyesidir.[180] Başka bir yerde kendisinin anlattığına göre ise partinin son merkez komite sekreteridir. Başka bir yerde Mustafa bunu şöyle anlatıyordu:

"Görev bölüşümünde Türkiye dahilindeki teşkilatların kontrol ve murakabe işlerine Mustafa Börklüce ve Ali Rıza Keskin"[181] getirilmişti. Nesimi'ye tahsil seviyesinin yetersizliğinden söz eden Mustafa, başka yerde ise merkez komitesinde böylesi önemli bir görev aldığını dile getiriyor.

Mano Scharfmann'ın 1929 tutuklamasına ilişkin raporunda Mustafa hakkında şunlar söyleniyor:

"Anlattıkları hep kendilerini övmekle bitiyordu. Örneğin, İsmail'in GPU'da (Sovyet Ulusal Güvenlik Örgütü) çalıştığını ve bu yüzden konspiratif çalışmalar konusunda son sözün ona ait olduğunu sık sık söylemesi, kulağa tamamen çocukça geliyordu. Onun İzmir'de, biz henüz hüküm giymemişken, aralarında polis ajanları, sarı Mustafa, Kerim, Şükrü ve diğerlerinin olduğu yoldaşların önünde, mektup şifrelerini çözmede özel yeteneği olan oldukça pasif TKP üyelerinden Sait ya da Esat adında birini tanıdığını ve bu kişinin özel yeteneği sayesinde Sovyet hükümeti tarafından SSCB'de tutulduğunu söylemesi hangi kurala uyar?"[182]

Scharfmann'da raporunda Mustafa'yı polis kategorisi içine alıyor. Mustafa'nın 1929 tutuklamasına ilişkin anlattıkları hem muhalefet hareketine ilişkin kimi ifadeler içeriyor, hem de Dr. Hikmet'i tutuklamanın sorumlusu olarak göstermeye çalışıyor:

"Mesela 1929 tevkifatının sebebi şöyle olmuştu:

"Hikmet Kıvılcımlı, İstanbul'da hazırladığı gençlerle diğer vilayetlerdeki gençlik kuruluşlarıyla tanışmak ve Türkiye ça-

179 Yılların İçinden, sf. 116.
180 Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, sf. 20.
181 Neden 2 Sosyalist Partisi? sf. 103.
182 1929 TKP Davası, sf. 203-204.

pında bir 'Genç Kol Teşkilatı'nı meydana getirmek için bir gezi tertiplemek teklifinde bulunmuş ve Teşkilatça onayını istemişti. Bu tehlikeli olabilirdi. Çünkü, Hikmet Kıvılcımlı, polisçe bilinen bir kimse idi. Gençler grubu ile birlikte seyahat etmesi polisin gözünden kaçacak gibi değildi. Ama tamamen geziye çıkmış gençler gibi davranacaklarını ve konuşmalarında çok dikkat edeceklerini söyleyerek izni kopardı. 1929 Mayıs ayı başında İstanbul, İzmir, Adana gençleri ile buluşma ve tanışma gezisi tertipledi. Bu geziye Vedat Nedim'ce ele verilmiş gençler de karışmış ve Hikmet Kıvılcımlı'da gittiği bu yerlerde kendisini Türkiye'nin tek teşkilatçısı ve gençlerin temsilcisi diye satmış ve atıp tutmuştu. Tabii, bunu kollayan polis, derhal tevkifata geçip, Teşkilat Merkezini İzmir saymış ve bütün yükünü İzmir'e bindirerek yüzlerce kimseyi yakalamış, sorgu ve zorlamalardan sonra 35 kişi İzmir Ağır Ceza Mahkemesine sevk edilmişti."[183]

Mustafa 1929 tutuklamasının başlama nedenini bu şekilde anlatıyor. Ancak tutuklamanın başlaması, ilk kez gazetelerin 29 Mart 1929 günkü nüshalarında haber yapılıyor. 8 Nisan 1929 tarihli Vakit gazetesi ise, İstanbul'da yedi komünistin yakalandığını ve Hikmet ile Niko'nun İzmir'e gönderildiğini yazıyor. Yani ortada ne Mayıs ayında yapılan Genç Kol gezileri, ne de İzmir seyahati var. Avukatların temyiz dilekçesinde Dr. Hikmet hakkında şunlar yazılıyor:

"Eğer, mahkemenin dediği gibi İcra Vekilleri Heyeti'ni cebren ıskata teşvika matuf gizli ittifak olsa bile, Hikmet Bey'in komünistlikten dolayı evvelki mahkumiyetini intaç eden zamandan beri gayr-ı faal olmasını ve mahkumiyetin infazı sırasında Hapishaneden celb edilerek bu muhakemeye ithal edilmiş bulunmasına göre üç dört ay mukaddem bu ittifaktan vazgeçmiş bulunduğu tezahür etmektedir."[184]

Avukatların temyiz dilekçesinde bulunan bu bilgiler Dr. Hikmet'in **"Günlük Anılar"**da konuya ilişkin verdiği bilgilerle bire bir örtüşmektedir:

"Ben de, geçim için asistanlığa sığınmışım ve birikmiş ikişer üçer aylık mahkumiyetleri temizlemek üzere ikide bir ha-

183 Neden 2 Sosyalist Partisi? sf. 127-128.
184 1929 TKP Davası, sf. 123.

pishaneye dalıp çıkıyorum. O yüzden vakit kazanmak zorunda kalıyordum.

"**Ben İstanbul Mehterhanesinde (şimdiki Adliye Sarayı arsasında) gene 'son': Bir mi iki mi aylık cezama girmiştim, bitirmek üzereyim belayı. Formalite yetkisi değil, içten sorumluluk duygusu ile planımı yapıyorum.**"[185]

"**Mehterhane cezamın bittiği gün, bir formalite bahane edilerek akşama dek bekletildim Mehterhanede. Alacakaranlıkta Hapishane kapıcığından dışarı saldılar. Karşımda 1. Şube teharrileri [sivil polisleri].**"[186]

Dr. Hikmet'in anlattıkları temyiz dilekçesindeki bilgilerle temelleniyor. İzmir tutuklamasının başlamasından birkaç ay önce Dr. Hikmet hapishanededir, hapishaneden çıktığı gün yeniden gözaltına alınmış, sonra da İzmir'e gönderilmiştir.

Sarı Mustafa'nın marifetleri ve uydurmaları da böylece ortaya konulduğunda, muhalefet hareketinin önde gelen isimleri hakkında bir çerçeve ortaya çıkmış oluyor. Muhalefet hareketinin parti faaliyetlerinin sekteye uğramasında sahip olduğu rol, parti örgütünün sağlam temeller üzerinde inşa edilememesindeki önemli payı, "**Yol**"da Dr. Hikmet tarafından kapsamlı bir biçimde ortaya konuluyor.

Dr. Hikmet "**Yol**"da bu durumu, muhalefet unsurlarının kariyerizm eğilimleri, sınıfsal yapıları ve siyasal yetersizlikleri ile açıklıyordu. Komintern'in işleyiş biçiminin yarattığı kimi sorunları teşhis ediyor ve bu sorunların muhalefet unsurları ile olan bağlantısını ortaya koyuyordu.

Yaşamının son aylarında yazdığı "**Günlük Anılar**"da ise, TKP'nin deneyimine daha geniş bir zaman dilimi içinden bakarak şu tespiti yapıyor:

"**Laz İsmail, aynı organda çalıştığı Merkez Komite ölçüsünde arkadaşını ve daha yığınla Parti kişisini, örgütünü sopa yer yemez Polise teslim etmiştir. Üyelerin yüzde 99'u aynı tabansızlığı gösterince, kimse kimseyi ayıplayamamıştır. "Tencere tencereye götün kara**" dese, "**Seninki benden kara**" karşılığını almıştır."

185 Günlük Anılar, sf. 323.
186 Günlük Anılar, sf. 326.

"Bu genel utanmazca provokasyonlar batağı ortasında, nasılsa 'temiz ve sağlam' çıkmış yüzde 1 kişi, herkes için Aşağılık Kompleksleri kışkırtan bir ortak alerji faktörü haline getirilmez de ne olur? Hele o kişinin küçüklüklere karşılık vermeyi bulantıyla karşılar mizaçta bulunuşu, ortalığı köpeksiz köy bulup değneksiz gezen kolektif itin, uğursuzun insafına açık alan ve serbest liman yapmıştır."[187]

Dr. Hikmet'in dile getirdiklerini tam olarak kavrayabilmemiz için İzmir Ağır ceza Mahkemesi'nden sonra yaşananları detaylı bir biçimde ortaya koymalıyız. Dr. Hikmet'in devrimci teori ve pratikte katettiği yolun, onu, parti kadroları için nasıl bir "**ortak alerji faktörü haline getirdiği**"ni görebilmemiz için öykünün devamına bakmamız gerekiyor.

Elazığ Zindanı
Kızıl Bir Üniversiteye Dönüşüyor

İzmir'de mahkeme kararı açıklıyor:

"Karar okunduktan sonra Reis kendilerine kararı dinlediniz. Kabil-i temyizdir. Temyiz edebilirsiniz, demiştir."

"Heyet-i Hakime çekildikten sonra maznunların hemen kafesinin yüzleri gülmüştü. Mahkumlardan Ferid Efendi bağırarak, -Peki bizim hakkımız var temyiz edebiliriz, demişti. Diğerleri de: Hay hay temyiz edelim, cevabını vermişlerdir. Doktor Hikmet ise kahverengi şapkasını giyerek, büyük bir itidal ile: -Hepimiz çıkarken Kızıl bir Profesör olarak çıkacağız demiş ve gülmüştür. Mumaileyhin annesi de kararı sükut ve itidal ile dinlemiştir."[188]

Dönemin günlük basınından alınan bu bilgiler, Dr. Hikmet'in devrimci irade ve kararlılığının her aşamada devam ettiğini gösteriyor. Annesi Münire yine yanı başındadır oğlunun. Dr. Hikmet mahkeme salonunda sarf ettiği bu iddialı sözlerin arkasında duruyor. Tutukluluk dönemini, çok verimli teorik çalışmalarla geçiriyor.

1929 davasında ceza alan 24 tutsak Diyarbakır'a sevk ediliyor. İki haftanın sonunda, Dr. Hikmet, Saatçi Niko, Abbas,

187 Günlük Anılar, sf. 353-354.
188 1929 TKP Davası, sf. 109.

Mahmet, Niyazi, Salamon, Hüsnü ve Marangoz Hilmi Elazığ hapishanesine gönderiliyor.

Dr. Hikmet Elazığ hapishanesinde çok verimli ve tempolu bir çalışma gerçekleştiriyor. Dr. Hikmet'in Elazığ hapishanesindeki teorik ve siyasi çalışmalarından en önemlisi, "**Genel Düşünceler**", "**Yakın Tarihten Birkaç Madde**", "**Partide Konaklar ve Konuklar**", "**Parti ve Fraksiyon**", "**Strateji Planı**", "**Düşman Burjuvazi**", "**Müttefik Köylü**", "**İhtiyat Kuvvet Milliyet Şark**" ve "**Legaliteyi İstismar**" başlıklarını taşıyan "**Yol**" dizisi oluyor.

Marksizm-Leninizm'in Türkiye'nin toplumsal formasyonuna uygulanması, ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısının analizi, devrimci stratejinin bu analizler çerçevesinde işlenmesi bağlamında önemli açılımlar sunan "**Yol**", Türkiye Marksizm'inin oluşumunda önemli bir kilometre taşı olma niteliğine sahiptir.

TKP'nin o güne dek sahip olamadığı düzeyde bir teorik derinlik ve kapsama sahip olan "**Yol**", Dr. Hikmet'in erken bir dönemde ulaştığı yetkinliğin en önemli göstergesi olmaktadır. Dr. Hikmet Elazığ'da "**Yol**"un yanı sıra, Marks, Engels ve Lenin'in temel eserlerinden çeviriler yapmıştır. Hapishane çıkışı yayınlayacağı bu çeviriler, o dönem büyük bir boşluğu doldurmuştur.

Hollanda Sosyal Tarih Enstitüsü'nde bulunan "**Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yurt Dışı Arşivi**"nde Elazığ Hapishanesi'nde yazılmış, ancak tamamlanamamış bir dizi çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan, "**Cemiyet**", "**Siyasi İktisadiyat**", "**Marksizm**", "**İstihsal Kuvvetleri**"nin Elazığ dönemine ait olduğu, saptanmıştır.

Dr. Hikmet "**Günlük Anılar**" da Elazığ günlerinde yaptığı çalışmalara değiniyor:

"**Benim Marksizm-Leninizm'i 'Alfabeden başlayıp cebr'i alasına dek' etüd etmem; hem 6 nüsha yazılı beş on kitabı Türkçe'ye kazandırmam; ayrıca beş on kitapla da Türkiye'nin orijinal ilişkilerini işlemem; derslerden başka 'Zindan' adlı Hapisane gazetesinde çocuklara ekzersiz yaptırmam... nice 'Partili' erbap kişileri çileden çıkarmıştı.**"[189]

Dr. Hikmet, Elazığ zindanını kızıl bir okula çevirmek için böylesi bir çalışma temposu içindeyken, dışarıda, parti çalış-

189 Günlük Anılar, sf. 344.

ması Ali Cevdet ve Hasan Ali'nin deşifre edilmesi nedeniyle son derece güç koşullar altında sürdürülmeye çalışılmaktaydı.

İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu Diyarbakır zindanındadır. Ancak muhalefet dışarıda kalan unsurlarla faaliyetlerine devam etmektedir. Börklüce Mustafa, o günleri anlatıyor:

"**Ben az bir ceza ile kurtulmuştum. Nazım Hikmet de üzerine atfı cürüm yapılmadığı için tevkif edilmemişti. Ben çıktıktan biraz sonra Nazım'la buluşarak tevkifat dışı kalan Hamdi Şamilof, Vanlı Kazım, ile birleşerek Nazım Hikmet'in Sekreterliğinde bir komite kurduk ve teşkilatı toparlamaya başladık**"[190]

Muhalefetten dışarıda kalanlar, bir araya gelip Nazım Hikmet'in önderliğinde yeni bir örgüt kuruyorlar. Mustafa'nın ifade ettiği oluşum, 1929 yılında Pavli adasında muhalefet mensuplarının düzenlediği bu toplantı ile kendini ortaya koyuyor. Pavli adasındaki bu toplantı ve muhalefet hareketinin niteliği hakkında yıllar içinde çeşitli efsaneler üretiliyor.

Pavli adası toplantısı ve muhalefetin niteliği hakkında üretilmiş efsanelerin neredeyse tümü, "**Neden 2 sosyalist Parti?**" adlı kitapta bir araya getirilmiştir. Döneme ait belgelere uzun zaman erişilememesi, o süreçte harekette aktif olarak yer almış TKP'lilerin pek çoğunun döneme ilişkin yazılı metinler üretmemesi, bu efsanelerin yayılmasına neden olmuştur.

Dr. Hikmet'in "**Yol**" çalışması bu bağlamda önem kazanıyor. "**Yol**", TKP'nin oluşumundan sönümlenmesine dek parti merkezinde yer almış, partinin doğuş ve oluşum yıllarının eleştirel analizini yapmış bir parti militanı tarafından kaleme alınmıştır. Partinin doğuş ve oluşum yıllarının ideolojik-siyasi temelleri, örgütsel yapının gelişme ve gerileme dönemlerinin neden ve sonuçları ciddi bir araştırmanın konusudur "**Yol**"da.

Hem yazarının bu derece "**içeriden**" oluşu, hem de araştırmanın kapsam ve içeriği, TKP'nin ya da solun tarihiyle ister siyasi pratiğin ihtiyaçları çerçevesinde, isterse akademik bir çalışmanın gereği olarak ilgilenen unsurlar açısından "**Yol**"a birincil kaynak olma özelliği kazandırmaktadır. Ancak, gerek siyasal pratik, gerekse akademik çalışma çerçevesinde konuyla ilişkilenen eserlerde bu temel kaynağın kullanılmadığını görüyoruz.

190 Neden 2 Sosyalist Partisi? sf, 133.

Böyle olduğu için, TKP tarihi üstüne akademik düzeyde yaklaşık kırk yıl çalışan, konu üzerine onlarca kalın kalın cilt üreten ve bazen muhtemelen kendi kitapları içinde yer verdiği belgelere bakmadan yazılar yazan Mete Tunçay, kırk yılın sonunda şöyle yazıyor:

"**1929'da Pavli Adası'nda Nazım Hikmet'in düzenlediği bir muhalefet toplantısı oldu. Bu grup da, Rusya'da Ali Cevdet'le Laz İsmail'in (İ.Bilen), Türkiye'de Reşat Fuat'ın (Baraner) vb. desteklediği Dr. Şefik Hüsnü'cü merkez komitesine karşı cephe almışlardı. Ama Nazım muhalefetinin CHP ile işbirliği yapmayı savunmaktan çok, belli kişileri hedef alarak, TKP'nin yeterince etkin olmamasına karşı çıktığı anlaşılıyor. 1930'lu yıllarda genellikle hapis yatan Dr. Hikmet (Kıvılcımlı) ise, bu iki yön arasında hayli bağımsız kalmıştı.**"[191]

1929 TKP davası ile ilgili pek çok belgeye, mahkeme zabıtlarına, parti raporlarına ulaşma olanağı sağlayan "**1929 TKP Davası**" adlı kitap Erden Akbulut tarafından derlenmiştir. Erden Akbulut ve Prof. Mete Tunçay, TKP tarihi hakkında 10'un üzerinde ortak kitap yayınlamıştır. Birlikte yazdıkları ve hazırladıkları kitapların tümü TKP tarihi üstünedir. Bu çalışmada yararlandığımız pek çok belgesel kaynak onlar tarafından derlenmiştir. Ancak Mete Tunçay tüm bunların ardından, yukarıdaki tezleri öne sürmektedir.

1929 Pavli toplantısı olduğunda İsmail Bilen muhalefetin lider kadrosu içindeydi ve Rusya'da değil, Diyarbakır'da hapishanede bulunmaktaydı. Dr. Hikmet Elazığ'da hapishanede bulunuyordu ve hapishaneye girmezden önce partinin geçici merkez komite üyesi idi. Dr. Hikmet Elazığ'da yazmış olduğu "**Yol " ve ölümünden hemen önce yazdığı "Günlük Anılar**" adlı kitaplarında muhalefet hareketinin en kapsamlı eleştirel değerlendirmesini yapmıştı, ancak Mete Tunçay'ın, Dr. Hikmet'in konuya ilişkin yazdıklarını okumadığını elimizde bulunan "**Türkiye'de Sol Akımlar**" adlı çalışmasının 2000 yılı basımının kaynakçasından anlayabiliyoruz.

191 Türkiye'de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne, Mete Tunçay, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol" içinde, sf. 349, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

TKP tarihine ilişkin bulduğu bir bildiriyi bile kaçırmayıp kitabının belgeler kısmına ekleyen Tunçay'ın çalışmalarında bir tek TKP Merkez Komite üyesi Dr. Hikmet'in konuya ilişkinen kapsamlı ve kendi alanında yegane olma özelliğine sahip kitaplarına yer bulunmaz. Oysa Dr. Hikmet'in bu kitaplarına 1978 yılından beri erişilebilmektedir ve yine Tunçay'ın başka bir kitabı olan "**TC'nde Tek Parti Yönetiminin Kuruluşu**"nda, "**Yol**"un bir cildi olan "**İhtiyat Kuvvet Milliyet Şark**" kitabına göndermeler de bulunmaktadır.

Haluk Yurtsever, "**Yükseliş ve Düşüş**" adlı kitabında konuyu ele almakta ve şunları yazmaktadır:

"**Eldeki bilgilere göre Nazım Hikmet ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı muhalefetlerinin ortaya çıkışları da "Seperat" kararından öncedir.**

Nazım Hikmet'in 1930'lardaki likidasyona karşı çıktığı, İstanbul'da Pavli adasında bir toplantı düzenlediği, parti sekreteri seçildiği, ancak Komintern'deki TKP temsilcisinin Nazım Hikmet'in "Troçkist", emperyalizmin ajanı olduğunu söyleyen bir bildiri ile müdahale ederek durumu tersine çevirdiği iddiaları var"[192]

Muhalefetin bileşimini, oluşumunu ve faaliyetlerini görmüştük. Dr. Hikmet'in bu konudaki tespitlerini ve eleştirilerini de aktardık. Dr. Hikmet'in bir muhalefet hareketi oluşturması konusunda hiçbir bilgi ve belge yoktur. Dr. Hikmet muhalefetin en fazla saldırdığı parti yöneticisi ve muhalefet hareketine ilişkin elde bulunan yegane sistemli değerlendirmenin sahibidir.

Haluk Yurtsever muhtemelen, Dr. Hikmet'in, "**Yol**"da partinin ideolojik ve politik çizgisine, örgütsel yapılanmasına dönük eleştirilerinden ve 60'lı, 70'li yıllarda İsmail Bilen'in yazdıklarından yola çıkarak bu sonuca ulaşmıştır.

Şefik Hüsnü'nün yazmış olduğu, "**1928-1934 Arası TKP Faaliyet Raporu**"nda bulunan şu ifadeler konunun biraz daha netleşmesini sağlıyor:

"**Bu kararın uygulanması ve polis işkenceleri ve Kemalist zindan sınavlarından geçmiş en iyi militanlardan yararlanma sayesinde Parti, 1934'ün ilk yarısında ayakları üzerinde dur-**

192 Yükseliş ve Düşüş, Haluk Yurtsever, sf. 36, Yordam Kitap, Ekim 2008.

mayı başardı. Bulunduğu yer bilinmeyen ve otoritesi tüm Parti tarafından kabul edilen ülke içi bir merkez, düzenli olarak çalışmaktadır. Şefleri serbest bırakılan, hatalarını kabul eden, eylem programına tümüyle katıldıklarını ilan eden ve mevcut yönetimin emri altında disiplinli bir asker gibi çalışmaya girişen sol fraksiyon, kesin olarak tasfiye oldu. Döneklerin muhalefeti, taraftarlarından birkaçıyla tutuklanan şair N. Hikmet'in ayrılmasından ve pişmanlık gösteren solcuların [Hüsamettin Özdoğu ve Laz İsmail (Marat) E. A] muhalefeti kesin olarak mahkum etmesinden sonra tüm önemini yitirdi."[193]

29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin kuruluşunun 10. yılı nedeniyle çıkan bir afla 1929 davası tutsakları serbest kalıyor. Hapishane çıkışı, İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu bir kez daha Sovyetler Birliği'ne gidiyor. Muhalefeti orada katıldıkları bir toplantıda mahkum ediyorlar. Bu toplantı sonucu Nazım Hikmet ve muhalefet yanlısı bazı kişiler partiden atılıyor.

Partinin illegal gazetesinde, partiden atılan kişilerin isimleri "**kara liste**" başlığı altında yayınlanıyor. Bu kararların alındığı toplantı, "**TKP Genişletilmiş Dış Büro Toplantısı**" olarak adlandırılıyor:

"**Çok Gizli**

"**8-13/III/1934 tarihleri arasında yapılan Türkiye KP'si Yurtdışı Büro Toplantı Protokolünden**"

"**Alıntı**

"**Katılanlar: yoldaş Ferdi (Dr. Şefik Hüsnü), Fahri (Baytar Cevdet), Kotalnikov, Miller, Marat (Laz İsmail), Sıtkı (Reşat Fuat), Aliyev [Dede Ahmet Fırıncı], Petrof [Zeki Baştımar]."**[194]

1973 sonrasındaki TKP örgütlenmesinde üst düzey görevlerde bulunan H. Erdal kod adını kullanan Aydın Meriç, 1983 yılında parti arşivlerine dayanarak TKP üstüne bir broşür yazıyor. Broşüründe konu ile ilgili şu bilgileri veriyor:

"**1929 İzmir tutuklamasında İ. Bilen hapse düşüyor ve 1933'te Onuncu Yıl affıyla dışarı çıkıyor. Hapse girmeden önce parti içinde birbiriyle çatışan iki ayrı kanattan birinin militan kadrosunu oluşturmaktadır. İ. Bilen'in içinde bulunduğu mili-**

193 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 299-300.
194 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 205-206.

tan kadro kendi hatıratında da yazdığı gibi, Hüsamettin Özdoğu ve Nazım Hikmet'lerin başını çektiği kadro..."

"**İ. Bilen 1933'te hapisten çıkınca ikbal rüzgarının ne taraftan estiğini görüyor, derhal saf değiştiriyor. O güne kadar ki silah arkadaşı, yakın arkadaşı, okul arkadaşı Nazım Hikmet'e o da polis-ajanı demeye başlıyor.**"[195]

Muhalefet hareketini oluşturan unsurlar ve muhalefetin niteliği hakkındaki bu bilgilerin tümü erişilebilir durumda, ancak kimi ideolojik ve siyasi tercihler nedeniyle, erişilebilir durumdaki tüm bu bilgiler yok sayılarak bu konudaki yaygın efsaneler yeniden üretilmektedir.

"**1929 TKP Davası**" adlı kitapta, 1929 davasında ceza alan tutsakların hapishane yaşamlarını içeren kimi bilgiler bulunmaktadır. O dönemde, hapishanede bulunan tutsaklara Enternasyonal Yardım Komiteleri (MOPR) adlı Komintern'e bağlı bir örgüt tarafından para yardımı yapılıyor. Para yardımları Diyarbakır ve Elazığ hapishanelerinde bulunan sorumlu düzeydeki tutsaklara ulaştırılıyor.

Elazığ Hapishanesine gelen yardımlar Dr. Hikmet'e, Diyarbakır hapishanesine gelen yardımlar ise İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu'ya ulaştırılıyor.

Dr. Hikmet'in hapishaneden yazdığı 16.11.1930 tarihli bir mektupta, Diyarbakır hapishanesinde yaşanan kimi sorunlar nedeniyle bir kısım tutsağın açlıkla karşı karşıya olduğu bildiriliyor:

"**Değerli Yoldaş,**

"**Şimdiye kadar kurabildiğim tek bağlantım siz olduğunuz için, sizlere çok önemli bir konu hakkında yazmak istiyorum.**"

"**Üç aydan beri Diyarbekir'de hapiste bulunan yoldaşlardan rahatsız edici haberler alıyorum. Diyarbekir hapishanesinde tutuklu bazı yoldaşlar arasında ortaya çıkan bazı kişisel görüş farklılıkları, yani bir yanda İsmail ve Hüsamettin ile diğer yanda Mehmet Veli, Aleksandır ve Mano Scharfmann arasındaki görüş farklılıkları keskinleşiyor ve istenmeyen biçimler alıyor. 10 aydır bu ayrılık süregeliyor.**"

195 http://www.t-k-p.net/yayinlar/kitaplar/TKPmiziYukseltelim.pdf

"Sizin oraya gönderdiğiniz yardım, yalnız Hüsamettin ve iki arkadaşa ulaşıyor. Geri kalan 6 tutuklu; Mehmet Veli (Troçki), Aleksandr, Mano Scharfmann ve diğerleri, kuru ekmekten ibaret hapishane tayınını bile alamıyor ve kaderiyle baş başa bulunuyorlar."

"Bu durum karşısında size şu teklifi yapmak istiyorum: Diyarbekir hapishanesine yardımı Veli Mehmet/veya Aleksandır/adına gönderiniz."

"/Komünist/"

"Umumi Hapisane"

"Diyarbekir Türkiye"

"Selamlar"

"Dr. Hikmet"

"Elaziz/Hapisanesi/"

"Türkiye"[196]

Dr. Hikmet'in bu mektubunun ardından, Şefik Hüsnü'nün Komünist Enternasyonal İcra Komitesi Doğu Seksiyonu'na yazdığı bir mektupta durum ele alınıyor. Şefik Hüsnü'nün 22 Ocak 1931 tarihli mektubunda şunlar ifade ediliyor:

"Değerli yoldaşlar,

"Elaziz hapishanesinden Hikmet'in MOPR icra komitesine göndermiş olduğu ve bir suretini bana gönderdiğiniz mektup, sizin tarafınızdan ve dostumuz Stasova tarafından alabildiğine yanlış anlaşılmış. Dr. Hikmet kendisi tarafından son derece doğru biçimde değerlendirilmiş olan bu durumu bana daha önce yazmıştı. Söz konusu olan, Diyarbekir mahkumları arasında hüküm süren son derece üzüntü verici anlaşmazlıktır. Orada 11-12 mahkum kadardırlar ve aralarında 2 eski MK üyesi [İsmail ve Hüsamettin] de vardır. Bu hapishanedeki yoldaşlarımızın ihtiyaçları için gönderilen yardımı işte bu yoldaş almaktadır. Ancak, haklı veya haksız İsmail ve Hüsamettin, yoldaşların çoğunluğuyla tartışmışlar ve adım adım onları komunalarından çıkarmışlardır. Öyle ki hali hazırda kendileriyle sadece 2 yoldaş kalmıştır. Bu 4'ü, 12 kişiye ayrılmış paranın tümünü tüketmektedirler. 7 veya 8 diğer yoldaş ke-

196 1929 TKP Davası, sf. 161.

sinlikle her türlü kaynaktan yoksun bulunmakta ve açlıktan ölümle karşı karşıya bulunmaktadır. Ortadaki sorun, İsmail ve Hüsamettin tarafından keyfi olarak yardımdan yoksun bırakılmış bu gruba yardımcı olmanın yolunu bulmaktır. Sanıyorum ki, siyasal görüş ayrılıklarıyla değil, kişisel, kaba çatışmalarla yüz yüze bulunmaktayız. Bu tartışma da kimin haklı, kimin haksız olduğunu bir kenara koyarak, bu 2 gruba eşit biçimde yardımda bulunmalıyız. Bu nedenle Hikmet tarafından önerilen çözüm son derece adildir. İsmail ve Hüsamettin'e gönderilen yardım devam etmeli, ama sadece 4 kişi için. Diğer 8 kişiye de, Hikmet'in verdiği adres üzerinden doğrudan doğruya yardımda bulunmak gerekir. MOPR'a bu yönde yazmanızı rica ediyorum."

"**B. Ferdi [Dr. Şefik Hüsnü]**"[197]

Diyarbakır hapishanesinde muhalefet mensubu olmayan tutsakların, muhalefet şefleri tarafından bu şekilde cezalandırıldıklarını, aç bırakıldıklarını öğrenmiş oluyoruz. Daha sonra tutuklanıp Diyarbakır hapishanesine gönderilen Sinkiyeviç, orada gördüğü manzarayı raporunda şöyle anlatıyor:

"**İki günden sonra bütün arkadaşlarla temas ettim. İsmail, Hüsamettin, Scharfmann, Koço, Halil, bu 5 kişi beraber yani bir odada yatıp kalkıyorlardı. Tanıdığım arkadaşlarımın yanına gittim. İlk bana verilen ders, provokatör hakkında ve daha doğrusu çocukların ve Troçki Mehmet, Ferit, Ahmet Kaya vs. ki bunlar Dr. Ferdi (Şefik Hüsnü) için daima taraftar idiler...**"[198]

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, muhalefet mensupları enternasyonal dayanışma yoluyla her tutsağın eşit miktarda kullanması için yollanan paraların kendilerine ait olmayan bölümüne de el koyup, bu paraları kendileri için kullanmışlar. Bu yaptıklarını da siyasal bir örtü ile kapatmaya çalışmışlar.

Polis ve mahkeme süreçlerinin ardından, hapishanede de bunların yaşanmış olduğunu öğreniyoruz. Dr. Hikmet Elazığ zindanından kucak dolusu orijinal araştırma ve çevirilerle çıkıyor. Hapishane çıkışı kaldığı yerden mücadeleye devam ediyor, saflarda yerini alıyor. "**İşçi**" ya da "**Sol**" muhalefet şefle-

197 1929 TKP Davası, sf. 164.
198 1929 TKP Davası, sf. 230.

ri ise hapishane çıkışı soluğu bir kez daha Sovyetler ülkesinde alıyorlar.

Dr. Hikmet, yaşamının son günlerinde Sovyetler Birliği lideri Brejnev'e yazdığı "**Kim Suçlamış**" adlı mektubunda "**Yol**" hakkında şunları ifade ediyor:

"**1930 yılına dek Türkiye'de geçirdiğim ilk 10 yıllık Marksist-Leninist pratik ve teori savaşına dayanarak, 40 yıl önce "Yol**" adı altında bir seri yerli orijinal araştırmalar yazmıştım. Burada, her biri ayrı kitaplar halinde, İdeoloji, Sosyal Gelişim, Parti Tarihi, Strateji Planında, Burjuvazi, Proletarya, Köylü ve Milliyet ve Taktik problemleri ayrıntı ve eleştirileriyle ele alınıyordu.

"**Bunu, o zaman içinde bulunduğum Santral Komite'ye bir tartışma platformu olur umuduyla verdim. Üst üste tevkifler, mahkemeler ve en sonunda 1939 [1938] Donanma Davasında "Askeri isyana tahrik**"ten 15 yıla mahkum edilişim, ideolojik tartışma özlemimi kursağımda bıraktı. Sezdiğime göre, Santral Komite'ye sunduğum araştırmalar yok edildi."[199]

Dr. Hikmet, "**Kim Suçlamış**"ta bunları söylüyor. "**Yol**"un öyküsü, TKP'nin yaşadığı büyük sarsıntıların, uzun süre bir türlü ayakları üstünde duramayan kötürümleşmiş bir yapı olarak var olmasının başlı başına bir göstergesi durumundadır. Dr. Hikmet "**Yol**"un girişinde, neden bu çalışmayı yaptığını detaylı bir biçimde gerekçelendirir. Partinin ideolojik-siyasi ve örgütsel düzeylerde yetkinleşmesi, ancak o güne kadar üretilmiş teori ve pratiğin içerilerek aşılması yoluyla gerçekleşebilirdi. Bu ise, teorik düzeyde geliştirilecek eleştirel-analizler yoluyla pratiğe yeni yolların döşenmesi anlamını taşımaktaydı.

İçererek aşmanın ilk halkası gerçekleştirilemediğinde, ikinci hamlenin gerçekleşmesi zaten mümkün olmamaktadır. Bunun sonucu, Dr. Hikmet'in deyişiyle "**Partinin ilkelliğe mahkum edilmesidir.**" Oysa, parti bu gerekliliğin farkındadır ve bu nedenle, Dr. Hikmet; "**Yol**"un girişinde, bu çalışmanın bir merkez komite kararına dayandığını belirtmektedir:

"**Zorunluluğa uydum. Bu gücü ne dereceye kadar başaracağım?**"

199 Günlük Anılar, sf. 258.

"Yalnız, elimden geldiği kadar değil –son Merkez Komitesi'nin kararına göre- zorunlu olduğum dereceye kadar uğraşacağım."[200]

Merkez komite kararı doğrultusunda yapılan çalışmanın kolektif bir değerlendirmeye tabi tutulmadığını biliyoruz. "**Yol**" üstüne herhangi yazılı bir değerlendirme yapılmamıştır. Dr. Hikmet, merkez komiteye sunmuş olduğu çalışmanın yok edilmiş olabileceğini dile getiriyor. "**Günlük Anılar**" da, konuyu ele aldığı başka bir bölümde ise şunları yazıyor:

"1933-35 yılları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı bir kez daha "Yukarı"ya çağrılmıştı. Ancak M.K. yoldaşları kendisinden ayrılmak istemediler. Yoldaşlar, Dr. H. K'nın 10 ciltlik orijinal araştırmalarını (İdeoloji, Türkiye'nin Devrim Tarihi, Parti'nin Eleştirili Tarihi, Fırka ve Fraksiyon, Taktik ve Strateji Planı: Burjuvazi, Proletarya, Köylülük, Türkiye'de Milliyet (Kürt) Meselesi), Türkiye'de basmayı öneriyorlardı. "[201]

Dr. Hikmet'in verdiği bilgilere göre, o günkü Merkez Komite üyeleri "**Yol**"u Türkiye'de yayınlamak istiyorlar. 1929 tutuklamasından sonra parti faaliyetlerini yürütmeye çalışan Hasan Ali Ediz de yakalanıyor ve hapse giriyor. Onun ardından Uluslararası Lenin Okulu'nda eğitimini tamamlayan eczacı Vasıf ülkeye dönüyor ve parti faaliyetini yeniden örgütlemeye çalışıyor.[202]

"**Yol**"u okuyan ve Türkiye'de yayınlamak isteyenler muhtemelen Eczacı Vasıf ve Hasan Ali'dir. Ancak o dönem TKP tam bir "**fetret devri**"nden geçmektedir. İçerideki karışıklıklar, çatışmalar, bir de hiç hız kaybetmeyen devlet şiddetiyle birleştiğinde; "**Yol**"un Türkiye'de yayınlanması çok mümkün görünmemektedir.

Dr. Hikmet çok uzun yıllar sonra, Şubat 1971'de o dönem yayınlamakta olduğu Sosyalist gazetesinde "**Yol**"u tefrika etmeye başlar. "**Yol**" tefrika edilmeye başlanırken, Dr. Hikmet "**Yol**"a bir sunuş yazar. Sunuşta şunları ifade eder:

"1932 yılları, Türkiye'nin Türklerinden bir sosyalist ölmüş. Anlaşıldığına göre, adam, daha önce geçirdiği Sınıflar Sava-

200 Yol Birinci Cilt, sf. 13.
201 Günlük Anılar, sf. 400.
202 Merhum "Eczacı" Vasıf Onat, Mete Tunçay, Toplumsal Tarih, No: 173, sf. 48, Mayıs 2008.

şı günleriyle ilgili bir sıra incelemeler, araştırmalar denemiş. Bunları o zamanın en elverişli sandığı yoldaşlarına da yazılıca iletmiş. Örgüt çapında değerlendirilmesini beklemiş olmalı."

"**Bu sonuç alınmış mı? Alınmamış mı?**"

"**Kimse bir şey bilmiyor. Hepsi o denli mi?**"

"**Eleştirileri yazan çizen Sosyalistin adı, sanı da işitilmiş değil. Yok olmuş adam... Ve nerede, nasıl yok olduğunu yahut yok edildiğini bile, ol görüp bir bilene rastlamadık. Kendisine kayıptan rahmet okumanın tek yolu, düşüncelerini burada ele almak olacak.**"

Ancak, kayıp bir Türkiye sosyalistinin 40 yıl önce Türkiye'de geçmiş karanlık sosyalizm olayları üzerine kaleme aldıklarından pek az bir parçacığı nasılsa önümüze çıktı. O 40 yıl önce yazılmışların değerleri her zaman herkesçe tartışılabilir. Sırf tarihçil değerlerini, 40 yıl sonra olanlarla yüzleştirmekte yarar bulduk. Yazının eksikleri, artıkları, gedikleri, aşırılıkları, doğrulukları, aykırılıkları hep birden nasılsalar öyle ele alınmak gerekti."[203]

Merkez komite kararı doğrultusunda yazılan "**Yol**" hakkında herhangi bir değerlendirmenin olmaması, Dr. Hikmet'in konuya ilişkin yazdığı tüm yazılardaki ortak vurgusudur. Ancak değindiği başka bir nokta da dikkat çekmektedir, "**1932 yılları bir sosyalist**"in ölümünden söz etmektedir. Sözü edilen yazıların yazarı da, 1932'lerde ölen de kendisidir.

Aynı konuya dair ölümünden hemen önce yazdığı "**Brejnev'e Mektup**"ta da, "**1933'ten beri Türkiye'de yerle bir olan şeyler**"[204]den söz etmektedir. 1932-33 yıllarının onun TKP ile ilişkileri açısından önemli bir zaman kesiti olduğunu bu yazdıklarından anlayabiliyoruz. 1929 tutuklaması ile hapishaneye giren tutsakların serbest kalmasıyla, "**genişletilmiş yurt dışı büro toplantısı**" arasında on aylık bir süre vardır.

Bu zaman kesiti içinde olan bitenlere baktığımızda, ilk, Dr. Hikmet'le ilgili bir habere rastlıyoruz. Yeni bir tutuklamanın yaşandığını öğreniyoruz:

---

203 Sosyalist Gazetesi, No: 16, sf. 2, 16 Şubat 1971.
204 Günlük Anılar, sf. 400.

"19 Nisan 1934 günkü Cumhuriyet'te Dr. Şefik Hüsnü'nün erkek kardeşi Salahi ve kız kardeşi Leman'ın Dr. Hikmet'le kardeşi Marangoz Şeref'in (Şerafettin) Kızıl İstanbul ve 1 Mayıs gazetelerini dağıttıkları ithamıyla tutuklandığı, 15 Mayıs'ta da bunlara eczacı Vasıf'ın katıldığı, daha sonraysa Şeref ve Leman'ın serbest bırakıldığı yazılıyor. 18 Ocak 1938 tarihli gazeteden, Dr. Hikmet'in beraat ettiği, eczacı Vasıf'la Selahi'nin 4'er yıla hüküm giydiği anlaşılmakta."[205]

Cumhuriyet gazetesindeki bu haberdeki tutuklamaya Dr. Hikmet, "**Günlük Anılar**" da değinmektedir:

"Nazım Hikmet, Beni, Hasan ve Vasıf'la 'Parti'nin Triumvirası' sayardı. Onun için olacak, Elazığ 'Üniversitesi' dönüşümde, '1 Mayıs' günü Polisin eski müteferrikasında karşılaşır karşılaşmaz, Şefik ile Hasan'ın kendisini haksız yere Parti'den attıklarını yana yakıla anlattı."[206]

Mete Tunçay'ın gazete haberlerine dayanarak verdiği bilgilere göre, Dr. Hikmet dışarıda çok kısa bir süre kalabilmiştir. Tunçay'ın kitabında yer alan bir başka haberde bu tutuklama ile ilgilidir:

"17 Ocak 1935 tarihli Runschau'da çıkan bir protesto yazısından anlaşıldığına göre, 1934 kış başında Dr. Hikmet (Kıvılcımlı), (Şefik Hüsnü'nün kardeşi) Salahi (Birizkent) ve Eczacı Vasıf (Onat) gibi bir takım aydınlar tutuklanmış ve işkence edildikten sonra, Aralık ayında gizli duruşmalarla yürütülen bir mahkemeye çıkarılmışlardır."[207]

Bu habere göre, Aralık'ta serbest kalan Dr. Hikmet, Nisan ayında bir kez daha gözaltına alınmıştır. 1935 yılında legal yayıncılık faaliyetini başlatacak olan Dr. Hikmet, nefes almasını bile engellemeye dönük bir polis baskısı altında, işkenceler ortasında devrimci görevlerini yerine getirmeye çalışmıştır.

Bükülmez bir devrimci irade böylesi zorlu koşullarda, ağır baskılar altında kendini oluşturmuştur. Dr. Hikmet'in sonraki dönemde bu yıllara ilişkin yazdıklarını düşünürken bu koşulları dikkate almak gerekmektedir. 1929 tutuklamasının ardından, ülkede faaliyeti yürüten yöneticilerden, Emin Se-

205 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 108.
206 Günlük Anılar, sf. 264.
207 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 108.

kun Ağustos'ta, Hasan Ali Eylül 1930'da, Reşat Fuat ise Mart 1931'de tutuklanmıştır.

Dr. Hikmet, 1923-1935 yılları arasında süreklileşmiş bir baskı ve şiddet sarmalı içinde teorik ve pratik düzeylerde yüksek bir performansla çalışırken; sadece egemen sınıfın devleti ile karşı karşıya gelmemiş, bazı "**yoldaş**"larının çelmeleri ile de karşılaşmıştır. "**1932-1933 yıllarındanberi yerle bir olan şeyler**" derken de, esas olarak, Leninist Marksizm'in o yıllarda Türkiye'de başına getirilenleri kast etmektedir.

1934 yılındaki "**genişletilmiş yurt dışı büro toplantısı**"nda 1931 yılında tutuklanmış olan Reşat Fuat, İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu bulunmaktadır. Anlaşıldığına göre, Reşat Fuat da hapishane çıkışı Sovyetler ülkesine gitmiştir. Aynı dönemde, hapishaneden çıkmış olan Dr. Hikmet, Eczacı Vasıf ve Hasan Ali bu toplantıda yoktur. Dr. Hikmet çağrılı olduğunu, ancak ülkede yürütülen işler nedeniyle gidemediğini ifade etmektedir.

Bu toplantıya katılmaması nedeniyle, parti ile herhangi bir sorun yaşamış olması pek mümkün görünmemektedir. 1935 yılında kısa bir tutukluluk yaşayan Dr. Hikmet, hapishanedeyken partinin desteklediği bağımsız milletvekili adayıdır. Komintern arşivinde yer alan 1935 yılının son ayına tarihlenmiş Dr. Hikmet dosyasında şu bilgiler yer almaktadır:

"**Şahsi kartında Hikmet'in profesyonel devrimci olduğu yazmaktadır. 1925, 1927, 1929 ve 1934 yıllarında tutuklanmıştır. Toplam 8 yıldan fazla hapis yatmıştır. 1928'de TKP MK'ne seçilmiştir. TKP MK Politbüro üyesidir. Kongre ve konferanslara katılmıştır. Dosyada TKP MK üyesi Ferdi'nin [Dr. Şefik Hüsnü] imzasını taşıyan 23/XII-35 tarihli şöyle bir ilmuhaber vardır:**"

"**Dr. Hikmet, 1921 yılından beri parti üyesidir. Uzun yıllar hapis yatmıştır. Partiye tamamen sadık olduğunu kanıtlamıştır. Zekidir, partiye bağlıdır, politik bakımdan çok iyi gelişmiştir. Gizlilik bakımından biraz üstünkörüdür. Halihazırda partinin legal basınıyla uğraşmaktadır. Küçük burjuva menşeli aydındır. Komünist Gençlik teşkilatının kurucularındandır.**"[208]

Dr. Hikmet'in 1935 yılının son ayında TKP MK Politbüro üyesi olduğuna dair kayıt bu belgede bulunmaktadır; "**1934 Ge-**

208 RGASPİ (Rusya Devlet Sosyal Tarih Arşivi) Çeviri: Rüstem Aziz Fon 495, Liste 266, Dosya 193, Sayfa A2, A 2a

nişletilmiş Yurtdışı Büro Toplantısı"nda alınan kararlardan birisi Politbüro üyelerine ilişkindir ve şöyle denilmektedir:

"**Plenum, ulusal ve uluslararası koşulların merkezi bir yönetimi gerektirdiğini göz önünde bulundurarak desantralizasyon getiren kararın kaldırılmasını, son dönem boyunca fiilen Parti'yi yönetmiş yoldaşların Politbüro olarak kabul edilmesini**"[209] karara bağlamıştır.

Dr. Hikmet'in bu dönemde parti ile olan ilişkisi ve partinin ona yaklaşımına ilişkin bir başka ilginç bilgi, o dönem illegal olarak yayınlanan TKP Merkez Yayın Organı Orak Çekiç gazetesinde çıkan bir yazıdır. Dr. Hikmet'in legal yayınlar döneminde yaptığı tercümelere ilişkin Kerim Sadi'nin yaptığı bir eleştiriye Orak Çekiç'te yanıt verilmektedir. Elde ettiğimiz bilgilere göre, bu yazı Reşat Fuat Baraner tarafından kaleme alınmıştır. Yazı Orak Çekiç'in 20-12-1935 tarihli sayısında yayınlanmıştır ve yazıda Dr. Hikmet'in tercümelerine dönük eleştirilere şöyle yanıt verilmektedir:

"**Tenkit edilen Hikmet Kıvılcım, inkılapçılığın iliklerine kadar işlediği bir adamdır. Marksizm ve inkılap uğruna yaptığı çarpışmalarıyla kendisini tanıtmış, bütün bu savaş esnasında 7-8 yıl hapislerde yatmış, yıllarca uzayan bu sürünmelerinden her zaman daha kuvvetli ve imanlı bir inkılapçı olarak çıkmış. Herhangi bir inkılapçı, hayatını proletaryanın kurtuluşuna hasretmiş ve canını inkılap uğruna vermeye her zaman hazır olanları hiçbir zaman, burjuva gazetelerinde tenkit edip, kötülemez.**"[210]

Reşat Fuat'ın Dr Hikmet hakkındaki bu sözleri, onun parti tarafından nasıl algılandığını ve parti yayınlarında nasıl savunulduğunu göstermektedir. Bir illegal TKP yayın olan Kızıl İzmir adlı gazetenin 1 Mayıs 1935 tarihli nüshasında bir bildiri basılmıştır ve şunlar ifade edilmektedir:

"**Yoldaş Kardeşler!**

"**Çalışanların menfaat ve hakları için çarpışan ve bu hususta büyük fedakarlıklar yapan yoldaşlarımızdan: Doktor Hasan Ali, Selahi, Doktor Hikmet ve eczacı Vasıf yoldaşlara rey defter ve sandıklarına koş işçi mebusu olarak iste ve onlara rey ver.**"

209 Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 239.
210 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 374.

"**Hepimiz el ele verelim**"

"**Hakkımızı yalnız kendi bileğimizin kuvvetile alacağız**"

"**Kahrolsun Kemalist Halk fırkası**"

"**Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası Amele ve Köylü!**"[211]

Dr. Hikmet'in söz ettiği "**yerle bir olan şeyleri**" tam olarak kavrayabilmemiz için bu bilgiler önem kazanmaktadır. Partinin merkez komite ve politbüro üyesi olan Dr. Hikmet, gözaltılar, işkenceler, tutuklamalar eşliğinde devrimci görevlerini yerine getirip, o güne dek uygulanmamış yeni taktik açılımlara öncülük yapmakta, parti faaliyetlerinin alanını genişletmeye çalışmaktadır.

Onunla aynı dönemde devrimci faaliyete başlayan diğer kadrolar ise, neredeyse kural olarak, bir tutuklama sonunda serbest kalınca soluğu Sovyetler ülkesinde almaktadır. Polisteki tutumlar, hapishane pratiği, teorik üretkenlik ve siyasi kavrayış parametreleri üzerinden yaşanan süreçler değerlendirildiğinde, parti kadroları açısından ortaya çıplak bir gerçeklik çıkmaktadır. Dr. Hikmet çok ileri bir noktaya sıçramıştır. Ancak bu ileri sıçrama, aynı zamanda, tüm şimşeklerin onun üzerine yönelmesine de neden olmuştur, hem dışarıdan devletten, hem içeriden bazı "**yoldaş**"lardan…

"**Yol**" Marksizm-Leninizm'in Türkiye toprağında özgülleşmesinin, Türkiye Marksizmi'nin yaşayan, canlı bir varlık haline gelmesinin en önemli kilometre taşlarından biridir. Dr. Hikmet'in teori ve pratikte ulaşmış olduğu düzey, salt onun kişisel yetenek ve birikiminin ürünü değil, aynı zamanda, onun bir parçası olduğu kolektif bir varlık olarak TKP'nin ve uluslararası komünist hareketin teori ve pratik birikiminin ürünüdür.

Dr. Hikmet bu durumu Parti tarihini ele aldığı bölümde "**Yol**"da şöyle ifade etmektedir:

"**1927 tutuklama ve yargılaması Parti tarihinde belli başlı bir dönüm noktasıdır. Bunu polis bile sezmiş ve 1929 İzmir mahkemesine verdiği müzekkerede, 1927'ye kadar, salt işçi istemleri ve düşünsel akım vadilerinde hareket eden komünist örgütün, o tarihten itibaren devlet aygıtına karşı açıktan açığa hücum ve saldırılarda bulunduğunu kaydetmiştir…**"

211 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 359.

"**Polisin sözü ve kuyrukçuların işi bize neyi gösteriyor?**"

"**Birincisi, 1927'den sonra Türkiye Komünist Partisi'nde Bolşevik taktiğin utkun olduğunu, 146 yoluyla 171. Ceza kanunu maddesi o tarihten beri uygulama alanına geçiyor.**"[212]

"**Bolşevik taktiğin utkun olması**" Bolşevizmin partiye egemen olmasının garantisini oluşturmuyordu, ancak TKP'nin teorik ve siyasal evriminin doğrultusuna işaret ediyordu. "**Yol**", strateji planını tüm detaylarıyla çizerken, TKP'nin girmiş olduğu yolda hangi uğrak noktasına ulaşmış olduğunu da tespit ediyordu.

TKP'nin gençlik örgütü TKGB'nin 1920-1936 arasındaki faaliyetlerini arşiv belgeleri çerçevesinde sunan bir kaynakta, "**Türkiye Komünist Gençler Birliği'nin Türkiye Komünist Partisi Vilayet Komitelerinden Talepleri**" başlığını taşıyan bir metin bulunuyor. Bu metnin yazarı Dr. Hikmet'in gençlik faaliyetlerinde kullandığı Cahit kod adını kullanıyor. Kaynakta, bu belgenin 1933 sonlarında kaleme alınmış olduğu bildiriliyor. Belgede, dağılmış olan TKGB'nin reorganizyonu için bir çağrı yapılıyor. Çağrı metni, "**Türkiye Gençler Komünist Şurası Komitesi namına Cahit TKGB**" imzasını taşıyor.[213]

Bu belgeler, Dr. Hikmet'in Elazığ hapishanesinden çıktıktan sonra TKGB'nin reorganizasyonu için hemen harekete geçtiğini gösteriyor. TKP'nin o dönem yaşadığı dağınıklık, fraksiyonculuğun partinin işleyişini büyük ölçüde sekteye uğratmış olması, muhtemelen bu reorganizasyon hamlesinin gücünü sınırlandıran başat faktörlerdir.

Türkiye'de, Marksist eserler belirli bir sistematik içinde yayınlanmaya 1935 yılında Marksizm Bibliyoteği adını taşıyan yayınevinin Dr. Hikmet tarafından kurulmasıyla başlar. Bu yayın faaliyetinin temelleri, Dr. Hikmet'in Elazığ Hapishanesi'nde geliştirdiği taktik açılımlara dayanmaktadır. Elazığ hapishanesinde, TKP'nin mücadele perspektiflerinin zenginleştirilmesinin, geniş emekçi kitlelerle güçlü bağlar kurulmasının yollarını araştıran Dr. Hikmet, partinin o güne dek yeterli açılım yapa-

212 Yol Birinci Cilt, sf. 260.

213 Türkiye Komünist Gençler Birliği 1920-1935, Derleyen: Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, sf. 222-223, Sosyal Tarih Yayınları, Mart 2014, İstanbul.

madığı alanları saptar ve bu alanlarda geliştirilecek faaliyetlerin yöntem ve tarzına ilişkin görüşler geliştirir.

TKP'nin 1926 Viyana Konferansı'nda karar bağladığı ve ondan sonra yürüttüğü ideolojik mücadelenin temel hedefi, partinin emekçi kitlelere tanıtılması, varlığının en geniş kesimlere duyurulmasıdır. Dr. Hikmet, "**Yol**"da "**Legaliteyi İstismar**" bölümünde bu konuyu ele almaktadır. Bu taktiğin yürütülüş biçimi hakkında şunları söyler:

"**TKP'nin adeta içgüdüsüyle bulduğu ve yılmaz bir inançla tuttuğu bu "tanıtım**", yayma, komünizmi açığa vurma parolası, şimdiye kadar hep tek ayaklı, tek kanatlı kaldı. Biz tanıtım dedikçe sürekli ve yalnızca gizli bildiricilik üstünde durduk. Kuşkusuz bu işin temeli. Fakat yalnız illegal iş, komünist hareketin ve örgütün, tekrar edelim, bir kanadı, bir kolu, bir ayağıdır. Ve biz taktiğimizde tek ayaklı, tek kolu, tek kanatlı kaldığımız için, ve kaldığımız sürece, bütün tek taraflı işlerde olduğu gibi, topalladık, çolak kaldık ve uçamadık."[214]

Dr. Hikmet "**Yol**"da yasadışı çalışmanın yasal çalışmalarla beslenememesini eleştirir. İzmir yargılamasında, mahkeme kürsüsünün bir devrim mevzisine dönüştürülmesinin Kemalist devlette yarattığı huzursuzluğu örnekler. İzmir yargılaması dönemin burjuva basınında geniş yer bulmuştur. Bu gelişme üzerine, komünistlerin yargılandığı mahkemeler dış dünyaya kapatılıp, gizli görülmeye başlanmıştır. Dr. Hikmet, bunun üstünde durmaktadır:

"**"Son zamanlara kadar, burjuva mahkeme salonlarını biz komünistler bir tür legal halk kürsüleri gibi kullandık. Fakat 1929 İzmir toplu komünist mahkemelerinden sonra, burjuvazi, bu son "legal**" kürsümüzü de çekti, ayağımızın altından aldı."

"**Dikkat edelim, Türk burjuvazisi bile, bizi gizli çalışmaya zorluyor. İşçi sınıfının çıkarları burjuvaziyle taban tabana zıt olduğuna göre, demek, Türkiye Proletaryasının keşif koluna düşen görev, Türk burjuvazisini legal alanda, açık savunmaya zorlamak olacaktır."**[215]

214 Yol İkinci Cilt, sf. 484.
215 Yol İkinci Cilt, sf. 484.

1929 yargılaması deneyiminden hareket eden Dr. Hikmet, devletin bu tutumunun tüm faaliyet alanlarında geçerli olduğunu tespit eder ve şunları yazar:

"**Yani burjuvazi bizi yalnız ve soyut illegaliteye, gizliliğe, karanlığa ittikçe, biz, açık siyaset, meydanında, legalite aydınlığında da kılıç oynatmayı bilen, gerçekçi ve taktikçe esnek, ele avuca sığmaz militanlar olduğumuzu gösterebilirsek, bu halk içinde ilkelerimizi yaydığı kadar, prestijimizi, nüfuz ve saygınlığımızı da tanıtır, böylelikle yalnız legalite alanında yeni yeni aşamalar kazanmış, yeni yeni basamaklara basıp yükselmiş olmakla kalmayız, belki ve özellikle illegalite alanında da en umulmadık kazançlara varırız.**"[216]

Dr. Hikmet partinin o güne dek geçirdiği süreçleri ele alıyor, süreçlerin temel karakteristiklerini irdeliyor. İllegal faaliyete motor işlevini yüklüyor ve şunları vurguluyor:

"**Dedik, o bir motordur; motorsuz makine işlemez, fakat makine-aygıtsız motor işlemek de, komünizmin taktik yöntemlerini unutmak ya da yarım hatırlamak olur. Onun için, tanıtım sloganının tarihsel zorunluluğu, hiç olmazsa illegal alanda olduğu kadar, legal alanda da partinin kitleler içinde yayılıp tanıtılmasını istiyordu.**"[217]

Partinin faaliyetlerinde legalite ve illegalite arasında belirli bir dengenin oluşmasının zorunluluğunu ifade eden Dr. Hikmet; dogmatik bir illegalite anlayışının partiyi son derece sınırlı bir siyasi alana mahkum ettiğini, yaşanan deneyimler ışığında ortaya koyuyordu. Serbest kaldığında başlattığı yayıncılık faaliyeti, bu bakış açısının ürünü, legaliteyi zorlama taktiğinin somut bir aracıydı.

Kürt İsyanları TKP ve Dr. Hikmet

Dr. Hikmet'in "**Yol**" çalışması, TKP'nin ideolojik ve siyasi düzeylerdeki evriminin, partinin kat etmiş olduğu yolun en gelişkin ve kapsamlı ifadesidir; Dr. Hikmet'in "**Yol**" da vurguladığı öğelerin pek çoğu, o yıllarda TKP literatüründe giderek daha fazla yer kaplamaya başlamıştır. Kemalist rejim, TKP literatüründe 1927 yılından itibaren düzenli bir biçimde burjuva dik-

216 Yol İkinci Cilt, sf. 490.
217 Yol İkinci Cilt, sf. 491-492.

tatörlüğü olarak tanımlanmış, Türkiye proletaryasının demokratik devrimden kesintisiz bir biçimde Sovyetler düzenine geçmesi zorunluluğu, süreklileşmiş bir tema haline gelmiştir.

Bir takım yaklaşımlarda ifade edildiği gibi, Dr. Hikmet partinin çizgisinden kopuk, "**eksantrik**" bir uyumsuz, yalnız adam değildir. Partinin kat ettiği yolun birinci derecede parçası olan Dr. Hikmet, gelişkin siyasal ve teorik birikimi ile partinin gelmiş olduğu aşamayı ve yönelmesi gereken doğrultuyu "**Yol**" çalışması ile açık bir biçimde ortaya koymuştu.

Komintern onayından geçip geçmediği netleştirilemeyen 1931 Parti Programı, TKP'nin kat etmiş olduğu yolun en açık ifadesi olurken, "**Yol**" da, adeta bu programın teorik ve siyasal gerekçesi kapsamındadır. Programın 11. Maddesi ulusal soruna ilişkindir, bu madde, komünist hareketin konuya dair dünya çapında geçerli genel Leninist ilkelerin Türkiye sosyal pratiğine uyarlanmasıdır ve ezilen uluslar açısından ayrılma hakkını da içerecek biçimde ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını kayıt altına almıştır.

Gayri Müslim azınlıkların Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması, gayri-müslim halkların katliama uğratılmaları, Rum ve Ermenilerin ülkeden göç ettirilmesi gibi uygulamaların tümü Türk burjuvazisinin gerici politikaları olarak tanımlanmış; Rumlara, Ermenilere, Lazlara ve Kürtlere programda ayrı ayrı değinilmiştir.

1930 yılında gerçekleşen bir Kürt İsyanı olan Ağrı Ayaklanması'nın o dönemki TKP yayın organlarında ele alınış biçimi de sözünü ettiğimiz gelişmenin bir göstergesidir. Temmuz-Ağustos 1930 tarihli İnkılap Yolu dergisinde yer alan "**İkinci Kürt İsyanı**"[218] başlıklı yazıda, Ağrı İsyanı, "**mazlum köylülüğün hükümet siyasetine karşı kitlesel ayaklanması**" olarak karakterize ediliyordu. Bu tanımlama TKP literatürü dikkate alındığında bir ilerlemeyi temsil etmekte idi.

"**Yol**"un bir cildi "**İhtiyat Kuvvet Milliyet Şark**" başlığını taşımaktadır. Dr. Hikmet bu ciltte, Türkiye'de ulusal sorunun teorik ve siyasal analizini yapmaktadır. Bu kitabının girişinde, "**Yöntem ve Plan**" bahsinde Dr. Hikmet şunları yazar:

218 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 192.

"**Şurası muhakkak ki ulusallık sorunu, Komintern'in olduğundan çok partimizin en zayıf cephesidir. Oysa dünya devrimleri çağında proletarya devriminin yarattığı yeni uluslararası dengeyle birlikte, geri ülkelerin ulusal kurtuluş hareketleri ve bu hareketlerin proletarya devrimiyle olan ilişkileri, denilebilir ki 3. Enternasyonal'i ikinciden ayıran en önemli karakteristik noktalardan biridir. Diğer noktalardan biri de, Türkiye'nin kendisi bu ulusal kurtuluş hareketlerinden önemli bir tanesine sahne oldu. Fakat bu kurtuluş hareketi Kemalist burjuvazinin iktidar ve diktatörlüğü altına girdiği için, kapitalist niteliklerden ve çelişkilerden kurtulamadı. Ve kurtulamazdı da. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Türkiye dış ilişkilerinde ezilen bir ulus olmasına karşın iç ilişkilerinde ezen bir ulus rolünü oynamaktan geri kalmadı. Bugün Türkiye nüfusunda önemli bir toplam tutan iki ulusal varlık var: Türklük-Kürtlük. Siyasal, ekonomik egemenlik ve üstünlük Türk burjuvazisinde olduğu için, Kürt halkı mistik ve belirsiz "Doğu illeri**" sözcüğü altında, özel ve gizli bir sömürge, şiddetli bir asimilasyon ve daha doğrusu bir yok etme siyasetine uğratıldı."[219]

Kürt Ulusal Sorunu'nun Marksist-Leninist kavranılışında kapsam ve içerik açılarından büyük bir ilerlemeyi temsil eden bu çalışmasıyla Dr. Hikmet; Cumhuriyet dönemi boyunca siyasetin öncelikli başlıklarından birini oluşturacak konuda komünist hareketin ihtiyaç duyduğu teorik ve siyasal dayanak noktalarını sınıfsal temelleriyle detaylı bir biçimde ortaya koymuştur. Dr. Hikmet'in bu çalışması, bazı örneklerini yukarıda sergilediğimiz gibi, partinin o dönemdeki yönelişlerine uygundur, ancak parti tarihinde konuya dair bu çap ve derinlikte bir bakış açısı başka bir militan tarafından üretilememiştir.

Dr. Hikmet, Lenin'in ulusal soruna ilişkin geliştirmiş olduğu tezleri, Türkiye'nin somut koşullarına yaratıcı bir tarzda uygulamıştır. Lenin'in ulusal soruna yaklaşımının temelleri "**Devrimci Proletarya ve Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı**" başlıklı yazısında özlü bir biçimde şu şekilde ifade edilmiştir:

"**Emperyalizm, bir avuç Büyük devletin dünya uluslarına, giderek artan baskısı demektir; ulusların ezilişini yaygınlaştırmak ve sağlamlaştırmak üzere Büyük Devletler arasında pat-**

219 Yol İkinci Cilt, sf. 326.

lak veren savaşlar dönemi demektir; iki yüzlü sosyal-yurtsever bağnazların, yani "ulusların özgürlüğü" "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" ve **"ata topraklarının savunulması"** bahanesiyle dünya ulusları çoğunluğunun Büyük Devletler tarafından ezilmesini savunan bireylerin halk yığınlarını aldattığı dönem demektir.

Bu nedenledir ki, sosyal-demokrat programın odak noktasında, ulusların ezen ve ezilenler diye ayrılışı yer almalıdır."[220]

Dr. Hikmet'in Kürt sorununun Leninist analizinde temel aldığı gidiş noktası, Lenin'in özlü yaklaşımından beslenmiştir, çalışmasının girişinde de hem temel beslenme kaynaklarına ilişkin bilgi vermiş, hem de bu sorunun partinin en zayıf noktası olduğunu belirtmiştir. "**Yol**" da bu durum şöyle ifade edilmektedir:

"**Taktik Zaafı: Özellikle iki noktada müthiş bir yayılımsızlık ve boşluk şeklinde, hareketin her türlü canlılığını, somutluğunu bukağılıyor.**"

"**Birincisi, geniş ulusal siyasetle legal faaliyeti gizlilikle bağlayamamak; devrimci mücadelenin, bir sınıfın çerçevesi içinde kapanıp kalmak değil, tüm sosyal sınıf ilişkilerinin sentezleştirilmesi olduğunu, tüm ezilen sınıflara kurtuluş kavgasında, işçi sınıfından daha bilinçli ve devrimci bir öncü bulunmayacağını, tüm oportünistlerin demagojilerine karşı, eylemsel olarak koymak, demagogları fiilen yalanlamak gerekir.**"

"**İkincisi, köylü sorununu ulusallıklar ve doğu sorunuyla bağlayamamak; izlenecek tüm ezilen kitlelerin keşif kolluğunu tüm ülke çapında kuracak, güçlendirecek ve yayacak yerde, burjuvazinin çizdiği sınırlar içinde, adeta burjuvaziden ilham alıyormuş gibi hapsetmek, demagojiye, oportünizme, fraksiyonlara açık kapı siyaseti gütmek, ulusal ölçüdeki suçlamaların çapını yarıdan fazla küçültmektir.**"[221]

Dr. Hikmet partinin en zaaflı olduğu iki alandan birisini, Kürt sorununda burjuvazinin çizdiği sınırlar dışına çıkamamak olarak saptıyor ve "**İhtiyat Kuvvet Milliyet Şark**" ile bu konuda çok önemli açılımlar yapıyordu, ancak bu konuda sahip olu-

220 Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, V.İ.Lenin, sf. 199. Çev:Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, Ekim 1993.

221 Yol Birinci Cilt, sf. 268.

nan zaaflar sadece TKP'ye özgü zaaflar değildi, bu konudaki zaafın önemli kaynaklarından birisi Komintern'in konuya yaklaşımları idi.

Dr. Hikmet'in, kuruluşundan itibaren içinde yer aldığı ve uzun süre yöneticiliğini yaptığı, muhtemelen kendisinin yazdığı TKGB'nin faaliyet programında konu şu şekilde ele alınmıştı:

"**Milli azınlıkların (Kürtlerin, Lazların, ve s...) emekçi gençliği ana dilinden, mektepten, her türlü haklardan mahrumdur. O, zorla Türkleştiriliyor ve Kemalist rejim onu iki katlı eziyor.**"[222]

Faaliyet programının talepler bölümünde ise şunlar ifade ediliyor:

"**Kürt, Laz, Çerkes ve sair milli ekaliyetlerin emekçi gençliğine her yerde ve her hususta türkiya emekçi gençliği ile müsavi haklar isteriz. Bütün istediklerimiz kardeşlerimiz olan milli azınlıkların emekçi gençlerine de aittir. Biz Kemalist burjuvazinin milli azınlıkları zorla Türkleştirmesinin aleyhindeyiz. Milli ekaliyetlere her milletin ana lisanında yazdırıp okutturmak üzere milli mektepler açtırılmasını isteriz. Ekalliyetlere milli askeri birlikler ve teşkilatlar isteriz.**"[223]

TKGB faaliyet programında bu şekilde ele alınan konunun siyasi pratiğe aktarılmasında yaşanan sorunların kaynağını doğru saptamak için, o dönem ana siyasi belirleyici nokta olan Komintern'in yaklaşımına bakmak gerekiyor.

21 Mart 1933'te Komintern'in Politik Sekretaryası tarafından onaylanan ve yetkili bir görevlisi eliyle TKP üyelerine ulaştırılan bir mektupta şu görüşler ifade ediliyordu:

"**Kürt isyanının başlıca amacı Türkiye'yi Sovyet karşıtı bir bloka itmekti. Kürtlerin ayaklanması İngiliz ve Fransız emperyalizmince hazırlanmış ve örgütlenmişti. Onlar kendi amaçları için Türk monarşistleri ve Ermeni beyaz Ruslarını, Daşnakları kullandılar.**"[224]

---

222 Türkiye Komünist Gençler Birliği 1920-1935, Derleyen: Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, sf. 224, Sosyal Tarih Yayınları, Mart 2014, İstanbul.

223 Türkiye Komünist Gençler Birliği 1920-1935, sf. 232.

224 Anılar, Bilal Şen, Şöyleşi: Erden Akbulut, sf. 81, Tüstav Yayınları, Nisan 2008.

Bu dönemde, TKP'nin teorik ve siyasal gelişmesine, Komintern üzerinde giderek daha fazla etkinlik kazanan Sovyet dış siyaset ve jeo-politik tercihleri sınırlar çiziyordu. Bu mektupta ifade edilen görüşler, sözünü ettiğimiz sınırların Kürt ulusal sorunundaki çerçevesini oluşturuyordu.

Sovyet dış siyasetinin temel öğelerinden birisi, İngiliz ve Fransız emperyalizmlerinin Ortadoğu'daki etkinlikleri ve nüfuzu karşısında Türkiye'nin en azından tarafsız bir konumda tutulmasıydı. Şefik Hüsnü, Mayıs 1927'de Komintern'e hitaben yazdığı "**Kemalizmin Tekamülü: Milli İnkılaptan Burjuva Diktatörlüğüne**" başlıklı mektupta, "**Kemalizmin Sovyetler Birliği ve Doğu halklarıyla kurduğu dostane bağların emperyalizmle daha avantajlı anlaşmalar yapmaktan başka bir amaç taşımaması**" ve "**Kemalist iktidarın bir burjuva diktatörlüğüne dönüşmesini**"[225] saptamıştı.

Ancak Komintern Yürütme Komitesi Doğu Şubesi, bu saptamaları, "**Türkiye'yi etkisi altına almak için can atan emperyalizmin Kemalist iktidar engeliyle karşılaşması**" gerekçesiyle uygunsuz bulmuştu. TKP ise, Komintern'in bu yaklaşımına rağmen Kemalizm'e karşı mücadele konusunda ileri adımlar atmaya çalışmıştı.

Komintern ve TKP'nin yaklaşımlarındaki bu farklılıklar devam etmiştir, Nisan 1932'de Başvekil İsmet Paşa'nın kalabalık bir heyetle birlikte yaptığı Moskova ziyareti Kemalist iktidar ve Sovyetler ilişkisinin uyumlu biçimde yürüdüğünün önemli bir işaretidir. 24 Nisan 1932 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşeti, "**Türk Milletinden Dost Rus Milletine Selam**"dır. Manşette, İsmet Paşa ile Molotov'un resimleri ve orak çekiçli, ay yıldızlı bayraklar vardır."[226]

Şefik Hüsnü, "**Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi On Üçüncü Genel Kurul Toplantısı**"nda, 20 Ocak 1934'te şunları söylemiştir:

---

225 Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık, Gökhan Atılgan, sf. 666, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

226 Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık, sf. 667.

"Kemalistler, bu ezici koşulları halka ancak şiddetli bir terör ve baskı sistemiyle, işçilerin ve emekçilerin köylülerin her kımıldanışını akıl almaz bir vahşetle daha başından ezerek kabul ettirebilirler. Halk Partisi'nin baskı önlemlerini ilk zamanlar her şeyden önce gericiliğe ve dinciliğe karşı uygulamasını, zafere ulaşan milli bağımsızlık savaşı sırasında Anadolu'nun emekçi kitlelerinin emperyalizme karşı silahlı mücadelesinin başına geçerek, olumlu bir rol oynamasını ve Sovyetler Birliği'ne karşı sadık bir dostluğu bugüne kadar korumalarını gözönünde tutan TKP, Halk Partisi'nin milliyetçi diktatörlüğünün faşist bir diktatörlük olarak nitelendirilemeyeceğine ve böyle suçlanamayacağına inanıyordu. Dolayısıyla TKP, onu maskeli bir diktatörlük, burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin halka karşı parlamentarizmi olarak ilan etti. Kemalist halk Partisi özellikle 1927'den buyana sürekli bir terör siyaseti izliyor. Tutuklamalar, terör hükümleri ve en ustaca provokasyonlar gündemdedir. Halk Partisi, Komünist Partisi'nin kökünü kazımaya çalışıyor. Halk Partisi, işçi sınıfının bütün bağımsız siyasi ve mesleki örgütlerini adım adım yok etti. Halk Partisi'nin bütün ekonomi politikası sanayiciler ve toprak ağaları tarafından vahşice sömürülen mülksüz kitleleri hedef alıyor. Ve bütün bunlar Halk Partisi'nin ajanı olan kalemşorlarının ısrarla propagandasını yaptıkları milliyetçi ideoloji altında yürütülüyor. Sık sık "ne kapitalizm, ne sosyalizm" ve "**kamu yararı özel yarardan önce gelir**" gibi laf cambazlıklarıyla karşılaşıyoruz."[227]

Şefik Hüsnü'nün konuşmasında dile getirdiği bu temel öğeler, Sovyet dış politika tercihlerinin yönelişleri ile uyumlu değildi. Bu uyumsuzluğu tam olarak kavrayabilmemiz için, dünya ekonomik krizinin yarattığı siyasi ve toplumsal sonuçlara ve bunların Sovyet dış politikaları üzerindeki etkilerine daha yakından bakmamız gerekiyor.

1929-1934 yılları arasında dört TKP tutuklaması gerçekleşmiş, TKP'nin kadroları işkenceli sorguların ardından hapishanelere atılmıştır. Kemalist devletin TKP üstündeki baskısı hiç hız kesmemiştir.

227 Şefik Hüsnü (Yazı ve Konuşmalar), sf. 167, Kaynak Yay, İstanbul, Mayıs 1995.

TKP'nin desantralizasyona giden yolu

Dünya ekonomik krizinin derinleşen etkileri bu yıllarda dünyanın pek çok köşesinde hissedilmekte ve emekçilerin artan hoşnutsuzlukları siyasi yönelişler kazanmakta idi. Komintern'in dünya ekonomik krizi hakkındaki ilk resmi açıklaması, Yürütme Kurulunun genişletilmiş Prezidyum toplantısı sonunda yapıldı. 28 Şubat 1930'da tamamlanan toplantıda, "**Dünya Ekonomik Krizi ve Devrimci Yükseliş**" başlıklı temel rapor Manuilski tarafından sunulmuştu. Raporda şunlar ifade ediliyordu:

"**Kriz sınıf mücadelesini harekete geçirmişti; 'kitlelerin radikalleşmesi bir efsane değildi.' Manuilski işsizlerin uluslararası gösterisinin 6 Mart'ta yapılacağını duyurdu; bu 'olgunlaşmakta olan dünya ekonomik krizinin sonuçlarını burjuvazinin onların omuzlarına yükleme girişimlerine karşı işsizlerin bir protestosu' olacaktı.**"[228]

Dr. Hikmet'in Elazığ hapishanesinde Manuilski'nin bu raporunu da içeren bir Komintern kaynağını okuduğunu ve Manuilski'nin raporundan aktarmalar yaptığını görüyoruz. Dr. Hikmet bu raporu: "**Dünya Ekonomik Bunalımı ve Devrimci Şahlanış**" biçiminde tercüme etmiş.[229]

Dünya ekonomik krizinin artan etkileri ve emekçi kitlelerin hoşnutsuzluğu Komintern'in çubuğu sola doğru bükmesine yol açmıştı. Devrimci dinamiklerin yeni bir yükseliş dönemine girdiği saptaması çubuğun sola bükülmesinin temel nedenidir.

Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin Genişletilmiş 1931 yılı toplantısında, "**EKKİ Genişletilmiş Prezidyumu'nun 1930 Şubat'ındaki son toplantısından bugüne kadar geçen ve tarihi bir alt üst oluşun yaşandığı bir yıl, bunalımın daha da büyümesine sahne oldu, kapitalist sistemin çöküşünün kaçınılmazlığını ve sosyalist inşanın muzaffer yükselişini gözler önüne serdi. Kapitalist istikrarın sonu geldi. Sovyetler Birliği'nde sosyalist ekonomi biliminin esaslarının kurulması tamamlanıyor...**"[230] saptaması yapılmıştı.

---

228 Komintern'in Alacakaranlığı (1930-1935), Edward Hallet Carr, sf.24, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

229 Yol Birinci Cilt, sf. 293. Yol İkinci Cilt, sf. 538.

230 III. Enternasyonal Belgeler, sf. 204.

Bu saptamaya uygun biçimde, "**Savaştan beri ve Sovyetler Birliği'nde Sovyet iktidarının oluşmasından beri sosyaldemokrasinin bütün gelişimi, faşizme doğru (yönelen) kesintisiz bir evrim sürecidir...**" saptaması da yapılıyordu. Sosyal demokrasi "**burjuvazinin temel toplumsal dayanağı**"[231] olarak konumlandırılmıştı. Sosyal demokrasiye karşı cepheden savaşım temel taktik olarak belirlenmişti. Ancak,

"**Bunalımın ve devrimci yükselişin eşitsiz gelişimi, her komünist partisinin, kitle eylemlerinin hazırlanması sırasında, işçilerin ve kadın işçilerin, işsizlerin, işçi gençliğin, hizmetlilerin ve öteki yarı-proleter tabakaların en geniş yığınını kendi yanına çekme imkanını sağlayacak "aşağıdan birlik cephesi**" biçimlerini somut olarak kullanılmasını gerektirir."[232]

Sosyal demokratlara karşı mücadele "**burjuvazinin temel toplumsal dayanağı**" oldukları için yükseltilecek, ancak onların sendikal ve siyasal örgütleri içinde yer alan emekçilerle "**aşağıdan birlik cephesi**" kurmak için de çalışmalar yapılacaktı.

Bu toplantıda yapılan başka bir saptama ise ufukta beliren savaş tehdidine ilişkindi:

"**Dolaysız bir müdahale, savaş tehdidinin varlığına karşı yürütülen mücadeleye ilişkin olarak komünist partilerin çalışmalarının yetersizliğini vurgulayan XI. EKKİ Plenumu, Komintern'in bütün seksiyonlarını, Sovyetler Birliği'ni savunmak için, emperyalizme karşı ve barış için en aktif mücadeleyi vermek ve bunu II. Sosyal-Faşist Enternasyonal'in –Sovyetler Birliği'ne yöneltilen karşı-devrimci savaşın aktif kundakçısı ve örgütleyicisinin- alçakça pasifist manevralarını yorulmak bilmeksizin teşhir ederek yapmakla yükümlüdür.**"[233]

"**Ufukta beliren savaş tehdidi ve bu savaşın Sovyetler Birliği'ne yönelik bir müdahale savaşı olacağına dair öngörü, Sovyet dış politikasının bu öngörü çerçevesinde düzenlenmesini beraberinde getirmişti.**"

"**1929'da, Komintern devrimci yükseliş saptaması uyarınca çubuğu sola büktü, ama bu çok olumlu sonuçlar yaratmadı. "Komünist partilerin üyelerinin sayıları bunu gösterir. Çe-**

231 III. Enternasyonal Belgeler, sf. 204.
232 III. Enternasyonal Belgeler, sf. 205.
233 III. Enternasyonal Belgeler, sf. 205-206.

koslovak partisinin 1928'de 91.000 olan üye sayısı 1931'de 35.000'e, Fransız Partisi'nin 52.000'den 36.000'e; ABD partisinin 14.000'den 8.000'e ve Britanya partisinin 5.500'den 2.500'e düştü."[234]

"Almanya'da farklı bir eğilim ortaya çıkmıştı. Komünist Parti üye sayısı "1928'de 124.000'den 1931'de 206.000'e yükseldi ve Komünist oylar 1928'deki 3,2 milyon düzeyinden 1930'daki 4,6 milyona ve 1932 Kasımı'nda 5,9 milyona çıktı."[235]

"Almanya'da Komünist Parti bu süreçte güçlenmişti ancak, faşist hareket çok hızlı bir yükseliş yaşamıştı ve 31 Ocak 1933'te Hitler iktidara geldi. Hitler'in iktidara gelişi dünya ekonomik krizi ile ekonomik ve toplumsal alt üst oluş süreçleri yaşayan Almanya'da giderek keskinleşen çelişkilerin ürünü idi. Alman kapitalistlerinin siyasi hizmetkarlığını yıllarca yapmış olan Von Papen bir büyük bankerin evinde Hitler'le yaptığı toplantıdan birkaç gün sonra görüştüğü Britanya elçisine, "Eğer Hitler hareketi çöker ya da ezilirse, bunun bir felaket olacağını, her şeye rağmen Nazilerin Komünizme karşı elde kalan son siper"[236] olduğunu söylüyordu.

Naziler hızla devlet gücünü ele geçirip halka yönelik saldırılara giriştiler. Reischtag'ın yakılması yoluyla tezgahlanan bir provokasyonun ardından Komünist Parti kapatıldı, basın susturuldu ve 10.000 Komünist Parti üyesi toplama kamplarına gönderildi. 1933 ile 1939 arasında 225.000 kişi siyasi suçlar nedeniyle hapishanelere dolduruldu. Binlercesi öldürüldü.

1933 yılının Mart ayında Avusturya'da faşist hareket iktidara geldi, 12 Şubat 1934'te işçi sınıfına ve komünistlere karşı bir temizlik harekatı başladı. 6 Şubat 1934'te Fransa'da faşist grupların iktidarı almaya dönük bir kalkışması yaşandı, Almanya ve Avusturya'da olanlardan ilham alan bu gruplar başarılı olamadı. Bu gelişmelerle birlikte, Avrupa'da devrim umutları, yerini derin bir kaygıya bırakmaya başlamıştı. Devrimci yükseliş, emekçilerin mücadelesinde lokal gelişmelere yol açmıştı, ancak siyaset alanında asıl görünür olan faşist tehdidin alanını giderek genişletmesiydi.

234 Halkların Dünya Tarihi, sf. 462.
235 Halkların Dünya Tarihi, sf. 462.
236 Halkların dünya Tarihi, sf. 468.

Bu gelişmelerle birlikte, Carr'a göre,

"**Komintern kısa sürede ihtiyat havası çalmaya başladı ve sabırsız devrimci heyecan "Sol**" ya da "**sekter**" sapma oluverdi. Erken dünya devrimi olasılığı görüntüden kaybolunca, SSCB'nin savunulması teması güç ve önem kazandı; 1932 ve 1933'teki on ikinci ve on üçüncü İKKİ'lerde iyice benimsendi. 1934 ve 1935'te yeni olan şey, SSCB'nin savunmasının kendi ulusal hükümetlerini devirmek ya da ciddi olarak sıkıntıya sokmak için çok güçsüz olan yabancı komünist partiler eliyle değil, SSCB ile aynı dış tehlikeye maruz kalan kapitalist ülkelerin hükümetlerince sağlanabileceği ve de komünist partilerin yapabilecekleri en iyi hizmetin bu desteği vermeleri için hükümetlerini teşvik etmeleri gerektiğinin farkına varılmasıydı."[237]

Sovyet dış politikasındaki bu kayma doğrultusunda Mayıs 1935'te Sovyetler Birliği-Fransa Paktı gerçekleştirildi. Sovyet-Çekoslovak Paktı da aynı zaman kesitinde gerçeklik kazandı. "**Barışın korunmasında çıkarı olan ülke**" formülasyonu ile gerekçelendirilen bu yeni yönelişin somut adımları Komintern'in Yedinci Kongresi'nden birkaç ay önceye denk gelmişti.

Sovyet dış politikasındaki bu yönelişin, güçsüz partiler kapsamına giren TKP üzerinde ciddi etkisi oldu. SSCB Halk Komiserleri Başkanı Molotov'un Ocak 1935'te ifade ettiği, "**Son birkaç yıl, yalnızca Sovyet-Türk ekonomik ve kültürel ilişkilerinin gelişmelerine tanık olmakla kalmadı, Sovyet-Türk dostluğunun çarpıcı siyasal belirimini de ortaya koydu.**"[238] sözleri, bu bağlamda anlam kazanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin korunması öncelikli görev haline geldiğinde, Türkiye devleti ile uyumlu bir politika gerekliliği de birinci derecede önem kazanıyordu. TKP'nin teorik ve siyasal gelişimi ile örgütsel ve pratik varlığı arasındaki çelişki ise derinleşerek devam ediyordu. Devlet terörü ve iç çatışmalar bu konuda ilerlemeler sağlanmasının önünü kesmişti.

TKP'nin ideolojik, siyasal ve örgütsel düzeylerde yaşadığı en ciddi kırılma bu süreçte gerçekleşti. Komintern'in gelişen faşizm ve savaş tehdidine karşı stratejik düzeyde değişiklikler yapması yönünde bir eğilim bu dönemde güç kazanmıştı. De-

237 Komintern'in Alacakaranlığı, sf. 189.
238 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 110.

ğişimin ideolojik ve siyasal temellerini oluşturmak ve yedinci dünya kongresini hazırlamak için komisyonlar oluşturulmuştu. Komisyonlar çalışmalarını tamamlandı ve yedinci dünya kongresi 1935 yılında gerçekleştirildi.

1935 yılında gerçekleşen yedinci kongre, Komintern'in hem stratejik bir değişimi hayata geçirmesi, hem de toplanan son dünya kongresi olması nedeniyle önem kazanıyor. Bu kongrenin oluşturduğu ideolojik ve siyasal temeller Komünist hareketin geleceği üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur.

Yedinci Kongrenin sonuç bildirgesinde yer alan bazı saptamalar, TKP'nin gireceği değişim yolunun asli kaynaklarına işaret etmektedir:

"**Birlik cephesinin gerçekten oluşturulması, komünistlerden, saflarında bulunan ve şu anda artık birçok olayda komünist hareketin bir "çocukluk hastalığı**" değil yerleşmiş bir iptila olarak görünen, kendini beğenmiş sekterliği ortadan kaldırmalarını talep etmektedir. Yığınların devrimcileşme derecelerini olduğundan fazla gören ve faşist hareket yükselişini sürdürürken, faşizmin yolunu tıkamanın başarılmış olduğu hayallerini yaratan bu sekterlik, fiilen faşizme karşı pasiflik üretti. Pratikte yığınların yönetilmesi yöntemleri yerine dar bir partili grubun yönetilmesi yöntemlerini geçiren, kitle politikasının yerine soyut bir propaganda ve bir sol doktrinerizmi oturtan, reformist sendikalarda ve faşist kitle örgütlerinde çalışmayı reddeden, tek tek her ülkenin somut durumunu göz önüne almaksızın taktik ve sloganları bütün ülkeler için şablonlaştıran bu sekterlik –bu sekterlik komünist partilerin büyümesini önemli ölçüde engelledi, gerçek bir kitle politikasının yürütülmesini zorlaştırdı, onların (KP'ler ç.n.) sınıf düşmanının içine düştüğü güçlüklerden, devrimci hareketi güçlendirme amacıyla yararlanmalarını önledi, proleter yığınların komünist partilere kazanılmasını önledi."[239]

Yedinci Kongre'de en fazla dikkat çeken, yeni siyasi yönelişin temellerini oluşturan ve o dönem etkili bir siyasal figür olarak öne çıkan Dimitrov'du. Dimitrov, "**işçi sınıfının faşizme karşı mücadelesi ve birlik sorunu**", yani dünya kongresinin en öncelikli gündemi üstüne rapor hazırlamıştı. Dimitrov'un raporu

239 III. Enternasyonal Belgeler, sf. 243.

öz olarak, "**İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller'in işçilerini birleştirecek ve faşizmin eşit derecede kurbanları olan köylüleri, şehirli küçük burjuvaziyi ve entelektüelleri yanına çekecek ve hedefi "proleter birleşik cephe temeline dayalı geniş bir antifaşist halk cephesinin**" yaratılmasına yönelik kapsamlı bir birleşik cephe çağrısı"[240]nı içeriyordu.

Yedinci Kongrenin ideolojik ve siyasi yönelişlerinden TKP'ye bir desantralizasyon kararı çıkmıştı. Separat kararı olarak da bilinen bu karar yetkili Komintern organları tarafından alınmıştı. Yedinci kongreye TKP'yi temsilen Şefik Hüsnü ve Zeki Baştımar katıldı. Şefik Hüsnü, 42 kişiden oluşan Komintern Başkanlık Divanı'na[241] (Presidyum) seçilmişti.

Kongreden dört ay sonra, Şefik Hüsnü Dimitrov'a bir mektup yazdı:

"**Dış Büro'nun Merkez Komitesi üyeleri, Şubat'ta, ülkeden sorumlu bir yoldaşın çağrılmasını, onun raporunun dinlenmesini, sonra da Nisan ya da Mayıs'ta Merkez Komitesi'nin toplantıya çağrılmasını gerekli görüyor.**"[242]

TKP sorunu üstüne düzenelenen toplantılara aralarında, Togliatti, Kuusinen, Manuilsky, Pieck, Kolarof ve Varga gibi önemli Komintern yöneticilerinin bulunduğu 23 kişi katıldı. TKP, Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat tarafından temsil edildi. Bu toplantılarda, Dimitrov'a sunulmak üzere hazırlanacak rapor taslağını oluşturacak beş kişilik bir komisyon kuruldu. Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat bu komisyonda yer aldılar.

"**Sekretarya'nın Türk sorununu düzene koyma kararı**", 14 Şubat 1937 tarihini taşıyor. Metnin girişinde, "**1. Sekretarya, Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Türk halkına çağrı tasarısını ve TKP'nin eylem ve taktiği ile ilgili karar tasarısını, TKP'nin yeni MK'ne temel ve direktif olarak onaylıyor**"[243] ibaresi yer alıyor.

"**Türkiye Komünist Partisi'nin Çalışması ve Taktiği Üzerine Karar**" başlığını taşıyan metin, Ocak 1937 tarihini taşıyor. Met-

240 Komintern'in Alacakaranlığı, sf. 474-475.
241 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 115.
242 Vedat Türkali ile Güven Üzerine-Desantralizasyon Belgeleri, sf. 39, Tüstav Yayınları, İstanbul, Kasım 2000.
243 Vedat Türkali ile Güven Üzerine, sf.40.

nin giriş bölümünde, partinin içinde bulunulan siyasi konjonktürden doğan görevleri saptanıyor:

"Türk halkına yardım etmesi için Türkiye Komünist Partisi'nin şu andaki ödevi:"

"Alman ve İtalyan faşizminin kışkırtıcı askeri politikası yüzünden büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunan barış ve ülkesinin bağımsızlığını korumak."

"Alman faşizminin ekonomik ve politik etkisini arttırma ve Türkiye'yi kendi askeri yörüngesine çekme çabalarına enerjik biçimde karşı koymak;"

"Halkın demokratik hak ve özgürlüklerini gerçekleştirmek ve genişletmek;"

"İşçilerin, köylülerin, esnafın, küçük ticaret erbabının, müstahdemlerin, memurların ve şehir orta katmanlarının maddi durumlarını iyileştirmek."[244]

Metinde TKP'nin ciddi kitle bağları kuramadığı, güçlü bir örgütsel doku oluşturamadığı saptanıyor ve bu durumun nedenleri ortaya konuluyor:

"Parti yönetimi çalışmalarında kullandığı taktik ve yöntemlerde ciddi sekter hatalar yaptı. Parti, barışı korumak ve savunmak için, demokrasi için, faşizme ve savaş kundakçılarına karşı emekçi yığınların maddi durumlarını iyileştirmeye yönelik somut bir amaç belirleyip yığınlar içinde geniş çaplı bir mücadele yaparak Komünist Enternasyonal'in VII. Dünya Kongresi'nde alınan kararları hayata geçirmeyi başaramadı."

"Parti yönetiminin yanılgılarının baş nedeni, Kemalistlerin ülkede tek başına egemenliklerini kurdukları zamandan beri, Partinin Kemalizme karşı sistemli olumsuz davranışıdır. Parti yönetiminin bütün eylemlerindeki sekterliğinin kökü de buradadır."

"Kemalistlerin rolünü böyle yanlış değerlendirme, parti yönetimini, demokratik gelişmeyi elbirliğiyle ilerletmek için Kemalist hareketteki ilerici unsurlarla anlaşma yapma olanağından yoksun bıraktı. Bu yanlış değerlendirme, ülkenin demokratik gelişme çizgisi konusunda partinin doğru istemler ileri sürmesine, bu uğurda halk yığınlarının kazanılmasına ve bu

244 Vedat Türkali ile Güven Üzerine, sf. 42.

istemlerin gerçekleştirilmesi için hükümetin sıkıştırılmasına da engel oluşturdu."

"**Ülkemizdeki durumun bu yanlış değerlendirilmesi esas olarak parti yönetiminin yaptığı tüm hataları anlatmaktadır.**"[245]

Bu metinlerde ifade edilen görüşler ve alınan karar, TKP'nin o güne dek kat ettiği yola nokta koyulduğunu ve çok köklü bir değişimin başlamakta olduğunu somut olarak gözler önüne seriyor. TKP'nin siyasal ve ideolojik temelleri bambaşka bir içerik kazanmak zorundadır ve bu metinleri yazanlar, kararı alanlar kuşkusuz ki bunun farkındadır. Bu nedenle, örtük bir açıklama yapma gereği duymuşlardır:

"**Komünistlerin bu tür tutumları, onların komünist programlarından vazgeçtikleri anlamına gelmez. Fakat biz şimdi daha sosyalist devrimin arefesinde değiliz, biz halen burjuva demokratik devrimin sorunlarını çözmenin arefesindeyiz.**"[246]

Bu metinler hakkında ilk söylenmesi gereken; TKP'nin bu metinler ve yeni siyasi yöneliş kabul edilene dek sosyalist devrimi değil demokratik devrimi savunmakta oluşudur. Bu kararla değişen demokratik devrimin kapsam ve içeriğidir; Demokratik Halk Devrimi'nden Burjuva Demokratik Devrime gerilemedir.

İkincisi ise, bu metinler ve karar TKP'nin payına düşen kısımdır, ancak emperyalist merkez ülkelerin partilerinde de bu siyasi yöneliş ve ideolojik değişimin sonuçları çok farklı olmamıştır. Özellikle Fransa ve İtalya'da komünist hareketin pratikleri bunu somut olarak ortaya koymaktadır.

Komintern'in yeni siyasi yönelişinin emperyalist merkezlerin Komünist Partileri üstünde yarattığı etkiler ve bu etkilerin siyasi sonuçlarına TKP'nin öyküsünü ortaya koyduktan sonra değineceğiz.

Desantralizasyon kararının nasıl uygulandığı ve hangi sonuçları yarattığını görmek için, o dönem Türkiye'de olan bitenlere bakmamız gerekiyor. Mete Tunçay kitabında bu konuya dair şunları yazıyor:

245 Vedat Türkali ile Güven Üzerine, sf. 46.
246 Vedat Türkali ile Güven Üzerine, sf. 46.

"**Eski TKP'lilerden biri, bana 1936'da bir Komintern temsilcisinin parti MK üyelerine hitaben, konuşmasına şu sözlerle başladığını anlatmıştı: "Söylediklerimi işitince, beni Mustafa Kemal'in casusu sanacaksınız, ama değilim!**" Temsilcinin getirdiği direktif, Türk partisinin dağıtılması anlamına geliyordu. TC hükümetinin resmi dış politikası, Sovyet yanlısı olduğu için, şimdi işçi hakları gibi konularda bu hükümeti zorlamanın sırası değildi. Komünistler demokrasiyi (yani Sovyet çıkarlarını) savunmak için legale çıkmalı, CHP gibi siyasal örgütlere girmeli, yasal basında yer almalı idiler. Türkiye'de Faşizm şimdilik yasak olmakla birlikte, ileride taraftarları faaliyet gösterebilirlerdi. Komünistler bu gibi olasılıklara karşı hazırlıklı olmalıydılar. Bu çalışmaların eşgüdümünü sağlamak için, Komintern'den ayrı, bir iskelet örgüt korunabilirdi. TKP'ne verilen bu direktif, hiç kuşkusuz, geçen yılki Yedinci Kongrede benimsenen her ülkede Anti-faşist Halk Cepheleri kurma politikasının Türkiye koşullarına uyarlanmasıyla ilgiliydi."[247]

"**Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar**" adlı kitabında bu süreçte TKP'yi tartışan Aydemir Güler'e göre:

"**Halk Cephesi politikaları genel olarak faşizm ve savaş tehdidi karşısında bir gerileme taktiğidir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna eşlik eden devrimci dalganın 1920'lerin başında geri çekilmesinden sonra SBKP'nin dünya solunu maceracılığa karşı uyaran çizgisi yeni bir aşamaya gelmiş bulunuyordu. Ancak Cephe bir dizi ülkede komünist partiler için –ideolojik içerikte değil ama siyasi pratikte- atılım biçimini alabilmiştir. Türkiye'de ise likidasyon!"**[248]

Oysa, Güler kitabında eski TKP'li Rasih Nuri İleri'den şu bilgileri aktarıyor:

"**Rasih Nuri İleri'ye göre "1933 yılında Hitler iktidara gelince ve bir dünya savaşı gündeme girince, Komintern tedbir olarak 1936 yılında Polonya, Türkiye gibi komşu ülkelerdeki komünist partilerini kapatma durumuna geldi. Biz buna "seperat kararı**" diyoruz, böylece TKP merkezi yönetimini askıya aldı. II. Dünya Savaşı başlangıcında Türk komünistleri bu durumda

247 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 126.

248 Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar, Aydemir Güler, sf. 163, Yazılama Yayınevi, İstanbul, Ekim 2010.

idiler, ancak savaş başlayıp ve hele 1941 yılında Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırınca partide kımıldamalar oldu.

Yine İleri'ye göre "**Komintern'in Türk partisini büsbütün tasfiye etmek istemesine karşılık, TKP ileri gelenleri (...) ona separat çalışma uzlaşmasını kabul ettirdi.**"[249]

Yedinci Kongre kararlarının uygulamasının TKP açısından anlamı likidasyondur; likidasyon, taktiğin başarısız uygulanmasının sonucu değildir. Desantralizasyon kararına ilişkin TKP'lilerin suskunlukları bir veridir. Sonraki yıllar üzerinde önemli etkiler yaratan bu karar ve stratejik değişim hakkında suskun kalınması üzerinde durulması gereken bir noktadır.

"**Günlük Anılar**" da TKP tarihi üstüne kapsamlı bilgiler veren Dr. Hikmet, bu konuya doğrudan değinmemektedir. Şefik Hüsnü'nün 1946 tutuklamasında ele geçen defterinde bu konuya ilişkin bilgiler vardır:

"**İnkılapçılar –yani komünistler- harpten az evvel kabul etmiş oldukları yeni taktik mucibince, gizli teşkilatları yok denebilecek dereceye irca etmişlerdi. Buna mukabil tasavvur edilen Halk Partisi'ne ve Halkevleri'ne girme işi ancak çok küçük bir mikyasta başarılabilmiştir. Bunların yegane faaliyetleri münevver gençlik arasında umumi karakterde bir sol ajitasyon yapmağa ve bazı sol neşriyatı (gazete ve mecmua) desteklemeğe inhisar ediyordu. Bizzat kendileri de edebi bir Marksist mecmua çıkarıyorlardı.**"[250]

Şefik Hüsnü, desantralizasyon kararının uygulanmasına dönük TKP faaliyetlerini bu şekilde tasvir ediyor. Bu dönemi Güven adlı romanında çok kapsamlı bir biçimde anlatan Vedat Türkali'nin bir karakteri, Komintern'de oluşturulan komisyondaki üyelerin TKP hakkındaki eleştirileri konusunda şunları söyler:

"**Şefik Hüsnü'de Reşat da karşı çıkmıyorlar bu savlara. Reşat, biz de görüyorduk ama, söylemeye korkuyorduk diye açıklama yapıyor bir de! Dili iyi bilmemekten kaynaklandığını**

249 Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar, sf. 165.
250 Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, sf. 504.

söylüyor 7. Kongre kararlarının Türkiye'ye çarpık, eksik yansımasını! Gizliliğe paydos diyor TKP için Komintern."[251]

Belgelere göre, komisyonun eleştirileri sadece Yedinci Kongre kararlarının yanlış anlaşılması ya da yanlış uygulanmasına dönük değil. Eleştiriler çok daha geniş bir zaman kesiti içinde Kemalizm'e yaklaşım konusuna odaklanıyor. TKP'nin sonraki dönemdeki teorik ve siyasal yaklaşımları dikkate alındığında ortaya çıkan sonuç, bu dönemki kabullerin bir dönem taktiğinden ziyade, daha esaslı bir ideolojik-siyasal değişimin söz konusu olduğunu ortaya koyuyor.

O güne dek partinin siyasi ve ideolojik çerçevesinin oluşumunda birincil derecede sorumluluk almış olan Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'ın tutumu da ilginçtir. Kimden korkmuş olabilirler? Herhalde ülke içindeki militanlardan değil…

Bu kararın esas olarak, II. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın öngünlerinde Sovyetler'in dış politika önceliklerine bağlı olarak alındığı kesindir. Türkiye, Sovyetler Birliği tarafından yapılan sınıflandırmada, savaştan çıkarı olmayan ülkeler kategorisi içine alınmıştır. 1935, 1936 yıllarında Türkiye, Sovyetler Birliği ilişkilerinde gelişmeler vardır:

"**22 Haziran'da Montreaux'de toplanan 10 devlet temsilcisi, 20 temmuzda Türkiye'yi tatmin eden yeni bir metni imzalamışlardır. (TBMM'nce 31 Temmuz 1936'da 3056 sayılı yasayla onaylanmıştır.)**"

"**Atatürk 1 Kasım'da TBMM'yi açış konuşmasında, şu sözleri söylerken, herhalde Litvinov'un Montreaux'deki olumlu tutumunu da düşünüyordu: "Karada ve denizde büyük komşumuz Sovyet Rusya ile aramızdaki, 15 seneden beri her türlü tecrübeden geçmiş olan dostluğun ilk gündeki kuvvet ve samimiyetini tamamıyla muhafaza ederek, tabii inkişafında devam ettiğini beyan etmekle de, ayrıca memnuniyet duyarım"**[252]

Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'ın duydukları korkunun kaynağına ilişkin bir takım bilgilere sahibiz. Komintern'in tarihine ilişkin belgelerin ve Komintern yöneticilerinin kısa biyografilerinin bulunduğu bir kaynaktan çeşitli dönemlerde Komintern yetki-

251 Güven Birinci Cilt, Vedat Türkali, sf. 597, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999.

252 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 120.

li organlarında yöneticilik yapmış, Bukharin, Bela Kun, Julian Lenski, Solomon Losovski, Ossip Piyatnitski, Karl Radek, Hermann Remmele, Yevseyeviç Zinovyev'in 1930'ların ikinci yarısında temizlik hareketlerinde Sovyetler Birliği'nde yargılandıklarını ve öldürüldüklerini biliyoruz. [253]

TKP dış büroda ve Komintern'de uzun yıllar görev alan Ali Cevdet de bu temizlik hareketleri sırasında 1937'de Sovyetler'de yargılanmış ve kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Sonraki dönemde, TKP metinlerinde ya da toplantılarında hiçbir biçimde ismi anılmamaktadır Ali Cevdet'in.

Dr. Hikmet, "**Günlük Anılar**" da bu konuda şunları söyler:

"**Sovyetler ülkesinde Alman casusu olarak kurşuna dizildiğini işittim. Doğru, yanlış, bir daha Cevdet adını, sanını işitmedim.**"[254]

Desantralizasyon kararının alınması sırasında ve uygulanmasında birincil derecede görevli olan unsurlardan Şefik Hüsnü önce Moskova'dan Paris'e gider. Avukat kardeşi aracılığıyla Ankara ile temas kurar ve 1939 yılında Türkiye'ye döner. Sivas'ta askeri hekim olarak göreve başlar. Reşat Fuat ülkeye döner yakalanır, bir yıl hapisten sonra serbest kalır ve o da bir süre sonra askere gider. Zeki Baştımar, CHP milletvekili bir yakını aracılığı ile Ankara'da başbakanlıkta memur olarak çalışmaya başlar. İsmail Bilen bir daha hiç dönmemek üzere Sovyetler'e kalıcı olarak yerleşir.

Zeki Baştımar, delege olarak katıldığı Yedinci Kongre ve desantralizasyon kararından sonra kendi cephesinde yaşananlar hakkında şunları söylüyor:

"**Ben delege olarak katıldığım Komintern'in VII. Kongresi'nden Türkiye'ye dönüyordum. Komintern'den aldığım direktif gereğince Türkiye'de legal yaşamam ve kendime mutlaka bir iş bulmam gerekiyordu.**"[255]

Zeki Baştımar Ankara'ya dönüyor ve CHP'ye bir başvuruda bulunuyor. Bu başvuru ve sonraki gelişmeler 1944 TKP Davası Gerekçeli Hükmünde bulunuyor:

253 III. Enternasyonal Belgeler, sf. 296-301.
254 Günlük Anılar, sf. 259.
255 Zeki Baştımar Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar, Derleyen: Erden Akbulut, sf. 46, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Ekim 2009.

"Türkiye'ye dönmüş ve komünistlik akidelerine dair herhangi bir propaganda ve faaliyette bulunmayacağını Cumhuriyet Halk Partisi'ne bildirmiş ve bunun üzerine Başvekalet Murakaba Heyeti kütüphane memurluğuna tayin edilmiştir."[256]

Bu dönemde, Hasan Ali Ediz de bir bakanla anlaşarak devlet memurluğuna başlar. Eczacı Vasıf hareketle bağını koparttır memleketi Antep'e döner ve yaşamının sonuna kadar orada yaşar.

Bu noktada oldukça tuhaf bir durum ortaya çıkmaktadır. 7 ve 9 Mayıs 1933 tarihli Milliyet gazetelerinde bir polis operasyonu haber yapılmıştır, haberler şu şekilde verilmiştir:

"1 Mayıs bildirileri, İstanbul'da yeni tutuklamalara yol açmıştır. Bu olay dolayısıyla 7 ve 9 Mayıs 1933 tarihli Milliyetler'de (Komünistlerin içyüzü ve Komünistlerin Dimağı) her iki keresinde resmi basılan Dr. Şefik Hüsnü suçlanmaktadır.:"

"Dr. Şefik hüsnü tekrar fesat ve tahrik sahnesinde göründü. Üçüncü enternasyonalden binlerce lira alıyor, birer ikişer liraya tutulan Çingenelerle beyanname dağıtılıyor... 1 Mayıs'ta amelelerin mütekasif bulunduğu yerlerde komünistlik tahrikatı yapmak maksadıyla beyannameler dağıtan 13 kişi dün adliyeye verilmişlerdir."

Haberde bundan sonra, tutuklananların kimlikleri açıklanıyor:

"Elazığ Hapishanesindeki Dr. Hikmet'in üvey annesi Münire Hanım [Münire Hanım Dr. Hikmet'in öz annesidir. y.n.] ve üvey kardeşi Şerafettin, tütün işçisi altı Çingene (Halil, Kadri, ramazan, Mehmet, Hüseyin, Yaşar) ve beş diğer sanık..."[257]

"Yıl sonuna doğru Mayıs sanıklarının davası bitmiş; İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, İsmail Hakkı, Marangoz Ali, Halil, Hüseyin ve Kadri'yi 3'er yıl 4'er ay; Marangoz Mehmet, Hasan Ramazan ve Şerafettin ve Münire'yi ise 4'er yıl hapse mahkum etmiştir. Mehmet, yaşar ve İzzettin beraat etmişlerdir. Cumhuriyet'in Onuncu yılı affı, Komünistlik mahkumlarının aldıkları cezaların üçer yılını kapsadığı için, geri kalan

256 Zeki Baştımar Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar, sf. 27.
257 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 103.

4'er ayı da fazlasıyla yatmış olan birinci kategori hükümlüler salıverilmiştir."[258]

Dr. Hikmet, uzun yıllar sonra bir yazısında, Tarık Bin Ziyad'ın Cebelitarık Boğazı'na ismini nasıl verdiğini anlattıktan sonra, devrimci kavgaya girerken tüm gemilerin yakılması gerektiğini belirtir. Dr. Hikmet bunu mücadeleye katılmasının henüz ilk döneminde, neredeyse tüm ailesiyle birlikte gerçekleştirmiştir. Kendisinden yaşça büyük olan üvey ağabeyini de, annesini de, teyzesini de devrimci mücadeleye kazanmıştır.

Ailesi Dr. Hikmet ile birlikte devrimci pratikte yer almış, bedeller ödemiştir. 1929 tutuklamasının ardından Ali Cevdet, Hasan Ali'ye yazdığı bir mektupta Dr. Hikmet'in annesi Münire hanım hakkında şunları yazmaktadır:

"Açıktır ki, oğlunun mahkumiyetinden beri bu kadın aktif bir militan gibi davranmış ve bize büyük hizmetler sağlamıştır."[259]

Ali Cevdet mektubunda, partiye ait bir gizli baskı makinesinin Münire hanım tarafından gizlenmekte olduğunu bildiriyor. Partiden yeterli desteği görmediği için özel eşyalarını satarak Elazığ'a giden Münire hanım, görüşe girerken üzerinde yakalanan illegal broşürler, bildiriler ve mektuplar nedeniyle tutuklanıyor ve Elazığ Hapishanesine atılıyor, bir yıl hapis yatıyor.[260]

1933 Mayıs tutuklaması gibi birçok tutuklamada ismi anılan, hedef gösterilen Şefik Hüsnü 1939 yılında ülkeye dönüyor ve askeri hekim olarak orduda görev alıyor. Diğer TKP yöneticileri de normal yaşamlarına tekrar başlıyorlar. Bu durum, muhtemelen örtük bir anlaşmanın geçerli olduğuna işaret ediyor.

Ve Dr. Hikmet...

Dr. Hikmet planını Elazığ hapishanesinde yaptığı legalite taktiğini yaşama geçirmek ve parti faaliyetlerinde aldığı görevleri yerine getirmek için çalışmaktadır. Eczacı Vasıf ve Şefik Hüsnü'nün kardeşi ile birlikte tutuklanmış, serbest kaldıktan sonra Marksizm Bibliyoteği yayınevini kurmuştur. Yayınevi Marks'ın "**Ücretli Emek ve Sermaye**" adlı kitabını 1935 yılında yayınlayarak yayın hayatına başlamıştır.

258 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 104.
259 1929 TKP Davası, sf. 150.
260 1929 TKP Davası, sf. 266.

Daha önce yer verdiğimiz Aralık 1935 tarihli bir Komintern belgesinde Dr. Hikmet'in Partinin politbüro üyesi olduğu ve partinin legal yayın faaliyetini yürüttüğü belgelenmişti. İsmail Bilen 70'li yıllarda Yeni Çağ adlı yurt dışı yayınında bu konuya ilişkin şunları yazmıştır:

"**Kamuoyunda, halk arasında çalkalanan bu havayı basının belli bir bölümü yansıtıyordu. İlerici aydınlar, İspanya halkının Frankoculara, Alman ve İtalyan emperyalistlerine karşı savaşını anlatan broşürler, dergiler, kitaplar çıkarmaya başladılar. Legal yayın için elverişli bir durum meydana gelmişti. Merkez komitesi, legal çalışacak bir yayın ekibi kurdu. İlk ağızda, İspanyol cumhuriyetçilerinin ne uğurda savaştıklarını, Enternasyonal Gönüllü Alayı'nın ne olduğunu anlatan cep broşürleri, kitaplar çıkarıldı.**"[261]

Mete Tunçay 1936 yılı TKP faaliyetlerine dair şunları yazıyor:

"**1936'da partinin yurt içindeki Marksizm Bibliyoteği'nde altı kitap yayınlanmıştır.**"

"**Hasan Ali Ediz, İspanya'da Neler Oluyor? 7/10/1936...**"[262]

1935 ve 1936 yıllarında legal yayın faaliyetinde yoğunlaşan Dr. Hikmet bir tutuklama daha yaşıyor. 28 Ağustos 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şu haber yer alıyor:

"**İstanbul'dan gelerek Bursa'da bazı kimselere Komünistlik telkinatında ve tahrikatta bulunan Dr. Hikmet, Eczacı Vasıf ve Hasan Ali tevkif edilmişlerdir.**"[263]

Süreklileşmiş devlet terörüne rağmen Dr. Hikmet devrimci görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bükülmez devrimci irade böylesi cehennemi koşullarda inşa edilmiştir. Marksizm Bibliyoteği, Türkiye'de temel Marksist eserlerin ilk kez sistemli biçimde yayınlanma girişimidir. Çok zorlu koşullar altında, süreklileşmiş polis takibi, sistemli devlet terörü ve ekonomik sıkıntılar ortasında Dr. Hikmet'in devrimci iradesinin ürünü olarak varlık kazanmıştır.

261 Yeni Çağ gazetesi Özel Sayfalar, Tüstav.Org
262 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 123.
263 Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 122.

Dr. Hikmet yıllar sonra, ilk kez Marksizm Bibliyoteği'nden yayınlanmış olan "**Marx Engels Hayatları**" kitapçığının yeni basımına yazdığı girişte o günleri anımsatır yeni kuşak okuyucularına:

"**1925'ten 1935'e dek Türkiye'de Sosyalizmin her türlü kanuncul düşünce ve davranışı tam 10 yıl yerin altına itilmişti. Basın kanunu, gazete çıkaracak adamın neredeyse bugünkü değerle milyoner olmasını emrediyordu. Kitap çıkarmak için kapitalist olmak şart koşulmamıştı. Yalnız, bir kitap iktidarın hoşuna gitmezse, o kitabı yazan kadar, basan matbaa da suç işlemiş sayılıp "Adaletin pençesine**" veriliyordu. Adaletin ne "**arslan**" olduğunu herkes biliyordu. Onun pençesine düşmek, hiçbir matbaacının işine gelmezdi. Bu yüzden bütün matbaalar, siyasi polisle dünyada eşine rastlanmadık bir içten işbirliği yapıyorlardı. Yoksa anaları ağlatılırdı. Anayasada "**sansür**" yasak edilmişti. Ama her matbaacı, başını durup dururken belaya sokmak istemiyorsa, bastığı kitabı sansür etmekle görevliydi. "**Ben ne bilirim kitabın na yazdığını?**" diyemezdi. Türk Ceza kanununca: Kanunu bilmemek, kimseyi cezadan kurtaramazdı. Bileydi!"

"**Ya kitap basılmadan müsveddeleri gizli polise gösteriliyordu, yahut kitap basıldıktan sonra, daha satışa çıkarılmadan gizli polisçe toptan alınıp en hafifinden yok ediliyordu... Bu sonuncu metot daha uygun bulunuyordu. Kitabı yazan meteliksiz takımından elinde avucunda bulunan varını yoğunu harcaması, ayrı bir para cezası gibi kesiliyordu.**"

"**Matbaacının sansüründen, gizli polisin ya sansüründen, ya müsademesinden kurtulmuş bir kitap piyasaya sürülebiliyorsa, bunun anlamı açıktı: O kitabı yazan, hep "Adaletin pençesinde**" inim inim inletilecekti! O yüzden, pek çok yazarlar, Abdülhamid'in Sansür'ünü arar olmuşlardı."

"**Çünkü, istibdadın sansürü hem açık, hem huyu suyu belli bir heyetçe yapılıyordu. Şimdi sansürün katmerlisi vardı. Ayrıca da insanın parası, toplattırılacak bir kitap için çarçur ettiriliyordu. İstibdadın sansürü daha dürüst davranıyordu. Kitabın içinde beğenilmeyen sözleri siliyor, yazarı suç işlemiş duruma düşmekten kurtarıyordu. Cumhuriyetin "Hürriyet**"i Mat-

buatı "**(Basın Özgürlüğü)**": İnsanın hem yazısına, hem parasına, hem de canına bir tuzak kuruyordu."

"**İşte, 1935 yılları bu şartlar altında "Marksizm Bibliyoteği**" adıyla bir seri yayın yapıldı. Bu seri yasaklanırsa, onun yerine geçmek üzere, her kitabın arkasına bir de: "**Tarihi Maddecilik Kütüphanesi**" diye yedek seri takıldı. Bugünkü "**Tarihsel Maddecilik Yayınları**", 1939 yılı Yavuz'un çelik sintinesinden denizin dibine indirilen "**Tarihi Maddecilik Kütüphanesi**"nin yeni-arı-öz Türkçesi ve süregelişidir."

"**Kaç kitabın Sansürle, kaç kitabın Baskınla yok edildiğini biz de unuttuk. Çıkanlar arasında "Marx-Engels Hayatları**" adlı özetçiği Nazım pek istemişti. Çıkmasıyla, satılmaya fazla meydan verilmeksizin yitmesi ve bitmesi bir olduydu…"[264]

Marksizm Bibliyoteği'nin öyküsünü Dr. Hikmet yıllar sonra böyle anlatıyor. Dr. Hikmet, Marksizm Bibliyoteği ile, devrimci partinin temel mücadele alanlarından biri olan ideolojik savaşım cephesinde bir mevzi oluşturmaya çalışmıştı. Yayınevinin yayın programı, son derece üretken bir faaliyetin sürdürüldüğünü gösteriyor. Bu üretkenlik ise hiç kuşkusuz oldukça yetkinleşmiş bir ideolojik birikimi gerektiriyordu.

Marksizm Bibliyoteği yayınları temel Marksist eserleri belirli bir sistematik içinde yayınlamaya çalışırken, farklı alanlardaki kitaplarla da burjuva ideolojisine karşı cepheden bir savaşım veriyordu. Bu noktada, Hasan Ali'nin çevirip, kısa bir sunuş yazdığı "**Stalin Diyor ki**" adlı kitapçık ise başka bir açıdan dikkat çekiyor.

Haziran 1936 tarihli sunuşa sahip olan bu kitapçıkta, Stalin'in batılı gazetecilerle yaptığı söyleşiler yer alıyor. Özellikle Roy Howard isimli ABD'li gazeteci ile yapılan bu söyleşide, ufukta beliren savaş tehdidi ve Komintern'in faaliyetleri önemli bir yer kaplıyor. Stalin'in Yedinci Kongre ile girilen siyasi rota ile son derece uyumlu ifadeleri, o dönemim önemli siyasi gelişmelerinden olan Fransız Sovyet anlaşması konusundaki açıklamaları, önem kazanıyor.

Stalin'in, "**İnkılap ihracatı yapmak saçmadır. Her memleket, eğer bunu arzu ediyorsa, kendi inkılabını yapar**" sözleri

264 Marx-Engels, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 5-6-7, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Ekim 2008.

söyleşide yer alıyor ve bu sözler, kitabın ilk sayfasına oldukça vurgulu bir biçimde yerleştirilmiş.

Bu kitapçık, partinin yeni siyasi yönelişlerine uygun bir seçimin yapıldığına ilişkin önemli bir veri sunuyor. Zaten Dr. Hikmet de "**Günlük Anılar**"da yayınlanan kimi kitapların içeriğine dair, partinin müdahalelerde bulunduğunu dile getiriyordu.

Bu dönem, Dr. Hikmet'in TKP ile olan ilişkisinde bir kırılmaya işaret ediyor. Bu döneme ilişkin "**Günlük Anılar**"da şunları yazıyor:

"**1936 yılı. Marksizm Kütüphanesi ile içeride kurallarını hazırladığım Strateji planına uygun Legalite taktiğini uygulayarak, bir çığır açıyorum 'Parti'ye. Oradakiler (Kimler? Sormayı, önemsemek bildim. Bu da aşırı kendine güven, belki de gurur olacak), beni arkadan vurma zorlamasında.**"

"**O yıla dek 'Merkez' biz, 'Nazım'ın yarı hınçla: 'Triumvira' (üçler diktası) dediği üçümüzdük: (Ben-Böcür-Kara Patron)**"[265]

"**Benim açtığım, yürüttüğüm 'Legalite Taktiği'ne neredeyse zorla kattığım Böcür ve Kara Patron'la üçümüz, sonra 'Parti'nin de resmen tanıdığı bir merkez organ idik.**"[266]

"**Çok geçmedi. Kendi elimle 'Parti'ye mal ettiğim Marksizm Bibliyoteği'nde ondan sonra uğradığım sabotaja karşı, 'Emekçi Kütüphanesi' serisini açtım. 'Kapital' ve benzeri yayınlara girildi.**"[267]

Hasan Ali ve Eczacı Vasıf'la sorunlar yaşandığı ve onların yayın faaliyetini terk ettikleri "**Günlük Anılar**"ın bu bölümünde ifade ediliyor. Dr. Hikmet bu kopuş sürecinde, "**Emekçi Kütüphanesi**" yayınlarına başlıyor. Desantralizasyon kararı Ocak 1937 tarihinde alınıyor. Dr. Hikmet Aralık 1936'nın son günlerinde yeni bir tutuklama ile bir kez daha içeriye alınıyor. 28-30 Aralık 1936 günlerinde Cumhuriyet gazetesinde şu haberler yer alıyor:

"**Yılın son günlerinde de, aralarında Nazım Hikmet'in bulunduğu 20 kişi (üçü: Nurkalem fabrikası amelelerinden Ahmet ve Hüsnü ile Emin) beyanname dağıtma suçlamasıyla gö-**

265 Günlük Anılar, sf. 236.
266 Günlük Anılar, sf. 236.
267 Günlük Anılar, sf. 237.

zaltına alınmışlardır. Bu son haberde Kerim Sadi'nin evinde arama yapıldığı, Fatma Nudiye'nin de (Yalçı) hikayeleri hakkında sorguya çekildikten sonra serbest bırakıldığı bildiriliyor."

"Aynı gazete haberine göre, tevkifat bir ihtimalle de, 'kendine Balkan Komünist teşkilatı şefi süsü veren ve Bulgaristan'da da takibata maruz kaldığı için şehrimize gelen Dimitriyef ismindeki bir Bulgarın bu eşhasla bazı temaslarda bulunması neticesidir. 'Endüstri Dokumacılar Cemiyeti' adlı yasal bir işçi örgütü kurma girişimiyle ilgili olan bu olay, yılın son günü Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve arkadaşlarının Nazım Hikmet'le birlikte tutuklanmasına yol açmıştır. Açılan dava, 21 Haziran 1937'de bütün sanıkların beraati ile sonuçlanacaktır."[268]

Nazım Hikmet'in oğlu Memet Fuat bu tutuklama ile ilgili şunları yazmıştır:

"1 Ocak 1937 günü gazetelerde komünistlik suçlamasıyla on üç kişinin tutuklandığı yazılıydı. Tutuklananlar arasında Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, tornacı Emin Sekun de yer alıyordu ki, bunlar aynı örgütte bir araya gelmeleri olanaksız olan, daha önce yasadışı Türkiye Komünist Partisi'ndeyken çatışıp birbirlerinden kesinlikle kopmuş yoldaşlardı. Nazım Hikmet'in başkanlığında, Endüstri Dokuma Cemiyeti'ni de içine alan bir gizli komünist örgütü kurdukları, bildiri dağıttıkları ileri sürülüyordu."[269]

Dr. Hikmet, "**Günlük Anılar**" da bu tutuklama ile ilgili geniş bilgi verir. Bu tutuklama bütünüyle siyasi polisin bir komplosudur, birbiriyle örgütsel herhangi bir bağa sahip olmayan bir grup işçi ve aydın uydurma gerekçelerle bir araya getirilmiştir. TKP, desantralizasyon kararı doğrultusunda likidasyon yolunda ilerlerken, sınıf içinde örgütlenmeye çalışan bir grup komünist işçi gözaltına alınmıştır.

Dr. Hikmet bu dönemde yasal yayınlarla sürece müdahale etmeye çalışırken, Nazım Hikmet de çeşitli gazete ve dergilerdeki etkinliği ile anti-faşist bir tutum geliştirmektedir. Dr. Hikmet'in tutuklanma nedeni, bir işçinin onun hakkında ifade vermesidir. Memet Fuat Nazım'ın bu davadan dolayı altı

268 Türkiye'de Sol akımlar İkinci Cilt, sf. 122-125.
269 Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 206-207.

ay hapishanede kaldığını ifade ediyor. Dr. Hikmet anılarında Nazım'dan daha önce serbest kaldığını belirtiyor.

Dr. Hikmet'in daha erken serbest kaldığını 1 Mayıs 1937'de yayınladığı "**Kapital**"in ilk formasına yazdığı sunuştan anlıyoruz. Dr. Hikmet, "**Kapital**"in sunuşunda, "**mevzuyla on beş yıllık uğraşmamdan ders alarak, termleri icabettiği kadar munis Türkçe ile vermeye çalıştım**"

"**Bu abide eseri çevirmekle, türk diline olduğu kadar, Türkiye'nin inkılabcı kuvvetlerine inancımı da bildirmiş oluyorum.**"[270] sözleriyle 1 Mayıs 1937'de Türkiye'nin devrimci güçlerine olan sarsılmaz inancını vurguluyor.

Bu tutuklamada, Dr. Hikmet'in yaptığı savunma bir kaynakta bulunmaktadır. Dr. Hikmet savunmasında yasal yayıncılık faaliyetini vurgulamaktadır:

"**Benim bütün kabahatim, şimdiye kadar marksizmle ilgili eserler vermiş olmaklığımdır. Burada bulunan diğer arkadaşların da, zanlıların da kabahatları, yazdığım kitapların polis aramasında yastıklarının altından çıkmış olmasıdır. Tuhaf değil mi, oysa bu eserlerin satışı serbesttir. Ben halka bu kitapları satıyorsam, belli ki bu bir suç değildir. Ben komünistlik kışkırtması yapmadım. Öyleyse niçin tutuklandığımızı siz bize değil, biz size sormak durumundayız.**"[271]

Dr. Hikmet'in mahkemeye dönük bu konuşmaları hakimi şaşırtmıştır.

"**Dr. Hikmet'in bu sert çıkışı üzerine, yargıç Selahattin bey bozulmuş, alıngan: Hakimlerin kimse tarafından sorguya çekilemeyeceklerini bir zanlının ancak kendisine sorulanlara cevap vermeye mecbur olduğunu hatırlatmış ve zanlıyı susmaya çağırmıştır.**"[272]

Bu tutuklamada serbest kaldıktan sonra Dr. Hikmet'in "**Kapital**" çevirisini yayınlamaya başlaması, onun direngenlik ve kararlılığında hiçbir gerileme olmadığının en önemli göstergesidir. Bunca gözaltı, işkence, tutuklama arasında sergilediği üretkenlik gerçekten olağanüstüdür.

270 Kapital, Karl Marx, çev. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 5, Sosyal İnsan Yayınları, Kasım 2007.

271 Harbiye Kazanı, Kerim Korcan, sf. 102, E Yayınları, İstanbul, Kasım 1989

272 Harbiye Kazanı, sf. 102.

TKP desantralizasyon kararının uygulanması konusunda adımlar atmaya çalışmaktadır, ancak devlet terörü hız kesmemektedir. 1937 yılının Nisan ayında ülkeye dönen Reşat Fuat Baraner tutuklanır ve hapishaneye girer. 1938 yılında serbest bırakılır.[273]

Bu tutuklamaların ardından, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Sekreterliğinin 1 Temmuz 1937 tarihinde bir karar aldığını öğreniyoruz. Kararda: "**Parti konferansı yapılıp yeni bir Merkez Komitesi'nin terkibi hakkında karar çıkıncaya kadar Halim (Hasan Ali Ediz), Aydın (Zeki Baştımar) ve Vasıf yoldaşlardan oluşan geçici bir parti yönetimi atanmalı ve Halim yoldaş bu yönetimin sekreteri olmalı"**[274] denmektedir.

Dr. Hikmet, Hasan Ali ve Eczacı Vasıf'ın yaşadıkları sorunlarla beraber yayın faaliyetinden yavaş yavaş koptuklarını ifade ediyor. Ankara Caddesi'nde kurdukları ilişkilerden söz ediyor. Ankara Caddesi o dönemde basın yayın faaliyetlerinin merkezi konumundadır. Hasan Ali bir süre devlet memurluğu yaptıktan sonra, uzun yıllar çevirmen olarak burada çalışmıştır.

Eczacı Vasıf'ta yaşamının son yıllarında Süha Ünsal ve Mete Tunçay'la yaptığı söyleşilerde, 1936'ya kadar Dr. Hikmet, Hasan Ali ve kendisinden oluşan kadroyla illegal bir hücre çalışmasını yürüttüklerini ifade etmiştir. Komintern Yürütme Kurulu'nun bu kararı büyük bir olasılıkla yaşama geçirilememiştir.

Yürütme kurulunun kararında yönetime girmesi istenen Zeki Baştımar, 1962 yılında o döneme dair şunları söylüyor:

"**1937'den 43 yılına kadar TKP'nin merkezden idare edilen teşkilatlı bir faaliyeti olmadığı, mevcut teşkilatların başıboş bırakıldığı bir vakıa değil mi?"**[275]

Desantralizasyon kararı doğrultusundaki uygulamaların sonuçları bu bilgilerle daha açık hale geliyor. Reşat Fuat'ın 1944 yılında mahkemede yaptığı savunmadan desantralizasyon kararının uygulamada olduğunu öğreniyoruz. O dönemki TKP örgütlenmesinin yöneticisi olan Reşat Fuat mahkemede daha

273 Reşat Fuat Baraner Yaşamı, Çalışmaları, Anılar, Derleyen: Ersin Tosun, sf. 36, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Kasım 2013.

274 Merhum Eczacı Vasıf Onat, Mete Tunçay, Toplumsal Tarih, No: 371, sf.50, Mayıs 2008.

275 Reşat Fuat Baraner, Yaşamı, Çalışmaları, Anılar, sf. 137.

önce Şefik Hüsnü'nün yakalanan defterinde okuduğumuz şu öğeleri vurguluyor:

"Şimdi biz 141'inci madde ile tecziye edilebilir miyiz? İddianame buna yanaşmıyor. İçtimai zümreyi devirmek maksadımız var mıdır? Türkiye'nin içtimai vasfı buna müsait değildir. Proletarya diktatörlüğü Türkiye'de tatbik edilemez. Yani içtimai zümreyi devirmek mevzubahis olamaz. Partinin dilekleri ve görüşleri bülteni açıktır. Çünkü bunda; Halkçı, Devletçi, Anti-faşist Sovyetlere dost olmağı istiyoruz. Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Halk Partisi ile birlikte çalışmağı ilan ediyor."[276]

1930'ların ikinci yarısında Türkiye'nin dış politikasında gözlenen eğilimlerden birisi faşist Almanya ile daha yakın ilişkiler geliştirilmesidir. Bu eğilim, İngiltere ve Fransa'nın kaygılarını arttırmış, Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yönünde adımlar atmaya zorlamıştır. 1936 yılında İngiltere'den 43 milyon sterlin borç alınmıştır. Bu, Cumhuriyet döneminde bir batılı devletten alınan ilk kredidir. Bunu Fransa'dan alınan krediler izlemiştir.

Dönemin bir başka önemli siyasi olgusu, ırkçı-faşist hareketin güçlenmesi, propaganda ve örgütlenmesini arttırmaya başlamasıdır. Gerek devlet kadroları içinde, gerekse üniversite ve ordu içinde oldukça geniş ilişkiler geliştiren ırkçı-faşistler, Naziler'den aldıkları maddi desteklerle –Almanya'dan Türkiye'deki Nazi yandaşı ırkçı-faşist gruplara 5 milyon mark para gönderildiği ileri sürülmüştür-[277] bu dönemde oldukça palazlanmıştır.

1933 ile 1939 yılları arasında Türkiye'nin faşist Almanya ile olan karşılıklı ticareti dört kat artmıştı. Faşist Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasından dört gün önce, Alman-Türk Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalandı. 1939 yılında yurt dışında eğitim yapmakta olan Türkiyeli öğrencilerin % 80'i Almanya'da bulunuyordu.

1941 yılında Türk Eğitim Bakanlığı'nın emriyle büyük kentlerdeki "**Halkevleri**"nde parasız Almanca kursları başlatıldı. 1941-1942 kışında Türkiye'de 60 Alman propaganda filmi gös-

276 Reşat Fuat Baraner, sf. 103.

277 Türkiye'de Faşist Alman Propagandası'ndan aktaran Mehmet Ali Ağaoğulları, Geçiş Sürecinde Türkiye, sf. 205. Belge Yayınları, İstanbul, Aralık 1990.

terildi. 1943 yılında ise, artık sadece ABD filmleri gösterilmeye başlanmıştı. 7 Aralık 1942'de Vatan gazetesi, birinci sayfasında "**Büyük Diktatör**" filminden Chaplin'in Hitler rolündeki bir resmini yayınladığı için 3 ay kapatıldı.

1930'ların ikinci yarısının en önemli siyasi olaylarından bir diğeri ise, Dersim'de yaşanmıştır. 1935 yılında çıkarılan özel "**Tunceli Yasası**"nın ardından 1936 yılında bölgenin stratejik noktalarına karakollar inşa etmek için çalışmalar başlatılır. Dersim'de inşa edilmeye başlanan yeni karakolların ve bölgeye dönük uygulamaların kaynağını İsmet İnönü meclis konuşmasında açıklar:

"**Hükümet iki yıldan beri Tunceli bölgesinde Bir Genel Islahat Programı izlemektedir. Bu program, bu bölgeyi uygarlaştırmak için bütün araçlar ve özel hükümlerle geniş bir çalışmayı kapsamaktadır.**"

Hükümetin izlediği Islahat programının amacı Dersim halkını "**uygar**"laştırmaktır. Dersim halkı karakol inşaatlarına tepki gösterir ve direnişe geçer. Genel Islahat Programı olarak adlandırılan "**uygar**"laştırma pratiği, devletin zor aygıtlarını devreye sokmasıyla eşitsiz bir savaşa dönüşür. Direnen Dersim halkı büyük bir katliama uğratılır.

"**Uygar**"laştırma, bölge halkını merkezi devlet otoritesine bağlama, bölgeyi kapitalist sömürü ilişkileri içine tam olarak çekme anlamını taşımaktadır. Bunun ideolojik meşruiyeti de söz konusu "**uygar**"lık-"**vahşi**"lik ikiliği aracılığıyla sağlanmaktadır.

Dersim direnişinin boyutları büyüdükçe devlet güçleri büyük bir acımasızlıkla katliama başlar. 15 uçaktan oluşan bir filo Dersim'i bombalar. Bu filoda, Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'de pilot olarak yer almaktadır. Köyler yakılmaktadır, halk dağlara çekilir. Mağaralar insanlarla dolmuştur. İşte tam bu noktada cumhuriyet tarihinin en alçakça olaylarından biri yaşanır. Dönemin Malatya Emniyet Müdürü İhsan Sabri Çağlayangil uzun yıllar sonra 1986'da gerçeği açıklar:

"**Mağaralara iltica etmişlerdi. Ordu zehirli gaz kullandı. Mağaralarının kapısının içinden. Bunları fare gibi zehirledi. Yediden yetmişe o Dersim Kürtlerini kestiler.**"

Sabiha Gökçen de 1987 yılında yaşananları anlatır:

"**Yaşadıkları yerleri iptidai idi. Konut denecek halleri yoktu. Onları daha iyi bir yaşama kavuşturmak için başka yerlere yerleştirdiler. Atatürk'ün gayesi buydu. Daha insanca yaşamalarını istiyordu Atatürk.**"

Dersim katliamının gerekçesi çok tanıdıktır. "**Uygarlaştırma misyonu**". Avrupa sömürgeciliği de işgal ve katliamlarını aynı gerekçeyle meşrulaştırmıştı.

Atatürk, 1937 yılında TBMM açış konuşmasında konuyu ele alıyordu:

"**Milletimizin layık olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoyabilecek hiçbir engel düşünmeye yer bırakılmadığını ve bırakılmayacağını huzurunuzda söylemekle bahtiyarım (bravo sesleri, alkışlar). Tuncelindeki icraatımız neticeleri, bu hakikatın yakın ifadesidir.**"

Bu imha siyasetinin en veciz ifadelerinden biri Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından dile getirilmişti:

"**Dersimli okşanmakla kazanılmaz, silahlı kuvvetin müdahalesi Dersimliye daha çok tesir yapar ve ıslahın esasını teşkil eder. Dersim daha çok bir koloni gibi nazara alınmalı...**"

O dönem, bir daha dönmemek üzere Sovyetler Birliği'ne yerleşmiş olan İsmail Bilen, Rasim Davraz imzasıyla yazdığı bir yazıyla Dersim İsyanı'nı değerlendirir:

"**İki ayı aşkın bir zamandan beri Ankara hükümeti, Dersim bölgesindeki Kürt aşiretlerinin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırmakla uğraşıyor. Feodal unsurlar, Kemalist Parti tarafından gerçekleştirilen reformlara rağmen, bugüne kadar ülkenin bu sapa bölgesinde barınmayı başarmışlardır.**"[278]

TKP'nin desantralizasyon kararıyla girmiş olduğu yeni yolun açık bir ifadesi olan bu yazı, TKP'ye 1936'dan itibaren egemen olan ideolojik ve siyasal perspektifleri sembolize etmektedir. Bu dönemden itibaren TKP'ye katılan militanlar bambaşka bir ideolojik dünyaya adım atarlar. 15 yılda kat edilen yol tümüyle terk edilmiştir. Bu nedenle, Dr. Hikmet'in "**Yol**" çalışma-

278 Komintern Belgelerinde Türkiye 2, sf. 82, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1993.

sının TKP içinde ya da Komintern organlarında herhangi bir ses getirmesi mümkün değildir.

"**Yol**"un tartışılmamış olması, hiçbir yankı yaratmaması esas olarak, TKP'nin ideolojik ve siyasal düzeylerde yerleştiği yeni konumla ilgilidir. İsmail Bilen'in Dersim hakkındaki değerlendirmesinde açığa çıkan siyasi tutumun "**Yol**" da ortaya konan tezlerle taban tabana karşıt olması bu durumu açıklar. Dr. Hikmet "**Yol**" da, Yusuf Mazhar isimli bir Kemalist gazetecinin Kürtlerle ilgili bir yazısından aktarma yapıyor ve ardından şunları yazıyordu:

"**Uygar**" Türk burjuva aydınlarının ezilen Kürt köylüsü hakkındaki düşüncesi budur: Kanı helal "**insan şeklinde yaratıklar**" bir "**Amerikan Kızılderililerinden oldukça gaddar ve zalim**"; "**bayındır bağlara inmiş vahşi hayvanlar**" "**bu yeni şeylerden, uygar eğilimlerden tamamen yoksun**"; "**bilinçsiz ve ilkel adamlar**" vb…

Kemalist burjuvazinin ideologluğuna göre, "**Kürtler adam olmaz**". Bir zamanki "**Türk ulusu adam olmaz**" lafı, şimdi Kürtlüğe özgü biçilmiş bir kaftan olmuştur. Şu halde madem ki adam olmazlar, bunun mantıksal sonucu kendiliğinden çıkar. Tıpkı "**uygar**" Avrupa korsanlarının ve korsan devletlerinin yaptığı gibi, "**uygar eğilimlerden tamamen yoksun**" olmayan kutsal ve aziz Türk kapitalizmine tarihsel bir misyon düşüyor: Avrupa beyazlarının yeryüzünden nam ve nişanlarını kaldırdıkları Aztekler ve İnkalar gibi, Kızılderililerden "**oldukça zalim**" olan Kürtleri dünyadan silmek!... Bilinen yok etme siyaseti"[279]

Dr. Hikmet'in konuya yaklaşımı klasik Leninist tutumdan besleniyor. TKP ve Komintern'in konuya yaklaşımı ise, bu tutumdan ne kadar uzak düşüldüğüne, İkinci Enternasyonal'in bu konudaki tutumuna geri dönüldüğüne işaret ediyor. Bu değişim sürecinin diğer önemli konularda nasıl sonuçlar yarattığını ileriki bölümlerde daha detaylı göreceğiz. Dr. Hikmet "**Yol**" da köylülüğü incelediği bölümde Kürt isyanlarının niteliğine ilişkin şunları yazmıştır:

"**Kemalizm kurulalı beri yalnız Doğu illerini kasaphaneye çeviren isyanlar, dünyanın her yerinde kolay kolay görülür köylü hareketleri değildir. Evet Kemalizmin, Kurtuluş**

279 Yol İkinci Cilt, sf. 460-461.

Savaşı'ndan beri ezberlediği ve aydın küçük-burjuva kuyrukçularının her şeyi yutmak ve sindirmek için kiralanmış kırkambar midelerine bir lök gibi indirdiği ve her gün her tür sayfalarında geviş getirdiği "devrimci lafebeliğine" bakılırsa, Doğu, "**karanlık kuyu**" cinsinden bir facia piyesi ve salt bir gericilik batakhanesidir. Fakat boş lafla hiçbir sorunun açıklanmadığını bilen insanlar için, Doğu isyanlarının maddi özü hiçbir zaman ne şeyhin sarığı, ne seyidin üfürüğü, ne derebeyin gösterişi değildir. Bütün bu etkenler sıfır değildirler. Fakat bu etkenlerin rol oynayabilmesi için maddi koşullar bulmaları gerekir. İşte Doğu illerindeki isyanların temel nitelikleri, köylü isyanları oluşudur."[280]

Dr. Hikmet, 1935 ve 1938 arasında süreklileşmiş tutuklamalar ve devamlı baskı altında Marksizm Bibliyoteği ve Emekçi Kütüphanesi yayınevleri ile bir dizi teorik ve siyasal esere imza atmıştır. Bu eserlerden çeviri olanlar: Marks'tan "**Gündelikçi İş ile Sermaye**", Lenin'den "**Karl Marks'ın Hayatı, Felsefesi ve Sosyolojisi**", Lenin'den "**Karl Marks'ın Ekonomi Politiği, Sosyalizmi Taktiği**", Engels'ten: "**Lüdvig Föyerbah ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**" ve Marks'tan "**Kapital**"in ilk cildinin ilk altı formasıydı.

Dr. Hikmet'in bu dönemde yayınladığı kendi eserleri: "**Edebiyatı Cedidenin Otopsisi**", "**Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı**", "**İnkılapçı Münevver Nedir? Henri Barbüs**", "**Emperyalizm Geberen Kapitalizm**" ve "**Demokrasi: Türkiye Ekonomi Politikası hakkında**" adlı çalışmalarıydı.

Dr. Hikmet'in devrimci mücadelede geçirdiği bu 15-16 yılda yaşananlar, onun baş eğmez tutumu, teori ve pratikte geliştirdiği yüksek düzeyle burjuvazinin devlet aygıtı tarafından ciddi bir tehdit kaynağı olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Onun inşa ettiği bükülmez devrimci irade en zorlu koşullardan devrimci umut ve inancı çıkarmaktadır.

'O uyurken bile devletin aleyhindedir'

TKP yöneticilerinin desantralizasyon kararı doğrultusunda geri çekildikleri bir dönemde, Dr. Hikmet'e ve Nazım Hikmet'e

280 Yol İkinci Cilt, sf. 298.

dönük büyük bir devlet komplosu gerçekleşmiş, bu komplo sonucunda ikili en uzun süreli tutsaklıklarını yaşamıştır.

1930'ların ikinci yarısında Almanya ve İtalya ile gelişen ilişkiler sonucunda 2000 Alman uzman Türkiye'de görev almıştı.[281] 1932 yılında Türk Tarih Tezi'ne karşı çıktığı için Türkiye'yi terk etmek zorunda kalan ırkçı-faşist profesör Zeli Velidi Togan 1938 yılında çıkarılan afla ülkeye dönmüş ve İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine yeniden başlamıştı.

1938 yılında tüm ağır baskılara rağmen yayınlanmakta olan sol içerikli kitap ve dergiler Bakanlar Kurulu'nun özel bir kararıyla toplatılıp yasaklanmıştır. Dünya koşar adım büyük bir paylaşım savaşına doğru yol alırken, Türkiye'de rejim giderek daha baskıcı, paranoyak ve acımasız hale gelmekte idi.

Dr. Hikmet, daha sonra, bu tutuklama ile ilgili yazdıklarında, bu tutuklamayı, ısrarla yasal yayın hamlesine karşı devletin verdiği bir yanıt olarak karakterize ediyor. O günleri şöyle anlatıyordu:

"**Günler geçiyor. Çevremdeki takip çemberi boyuna daralıyor. Kıvılcım Kütüphanesi'ni, Cağaloğlu yokuşunun, ağır Acem Seferathanesi duvarları altında sabah açıp, akşam kapıyorum.**"

"**Yokuşun aşağıya inen dönemecindeki kömürcü dükkanı sivil polislerin nokta gibi hiç bırakmadıkları üslerden en önemlisi oldu. Kılımı kıpırdatsam, kömürcü dükkanından bir baş uzanıp çekiliyor.**"

"**Dükkan ortağım tabelacı ayyaşa, günde beş altı posta hafiye uğruyor. Rumuzlu konuşmalarla, soluk alışım bile kontrol ediliyor. Karşımdaki, -şimdi milyoner, o zaman borçlu bir lino tipi almış, kırılan-matbaacı; bizim Salih Usta'nın sonra Sinan'a devredilen köhne matbaası... loş pencere gözlerinden, sinsi sinsi Kıvılcım Kütüphanesini casusluyorlar.**"

"**Alış veriş için gelen gidenlerin bile yolları kesiliyor.**"

"**-Ne aradın orada? Başka kütüphane mi bulamadın?.. E daha oraya adımını atarsan, görürsün göreceğini?**"

281 Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Dr. Cemil Koçak, sf. 175-176, TTK Yayınevi, Ankara 1991.

"Tehditler etkisini gösteriyor. Çıraklar giydirdiğim elbiselerle kaçıyorlar. Çalınacak ne varsa, yerinde bırakılmıyor."

"Nedir bu sıkılık?

"Emperyalizm" gibi tahrikçi kitabım beraat etti. Toplatmışlarken geri verildi. Bayar rejimi İnönü onanizmini de mi geçiyor?"

"Tabii Hitler'e yaranacaklar."[282]

"Giderek daralan takip çemberinin nedeni çok geçmeden anlaşıldı:"

"Birkaç hafta geçti, geçmedi. Akşamüstü, yanılmıyorsam Kıvılcım Kütüphanesini kilitlerken, bir sivil yaklaştı. Ufak bir soru için Müdüriyete dek çağırıyorlardı beni. "Ufak soru"ları pek bilirim..."

"Müdüriyette, hiçbir sivil, niye çağrıldığımızı bilmiyor. Ortalık kararmış. Beni beklemişler. Paldır küldür Adliye'ye gönderildim. Daktilom, falan kolaydı. Dönüşte alırdım!"

"Savcılık odasına girince, okunanı yanlış duyduğumu sandım. Donanma Kor Askeri Mahkemesi, beni gıyabımda tevkife karar vermiş. Kaçakmışım. Gıyap kararı alınmış."[283]

Dr. Hikmet üzerine ifade almak için polisin işkence yaptığı, o dönem Dr. Hikmet'e kitapların satışında yardım eden Kerim Korcan, yıllar sonra bu davayı anlattığı kitabında polisle aralarında geçen konuşmayı aktaracaktır:

"İplerin Doktor Hikmet'in elinde olduğunu söyleyeceksin."

"'Ya değilse?'"

"'Biz biliyoruz. Senin bilmediklerini de biliyoruz.'"

"'Öyleyse mesele yok.'"

'"Son derece cesur, kurnaz, atak bir adamdır o.'"

"'Yani?'"

"'Gözünü budaktan sakınmaz, var gücüyle devlete karşı yürür.'"

"Son derece yumuşak bir tavırdaydı. Sordum:"

"'Peki böyle bir adam benim gibi toy bir gence açılır mı?'"

282 Günlük Anılar, sf. 305-306.
283 Günlük Anılar, sf. 311-312.

"Düşünmeye vardı:"

"'Öyleyse başka birisi var, ezbere Hikmet'i karalayamam.'"

"Gözlerimin içinde bir şeyler aradı:"

"'Ama istersen harca gitsin pezevengi.'"

"'Kimi Aziz bey, kimi?'"

"'Doktor Hikmet'i, o uyurken bile devletin aleyhindedir.'"

"'Ölmezsek, aynaya bakacak yüzümüz olsun, onu karalayamam.'"[284]

Kerim Korcan, Dr. Hikmet'in siyasi polis tarafından nasıl algılandığını kendi öz deneyimine dayanarak bu şekilde anlatıyor. Bu büyük komplonun altında esas olarak devlete ait bu algılama yatıyor. Bu algılamadır ki, Dr. Hikmet'i bu kez 12 yıllık bir tutsaklığa götürüyor.

Siyasi tarihe 1938 Harbiye ve Donanma davaları olarak geçen bu büyük komplo, esas olarak, o dönem Dr. Hikmet ve Nazım Hikmet'i etkisiz kılmak için kotarılmıştı. Nazım'ın 1927'den sonra yasal planda oldukça etkili olan kendini ifade ediş tarzı ve Dr. Hikmet'in devlette oluşturduğu tedirginlik; ülkenin içine girmiş olduğu konjonktürde devlet güçleri açısından kabul edilemez hale gelmişti.

Harbiye ve Donanma davaları, devletin bu sesleri kısmak için tertiplediği bir komplodur ve yürütülüş biçimi de pek rastlanılmayan özelliklere sahiptir. Yavuz gemisinin sintinesinin dibinde tutulan Donanma Davası tutsakları, daha sonra donanmanın ana denizaltı gemisi olan Erkin'in sintinesine indirilirler. 10 Ağustos 1938 günü yargılamanın ilk celsesi Marmara denizinde hareket halinde olan Erkin'de açılır.

Marmara denizinde oradan oraya dolaşan Erkin, **"bir bakıyorsunuz Adalar açığında demirlemiş, bir bakıyorsunuz Erdek önlerine gelmiş. Birkaç gün sonra Silivri açıklarında demirlemiş."**[285]

Örneği pek görülmemiş bu yargılama, Marmara denizinde hareket halinde denizaltı gemisinde sürdürülüyor. Yargılama

284 Ateşten Köprü, Kerim Korcan, sf. 207, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Temmuz 1988.

285 Sintinenin Dibinde, Emin Karaca, sf. 146, Gendaş Yayınları, İstanbul 1999.

sonuçlanıyor, ağır cezalar veriliyor. Dr. Hikmet, aleyhine delil olmadığını dile getirip, delillerin gösterilmesini istiyor. Verilen yanıtı anılarında şöyle ifade ediyor:

"**Savcı (Mareşal'ın gönderdiği ikinci özel askeri savcı) Yarbay Şerif Budak, Almanya'da Spartaküs hareketini örnek getirdi. "Bir kıvılcım bazen koca bir dritnotu berhava eder, bir ülkeyi yangına verir**" gibi parlak edebiyat örnekleri yağdırdı. Sonra, "**Saf**"taki "**a**"yı "**dört elif mikdarı**" uzata uzata aynen şöyle dedi:"

"**-Doktor Hikmet için delil arayacak kadar saafdil değiliz.**"[286]

Faşizmin azgınlaşması bu tür uygulamaların egemen olmasını birlikte getiriyor. Ülkede egemen olan güçlerin niteliği bu yaşananlarla birlikte daha da berraklaşıyor. Sosyalizm mücadelesine sadık kalmanın, devrimci faaliyeti kesintisiz biçimde, cüretkar bir tarzda sürdürmenin ağır bedeller gerektirdiği bir kez daha kanıtlanıyor.

Dr. Hikmet cüretinden, direngenliğinden ve üretkenliğinden hiç vazgeçmeden anıtsal bir devrimci kimlik inşa ediyor.

30'ların Üretken devrimci kadını: Fatma Nudiye Yalçı

Dr. Hikmet'in legal yayınlar döneminde ismi ön plana çıkan bir devrimci kadın portresi ile karşılaşıyoruz: Fatma Nudiye Yalçı. Fatma Nudiye, hem Marksizm Bibliyoteği'nde, hem Emekçi Kütüphanesi'nde Dr. Hikmet'le birliktedir. Çevirileriyle yayın faaliyetine katkı sunarken, "**Sosyete ve Teknik**" adlı kitabı yazmış ve yayınlamıştır.

1 Ocak 1937'de yaşanan tutuklamada onun da gözaltına alınıp sorgulandığını ve serbest bırakıldığını biliyoruz.[287] Yalçı, yazdığı hikayeler nedeniyle sorgulanıyor ve serbest bırakılıyor. Fatma Nudiye'nin sosyalist düşünceleri popülarize ettiği çocuk hikayeleri yazdığı bilinmektedir.[288]

286 Günlük Anılar, sf. 319.

287 Nazım Hikmet'in Siyasal Yaşamı ve Davaları, Atilla Coşkun, sf. 302, Cem Yayınevi, İstanbul 2002.

288 Fatma Nudiye Yalçı'nın çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için BKZ. Fatma Nudiye Yalçı Hayatı ve Eserleri, Derleyen: Ahmet Kale, Rezan Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2012.

Dr. Hikmet'in 30'lu yılların ortalarından itibaren Fatma Nudiye ile bir ilişki yaşadığını biliyoruz. Nasıl tanıştıklarını ve bu beraberliğin nasıl geliştiğine ilişkin tek kaynak, Donanma Davası belgeleri arasında bulunan ifade metinleri. Bu metinde Dr. Hikmet'in şunları söylediği ifade ediliyor:

"Neşriyat sahasında Marks ve Engels'in kurduğu Diyalektik Materyalizm sistemini kullandığını ve bu sahada Türk okuyucularını tenvir etmiş olmak için eseri halinde on beş eser telif ve tercüme olarak neşrettiğini, Kerim'i kütüphanesine sık sık geldiği için iyi tanıdığını, Fatma Yalçı ile fikir beraberliği olduğunu ve Kıvılcım Kütüphanesinin müşterek malları bulunduğunu Kerim'le Kara Bela adlı kitabın formalarını dağıttıklarını ve Eskişehir'de sürümünü temine çalıştığını, fikir ve iş arkadaşı olduğunu söylediği Fatma'yı 935 senesinde Kerim Sadi'nin evinde tanıdığını, Fatma'nın kütüphanenin açılmasında nakden yardım ettiğini beyan eylemiş..."[289]

Fatma Nudiye'de ifadesinde Dr. Hikmet'in ifadesini teyit etmektedir:

"Dr. Hikmet'le Kerim Sadi'nin evinde tanıştıklarını, Hikmet'in halen mesai arkadaşı ve ticaret ortağı olduğunu, Kıvılcım Kütüphanesi her ne kadar doktorun namına ise de sermaye ve mesailerinin müşterek bulunduğunu, fikri içtihat serbest olduğuna göre kendisinin (Marksist) bulunduğunu, Kerim'in komonistliğe ait kitaplar aldığını hatırlayamadığını, belki Dr. Hikmet'in hatırlayacağını, Dr. Hikmet Kara Bela adlı kitabı Kerim vasıtasıyla Haliç mıntıkasına dağıttırdığını, kendi eserlerinin hemen hepsinin menedilmiş olduğunu, sekiz seneden beri yalnız Rus konsoloshanesinde Türkçe dersleri verdiğini ifade etmiştir."[290]

Legal yayın döneminde çiftin hemen her şeyi paylaştıkları biliniyor. 1904 yılında İstanbul'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Fatma Nudiye, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirmiştir. Kendi ifadesinden 20'lerin sonundan itibaren Sovyet Konsolosluğu'nda çalıştığını öğreniyoruz.

289 Nazım Hikmet'in Siyasal Yaşamı ve Davaları, sf. 302.
290 Nazım Hikmet'in Siyasal yaşamı ve Davaları, sf. 303.

Fatma Nudiye, Emekçi Kütüphanesi tarafından yayınlanan Marks'tan "**Enternasyonal İşçiler Cemiyetini Açış Hitabesi**"ni ve Engels'ten "**Marksizmin Prensipleri**"ni çevirmiştir. Telif eseri "**Sosyete ve Teknik**" ise, büyük ölçüde Engels'in "**Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**"ne dayanmaktadır.

İkilinin tutkulu bir beraberlik yaşadığını, siyasi ve entelektüel ortaklıklarının son derece güçlü olduğunu biliyoruz. 30'ların bu cesur ve bağımsız kadını gerçekten önemli niteliklere sahiptir. Her şeyden önce, özellikle, o dönemin sol hareketinin bir belirleyeni olan "**erkekler dünyası**" içinde kendi bağımsız varoluşu ile yer almayı başarmıştır.

Dr. Hikmet'in çok yönlü saldırılar altında insanüstü bir direnç ve kararlılıkla mücadele ettiği o yıllarda, onunla birlikte olmayı seçmesi kolay verilebilecek bir karar değildir. Fatma Nudiye bu tercihi yapmış ve bu tercihin bedellerini her düzeyde ödemiştir.

Entelektüel iklimin son derece kurak olduğu bu baskı yıllarında, entelektüel üretkenliği ve siyasi cesaretiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Dr. Hikmet anılarında bir yerde Fatma Nudiye ile yaşadıkları beraberlikten söz eder:

"**Vasıf'la Hasan'a acı eleştiriler yaptığım gün, onlar Reşat'a karşı beni savunduklarını söyledilerdi. Güldümdü. Türkiye'de 1925'ten beri ilk defa sistemli Marksizm yayınlarıma devam ettim. Türkiye'de 'Stalin olmak' isteyenler için bu yayınlarım suç elemanı olabilir miydi? Özel yaşantımdan da, yalnız yayın işlerinde yardımı dokunan Fatma Yalçı adlı kadına karşı haksız imalarla karşılaştım. Bu imaların, tahmin ettiğim gibi, küçükburjuva çekememezliklerinden ileri geldiği sonraki olaylarla ispatlandı.**"[291]

Fatma Nudiye hakkında yapılan dedikodular ve mesnetsiz bazı iddiaların kaynakları ve nedenlerini ileriki bölümlerde göreceğiz. TKP'nin desantralizasyon kararı doğrultusunda tasfiyeye doğru gittiği günlerde Fatma Nudiye Dr. Hikmet'le birlikte devrimci görevlerine sahip çıkmış, bu nedenle devletin şiddetiyle yüz yüze gelmiştir. Devrimci düşünce ve eylemlerde ısrar edenlerin hedef alındığı Donanma ve Harbiye davaları Fatma Nudiye'yi de kapsamıştır.

291 Günlük Anılar, sf. 260-261.

Fatma Nudiye, Donanma Davası tutuklaması sonucu 10 yıllık bir hapis cezası almıştır. Tutsaklık yıllarını, Sultanahmet ve Sinop hapishanelerinde geçirmiştir. 1947 yılında serbest kalmıştır. Gerek sorgusunda, gerekse mahkemede son derece net bir devrimci tutum geliştirmiştir. 30'ların öncü kadını Fatma Nudiye, hapishane çıkışında mücadeleye devam etmiştir.

50'li yılarda Dr. Hikmet'le birlikte Vatan Partisi sürecinde aktif olarak yer almıştır. Vatan Partisi tutuklaması nedeniyle tekrar hapishaneye girmiştir. 50'lerde Dr. Hikmet'le özel ilişkileri bitmiştir, ancak siyasi ve entelektüel ortaklıkları yaşamlarının sonuna dek devam etmiştir.

30'larda Dr. Hikmet ile Fatma Nudiye'nin ürettikleri her yeni kitapta, sadece "**parlak bir kitap**"ı değil, "**savaşçı bir hayat**"ı da duyumsamaları, bunu benliklerinde, tüm varlıklarında hissetmeleri; bütün yaşamları gözönüne alındığında son derece doğal değil midir?

Varlıklı bir ailenin ayrıcalıklı bir çocuğu olarak dünyaya gelen, ancak devrimci mücadeleye katıldıktan sonra tüm yaşamını bu mücadele ile şekillendiren ve yaşamının sonuna kadar aynı devrimci inat ve iradede ısrar eden Fatma Nudiye, kopup geldiği sınıfın tüm ayartmaları karşısında sınıfsal tercihini net bir biçimde yapmıştır.

Zengin bir düşünsel temelden beslenen sınıfsal ve siyasi tercihi, Fatma Nudiye'nin geliştirdiği yaşam üslubunun önemli bir kaynağıdır. Henüz 30'larda yazmış olduğu "**Sosyete ve Teknik**"e düştüğü ithaf notu olan "**Sadece boş zamanlarını değil, tüm zamanını inkılaba adayan Hikmet Kıvılcım yoldaş'a ithafımdır**"ın, Dr. Hikmet'in tüm bir yaşam pratiği ile karşılık bulmasının da bu üslupta kuşkusuz önemli bir payı vardır.

Fatma Nudiye, 50'li yıllarda Vatan Partisi'nin kültür komitesini yürütmüştür. Dr. Hikmet'le sık sık bir araya geldikleri ve özellikle tercüme çalışmalarında ortak mesai harcadıkları dönemin tanıkları tarafından dile getiriliyor.

Güven, sevgi ve yoldaşlık temeline dayalı ilişkilerinin yaşamlarının sonuna dek sürdüğünü dönemin tanıkları ifade ediyorlar. Fatma Nudiye tedavi olmak için son yolculuğuna çıkarken yanı başında yine Dr. Hikmet vardır. Fatma Nudiye tedavi

amacıyla gittiği Bulgaristan'ın Varna şehrinde 1969 yılında yaşama gözlerini kapatıyor.

Dr. Hikmet Donanma Davası'nda on beş yıl hapis cezası alıyor. Tutsaklar önce Sultanahmet hapishanesinde tutuluyorlar. Tutsakların bir bölümü Sinop hapishanesine gönderiliyor. Fatma Nudiye de Sinop'a gönderilen tutsaklar arasındadır, 10 yıllık tutsaklığını Sinop hapishanesinde geçirecektir.

Dr. Hikmet'le Nazım Hikmet çeşitli yollara başvurarak, cezaların uygulanmasını engellemeye dönük girişimlerde bulunurlar. Memet Fuat bu girişimler hakkında kitabında bilgi vermektedir:

"**Hikmet Kıvılcımlı Ceza Muhakemeleri Usulü Yasası'na göre bazı hastalıklar nedeniyle, Adli tıp Raporu alarak, "hürriyeti bağlayıcı cezaları**" erteletme olanağı olduğunu biliyor, bu yolla bir süre serbest kalıp yurtdışına çıkmaya çalışmaktan başka çare kalmadığını düşünüyordu. Bir takım ilişkiler kurup işlemlere başlamıştı bile.

Nazım Hikmet, İstanbul Tutukevi'nden Piraye'ye yazdığı, 23 Mart 1939 tarihli mektubunun sonunda şöyle diyordu:

"**Hikmet yarın belki tıbb-ı adli'ye gidecek ve belki de çıkacak.**"

"**Bahtiyar.**"

"'**Ben ne vakit çıkacağım, yani hürriyetim olan sana kavuşacağım, karıcığım?**'"

Beş gün sonra yazılan, 28 Mart 1939 tarihli kısa mektup ise şöyleydi:

"'**karıcığım,**"

"'**Dr. Hikmet bugün altı ay tebdili hava alarak çıktı. Bel kemiğinde verem varmış acıdım.**"

"'**Benim ellerim ve ayaklarım şişmekte devam ediyor. Siyatik ağrılarım da keskinleşmekte.**"[292]

Dr. Hikmet anılarında o günleri canlı bir biçimde anlatıyor:

"**Bir yıl yatmadık. "Aman paşa bir kanun yolu bul**" çatlağından 6 ay tebdil havaya çıktık. Ben kimseye başvurmadım. Nazım'ın sonradan anlattığı: O, bizim Stalin adayına uğramış.

292 Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 252.

Stalin adayı "**Hayır**" buyurmuş. Kimsenin 15 yıl hükümden kaçmamasını, besbelli "**Parti**" adına dikte etmiş. Nazım, tekrar yakalanıp içeriye atımları nedenini, R. F'ın (Reşat Fuat) o direnişine uymak zoruna bağlıyordu. Oysa ben kendine son polis müdürü yoklatmasından sonra, bir dakika bile eğlenmemesini öğütlemiştim."

"**Kendi öğüdüme kendim uydum. Hatay'dan, Halep-Şam-Beyrut'a geçtim. Şam'da, Arslan Bekdaş lider, beni tanımadı. O gün Fransız polisi Komünist bürolarına baskın yaptığı için, pek zamansız geldiğime hayıflandı.**"

"**-Bir pasaport bulsanız?**"

"**-Esef ederim. Biz sahte evrak mı yaparız?**"

"**-Ya! Nerede kalsam sizce?**"

"**-Haleb'e gidin. Oradakiler (sırıtarak) zaten Türk tohumu'durlar.**"

"**Almıştım haberi. Bu Suriye Komünist Partisi liderine ekşiyemezdim. Beni tanımadığında haklıydı. Nazım'la Kutva'da birlikmişler. Onun Trotskistlikle Parti'den atılmış olduğunu bilmiyordu:**"

"**Döndüm Halep şehrine. Şefik Ağa'ya yıldırım acelesiyle yazdığım mektubun cevabı gelmemişti.**"[293]

Dr. Hikmet Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş'tan destek alamamıştır. Halep'e döner, Şefik Hüsnü'ye yazdığı mektuba yanıt gelmemiştir. Suriye'de kalma olanağı yoktur. Ülkeye dönmek zorunda kalır ve ülkeye girişte yakalanır. Yeniden Sultan Ahmet hapishanesine götürülür. Nazım Hikmet ve Kemal Tahir hapishanededir.

Nazım Hikmet yurt dışına çıkış konusunda Reşat Fuat'la görüşme yaptığını, ancak Reşat Fuat'ın parti adına alınan cezaları tamamlamak için hapishaneye dönmelerini istediğini ifade etmiştir.

Bu süreçte yaşanan bu olaylara dair bir tanıklık, o dönem parti merkezinde yer alan Mehmet Bozışık tarafından yıllar sonra dile getirilmiştir:

293 Günlük Anılar, 237-238.

"**Bir diğeri de Nazım Hikmet'le ilgili yaptığımız hataydı. 1938'de Harp Okulu ve Donanma davalarından toplam 35 yıla mahkum edildikten ve verilen cezalar temyizce onandıktan sonra Nazım Hikmet'le Hikmet Kıvılcımlı'yı sağlık nedeniyle 6'şar aylığına serbest bırakmışlardı. Bir partili aracılığıyla Nazım Hikmet bana haber saldı, durumun partide görüşülmesi için. Şöyle demiş Nazım Hikmet: Bizi serbest bıraktılar. Bizi ya "yukarıya**" kaçırın ya da burada saklanacak bir yer gösterin. Kendi imkanlarımızla kaçacak olursak da, Komintern'e bizim Parti'nin bilgisi dahilinde kaçtığımızı bildirin."

"**Ben parti yetkililerine Nazım Hikmet'in bu talebini ilettim. Toplandık. Toplantıda ben, Halil Yalçınkaya, Zeki Baştımar ve Reşat Fuat vardı. Reşat Fuat şöyle bir yorum yaptı: "Burjuvazi, Yavuz meselesinde Nazımları cezalandırmakla hatalı olduğunu anladı. Bu yüzden serbest bıraktı. Tekrar tutuklayacak olsa neden serbest bıraksın. Bu nedenle kaçmalarına gerek yok**". Biz öteki yoldaşlar da Reşat Fuat'ın düşüncesine katıldık. Kaçmaları ya da saklanmaları konusunda hiçbir şey yapmadık. Bu yüzden boşu boşuna 12'şer sene hapis yattılar. Bunu şimdiye kadar hiç kimselere anlatmamıştım."[294]

Bozışık'ın bu tanıklığını doğrulayan bazı bilgileri Dr. Hikmet anılarında veriyor. Daha sonra Reşat Fuat'la yaptığı bir görüşmede bu konunun gündeme geldiğini; Reşat Fuat'ın kendisine Şefik Hüsnü'nün mektubuna yanıt verdiğini, yanıtın ülkeye dönüp hapishaneye girmesi yönünde olduğunu ifade ediyor.[295] Dr. Hikmet, hayatının son aylarında bu konuda şunları yazıyor:

"**Şimdi kırgınca hesaplıyorum. Ömründe iki ay Hitler'in, iki yıl Mustafa Kemal'in Hapishanesi'nde yatmamış insan, doğruysa, o zamana dek te, en çok yatmış bana: 'Dön 15 yılını tamamla' diyebilmiş midir?.. Bunu öğrenmek için ömrümün yeteceğini ummuyorum.**"[296]

Dr. Hikmet ve Nazım Hikmet'e ilişkin tutumu partinin her türlü hakkaniyet ve yoldaşlık ölçülerinden kopmuş olduğunu çıplak bir biçimde ortaya koymaktadır. Birkaç yıllık tutsaklık-

294 Eski Tüfeklerin Sonbaharı, Emin Karaca,sf. 25, Gendaş Yayınları, İstanbul, Ekim 1999.
295 Günlük Anılar, sf. 243-244.
296 Günlük Anılar, sf. 244.

tan sonra Sovyetler'e giden, orada işkence ve tutsaklıktan gelmiş komünistler için inşa edilmiş rehabilitasyon merkezlerinde özel bakım gören TKP "**lider**"leri ve yıllardır devletin zulmü altında Komünizm bayrağını yükselten, ancak 15 yıllığına tekrar hapishaneye dönmesi istenen Dr. Hikmet…

Sovyetler Birliği'ndeki bakımevlerini ve 1929 tutuklamasının ardından Sovyetler'e gittiğinde bu bakımevlerinden birinde kalırken, birkaç günlük bir dinlenme için bu evlerden birine gelen Dimitrov'la tanışmasını İsmail Bilen 70'li yıllarda Yeni Çağ dergisinde yayınlanan yazısında detaylı bir biçimde anlatmıştır.

Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'ın bu tutumlarında yaşanan yozlaşmanın yanı sıra, o dönem içine girilmiş olan desantralizasyon sürecinin de rolü olmalıdır. Dr. Hikmet'in hapishaneden 6 aylığına çıkış tarihi Mart 1939'dur. Şefik Hüsnü'nün Fransa'dan Türkiye'ye dönüş tarihi ise Ağustos 1939'dur. Mektupların yazıldığı tarihte Şefik Hüsnü'nün Türkiye ile temaslarında olumlu gelişmeler yaşanmakta ve dönüş hazırlıkları yapmaktadır. Bu bağlamda, Şefik Hüsnü'nün kendi durumundan hareketle temelsiz bir iyimserliğe kapılmış olabileceği akla gelmektedir.

Devlette bir yumuşama eğiliminin varlığına dair bu temelsiz iyimserlik, TKP'nin yeni girmiş olduğu siyasal ve ideolojik rotasına uygundur. TKP, bu temelsiz hayallerle epey bir zaman oyalanmıştır. Ancak Dr. Hikmet ve Nazım Hikmet'in ödedikleri bedel çok ağırdı.

Bu zaman kesiti içinde yirminci yüzyılın en büyük askeri çatışması olan II. Emperyalist Paylaşım Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlamıştı. Hızla dünyanın pek çok parçasına yayılıp her yanı kana ve ateşe boğan bu büyük savaş 15 Ağustos 1945 yılına kadar devam etti.

İradeyi bir sanatçı titizliği ile parlatmak

Dr. Hikmet, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir, 1940 yılının Şubat ayında Sultanahmet Hapishanesi'nden Çankırı Hapishanesine sevk edilirler. Burada kendilerine bir oda verilir. Nazım Hikmet 9,5 ay sonra Bursa hapishanesine sevk edilir. Dr. Hikmet ve Kemal Tahir Çankırı hapishanesinde kalırlar. Üçlünün Çankırı'ya geliş öyküsünü tanınmış opera sanatçısı Semiha Berksoy'a 16. 2. 1940 tarihinde yazdıkları ortak mektuptan

öğreniyoruz. Dr. Hikmet mektubunda nasıl bir yolculuk yaptıklarını ve kapatıldıkları odayı anlatıyor:

"Bu mektubun hakim psikolojisini şu sebeplerde görüyorum: İstanbul'dan Çankırı'ya kadar uzun ve müzmin, tren zelzelesile geldik. Gece zelzeleden yeni kurtulmuş gibi tavnı sahici yıldızlarla süslü bir karanlık odaya sığındık. Ve nihayet sabahleyin, sanki ansızın yer yarıldı ve biz toprağın içinde rutubetli bir mahzene düştük."[297]

Tren yolculukları iki gün sürmüştür. İki günlük yolculuktan sonra, yağmurlu bir gece yarısı Çankırı'ya ulaşıyorlar. Kemal Tahir mektubunda Çankırı'ya gelişlerini detaylı olarak anlatıyor:

"Peronda çamurlu ve uykulu insanlar vardı. Biz üç arkadaş, Nazım, Dr. Hikmet ve ben, beklenmeyen bir seyir olduk. İki şişman zat, bizi jandarmaların arasında daha yakından görmek için kocaman seslerle büyük birer fedakarlık yapar gibi gazete aldılar. Sivil bir polis neferi dünyadaki bütün belediye reislerine yetecek kadar ciddi, etrafımıza toplanan köylü çocuklarını ve hamalları dağıttı."[298]

Çankırı'daki jandarma karakoluna sırtlarında yatakları ile getirilen üçlünün nasıl bir mekanda tutulduğunu Kemal Tahir anlatıyor:

"**Kapısının üstünde "emniyet odası**" diye yazılı bir aralıkta yatacakmışız. Emniyet odasında neler bulunur? Tahmin edemezsiniz. Duvar dibine sıralanmış beş numaralı gaz lambası. Dolu ve boş gaz tenekeleri. Eski paçavralar."

"Elektrik söndüğü için bir lamba yaktılar. Denkleri acele acele açtık. İki gün iki geceden beri ilk defa yatağa yataca-ğız. Odanın dışarıya penceresi yok –malum ya "emniyet oda-sı"- iki penceresi de başka odaya açılıyor. Bu pencereler de camsız. Baktıkları oda jandarmaların yemekhanesi. İki masa ve bir sürü yaramaz çocuğun şimendifercilik oynamak için dizdiklerini zannetdirecek şekilde arka arkaya sıralanmış iskemleler. Derhal yattık. Kapıyı kilitlediler. Dışarıda nöbetçinin ök-

297 Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), sf. 50, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2008.

298 Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), sf. 45.

sürüğü, nalçalı ve sert ayak sesleri, çamurlu bir kasaba şehri. Odanın ismi (emniyet) ama tavanı yok, gökyüzünü görüyoruz. Bulutların arasında unutulmuş bir yıldızı seyrederek uyuduk."[299]

Kemal Tahir odayı ve nasıl yerleştiklerini anlatıyor:

"Odamız o derece rutubetli ki havası ıslak bir tülbent gibi insanın yüzüne yapışıyor. Üç tane karyola verdiler. Ortada iki kişinin ayakda durabileceği kadar yer kaldı. Köşeye bir saç soba kurduk. Duvarların altına (süslü dursun) diye kırmızı boya sürmüşler. Elbiselerimizin etekleri, ellerimiz, yüzümüz kıpkırmızı oldu. Maazallah dostlarımız görse (işte zamirleri yüzlerine vurdu) diyecekler. Çaresiz kırmızı kağıtlar alarak süs boyalarının üstünü çepeçevre kapattık. Size son gün oradaki odamızı tarif etmiştim. Şimdi burayı da anlatayım:"

"Hemen iki kitab rafı yaptırarak duvara çiviledik ve resimler astık. İki minyatür, Leonarda Davinçi den iki portre: bir danesi (Jokond) ve sizin resminiz."

"Size bu mektubu yazarken saat gecenin on biridir. Nazımla doktor tekrar duvarlara hücum ettiler. Yeni resimler asıyorlar. Bir minyatürle yerli peyzajın arasına İtalyan klasiklerinden birinin kadın portresini koydular. Bu köşeye altı dane minare çivilendi. Yan yana iki afiş asdılar. –Laf aramızda bizim oda, az bir gayretle yukarıda tarif ve tasvir ettiğim jandarma yemekhanesi duvarına benzeyecek.-

"Ev eşyalarımızın noksanlarını süratle tamamlıyoruz. İki teneke ibrik ve iki gaz tenekesi satın aldık. Küçük bir tahta dolab yaptırdık. Bize üç masa ile bir iskemle verdiler. Masaların üstünü kırmızı kağıtlarla kapladık. –Hep böyle konuşuyorum. Fakat bütün işleri yapanlar Nazımla doktordur. Ben arka üstü yatarak (aferin), (bravo), (mükemmel), (harikulade) diye gayret veriyorum. Onlara sorarsanız tenbellik ediyormuşum, halbuki böylece çalıştığıma kani olduğum için vicdanen müsterihim."[300]

Kaldıkları odanın duvarlarının resimlerle donatılması hakkında Dr. Hikmet şunları yazıyor:

299 Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), sf. 46-47.
300 Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), sf. 48-49.

"Biz toprağın içinde rutubetli bir mahzene düştük. Orada gömülüb kalacak mıydık? Hayır. İçimizde, kalınlığındaki porfir taş duvarlara karşı beşeri yüreğin her şeyi eriten yumuşak ihtilali ayaklandı. 'Bu duvarlar bizi öldüreceğine biz onları yere sereceğiz' dedik. Renkli kağıtlar, tablolar, fotoğraflardan ibaret silahlarımızla hücuma geçtik. O zaman güzel sanatın gayet pratik, gayet konkret bir zaferine şahit olduk. Duvarları yenmiş, duvarları öldürmüştük. İsyan bizim doğuştan gelen meşrebimizdi. Fakat bu manevi ve dilsiz ihtilalde bizim zafer levhalarımızı kalın zindan duvarlarının alnına çakan vasıta ve silah sizdendi. Bütün resimleri siz getirmişdiniz. Biz, ölüm kadar soğuk duvarlarda güzel sanatın zaferini bir sanatkarın hediyeleri sayesinde okumuşduk ve o sanatkar sizdiniz."

"Böylece, güzel sanatın gıdasını burada, hatta bir yer altı mahzeninde biz öbür dünya insanları arasında bile peynir ekmek kadar zaruri ihtiyaç şekli de görününce, niçin daha ilerisine gitmeyelim? Niçin güzel sanatın en kütlevi, en sari tecellisini, sesin zaferini de istemeyelim? Niçin sizin sesinizi de dinlemeyelim?"[301]

Dr. Hikmet soğuk zindan duvarları ile savaşta sanatın önemli bir araç olduğunu vurguluyor. Bu araçlara sahip olmadan, bunca yıl soğuk duvarlara teslim olmadan yaşayabilmek gerçekten çok güçtür. Ancak böylesi mücadele araçları geliştirebilen savaşçılar böylesi koşullardan, devrimci mücadelenin ölmez eserlerini çıkarabilirler.

Semiha Berksoy bir ay sonra yazdığı bir mektupta şunları söylüyor:

"Kemal bey ve Hikmet bey nasıllar Hikmet bey oraya gramafon getirtecekmiş diye işittim! Bu böyle ise sizlere 8 plak gönderebilirim."[302]

Semiha Berksoy plakları hapishaneye yolluyor. Plakların ardından kendisi hapishaneye ziyarete geliyor, daha sonra o günleri anlatıyor:

"O günlerde Nazım, Çankırı hapishanesinde kalıyordu. Nazım Hikmet, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı, birlikte, aynı

301 Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), sf. 51.
302 Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy, sf. 55.

yerdeler. Nazım Hikmet sevgilim ya, ben de onu ziyarete giderken süslenip püsleniyorum. Üzerimde Avrupa'dan aldığım kürküm, takma kirpiklerim, başımda gösterişli bir kuşlu şapka... Çankırı ise köy gibi bir yer. Az gelişmiş, yoksul bir Anadolu kenti."

"Benim içim içime sığmıyor. Sevgilimi göreceğim. Nazım, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı bir küçücük köhne hapishane odasında karşılıyorlar beni. Orta yerde minicik, dört köşe bir masa var. Üstüne pembe bir kağıt sermiş ve süslemişler böylece masayı. Oturup konuşuyoruz. Dört tane yumurta kırmışlar bir sahana. Orta yere getiriyorlar. Bir de çilek reçeli var. Küçücük bir fincanda. Onu Nazım'la benim arama koyuyorlar. Ben de, yahu ne anlayışsızmışım, sanki hiç reçel yememişim gibi, Nazım'la birlikte o reçeli yiyorum. Bendeki akla bak! Giderken bir şeyler götürsene! Onlar sıkıntı içinde, açlık ve kaba saba urbalar içinde. Ben kürkler içinde."[303]

Semiha Berksoy'un o günlere, tutsakların yaşam koşullarına dair tanıklığı bu şekildedir. Dört duvar arasına kapatılmış, yoksulluk ve olanaksızlıklarla kuşatılmış devrimciler teslim olmuyorlar; paradoksal biçimde ülkenin bilim ve kültür hayatında silinmez izler bırakacak eserler bu koşullar altında üretiliyor.

Dr. Hikmet mektubunda, "**Bu duvarları yere sereceğiz**" diyor ve bunu başarıyor. Yüksek düzeyli devrimci irade ve inat, "**Metafizik Sosyolojiler**", "**Diyalektik Üstüne Araştırmalar**", "**Osmanlı Tarihinin Maddesi**", "**Devrim Nedir?**", "**Tarih devrim Sosyalizm**" gibi, Marksist teorinin ölmez eserlerinin üretilmesini sağlıyor.

Nazım "**Memleketimden İnsan Manzaraları**"nı bu koşullarda yazıyor.

Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayınlanan roman notları arasında, Dr. Hikmet'i bir portre olarak işlediği bir bölüm bulunuyor. Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in hapishanedeki çalışma ortamını ve tarzını anlatıyor:

"Pencerenin önüne bir masa koyuyordu. Bu masanın üstünde, sarı parlak bezle yapılmış küçük bir minder vardı. Son-

303 Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy, sf. 7.

ra gelip bir açılır kapanır iskemle, bir hazır Frenk gömleği kutusu alıyordu. Bunları da penceredeki masanın yanına koyduktan sonra geri dönerdi. Bu sefer de iki büyük mukavva taşıyordu. Arkadan kitapları ve kağıtları götürüyordu. Bunlar, bir küçük Larus, bir diğer lügat kitabı, Larus neşriyatından, Milletler Umumi Tarihi formaları, bir sürü eski gazete içine sarılmış notlar. Bunların taşınması tamamlanınca, bir diğer tahta planşın üzerinde kartonlar, parlak el işi kağıtları, resim kağıtları, palet şeklindeki küçük mukavvalara yapıştırılmış en ucuzundan sulu boya ki boyalar birer 20 para kadar küçük yuvarlaklardan yedi sekiz tanedir."[304]

Dr. Hikmet'in dört duvar arasına kapatıldığı uzun yıllar boyunca teorik ve siyasal çalışmalarının yanı sıra resim ve marangozlukla da uğraştığını biliyoruz. Kemal Tahir portre denemesinde bu konuda bilgiler veriyor. Kemal Tahir'in sözünü ettiği notlar, pek çok farklı konuya ilişkin, kitaplarını yazarken yararlandığı okuma notlarıdır.

Dr. Hikmet 60'lı yıllarda bu notlarına ilişkin bazı bilgileri Nizamettin Üstündağ'a vermiştir. O dönem henüz yayınlanmamış olan "**Metafizik Sosyolojiler**" adlı kitabının daktilo edilmiş metnini okuması için Üstündağ'a vermiştir. Üstündağ metni okuduktan sonra Dr. Hikmet'e hapishanede bu kadar kaynağa nasıl ulaşabildiğini sormuş. O, dışarıda bulunduğu dönemlerde okuduğu kitaplardan bu notları çıkardığını, tutsak olduğu zamanlarda annesinin bu notları ona ulaştırdığını ve böylece bu notlardan yararlanmayı başardığını anlatmış.

Devrimci irade ve yaratıcılıkla en zorlu koşulların dahi aşılabileceğini gösteren bu örnek, onun çalışmalarını incelediğimizde çok daha açık biçimde gözler önüne seriliyor. O dönemim Türkiye'sinde, ücra şehirlerin hapishanelerinde elden geçirilmiş olan materyal gerçekten olağanüstüdür.

Kemal Tahir'in bu denemede söz ettiği materyaller, o dönem "**Tarih Tezi**" üstüne çalıştığını gösteriyor. Kemal Tahir denemesinde Dr. Hikmet'in çalışma tarzını anlatmayı sürdürüyor:

"**Pek uzaklardan fark edilecek derecede kalın ve renkli olan lugatlar pencere içine sıralanıyordu. Bunlar her zaman pen-**

304 1950 Öncesi Hapishane Notları, Kemal Tahir, Yayına hazırlayan. Cengiz Yazıoğlu, sf. 256-257, Bağlam Yayınları, İstanbul, Mart 1991.

cerenin sol tarafına konulur, sağ tarafına eski gazete tomarları istif edilirdi. Kırılmayan cinsten koyu kahve rengi bir bardak bu iki cenahın merkezinde yer alıyordu. Bu bardak daima su ile dolu bulunurdu. İçinde mevsimine göre bir gül, bir karanfil, bir hanımeli çiçeği, yahut da herhangi bir yeşil ağaç dalı bırakılırdı. Mukavvalardan birisi güneşe karşı siperlik vazifesini görmek için pencere demirlerinin arasına, yukarıya doğru, başına gölge verecek şekilde sokulurdu. Öteki büyük mukavva kutuya not kağıtlarını iğne ile iliştirerek önüne mufassal bir çalışma planı hazırlamış oluyordu."[305]

"Lugatte Fransızca bir kelimeye bakmak lazım gelince, önünde duran kelimenin ilk harflerine dikkat etmek için uzun bir ceht sarfeder, aynı cehtin mütekabisini, lügatin yapraklarını çevirirken harcardı. Lugatte kelimeyi bulunca, üst üste birkaç kere okur, altında gizli bir mana daha varmış gibi uzaklara dalıp düşünür, sonra lügati kapayacak olur, birkaç yaprak çevirir, tekrar acele eski sahifelere dönerek aradığı kelimeyi bir daha ve iki misli dikkatle okurdu. Ondan sonra gömlek kutusunun bir köşesinde, yukarıya kadar istif edilmiş, siyah kaplı, küçük cep defterlerini ortaya çıkarırdı. Bu cep defterleri 20-25 kadardılar. Bu adet ne eksilir, ne ziyadeleşirdi. Tamamiyle dolan defterlerin yerine derhal yenileri getiriliyordu. Bu az yapraklı defterlerin her sahifesi bir başka bahse ait olurdu. Bazısı sağdan sola, bazısı soldan sağa yazılır, bazısı karşılıklı sahifeye göre ters yazılmış olurdu. Bazı sahifelerde ise, yarısından yukarıya, yarısından aşağıdan yazılmak şartiyle, yazılar taban tabana dururlardı. Her defterin kabında birer fihrist vardı. Bu kaplar siyah olduklarından, kurşunkalemle yazıldığından görüp okumak, aranılan sahifeyi bulmak bir ayrı ihtisas meselesiydi. Ancak kendisine mahsustu."[306]

Kemal Tahir, notların kapsamı ve içeriği hakkında da bilgiler veriyor:

"Bu defterlerde ziraate, neşriyat istatistiklerine, askeri masarifata, arttırma eksiltme ilanlarına, havayic-i zaruriye fiyatlarına, muhtelif milletler bütçelerine, maden, petrol ve müştakkatı istihsalatına, döşenen demiryolu kilometrelerine, köp-

305 1950 Öncesi Hapishane Notları, sf. 258.
306 1950 Öncesi Hapishane Notları, sf. 259.

rülerin uzunluğuna, maden kuyularının derinliğine, düşürülen tayyareler adedine, stratosfer keşfiyatı rakamlarına, birçok devletin zelzele altında verdikleri insan kurbanlarına, gemi tonilatolarına, gazetelerin yazdıkları top kalibrelerine, eski ve yeni vukuatın tarihlerine, şirket sermayelerine, bankaların seneden seneye dağıttıkları kar nisbetine velhasıl, bazı gazetelerde her ne münasebetle olursa neşredilen bütün rakamlara dair notlar vardır. Ayrıca sevilen nutuklardan parçalar, bazı makalelerden pasajlar, hükümetler arasında akdedilen muahedelerin enteresan maddeleri, kulağa çalınmış köylü taklitleri, der'akap kaydedilmiş tarihler, lugatte aranıp manası tespit edilen kelimeler yazılıydı."[307]

Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in hapishanedeki çalışma koşullarını anlatırken, onun bu çalışmaları ne tür yoksunluklar ortasında gerçekleştirmiş olduğunu da ortaya koyuyor:

"Notlar her zaman bu siyah kaplı defterlere yazılamıyordu. Onlardan daha ziyade başka kağıtlarda kullanılıyordu. Bunların kendisince en makbullerinden biri aldığı mektupların zarflarıydı."[308]

Dr. Hikmet notları için, sadece gelen mektupların zarflarını değil, sigaraların paket kağıtlarını, gazetelerdeki boşluk kısımları da kullanıyordu. Bunun nedeni, ekonomik sıkıntılar, iletişim ve ulaşımın o yıllardaki yetersizlikleriydi. 1925 tutuklaması ile başlayan tutsaklık günleri, 1950'ye dek yaklaşık 19 yıl sürmüştü. Bu dönem, bütünüyle yoksunluklar, baskılar ve sıkıntılar içinde geçmişti.

Ancak o büyük devrimciler kategorisi içindeydi. Che'nin dediği gibi, "**İradesini bir sanatçı titizliği ile parlatmıştı**". Bu sayede en büyük olanaksızlıkların içinde, Türkiye Marksizmi'nin düşünce ve davranış bütünlüğünü çıkarmıştı. Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in çalışma temposu ve çalışma disiplini hakkında şunları yazıyor:

"Sabahtan akşama kadar, durup dinlenmeden çalıştığı halde, bir defter sahifesi kadar yazıyı ancak yazıyordu. Bir şeyler yazmak için değil de bir şeyler not etmek için yaratılmış denebilirdi. Çok yorulunca o işi bırakır, bir başka işi eline alırdı.

307 1950 Öncesi Hapishane Notları, sf. 259-260.
308 1950 Öncesi Hapishane Notları, sf. 261.

Ekonomi-politikten, felsefe ve tarihe, roman ve hikaye yazmaktan, şiir inşasına, besteler ve güfteler icat etmekten resim yapmaya, siyasi makalelerden tarihi makalelere kadar uğraşmadığı mevzu yoktu..."

"**Her sabah jimnastik yapardı. Bu sebepten, omuzları vücuduna nispetle dar olmasına rağmen pazıları kalındı. Her sabah yaz-kış, soğuk su ile duş yapardı. Bu, etrafındakilere bilhassa kışın karlı günlerinde hayret veren, yegane emsalsiz hususiyetiydi.**"[309]

Kırklı Yıllar ve Kırşehir

Çankırı hapishanesinden Amasya hapishanesine gönderilen Dr. Hikmet, bir süre sonra 1950 yılına dek kalacağı Kırşehir hapishanesine nakil olur. İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın dünyayı kana ve ateşe boğduğu bu yıllarda, ülkede ırkçı-faşist güçlerin yükselişi söz konusudur. Savaşın ilk döneminde gelen Alman askeri başarıları ırkçı-faşistlerin seslerini Türkiye'de de daha fazla yükseltmelerine yol açmıştır.

TKP desantralizasyon kararı doğrultusunda faaliyetlerini yürütmeye çalışırken, Reşat Fuat Baraner'in girişimleriyle yasal planda anti-faşist ve barış yanlısı bir duyarlılık yaratmak için çalışmalar yapılmaktadır. Irkçı-faşist hareketin gelişmesine karşı yasal yayınlarla mücadele edilmektedir.

Savaş, emekçilerin yaşam koşullarını son derece zorlaştırmış, vurgunculuk ve karaborsacılıktan büyük servetler kazanan yeni zenginler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle küçük köylülük ve şehirlerdeki emekçiler arasında hoşnutsuzluk artmaktadır.

Bu dönemde, üniversite öğrencileri arasında ve aydınlarda anti-faşist bir duyarlılık gelişmişti. Basında cesur bir anti-faşist çizgi tutturan Tan gazetesi, ırkçı-faşist harekete karşı sesini yükseltmekte idi. TKP'nin anti-faşist, barış yanlısı siyasal söylemleri üniversite gençliği ve genç aydınlar üzerinde etki yaratmaktaydı.

309 1950 Öncesi Hapishane Notları, sf. 262.

Bu puslu, karanlık günlerde Dr. Hikmet, Kırşehir hapishanesinde bulunmaktaydı,[310] yaşamının son yıllarında, Latife Fegan'a bu döneme ilişkin bazı bilgiler vermişti:

"**Buradaki mahkumiyet yıllarını iyi anıyor. Mahkumiyet değil adeta çiftlik hayatı yaşadım diyor. İyi bir odası ve kendine tahsis edilmiş bir bahçesi varmış. Burada tavuk, kuzu besler, kestane kabağı yetiştirirmiş (Kabak tatlısını çok sever. Latife Fegan'ın notu.) Hatta Kırşehirliler, kestane kabağını ondan öğrenmişler.**"

Dr. Hikmet'in bu dönemde çok dikkatli bir biçimde savaşı ve savaşın gelişme seyrini izlediğini, Kemal Tahir'in notlarında verdiği bilgilerden öğrenmiştik. Faşist tehdidin ilerleme ve gerileme evrelerini adım adım izleyen Dr. Hikmet, bu dönemde "**Devrim Nedir?**" adlı kitabını yazıyordu. Savaş-devrim ilişkisine dair tarihsel deneyimin sunduğu bağıntıların heyecanıyla yapılan bu çalışma, Leninist toplumsal devrim teorisini tüm yönleriyle detaylı bir biçimde ortaya koymaktadır. "**İsyan güzel sanatı**" tarihsel deneyimler ışığında formüle edilmektedir.

Dr. Hikmet'in Kırşehir günlerine dair bir tanıklık Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı 13-8-1943 tarihli bir mektupta bulunmaktadır:

"**Dolayısıyla Doktor Hikmet'ten mektup aldım. Kırşehir'den buraya adaya gitmek üzere mahkumlar geldi...**"

"**Rahatı ve kazancı yerindeymiş. Koyunu, kuzusu, tavukları, daktilosu, radyosu varmış. Emin ol ki çok sevindim. Burada emin ol ki sözünün lüzumsuzluğunu anlıyorum, ama sevindiğimi anlatmak için kullandım. Oğlanın biraz insana alışması sevinilecek şeydir.**"[311]

Kırşehir günleri, Dr. Hikmet'in önemli çalışmalara yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu verimli yıllarında yaptığı çalışmalar son derece geniş bir alana yayılmıştır. Kırşehir çıkışı yayınlanan ilk çalışması "**Fetih ve Medeniyet**"tir. Bu kitabın arka kapağında, "**Müellifin Çıkacak İlmi Eserleri**" ibaresinin altında, "**Ekonomi Politik**" ve "**Psikoloji (Psikanalizin Tenkidi ve Geliştirilmesi)**" kitap adları yer almaktadır.

310 Latife Fegan'dan aktaran Süha Ünsal, sf. 73.

311 Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar, Nazım Hikmet, sf. 147, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ağustos 1968.

Bu iki kitapta yayınlanmamıştır. Ekonomi Politik üstüne çalışmaları, Amsterdam Sosyal Tarih Enstitüsü'nde "**Dr. Hikmet Kıvılcımlı Arşivi**"nde bulunan yüklü miktarda el yazmalarının bir bölümü olmalıdır. Ekonomi politik yazılarının bir kısmı, "**Ne Yapmak İstiyoruz?**" adıyla Diyalektik Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

"**Psikoloji (Psikanalizin tenkidi ve Geliştirilmesi)**" adında bir çalışma yayınlanmamıştır. Ancak böyle bir çalışmanın yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir, çünkü "**Bergsonizm**" adlı kitabında da şu ifade yer almaktadır:

"**Bu çelişkiyi açıklamada Bergson –Freud'un 'libido'su yerine 'hayat hamlesi' veya 'reel hayat' gibi terimlere başvurur. Bu karşılaştırmadan sonra, Freud'u ayrı bir esere bırakarak asıl Bergson'a dönelim.**"[312]

Dr. Hikmet, 1936'da Freud üzerine bir çalışma yapmayı tasarlamaktadır. 30'ların teorik ve pratik yoğunluğu gözönüne alındığında, muhtemelen bu çalışmada 40'lı yıllarda hapishanede yapıldı ve serbest kalınca başlayan yeni yayın faaliyetinde yayınlanmak üzere ilan edildi.

Dr. Hikmet'in felsefe çalışmalarının Diyalektik Materyalizm üstüne olan bölümleri "**Diyalektik Materyalizm Nedir? Nasıl Kullanılır? Ne Değildir?**" ismiyle yayınlanmıştır. Bu kitapta büyük ölçüde kırklı yıllarda kaleme alınmıştır. Bu kitaba yazdığı girişte bu konuda bilgiler vermektedir:

"**Bizim Osmanlı medresesinde diyalektiğe Cedel denir. Nedense cedelleşmeye pek iyi anlam vermemişiz. Demokraside düşünce cedelleşmesi olmadıkça, siyasi eğitim gelişemez. O gelişime yarar umuduyla bu incelemeyi yayınlıyoruz. (1950).**"[313]

Giriş yazısında görüldüğü gibi, Dr. Hikmet Diyalektik Üstüne çalışmalarını 1950'de yayınlamak için hazırlamıştır, ancak bu kitabı da sağlığında yayınlama olanağı bulamamıştır.

Kırşehir günlerine dair bir başka tanıklık, edebiyat eleştirmeni Ahmet Yıldız'ın "**Edebiyat ve Eleştiri**" adlı dergideki

312 Bergsonizm, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 94, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.

313 Diyalektik Materyalizm Nedir? Ne Değildir? Nasıl Kullanılır, Hikmet Kıvıl cımlı, sf. 13, Derleniş Yayınları, Şubat 2000, İstanbul.

bir yazısında bulunuyor. Ahmet Yıldız'ın, Edebiyatçı Muzaffer Buyrukçu'nun evinde misafir olduğu bir akşam yemeğinde, yemekte bulunan Mualla Hanım, sözün hapishanede uzun süre yatmış Nazım Hikmet, Dr. Hikmet ve Kemal Tahir'e gelmesi üzerine şunları söyler:

"**-Kırşehir'de, dedi. Ablam hastalanmıştı. Kanser dediler. İyileşme şansı yok dediler. Ama babam bırakmadı işin sonunu. Kırşehir hapishanesinde yatan ünlü bir doktor varmış. İzinle dışarı çıkıyormuş. Bir de ona gösterin dediler. Bizde savcılığın özel izniyle eve getirdik. Çok nazik ve şefkatliydi. Çok etkilenmiştik. İyice muayene ettikten sonra merak edecek bir şey yok, sen kanser değilsin, şu yazdığım ilaçları kullan, bir şeyin kalmayacak dedi ablama. Bu sözü bir güneş gibi aydınlattı evi.**"

"**-Gerçekten iyi bir doktormuş dedim.**"

"**-Çok uzun boyluydu, dedi Mualla teyze. Ama temiz, sakin ve saygılı. O kadar adı çıkmıştı ki, eczacılar onun yazdığı reçeteye ilaç vermiyorlardı biliyor musunuz?**"

"**-Allahım, gericilik, sen nelere kadirsin, dedim.**"

"**-Bir ur gibi dedi, Buyrukçu, toplumu bir sarmayagörsün. Ürüyor üstelik ha! Bugünlere baksana.**"

"**-İlaç vermemeye çalışıyorlardı demek, dedim. Peki ablanız iyileşti mi?**"

"**-Evet, dedi. Ömür boyu Kıvılcımlı'ya dua etti. Bir gün eve, hapishanede yaptığı bir hediyeyi getirdi, cevizden yapılmış bir çanta sapıydı sanırım, dedi, Mualla teyze.**"

"**-Peki şimdi nerede? Dedim. Çok kıymetlidir.**"

"**-Gerçekten nerede kız? Dedi Buyrukçu.**"

"**-Ablamlarda, gözü gibi saklıyorlar, dedi, Mualla teyze.**"[314]

Bu ilginç tanıklık, Dr. Hikmet'in geliştirdiği yaşam üslubunu daha iyi kavrayabilmemize olanak sağlıyor. Onu tanımış olan pek çok kişi, nezaketini, mütevaziliğini özellikle vurguluyorlar. En büyük olanaksızlıklar içinde insanlar için armağanlar üretmeye çalışması, onun paylaşımı ve üretimi yaşamın temel değerleri olarak merkeze yerleştirdiğini gösteriyor.

314 Ahmet Yıldız'ın Günlüğü, Edebiyat ve Eleştiri Dergisi, No: 89, Nisan 2006.

Dr. Hikmet'in geliştirdiği yaşam üslubu, bir devrimcide siyasi kararlılık ve netlikle, derin insani duyarlılığın tutarlı bir biçimde nasıl bütünleştirilebileceğini gözler önüne seriyor. İnsan ilişkilerinde sağlam bir ilkesel duruşla, sonsuz tolerans ve anlayış aynı kimliğin bütünleyici parçalarına dönüşüyorlar.

Onun mesleki etkinlikleri de bu yaşam üslubuna çok yakışan bir çizgide gelişiyor. Mesleki bilgi ve yeterliliğini her zaman insanların yararına kullanıyor. Yaşamı boyunca mesleki faaliyetlerinden doğru dürüst para kazanmıyor, ancak pek çok insanın sağlık sorununun çözümüne katkı yapıyor.

50'li yıllarda onunla birlikte bir süre hapishanede kalan Esat Balım, 1989 yılında bir söyleşide şunları ifade ediyor:

"**Hikmet Kıvılcımlı, tanıdığım ilk sosyalist liderdir benim...**"

"**Bir daha onun kadar engin kültürü olan bir insana rastlayabileceğimi sanmıyorum. Uzman hekimliğinin yanı sıra Türk Edebiyatı'nı mükemmel bilir. Dünya Edebiyatı'nı yakından takip eder, sosyalist hareketin tarihini ve Bolşevik Devrimi'ni en ince detaylarına kadar bilirdi. O, hapiste de boş durmazdı, mesela Talat Paşa üzerine bir kitap yazmıştı. Bir maddeci olmasına rağmen Kuran'ı ezbere bilirdi. İnsan ilişkilerinde ise çok alçakgönüllü, coşkulu, dost bir insandı. O komple bir entelektüeldi. Olumsuz bir tarafını gördüğümü söyleyemem.**"[315]

1951 TKP tutuklamasında yakalanıp hapishaneye giren ve hapishanede Dr. Hikmet'le aynı ranzayı paylaşan Vedat Türkali, o günler ve Dr. Hikmet hakkında şunları yazmıştı:

"**Demokrat Parti'nin ağır baskısı altında yapılan 57 seçimleri sırasıydı.**"

"**Doktor Hikmet Kıvılcımlı başkanlığında kurulan Vatan Partisi'nin kimi üyeleri de tutuklanıp bizim de bulunduğumuz Sultanahmet Cezaevi'ne getirilmişti. Parti'de adını yıllarca bir efsane gibi duyduğum, yıllar yılı sürmüş cezaevi serüvenini saygıyla izlediğim Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile ilk kez yüz yüze geliyordum ben de.**"

"**Tüm eleştirileri akıl almaz sabırlı bir hoşgörü içinde dinleyen, bıkmadan, usanmadan, ayrıntılara kadar inerek her tür**

315 Eski Tüfek Sosyalistler- Bir Kuşağın Son Temsilcileri, Atilla Akar, sf. 58, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

soruyu inandırıcı biçimde yanıtlamaya çalışan, doğru bulduklarını, kimden gelirse gelsin, hiç sallanmadan benimseyen, açık, dürüst, kasıntısız demokrat kişiliğine hayranlık duymaya başlamıştım."

"Yıllardır özlemini duyduğum böyle bir lüks'e pek alıştırılmamıştık biz. En açık doğrular için bile nice anlamsız çatışmayı göze almak zorunda bırakılmıştık."[316]

Dr. Hikmet Kırşehir'de teorik ve siyasal çalışmalarına yoğunlaşmış, ileriki yıllarda sadece bir kısmını yayınlayabileceği kitaplarını hazırlarken, desantralizasyon kararıyla likidasyon yoluna girmiş TKP'de kıpırdanmalar başlamıştır. Barış ve anti-emperyalizm temaları çevresinde yasal alanlarda muhalefeti güçlendirme taktiğinde belirli ilerlemeler kaydetmiş olan TKP kadrolarının bir bölümü yasadışı örgütü yeniden canlandırmak için harekete geçerler.

Askerden firar eden Reşat Fuat illegal yaşamaya başlamış ve yasa dışı örgütü yeniden canlandırmak için toplantılar düzenlemektedir. Partinin dilek ve görüşleri başlığını taşıyan bültenler dağıtılmaya başlanmıştır. İllegal faaliyet çok fazla sürmez, 1944 yılında yeni bir tutuklama dalgası gelir. Reşat Fuat ve bir bölüm TKP'li yakalanır. Ağır işkenceli sorgulardan sonra hapishaneye girerler.

"İkinci Paylaşım Savaşı'nın sonuna doğru, Türkiye hükümetinin yaklaşımında değişiklikler gerçekleşir. Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması ile birlikte, Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa bloğuna doğru manevralar yapmaya başlamıştır. Bu manevralar çerçevesinde ele alınması gereken bir gelişme, o güne dek oldukça rahat bir ortamda faaliyetlerini sürdüren Nazi destekli ırkçı-faşist hareketin lider kadrosuna yönelik 18 Mayıs 1944'te bir tutuklama yapılmasıdır.[317]

1944 sonbaharında, Mihri Belli önderliğinde faaliyet yürüten, dönemin üniversite gençliği ve aydınları arasında belirli bir etkinliğe sahip olan İlerici Gençlik Birliği'ne yönelik bir başka tutuklama dalgası gelir. Mihri Belli ve elli dört arkadaşı tutuklanır. Mihri Belli, bu dönemde yeniden oluşturulan yasa dışı

316 Yanıtlar, Vedat Türkali, sf. 23, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

317 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1944-54), Turhan Feyizoğlu, sf. 20, Sevinç Yayıncılık, İstanbul, Mart 2013.

TKP'nin Merkez Komite üyesi, İlerici Gençlik Birliği ise, TKP'nin gençlik ve aydınlar içindeki temel çalışma organıdır.

II. Paylaşım Savaşı'nın sonunda Almanya 9 Mayıs 1945'te koşulsuz teslim oldu. Almanya'nın koşulsuz teslim olmasından kısa bir süre sonra, 15 Mayıs 1945'te dönemin devlet başkanı "**milli şef**" İsmet İnönü yaptığı bir açıklamayla tek parti rejiminin son bulacağını açıkladı. Batı emperyalist bloğuna yakınlaşma yönünde yapılan manevralar bu adımın atılmasını gerektirmişti.

Kontrollü çok partili siyasal rejime geçiş eğilimini güçlendiren faktörlerden birisi ise halkı ekonomik ve toplumsal düzeyde boğulma noktasına getiren savaş yıllarının ağır sıkıntıları idi. Kontrol altına alınmış çok partili bir rejim aracılığıyla çelişkileri biraz olsun yumuşatarak kapitalist düzenin tahkim edilmesi hedefleniyordu.

Çok partili rejimin belirli aktörlerle sınırlandırılması ve siyasal alanda iki partiye dayalı bir denge durumunun yaratılması hedefleri bu rejim değişikliğinin sınırlarını çiziyordu. Uzun zaman sonra çok partili rejime geçiş yönünde adımlar atılıyordu, bu çerçevede yeni partilerin kurulması için girişimler başlamıştı.

Nuri Demirağ adlı bir kapitalist yeni bir parti kurma başvurusu yapmış, eylül ayında başvurusu kabul edilmişti. CHP içinde memnuniyetsiz unsurların Celal Bayar öncülüğünde yeni bir parti kuracakları konuşulmaktaydı.

Bu gelişmelere paralel olarak anti-komünist propaganda da giderek güçleniyordu. Irkçı-faşist hareketlere karşı muhalefet eden, barış ve demokrasi yanlısı bir söylem tutturan Tan gazetesine karşı yapılan kışkırtıcı propagandalar Aralık ayında yoğunlaştı. Devlet güçlerinin açık desteği ve yönlendirmesi ile harekete geçen binlerce kişi Tan gazetesine, solcu yayınlar satan kitapçılara saldırdı. Gazete binası ve kitapçılar kullanılamaz hale getirildi.

Çok partili rejimin siyasal sınırları belirleniyordu. Anti-komünist propaganda makinesi güçlü bir biçimde çalışmaya başlamıştı. 7 Ocak 1946'da, CHP içindeki muhalif grubun önde gelen isimleri Demokrat Parti'yi kurdular. Celal Bayar, Adnan

Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü partinin dört kurucusu idi. Celal Bayar, Türkiye'de egemen sermaye zümresi finans-kapitalin en sadık hizmetkarı olarak daha önce tek parti rejiminde İş Bankası kuruculuğu, ekonomi bakanlığı ve başbakanlık yapmıştı.

Adnan Menderes, Ege bölgesindeki en büyük toprak sahibi ailelerden birinin üyesi ve tek parti rejiminin Ege bölgesindeki etkili ismi idi. Hedeflenen, CHP'nin kendi içinden çıkmış bu partiyle, çift parti dengesine dayalı burjuva demokrasisi görünümlü kontrollü bir siyasal rejimdi. Bu çerçevede 10 Haziran 1946'da sınıf esasına dayalı derneklerin kurulması yasağı kaldırıldı.

Bu yasağın kalkışından bir hafta sonra, Türk Ceza Kanunu'nda yapılan düzenlemeyle 141 ve 142. Maddeler Komünizmle Mücadele amacıyla yeniden düzenlendi. 1949 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle bu hükümler daha da ağırlaştırıldı.

Bu yasağın kalkışından kısa bir süre önce Esat Adil'in başkanlığında Türkiye Sosyalist Partisi kuruldu. 20 Haziran 1946'da, 1944 tutuklamasının dışında kalan Şefik Hüsnü tarafından Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu. Bu oluşumların her ikisi de TKP geleneğinden gelen unsurları kapsıyordu.

Esat Adil TKP geleneğinden değildi, eski bir hapishane müdürü idi. Ama kurduğu partinin aktif yöneticileri arasında geçmiş muhalefet hareketinin öncüleri Mustafa Börklüce ve Hüsamettin Özdoğu önde gelen unsurlardı.

Şefik Hüsnü önderliğindeki TSEKP ise kadro yapısını bütünüyle TKP geleneğinden oluşturmuştu. TSEKP kısa sürede sendikal alanda, işçi örgütlenmesinde çok güçlü bir çıkış yaptı. 13 ilde örgütlenen TSEKP, Adana, Ankara, Eskişehir, İstanbul, İzmir, İzmit, Zonguldak, Samsun ve Antep'te sendikal örgütlenmelere başladı. Partiye bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği kısa sürede on binden fazla işçiyi örgütledi. Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği ise kentteki işletmelerin tüm işçilerini üye yaptı.

İşçi sınıfının yıllardır birikmiş özlem ve umutları kısa bir sürede akacak kanallarını bulmuş gibi görünüyordu. Geliş-

me öngörülenin çok ötesindeydi. Bu dönemin yarattığı etki Türkiye'nin toplumsal tarihine "**46 Sendikacılığı**" deyimini kazandırdı. İşçi hareketinin bu örgütlenme atağında TKP kadroları önemli roller oynadılar. TKP'nin başlangıçtan itibaren sınıfa yönelmiş olması, işçi sınıfından gelen kadroların sınıf içindeki yerleşik ilişkileri, bu örgütlenme atağının zemin kazanmasında önemli bir faktördü.

Bu gelişmelerin egemen sermaye düzeni açısından anlamı, çizilen siyasi sınırların aşılmasıydı. Egemenlerin çok partili rejimden murat ettikleri "**kaos**", "**düzensizlik**" ve ayakların baş olması değildi. Egemenler harekete geçmişti, Aralık 1946'ya gelindiğinde şu haberlerle karşılaşıyoruz.

"**16 Aralık 1946 Pazartesi**

"**Komünist tahrikatı yapan gazete, dergi ve partiler kapatıldı**"

"**İşçi Sendikaları Birliği ve İşçi Kulübünün Faaliyetlerine Son Verildi**"

"**40 kişi bugün tutuklandı**"

"**Sıkıyönetim Komutanlığı emri ile kapatılan "Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi**" kurucusu Şefik Hüsnü ile "**Türkiye Sosyalist Partisi**" kurucusu Esat Adil Müstecaplıoğlu, bugün tutuklanmışlardır."

"**İstanbul'da geniş ölçüde tutuklamalar yapıldığı yolundaki söylentiler üzerine ilgili makamlardan verilen bilgiye göre, bu gece geç vakte kadar 40 kişinin tutuklandığı bildirilmiştir.**"[318]

Yeni bir tutuklama dalgası İstanbul'da başlamış, İzmir, İzmit, Zonguldak, Eskişehir ve Antep'e doğru yayılmıştır. Yeni kurulan tüm sendikalar kapatılmış, öncü işçiler tutuklanmıştır. Yasal sosyalist partilerin ve yeni sendikaların faaliyeti gizli komünist faaliyet kapsamında yargılanmıştır. Bunlarla yetinilmemiş, muhalif mizah dergilerine varana dek kapatılmış, demokrat aydınlar gözaltına alınmaya başlamıştır.

CHP 1947 yılında düzenlenmesi gereken seçimleri bir yıl erkene almış, muhalefetin yeterli hazırlık yapmasını engelleyerek seçimleri kazanmıştır. Seçim sürecinde de muhalefet üstünde devlet görevlileri ciddi baskılar uygulamıştır.

318 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1944-54), sf. 76.

Seçim son derece eşitsiz koşullarda gerçekleşmiş, buna rağmen Demokrat Parti 62 milletvekili kazanmıştı. Sosyalist hareket ve işçi hareketine yönelen baskı dalgası ve sert uygulamalar halkın değişik sınıf ve katmanlarında birikmiş tepkilerin Demokrat Parti kanallarına akmasını sağlamıştır.

Demokrat Parti ilk muhalefet yıllarında bu halk tepkisinin ifade bulduğu bir siyasal söylem geliştirmiştir. O dönemin koşullarında, oldukça yeni sayılabilecek araçları devreye sokmuş, CHP'ye karşı düzenlediği büyük gösterilerle hoşnutsuz toplumsal grupların temsilini kendinde merkezileştirmiştir. Çift partili denge rejiminin oluşumu açısından bu süreç hayati bir önem taşımaktaydı.

Basında anti-komünist histerinin doruk noktasına çıktığı bu zaman kesitinde, ülkenin pek çok noktasında devlet eliyle antikomünist gösteriler düzenlenirken, 23 Kasım 1946 tarihinde basında şu haber yer alıyordu:

"**Amerikan donanması, bugün, İzmir limanına gelmiş ve görülmemiş bir tezahüratla karşılanmıştır. Randolph uçak gemisi ile Farfo kruvazörünün de bulundukları bu filo, 1922 yılından beri İzmir limanına demirleyen ilk ABD filosudur.**"[319]

İkinci Paylaşım Savaşı sonrası oluşmakta olan yeni dünya dengelerinde batı emperyalist ittifakı içinde yer almaya çalışan Türkiye'nin ABD yanlısı yönelişi giderek netleşiyordu. Emperyalist-kapitalist dünya sisteminin yeni hegemon gücü konumuna yerleşmiş ABD, ekonomik ve siyasal ilişkileri yeniden düzenliyordu. Sovyet Sosyalizmine ve gelişen ulusal özgürlük mücadelelerine karşı emperyalist-kapitalist cephenin önder gücü olarak sahne alan ABD, "**özgür dünya**" söylemi ile komünizmin dünya çapındaki ilerlemesine karşı ideolojik-siyasi-askeri bir savaş açmıştı.

İdeolojik savaşın en önemli öğelerinden biri, faşizmin ve komünizmin aynı kategori içine yerleştirilerek totaliter siyasi rejimler olarak tanımlanması ve bu kategorinin karşısına yerleştirilen ABD ve kapitalist Avrupa devletlerinden oluşan "**özgür dünya**"nın çoğulcu ve özgürlükçü yapısının vurgulanmasıydı. Türkiye devletinin "**özgür dünya**" cephesi içinde yer alabilmesinin koşullarından biri bu bağlamda netleşiyordu. Tek par-

319 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1944-54), sf. 71.

ti yönetiminin yerine sınırları kalın çizgilerle çizilmiş batı tipi bir burjuva demokrasisi görüntüsüne sahip olan yeni bir siyasal alan.

Kuşkusuz ki Türkiye'nin kendi toplumsal ve ekonomik ilişkileri de bu değişim sürecini belirleyen faktörler içeriyordu. CHP içinde yaşanan çatışmalar egemen iktidar bloğu içinde değişen güç dengelerinin ifadesi idi. Dünya dengeleri yeniden oluşurken, ülkedeki iktidar bloğu da bu yeniden yapılanma sürecindeki tercihleri çerçevesinde bölünmüştü. Belirli bir büyüklüğe ulaşmış olan sermaye güçleri, siyasal alanda daha geniş bir hareket zemini ve daha güçlü kontrol mekanizmaları arayışı içindeydiler.

Dr. Hikmet, 1.4.1971'de "**Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı**"nın yeni basımına yazdığı önsözde, tek parti diktatörlüğünden çok partililiğe giden yolu, bu yolun temel aktörlerinin mahiyetini, yaşanan değişimlerin toplumsal ve siyasal anlamını şu biçimde ortaya koymuştu:

"**1- CHP, TEK PARTİ DİKTATÖRLÜĞÜ**"

"Vatan Partisi hangi dönemde doğdu?"

"**Tekparti CHP, ortasından çatlamıştı. Türkiye'nin yüzde yüz yerli malı olan Antika ve Modern Parababaları kendilerini yeterince palazlanmış buldukları için, artık CHP 'Vesayetinden' (sağdıçlığından) kurtulmak istemişlerdi. Tekpartinin 'Ebedi Şef'i Atatürk, altın yaldızlı bir çerçeve içinde 'İsa Ruhullah' gibi duvara asılabilirdi. O çerçevenin içinden fırlayıp CHP'nin başına geçemezdi. Fizikçe (bedence) ölmüştü. Ruhça mumyalaştırılıp, Anıt-Kabir Ehramı içinde ebediyen susturulabilirdi.**

"**CHP'nin 'Değişmez Şef'i İsmet İnönü Paşa'nın da: 'değişmez'liği sözle kaldırılmıştı. Ama, Devletçi Kapıkulu gönüllüler kalabalığı ile kadrolaşmış, çerçevelenmiş CHP ayakta kaldıkça, onun için her istenilen manevra kolay olmuyordu. Ayrıca CHP'nin, 20 yıllık 'Demokratik Zortlamaları' ve 'Devrim Zorlamaları' onu halk yığınları içinde tutundurulur olmaktan çıkarmıştı.**"[320]

320 Vatan Partisi Tüzük ve Programı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Sf. 9, Sosyal İnsan Yayınları, Nisan 2011, İstanbul.

"2 - DP ÇOK PARTİ "DEMOKRASİSİ"

"Böylesine zıpkınlarla kanatılmış Halk yığınlarına: 'Kaç ben kurtarayım!' diyen Parababalarının 'Demokrat Parti'si, bezgin insanlarımızca gökten inmiş 'Demirkır At' gibi kucak açılarak karşılandı. Modern Parababalarımızın (Finans-Kapitalin) elebaşısı C. Bayar Cumhurbaşkanı, Antika Parababalarımızın (Tefeci-Bezirganlığı) tipik 'batakçı çiftlik ağası' A. Menderes Başbakan oldu..."

"Cumhuriyet tarihinde, her türlü 'Sünuf'u Devlet' sağdıçlığından yakayı kurtaran Antika ve Modern Parababalarımız, tereyağından kıl çekercesine kolayca iktidara çıkar çıkmaz şaşkına döndüler. CHP tepesindeki 'Devlet Sınıfları'nın sağdıçlığı yerine, Uluslararası Parababalığının (Enternasyonal Finans-Kapitalin) yüzde yüz 'vesayeti' (uyduluğu) altına girmedikçe ayakta duramayacaklarını anladılar."[321]

Komünist hareketin yayılmasını engellemeyi önceliği olarak kabul eden ABD harekete geçmişti. ABD Başkanı Truman 14 Mart 1947'de Kongre'de, daha sonra Truman Doktrini olarak tanınacak konuşmasında şunları söyledi:

"Dünya tarihinin şu içinde bulunduğumuz anında neredeyse her ulus iki hayat tarzı arasında bir seçim yapmak zorundadır. Pek çok durumda da özgür bir seçim değildir bu. Hayat tarzlarından biri çoğunluğun iradesiyle seçilmiş olandır. İkincisi çoğunluğa zorla kabul ettirilen azınlığın iradesiyle. Şiddet ve baskıya başvurmak, basın ve radyoyu sıkı bir denetim altında tutmak, seçim sonuçlarını önceden ayarlamak, kişisel özgürlükleri baskı altına almak kaçınılmaz hale gelir. Benim inancıma göre Birleşik Amerika, silahlı bir azınlığa ya da dışarıdan gelen bir baskıya boyun eğmeye razı olmayan ve bu girişimlere karşı direnen özgür halklara destek vermelidir. Özgür halkların kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesine yardımcı olmalıyız."[322]

Truman'ın açıkladığı doktrin komünizme karşı açılan yeni savaşın ilanı anlamına geliyordu. Truman doktrininde açıklanan savaş ilanının gönüllü neferlerinden biri Türkiye devleti

321 Age. Sf. 10.

322 Parayı Verdi Düdüğü Çaldı (Sanat ve Edebiyat Dünyasında CİA Parmağı), Frances S. Saunders, sf. 48, Kırmızı Yayınlar, İstanbul, 2009, .

ve antika ve modern kırması egemen sınıflarıydı. 12 Temmuz 1947'de ilk Türk-Amerikan askeri işbirliği antlaşması imzalandı.

Türk-Amerika askeri işbirliği antlaşmasından hemen önce 5 Haziran 1947'de Truman'ın Dış işleri bakanı, savaşta Amerikan ordusunun personel şefi general George Catlett Marshall, daha sonra "**Marshall Planı**" olarak tanınacak ABD'nin, Avrupa'yı geniş çaplı para ve malzeme yardımıyla yeniden yapılandırma planını Harvard Üniversitesi'nde yaptığı toplantıda açıklıyordu.

Marshall konuşmasında, "**İstikrarsızlık yaygınlaştı. Bizim bugüne kadar bildiğimiz Avrupa'nın çehresini, özgür insanlığın ve özgür uygarlığın çıkarlarına ters düşecek biçimde değiştirmeye dönük planlar var.**" diyor ve devam ediyordu:

"**Onların kendi sorunlarını kendi olanaklarıyla çözmesini beklersek kurtulma şansları olmayacaktır; ekonomik sıkıntılar öylesine fazla, toplumsal rahatsızlıklar öylesine şiddetli, siyasal belirsizlikler öylesine yaygın ki, aynı inanç ve mirası paylaştığımız Batı uygarlığının tarihsel temeli, Almanya'da yok etmek için savaştığımız zorbalığın imgesiyle yeni bir biçim alacaktır.**"[323]

Marshall'ın bu konuşması, ABD hegemonyası ile yeniden kurulan emperyalist-kapitalist dünya sisteminin öncelikli olarak Avrupa'da başlattığı savaşın gerekçelendirilmesiydi. Truman doktrini çerçevesinde imzalanan antlaşmayla Türkiye ABD önderliğindeki emperyalist batı bloğunun siyasi, ekonomik ve askeri hegemonyasına girerken, Türkiye (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) IMF'ye, Marshall Planı çerçevesinde kurulmuş (Ekonomik Yardımlaşma ve Kalkınma Örgütü) OECD'ye katılarak ekonomik düzeyde de bütünleşmesini pekiştiriyordu.

1947 yılında yaşanan gelişmelerin anlamı Soğuk Savaşın ilan edilmesi, ABD öncülüğündeki emperyalist bloğun her türlü ilerici, sosyalist ve anti-emperyalist harekete karşı dünya çapında yürüteceği saldırının başlangıç noktası olması idi.

Türkiye iktidar bloğunun açık tercihi doğrultusunda bu savaşın en önemli merkezlerinden biri haline gelmişti. O günkü Türkiye basınına şöyle bir göz atmak, Türkiye'nin Soğuk Savaş

323 Parayı verdi Düdüğü Çaldı, sf. 47.

atmosferine ne kadar çabuk girdiğini ve anti-komünist histerinin ne denli güçlü olduğunu kavramak için yeterlidir.

Bu noktada vurgulanması gereken bir başka gerçeklik ise, kimi Sol-Kemalist yaklaşımlarda ifade edildiği gibi, Türkiye'nin emperyalist batı ittifakı ile bütünleşme sürecinin Demokrat Parti iktidarı ile başlamaması, bu sürecin temel siyasi ve ekonomik kurumlarının, ideolojik temellerinin CHP iktidarı döneminde inşa edilmiş olmasıdır.

1950'de Demokrat Parti'nin seçimleri kazanarak iktidara gelme süreci bu gelişmelerin yön verdiği koşullarda yaşandı. 1947-50 arası anti-komünist saldırganlık tüm ülkeye dalga dalga yayıldı. Aziz Nesin, Sabahattin Ali gibi demokrat yazarlar, Behice Boran, Niyazi Berkes, Sadun Aren, Pertev Naili Boratav gibi ilerici akademisyenler ağır baskılarla kuşatıldılar. Süreklileşmiş bir anti-komünist linç atmosferi devletin gizli-açık aygıtları tarafından sürekli diri tutuldu.

TKP kadrolarının büyük bir bölümü bu yıllarda hapishanelerde idi. Her taşın altında komünist parmağı arayan siyasi polis bu dönemde bir dizi uyduruk komünist örgütü ortaya çıkardı. Ancak bunların pek çoğunun bütünüyle uydurma olduğu mahkemelerde ortaya çıktı.

Puslu Karanlık Yıllar 50'ler

1950 yılında yapılan seçimleri Demokrat Parti kazandı. Seçim sonuçları, uzun baskı yıllarının ardından halkın birikmiş umut ve özlemlerinin ürünüydü. Demokrat Parti, seçim döneminde bu umut ve özlemlerin taşıyıcılığını yapan siyasal söylemleri ve vaatleriyle güçlü bir halk desteğini arkasına almıştı.

15 Temmuz 1950'de Demokrat Parti bir af çıkardı. Afla birlikte, değişik dönemlerdeki tutuklamalarda hapishaneye girmiş olan TKP'liler serbest kaldı. Dr. Hikmet Kırşehir hapishanesinden serbest bırakıldı. Son on iki yılını kesintisiz tutsaklıkta yaşamıştı. Hapishane çıkışı bir süre geniş insan ilişkileri kurduğu Kırşehir'de kaldı, tutsaklık döneminde ilişki kurduğu insanların misafiri oldu.

Dr. Hikmet birkaç hafta sonra İstanbul'a döndü. Uzun yıllar siyasal pratikten uzak kalmıştı. Bir an önce siyasal pratiğe

katılmak, hapishanelerde geliştirdiği teorik ve siyasal tezlerini toplumsal pratiğin testine tabi tutmak istemekte idi.

Partili yoldaşları ile görüşmeler yapmaya başladı. Tutsak bulunduğu Aydın hapishanesinden dönmüş bulunan Şefik Hüsnü ile Hüsnü'nün evinde buluştular. Uzun bir görüşme yaptılar. Anılarında bu görüşme hakkında bilgiler veren Dr. Hikmet, b130u görüşmeden hayal kırıklığı ile ayrıldığını yazmıştı.

Dr. Hikmet yaşadığı hayal kırıklığının nedenini, Şefik Hüsnü'nün o dönem herhangi bir faaliyet içinde olmayacaklarına dair sözlerine bağlar. Şefik Hüsnü'nün bu sözlerine rağmen, Ekim 1951'de o güne dek yapılmış en büyük TKP tutuklaması gerçekleşir. Tutuklananlar arasında Şefik Hüsnü'de vardır. Dr. Hikmet tutuklamanın dışında kalmıştır.

Bu tutuklamada Tevfik Dilmen ismi ön plana çıkmıştır. TKP İstanbul il sekreteri olan Tevfik Dilmen itirafçı konumuna gelmiş ve tutuklamanın sonunda itirafçıların yararlandıkları yasa maddesi mahkeme tarafından onun durumuna uygulanmıştır. Dr. Hikmet anılarında, Tevfik Dilmen'in bir başka TKP'li aracılığıyla kendisini de bu sürece katmaya çalıştığını belirtir.

Dr. Hikmet'in verdiği bu bilgi durumun aydınlanması açısından önemlidir, çünkü bu tutuklamada en önemli öge olan, partinin illegal olarak yeniden örgütlenmesi yönünde kararların alındığı, merkez komitenin oluştuğu, komite içi işbölümünün yapıldığı ve yargılama sürecinde mahkeme tarafından esas alınan Cihangir Toplantısı Tevfik Dilmen'in evinde yapılmıştır. Merkez Komite üyeleri toplantıya Tevfik Dilmen tarafından tek tek davet edilmiştir.[324]

Dr. Hikmet, Tevfik Dilmen'e duyduğu güvensizlik ve partinin yıllardır süregelen çalışma tarzına dair eleştirel yaklaşımı nedeniyle bu toplantıya katılmamış ve bu nedenle de tutuklamanın dışında kalmıştır.

Bu süreci yaşamış kimi TKP kadrolarının tanıklıkları da meseleyi netleştirmektedir. Bu tutuklamada yargılanan ve ceza alan Bilal Şen "**Anılar**" adlı kitabında şunları söylemiştir:

324 Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları, sf. 98-99.

"1950'nin son aylarında Cihangir'de bir toplantı yapıyorlar. Dr. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat ile birlikte Hikmet Kıvılcımlı'yı da çağırmışlar ama o gelmemiş."[325]

Amsterdam Sosyal Tarih Enstitüsü arşivinde kayıtlı bulunan bir söyleşide[326], o dönem merkez komite üyesi olan Mehmet Bozışık, eğer Dr. Hikmet 1950'deki bu Merkez Komite toplantısına katılsaydı, merkez komite üyelerinin bir kısmının Şefik Hüsnü'ye karşı desteklediği genel sekreter adayı olacaktı iddiasını dile getiriyor. Bozışık, kendisinin de içinde yer aldığı bu grubun Dr. Hikmet'i genel sekreterliğe önermeyi düşünmesinin nedeninin, Dr. Hikmet'in teori ve pratikte ulaşmış olduğu yüksek düzey olduğunu ifade ediyor.

Bir başka tanıklık da, hapishane sürecinde TKP'lilerden dinlediği olaylardan hareketle TKP tarihi üstüne romanlar yazan Vedat Türkali'nin "**Tek Kişilik Ölüm**" adlı romanında bulunuyor. 1951 tutuklamasında Merkez Komite üyesi olarak yargılanan ve hapis yatan Ahmet Fırıncı'ya dayanarak şunları yazıyor Türkali:

"İki yıla yakın süren gizli soruşturma sonunda, 168 kişilik sanık yığınıyla 50 affından yararlanıp sürgünden, cezaevlerinden dönen bütün Merkez Komite üyelerinin de tutuklandığı, T.K.P. tarihinin en kalabalık duruşması başladı. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Zeki Baştımar, Mihri Belli, Halil Yalçınkaya, Mehmet Bozışık, Ahmet Fırıncı, Celal Benneci, Merkez Komite üyeleri. İki toplantı yapmış merkez komitesi. Son ikisi gitmemişler toplantıya. Halil Yalçınkaya'nın gidip evinde arayarak toplantıya çağırdığı Doktor Hikmet Kıvılcımlı var bir de; Halil'i tanıdığı, oldum bittim gözü tutmadığı, kulağı öteden beri, Zeki'nin polis olduğu söylentileriyle de doldurulduğu için kuşkuyla karşılayıp toplantıya gitmeyen."[327]

Dr. Hikmet'in bu süreçte geliştirdiği tutum, esas olarak, onun 1930'lardan itibaren yazılı hale de getirdiği eleştiri ve önerilerinin bir ürünüdür. TKP'nin belirli dar kalıplar içine sıkışmış siyasi pratiklere mahkum edilmesi eğilimine "**Yol**"dan iti-

325 Anılar Bilal Şen, sf. 42.

326 Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yurt Dışı Arşivinde Süha Ünsal'ın yapmış olduğu söyleşinin kayıtları.

327 Tek Kişilik Ölüm, sf. 232.

baren eleştirel yaklaşan Dr. Hikmet, alternatif perspektifler geliştirmiştir. Bunları tartışmak, bu tartışmalardan yeni sentezlere ulaşmak istemektedir.

Alışılagelen tarzda bir siyasi pratiği yinelemenin başarılı sonuçlar doğuramayacağı yönündeki inancı ve 30'lardan beri yaşanan sorunların kadrolar arasında yarattığı güvensizlikler ve gerilimler bu sürece doğrudan katılmamasına neden olmuştur.

1951 yılında gerçekleşen TKP tutuklaması Demokrat Parti iktidarı ile had safhaya ulaşan anti-komünizmin, doruk noktalarından biridir. Halkın büyük umutlarla destekleyerek iktidara getirdiği Demokrat Parti dayandığı sınıfsal temeller ve siyasi perspektifleri gereği CHP'nin gerici iktidarını hiç aratmayan bir baskıcı yönetimle ülkeyi yönetmeye başlamıştır.

4 Nisan 1949'da kurulan (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) NATO, ABD öncülüğündeki emperyalist batı bloğunun antikomünist askeri-siyasi ittifakıdır. NATO emperyalist Batı ittifakının kolektif askeri saldırı gücüdür. Türkiye NATO'nun kuruluş sürecine katılmak istemiş, ancak katılımı hemen gerçekleşmemiştir. NATO ittifakının öncüsü ABD'nin İkinci Paylaşım Savaşı sonrası ilk askeri operasyonu, Kore'ye askeri müdahale olmuştur. Kore'de yaşanan iç savaşa müdahale eden ABD kuvvetleri Komünizme karşı "**özgür dünya**"nın (kapitalist dünya) nasıl savunulacağını bu operasyonla tüm dünyaya göstermiştir.

II. Paylaşım savaşının sonunda Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Çekoslovakya'da Sovyetler Birliği'nin desteğinde iktidara halk demokrasileri geldi. Almanya'nın Sovyetler Birliği'nin kontrol ettiği bölümünde 1949 yılında Demokratik Alman Cumhuriyeti kuruldu. Avrupa'da siyasi dengeleri değiştiren bu önemli gelişmeler, ABD öncülüğündeki emperyalist batı bloğunun Soğuk Savaş'ı başlatma sürecinin temel nedeni oldu.

1949'da Çin halkı uzun süredir devam etmekte olan devrimci savaşında zafere ulaştı. Çin devriminin zafer kazanmasıyla Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bu Asya'daki güç dengeleri bağlamında tayin edici öneme sahip bir gelişme olmuştu. Çin'de devrimci savaşın zaferi, Rus devriminin ardından, dünya çapında etki yaratan ve özellikle Asya'da emekçi kitlelere ilham veren bir gelişme olmuştu.

ABD'nin ilk askeri operasyonunun Asya'da Kore'de gündeme gelmesinin nedeni, Kore'nin kuzey kısmında Kim İl Sung önderliğinde kurulan Halk Cumhuriyeti'nin, kapitalist güneyde gelişen gerilla mücadelesine sunduğu askeri destek idi. Kuzey'in sunduğu bu askeri destek nedeni ile başlayan çatışmada Kuzey'in hızla ilerlemesi ve güney ordusunu dar bir alana sıkıştırması sonucu ABD müdahalesi gündeme geldi.

Bu mücadelede güneyin kazanması Asya'daki siyasi dengelerde ciddi bir değişim anlamına geliyordu. ABD, bu nedenle savaşa yüklendi. Yaklaşık 2 milyon insan bu savaşta yaşamını kaybetti. Kore'deki ABD müdahalesi, Japonya'da da var olan siyasi hareketliliğin önünü kesme, Asya'da halkların devrimci etkileşim kanallarını kapatma hedeflerine sahipti. ABD, Japonya'ya karşı kullandığı atom bombaları ile yarattığı kıyımın ardından, bu kez Kore'de hem yüksek savaş teknolojisi ile halkların devrimci iradesini kırmaya çalışıyor, hem de stratejik noktalar söz konusu olduğunda ne denli kararlı ve kıyıcı olabileceğini dünya halklarına göstermiş oluyordu.

ABD savaş aygıtı bu çerçeve içinde, "**12 Ağustos 1950'de Kuzey Kore'ye 625 ton bomba attı. İki hafta sonra ABD savaş uçaklarının attıkları bomba miktarı günlük 800 tona yükseldi. ABD savaş uçaklarının Kuzey Kore'ye attıkları bomba miktarı, 2. Dünya Savaşı'nda tüm Pasifik kampanyasında kullandıkları miktardan daha yüksekti.**"[328]

Birleşmiş Milletler'in Kore'ye yardım adı altında yaptığı iç savaşa müdahale çağrısına ABD'den sonra ilk olumlu yanıt veren ülke Türkiye oldu. Eylül 1950'de Türkiye'de bulunan ABD savaş gemileriyle Kore'ye götürülen Türk Ordusuna ait personel Kore'de ABD ordusu komutanlarının komutası altında savaşa katıldı.

ABD öncülüğünde gerçekleştirilen bu vahşi saldırıların bilançosuna ilişkin, ABD'nin görevli generali William F. Dean şunları söylemişti:

"**Üç yıldan fazla süren savaşta nüfusun yüzde yirmisi öldü.**"[329]

328 The Globalization Of War, Michel Choussodovsky, sf. 29, Global Rese arch, 2015.

329 The Globalization Of War, sf. 29.

Türkiye'nin Kore Savaşı'nda gönüllü olarak "**özgür dünya**" saflarında yer alarak bu yıkım ve katliamlara ortak olması, emperyalist merkezlerin güvenilirlik testinden geçmesini sağlamış, bu sayede, Türkiye 1952 yılında NATO ittifakı içindeki yerini elde etmiştir. Türkiye'de Komünist harekete karşı düzenlenen kesintisiz saldırılar dünya çapındaki bu gelişmelerle yakından bağlantılıdır.

Komünist harekete dönük saldırılar, egemen sınıf iktidarı açısından hem anti-komünist cepheye bir tür sadakat bildirimi anlamını taşıyor, hem de var olan komünist hareketi kimi zaman olduğundan daha güçlü göstererek, emperyalist merkezlerden elde etmeye çalıştığı ekonomik ve siyasal kazanımlar için pazarlık gücünü arttırıyordu.

1951 tutuklamasının TKP için taşıdığı anlam çok daha farklıydı. TKP tarihinin en büyük tutuklaması, sorgu süreçlerindeki tutumlar nedeniyle gelişen bir çatışmayı başlatmış, çatışma köklü bir bölünmeye dönüşürken, TKP fiilen dağılmış, siyasi ve örgütsel varlığı sona ermiştir. 1951 tutuklamasından sonra Türkiye içinde örgütlü bir TKP faaliyeti uzun bir süre var olmamıştır.

Dr. Hikmet 1951 tutuklamasının dışında kalmıştır, ancak ülkesinde sömürü, baskı ve emperyalizme kölelik artarak devam etmektedir. Türkiye soğuk savaşta anti-komünist emperyalist cephenin ileri karakolu konumuna gelmiştir. Devrimci siyasi faaliyet uygun koşulların oluşmasını beklemek değil, mevcut koşullara uygun devrimci pratiği geliştirmektir. Egemen güçler, 1951 tutuklaması ile Türkiye'deki komünist hareketi bitirdiklerini her fırsatta keyifle ifade etmektedirler.

Dr. Hikmet tüm bu gelişmeler karşısında, devrimci siyasi faaliyeti günün koşullarına uygun biçimlerde yeniden örgütleme konusunda her zaman olduğu gibi harekete geçmiştir. Hiç kopmadığı bir dizi işçi kadroyla yeni bir siyasal oluşumu pratiğe taşımak için görüşmeler yapar. Yeni siyasal oluşumun teorik ve siyasal gerekçelerini yazılı hale getirir.

Dr. Hikmet 1953 yılında, Günün Meseleleri başlığı altında "**Fetih ve Medeniyet**" adlı broşürünü yayınlar. Yıllardır üzerinde çalıştığı Tarih Tezi'nin belirli bir somut tarihsel olaya uygulanması niteliğine sahip olan bu eserinde; Osmanlı Tarihi'nin

önemli dönüşüm momentlerinden olan bir tarihsel olayın açıklamasını sunmaktadır.

1953 yılı, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinin 500. yılıdır ve devlet bu yıldönümünü milliyetçi ve İslamcı bir propaganda savaşına dönüştürmüştür. İstanbul'un fethinin 500. Yılı kutlamaları bir ideolojik savaşım alanıdır. Dr. Hikmet broşürüyle bu sürece müdahale etmeye çalışır.

Broşürün arka kapağında ise yayına hazırlanan bir dizi çalışmanın varlığı haber verilmektedir. Ancak bu çalışmalar yayınlanamamıştır. Vatan Partisi'nin kurulması ve siyasi çalışmaya yoğunlaşma muhtemelen bu yayınların yapılamamasının temel nedenidir.

Dr. Hikmet Ağustos 1954'te, Emine hanımla evlenir. Emine hanımla 1940'lardan beri yazışmaktadırlar. Bir banka memuru olan Emine hanımla evlilikleri Dr. Hikmet'in ölümüne dek sürecektir.

Vatan Partisi 1954 yılının Ekim ayında kurulur. Partide daha önceki süreçlerde Dr. Hikmet'le birlikte faaliyet göstermiş, tutuklamalar yaşamış TKP kadroları vardır. Bu kadrolardan Hüsnü Tamçiz, 1929 tutuklamasında Dr. Hikmet'le birlikte tutuklanmış ve hapis yatmıştır. 1946'da TSEKP saflarında yer alan Tamçiz, "**46 sendikacılığı**" deyimini yaratan, işçi sınıfının hızla örgütlenmesini sağlayan işçi sınıfı kadrolarından biridir. En son Vatan Partisi tutuklamasında Dr. Hikmet'le birlikte hapishaneye girmiştir.

Bir diğer Vatan Partisi kadrosu Dr. Hikmet'in anılarında da sevgiyle andığı Ferit Kalmuk'tur. O da 1929 tutuklamasını Dr. Hikmet'le birlikte yaşamış, TSEKP'nin işçi sınıfını örgütleyen, "**46 sendikacılığı**"nı yaratan unsurlarından biridir. TSEKP davasında tutsaklığı bittikten sonra işçi sınıfı içinde çalışmalarını sürdürmüş ve Vatan Partisi'nin kuruluşuna aktif olarak katılmıştır. Ferit Kalmuk'un "**46 sendikacılığı**" sürecindeki rolü hakkında bir kaynakta şu bilgiler verilmektedir:

"**Ferit Kalmuk, Cemiyetler Kanununun bir maddesinin değiştirilmesinden yararlanarak sendikal örgütlenmeye girişti.**

İstanbul Sendikalar Birliğini kurdu, bütün yurda yayılan 600 işyeri sendikası kuruldu."[330]

1929 tutuklamasının bir başka ismi Troçki Memet ya da Mehmet Çoba, daha sonraki dönemde TSEKP içinde yer almış, işçi sınıfı içinde yürütülen çalışmaların yönetiminde bulunmuştur. TSEKP davasında hapis yatan Çoba, Vatan Partisi'nin aktif kadrolarından birisi olmuş ve Vatan Partisi tutuklamasında Dr. Hikmet'le birlikte hapishaneye girmiştir.

İşçi sınıfının bir mensubu olarak devrimci mücadeleye katılmış, KUTV'da eğitim görmüş, ülkeye dönüşünden sonra TKP kadrosu olarak görev almış ve yakalanmış, hapishaneye girmiş kadın devrimci Zehra Kosova da Vatan Partisi'nin kadrosu olarak işçi sınıfı içinde faaliyet göstermiş ve Vatan Partisi tutuklamasıyla tekrar hapishaneye girmiştir.

Vatan Partisi Gerekçeli Kararı'nda isimleri ceza alan partililer olarak geçen, Zihni Turgay Anadol, Abdi Azer, Hüseyin Kazancı ve Mümin Kökrek de TKP içinde faaliyet göstermiş işçi sınıfından kadrolardır. Vatan Partisi'nde yer almış TKP kadroları bir başka gerçekliğin de ifadesidirler; bu kadrolar 1929 tutuklaması sonunda hapishaneye girip, serbest kaldıktan sonra da ülke içinde faaliyetlerini sürdürmüş ve Dr. Hikmet'le birlikte Vatan Partisi sürecini karşılamışlardır.

1929 tutuklamasından sonra serbest kalan diğer kadrolar İsmail Bilen, Hüsametin Özdoğu, Mano Scharfmann, Niko Sinkiyeviç, Niko Assimoupoulos ise Sovyetler Birliği'ne gitmiş, sorgu ve hapishane süreci hakkında özellikle Dr. Hikmet'i mahkum etmeye dönük raporlar yazmışlardı. Bu unsurlardan Hüsamettin Özdoğu ülkeye dönmüş ve 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi'nde yer almış, tutuklanmış, hapishane çıkışı devrimci faaliyetle ilişkisini kesmiş ve bir küçük işletmenin sahibi olarak yaşamını sürdürmüş, sosyalist hareketle ilişki kurmamıştı.

İsmail Bilen, ülkeye dönmüş, bir süre parti faaliyeti yürütmüş, 1936 yılında Sovyetler'e tekrar gitmiş ve bir daha ülkeye hiç dönmemişti. İsmi geçen diğer TKP'liler de bir daha ülkeye hiç dönmemiş, sürekli Sovyetler Birliği'nde yaşamış, Sovyetler Birliği'nde yaşama gözlerini kapatmıştı.

330 Şefik Hüsnü, Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları, sf. 115.

1929 tutuklamasını Dr. Hikmet'le birlikte yaşayan TKP üyelerinin sonraki pratiklerine ilişkin bu bilgiler konu üstüne düşünürken daha sağlam bir yargı geliştirmemize katkı sunar niteliktedir. Bir başka TKP üyesi Tütün işçisi Abbas'ta hapishane çıkışı Sovyetler'e gitmiş, KUTV'da eğitim görmüş, sonra ülkeye dönmüş devrimci faaliyete devam etmişti. Abbas'ın çok fazla bilinmeyen öyküsü de o döneme dair önemli veriler sunmaktadır.

Tütün işçisi Abbas Sovyetler'den dönüyor ve illegal faaliyetleri örgütlerken yakalanıyor. Ağır işkenceler görüyor, işkenceler nedeniyle vücudu tükeniyor ve ağır acılar içinde yaşama gözlerini kapatıyor. Bir TKP itirafçısı olan, MİT ve polisten sağladığı özel belgelerle TKP ve sol hareketi yıpratmaya dönük kitaplar yazan Aclan Sayılgan'ın bir kitabında bulunan bir belgeden Abbas'ın faaliyetleri hakkında bir takım bilgilere ulaşabiliyoruz.

Bir MİT raporu izlenimi veren belgede, Abbas'ın Dr. Hikmet ve Hasan Ali Ediz'le gizli görüşmeler yapmasına ilişkin kayıtlar yer alıyor.[331] Dr. Hikmet uzun yıllar sonra, 1970 yılında TKP tarihini ele aldığı bir kitabında şunları yazmıştı:

"Sosyalizm ve Sosyalist dediklerimizle, daha tanımlarken belirttiğimiz gibi, 'adı kalanlar'ı göz önünde tuttuk. Bir de 'adı kalmayanlar' var. Bunlar iki zıt kutupta toplanırlar. Bir bölüğü adı ağza alınamayacak kertede yüreksiz ve alçak çıktıkları için, Allah bizden onların ne adlarını, ne sanlarını sormasın, Şeytan hesaplarını görsün.

"Ama bir de her kuşağın 'adsız' yiğitleri vardır. Onlar ne savaşta, ne savaş sonrasında hiç kimseden hiçbir şey; ne ad, ne ün, ne şeref, ne baht istememişlerdir. Kendi çaplarında, kanlarının son damlasına dek son kurşunlarını doğruca, namusluca atmışlar, çoğu hayatın sillesiyle vurulup 'ölmüşlerdir'. Burada, günümüze dek kesintisiz süregelmiş savaşın somut elemanlarına sembol olmuş bir iki adı ancak anabildiğimiz için, geçmiş kuşakların adsız yiğitlerine yalnız saygı, sevgi ve yoldaşlık bağlarımızı bir yol daha sunmakla özür dileriz."[332]

331 Türkiye'de Sol Hareketler, Aclan Sayılgan, sf. 213-214, Hareket Yayınları, Haziran 1972.

332 Devrim Zorlaması, sf. 32-33.

Abbas, Dr. Hikmet'in bu satırlarında dile getirilen adsız neferlerden biri idi. Abbas'ın ölümünden kısa süre önce ona yardım etmek için etrafını sarmış Tütün işçisi yoldaşlarının konuşma sırasında Dr. Hikmet'ten söz etmesi üzerine şunları söylediğini Kerim Korcan kitabında aktarıyor:

"Abbas, hasta yatağında kımıldanır, Dr. Hikmet'ten söz eder olur gözleri canlanmış, dinler onu tütün işçileri, dinler onu kadın kız, der ki: 'Bir nice arkadaşım oldu, onları biricik biricik şimdi anmak isterim, böylece bir minnet görevi yapmak isterim, ama çocuklar analar, genç kızlar, Dr. Hikmet bir başkadır, gönül kibir yok, görseniz sımsıcak insan canlısı? A be, biz ondan öğrendik ne öğrenmişsek, zalim bir hükümetin karşısına çıkmak kolay mıymış, bizi şahinler gibi cesur, işçi sınıfı için cesur yapan odur.' Yaşaran gözlerini siler, çevresindekiler üzgün ve şöyle bağlar: 'Gönül ister ki hep ondan söz edeyim, ama görüyorsunuz be halimi, hele biraz canım gelsin, bu yırtık ciğerlerle konuşmak zor, hem de çok zor."[333]

Dr. Hikmet komünist harekete katılımından itibaren sürekli olarak işçi sınıfı hareketinin öncü unsurlarıyla bütünleşmeye çalışmış, işçi sınıfının siyasallaşma sürecinin bir parçası olmayı hedeflemiştir. Bu nedenle, işçi sınıfı içindeki faaliyetlerde aktif bir biçimde yer almış, tüm devrimci hayatı boyunca işçi sınıfından devrimcilerle sıkı bağlarını korumuştur. Dr. Hikmet'in bu özelliğini ortaya koyan tanıklıklardan birisini Suat Şükrü Kundakçı anılarında aktarıyor:

"Şahap Kıvılcım'ın özelliği şu: 1936 yılında Feshane işçileri 150 kişi ile vilayete gelip orayı sarıyorlar. İşçilerin başında Şahap Kıvılcım. Onun yetiştirdiği adam da Tatar Ali Rıza, dokuma işçilerinden. 1946 sendikacılığında İstanbul Sendikalar Birliğini 3-4 ay içinde alıp genişleten adam. Bu yürüyüşü hazırlayan, Doktor'a kesinlikle inanmış birisi. O kadar ki mahkeme kararıyla soyadını değiştirip "Kıvılcım" yapıyor. Bunları bana daha sonra Tatar Ali Rıza anlattı."[334]

Vatan Partisi'nin faaliyetlerinde aktif olarak yer alan Fatma Nudiye Yalçı ve Kerim Korcan, 1938 Donanma Davası tutsakla-

333 Harbiye Kazanı, sf. 56.

334 Bir Ömür Bir Sohbet, Suat Şükrü Kundakçı, sf. 79, Tüstav Yayınları, Mayıs 2005, İstanbul.

rıdır. Onlar da Dr. Hikmet'le birlikte Vatan Partisi sürecine katılmışlardır. Vatan Partisi'nin kuruluşu ve partinin ait olduğu siyasi gelenek hakkında Dr. Hikmet şunları ifade etmiştir:

"1954 yılı kurulmuş, 1960 yılına dek boğulurcasına kanlı, gözyaşlı, zindanlı, işkenceli Düşünce ve Davranış örnekleri vermiş bir Vatan Partisi vardı. 1920 Eneski Sosyalizm Programı, 15 yıl sonra 'Marksizm Biblioteği', 'Tarihi Maddecilik Kütüphanesi', 'Emekçi Kütüphanesi' gibi seri yayınlarla Teorik alanda; 20-25 yıl sonra 'Türkiye İşçi Çiftçi Emekçi Partisi' ve o baskına uğrayınca 'Vatan Partisi' hem Pratik, hem Teorik alanda legalite suyunun yüzüne çıkmıştı."[335]

Vatan Partisi kurulmasıyla birlikte devlet açısından yok edilmesi gereken bir odak olarak kabul edilmişti. Devletin açık gizli güçleri Vatan Partisi'nin yok edilmesi için faaliyete geçmişti. Dr. Hikmet bunu şöyle ifade etmektedir:

"İşte, Vatan Partisi, o panik karanlıkları içinde her ne olursa olsun İşçi Sınıfı, hak ve varlığının, yaşama savaşının bayrağını yere düşürtmemek için kurulmuştu. Daha kurulduğu gün, bunca yıl sosyalizm savaşçılığında öldürülmüş kimselerin teröre (zılgıda) meydan okuma gibi gelen bu cüretleri iki satırlık ihbar biçiminde İçişleri Bakanlığına duyurulmuştu."[336]

"İşçi Sınıfı Partisi (Vatan Partisi) 1954'ten 1957 seçimleri sonuna dek, Modern (Finans-Kapital) ve Antika (Tefeci-Bezirgan) Parababalarının en aşağılık Bizantizm artığı ile karışık Derebeyce Faşizmine karşı dövüştü. Adım başında provokasyonlar, tuzaklar, baskılar, saldırılar, polis baskınları, Gangster Sendikacı komploları, köylü girişimlerine jandarma karakol işkenceleri ardı arası kesilmeksizin zamansızca birbirini kovaladı."

"Bir avuç insan göğüslerindeki İnanç'tan ve beyinlerindeki Bilinç'ten başka hiç kimsenin yardımı beklenmiyordu."[337]

Vatan Partisi Dr. Hikmet'in anlattığı bu cehennemi koşullarda bir grup devrimcinin, işçi sınıfının ve ezilenlerin seslerinin baskı, şiddet ve zorla asla susturulamayacağını ilan ettik-

335 Devrim Zorlaması, sf. 59.

336 Vatan Partisi Tüzük ve Program, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 11, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Nisan 2011.

337 Vatan Partisi Tüzük ve Program, sf. 19.

leri bir devrimci siyasi girişim oldu. Geleneğin yaşadığını dosta da düşmana da gösterdi.

1950'li, 60'lı ve 70'li yıllarda emekçilere ve tüm halka karşı savaş açmış, katliamlar düzenlemiş CIA ve devlet destekli faşist hareketin şeflerinden biri, yıllar sonra Vatan Partisi'nin kuruluşunu nasıl algıladıklarını ve vakit kaybetmeden nasıl harekete geçtiklerini şöyle anlatmaktadır:

"25 Kasım 1954'de, parti merkezine astıkları tabela ile komünizm propagandasına başladıkları anlaşılıyordu. Zira tabeladaki Türkiye haritası aynen orağa benzetilen bir P harfinin içine alınmış bulunuyordu. Tabelanın parti merkezine asılmasından hemen sonra bu açık propaganda resmini görenler infiale makamına, gerekse Emniyet Müdürlüğü'ne başvurmak suretiyle şikayetçi olduklarını beyan etmişlerdir."[338]

Faşist şef, Dr. Hikmet'in varlığını öğrendikleri andan itibaren Vatan Partisi'nin faaliyetlerini gözlem altına aldıklarını söylüyor kitabında. Bu nedenle parti tabelası asılır asılmaz her yönden saldırılar başlıyor. Dr. Hikmet, 1.4.1971'de Vatan Partisi Program ve Tüzüğü'nün yeni basımına yazdığı sunuşta, devletin partiye karşı saldırıya geçip, tutuklamanın başlamasını esas olarak, partinin katıldığı seçim sürecinde gördüğü ilgiye bağlıyor. Zamanlamasını ise, Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'in Türkiye ziyaretine.

"Menderes'in, son umudu, seçimi kazanır kazanmaz Ankara'ya gelen Amerikan Dışişleri Bakanına bir siyasi kurban kesip, dolar dilenmekti. Bütün "Hür Basın"ın birinci sayfalarını, Dulles'ın yakışıklı boy resmi ile yan yana Gizli komünist Partisi'nden yakalananların eşkıya kılıklı fotoğrafları dolduruyordu."[339]

Demokrat Parti iktidarı ekonomik ve siyasal bir krize doğru koşar adım yol alırken, Vatan Partisi'ne yönelik operasyon için düğmeye basmıştı. Vatan Partisi'nin 1957 seçimlerindeki çalışma tarzı, yarattığı etki hakkında faşist şef bilgiler veriyor:

"O günlerin Vatan Partisi mitinglerinde bulunanlar daha iyi bilirler ki, bu parti, meydan mitinglerini, milletvekili olmak

338 Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, İlhan Darendelioğlu, sf. 323, Toker Yayınları, İstanbul, 1977.

339 Vatan Partisi Tüzük ve Program, sf. 19.

için değil akidelerini yaymak için tertipliyordu. Zira bütün hatipleri, halka hitap ederken, reyden veya mebus olmak üzere halkın kendilerine de rey vermelerinden bahsetmiyorlar. Rus ihtilali arefesinde olduğu gibi hürriyet özleminden bahsediyorlardı. Hürriyet isterken de aşırı ve sonsuz bir cüret içinde mevcut düzene saldırıyorlardı."

"O günkü halk ve gençlik, Vatan Partisi diye kurulmuş olmasına rağmen mitinglerinde tahrikçi ve ihtilalci metodlarla hareket eden bu kişilerin hüviyetini çabuk öğrenmiş, İstanbul'da Vatan Partisi'nin mitingleri hemen her defasında, milliyetçi gençlerle komünistlerin münakaşa, hatta bazı kereler de çarpışma sahaları haline gelmişti."[340]

Faşist şefin de tespit ettiği gibi, Vatan Partisi cüretkar bir tarzda, emekçi halkın her gün yüz yüze olduğu kapitalizmin iki illetinin (işsizlik ve pahalılık) nedenlerini açıklayarak, siyasi özgürlüklerin kazanılması hedefini göstererek halkı örgütlemeye çalışıyordu.

Vatan Partisi mitinglerinde Dr. Hikmet'in yanı sıra diğer parti yöneticileri de konuşma yapıyordu, Fatma Nudiye Yalçı da mitinglerde konuşan, saldırıya uğrayan militanlardan birisiydi.

Vatan Partisi üyeleri kutlanması yasak olan 1 Mayıs için 1957 yılında özel bir program hazırlamışlardı. Vatan Partisi'ne oldukça genç yaşta katılmış ve Vatan Partisi tutuklamasında hapishaneye girmiş olan Suat Kundakçı, "**Bir Ömür Bir Sohbet**" adlı kitabında 1957 1 Mayıs'ını anlatıyor:

"**Fatma Hanım, Kerim Korcan ve ben üç kişilik 1 Mayıs Komitesi kurduk. Fatma Hanım orada okunacak yazılar ve şiirleri üstlendi. Kerim ve ben irtibatları sağladık. Mesela Kerim Taşlıtarla ilçesinin toplanmasını, Osman Sercan'la yaptı. İzmit'te tütüncülerden Hüseyin vardı. "Taşko" Hüseyin derdik, TKP'lilerden. İzmit'ten 2-3 arkadaşını getirdi. Ortaköylüler geldi. Hasan Küçükparmak vardı. Kasımpaşalılar, Beşiktaşlılar geldi. Bizim Kadıköy'den ne kadar tanıdığımız varsa, 7-8 kişi onlar geldi. Hep beraber Beşiktaş İskelesinden Bentler'e gittik. 1 Mayıs kutlamasında Fatma Hanım ve Doktor birer konuşma yaptı. Fatma Hanım vaktiyle hazırladığı kitaplardan**

340 Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, sf. 324.

parçalar okudu. Nasrettin Hoca ağzını konuşturarak bir iki hikaye anlattı. Ve böyle bir kutlama yapıldı."

Vatan Partisi 1957 seçimlerinde İstanbul'da, Sirkeci, Eyüp, Taşlıtarla, Zeytinburnu, Fatih, Kasımpaşa, Beyoğlu gibi semtlerde mitingler düzenlemişti. Bu mitinglerden birinde Fatma Nudiye Yalçı konuşma yaparken düzenlenen devlet destekli faşist saldırılarla ilgili tanıklığını Suat Şükrü Kundakçı aktarmıştır:

"**Mısır koçanı, taş filan attılar. Fatih toplantısını Caminin arkasındaki alanda yapıyoruz hiç unutmuyorum. Sirkeci garında meydancılık yapan biri bir taş attı, ardından bir mısır koçanı daha attı. 4-5 sivil polis ve İlhan Darendeli ile Osman Yüksel "Komünistler Moskova'ya" diye bağırıyor, bu arada Fatma hanım konuşuyordu, kırık bir kiremit parçası tam gırtlağına geldi, kan sızmaya başladı.**"[341]

Bu saldırıları devlet desteğiyle düzenleyen faşist unsurlar, 60'lı ve 70'li yıllarda silahlandırılıp halkın üstüne sürülecek para-militer çetelerin liderleri idiler. Devrimci-sosyalist güçlere yönelik saldırıları Vatan Partisi'nin seçim kampanyası sürecinde başlamıştı.

Dr. Hikmet, bu seçim sürecinde Eyüp Mitingi'nde bir konuşma yapar. Son yıllarda, İslamcı AKP iktidarı nedeniyle yoğunlaşan din-siyaset ilişkisi tartışmaları çerçevesinde tekrar gündeme gelen Dr. Hikmet'in bu konuşması, İslam'ın halka tarihsel materyalist bir yorumla aktarılmasıdır. Oldukça güçlü bir belagat ve son derece derin bir İslam tarihi bilgisine dayanılarak aktarılan tarihsel olaylar, güncel toplumsal ve ekonomik koşullara adapte edilir bu konuşmada. Dr. Hikmet Eyüp Sultan konuşmasına şu sözlerle başlar:

"**Muhterem Vatandaşlarım**

Sevgili İşçi kardeşlerim!

Bugün, Müslüman İstanbulumuzun, İstanbul'dan önce Müslüman olan Eyüp bölgesinde Vatan Partisi'nin sesini duyurmaya geldik.

Sevgili vatandaşlarım! Vatan Partisi İŞ ve İŞÇİ partisidir... Bunu söylerken, elimde olmayarak Müslümanlığın büyük bir

341 Bir Ömür Bir Sohbet…

hizmetini hatırladım. O büyük söz der ki: "Kıyamete kadar yaşayacakmış gibi çalış, yarın ölecekmiş gibi ibadet et". Vatandaşlar!... İbadet: HAK önünde konuşmak, halk önünde hakkı teslim etmek manasına gelir... Bugün, Vatan Partisi'nin kendini HAK ve ÇALIŞMAK gibi iki prensip üzerine kurduğunu açıkça ortaya koymak lüzumunu duyuyorum.

İslamın büyük prensibi, hepimizin bildiği gibi: "Leyse lil insane illa ma sea" der. (Yani: İnsan için çalışmaktan, emekten başka her şey yalandır der). İşte, o büyük hakikat, aradan binlerce yıl geçtikten sonra bugün, dünyanın en ileri memleketlerinde dahi, tek büyük İÇTİMA-İ Hakikat [Sosyal Gerçek], insanlığın bulabildiği en büyük hakikat olarak tanınmıştır. Bugün insanlığın yarattığı değer, EMEK üzerine kurulur. Avrupa'nın en büyük iktisat alimleri, İngiltere'nin klasik iktisatçısı denilen Adam Smith'ler, Ricardo'lar, binlerce senelik insan ilminin neticelerini toplarken, o hakikati bulabilmişlerdir. "Leyse lil insane illa ma sea!" hakikatini, "Değer, insan emeğinden doğar" şeklinde ifade etmişlerdir. İşte Vatan Partisi'nin prensibi de, her şeyin temelinin, memleket siyasetinin de üzerinde kurulması icap eden temelin EMEK olması lazım geldiğini ifade eder.

Türkiye'de emeği, insanın çalışmasını kim temsil ediyor? Şehirlerde işçi kardeşlerimiz, esnaf kardeşlerimiz... Köylerde alınteriyle çalışan küçük, fakir köylülerimiz! Vatan Partisi Türkiye'de bütün öteki partilerden farklı olarak, bu çalışkan zümrelerin hakkını arayan, hakkını aramak için kurulmuş tek teşkilattır."[342]

Vatan Partisi'nin dayandığı ideolojik ve siyasi temelleri İslam tarihindeki toplumsal, siyasal ve askeri olaylardan yola çıkarak açıklayan Dr. Hikmet, Marksizm'in yerelleştirilmesi, yerel dinamiklerin Marksist teoriye içerilmesi yolunda süreklileşen çabasının ilginç ve gelişkin örneklerinden birini bu konuşmasında verir.

342 Eyüp Sultan Konuşması, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 7-8, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2011, İstanbul.

Dr. Hikmet'te Din ve İslamiyet

Dr. Hikmet'in Eyüp Sultan konuşmasında somutlaşan yaklaşımı, onun genel olarak din ve özel olarak İslamiyet üstüne yaptığı teorik çalışmaların ürünüdür. Din üstüne yaptığı çalışmaları, Marks'ın "**Din dünyası, gerçek dünyanın yansımasından başka bir şey değildir**" saptaması uyarınca geliştiren Dr. Hikmet, bu konuda ilerlemeci-pozitivist Marksistleri şaşkınlığa uğratan tezler üretmiştir.

Son yıllarda Türkiye'de yaşanan toplumsal ve siyasi gelişmeler; Siyasi İslam'ın kazandığı güç ve Kemalist temellere dayanan Cumhuriyet rejiminde yaşanan dönüşümler, İslamiyet ve din üzerine tartışmaları başköşeye oturttu. Bu tartışmalar, Marksist hareket içinde de karşılık buldu.

Dr. Hikmet'in din üstüne geliştirdiği tezlerin teorik kaynakları orijinal Marksist yaklaşımlarda bulunuyordu. Henüz erken bir dönemde, İslamiyet ve doğu üstüne tartışmalarında Engels, Marks'a şunları yazmıştı:

"**Muhammed tarihini ancak bugünlerde ele alacağım; şu ana kadar ise o bana, kentlerin yerleşik, fakat heba olmakta olan, dini bakımdan da parçalanmış ve pejmürde bir doğa dini ile pejmürde bir Yahudiliği ve Hıristiyanlığı harmanlayan fellahlarına karşı bir Bedevi reaksiyonu karakterine sahipmiş gibi geliyor.**"[343]

Engels bu satırları yazdıktan yıllar sonra, İslamiyet'in doğuşu ve sahip olduğu toplumsal dinamikler hakkında çok daha gelişmiş bir analiz yapmıştı. Engels şunları ifade etmişti:

"**İslam, doğululara, özel olarak Araplara, yani bir taraftan ticaret ve zanaatla uğraşan kentlilere ve diğer yandan göçebe Bedevilere göre ayarlanmış bir dindir. Ama, periyodik olarak tekrarlanan bir çatışmanın tohumu da burada yatar. Kentliler zenginleşir, bolluk içinde ve 'yasa'ya uyma konusunda gevşektir. Yoksul ve yoksul oldukları için ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlı Bedeviler, bu zenginliklere ve zevklere kıskançlıkla bakarlar. Daha sonra, sapkınları yola getirmek, ibadet kurallarına ve gerçek imana saygıyı yeniden kurmak ve ödül olarak**

343 Din Üzerine, Marx-Engels, sf. 166, çev. İnter Yayınları, İstanbul 2000.

da imandan dönenlerin hazinelerini ceplerine indirmek için bir peygamberin, Mehdi'nin önderliği altında toplanırlar."[344]

Engels'in İslamiyet'in doğuşu ve toplumsal dinamikleri üstüne analizi, İslam Medeniyetinin en önemli düşünürü olan İbni Haldun'un geliştirdiği analizlerle paralelliklere sahiptir. Engels'in kentli (medeni) unsurlarla göçebe (barbar) unsurlar arasındaki ilişki ve çelişkilere dayalı bir toplumsal etkileşimi esas alması, İbni Haldun'un gerçekçi gözlemlere dayanan modelinin daha gelişkin bir zeminde yeniden üretilmesiydi. Dr. Hikmet'in uzun yıllara dayanan çalışmasın da kendine bu yaklaşımı temel almıştı. Dr. Hikmet İslamiyet'in doğuş dinamiklerinin toplumsal temellerini şu şekilde tasnif eder:

"Müslümanlık, bir karış toprağı bulunmayan Mekke plebleri ile, küçük toprak parçalarına tefeci-bezirgan Yahudilerce ipotek konulmuş olan Medine kentlilerinin hareketi olarak başladı. İslamlık, toprakların azat edilmesi, hürleştirilmesi demektir. Bu hürlük, Mekke patriçileri olan toprak sahibi Kureyşlilere ve Medineli tefeci-bezirganlar olan Yahudilere karşı zaferle sonuçlandı. İslamlık yayıldıkça, eline geçirdiği yerleri, ya barışla "SULHEN", yahut savaşla "ANVEN", "UNVETEN" (zorla) aldı. Nasıl alırsa alsın, bu topraklar, hep ondan önceki medeniyetlerin tefeci-bezirgan ve mütegallibeleri eline ve tekeline düşmüş esir topraklardı. İslamlığın tarihsel görevi, o esir toprakları, her ne pahasına olursa olsun, kendi doğuş ilkelerine sadık kalarak azatlamaktı. Ve nitekim onu yaptı. Çökmüş medeniyet zalimlerinin ve mütegallibelerinin tekellerindeki toprakların azat edilmesi; eski sahiplerine, daha doğrusu küçük üretmen çiftçilere adaletle dağıtılması demekti."[345]

Dr. Hikmet'in İslamiyet'e yaklaşımının temelini oluşturan yukarıdaki pasaj, İslamiyet'in çok geniş bir alana hızla yayılmasını ve İslam medeniyetinin oluşturucu toplumsal dinamiklerini kristal netliğinde ortaya koymaktadır. Dr. Hikmet, tek tanrılı dinleri özgün Tarih Tezinin sunduğu çerçeve içinde ele almış ve şöyle yazmıştı:

344 Din Üzerine, sf. 323-324.

345 Osmanlı Tarihinin Maddesi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 264, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul 2007

"Eğer tek tanrı dini medeniyet içinde doğmuş bulunsaydı, tıpkı İslam medeniyetinde olduğu gibi (akrabalık-komün ilişkilerine en büyük önemi verirse versin, onların toplumcu, eşit geleneklerini Kur'an'a dek sokmuş bulunursa bulunsun) en başta o kan bağlarını kılıçla kesip bir kenara atmak zorunda kalmıştır. Medeniyet'e geçiş komüncül bağların parçalanarak sınıflı topluma çözülüşü prosesidir. Tektanrılı din de bunun ideolojisi olur. Ve antik tarih lafla değil kılıçla ilerler."[346]

Son yıllarda İslamiyet ve sol ilişkileri üstüne giderek artan ilgi çerçevesinde gelişen bir eğilim Dr. Hikmet'in yaklaşımını çarpıtarak, Dr. Hikmet'ten bir İslam Sosyalisti çıkarma yönünde hamleler yaptı. Dr. Hikmet'in İslamiyet ve dine yaklaşımı, Marksizm'in orijinal yaklaşımlarının daha zengin bir perspektifle yeniden üretilmesidir.

Dr. Hikmet, Tarihsel Materyalizmi orijinal Tarih Tezi ile geliştirirken, doğal olarak, İslamiyet ve din üstüne de zengin perspektifler üretmiştir. Dr. Hikmet'in çalışmalarının temeli Marks ve Engels'in Tarihsel Materyalizm teorisindedir. Marks ve Engels meseleye nasıl yaklaştıklarını, ideoloji ve toplumsal bilinç biçimlerinin materyalist kavranışı çerçevesinde Alman İdeolojisi'nde şöyle ifade etmişlerdi:

"Fikirlerin, tasavvurların ve bilincin üretimi, başlangıçta, insanların maddi faaliyetiyle ve aralarındaki maddi temaslarla, yani gerçek hayatın diliyle doğrudan bağlantılıdır. Tasavvur, düşünme, insanlar arasındaki zihinsel ilişkiler, bu aşamada hala onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar. Bir halkın siyasal dilinde, hukuki, ahlaki, dini, metafizik vb. dilinde ifadesini bulan zihinsel üretim için de aynı şey geçerlidir. Sahip oldukları, tasavvurları, fikirleri vb. üreten insanların kendileridir; yani, üretici güçlerinin belirli bir gelişim düzeyi ve bu düzeye karşılık gelen –en ileri biçimlere varıncaya kadar- maddi ilişkileri tarafından koşullanan gerçek, aktif insanlardır. Bilinç, asla bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz; insanların varlığı da onların gerçek yaşam süreçleridir."[347]

346 Allah Peygamber Kitap, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 118, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2011, İstanbul.

347 Alman İdeolojisi, Karl Marx-Friedrich Engels, sf. 34, çev. Tonguç Ok-Olcay Geridönmez, Evrensel Yayınları, Mart 2013, İstanbul.

Marks ve Engels'in bu yaklaşımı, Dr. Hikmet'e temel oluşturmuştur. Marks ve Engels aynı kitaplarında, o dönem yaptığı din eleştirisiyle yankı uyandıran Feuerbach'a eleştiriler yöneltmişlerdi. Marks ve Engels'in bu eleştirileri, Marksist Materyalizmin sağlam temelinin oluşumuna büyük katkı sağlamıştı. Marks ve Engels'in eleştirisi, Feuerbach'ın "**insanların verili toplumsal bağlamları**"na ilgisizliği noktasına yönelmişti, şöyle yazmışlardı:

"**Feuerbach'ın elbette, insanların da 'duyusal nesne' olduğunu kabul etmesiyle 'saf' materyalistlere göre büyük bir artısı vardır. Ne var ki, bu noktada da teori alanında kalmaya devam ettiğinden ve insanları verili toplumsal bağlamları ile onları var eden mevcut yaşam koşulları içinde ele almadığından, insanı 'duyusal faaliyet' olarak değil, yalnızca 'duyusal nesne' olarak görmesi bir yana, gerçekte var olan faal insana asla ulaşamaz. Tersine, 'insan' soyutlamasında duruverir ve duyusal olarak kavradığı 'gerçek, bireysel, etten kemikten insan'ın ötesine geçemez; yani, 'insan ile insan arasında' aşktan ve dostluktan başka bir 'nsani ilişki' bilmez, üstelik bunları da idealize eder. Mevcut yaşam koşullarına hiçbir eleştiri yöneltmez. Bu yüzden de, duyusal dünyayı onu meydana getiren bireylerin canlı duyusal faaliyetinin toplamı olarak kavramayı asla başaramaz...**

"**Feuerbach, materyalist olduğu zaman gündemine tarih girmez, gündemine tarih girdiği zaman da materyalist değildir. Feuerbach'ta tarih ve materyalizm tamamen birbirinden ayrılır.**"[348]

Marks ve Engels'in Feuerbach eleştirisi, Tarihsel Materyalizm'in oluşum sürecinin belirleyici momentlerinden birine denk düşer. Dini bir toplumsal bilinç biçimi olarak kavramanın, kaba materyalizmden diyalektik materyalizme yükselişin önemli bir uğrak noktasıdır. Dr. Hikmet 'in çalışmalarına temel aldığı yaklaşım bu süreçte şekillenmiştir. Dinin bir toplumsal bilinç biçimi olarak kavranması, dinsel olguları, ait oldukları tarihsel konteks ve toplumsal koşullar çerçevesinde ele almayı zorunlu kılıyordu.

348 Alman İdeolojsi, sf. 51.

Dr. Hikmet'in çalışmaları, tam olarak bu yaklaşım doğrultusunda gelişmişti. 18. Yüzyılın mekanik burjuva materyalizminden kopuşun temellerini Alman İdeolojisi ile atan Marks ve Engels, sonraki dönem yazılarında da zaman zaman konuya döndüler. Özellikle Engels, din ve toplumsal mücadeleler bağlantısını kapsamlı bir biçimde ele alan çalışmalar yaptı.

Hıristiyanlığın doğuşu ve toplumsal temellerine ilişkin yazan Engels, şu görüşleri ifade ettiğinde, Tarihsel Materyalizmin dinsel olgulara uygulanışının yetkin bir örneğini ortaya koymuştu:

"Hıristiyanlığın ilk dönemi ile modern işçi sınıfı hareketi arasında kayda değer bir benzerlik vardır. Her ikisi de zulüm gördü ve aldatıldı, her ikisinin taraftarları da hor görüldü ve özel yasalara konu oldu: ilki insan ırkının düşmanı olarak; ikincisi ise devletin, dinin, ailenin, toplumsal düzenin düşmanı. Ve tüm zulümlere rağmen, hatta bunlardan cesaret alarak, muzaffer ve karşı konulmaz bir şekilde ilerlediler."[349]

Engels, ilk Hıristiyanlarla modern proletarya arasında böylesi bir paralellik saptamıştı. Bu saptaması, dini mutlak bir gericilik ya da bir ruhban komplosu olarak gören burjuva materyalist yaklaşımdan da, dini insanın kendi özüne yabancılaşması olarak kabul eden Hegelci-idealist pozisyondan da net bir kopuşun ifadesiydi.

Dini değişmez, katı bir öz olarak değil, tarihsel ve toplumsal süreçler içinde değişen, başkalaşan ve toplumsal ilişki ve çatışmalar içinde şekillenen bir toplumsal olgu olarak ele alıyordu Engels. Bu yöntemsel berraklık sayesinde, dinin ve dinsel olguların güçlü bir açıklamasını ortaya koyabiliyordu.

Engels, Avrupa'da dinsel söylemlerle harekete geçen köylülerin isyanlarının mükemmel bir analizini gerçekleştirirken bu yöntemi güçlü bir biçimde kullanmıştı. Engels, 16. Yüzyıl başının, yani Almanya'da köylü isyanlarının oluşum döneminin genel tablosunu oluşturmak için, öncelikle dönemin toplumsal güçlerinin sınıfsal tasnifini kapsamlı bir biçimde ortaya koyar. Bu çerçeve içinde, dönemin din adamları zümresinin sınıfsal konumlanışını saptar, şunları yazar:

349 Din Üzerine, Engels,

"Ortaçağ feodal ideolojisi temsilcisi olan din adamları zümresi, tarihsel altüst oluştan daha az etkilenmiyordu...

"Din adamları zümresi de, birbirinden adamakıllı ayrı iki sınıf biçiminde bölünüyordu. Feodal kilise hiyerarşisi, aristokratik sınıfı oluşturuyordu: piskoposlar ve başpiskoposlar, manastır başpapazları, manastır başkanları ve öbür yüksek aşamalı papazlar. Bu yüksek kilise görevlileri, ya imparatorluk prensleri, ya da başka prenslerin metbuluğu altında, birçok serfler ve angaryalılar ile birlikte, geniş toprakları egemenlikleri altında tutan feodal beylerdiler..."

"Din adamları zümresinin halk takımı bölüntüsü, köy ve kent bölge papazlarından oluşuyordu. Bunlar, kilise feodal [350]aşama-sırasının dışında idiler ve zenginliklerinden hiçbir pay almıyorlardı..."

"Burjuva ya da halktan geldikleri için, yığının maddi durumuna, papaz olmalarına karşın, burjuva ve halkta sevgi uyandıracak kadar yakın bulunuyordu. Çağın hareketlerine katılma, keşişlerde çok seyrek görülen bir şey olmasına karşın, bu, papazlarda kuraldandı. Hareketin teorisyen ve ideologlarını bunlar sağlamış ve aralarından, halk takımı ve köylülerin temsilcisi olan birçoğu, bu nedenle, darağacında ölmüşlerdir."

Ve bu ikinci kategoriden bir din adamı olan Thomas Münzer, mülksüz köylü kitlelerinin özlem ve taleplerinin hem teorisyeni, hem de pratik önderi olarak Almanya'daki köylü isyanının sembolü olur. Engels, bu durumu ifade eder:

"Gelecekteki tarihin bu zorlu, ama, halk takımı bölüntüsünün yaşama koşulları gözönünde tutulursa çok anlaşılır öncelemesine, ilkin Almanya'da, Thomas Münzer ve yandaşlarında rastlıyoruz. Daha önce Taboritlerde, ama sadece salt askeri düzeyde bir tedbir olarak, bir tür chiliastique mal ortaklığı vardı. Bu komünist çınlamalar, ancak Münzer'dedir ki, gerçek bir toplum bölüntüsünün özlemlerinin ifadesi durumuna gelirler."[351]

Engels'in bu mükemmel analizleri, dine ve dinsel olgulara yaklaşımda benzersiz bir temel sağlamaktadır. Dinsel söylemleri ve temsilleri ait oldukları toplumsal bağlamdan, temsil et-

350 Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim, Engels, sf. 42.
351 Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim, Engels, sf. 57.

tikleri toplumsal-siyasal odağın niteliğinden koparmadan ele almak ve nesnel konumlarını saptamak.

Dr. Hikmet'in ilk çalışmalarından itibaren, bu yöntemsel temelin sağladığı berraklığı görmek mümkündür. "**Yol**" da konuya şöyle giriş yapmıştı:

"**İslam medeniyeti çöl yollarından Suriye-Irak-Mısır cennetlerine kavuştuğu ve oralarda yerleştiği günden itibaren, sistemleşen bezirgan ekonomisi, sınıf farklılaşması, yapılan uçsuz bucaksız çapulun da yardımıyla, birdenbire son haddini buldu. Ve ikinci halifeden itibaren kopan bölünüş, gitgide her zümre ve sınıfa özgü akım ve tarikatlar biçiminde bölündü. İslamlığın işlerin yolunda gittiği dönemlerinde şiddetle hüküm süren sınıflar savaşı daima, zamanın egemen koşulları yüzünden mistik ifadesini çeşitli gizli açık tarikatlarda buldu. Bugün Türkiye'de hala varlığını sürdüren tarikatlar İslamlığın artık çöküş aşaması olan beşinci hicret yüzyılından beri gelen dönemde fışkırırlar. Genel olarak tarikatlar, toplumda egemen sınıfın egemen ideolojisi demek olan resmi dine karşı, hoşnutsuz halk tabakaları arasında filizlenen yeni ve özgün ideoloji eğilimleri ve örgütleridir. Egemen sınıflar, egemen ve resmi din gibi, bu tarikat akımlarını zaman zaman kendi nüfuzları altında demagojik birer ağ gibi kullanmaya girişmişler ve hatta bazen başarılı bile olmuşlardır...**

Fakat tarikatlar, her zaman pasif birer esrar dayanıklılığı olarak kalmaz. Zaman zaman en kızıl isyancı liderler yetiştirterek, ezilen sınıfların bütün dileklerini bir atılımda gerçekleştirmek için ortalığı kana boyayan tarikatlar, İslam-Türk tarihinde kitapların yazdığından yüzler ve binlerce kez daha sık ve kuvvetle görünürler."[352]

Engels'in Ortaçağ Avrupa köylü isyanlarını ve bu isyanların ideolojik çerçevesini analiz ederken kullandığı yöntem, Dr. Hikmet tarafından ilk büyük teorik-siyasal çalışmasında böyle kullanılmıştı. Dr. Hikmet'in din ve İslamiyet üstüne çalışmaları Tarihsel Materyalizm üstüne çalışmalarının organik bir parçası olarak tüm yaşamına yayıldı ve gelişti. Özgün Tarih Tezi geliştikçe, din ve İslamiyet kavrayışı da kapsamını genişletti ve derinleşti. Dr. Hikmet 1965 yılında yayınladığı "**İlkel Sosyalizm-**

352 Yol İkinci Cilt, sf. 285.

den Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere" başlıklı kitabında Hıristiyanlık ve İslam'da tarikatlar konusunu geniş bir biçimde ele almış ve şunları yazmıştı:

"**Batı Ortaçağı ile sonrasının Hıristiyan muhalefeti demek olan tarikatlar üzerine söylenebilecek her şey, kimi ayrıntılarına dek, Yakındoğu İslam Ortaçağlarında bol bol geçti. Mekke patriçilerinin (Kureyşilerin) elebaşısı Ebu Süfyan dölünü ve parayla Müslüman olmuş sınıfdaşlarını, gene para ve kalleşlikle iktidara geçirtenlere 'Hariciyye' denildi. Bunlar, Peygamberin ilkel sosyalist prensiplerini dürüstçe güdecek olan 'Osman'ı ve Ali'yi sevenler mümin değildir!' paroları ile Emeviye Saltanatını kurdular. Görünüşte 'Zalim hakim üzerine katl ile huruç' (isyan) taraflısıdırlar. Ama, 'mümin'i (inanmışı) anlayışları gibi, 'huruç'u uygulayışları da, Müslümanlıkta ilkel sosyalizm geleneklerini kökünden yolmaya vardı. Onlara karşı, Ali'ye: 'Sen tanrısın.' (Ent el ilahi) diyen, (Yunan tanrılar babası Zeus'a benzetirce) gök gürlemesini Ali'nin sesi bilen, bir gün Ali yeryüzüne inince bütün 'haramları mübah' kılacak diye Hıristiyanlıktaki Mehdi'yi bekleyen Şiilik çıktı; Orta Asya göçebelerinin meşreplerine uygun bir İran Irak halk muhalefeti kurdu. İslamlık çeyrek yüzyılını doldurmadan, bu iki zıt kutup doktrinlerden birincisi; Firavun ve Nemrut çağından kalma Doğu devletçiliği ile, kimin arabasına binerse onun türküsünü çağırarak, kurulmuş iktidarı ebedileştirdi; ikincisi, İslam medeniyeti bata çıka giderken, ikide bir Orta Asya'dan 'zuhur' edip sızmış barbar etkileri altında, resmi iktidara karşı bitmez tükenmez muhalefet biçimlerini fışkırtıp ebedileştirdi.**"[353]

Dr. Hikmet, egemen sınıfın iktidar ideolojisine dönüşen İslam ile ezilen ve sömürülenlerin kurulu düzene isyanlarının ideolojisi olan İslam arasında kategorik bir ayrım yapıyordu. Egemen sınıf iktidarlarının kurulu düzeni meşrulaştıran İslam anlayışlarına karşı ezilenlerin mücadelelerinin ideolojik çerçevesi olarak İslam'ın gördüğü işlevi vurguluyordu.

Dr. Hikmet'in klasik Marksizm'in devrimci mirasına bağlı kalarak geliştirdiği bu zengin perspektifler, dünyanın bambaş-

353 İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 58, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2011, İstanbul.

ka bir coğrafyasında yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmelerde karşılık bulmuştu.

Latin Amerika'da 60'lar ve 70'lerde sıçrama yaşayan anti-emperyalist ve sosyalist hareketlerin bir bileşeni olarak ortaya Kurtuluş Teolojisi akımı çıkmıştı. Kurtuluş Teolojisi akımının çıkış koşulları ve niteliği hakkında Gustavo Gutierrez şunları yazıyor:

"1960'lı yıllarda yoksullarla dayanışma ve onlar için adaleti sağlama mücadelesinin bir parçası olarak Latin Amerika ve Karayipler'de çoğu Hıristiyanın mücadele içinde görmeye başladığı imkanlar ve meselenin aciliyeti, yeni soruların sorulmasına neden oldu ve inanç söylemlerinde yeni verimli yollara işaret etti. Bu koşullar, dikkatlerin, Hz. İsa'nın inayetini ve kurtarıcılığını günümüz bağlamında yoksulların gözünden anlamaya çalışmanın bir yöntemi olan kurtuluş teolojisine yönelmesine katkıda bulundu."[354]

Kurtuluş teolojisi akımı Latin Amerika'da anti-emperyalist ve sosyalist mücadelenin bir bileşeni olurken, devrimci hareketlerde önemli görevler almış devrimci papaz Ernesto Cardenal türünden kadrolar üretti. Devrimci savaşta önemli sorumluluklar alan Cardenal, Nikaragua Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından devrimci hükümette Kültür Bakanı olarak yer aldı. Latin Amerika'nın gerici-faşist iktidarları Kurtuluş Teolojisi akımı mensubu devrimcilere karşı ağır baskılar uyguladılar. Kurtuluş Teolojisi militanı olarak anti-emperyalist ve sosyalist hareketlerle birlikte mücadele eden pek çok din görevlisi faşist yönetimler tarafından işkenceye uğratıldı ve öldürüldü.

Gerici iktidarların egemenliklerini meşrulaştırmak için kurumlaştırdıkları resmi Katoliklik, Latin Amerika ve Karayipler'de Kurtuluş Teolojisi hareketi mensubu din görevlilerinin yorumuyla emekçi ve ezilenlerin emperyalizm ve kapitalist sömürüden kurtuluş çağrısına dönüşmüştü.

Dr. Hikmet'in din ve İslamiyet üstüne çalışmaları erken bir dönemde başlamıştır. Bu çalışmalarının periyodizasyonu ve çalışmaların yapıldığı koşullara ilişkin, 60'larda şunları yazmıştır Dr. Hikmet:

354 Kurtuluş Teolojisi, Editör: Christopher Rowland, sf. 35, çev. M. Fatih Karakaya-Sevinç Altınçekiç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

"1940 yılı konuyu yazılı biçime soktuk. Araştırmalarımıza 'Tarih Tezi' demiştik. O tez açısından, gerek Türkiye gerekse İslam tarihleri çok ilginç teorik ve pratik açıklamalara kavuştu. Bu açıklamaların yazılı biçimlerine: 'İslam Tarihinin Maddesi' ve 'Osmanlı Tarihinin Maddesi' adlarını vermiştik. Hatta 1935 yılları kurulan 'Marksizm Bibliyoteği' (Tarihi Maddecilik Kütüphanesi) serisinde bu son iki kitabı yayınlamak üzere basılı biçimde ilan edip sıraya koyduk.

"1939 [1938] Yavuz davasında gerek Osmanlı, gerek İslam 'Tarihinin Maddesi' üzerine olan el yazmaları gizli polisçe birer suç belgesi imişçe gaspedildi. Ve bir daha, o el yazmalarının tek tük, eksik taslaklarından başka izini tozunu bulamadık. Hele Kuran-Kerimi satır satır izleyerek özenle temiz ettiğimiz 'İslam Tarihinin Maddesi' kitabının birinci cildi, bağırta çağırta yok edildi. Söz verilmişken, yıllarca sonra bulunamadığı gerekçesiyle geri verilmedi.

"Böylece 1926'dan 1965 yılına dek 39 yıllık emekler ya gizli polisin, yahut Marx ve Engels'in, 'Alman İdeolojisi' adlı yazıları için söyledikleri gibi –'Farelerin Kemirici Eleştirisine' bırakıldı"[355]

Yüksek bir olasılıkla, Dr. Hikmet'in sözünü ettiği "**el yazmalarının tek tük, eksik taslaklarından**" oluşan "**Allah Peygamber Kitap**" 2000 yılında gün ışığına çıktı. Yine Dr. Hikmet'in dinlerin oluşumunun tarihsel ve toplumsal koşulları üstüne yetkin bir çalışması olan "**Komün Gücü**" de aynı dönemde ilk kez yayınlandı.

Dr. Hikmet'in bu çalışmaları Marks ve Engels'in açtığı yolda gerçekleştirilen bir ilerlemeyi temsil ediyordu. Bu çok önemli konularda, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin diğer bölmelerinde yeterli çalışma yapılmamıştı. Yeterli çalışma yapılmadığı için, konuların Marksist kavranılışına ilişkin gelişkin bir birikime de ulaşılamamıştı. Dr. Hikmet'in çalışmalarının gün ışığına çıkmasının devlet şiddeti ile engellenmesi, solun uzun yıllar bu büyük birikimden yoksun kalmasına yol açtı.

Dr. Hikmet'in çalışmalarının son yıllarda daha sistematik olarak yayınlanması, daha önce ulaşılamayan önemli çalışma-

355 Tarih Yazıları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 12.

larının gün ışığına çıkarılmış olması, solun bu birikimle ilişkilenmesini kolaylaştırdı. Dr. Hikmet'in bu çalışmalarına yönelik ilgide bir artış gözleniyor. Ancak, bu süreçte, daha önce sözünü ettiğimiz bir dizi yanlış anlama ve Dr. Hikmet'ten bir İslam Sosyalisti çıkarma girişimleri gündeme geldi.

Dr. Hikmet hem yazıları hem de çeşitli platformlarda yaptığı konuşmalarla bu konudaki görüşlerini açık bir biçimde ifade etmişti. 1967 yılında, ODTÜ SFK Konferansında konuya dair bir soruya verdiği yanıtlar meseleyi büyük ölçüde netleştirmekteydi. Bu konferansın soru cevap kısmında bir dinleyici şu soruyu sormuştu:

"**İlericilik, gericilik savaşı kara çarşafla ve din hocalarıyla yapılıyor. Bu doğru mudur?**"[356]

Bu soruyu şöyle yanıtlamıştı Dr. Hikmet:

"**Cevap: Hayır. Bu taktik hatasıdır. Buna Avrupa'da Bismarkizm denir. Bismark devrinde anti-klerikalist bir mücadele tutturuldu. Hedefi papazlar idi. Bismark ölünce, papazlar da sosyalizm de güçlendi, çünkü gerçekte Bismarkizm sosyalizme de karşıydı. Taktik hata yapmamak çok önemlidir. Gericiliğin anlamının bizde yalnız emperyalizm olduğunu unutmamak gerek. Emperyalizm ile aynı kaynaktan çıkmayan dinsel vesair görüşler ile antiemperyalist cephede omuz omuza çarpışmak mümkündür. Milli Mücadele'de Akifçi Hocalar örneğini unutmamak gerek. Bilimsel sosyalizmde, din, inanç alanına müdahale hakkı yoktur.**"[357]

Dr. Hikmet yanıtında, "**gericiliğin anlamının emperyalizm ve onunla aynı kaynaktan çıkan dinsel görüşler**" olduğunu ifade ediyor. Bu yanıtı bütünleyen yaklaşımını başka bir tartışmada şu şekilde ortaya koymuştu:

"**Finans-kapital, Emperyalizmin Türkiye toplumu içine yerleştirdiği 'Komünizmle Mücadele Derneği', 'Nurculuk Tarikatı', 'Süleymancılık Doktrini', 'Hizbüttahrircilik gizli cemiyeti' ile ilh ve ilh... kılıklarında çiçekler açan Truva atıdır.**"[358]

---

356 Gençliğe Yazılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 25.

357 Gençliğe Yazılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 26.

358 Sayın İ.İ. Paşa'ya Açık Mektup, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 40, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2011, İstanbul.

Dr. Hikmet, emperyalizmin jeo-politik ve siyasi tercihleri nedeniyle destekleyip önünü açtığı dinsel akımların gerici karakterini net bir biçimde ortaya koyuyor. Yazıda sözünü ettiği İslamcı hareketler, özellikle Soğuk Savaş ile birlikte Batı emperyalizminin Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisinin kanalları olarak emperyalizm tarafından desteklenmiş ve bölgesel çapta geliştirilmeye çalışılmış bir hareketin parçalarıdır.

Dr. Hikmet'in dine yaklaşımı bağlamında, Sovyetler Birliğinde sosyalizmin kuruluş sürecinde yaşanan somut bir olay üzerinden Lenin'in meseleye yaklaşımına uzanmak gerekiyor. Zizek, "**Günümüz İçin Leninist Bir Tavır**" adlı yazısında pek fazla bilinmeyen bu olayı ve Lenin'in tutumunu gündeme taşıyor:

"**1921 yazında köylülerle Sovyet hükümeti arasındaki bağları güçlendirmek için Lenin, eski ön-Komünist Hıristiyan mezheplerine (o zamanlar Rusya'da 3-4 milyon üyeleri vardı) bedava toprak verme teklifini incelemesi için, Ossinski tarım komiseri Bonch-Brucevich ve diğer birkaç kişiden ibaret küçük bir grup oluşturdu. 5 Ekim'de (on yedinci yüzyıldan beri Çarlık rejiminin zulmettiği) 'İnananlar Mezhebi üyeleri'ne hitaben, onları terk edilmiş topraklara yerleşip kendi törelerine göre yaşamaya davet eden bir bildiri yayımlandı. Bu bildiri doğrudan Havariler'den şu alıntıyı yapar: 'Hiç kimse sahip olduğu şeyin yalnızca kendisine ait olduğunu söylemesin; her şey ortak olmalı...' Lenin'in amacı yalnızca pragmatik (daha fazla yiyecek üretmek) değildi, o aynı zamanda (Marx'ın Vera Zazulitch'e mektubunda, komünist üretimin potansiyel bir temeli olarak gördüğü) kapitalizm öncesi ortak mülkiyet biçimlerinin komünist potansiyellerini keşfetmek istiyordu. Eski İnananlar, Moskova yakınlarındaki Lesyana Polyana'da, faaliyetlerini, Lenin tarafından yakından takip edilen sovkoz modelini fiilen kurdular."**[359]

Lenin, bu pratiğinden ötürü bir "**Hıristiyan Sosyalisti**" olmamıştı. Havariler'den alıntı yapılarak yazılan bildiriyi onaylayan Lenin, 1922 yılında yazdığı "**Militan Materyalizmin Önemi üzerine**" adlı yazısında dinsel görüşlerin nasıl ele alınması gerektiğini şu şekilde vurguluyordu:

359 Yeniden Lenin, sf. 117.

"Militan Materyalizmin bir organı olarak yola çıkan, Pod Znaneman Marksizma sayfalarının çoğunu tanrı tanımaz propagandaya, konuyla ilgili yazının gözden geçirilmesine, bu alandaki hükümet çalışmasının büyük eksikliklerini düzeltmeye ayırmalıdır. Modern burjuvazinin sınıf çıkarlarının ve sınıf örgütlerinin dinsel kuruluşların örgütlenmesi ve dinsel propaganda ile nasıl bağlantılı olduğunu gösteren birçok somut olgular ve karşılaştırmalar içeren komünist kitap ve broşürlerden yararlanmak özellikle önemlidir."[360]

Lenin, Militan Materyalizmi savunmak ve yaygınlaştırmak amacıyla yayınlanan dergiden, dinsel düşünce ve örgütlerin egemen sınıf ve devlet iktidarıyla olan somut bağlarının sergilenmesini istiyor; Dr. Hikmet'in "**ilericilik-gericilik konusundaki**" soruya vermiş olduğu yanıtın kaynağı işte bu yaklaşımda bulunuyor. Lenin, egemen sınıf iktidarının ideolojik meşruiyet kaynağı olan kilisenin resmi dini ile yüzyıllar boyunca siyasi iktidarlar tarafından ezilmiş Eski İnananlar Mezhebi'nin dinini aynı kategori içine yerleştirmiyor; bu grubun töre, inanç ve kolektif yaşama eğilimlerinden sosyalist kuruluş sürecinin bir bileşeni olarak yararlanmayı deniyor. Devrimci diyalektiği kullanmaktaki ustalığı ile bu sorunun materyalist çözümünü üretiyor.

Vatan Partisi 50'lerin zorlu koşullarında etkili bir siyasi aktöre dönüşme şansını yakalayamadan, partiye yönelik bir tutuklama başlar. Vatan Partisi genel merkezi dışında, İstanbul'da Taşlıtarla, Beyoğlu ve Zeytinburnu'nda örgüt kurabilmiş, bunlar dışında sadece İzmir'de il örgütü kurulabilmiştir.

Dr. Hikmet'in Eyüp Sultan konuşmasına "**din yoluyla komünizm propagandası yapmak**" suçlamasıyla soruşturma açılır. Soruşturma sonucunda Dr. Hikmet 1957 yılında 5 Kasım'da bir kez daha tutuklanır. Fatma Nudiye Yalçı ve diğer parti yöneticileri de 30 Aralık 1957'de tutuklanırlar. Dr. Hikmet, tutuklama sonucu 2 yıl hapis yatacaktır. Bu iki yılın bir yıla yakını Harbiye Zindanı'ndaki hücrede geçecektir.

Dr. Hikmet, Harbiye Zindanı'nda hücrede geçen günlere dair şunları yazmıştır:

"'Vatansever İktidar', Amerika'dan 'Para' alamadığı için, üzüntüsünden Vatan Partilileri Harbiye zindan hücrelerinde

360 Marx-Engels Marksizm, V. İ. Lenin, sf. 522.

aralıksız 1 yıl gündüz ışığı göstermemecesine her türlü insan haklarından yoksul, her işkenceye her an uğratılarak ölüme bıraktı."[361]

Vatan Partisi tutuklamasında da hapishaneye giren Kerim Korcan, Harbiye zindanı ve koşullarını bir kitabında anlatıyor:

"**Önce siyasi poliste sıkı bir soruşturmadan geçirtip, sonra İstanbul Harbiye'deki taş odalara teker teker kapattırdı. Burası çok pis ve Osmanlı devrinde Abdülaziz'in beygir ahırı olduğu söyleniyordu. Işığı kör kandile benzeyen bu hücrelerde sanırım altı ay kaldık. Yalnızlık kabusu arkadaşlarımızın çoğunu çıldırtmakla tehdit ediyordu. Kitap, kalem, defter, gazete gibi şeylerin içeriye sokulması katiyen yasaktı. Arkadaşlarımızla, karımızla, çocuklarımızla da görüşmek katiyen yasaktı.**"[362]

Vatan Partisi tutuklamasından dolayı yaşanan tutsaklık günleri böylesi cehennemi koşullar altında yaşanmıştı. Dr. Hikmet, Harbiye'den Sultanahmet hapishanesine sevk edilir. Burada, 1951 tutuklamasından dolayı hala hapishanede bulunan bir grup TKP'li tutsakla beraber kalır.

TKP'li tutsaklar arasında, Mihri Belli, Vedat Türkali, Casim Aktimur gibi isimler vardır. Vedat Türkali, Dr. Hikmet'in Sultanahmet hapishanesinde kaldığı dönemde, yoğun teorik ve siyasal çalışmalarının yanı sıra, tutsak komünistlerin oluşturduğu gruplara felsefe, ekonomi-politik, siyasi tarih üzerine düzenli dersler verdiğini anlatıyor.

Vatan Partisi deneyimi, ABD önderliğindeki emperyalist batı ittifakının dünya ölçeğinde geliştirdiği anti-komünist histerinin ileri karakolu konumuna gelmiş Türkiye'nin çok zorlu koşullarında, az sayıda komünistin Dr. Hikmet öncülüğünde gerçekleştirdiği bir direniş hareketidir. Kuşatılmış olduğu koşullar, sınıf hareketinin yaşadığı durgunluk nedeniyle güçlü bir siyasi harekete dönüşememiştir. Dr. Hikmet'in deyimiyle, "**İşte, Vatan Partisi, o panik karanlıkları içinde her ne olursa olsun İşçi Sınıfı, hak ve varlığının, yaşama savaşının bayrağını yere düşürtmemek için kurulmuştu.**"[363]

361 Vatan Partisi Tüzük ve Programı, sf. 20.
362 Dimitrof Geçiyor, Kerim Korcan, sf. 62, E Yayınları, İstanbul 1978.
363 Vatan Partisi Tüzük ve Programı, sf. 11.

Ve sözüne sadık kalmış, en zorlu koşullar altında bile "**bayrağı yere düşürtme**"mişti. Vatan Partisi davasında, kapatılan Türkiye Sosyalist Partisi'nin başkanı Esat adil Müstecaplıoğlu ve Mehmet Ali Aybar, Münir Belen ile birlikte savunma avukatlığı görevini üstlenmişlerdi.

1950'lerin başlangıcında, yeni kurulmuş olan Halk Demokrasi'leri ve Çin'deki büyük atılım Komünist hareketin dünya çapında ilerlemekte olduğuna işaret ediyordu. Türkiye'de ise, siyasi alanda koyu bir gericilik, kasvetli bir atmosfer her yanı sarmıştı. Ekonomik ve toplumsal ilişkilerde kapitalist gelişme süreci hız ve derinlik kazanıyordu.

Demokrat Parti'nin uyguladığı ekonomi politikalarının temeli, esas olarak yeniden yapılandırılan emperyalist-kapitalist dünya ekonomisi içinde Türkiye'ye yüklenen rol çerçevesinde gelişmişti. Türkiye'ye yüklenen işlev, tarımsal ürün ve hammadde ihracatçılığı merkezli bir ekonomik faaliyet alanıydı. Bu işlev bağlamında, emperyal merkezlerden Türkiye'ye yönlendirilen krediler de esas olarak, bu alanlarda yoğunlaşmıştı.

1946 yılında tarımda çalışabilir durumda 1000 adet traktör varken, 1955'e gelindiğinde Türkiye'de kullanılabilir traktör sayısı 43.000 adede ulaşmıştı. Bu traktörler ABD yardımı kapsamında ülkeye giriş yapmıştı.[364] Demokrat Parti hükümeti geniş altyapı yatırımları ile iç pazarın bütünleşmesini, pazarlanabilir tarımsal üretimin artışını gerçekleştirmeye çalışmıştı.

Demokrat Parti döneminde tarımsal üretimde yaşanan artış, genel iktisadi büyümeyi hızlandıran bir faktöre dönüştü. Kapitalist gelişme kapsam ve derinlik açısından bir sıçrama yaşadı. 1948 yılında 8000 olan binek taşıt sayısı, 1953 yılına gelindiğinde 28000'e yükselmişti. 1948'de 14000 olan ticari araç sayısı, 1953 yılında 34000'e ulaşmıştı.

Tarımda yaşanan kapitalist gelişme, sanayi üretiminin ürünlerine olan talebi de yükseltmiş, sanayi kapitalistleri iç pazara dönük üretim hacmini bu dönemde genişletmişlerdi. 1951 ile 1955 arasından çimento ve pamuklu dokuma üretimi iki kat artmıştı. Kapitalist gelişmenin yaşadığı sıçrama, egemen ser-

364 Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, Çağlar Keyder, sf. 180, İletişim Yayınları, İstanbul, Mayıs 1993.

maye zümresi finans-kapital gruplarının sermaye birikimi süreçlerindeki yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimine güçlü bir itilim kazandırdı. Merkezi finans-kapital grupları bu dönemde uluslararası finans-kapital grupları ile bütünleşme bağlamında da güçlü adımlar attılar.

Bu yıllar Finans-kapitalin gelişimindeki en önemli dönemeç noktalarından birini oluşturmaktadır. Türkiye Finans-kapital'i üzerine kapsamlı bir akademik çalışma yapmış olan Özgür Öztürk, çalışmasında bu noktayı vurgulamaktadır:

"Aradan geçen 50 yılı aşkın zamana rağmen, bu dönemde faaliyete geçen işletmelerin çoğu halen kendi sektörlerinde en önemli kuruluşlardır. ECA, DYO, Çanakkale Seramik, Türk Demirdöküm, Eczacıbaşı seramik ve ilaç fabrikaları, Türkiye Çimento Sanayii öncülüğünde kurulan çimento fabrikaları, Arçelik, Otosan bunlar arasında sayılabilir."[365]

Tarım ve sanayi alanlarında yaşanan bu gelişmeler ülkenin toplumsal ve kültürel yapıları üzerinde de etkiler yaratıyordu. Tarımdaki kapitalist gelişme, 50'lerde kırdan kente göçün ilk büyük dalgasını harekete geçirmişti. Gelişmekte olan sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü, bu ilk göç dalgasıyla karşılanırken, ülkenin toplumsal ve kültürel yapıları derin bir alt üst oluş sürecini yaşamaya başlıyordu.

1950'ler Finans-kapital'in gelişim sürecinde büyük önem taşıyan yıllardır, ancak Finans-kapitalin Türkiye'deki öyküsünü ele alırken meseleye daha geniş bir zaman kesitinden bakmak gerekir. Türkiye'de kapitalist gelişmenin özgüllüğünü kavrayabilmek için, öncelikli olarak sermayenin doğuşu itibariyle tekelci bir temelde şekillendiği saptanmalıdır.

Dr. Hikmet, henüz 30'lu yıllarda keskin bir kavrayışla, o dönem henüz tohum halinde olan bu olguyu tespit etmiştir. Bu tespiti sayesinde, Türkiye kapitalizminin özgül gelişme çizgisini çok erken bir dönemde karakterize etmeyi başarmıştır.

Özgür Öztürk, kapsamlı çalışmasında bu konuya ilişkin şu tespiti yapıyor:

---

365 Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları (Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi), Özgür Öztürk, sf. 72, Sav Yayınları, İstanbul, Mart 2010.

"Türkiye'deki en büyük sermaye gruplarından bir kısmının ilk önemli birikimleri cumhuriyetin ilk yıllarına uzanmaktadır. İş Bankası, Koç, Sabancı, Çukurova gibi ilk gruplar, 1950'lerden önce belirli bir sermaye birikimi sağlamış ve sanayi sektörlerine giriş yapmış olmaları dolayısıyla diğer gruplardan daha farklı bir konuma sahiptir."[366]

Bu doğru tespit, sözü geçen grupların cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye ekonomisinde kapladıkları yer dikkate alındığında daha da önem kazanmaktadır. Koç Holding CEO'su Dr. Bülent Bulgurlu'nun 2010 yılında söylediği şu sözler bu durumu çok iyi anlatmaktadır:

"Ülkemizde üretilen ilk buzdolabı, ilk çamaşır makinesi, ilk termosifon, ilk araba, ilk otomobil lastiği, ilk tüp gaz gibi ürünler, Türk toplumunun hayatına ilk defa Koç topluluğu ile girmiştir. Diğer bir ifadeyle Topluluğumuzun tarihi Türkiye'nin sanayileşme tarihi olarak görülebilir."[367]

Sözü edilen grupların büyüklükleri ve kapladıkları ulusal ve uluslararası alan dikkate alındığında, Finans-kapitalin kendi iç yapısının da büyük farklılıklarla karakterize olduğu açığa çıkmaktadır. Dr. Hikmet henüz 30'ların başında Türkiye'deki egemen sermaye zümresinin temel karakterini şöyle ortaya koyuyordu:

"Türk burjuvazisi de klasik kapitalizmin serbest rekabetçi görünüşünden çok, en modern ve tekelci ilkelerine dört elle sarılmaya zorunluydu. Ve sarılmış bulunuyor. Bununla birlikte, eğer Türkiye'de bir kapitalist egemenlik kabul edilirse, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında, bütün diğer emperyalizm geleneğine oranla nitelikçe değil, salt nicelikçe bir fark ancak vardır. Türkiye'de tekelciliğin domuzu ve görülmedik şekilleri, ulusal sermayenin en azgın har vurup harman savurması ortada. Ama bu tekelci ulusal sermaye hareketi, örneğin Amerikan tröstleri kadar evrensel ve uçsuz bucaksız değilmiş. Olabilir. Bu yalnızca miktar, nicelik farkıdır. Türk burjuvazisi, Türkiye işçi sınıfının, yararlanması gerektiği kadar ve

366 Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları, sf. 461.

367 Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu (Türkiye ve Koç Holding Örneği), M. Gürsan Şenalp, sf. 323, Sav Yayınları, İstanbul, Ağustos 2012.

belki ondan çok, geç gelmiş olmanın üstünlüklerinden yararlanmış bulunuyor ve bulunmaktadır."[368]

Bu pasajda ifade edilen keskin kavrayış biçimi, Türkiye kapitalizminin gelişme çizgisinin sağlam bir biçimde öngörülmesini ve sahip olduğu özgüllüklerin açığa çıkarılabilmesini sağlamıştır. Belirli kalıplarla sınırlandırılmış bir kavrayış biçiminin asla geliştiremeyeceği bu bakış açısı zenginliği, yaklaşık 80 yıl sonra yapılan kapsamlı araştırmalarla ortaya konulan sonuçları henüz oluşum halinde görebilmesini sağlamıştır.

Dr. Hikmet, henüz 30'larda ulaşmış olduğu teorik kavrayış gücü sayesinde, Türkiye'de kapitalizmin gelişiminin kapsamını, içeriğini ve kendine özgü niteliklerini "**Yol**"da sağlam bir biçimde ortaya koymuştur. "**Yol**"a TKP'nin ve Komintern'in ve sonraki yıllarda ülke solunun ilgi göstermemesi, ne yazık ki komünist hareketi zengin bir kaynaktan yoksun bırakmıştır.

Uzun yılların sonunda, bu saptamayla ifade edilen temel ilişkiler sol hareketin neredeyse tümü tarafından kimi kavramsal faklılıklarla kabul edilmiştir. Lenin'in sıkça kullandığı bir ifade de olduğu gibi "**Gerçekler İnatçıdır**"; ancak bu kadar inat etmeye gerek var mıydı? Ve Dr. Hikmet'in sık sık dediği gibi, bu çok bilme meselesi değil, siyasi mücadelede üzerinde hareket edilen alanın en sağlam ve kapsamlı bilgisine ulaşma meselesiydi.

Bu inat, hareketin sağlam temellerde gelişmesini geciktirmiş, doğru noktaya daha uzun, çapraşık yollardan dolaşarak ulaşılmasına neden olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca, devlet fideliğinde yetişen Finans-kapital; tüm ekonomik, siyasal ve toplumsal süreçlere damgasını vurmuş, kurumların ve ilişkilerin şekillenmesinde birinci derecede rol oynayan faktör olmuştur.

Dr. Hikmet'in bu keskin kavrayışa ulaşması, esas olarak, onun Marksist-Leninist teoriyi erken bir dönemde ciddi bir biçimde incelemesine; bu incelemelerini belirli bir siyasi disiplin çerçevesinde gerçekleştirmesine dayanıyordu. Lenin, Emperyalizm Çağının iktisadi özünün tekelci kapitalizm olduğunu tespit etmiş, Emperyalizm teorisini bu temel üzerine inşa etmişti.

368 Yol Birinci Cilt, sf.61.

Lenin'in sadık ve çalışkan bir öğrencisi olan Dr. Hikmet'in de ilk telif eserlerinden birisi "**Emperyalizm Geberen Kapitalizm**" idi. Dr. Hikmet bu çalışmasında, Lenin'in emperyalizm teorisini formüle ederken, Türkiye'de kapitalizmin gelişim çizgisini de emperyalist-kapitalist dünya gerçekliğinin içine yerleştirerek analiz ediyordu.

Merkez kapitalist metropollerin kapitalist evriminde görece geç bir dönemde ortaya çıkan Finans-kapital egemenliğinin, Türkiye gibi geç kapitalistleşen coğrafyaların kapitalist evriminde sermayenin doğuşunun bu karakteristikle, bu zümrenin egemenliğiyle damgalanmış olması sonucuna ulaşmıştı Dr. Hikmet. İlk kez "**Yol**"da Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarını analiz etmek için kullandığı bu kavramsal seti, "**Emperyalizm Geberen Kapitalizm**" kitabında bu kez yasal yayın planında sunuyordu.

Geç kapitalistleşme sürecinin bir temel ögesi olan devletin alanının genişlemesi ve ekonomik temelle daha bütünleşik bir ilişki kurmaya başlaması da Dr. Hikmet'in yaptığı analizler sonucunda ulaştığı bir tespitti. Bu tespitinin o dönem Türkiye özgülündeki şekillenmesini şöyle ifade ediyordu:

"**Devlet, finans kapitale bu kadar girince, finans kapital de devlete gelmezlik edemez. 1929 Türkiye'sinde, 25 milli kapitalli sanayi ve maden şirketi vardı. Bunların idarelerinde 20 kadar mebus alakadardı. Mevcut 38 Milli Bankada 3 tane mebus bulunuyordu. Yani, hemen hemen her büyük yerli milli şirketin Millet Meclisinde bir mebusu var! Lakin Devletle finans kapitalin kaynaşma derecesi yalnız 'kamutayın sayın üyelerinin' sayısından belli olmaz. Her şirkette bulunan bir çok eski temyiz azalarını, büyük askeriye ve mülki erkanını da hesaba katmalıdır. Sonra, bütün endüstriye 7 banka egemendir, demiştik. Bunlardan üçü Devlet Bankasıdır. Fakat yalnız bir tanesinde (15-20 müesseseyi güden İş Bankası'nda) tam 13 mebus vardır. Yani, İş Bankası'nın idare meclisi bir Millet Meclisi minyatürü idi. Nihayet işte şaheser: İş Bankası'nın sabık umum müdürü Celal, beş yıldan beri ekonomi bakanı Bayar sıfatıyla Türkiye'nin ekonomi politik müdürü olmuştur."**[369]

369 Emperyalizm Geberen Kapitalizm, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 48, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2007.

İş Bankası'nın Türkiye Finans-kapitalinin oluşum sürecinde sahip olduğu merkezi konum, devletçilik tercihinin Finans-kapitalin oluşum süreciyle bağlantısı, Emperyalizm çalışmasında bu şekilde vurgulanıyordu. Dr. Hikmet, Finans-kapitalin oluşum yıllarında devletle bütünleşmiş yapısını ortaya koyuyordu. Bu yapı cumhuriyet tarihi boyunca gelişerek devam etmiş, zaman içinde milletvekillerinden ziyade emekli ordu komutanlarını, emekli polis şeflerini ve bürokrasinin üst katlarını kapsamaya başlamıştı.

Yıllar boyunca ordu, emniyet ve bürokrasinin emekli olan şefleri Finans-kapitalin yönetim kurullarının vazgeçilmez unsurları olmuştu. Yerli Finans-kapitalin merkez unsurları palazlandıkça uluslararası Finans-kapitalle daha fazla bütünleştiler. Öyle ki, Koç Grubunun da yönetim kurulunda bulunmuş olan Peter D. Sutherland, "**1995'ten beri Goldmann Sachs Internatonal'da Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapmakta ve aynı zamanda London School Of Economics Yönetim Kurulu Başkanı ve Birleşmiş Milletler Göç ve Kalkınma Özel Temsilcisi olarak hizmet sunmaktadır...**

Sutherland'ın Koç Holding yönetimine girdiğinde hala BP gibi bir devin yönetim kurulu başkanı olduğunu hatırlatmakta yarar var."[370]

Koç Grubunun yönetim kurulunda yer almış bir diğer isim Booker, "**Ford Motor Company'nin Başkan Yardımcısı Booker ise 2007 yılındaki vefatına kadar geçen dokuz yıl boyunca, Holding'deki görevini sürdürmüştür."**[371]

"**Kariyerinde Citigroup CEO'luğu, American Express Company Başkanlığı, FED (Amerikan Merkez Bankası) yönetim kurulu üyeliği, United Technologies Corp ve Dupont yönetim kurulu üyeliği bulunan Sanfor Weil hakkında yazılan kitaplarda 'Sermayenin Kralı' olarak adlandırılmaktadır ve Koç Grubunun yönetim kurulu üyelerinden birisidir."**[372]

Türkiye Finans-kapitalinin yönetim kurullarında 1930'ların milletvekillerinin, 1960'ların, 1970'lerin emekli asker ve polis şeflerinin doldurduğu yeri yaklaşık yirmi yıldır uluslarara-

370 Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu, sf. 393.
371 Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu, sf. 388.
372 Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu, sf. 394-395

sı Finans-kapitalin dünya çapında ağırlığa sahip bu yöneticileri aldı. Yönetim kurullarının bileşimindeki bu değişim süreci, aynı zamanda yerli Finans-kapitalin evriminde yeni bir sıçramanın, uluslararası Finans-kapitalle bütünleşmesinde yeni bir evrenin ifadesi idi.

"**Yol**" da açılan yolun derinliğini gösteren en önemli ögelerden birini, Finans-kapital'in evrimi ve bugün gelmiş olduğu noktanın hemen herkes tarafından kabul edilmesinde bulmaktayız. Dr. Hikmet'in yıllar boyu, neden Komprador burjuvazi değil, Finans-kapital kavramında ısrar ettiği, bu ısrarın anlamı bugün daha iyi kavranabilmektedir.

Finans-kapital asla sadece Finans-kapital değildir. Türkiye siyasetini anlamanın, siyasetin yol aldığı güzergahları kavramanın anahtarı, Finans-kapitalin yaşadığı evrim ve tercihleri doğrultusunda oluşan siyasi ve ekonomik yapılardadır.

Dr. Hikmet, Vatan Partisi'nin gerekçesini açıklarken Türkiye'deki komünist hareketle organik bütünlüğünü ifade etmiştir. Hareketin çalışma tarzına, ideolojik ve siyasal perspektiflerine dönük köklü eleştirileri vardır, ancak tüm bunlar hareketi daha ileri bir noktaya taşımaya yöneliktir.

Aynısı, Türkiye'deki komünist hareketin organik bir parçası olduğu uluslararası komünist hareketle ilişkisi bağlamında da geçerlidir. Dr. Hikmet, Ekim Devrimi'nin, Komünist Enternasyonal'in estirdiği devrimci rüzgarlarla devrimci kavgaya katılmıştır. Onun sadık bir takipçisidir.

Bu temel nedenle, Dr. Hikmet, örgütsel bütünlüğünün uzun yıllar dışında kalmış da olsa, harekete dünya çapında egemen olan siyasi yaklaşımları dikkatle takip eder, bu yaklaşımlara uyum sağlamaya çalışır. Kalıpların içine sıkışıp kalmak ona göre değildir, ancak kalıpları zorlarken bile belirli sınırları dikkate aldığı saptanmalıdır.

50'li yıllarda kapitalist gelişmede yaşanan sıçrama sürecinde, 1950 ile 1960 arasında en büyük dört şehrin nüfusu % 75 artmıştı. Demokrat Parti döneminde yapılan karayolu ağı hem pazarın bütünleşmesini hızlandıran ve derinleştiren bir etki yaratmış, hem de insanların hareketliliğini arttırmıştı.

İnsanların hareketliliğinin artması, düşüncelerin, kültürel yapıların da hareketlenmesi, etkileşim kanallarının açılması anlamına geliyordu. Durağan yapılar etkileşim kanallarının artması ile değişiyor, yeni biçimler kazanmaya başlıyordu. Geleneklerin, uzun bir geçmişe dayanan yapıların ürünü olan toplumsal ilişkiler, kapitalist pazar ilişkileri ile dolayımlanıyor, yeni toplumsal ilişkiler toplumsal hayatın temeline yerleşmeye başlıyordu.

Büyük şehirlerin çevresini kuşatmaya başlayan gecekondular da bu döneme özgü bir gelişme idi. Kırsal alanlardan şehre göç, sadece göç eden kitlelerin ekonomik ve toplumsal ilişkileri üzerinde derin etkiler yaratmıyor, bu kitlelerin kırsal alanlarla devem eden ilişkileri aracılığıyla kırsal alanlarda da yeni düşünce biçimlerinin, toplumsal ilişki kalıplarının tanınmasını beraberinde getiriyordu.

50 ve 60 arası yaşanan tüm bu süreçlere kapitalist gelişmenin hızı ve derinliği yön vermişti. Kapitalizm gelişiyordu, ancak bu kapitalist gelişme süreci Avrupa'nın klasik kapitalist gelişme sürecinden oldukça farklı sonuçlar yaratıyordu.

Türkiye'de kapitalist gelişme süreci, çevresel kapitalizmin ileri örneklerinden biri olarak şekillenmişti. Avrupa'nın uzun bir zamana yayılan serbest rekabetçi kapitalist gelişme süreci Türkiye'de yaşanamadan tekelci kapitalizmin mekanizmaları egemen olmuştu. Avrupa'nın, sömürgeci egemenlik sayesinde sahip olduğu geniş hammadde ve pazar olanakları, Türkiye kapitalizmi için çok uzak bir hayaldi.

Emperyalist-kapitalist dünya sistemine çevresel bir ekonomi olarak dahil olan Türkiye'nin dünya pazarı içindeki yeri, işbölümündeki rolü sistemin hegemonyacı güçleri tarafından belirlenmişti. 1950 ve 60 arası gerçekleşen sanayi projelerinin çoğunluğu Amerikan yardım kuruluşlarının ve Dünya Bankası'nın denetiminde kurulan bir banka olan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası tarafından finanse edilmişti.

Sınai projelerin dünya sistemi içinde öngörülen role uyumluluğunun garantisi bu finansman modeliyle sağlanmıştı. Türkiye Finans-kapitalinin 50-60 arasında sanayideki gelişmesine daha yakından bakıldığında TSKB'nın bu süreçlerdeki yönlendiriciliği daha net olarak izlenebilir.

Türkiye'de kapitalist gelişme süreci, çevresel kapitalizmin bir başka önemli özelliğini kuvvetli bir biçimde gözler önüne sermişti. Bu özellik, kapitalizm öncesi dönemde egemen olan toplumsal ve ekonomik ilişkilerin bir kısmının kapitalist ilişkilerle bütünleşerek, birlikte yaşaması olgusudur.

Dr. Hikmet'in çalışmalarında kapsamlı olarak incelediği bu konu, klasik Marksist gelenekte geniş bir biçimden ele alınmıştı. Ancak Marksist teorinin dondurulmasına paralel olarak bu konunun kavranılışında bir gerileme yaşanmıştı.

Dr. Hikmet, klasik Marksizm'in sadık bir takipçisi olduğu için, bu konuda da zengin bir perspektif geliştirme şansını yakalamıştı. Dr. Hikmet "**Yol**" da kapitalist ilişkilerin Türkiye'deki gelişkinlik düzeyini tartışırken, Marks'ın Kapital'inin ünlü önsözünden bir parçayı alır. Marks, bu parçada şunları yazmaktadır:

"**Benim bu eserde inceleyeceğim şey, kapitalist üretim tarzı ve onunla uyuşan üretim ve dolaşım ilişkileridir. Bunların bugüne kadar ki klasik yurdu İngiltere'dir. Teorimi geliştirirken başlıca örnek olarak İngiltere'den yararlanmamın sebebi budur. Ama Alman okuyucu, İngiliz sanayi ve tarım işçilerinin durumları karşısında ikiyüzlüce omuz silkecek ya da Almanya'da işler hiç de o kadar kötü gitmiyor diye kendisini iyimser bir havaya bırakacaksa, ona şöyle seslenmeliyim: De te fabula narratur! (Hikaye seni anlatıyor)**

Aslına bakılırsa, konu, kapitalist üretimin yasalarından doğan toplumsal karşıtlıkların şu ya da bu derece gelişmiş olması değildir. Burada bizatihi bu yasaların kendileri, yani katı bir zorunlulukla işleyen ve kendilerini ortaya koyan bu eğilimler söz konusudur. Sanayi bakımından daha gelişmiş olan ülke, daha az gelişmiş olanına, yalnızca kendi geleceğinin imgesini gösterir."[373]

"**Fakat bunu bir yana bırakalım. Bizde kapitalist üretimin tam ve iyice yerleştiği yerlerde, örneğin gerçek fabrikalarda, içinde bulunulan koşullar İngiltere'de olduğundan çok daha kötüdür; çünkü, fabrikalarla ilgili yasaların bizde benzerleri yoktur. Diğer bütün alanlarda, kıta Avrupası'nın batısındaki**

373 Kapital Birinci Cilt, Karl Marx, sf. 18, çev. Mehmet Selik-Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, Nisan 2011.

bütün öteki yerlerde olduğu gibi, sırf kapitalist üretimin gelişmesinin değil, fakat bu gelişmenin eksikliğinin de acısını çekiyoruz.

"Modern sıkıntıların yanı sıra, eski, köhnemiş üretim tarzlarının bitkisel yaşamlarını sürdürmelerinin mirası olan bir dizi sıkıntı, doğurdukları çağ dışı toplumsal ve siyasi ilişkilerle birlikte bizi eziyor. Yalnız yaşayanlar değil, ölüler de canımıza okuyor. Le mort saisit le vif! (Ölü diriyi sımsıkı tutar)"[374]

Geç kapitalistleşen coğrafyalarda, Marks'ın sözünü ettiği "**bitkisel yaşamını**" sürdüren eski üretim tarzlarından yadigar biçimler, gelişen kapitalist biçimlerle eklemlenerek ömürlerini uzatma olanağı buluyorlardı. Engels, 1894 yılında İtalya'da burjuva devrimi sorununu ve İtalyan burjuvazisinin temel özelliklerini tartıştığı bir yazısında bu konuda şunları yazmaktadır:

"Ulusal kurtuluş sırasında ve onun ardından iktidara gelen burjuvazi, zaferini tamamlamaya ne güçlüdür ne de istekli. Feodalizm kalıntılarını yok etmedi ve ulusal üretimi modern burjuva modele göre yeniden örgütlemedi. Kapitalist düzenin göreli (relative) ve geçici üstünlükleri içinde ülkeyi bir parça donatmaya yeteneksiz olduğu için, bu sistemin bütün ağırlıklarını ve rahatsızlıklarını ona yükledi. Ve sanki bu yetmiyormuş gibi, hala kullanabileceği bütün saygınlığı ve güveni sürekli yitirdi.

"Çalışan halk –köylüler, elzanaatçıları, tarımsal ve sınai işçiler- bu yüzden, kendisini bir yandan yalnız feodal zamanlardan değil, ama eskiçağdan da miras alınmış eski kötüye kullanmalar (ortakçı çiftlik, insanın yerini sığırın aldığı Güneyde Latifundia) ile; öte yandan burjuva düzenin asla bulgulamadığı en doymaz mali yasalarla ezilmiş buldu. Öyle bir hal ki, Marx'la birlikte şöyle denebilir: 'Biz, Batı Kıta Avrupası'nın tüm geriye kalan yerlerinde olduğu gibi, yalnızca kapitalist üretimin gelişmesinin değil, bu gelişmenin tamamlanmamış olmasının da acısını çekiyoruz. Modern kötülüklerin yanı sıra, dünün mirası olan bir sürü kötülüklerin; çok eski üretim biçimlerinin alttan alta hala sürüp gitmelerinden doğan ve bunların kaçınılmaz olarak beraberinde getirdikleri çağdışı toplumsal

374 Kapital Birinci Cilt, sf. 18-19.

ve politik ilişkilerin altında eziliyoruz. Yalnızca yaşayanlardan değil, ölülerden de acı çekiyoruz. Ölüm yaşayanı yakalar!"[375]

Kapitalist gelişme sürecinin eski üretim biçimlerinden yadigar toplumsal ve ekonomik oluşumlarla eklemlenmiş bir bütünlük oluşturarak ilerlemesi olgusunun Engels tarafından tespit edilmesi, kapitalizmin İngiltere'de klasik biçimiyle yaşanan gelişmesinden farklı yolların da olduğunu ortaya koymaktaydı.

Dr. Hikmet, "**Yol**" da, Marks'ın Kapital'inden bu parçayı aktardıktan sonra şunları yazmıştı:

"**Söz konusu olan şey, kapitalist ilişkilerin gelişim yasasıdır. Bu yasa Türkiye'de de dünya kapitalizminin son örneklerine uygun olarak gelişiyor. Öyleyse, Türkiye 'kendisini bekleyen geleceğin biçimini ve tasvirini' kendisinden önce aynı yoldan geçenlerin aynasından doya doya seyredebiliyor.**"

"**Yalnız, Marx burada, sanayice ileri ve geri olan ülkelerden söz ederken ne demek istiyor? Hiç kuşku yok, yalnız genel yasaların kaçınılmazlığını anlatıyor. Yoksa her ülkenin mutlaka aynı evrim basamaklarından harfi harfine tıpkısı olan zigzagları, tıpkı benzer bocalamaları yapması gerektiğini söyleyemez.**"

"**Marksizm, tarihin akışında sıçramalar bulan bir öğretidir. Som gerçeklik bunu emreder."**[376]

Dr. Hikmet bu keskin kavrayışla yola çıkıyordu. Çalışmasının girişinde Lenin'in "**Proletarya ve Köylülerin Devrimci Demokratik Diktatörlüğü**" başlıklı çalışmasından şu parçayı aktarmıştı:

"**Gerçekte her şeyin çarpışmaksızın, dümdüz bir çizgi üstündeymiş gibi yavaşça ve gittikçe yükselir biçimde yürüyeceğini düşünmek, tarih üzerine çocukça bir fikir edinmektir."**[377]

Lenin'den bu parçayı aktaran Dr. Hikmet, "**Yol**" da Türkiye'de kapitalist gelişme çizgisini analiz ederken Rusya'da ve Almanya'daki kapitalist gelişme süreçlerinin özgül karak-

375 Gelecek İtalyan Devrimi ve Sosyalist Parti, Friedrich Engels, sf. 551, çev. Ömer Ünalan, Marx-Engels Seçme Yapıtlar 3, Sol Yayınları, Ankara, 1979.

376 Yol Birinci Cilt, sf. 57

377 Yol Birinci Cilt, sf. 57.

teristiklerini tespit eder ve Türkiye'de gelişen ilişkilerle bunları karşılaştırır.

Dr. Hikmet'in, Rusya'daki ve Almanya'daki süreçlerin özgül karakteristikleri ile Türkiye'de gelişen ilişkileri karşılaştırmasının nedenini tam olarak kavrayabilmemiz için önce Marks'ın Rusya hakkında yazdıklarına bakmamız gerekiyor.

Marks ve Rusya Yolu

Marks 1870'li yıllarda Rusyalı devrimcilerle ilişki kurmuş, Rusya 'da gelişen ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçler üstüne çalışmaya başlamıştı. Rusyalı devrimcilerle düzenli yazışan, onlardan gelen kimi sorulara yanıtlar vermeye çalışan Marks, Rusya hakkında araştırmalarını geliştirmek amacıyla Rusça da öğrenmeye başlamıştı. Marks bu konuya bir mektubunda değiniyordu:

"Size daha önce söyledim mi bilmiyorum, 1870 başlarında Rusça öğrenmeye başladım, şimdi oldukça rahat okuyup anlayabiliyorum. Bunun nedeni bana Flerovski'nin Rusya'da Emekçi Sınıfın Durumu başlıklı çok önemli çalışmasının Petersburg'dan gönderilmesiydi; ayrıca Çernişevski'nin (kendisi, ödül olarak, Sibirya madenlerinde çalışmaya mahkum edildi, yedi yıldan beri orada mahkumiyetini çekiyor), ekonomiye ilişkin o mükemmel çalışmalarını da öğrenmek istiyordum. Sonuç benim yaşımda bir adamın, klasik Germanik ya da Latin dillerinden büyük ölçüde farklı olan bir dile hakim olmasına değdi."[378]

"Rusya'nın ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarının orijinal karakteristikleri, Marks'ın üstüne çalışmalar yaptığı alanlar olarak yer kaplamaya başlamıştı. Marks'ın Rusya ile özel olarak ilgilenmesinde kuşkusuz ki Rusya devrimci hareketinin gelişim seyri ve Marks'ın bu hareketle kurduğu ilişki özel bir rol oynuyordu.[379] **Ancak bu ilginin bir de başka yönü vardı.**

---

378 Seçme Yazışmalar, Marx-Engels İkinci Cilt, sf. 38, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara 1996.

379 Late Marx And The Russian Road (Marx And The Peripheries Of Capitalism), Theodor Shanin, Routledge & Kegan Paul, 1983.

Marks'ın bu dönem yoğunlaştığı çalışmalara ilişkin bir göndermeyi Engels'in 1876 yılında Marks'a yazdığı bir mektupta buluyoruz:

"**Senin için söylemesi kolay tabii. Sen sıcak yatağına uzanabilir ve hiç rahatsız edilmeden, özel olarak Rus tarım koşullarını, genel olarak rant sorununu araştırabilirsin.**"[380]

Engels, Marks'ın Rusya üstüne çalışmalarına bu şekilde gönderme yapıyordu. Marks ve Engels uzun süre Çarlık Despotizmi'ni Avrupa'daki gericiliğin temel dayanak noktası olarak görüyorlardı. Ancak 1877 yılında, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı başladığında, Marks 27 Eylül 1877'de Adolp Sorge'ye yazdığı bir mektupta şu tespitleri yapıyordu:

"**Bu bunalım -1877-78 Osmanlı Rus savaşı y. n.- Avrupa tarihinde yeni bir dönüm noktasıdır. Koşullarını orijinal Rus kaynaklarından, resmi ve resmi olmayan kaynaklardan (resmi kaynaklar pek az kişiye açık, ama Petersburg'daki bazı dostlar o kaynakları benim için sağladılar) araştırdığım Rusya, uzun süredir bir kalkışmanın eşiğinde duruyordu; kalkışmanın bütün koşulları hazırdı. Cesur Türkler yalnızca Rus ordusuna değil, aynı zamanda Rus maliyesine ve orduya komuta eden hanedana (çara, tahtın varisine ve öteki altı Romanof'a) vurdukları darbeyle, yıllar alabilecek bir süreyi kısaltarak patlamayı çabuklaştırdılar. Ayaklanma secundum artem –Oyunun kurallarına göre y.n.- başlayacaktır; bazıları meşrutiyetçiliğe oynayacak, sonra hoş bir patırtı sökün edecek. Doğa ana bize oyun etmezse, eğlenceyi görecek kadar yaşayacağız!**

Rus öğrencilerin budalaca davranışlarının bir değeri yok, yalnızca bir belirti. Ama gene de bir belirti. Rus toplumunun bütün kesimleri tam bir ekonomik, moral ve entelektüel çözülme içinde.

Devrim bu kez, karşı-devrimin şimdiye dek aşılamamış siperi ve yedek ordusu olan Doğuda başlıyor."[381]

Marks, yoğun araştırmalarının ardından, 1877 yılında Rusya'nın toplumsal ve ekonomik koşullarının devrim yüklü olduğunu dile getiriyordu. Marks devrim anaforlarının, uzun bir

380 Seçme Yazışmalar İkinci Cilt, sf. 97.
381 Seçme Yazışmalar İkinci Cilt, sf. 100-101.

süre, durağan Çarlık Despotizmi'nin gericiliğine teslim olmuş bir ülke olarak kabul ettiği Rusya'ya doğru ilerlediğini ifade ettiğinde; bakış açısında esaslı bir değişime imza atmış oluyordu.

Bu değişimi yaratan gelişmelerin başında, Kapital'in ilk kez yabancı bir dile çevirisinin 1872 yılında Rusya'da yapılması ve Kapital üstüne kapsamlı bir tartışmanın yürütülmüş olması geliyordu. Rusyalı devrimcilerle kurulan canlı ilişkiler, Rusya'da gelişen devrimci eylemler bu değişim sürecini etkileyen faktörlerdi. Bir başka önemli faktör ise, kapitalist metropoller dışındaki dünyanın, Marks'ın kapsama alanında kendine giderek daha fazla yer bulmasıydı.

Marks'ın bakış açısındaki değişimi, Rusya devrimci hareketinden Vera Zazulich'in Rusya'nın toplumsal yapısında önemli bir ağırlık taşıyan Rus Köy Komünü ve Rusya'da kapitalist gelişme sürecinin özgül nitelikleri konusunda sorduğu sorulara verdiği yanıtta buluyoruz. Marks mektubunda Zazulich'in sorularını şöyle yanıtlıyor:

"Kapitalist üretimin doğuşunu çözümlerken şöyle diyorum:"

'Bu nedenle kapitalist üretim, üreticinin, üretim araçlarından kesinkes ayrılması üzerine dayandırılmıştır... Tüm bu gelişmenin temeli tarımsal üreticinin mülksüzleştirilmesidir. Bu köktenci bir biçimde yalnızca İngiltere'de başarılmıştır... Ama Batı Avrupa'nın bütün öteki ülkeleri aynı süreçten geçmektedir.' (Kapital, Fransızca baskı, sf. 315.)

Görülüyor ki, bu sürecin "tarihsel kaçınılmazlığı" açıkça, Batı Avrupa ülkeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamanın nedeni XXXII. Bölümün şu paragrafında gösterilmiştir:

'Bireyin çalışmasıyla üretilen özel mülkün yerini, ... başkalarının emeğinin sömürülmesine, ücretli emeğe dayanan kapitalist özel mülk almıştır.' (agy, s. 341)

Batı Avrupa'daki bu gelişmede bir özel mülkiyet biçiminin bir başka özel mülkiyet biçimine dönüşmesi söz konusudur. Rus köylüleri durumunda, tam tersine, onların komün mülkiyetini, özel mülkiyete dönüştürmek gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, Kapital'deki çözümleme, kırsal komünün yaşayabilirliği lehinde ya da aleyhinde herhangi bir kanıt getirmemektedir; ancak bu konuda yaptığım özel araştırma ve bu araştırma için orijinal kaynaklarından getirttiğim materyal beni bu komünün Rusya'nın toplumsal canlanışının dayanak noktası olduğuna inandırmıştır; ama onun bu işlevini yerine getirebilmesi için, her yönden bu topluma yönelen saldırılar bertaraf edilmeli ve ardından kendiliğinden gelişmenin normal koşulları ona sağlanmalıdır."[382]

"Marks'ın 'tarihsel zorunluluk' konusunda ifade ettiği bu görüşler 1850'lerden farklı bir pozisyona sahip olduğunu net bir biçimde ortaya koyuyor. Marks, bu mektubunda Kapital'den yaptığı aktarmalarda Fransızca çeviriyi kullanıyor. Fransızca çevirinin kullanılması da konuyla doğrudan ilgili bir başka önemli noktadır. Kapital'in Fransızca çevirisi, Marks'ın denetiminde gerçekleşmiş ve Marks metin üzerinde çalışıp, düzeltmeler yapmıştır. Kevin Anderson'un saptamasına göre, düzeltmeler, kapitalist gelişme sürecinin 'tarihsel kaçınılmazlığı', kapitalist gelişmenin farklı yolları üstüne odaklanan bölümlerde yapılmıştır."[383]

Marks'ın 1872-1883 arası yaptığı ve yayınlanmamış çalışmaları üstüne kapsamlı araştırmalar yapan Anderson, ulaşmış olduğu sonucu şu şekilde özetliyor:

"Bir bütün olarak, Marks'ın son on yılında sürdürdüğü çalışmalar, bizlere, onun, Komünist Manifesto'da ve daha önceden kaleme aldığı diğer eserlerinde, Batı kapitalizmini tüm insanlığın kaderine yazılmış, yaşanması zorunlu olan bir aşama şeklinde ele alarak benimsediği sosyal gelişme modellerine sırtını dönmüş ve başka tarafa yönelmiş olduğu izlenimini vermektedir."[384]

Anderson'ın ulaştığı bu sonuç, Marks'ın sadece yayınlanmamış son dönem yazılarında değil, yazışmalarının yayınlanmış olduğu bir başka ciltte uzun zamandır kullanıma açıktır. Rusya'da "**Oteçestvenniye Zapiski**" adlı bir dergide, Kapital'in

382 Seçme Yazışmalar İkinci Cilt, sf. 140-141.

383 Marx's Late Writings on Non-Western and Precapitalist Societies, Kevin B. Anderson, Rethinking Marxism, Volume 14, Winter 2002, pages 84-96

384 Marx's Late Writings on Non-Western and Precapitalist Societies.

"**İlk Birikim**" bölümüne dair değerlendirmeleri ve Rusya'da kapitalist gelişmeye ilişkin bir eleştiriyi kapsayan yazıya Marks'ın verdiği yanıt, doğrudan bu konuyu ele alıyor. Marks bu yazıda şu görüşleri ifade ediyor:

"**Şimdi, beni eleştiren kişi, bu tarihsel eskizden Rusya'ya nasıl bir pay çıkarabilir? Yalnızca şunu: Rusya Batı Avrupa ülkeleri örneğini izleyerek kapitalist bir ülke haline gelmek isterse –ve son birkaç yıldır bu doğrultuda büyük sıkıntılara katlanıyordu- ilkin köylülerin büyük bir kesimini proletarya haline dönüştürmeden bunu başaramayacaktır; ve sonra, bir kez kapitalist ekonominin girdabına çekilince, öteki günah işlemiş ülkeler gibi kapitalizmin acımasız yasalarına katlanmak zorunda kalacaktır. Hepsi bu. Ama beni eleştiren kişi için bu yeterli değil. Batı Avrupa'da kapitalizmin başlangıcına ilişkin tarihsel eskizimi, hangi tarihsel koşullar içinde olursa olsunlar, toplumsal emeğin üretici güçlerini azami ölçüde genişletmenin yanı sıra insanın tam gelişimini güvenceye alan ekonomik sisteme sonunda varmaları için, tüm ulusların alnına yazılmış genel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürmekte ısrar ediyor. Ama affını dilerim. Beni çok onurlandırıyor, aynı zamanda çok hakaret ediyor.**"[385]

Marks'ın son derece açık bir biçimde ifade ettiği bu görüşler, Dr. Hikmet'in "**Yol**" da kapitalist gelişme yasasına dair yazdıkları ile son derece uyumludur. Batı Avrupa ile sınırlı bir alan ve belirli bir tarihsel dönemle sınırlı bir gelişme sürecine dair çözümlemenin mutlaklaştırılıp, farklı gelişme düzeylerinde bulunan ve farklı tarihsel ve toplumsal koşullara sahip coğrafyaların tümüne teşmil edilmesi eğilimi Michel Löwy tarafından evrensel dogmatizm olarak adlandırılıyor.[386]

Evrensel dogmatizm, Marksizm'i, Marks'ın bu açık ifadelerine rağmen, "**tüm ulusların alnına yazılmış genel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürme**" eğilimine sahip olmuştur. II. Enternasyonal Partileri'nin Marksizm'in devrimci perspektiflerinden kopup kapitalizmin aksayan yönlerinin tamircilerine dönüşmeleri süreci de, temsil ettikleri toplumsal

385 Seçme Yazışmalar İkinci Cilt, sf. 106.

386 Latin Amerika Marksizmi, Michel Löwy, sf. 10, çev. İrfan Cüre, Belge Yayıncılık, İstanbul, 1998.

grupların nesnel çıkar ve durumlarına ve buna bağlı olarak şekillenen dogmatik Marksist kavrayışlarına dayanmaktadır.

Lenin, evrensel dogmatizmin en nitelikli temsilcileri olan Avrupalı II. Enternasyonal önderlerinin Rusya'daki karşılıkları olan Menşevikler'in önde gelen isimlerinden Suhanov'un Ekim Devrimi üzerine notlarını okuduktan sonra, bu konuda şunları yazmıştı:

"Hepsi kendilerine Marksist diyorlar, ama Marksizm anlayışları çekilmez bir biçimde bilgiçcedir. Marksizmde belirleyici olan şeyi, yani onun devrimci diyalektiğini hiç anlamamışlardır..."

"Ama salt teorik görüş açısından bile hepsinde insanın en çok dikkatini çeken şey, şu Marksist düşünceleri kavramadaki kesin yeteneksizlikleridir. Şimdiye dek Batı Avrupa'da kapitalizmin ve burjuva demokrasisinin belli bir yol izlediğini görmüşlerdir. Ve bu yolun ancak mutadis mutandis -Gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra y.n.- ancak (dünya tarihinin genel gelişmesi açısından çok önemsiz olan) bazı değiştirmelerle bir model olarak alınabileceğini kavramamışlardır."

"Birincisi, birinci emperyalist dünya savaşı ile bağlantılı olan devrim. Böyle bir devrim bizzat savaşın sonucu olan yeni değişiklikler göstermek zorundaydı, çünkü dünya, bu durumda böyle bir savaş hiç görmemiştir. Görüyoruz ki, savaştan bu yana en zengin ülkelerin burjuvazisi, bugüne kadar 'normal' burjuva ilişkileri yeniden kurmayı başaramamıştır. Oysa bizim reformistlerimiz –devrimci oldukları havasını veren küçük burjuvalar- normal burjuva ilişkilerin sınır olduğuna (buraya kadar gideceksin, daha öteye değil) inanırlardı, hala da inanırlar. 'Normal' kavramları bile son derece basmakalıp ve dardır.

"İkincisi, dünya tarihinin gelişmesi bir bütün olarak genel yasalar izlerken, bazı gelişme dönemlerinin, ya bu gelişmenin biçiminde ya da sırasında özellikler gösterebileceğinin hiç de olanaksız sayılmadığı, tam tersine bunun öngörüldüğü düşüncesine tamamen yabancıdırlar...

"Sanırım Napoleon şöyle yazmıştı: 'On s'engage et puis on voit.' Serbestçe çevirirsek şu anlama gelir: "Önce ciddi bir savaşa gir – sonra ne olduğunu gör.' Biz de, Ekim 1917'de önce

ciddi bir savaşa girdik ve sonra da, gelişmenin Brest Barışı, Yeni Ekonomik Politika vb. gibi ayrıntılarını (dünya tarihi açısından bunlar elbette ki sıradan ayrıntılardı) gördük. Ve şimdi, esasta zafer kazandığımızdan hiç kuşku duyulamaz.

"Bizim Suhanovlar, daha da sağda olan sosyal demokratların sözünü bile etmiyorum, devrimlerin başka türlü yapılabileceğini akıllarına bile getirmiyorlar. Avrupalı darkafalılarımız, çok daha geniş nüfusa ve çok daha fazla toplumsal koşul farklılıklarına sahip olan doğu ülkelerindeki daha sonraki devrimlerin, kuşkusuz, Rus Devrimi'nden bile daha büyük farklılıklar göstereceğini akıllarına bile getirmiyorlar.

"Kautskici çizgide yazılmış bir ders kitabının kendi zamanında çok yararlı bir şey olduğunu söylemeye bile gerek yok. Ama bunun sonraki dünya tarihinin tüm gelişme biçimlerini önceden gördüğü düşüncesini atmanın zamanı gelmiştir. Bu düşünceyi savunanların, yalnızca ahmak olduklarını söylemenin de tam zamanıdır."[387]

Lenin'in evrensel dogmatizmi eleştirisinde vurguladığı iki nokta; bu eğilimin devrimci diyalektikten yoksun olması ve tarihsel gelişmeyi tek çizgili doğrusal bir model olarak kavramasıdır. Bu iki nokta birbiriyle doğrudan bağlantılıdır, çünkü devrimci diyalektik tarihi, sıçramalı gelişen, çelişki ve çatışmalarla ilerleyen bir süreç olarak karakterize etmektedir.

Evrensel dogmatizm, devrimci diyalektiğin sıçramalı gelişen, çelişki ve çatışmalarla ilerleyen süreçler kavrayışının yerine doğrusal olarak ilerleyen düz bir evrimci ilerleme çizgisini ikame etmişti. II. Enternasyonal'in Avrupalı liderlerinin ideolojik temeli haline gelen evrensel dogmatizm, Marks ve Engels'in Hegel'den devralarak geliştirdikleri diyalektik yöntemin yerine, o dönem Avrupa'da çok güçlü olan evrimci pozitivizmin yöntemini ve ilerlemeci "**tarihsel zorunluluk**" anlayışını geçirmişti.

Lenin'in II. Enternasyonal reformculuğuna karşı mücadelesinin ideolojik cephesinde, evrimci pozitivizme karşı geliştirdiği devrimci diyalektik yöntem temeline dayalı teorik zemin çok önemli bir yer tutar.

387 Devrimimiz N. Suhanov'un Notları Üzerine, V.İ.Lenin, sf. 512-515-516, çev. Vahap Erdoğdu, Marx Engels Marxizm, Sol Yayınları, Ankara, Mayıs 1990.

Lenin'in oluşturduğu teorik zemini erken bir dönemde güçlü bir kavrayışla içselleştiren Dr. Hikmet'in TKP içinde ortaya çıkan ayırıcı özelliği "**Yol**"dan itibaren kendini güçlü bir biçimde ortaya koyar. Özel ile genelin somut bir yaklaşım içinde diyalektiği birliğini çözümlemelerinin temeline yerleştiren Dr. Hikmet; bu yaklaşımı sayesinde geneli mutlaklaştıran evrensel dogmatizm, özeli mutlaklaştıran sui generis (kendine özgücülük) ikileminden kurtulup, devrimci diyalektiğin sağladığı yöntemsel berraklıkla teorik alanda yaratıcı Marksizm'in zenginliğini yeniden üretir.

Evrensel dogmatizmin temel aksiyonu, tarihsel zorunluluğun dayattığı ulaşılması gereken zorunlu aşamalar ve bu zorunlu aşamaların temelini oluşturan iktisadi yasalardır. Marks ve Lenin'in bu konudaki yaklaşımlarını alıntıladığımız çeşitli parçalarda görmüştük.

Dr. Hikmet bu konuyu "**Yol**"da, Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'nın Türkiye'de Kapitalizmin Gelişim çizgisi, burjuva iktidar ile işçi sınıfı ve komünistler arasındaki ilişkiler bağlamında geliştirdikleri tezler çerçevesinde ele alır. Onların geliştirdikleri tezler, evrimci pozitivist gelişme anlayışının Türkiye sosyal formasyonuna tipik bir uyarlanmasıdır. Dr. Hikmet bu konuda şunları yazar:

"**Ekonomik Kadercilik: Bilindiği gibi Bernsteincılık. Her şey ekonomik ilişkilerin ve üretici güçlerin kaza ve kaderine bağımlı. İnsan istediği kadar çırpınsın, tarih seli içinde, maddi yasaların akıntısına kapılıp giden saman çöpünden başka bir şey değildir. Ziya Gökalp'in Durkheim'den çalıp tefe koyduğu 'gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım' sloganının başka bir mantıkla yorumudur.**

"**Bilimsel sosyalizmin insanı edilgen değil, etken bir varlık sayışı, burjuva skolastik mantığıyla Marksizmi anlamaya kalkışan demagoglar için hiç derin araştırılmayacak, pek üstünkörü geçilmeye bakılacak bir noktaydı.**

"**Bu yüzden kuyrukçuların hem ekonomik zorunlulukları, hem de insanın etkin oluşunu kabul etmeleri olağan değildi. İnsanın doğaya uyarken doğayı da kendine uydurduğunu cid-**

dice hazmetmeleri olanaksızdı. Bütün politikaları bu olanaksızlık içinde bocaladı."[388]

Vedat Nedim ve Şevket Süreyya, aşılması gereken zorunlu aşamalar anlayışı nedeniyle Türkiye'deki burjuva iktidarının desteklenmesinin TKP'nin temel siyasi yönelişi olması gerektiğini savunmuşlardı. TKP'nin bu siyasi yönelişi kabul etmemesi, işçi sınıfının tarihsel rolünü kendi siyasi yönelişine temel alıp, burjuva iktidarına karşı siyasal muhalefeti yükseltme hamlesi karşısında partiye ihanet edip Kemalist devletle bütünleşme yolunu seçmişlerdi.

TKP içinde yaşanan bu çatışma sürecinde parti onların bu tezlerini siyasi olarak mahkum etmişti. Ancak bu tezlerin teorik köklerini, ait oldukları sınıfsal temeli çözümleyen ve kapsamlı bir biçimde açıklayan esaslı çalışma Dr. Hikmet'in "**Yol**"u idi; bu bağlamda, "**Yol**"un akıbeti ve TKP'nin 1937'lerde yaklaşık on yıl önce reddettiği bu tezleri yeni bir düzlemde kendine temel alması birbiriyle bağlantılı ve son derece açıklayıcıdır.

"**Yol**"un akıbeti ve 1937 yılından itibaren temel alınan tezler TKP'nin Leninist anlayıştan kopuşunun tayin edici dönemeç noktasıdır. Leninizm'in açtığı çığırın en önemli ögesi, evrimci pozitivist anlayışlara karşı devrimci diyalektiğe dayalı anlayışı geliştirmesi ve siyasal yaklaşımlarının bu temelden beslenmesi idi.

Lenin, devrimci diyalektik temeline dayalı teorik kavrayışını henüz 1894'te Narodnik iktisatçı Mihaylovski'nin eleştirisini yaparken ifade etmişti:

"**Hiçbir Marksist, Marx'ın teorisine, evrensel olarak zorunlu bir felsefi tarih şeması olarak, özel bir toplumsal-ekonomik biçimlenmenin bir açıklamasından öte bir şey olarak bakmamıştır. Yalnızca öznel filozof bay Mihaylovski, ona evrensel felsefi bir teori maledecek kadar Marx üzerine bir anlayış noksanlığı göstermeyi becerebilmiştir; ve buna yanıt olarak da, Marx'tan, yanlış kapı çaldığına dair çok kesin bir açıklama almıştır."**[389]

Lenin, zorlu siyasal pratiğe koşut olarak yürüttüğü sistemli teorik araştırmalarla geliştirdiği devrimci diyalektiğin zengin

388 Yol Birinci Cilt, sf. 217-218.

389 Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?, Lenin, sf. 75, çev. Vahap Erdoğdu, Sol Yayınları, Ankara 1976.

perspektiflerini Marks hakkındaki temel bir yapıtında şöyle ifade ediyordu:

"**Materyalist tarih anlayışının bulunması, ya da daha doğrusu, materyalizmin toplumsal olaylar alanına tutarlı bir biçimde yaygınlaştırılması, daha önceki tarihsel teorilerin iki ana eksikliğini giderdi. Bu kuramlar, en başta, olsa olsa, yalnızca insanların tarihsel eylemlerinin itici ideolojik nedenlerini inceliyorlardı, ama bu ideolojik güdülerin kökenini araştırmadan, toplumsal ilişkiler sisteminin gelişmesindeki yasaya nesnel uygunluğu kavramadan, ya da bu toplumsal ilişkilerin maddi üretimin gelişimi içindeki köklerini anlamadan. İkinci olarak da, daha önceki tarihsel kuramlar, kitlelerin etkinliklerini ihmal ediyorlardı; oysa, tarihsel materyalizm ilk kez kitlelerin hayatının toplumsal koşullarının ve bu koşullardaki değişmelerin bilimsel kesinlikle incelenmesini olanaklı duruma getirdi."**[390]

Geliştirdiği bu anlayıştan dolayı Lenin, "**Marksizmin deterministik biçimine, yalnızca aktivizminden dolayı değil, aynı zamanda a priori (deney öncesi) evrimci şemalara karşı duyduğu, deneyimlerden beslenen güvensizliğin etkisiyle karşı çıkmaya yöneldi...**

"**Sosyo-ekonomik formasyonların gelişme gizilgüçlerini tüketene dek yıkılmayacakları yolundaki (Marx'taki) tezi, ele alınan ülkenin nesnel koşullarına bakılmaksızın, her örnekte gerçekleştiği görülecek soyut bir evrensel şema olmaktan çok, gelişmenin klasik modelini anlatan bir formül olarak yorumladı.**"[391]

Dr. Hikmet işte bu anlayışı güçlü bir biçimde kavramış ve devrimci diyalektiğin yetkin bir kullanımını gerçekleştirerek Türkiye Marksizmi'nin temel yapıtaşlarını "**Yol**" da döşemeye başlamıştı.

Dr. Hikmet'in "**Yol**" da Türkiye kapitalizminin gelişme çizgisini saptamaya çalışırken Rusya ve Almanya'daki kapitalist gelişme süreçleri ile karşılaştırmalar yaptığını belirtmiş-

390 Karl Marx'ın Öğrettikleri, Lenin, Marksist Felsefe Yazıları, sf. 212-213, çev. Mesut Odman, Bilim Yayınları, Ankara, 1977.

391 Rus Düşünce Tarihi, Andrzej Walicki, sf. 392-393, çev. Alaattin Şenel, V Yayınları, Ankara, Şubat 1987.

tik. Neden bu ülkeleri seçmişti? Çünkü Dr. Hikmet Türkiye kapitalizmini "**geç gelme**" özelliği çerçevesinde ele alıyor, geç-kapitalistleşmiş ve pre-kapitalist ilişkilerle kapitalist ilişkilerin eklemlendiği bir gelişme çizgisinin varlığını saptıyordu. Dr. Hikmet'in bu çözümlemeleri esas olarak, Marks ve Engels'in Almanya'nın kapitalist gelişme çizgisine ilişkin analiz ve saptamaları, Lenin'in Rusya'da kapitalist gelişme sürecine ilişkin çözümlemelerine dayanıyordu. Lenin, bu konuda şu saptamaları yapmıştı:

"**Gelişmekte olan burjuva Rusya'da tarım sorununun çözümü için gösterdiğim iki yol, tarımda kapitalizmin iki gelişim yoluna denk düşer. Ben bunları Prusya yolu ve Amerikan yolu olarak tanımlıyorum. Birincisi, ortaçağ toprak mülkiyeti ilişkilerinin bir hamlede yok edilmesiyle değil, yavaş yavaş kapitalizme uyum sağlamasıyla karakterize olur, bunun sonucunda (bu kapitalizm) daha uzun süre boyunca yarı feodal çizgiler taşır. Prusya çiftlik beyi mülkiyeti burjuva devrim tarafından parçalanmadı, bilakis ayakta kaldı ve özünde kapitalist olan, ama yine de örneğin Hizmetçi Nizamnamesi'nin vs. gösterdiği gibi, kırsal nüfusun belirli bir bağımlılığının var olmaya devam ettiği 'Junker' ekonomisinin temeli haline geldi. Böylece 1848 Devrimi'nden sonra junkerlerin sosyal ve politik egemenliği onyıllar boyunca sağlamlaştırıldı, ve Almanya'da tarımsal üretici güçlerin gelişimi Amerika'dakiyle karşılaştırılmayacak kadar yavaş gerçekleşti"**[392]

Rusya'daki tarımsal gelişme Prusya tipi çizgisinde gerçekleşmişti. Lenin'in dikkat çektiği nokta, daha yavaş bir tempoda da olsa gelişmenin kapitalist doğrultusu idi. Lenin bu konuyu klasik eseri "**Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi**"nde çok kapsamlı bir biçimde analiz etmiş ve Rusya'da kırsal alanlarda toplumsal ve ekonomik ilişkiler üstünde büyük ağırlığa sahip olan pre-kapitalist tüccar ve tefeci sermayesinin oynadıkları rolü açığa çıkarmış ve şunları yazmıştı:

392 19. Yüzyılın Sonunda Rusya'da Tarım Sorunu, V.İ.Lenin, sf. 209, Seçme Eserle Birinci Cilt, çev. Saliha N Kaya, İnter Yayınları, İstanbul 1993.

"Yukarıda incelenen verilerden şu önemli önerme çıkar: kırsal bölgelerimizdeki tefeci ve tüccar sermayesinin bağımsız gelişimi, köylülükteki farklılaşmayı geciktirir. "[393]

"Yukarıda, köylü burjuvazinin, bugünkü kırsal bölgelerin efendileri olduğunu söylediğimizde, farklılaşmayı geciktiren kölelik, tefecilik, emek-hizmeti vb. gibi etkenleri göz önünde tutmadık. Aslında, bugünkü kırsal bölgelerin gerçek efendileri, çoğu kez, köylü burjuvazinin temsilcileri değil, köy tefecileri ve komşu toprak sahipleridir."[394]

Lenin'in Rusya kırlarındaki toplumsal ve ekonomik ilişkiler konusunda ulaştığı temel sonuç, kapitalist gelişme sürecinin yavaş temposu ve pre-kapitalist ilişkilerle kapitalist ilişkilerin eklemlendiği melez bir biçimin egemenliğidir. Lenin ulaştığı bu sonuç nedeniyle, Rusya'da **"en modern kapitalist emperyalizm, adeta kapitalizm öncesi ilişkilerin sıkı dokusuyla sarmalanmıştır"**[395] diyordu. Çünkü Rusya'da kapitalizmin gelişme seyrinde ve biçiminde etkili olan faktörler Batı Avrupa'nın klasik gelişme modelinden farklıydı:

"Rusya'da modern sanayi, tüm donanımıyla Batı ve Rus mali çevrelerinin beyninden doğmuştu...

"Sanayi bu gelişmeyi işadamlarından çok devletin ve bankaların girişimine borçluydu; ve Rusya'da sanayideki büyük işletmelerin oranı başka herhangi bir Avrupa ülkesine göre adamakıllı yüksekti."[396]

Rusya'da da sermaye doğuştan tekelci karaktere sahipti, devlet odaklı bir gelişme seyri vardı ve **"1900-1913 arasında Rusya'da sınai üretim, tarım üretimindeki yüzde 35'lik artışa karşılık yaklaşık yüzde 62 arttı. Aynı dönemde sınai ve ticari tekellerde yoğun bir gelişmeyle birlikte sanayide, hem yabancı hem de Rus devlet yatırımlarına artan bir bağımlılık görüldü."**[397]

---

393 Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi, V. İ. Lenin, Sf.166,çev. Seyhan Erdoğdu, Sol Yayınları, Ankara, Eylül 1975.

394 Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi, sf. 167.

395 Lenin'in Soçineya, c. XIX'dan aktaran E.H.Carr, Bolşevik Devrimi İkinci Cilt, sf. 20, çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul, Ekim 1998.

396 Bolşevik Devrimi İkinci Cilt, sf. 20.

397 Bolşevik Devrimi İkinci Cilt, sf. 30.

Dr. Hikmet'in "**Yol**"da Rusya ile yaptığı karşılaştırmanın nedeni, Rusya'da kapitalist gelişme sürecinin sahip olduğu bu temel özelliklerdi ve Dr. Hikmet'in Türkiye'deki egemen iktidar bloğunun sınıfsal içeriğine dair formülü: "**Finans-kapital ve tefeci-bezirgan kaynaşması**" Leninist analizlerin sergilemeye çalıştığımız bu temellerine dayanıyordu. Lenin, "**Emperyalizm**" adlı önemli kitabında bu durumu şöyle karakterize etmişti:

"**... çağdaş kapitalist emperyalizmin, deyim yerindeyse, son derece sıkı bir kapitalizm-öncesi ilişkiler ağıyla sarılmış ve ekonomik bakımdan en geri olan ülkesi (Rusya) görülmektedir.**"[398]

Dr. Hikmet, Türkiye'de kapitalist gelişmenin özgül doğasına ilişkin yaklaşımını ilerleyen yıllarda yaptığı çalışmalarla daha da geliştirmiştir, ancak "**Yol**"da saptanan bu eğilimler tüm çalışmalara temel oluşturmuştur.

Geç kapitalistleşen coğrafyalarda kapitalist gelişme sürecinin sahip olduğu özgül nitelikler 60'lı ve 70'li yıllarda özellikle Althusserci yaklaşımların etkisiyle Batıda akademik ve sol çevrelerde tartışma gündemini oluşturuyordu. Harold Wolpe, bu tartışmalar çerçevesinde yazdığı "**Üretim Tarzlarının Eklemlenmesine Giriş**" başlıklı oldukça kapsamlı yazısında, bu tartışmanın komünist hareketin uzak geçmişindeki varlığını dile getiriyordu:

"**Kuşkusuz ki, Marx'ın esas çözümleme nesnesi kapitalist üretim tarzı idi. Ve bu tarzın kapitalizm-öncesi tarzlarla eklemlenmesi veya bunlar üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri söz yerindeyse en passant'tır. Ancak, daha sonraları sözü edilen konular, farklı ülkelerdeki devrimci partilerin karşı karşıya kaldığı somut durumların siyasal çözümlenmesinde odak noktasını oluşturdu. Burada bu tartışmanın tarihini veya bu iki yaklaşımdan birinin veya diğerinin hangi koşullarda ve hangi biçimde benimsendiğini araştırmanın olanağı yoktur. Yalnızca, oldukça yaklaşık biçimde belirtebiliriz ki, ileri kapitalist ülkeler dışında –örneğin devrim öncesi Rusya ve Çin'de ve Latin Amerika'da- politik stratejilerin formülasyonu ve sınıf it-**

398 Emperyalizm (Kapitalizmin Sonuncu aşaması), V.İ.Lenin, sf. 104, çev. Altuğ Yaral, Erden Akbulut, Uğurhan Berkok, Sosyalist Yayınlar, Şubat 1995, İstanbul.

tifaklarının kurulması genel olarak üretim tarzları arasındaki karşılıklı ilişki (eklemlenme) nosyonunun bir biçimini öncül alan, varolan koşulların çözümlenmesine dayandırılır. Tersine, özellikle metropol kapitalist ülkelerde devrimci partilerin formüle ettiği biçimiyle emperyalizm çözümlemeleri, kapitalist yayılmanın, kapitalizm-öncesi tarzların yıkımını içerdiğini varsayma eğilimi göstermiştir.

Bu durumda, Copans ve Seddon'un (1977) görüşlerinin tersine, tartışma hiç de yeni değildir."[399]

Wolpe'un belirttiği gibi, tartışma hiç te yeni değildir; Leninizm'in özgül siyasi perspektiflerinin oluşumunda kayda değer bir önem taşıyan teorik açılımlarından beslenmiştir. Komünist hareketin teorik ve siyasal gerilemesi bu zengin perspektiflerin toprak altı olması sonucunu doğurmuştur.

Komintern'in Leninist devrimci zeminden beslendiği dönemlerde bu perspektifler, Komintern literatüründe güçlü bir biçimde kullanılmıştır. 5 Kasım ve 5 Aralık 1922 tarihleri arasında yapılan Komintern Dördüncü Kongresi'nin "**Doğu Sorunu Üzerine Tezler**" başlığını taşıyan metninde konu şu şekilde ifade edilmekteydi:

"**Sömürge ülkelerdeki kapitalizm genellikle, bu ülkelerdeki feodal temel üzerinde, çarpık ve tamamlanmamış geçişsel biçimler halinde meydana çıkıp geliştiği ölçüde (ki bu ticari sermayenin üstünlüğüne yol açıyor), burjuva demokrasisinin feodal-bürokratik ve feodal-tarımsal unsurlardan ayrışması, çoğu kez uzun ve dolambaçlı bir süreci izliyor. Emperyalizm, tüm geri kalmış ülkelerde bu toplumların feodal (bazılarında aynı zamanda yarı feodal, yarı burjuva) elitini kendi hakimiyetinin ajanları haline getirdiğinden (Çin'deki savaş ağaları –Tushunlar-, Hindistan'daki yerli aristokrasi ve vergi tahsildarı mültezimler –zamindarlar ve talukdarlar-, İran'daki feodal bürokrasi ve aristokrasi, Mısır'daki kapitalist nitelikteki toprak ve plantasyon sahipleri, vb.), bu uzun ve dolambaçlı ayrışma süreci, emperyalist baskıya karşı başarılı bir kitle mücadelesinin önündeki en önemli engeli teşkil ediyor.**

399 Üretim tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine, Derleyen ve Çeviren: H.Çağatay Keskinok-Melih Ersoy, sf. 26-27, Birey ve Toplum Yayınevi, Ankara, Kasım 1984.

"Emperyalizme karşı mücadeleler devrimci bir kitle hareketine doğru geliştikçe, sömürge ve yarı sömürge halkların yönetici sınıflarının, bu mücadelenin önderliğini yapmakta giderek daha yeteneksiz ve isteksiz hale gelmelerinin nedeni budur."[400]

Bu yaklaşım, Komintern literatüründe farklı varyantlarla pek çok kez ifade edilmiştir. Leninist teorik ve siyasal zeminden beslendiği dönemlerde Komintern'in sahip olduğu gelişkin düzey, ne yazık ki sonraki dönemlerde evrensel dogmatizmin başat yaklaşım haline gelmesiyle son derece geri noktalara çekilmiştir.

Dr. Hikmet'in teorik ve siyasal çalışmalarından kendi çalışmalarında yararlanan bir Türkiye uzmanı Sovyet bilim emekçisi olan Rozaliev, "**Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri**" başlıklı kitabında konuyu kapitalist ve pre-kapitalist toplumsal ve ekonomik oluşumların eklemlenmesi bağlamında şu şekilde ele almaktadır:

"Köyde feodalizmin hızlanan çürümesi ve kapitalist ilişkilerin geri olması, tüccar-tefeci sermayenin asalak faaliyetleri için uygun koşulları yaratmıştır."[401]

"Feodalizmin dağılmasının uzayıp giden niteliği, kapitalist ilişkilerin yavaş gelişmesi, yeni ilişkilerin eskileriyle sıkıca örülmesine yol açmıştır. Kemalist devrim döneminde köyde yarı-feodal ilişkiler egemen niteliğini sürdürmüş, tefecilikle uyum kazanmış ortakçılık da köylülüğün sömürülmesinin başta gelen biçimi olmuştur."[402]

"Türkiye'nin batı ve güney-batı bölgelerindeki gelişmiş mülkiyet biçimleri, köylüleri sömürmenin en geri biçimleriyle sıkı sıkıya örülmüştü. Örneğin, tüccarlar, köylüleri, önce tefecilik koşullarında borçlandırıyor, sonra da ürünlerini pazardakine göre %7-10 düşük fiyatla ele geçiriyorlardı. Avans alan köylüler, ürünlerini, yalnızca avans aldıkları tüccara satmak zorundaydılar."[403]

---

400 Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal 2 (Belgeler), sf. 335.
401 Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri, Rozaliev, sf. 25, Onur Yayınları, Ankara 1978.
402 Türkiye'de Kapitalizmin gelişme Özellikleri, sf. 28.
403 Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikler, sf. 36.

Emperyalist çağda kapitalistleşen toplumlarda, kapitalist ve pre-kapitalist toplumsal ve ekonomik oluşumların eklemlenerek bir arada yaşaması ve bütünleşmesi olgusu; serbest rekabet dönemindeki gelişmelerin tam tersine işleyen bir eğilim yaratmıştı. Serbest rekabetçi çağda gelişen kapitalist toplumsal ve ekonomik ilişkiler pre-kapitalist oluşumları temizliyor, toplumsal ve ekonomik dayanakları çözülen pre-kapitalist oluşumlar siyasi güçlerini de yitiriyor ve kelimenin gerçek anlamında tarihin konusu oluyordu.

Dr. Hikmet, sözü edilen olguyu Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerinde tespit etmiş, teorik bir çerçeveye oturtmuştu. Ancak bu, çevre ülkelerinin toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde genelleşmiş bir olguydu. Türkiye özgülü bu genelleşmiş olgunun gelişkin bir örneğini sunmaktaydı. Ernest Mandel, bu olgunun çevre ülkelerdeki genelliğine dair, "**Geç Kapitalizm**" adlı kitabında şunları yazıyor:

"**Emperyalizm öncesi çağda, öte yandan, yerli burjuvazinin denetimi altında hammadde üretimi ve ihracına yoğunlaşma, toprakta kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin bu burjuvazinin yararına değiştirilmesine bir giriş olmuştu yalnızca. Klasik emperyalist çağda ise, emperyalizm ve yerel oligarşiler arasında, köydeki kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini donduran, uzun vadeli bir toplumsal ve siyasal ittifak oluştu. Bu durum 'iç pazar'ın genişlemesini kesin olarak sınırladı ve yine dolayısıyla ülkenin kümülatif sanayileşmesini tıkadı ya da buna rağmen oluşan ilkel birikim süreçlerini sınai olmayan kanallara sevk etti.**"[404]

Mandel, bu tespitlerinin ardından Şili'nin toplumsal ve ekonomik oluşumlarını bu olgu temelinde inceliyor. Türkiye'de 50'lerde yaşanan kapitalist gelişme bu kalıbın içerdiği öğeleri bütünüyle yansıtıyordu. Büyük şehirlerde merkezileşmiş olan Finans-kapital Anadolu'ya derinliğine yayılırken, Anadolu kentlerinde ve kasabalarında çok uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan tefeci-bezirganları bayilik ağlarıyla, benzin istasyonlarıyla kendi çerçevesi içine çekiyor, gereksinim duyduğu toplumsal ve siyasal dayanakları yaratıyordu.

404 Geç Kapitalizm, Ernest Mandel, sf. 88, çev. Candan Badem, Versus Kitap, İstanbul, Şubat 2008.

Lenin'in iyi bilinen formülü: "**Serbest rekabet demokrasiye, tekelcilik gericiliğe denk düşer**", 20. yüzyıl boyunca, çevre ülkelerde dünya çapında yaşanan gelişmelerle parlak bir biçimde doğrulandı. Finans-kapital çevre ülkelerin tümünde en geri toplumsal ve ekonomik ilişkilerin, en gerici ideolojilerin temsilcisi sınıf ve zümrelerle bütünleşti.

Tüm 20. yüzyıl boyunca belirleyici sonuçlar yaratan, emperyalizm ve Finans-kapitalin en geri toplumsal ve ekonomik oluşumlarla, en gerici ideolojilerin sahibi gruplarla bütünleşmesi olgusu, 21. Yüzyılda da temel bir eğilim olarak devam ediyor. İçinden geçmekte olduğumuz dönemde, emperyalizm ve Finans-kapitalin Suriye'de Ukrayna'da, Türkiye'de, Venezüela'da desteklediği, bütünleştiği gerici, faşist güçlerin niteliği gerçekliği çıplak bir biçimde gözler önüne seriyor.

Faşist, gerici güçler dünyanın dört bir yanında, emperyalizmin güçlenmesi için her türlü desteği verdiği, farklı düzlemlerde onunla ilişkilenmiş pozisyonlardadır. Bu durum bir istisnaya değil, uzun zamandır yürürlükte olan bir kurala işaret etmektedir. Lenin'in kısa ve özlü formülü, bu derece derin bir öngörünün ifade edilişidir.

Dr. Hikmet'in Leninist birikime dayanarak geliştirdiği çözümlemeler ve bu eksende şekillenen temel saptamaları, Türkiye'de kapitalist yapının egemen sınıfsal ögelerini yerli yerine oturtmuş ve siyasal egemenliğin bu sınıfsal ögelerle olan ilişki ve çelişkilerini berrak bir biçimde tasvir etmiştir.

Başlangıcından itibaren komünist harekette en tartışmalı olan ve birçok zigzagın yaşandığı konu Kemalist iktidarın sınıfsal karakteri ve özgül doğasıdır. Dr. Hikmet, Kemalizm'i Türkiye'de burjuva sınıfının siyasi temsilcisi olarak karakterize eder. Türkiye'de burjuvazinin siyasi egemenliğinin mimarı olan Kemalist kadro, Türkiye'de kapitalist gelişme çizginin sahip olduğu özgül niteliklerin belirlediği bir süreç içinde kapitalizmin temel kurum ve ilişkilerini hem inşa etmiş hem de var olanlara dayanmıştır.

Dr. Hikmet "**Yol**"dan itibaren Kemalizm'in sınıf karakteri konusunda aynı noktada ısrar etmiştir. TKP yaşadığı gel gitlerin ardından 1936 sonrasında bu konuda farklı bir noktaya yerleşmiştir. TKP'deki bu değişim, daha sonra, sol hareketin geliş-

tirdiği görüşlere damgasını vurmuştur. Öyle ki, 1970'lere geldiğimizde, Türkiye sosyalist hareketinin ana odaklarının tümü Kemalizm'in küçük burjuvazinin radikal bir tavır alışı olduğu noktasında ortaklaşmıştır.

1970'lerde bu hareketlerden birinin çevresinde yer alan, bu hareketin maruz kaldığı bir operasyon nedeniyle kısa bir süre hapishaneye düşen burjuva aydın Murat Belge, 1980'lerde Sosyalist Hareket üzerine yazdığı bir değerlendirme yazısında şunları dile getirebilmektedir:

"**Türk Komünistleri Atatürk rejiminin tekelci bir burjuvazi için ortam yaratan, devletçe örgütlenen ilk birikimiyle, Bonapartist niteliğini tanımak yerine, Kemalist hareketi köktenci yönlerde etkilenebilecek bir küçük burjuva gücü olarak görmekte ısrar ettiler.**"[405]

1970 yılında, Murat Belge'nin de çevresinde yer aldığı hareket olan THKP-C, Kemalizm'i "**küçük burjuvazinin radikal tavır alışı**" olarak karakterize ediyordu. Bu durum sadece THKP-C'ye özgü değildi, o günkü koşullar çerçevesinde genel yaklaşım bu yönde idi. Ancak Dr. Hikmet bu yaklaşıma karşı uyarıcı olmak amacıyla 1970 yılında bir dizi kitap yayınlamıştı ve şunları yazmıştı:

"**Gerçekte Kemalizmin devletçiliği, artık o ilkel Osmanlı Devletçiliğinin yarı Komprador, yarı Ajan 'Kapitalist fideliği' bile olmaktan çıkmıştı. Hele 'Milli Burjuvazi yaratma çabası' hiç değildi. Çünkü öyle bir şey 20. Yüzyılın birinci yarımı Türkiye'sinde olur şey değildi. 'Demiryolları, Madenleri ve ilh... devletleştirme' denilen Kemalist eylem, her ne denli 'Kompradoru teşvik' etmiyorduysa da, bal gibi, 'Finans-Kapitalin teşviki' altında hiç düşünmeye kalkışmadan ve Finans-Kapital çıkarları dışında her türlü 'düşünceye kelepçe' vurarak davranıyordu.**"[406]

Aynı eserinde 1970 yılında şöyle yazıyordu:

"**Kadrocu kalpazanlığın 35 yıl önce, Yön Devletçiliğinin 5-6 yıl önce yakıştırmaya çalıştıkları gibi: Türkiye Devletçilikle 'Sınıfsız imtiyazsız' bir toplum biçimine yani Sosyalizme gitme-**

405 Geçiş Sürecinde Türkiye, Sol, Murat Belge, sf. 163, Belge Yayıncılık.
406 Devrim Zorlaması, sf. 111.

miştir. Tam tersine: en azgın sömürücü sistem olan Devlet Kapitalizmi yolundan Finans-Kapitalizme girmiştir. Emperyalist dünyaya karmıştır."[407]

Dr. Hikmet bu kitaplarında esas olarak MDD (Milli Demokratik Devrim) akımı ve TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) tezleri ile tartışıyordu. Ama o dönem, ülkedeki tüm devrimci-sosyalist hareketler MDD'nin paltosunun altından çıkmıştı. Türkiye'de kapitalist gelişme süreci ve temel sınıfsal yapı hakkındaki görüşleri esas olarak MDD'den besleniyordu. MDD teorisyeni Mihri Belli şöyle yazmıştı:

"Yalnız bir nitelik farkı vardır. Komprador teşvik görmüyordu Kemalist Türkiye'de"

Belli'nin MDD broşüründen bu parçayı aktaran Dr. Hikmet ise şunu yazmıştı:

"Umuda kapılıyorsunuz. Teşviki Komprador görmüyorsa, ya kim görüyordu? Yoksa, şu yok olası Eneski Sosyalistlerin Finans-Kapital dedikleri çok basit Emperyalizmin temel ekonomik ve sosyal zümresi mi?"[408]

Dr. Hikmet'in 1970 yılında Kemalizm'e dair teorik analiz ve saptamaları kristal netliğindedir. Ancak Murat Belge'nin geçmişte yazdığı bir Dr. Hikmet eleştirisinden okuduğunu bildiğimiz Devrim Zorlaması kitabının açılış bölümü, tam da Belge'nin ifade ettiği Kemalist burjuva iktidarın Bonapartist niteliğini ele almaktadır ve Dr. Hikmet bu bölümde şunları yazmaktadır:

"Türkiye'nin 'Napolyon' ve Krallığı-İmparatorluğu...

"Onun için Türkiye'de 1923 Cumhuriyet'i, ister istemez Fransa'da Restorasyon (Krallığın yeniden kurulması) denilen şey olmuştur. Padişah'ın yerine paşa geçmiştir. O kadar. Saltanat'ın adına Cumhuriyet denmiştir. Toplumun egemen yapısı ve politikası; elifi elifine 1815-1851 Fransa'sında (36 yıl) ne idiyse, 1917-1970 Türkiyesinde (53 yıl) tıpkı odur."[409]

İşte böyle, Dr. Hikmet'in 1970 yılında ifade ettiği bu görüşler 1930'larda yazdığı "**Yol**"da savunduğu görüşlerdir. "**Yol**" da şu şekilde ifade edilmişti:

407 Devrim Zorlaması, sf. 114.
408 Devrim Zorlaması, sf. 106.
409 Devrim Zorlaması, sf. 12.

"Yalnız bizim Bonapartizm ile Almanya'nın Bismarkizmi arasında bir de şu nitelik farkı var: Bismarkizm, serbest rekabet döneminin Bonapartizmidir. Kemalizm mali oligarşinin Bismarkizmidir. Bununla birlikte, bu dönemde Engels'in o zaman kaydettiği, devlet=burjuva karşılığı yeni bir anlam bulur: devlet kapitalizmi!"[410]

Dr. Hikmet 1930'larda da, 1970'lerde de, bu teorik ve siyasal derinliği ile yaklaşıyordu meselelere. Her iki dönemde de sosyalist hareket içinde bu derin ve kapsamlı analiz ve tespitlere sahip tek kişiydi. Belge türü; devrimci yükseliş döneminde devrimci harekete sürtünerek geçen burjuva aydınlar, sınıfsal ve siyasi karakterlerine uygun bir biçimde, herhangi bir devrimci sorumluluk duymadan, bu tarz düzmece yöntemlerle iş görüyorlar, proletarya sosyalizmine duydukları sınıfsal alerji ve karşıtlıkla her dönemin batıdan ithal moda akımları doğrultusunda başka bir kılığa girip proletarya sosyalizminin teori ve pratik birikimine yönelik temelsiz saldırılar gerçekleştiriyorlar.

Çok Partililikten 27 Mayıs'a

50'lerde yaşanan kapitalist gelişme ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıları üstünde derin etkiler yaparken, halkın değişim ve demokrasinin genişletilmesi umuduyla güçlü destek verdiği Demokrat Parti iktidarı CHP'nin "**tek parti iktidarı**"nı aratmayan bir baskıcılıkla ülkeyi yönetmeye başlamıştır.

Solun her rengine karşı süreklileşen baskı ve anti-komünist histeri Demokrat Parti iktidarını teslim almıştı. Demokrat Parti iktidarından beklenen anti-demokratik yasaların değiştirilmesi, demokrasinin daha geniş bir çerçeve kazanması idi, ancak Demokrat Parti kısa zamanda ceza yasalarındaki baskıcı maddeleri daha da ağırlaştırarak, kendisinden kopmuş olan Millet Partisi örneğinde olduğu gibi siyasi partileri kapatarak demokratik açılımla herhangi bir ilgisi olmadığını açık bir biçimde ortaya koydu.

Demokrat Parti emperyalist Batı ittifakının ön cephe ülkelerinden birisinin iktidarı olarak militan bir pro-emperyalist yaklaşım geliştirmiş; emperyalist Batı ile birlikte Ortadoğu, Latin Amerika, Asya ve Afrika'da ikinci paylaşım savaşı sonrası ge-

410 Yol Birinci Cilt, sf. 65.

lişen anti-emperyalist hareketler karşısında katı bir gerici tutum almıştı. Müslüman Cezayir halkının Fransız sömürgeciliğine karşı geliştirdiği mücadele sürecinde uluslararası platformlarda Fransa'yı desteklemiş; öyle ki, Kıbrıs sorununda dahi -siyasi söylemindeki çok katı milliyetçi-İslamcı ögelere rağmen- ilk etapta Ada'daki İngiliz sömürgeciliğini meşrulaştıran argümanları savunmuştu.

Emperyalist bloğa karşı Sovyet Sosyalist bloğunun oluşturduğu denge sayesinde varlık kazanan Bağlantısızlar Hareketi Konferansına (Bandung) Batı'nın sözcüsü olarak katılmış, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun bu konferanstaki pro-emperyalist tutumu ve savunduğu görüşler emperyalizmden bağımsız bir pozisyon geliştirmeye çalışan halkların temsilcileri tarafından nefretle karşılanmış ve aşağılanmıştı.

Demokrat Parti iktidarının yerli ve yabancı sermaye yanlısı tutumunun en belirgin örnekleri 1 Ağustos 1951 tarihli Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ve 7 Mart 1954 tarihli Petrol Kanunu'dur. Mecliste yasayla ilgili tartışmada söz alan Demokrat Parti ticaret bakanı, "**yabancı sermayenin memleketimize gelmesi ana davamız olduğu için sermayeye en geniş imkanlar bahşedilmiştir.**"[411] sözleriyle bir yetkilisi ağzından Demokrat Parti'nin tutumunu açık bir biçimde ortaya koymuştu.

DP, 2 Mayıs 1954'te gerçekleşen seçimlerde daha büyük bir oy oranına ulaştı. Yükselen oy oranı ile iktidarını pekiştirme yolunda daha büyük cesaret kazanan DP, her türlü muhalefeti ezme yönünde kararlı adımlar atmaya başladı. Basın, yargı ve üniversiteler üstündeki baskılar daha da yoğunlaşmaya başladı.

CHP'nin, DP ve Menderes karşıtı muhalefeti yükseltmeye başlaması karşısında Menderes 1956 yılında Antep'te yaptığı konuşmada, "**Muhalefet ve basının saldırılarından yararlanan bir takım "komünist birliklerin**" harekete hazırlanmakta olduklarını, bu "**ihtilalci**" yöntemlerin durması için gerekirse yeni yasalar çıkaracaklarını, "**fitne**"yi mutlaka bitireceklerini"[412] ilan etti.

411 Geçiş Sürecinde Türkiye, sf. 123.
412 Geçiş Sürecinde Türkiye, sf. 128.

Zaten doruğa yükselmiş olan baskının daha da arttırılması dışında hiçbir siyasi açılıma sahip olmayan DP iktidarı, antikomünist CHP'nin muhalefetinde dahi komünist parmağı arayacak düzeyde bir obsesyonun tutsağı olmuştu. Yargı kurumlarında iktidar yanlısı olmayan unsurların tasfiyesinden, muhalefet partisi mensuplarının tutuklanmasına uzanan bir çeşitlilikte gelişen uygulamalar ve bunlara paralel olarak toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulların giderek ağırlaşması, DP'nin baskıları giderek arttırması sonucunu doğurdu.

Vatan Partisi'nin de katıldığı 1957 seçimlerine bu gergin ortamda gidilmişti. DP bu seçimde de % 48'lik bir oyla seçim başarısını sürdürdü. Yeni hükümeti kuran Menderes, iktidarını daha zorlu koşullar altında sürdürmekle yüz yüze kalmıştı. DP iktidarının ilk yıllarında yaşanan ekonomik genişleme yerini daralmaya bırakmıştı, ekonominin biraz olsun rahatlamasının temel koşulu dış kaynak girişi idi. 4 Ağustos 1958'de dış kaynak girişinin sağlanması amacıyla yüksek oranlı bir devalüasyon yapıldı, TL'nin değeri düşürüldü. IMF'nin klasikleşecek olan kemer sıkma tedbirleri uygulanmaya başladı. Bunun anlamı halkın çok daha zorlu ekonomik koşullarla karşı karşıya kalması idi.

DP iktidarı bir toplumsal, ekonomik ve siyasal bunalımlar dizisine dönüşen olaylar karşısında baskıyı arttırmak ve muhalefeti kriminalize ederek susturmak dışında bir yöntem üretemiyordu. Bu gelişmelerle birlikte, DP yönetimi Finans-kapital içindeki dayanak noktalarından bir kısmını da yitirmeye başlamıştı. Üniversite gençliğinin başını çektiği sokak muhalefeti bu koşullarda yükseliş eğilimine girdi.

27 Mayıs 1960 müdahalesine bu koşullar altında gidildi, ancak müdahale, DP'nin 27 Nisan 1960'ta yasalaştırdığı ve tüm muhalefeti susturan, hukuku bütünüyle by pass eden uygulaması sonrası patlayan sokak gösterileri üstüne geldi. Sokak gösterilerine karşı düzenlenen polis saldırıları ve çatışmaların şiddetlenme eğilimi askeri müdahaleye uygun bir psikolojik ve siyasal ortam hazırlamıştı.

27 Mayıs 1960 tarihli askeri müdahale, katı bir hiyerarşi temelinde emir komuta zincirine göre örgütlenmiş ordunun, rütbeleri yüzbaşı ile general arasında değişen bir grubunun hi-

yerarşi dışı gizli örgütlenmesinin ürünü idi. Ordu hiyerarşisinin yukarıdan aşağıya komutları doğrultusunda harekete geçilmemişti. Değişik rütbelerden subaylar müdahale sonrasına da uzanan bir zaman kesiti içinde Milli Birlik Komitesini oluşturarak geçici iktidar yapısını şekillendirmeye çalıştılar.

27 Mayıs müdahalesi bu yönüyle daha sonraki 12 Mart ve 12 Eylül faşist askeri darbelerinden niteliksel olarak farklıdır. 27 Mayıs benzeri hiyerarşi dışı ve genç ve alt rütbeli subayların inisiyatifiyle gerçekleşen askeri müdahaleler 20. yüzyılda 40'lar ve 80'ler arasında Ortadoğu'da sıkça karşılaşılan bir siyasi olgudur. Ortadoğu'da sözünü ettiğimiz zaman kesiti içinde ortaya çıkan askeri müdahaleler özel tarihsel ve toplumsal koşulların ürünüdür. Bu özel tarihsel ve toplumsal koşulları dikkate almayan yaklaşımların, bu olguyu sağlam temellerde açıklama şansı yoktur.

Bu özel tarihsel ve toplumsal koşulların şekillendirdiği sahnede yer alan ordu müdahaleleri, Suriye'den Irak'a, Sudan'dan Mısır'a, Libya'ya uzanmıştır. Batı emperyalizminin sömürgelerinde ikinci paylaşım savaşı sonrası yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmelerin ürünü olan bu askeri müdahaleler, "**sömürgeciliğe meydan okuyan, bağımsızlığı gerçekleştiren, monarşileri yıkan ve modernleşme atılımlarına kalkışan asker kökenli devrimci kadrolar**"[413]ı siyaset sahnesine taşımıştır.

Siyasi alanda oldukça etkili olmaya başlayan genç subay ve aydınlara dayanan bu hareketler, esas olarak Sovyet Sosyalizminin dünya çapındaki etkinliği sonucu oluşan dünya dengesi sayesinde varlık kazanabilmiş, bu sayede kendi iktidar alanlarını inşa edebilecek olanaklara kavuşmuşlardı. Bu hareketlerin ortak bir özelliğine dikkat çeken Dr. Hikmet; bunların neredeyse tümünün eski Osmanlı coğrafyası sınırları içinde yer aldıklarını dile getirmiş, bu hareketlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkilerinde etkin bir öğe konumunda bulunan "**devlet sınıfları**" geleneği ile bağlantısının altını çizmiştir.

"**Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi**" adlı kitabında bu olguyu geniş bir çerçevede ele alan Hamit Bozarslan'a göre bu coğrafya-

413 Türkiye Solu (1960-1980), Ergun Aydınoğlu, sf. 66, Versus Kitap, Mayıs 2007, İstanbul.

larda "**Ordu sadece devletin dayanaklarından biri olmakla kalmaz, aynı zamanda en yoksul kesimlerin entegrasyonunda ara konak işlevi görmektedir. Toplumla kurduğu temaslar aracılığıyla, entelijensiya içinde yayılan ve iktidarın hiç hoşuna gitmeyen radikal fikirlerle de tanışır...**

Dolayısıyla, devletin kalıcılığını sağlayan kesim aynı zamanda onu içeriden en çok tehdit eden kesim haline gelir; devlet adına "halk"ın üzerinde baskı uygularken, "halk" adına aynı devlete karşı isyan etme potansiyeline sahiptir."[414]

Bozarslan'ın vurguladığı öge, bu coğrafyalarda "**en yoksulların ordu aracılığıyla entegrasyonu**" son derece önemli bir noktaya işaret etmektedir. Emperyalizmin işbirlikçiliğini iktidarlarının temel dayanak noktası haline getiren eski egemen sınıflar bloğuna karşı hamleler yapan genç subay ve aydınların pek çoğu ülkelerinin yalıtık kırsal bölgelerinde yaşayan yoksul ailelerden gelmektedirler.

Ordu ve artan eğitim kurumları aracılığıyla eğitim olanaklarını arttıran, dünyaya açılan bu unsurların sosyal gerçekliği kavrama ve yorumlama olanakları önceki kuşaklar ile kıyaslandığında çok daha fazladır. O dönemde dünya çapında gelişen ve yayılan anti-emperyalist ve sosyalist fikirlerle temas etme, bu fikirlerin kaynağı olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinden etkilenme olasılıkları çok yüksektir.

Özellikle Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik gelişmelerin, hızlı bir ekonomik kalkınma örneği olarak sunduğu cazibe, ülkesinin kalkınmasını ve gelişmesini arzulayan küçük burjuva katmanlar açısından büyük önem kazanmıştır. Uzun yıllardır emperyalist merkezlerin sömürüsü altında yoksulluğa mahkum edilmiş ülkelerin genç nüfusu, kalkınmanın "**kapitalist olmayan yol**"unu yeni bir siyasal seçenek olarak kabul etmeye başlamıştır.

Sovyetler Birliği yönetimi, bu yeni durumu saptamış, toplumsal ve siyasal gelişmelere uygun bir yaklaşım olarak "**kapitalist olmayan kalkınma yolu**"nu geliştirmiş ve somut bir siyasi seçenek haline getirmiştir. İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında emperyalist-kapitalist dünyada yeni dengeler oluşurken, aşı-

414 Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, Hamit Bozarslan, sf. 58-59, çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

nan ve gerileyen Avrupa (İngiliz) hegemonyası yerini ABD hegemonyasına bırakmıştı.

İngiliz ve Fransız emperyalizminin tarihsel sömürgecilik coğrafyası onlar için artık taşınması güç bir yük haline gelmiş; halkların uyanışı ve gelişen yeni mücadele dinamikleri, oluşan devrimci konjonktür emperyalizmin alanını daraltmaya başlamıştı. Bu gelişmelerle birlikte, dekolonizasyon olarak adlandırılan, eski sömürgelerin yeni siyasal statüler kazanma, siyasi bağımsızlık elde etme süreci hız kazandı.

Modern üretim ilişkilerinin ve modern sınıfların son derece cılız olduğu bu coğrafyalarda, hızlı bir mobilizasyona sahip olan küçük burjuva katmanlar –aydınlar, genç subaylar- önemli siyasal roller oynayan aktörler haline geldiler. Bu aktörlerin toplumsal konumları hakkında önemli bilgiler veren Bozarslan, genç subay-aydın ittifakıyla gerçekleşen askeri müdahaleler sonrası Ortadoğu'da oluşan yeni rejimlerin nitelikleri ve gündeme getirdikleri değişimler hakkında şu bilgileri veriyor:

"**yeni rejimler hızla süpürülen genelkurmay başkanlarının değil, askeri akademilerde entegre edilen 'pleb'in damgasını taşımaktadır. En azından kısa bir büyülenme dönemi boyunca, gençlik ve entelijensiya ile sınırlanmayan gerçek bir toplumsal zemine, dolayısıyla 'doğal' bir meşruiyete sahip olmaktadırlar. Sadece askeri bir rejim kurmakla kalmamakta, birçok bakımdan gerçek bir tabula rasa etkisi yaratmaktadır. Hemen her örnekte, eski ticaret burjuvazilerinin ve kent eşrafının boyunları çok geçmeden vurulmuştur. Büyük ölçekli cebri kamulaştırmalar yapılmasa bile, eski egemen sınıflar mülksüzleştirilmiş, 'devrim'den hemen sonra bir tarım reformu benimsenmiştir. Yeni rejimler eğitim ve sağlık hakkını da kurumlaştırırlar. Darbelerin ürünleri olsalar bile, sınıf ilişkilerini, toplumsal değerleri, kurumları ve her şeyin ötesinde miras olarak devraldıkları devlet yapılarını fiiliyatta değiştirirler.**"[415]

Uzun Osmanlı egemenliğinin ardından gelen sömürgeci İngiliz ve Fransız yönetimlerinin ağır yükünü taşıyan bu coğrafyalarda yaşanan büyük değişimler, aynı zamanda sınıf çatışmasının bir veçhesini temsil etmekteydi. Yaşanan yönetim de-

415 Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, sf. 102-103.

ğişiklikleri, geçmişin yükünü en az taşıyan genç kuşağın damgasını taşıyordu:

"**Aynı zamanda, yeni rejimler hızla askerileşirken, entelijensiya bünyesinden de kitlesel olarak üye devşirirler, dolayısıyla "Osmanlı" veya "mandacı" eski entelektüel seçkinleri de marjinalleştirirler. Plebler ile eski paşalar veya efendiler arasındaki sınıf karşıtlığına, kuşaklar arası çatışma da eklenir. Yaşa, statüye ve hiyerarşiye duyulan saygıyla isim yapmış toplumlarda, yüksek bir statüsü olmayan gençler toplum bünyesi tarafından reddedilmeden kendilerini kabul ettirmeyi başarırlar. Örneğin Nasır iktidarı aldığında otuz dört yaşındadır**."[416]

Ortadoğu'da şekilenen bu yeni rejimlerin ayakta kalabilmesinin, emperyalizmin agresif baskısı karşısında bağımsızlığını koruyabilmesinin temel koşulu sanayileşme ve güvenlik ihtiyaçlarına yanıt verebilecek kaynakları Sovyetler Birliği'nden karşılamasıydı. Dönemin bölgesel matrisi bu çerçevede oluşmuştu. O dönem bölgedeki komünist hareketlerde Sovyetler Birliği'nin yaklaşımları çerçevesinde bu matrise uyumlu perspektifler geliştiriyordu. Suriye Komünist Partisi'nin önderi Halit Bektaş 1955 yılında Suriye parlamentosunda yaptığı konuşmada bu ortak perspektifin temel öğelerini şöyle somutlaştırmıştı:

"**Bağımsızlık ve egemenliğin güçlendirilmesi, dünya barışına katkı, emperyalist oyunların boşa çıkartılması, demokrasinin güçlendirilmesi, ekonominin geliştirilmesi, tarım reformu ve çalışanların yaşam standartlarının yükseltilmesi.**"[417]

Ortadoğu'da dönemin en güçlü ve kitlesel Komünist Partisi olan Irak Komünist Partisi ise, "**Süveyş krizinin yarattığı antiemperyalist dalganın yükselişi ortamında Birleşik Milli Cephe çağrısı yapar. Cephenin programı, 1950'li ve 1960'lı yıllarda artık klasikleşecek olan milli ve demokratik bir devrimin temel görevlerini içerir: Tam siyasal ve ekonomik bağımsızlık; Bağdat Paktı'nın feshi; Sterlin alanından çıkış; Feodalizmin ortadan kaldırılması; Demokratik hak ve özgürlüklerin sağlanma-**

416 Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, sf. 101.
417 Bektaş'tan aktaran Ergun Aydınoğlu, Türkiye Solu (1960-1980), sf. 67.

sı; Emperyalizm ve Siyonizm'e karşı Arap dayanışması; Sosyalist ülkelerle dostluk ve işbirliği."[418]

Komünist hareketlerin o dönemki programatik-siyasi yönelişleri ile askeri müdahalelerle iktidara gelen hareketlerin programatik-siyasi konumlanışları arasında ciddi paralellikler sözkonusudur. Bu paralellikler, farklılık ve çatışma noktalarından çok daha fazladır. Bu bağlamda, Komünist hareketlerin programatik-siyasi yönelişlerinde önemli bir değişimin ifadesi olan 7. Komintern Kongresinin sonuçlarına yeniden dönmemiz gerekmektedir, diğer türlü Komünist Partilerle, bu yeni yönetimler arasındaki ilişkinin sağlam bir kavranılışı mümkün olmamaktadır.

Komintern'in Yedinci Kongresi'nde yaşanan stratejik değişimden TKP'nin payına bir likidasyon düşerken, programatik-siyasi yönelişi de daha önce de aktarmış olduğumuz şu geri sınırlara çekilmişti:

"Türk halkına yardım etmesi için Türkiye Komünist Partisi'nin şu andaki ödevi:

1-Alman ve İtalyan faşizminin kışkırtıcı askeri politikası yüzünden büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunan barış ve ülkesinin bağımsızlığını korumak.

2-Alman faşizminin ekonomik ve politik etkisini arttırma ve Türkiye'yi kendi askeri yörüngesine çekme çabalarına enerjik biçimde karşı koymak;

3-Halkın demokratik hak ve özgürlüklerini gerçekleştirmek ve genişletmek;

4-İşçilerin, köylülerin, esnafın, küçük ticaret erbabının, müstahdemlerin, memurların ve şehir orta katmanlarının maddi durumlarını iyileştirmek."[419]

Programatik-siyasi geri çekiliş her partinin özgülünde farklı bir düzey kazanmıştı, ancak belirleyici ögeler ortaktı. Başlangıçta özel bir siyasi konjonktüre özgü taktik açılım olarak gündeme gelen bu değişim, zaman içinde daha kapsamlı ve esaslı bir içerik kazanmıştı. Bunu TKP özgülünde daha önce çeşitli örnekleriyle ortaya koymuştuk.

418 Türkiye Solu (1960-1980), sf. 68.
419 Vedat Türkali ile Güven Üzerine, sf. 42.

Benzer süreçler, yine sömürgeciliğin ağır yükünü taşıyan Afrika'da yaşanmıştı. Sömürgeci Avrupa devletlerine karşı Afrika'da yükselen toplumsal ve siyasi mücadelelerde genç aydınlar ve genç subaylar önemli bir güç olarak ortaya çıkmış, belirleyici pozisyonlara sahip olmuşlardı. Öyle ki, "**Ordunun Afrika Marksizmi'ndeki önde gelen konumu öteden beri gerek radikal çevrelerde gerekse akademik yorumcular arsında tartışmalara yol açmıştır. Marksizm-Leninizm Kongo-Brazzaville (1963), Mali (1968), daha sonra Benin adını alacak olan Dahomey (1972), Somali (1969), Etiyopya (1975), Madagaskar (1975) ve (daha sonra Burkino Faso adını alan) Yukarı Volta'da (1983) askeri darbe yoluyla iktidara gelmiştir.**"[420]

Afrika'da da, Ortadoğu'da yaşanan toplumsal ve siyasal süreçlere paralel gelişmeler yaşanmıştı. Bu coğrafyalarda oluşan devrimci konjonktürün ürünü olan bu hareketler esas olarak sömürgeci boyunduruktan kurtulma hedefine sahipti. Bu hareketlerin Marksizm'le kurdukları ilişki, büyük ölçüde bir "**hızlı kalkınma**" örneği olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin cazibesine ve Sosyalist bloğun sağlayacağı ekonomik ve askeri desteğe dayanıyordu.

Bu hareketlerin sosyalist perspektiflerinin derinleşememesi, bir dizi nesnel ve öznel koşul tarafından çevrelenmiş ortamın ürünüydü. Bu hareketlerin sosyalist perspektiflerinin derinleştirilememesinde başta gelen nedenlerden birisi, sosyalist hareketlerde genel olarak ortaklaşılan siyasi-programatik gerileme süreci idi.

Eğer Avrupa'nın gelişmiş sanayi proletaryasına ve güçlü partilerine sahip ülkelerinde de, 2. Paylaşım savaşı sonrası benzer bir siyasi-programatik gerileme süreci yaşanmamış olsa idi; TKP ve programatik-siyasi yönelişlerinin sınırlarını kendi kaynaklarından gördüğümüz Ortadoğu ve Afrika'daki hareketlerin üstünde mücadele ettikleri coğrafyaların nesnel koşullarının belirleyici olduğunu söyleyebilirdik.

Ancak, İkinci Paylaşım Savaşı yıllarında faşizme karşı halkın silahlı direnişine öncülük eden, halklarının en diri ve sa-

420 Afrika Marksizmi'nin Momenti, Daryl Glaser, 20. Yüzyılda Marksizm, sf. 182, çev. Burak Günel-Onur Koyunlu-Sungur Savran, Versus Kitap, Ocak 2011, İstanbul.

vaşçı unsurlarını kendi saflarına çeken, ülkelerindeki gelişmiş işçi sınıfının ağırlıklı bölümünü örgütleyen, mücadeleye katan Fransız, İtalyan ve Yunanistan Komünist Partileri'nin programatik ve siyasi yönelişlerinde aynı dönemde yaşanan gerilemeler, konunun netleşmesi açısından önemli açıklıklar sunmaktadır.

Sözünü ettiğimiz programatik-siyasi gerilemenin kaynakları, esas olarak Komintern'in Yedinci Dünya Kongresi'nde oluşturulan siyasi ve teorik temelde bulunuyordu. Kongre'nin etkili ismi Dimitrov kongre kararları ve raporlar hakkında şunları dile getirmişti:

"Uluslararası düzeyde Kongre kararlarından olduğu gibi raporlardan da devrimci perspektif üzerine şatafatlı ibareleri çıkardık."[421]

Eğer Fransa, İtalya ve Yunanistan'da yaşanan süreçlerde Sovyet yönetiminin tercihi var olan devrimci gelişmeleri belirli sınırlarda tutmak ve ABD, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerde pragmatik bir araç konumuna indirgemek olmasaydı, Dimitrov'un bu sözlerinin devrimci lafazanlığa karşı bir müdahale olduğuna inanmak için yeterli nedenimiz olurdu.

Oysa gerçek durum böyle değildi. Sovyet dış politikasının yeni yönelişi uyarınca dikkate alınması gereken ittifak güçlerinin kompozisyonu, yedinci kongrede bu tercihlerin yapılmasının nedeni olmuştu.

İkinci Paylaşım Savaşı'nda güçlü bir performans ortaya koyan İtalyan ve Fransız partilerinin gelişimi hakkında dönemin İtalyan Komünist Partisi önderi Togliatti şunları ifade etmişti:

"İşçi sınıfının büyük çoğunluğu ve kamuoyunun işçi sınıfı dışında kalan önemli bir kesimi Marksistlerden esinlenen ileri işçi partileri ile birlikte tavır alıyor. Bu gelişme ülkemizdeki durumu, tıpkı Fransa'daki durum gibi, diğer Batı Avrupa ülkelerinden farklılaştırdı."[422]

Durum gerçekten farklılaşmıştı…

421 Komintern'den Kominform'a Birinci Cilt, sf. 247.

422 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, Fernando Claudin, sf. 18, çev. Yavuz Alogan, Belge Uluslar arası Yayıncılık, Aralık 1990, İstanbul.

Ancak, Togliatti Moskova'dan İtalya'ya döndükten sonra kamuoyuna dönük ilk açıklamasında partinin programatik ve siyasal yönelişleri konusunda dikkat çekici bir farklılığa işaret eden bazı ögelere yer vermişti. Togliatti şöyle diyordu:

"**İtalya işçilerinin bugünkü sorunu Rusya'da yapılanı yapmak değildir... Şimdilik parti kapsamlı tarım reformu ve diğer toplumsal, ekonomik ve politik reformları kapsayan bir programa sahiptir.**"[423]

"**İşçi sınıfının büyük çoğunluğu ve kamuoyunun işçi sınıfı dışında kalan önemli bir kesimi Marksistlerden esinlenen ileri işçi partileri ile birlikte tavır alıyor.**"du, ancak Komünist Parti'lerin bu gelişmeye verdikleri karşılık, siyasi ve programatik düzeylerde daha geri noktalara çekilme olmuştu. Bu partilerin anti-faşist direnişte ortaya koydukları güçlü performans, ülkelerinde meşruiyet ve sempati halkalarını son derece genişletmişti.

İtalya'da faşizmi yenilgiye uğratan devrimci partizan ordusunun önde gelen liderlerinden Luigi Longo, dönemin karakterini ve siyasi-askeri gelişmeleri şu şekilde betimlemişti:

"**Nisan başında 300.000'den fazla partizan kuzey İtalya'da savaşmaya başladı ve müttefik birlikleri gelmeden önce, birbiri ardı sıra, Bologna, Modena, Parma, Piacenza, Genova, Torino, Milano, Verona, Padua ve bütün Venedik bölgesini kurtardı. Partizanlar, Almanların tahrip etmeye hazırlandıkları sanayi tesislerini ve iletişim hatlarını kurtardılar, on binlerce tutsak aldılar, ve önemli miktarda silah ele geçirmeyi başardılar. Partizanlar her yerde otorite olarak Ulusal Kurtuluş Komiteleri kurdular ve İtalyan Faşizmi'nin başlıca liderlerini cezalandırdılar. Müttefik birlikleri ve yetkilileri gelene kadar, on gün ulusal kurtuluş komiteleri Kuzey İtalya'nın bütün politik, toplumsal ve ekonomik hayatını yönettiler.**"[424]

İtalya'nın kuzeyi tarihsel olarak sanayileşme ve kentleşme düzeyi açısından güneyden çok daha ileri koşullara sahiptir. Bu İtalya'nın kapitalist gelişme sürecinin bir sonucudur. Kapitalist gelişme her coğrafyada bölgesel, yerel eşitsizlikler yaratmıştır. İtalya'nın güneyinin sınıflar yapısı ve bölgesel eşitsiz-

423 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 70.
424 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 78-79.

liğin temellerine ilişkin Gramsci'nin özel çalışmaları mevcuttur. İtalya'nın kapitalist gelişmesindeki bölgesel eşitsizliğin tekil değil genelleşmiş bir olgu olduğunu; İtalya ve benzer örnekleri analiz ederek Mandel "**Geç Kapitalizm**" adlı kitabında kapsamlı ve başarılı bir biçimde ortaya koymuştur.[425]

İtalya'nın sanayileşme ve proletaryanın nicel ve nitel birikimi açısından gelişkin kısmında faşizme karşı yüksek düzeyli bir askeri-örgütsel mücadele geliştiren İtalyan Komünist Partisi'nin, Togliatti'nin açıkladığı kapsamda çok geri bir programa mahkum olması ve toplumsal devrimin nesnel ve öznel koşullarının bu denli uygun olduğu bir dönemde devrimci adımlar atmak bir yana, var olan devrimci oluşumları dağıtma yönünde hareket etmesi Komintern'in yedinci kongresinin çerçevesini çizdiği siyasi anlayışın ürünü idi.

Bu bağlamda, partizan Ordusu liderlerinden Longo, Komintern'in kapatılmasının ardından kurulan Kominform'a sunduğu raporunda şu bilgileri vermişti:

"**Müttefik otoriteleri, birlikleri ile birlikte kuzeye vardıkları zaman, ulusal kurtuluş komitelerinin atadığı direniş üyelerini önemli görev yerlerinden almaya ve eski yönetim aygıtlarından memurları onların yerlerine geçirmeye başladılar. Ve Roma hükümeti, Müttefikler bütün ülkenin denetimini ellerine geçirir geçirmez, ulusal kurtuluş komitelerinin sorumluluğunu gerektiren görev yerlerine atadığı bütün insanları, hızla sözde 'uzman' ile, yani, eski yönetim aygıtlarının memurları ile değiştirdi."**[426]

İtalyan devrimi tasfiye yoluna bu şekilde girmişti. Tasfiye operasyonunun başında ise partiyi devrimsizliğe mahkum eden programatik-siyasi yönelişin mimarı, emekçilerin mücadelesiyle oluşmuş olan devrimci mevzileri likide eden parti önderliği vardı. Parti önderliği de bir boşluğa değil, Komintern'in Yedinci Kongresi'nde geriye doğru atılan büyük adımın sürekliliğ kazanmasına doğmuş, perspektiflerini bu kongrenin sunduğu programatik-siyasi çerçeve doğrultusunda şekillendirmişti.

425 Geç Kapitalizm, Ernest Mandel, sf.111-150, çev. Candan Badem, Versus Kitap, Şubat 2008, İstanbul.

426 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 79.

Komintern'in Yedinci Kongresinin önemli ismi Dimitrov, İkinci Paylaşım Savaşı sonrası gelişen devrimci süreçleri yorumlarken, kendisinin formüle ettiği Faşizme Karşı Birleşik Halk Cephesi taktiğinin almış olduğu biçimi şu şekilde dile getiriyordu:

"**Sosyalizme geçiş için proletarya diktatörlüğü esastı (1919'da); şimdi ise, "pek çok ülkede, sosyalizmin gerçekleştirilmesi sorunu kendini, işçi sınıfı ve köylüler, zanaatkarlar,, entelektüeller ve halkın diğer ilerici kesimleri arasında bir işbirliği sorunu olarak ortaya koyuyor."**[427]

İtalya ve Fransa örneğinde, faşizmin, emekçilerin silahlı mücadelesiyle yenilgiye uğratılmasının ardından kurulan hükümetlerin bileşimine ve siyasi hedeflerine bakıldığında "**halkın diğer ilerici kesimleri**"nin kapsamı son derece genişlemiş; İtalya ve Fransa'da tekelci burjuvazinin siyasi temsilcilerini de içeren "**tuhaf**" bir anlam kazanmıştı.

Öyle ki, İtalyan partisinin öyküsü hakkında kapsamlı bilgiler veren bir kaynakta şunlar dile getiriliyor:

"**PCI (İtalyan Komünist Partisi y.n.) 1920 ve 1930'larda faşistlerin baskısı altında ezilmişti, savaş sırasında küçük bir partiydi, ama direnişte oynadığı rol ve savaş sonrası dönemdeki faaliyeti nedeniyle büyük bir hızla büyüyerek 1951 yılı itibariyle 2 milyon 600 bin üyeye sahip bir parti haline geldi. Partinin lideri Palmiro Togliatti, 1944 gibi erken bir tarihte yaptığı ve "Salerno yönelişi" olarak bilinen açıklamasında iktidarın devrim yoluyla ele geçirilmesini reddederek Sosyal Demokratlarla, Hıristiyan Demokratlarla ve hatta faşizmin yenilgisinin ertesinde İtalya'da 'ilerici demokrasi'yi tercih eden Monarşistlerle işbirliği yapma vizyonunu ortaya koydu. Bu stratejinin sonucunda, PCI 1945 sonrasından hükümetin dışına çıkarıldığı Soğuk Savaş'ın başlangıcına kadar geçen dönemde İtalyan devletinin yeniden kurulmasında önemli bir rol oynadı."**[428]

İtalyan Komünist Partisi, İkinci Paylaşım Savaşı'nda çökmüş olan İtalyan burjuva devletinin yeniden kuruluş sürecinin aktif bir öznesi, yeni kurulan burjuva devletinin meşruiyet alanının işçi sınıfı ve köylüler arasında genişletilmesinin payanda-

427 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 214-215.

428 20. Yüzyıl'da Marksizm, sf. 129, çev. Burak Günel-Onur Koyunlu-Sungur Savran, Versus Kitap,Ocak 2011, İstanbul

sı olmuştu. Burjuvazi açısından işlevini tamamladığına kanaat getirildiğinde de ortağı olduğu burjuva hükümetten atılmıştı.

Oysa Togliatti henüz Moskova'dan İtalya'ya dönmeden önce, Ekim 1943'te partinin ülke içinde yayınlanan illegal gazetesinde, ülke içi önderliğin yazdığı bir yazıda gelişen mücadelede olası iki hataya dikkat çekilmişti:

"**Dökümanda kaçınılması gereken iki hatadan söz edilir. Biri, direnişin hedefleri ile proletarya devrimininkileri özdeşlemek idi. Bu "çocukluk aşırılığı**"na düşmek anlamına gelecekti.

"**Fakat oportünizm olarak görülebilecek çok daha ağır bir hata, işçi sınıfının içinde aktif olarak yer aldığı karmaşık güçlerin politik liderliği sorununun önemini küçümsemek ve yanlış anlaşılmış bir birlik uğruna Badoglio ve monarşinin temsil ettikleri gerici güçlerin taleplerini kabul etmek olacaktır. Bu gruplar, faşizme karşı ulusal kurtuluş için verilen savaşta yardımcı bir rol oynayabilirler ama öncü bir rol oynayamazlar.**"[429]

Ülke içindeki önderliğin bu uyarılarının çok fazla işe yaramadığını ilerleyen yıllarda İtalyan Komünist Partisi'nin geliştirdiği siyasi çizgiden ve bu çizginin doğrudan sonucu olan yaklaşımlardan biliyoruz. Fransa'da da oldukça benzer gelişmeler yaşanmış, Fransa'da devrimin parti önderliği eliyle tasfiyesi, İtalya'daki tasfiyeyle aynı mekanizmalar üzerinden yürütülmüştü.

Fransız Komünist Partisi önderi Thorez de Moskova'daydı. Parti, ülke içinde faşizme karşı silahlı direnişi büyük bedeller ödeyerek yükseltmişti. Partinin mücadele performansının kitleler üzerinde yarattığı etkiyi De Gaulle "**Savaş Anıları**"nda şöyle ifade etmişti:

"**... savaşan unsurların liderliği Komünistlerin ellerinde idi.**

... çektikleri zulmün, uğradıkları kayıpların ve gösterdikleri yiğitliğin pek çok çevrelerde onlara kazandırmış olduğu sempati"[430] hızla gelişmişti.

Komünistler Fransa'da "**kayıplara uğramış**", "**zulüm çekmiş**", "**yiğitlik göstermişlerdi**"; ancak aynı zamanda halkın çeşitli sınıf ve katmanlarından militanları örgütlemiş, işçi sınıfını

429 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 63.
430 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 32.

faşizme karşı askeri ve siyasal olarak seferber etme başarısını da göstermişlerdi. Faşizmin yenilgiye uğratılmasındaki önemli rolleri hemen herkes tarafından kabullenilmişti.

Faşizmi yenilgiye uğratan Kurtuluş Komiteleri ve yurtsever milis örgütlenmeleriydi. Bu güçler, faşizme karşı müttefik ordularından önce tayin edici başarıları kazanmışlardı. Fransız Komünist Partisi önderi Thorez, De Gaulle'ün affıyla Moskova'dan Fransa'ya döndü. De Gaulle, yurtsever milisleri silahsızlandırıp dağıtmak, ulusal kurtuluş komitelerinin etkinliğini sonlandırmak istemekteydi ve kendisine gerçek bir müttefik bulmuştu. De Gaulle, Thorez'in dönüşünden itibaren geliştirdiği uygulamalar hakkında şunları yazmıştı:

"**Fransa'ya döndüğü andan beri Thorez 'yurtsever milisler'in izlerinin temizlenmesine yardımcı olmaktadır. Kurtuluş komitelerinin istismar etme girişimlerine ve aşırı heyecanlı grupların giriştikleri şiddet hareketlerine karşı çıktı.**"[431]

Fransa'da dağıtılan askeri ve siyasi halk örgütlülükleri, yüksek devrimci konjonktürün Fransız Komünist Partisi eliyle sönümlendirilmesi ve Fransa'da kapitalist düzenin restore edilmesi yolunda atılmış önemli bir adımdı. Fransız Komünist Partisi burjuva hükümette yer alıp onun uygulamalarının altına imzasını atarak, kapitalist düzenin restore edilmesinin meşruiyetine çok ciddi bir katkı sunmuştu.

1944-1947 yılları arasında hükümette kalan Fransız Komünist Partisi, "**ulusal sorumluluk**" kavramı ardına gizlenmiş bir sınıf uzlaşmacılığının utanç verici pratiklerini sergiledi. İşçi sınıfının gerçekleştirmek istediği grevlere "**ulusal sorumluluk**" nedeniyle olumsuz tutum alan parti önderliği ve Thorez, adeta bir sosyalist iktidar kurulmuş gibi, "**kömür üretimi % 50'nin üzerinde arttı. Günde 100.000 tonun üzerinde kömür çıkararak, savaş öncesi düzeyi % 8 aştık. Bu muazzam bir başarıdır. Sovyetler Birliği dışında böylesine gurur verici bir sonuca ulaşan tek ülke Fransa'dır. Terlerini ve emeklerini esirgemeyen madencilerimizi kutlamalıyız.**"[432] diyordu.

Kapitalizmin restorasyonuna katkı sunmayı, işçi sınıfı hareketini düzen içi sınırlarda tutmayı kendine temel alan FKP, bu

431 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 35.
432 Komintern'den Kominform'a İkinci Cilt, sf. 41.

pratikleriyle geniş kitlelerin sol siyasete karşı güvensizlik duymasına ve kitlelerde coşku ve umudun yerini kayıtsızlığa bırakmasına neden oldu.

60'lı yıllar boyunca Türkiye Sosyalist Hareketi içinde oldukça güçlü bir eğilim olan "**Milli Demokratik Devrim**" tezi, komünist hareketin dünya çapında yaşadığı programatik-siyasi gerileme sürecinin ürünü ve komünist harekette egemen olan yaklaşımın Türkiye'ye uyarlanmış biçimi idi. Desantralizasyon kararı ile birlikte belirlenen TKP'nin yeni programatik-siyasi yönelişi formüle edilirken geriye doğru atılan adım için "**şu ana ilişkin ödevler**" denmiş, diğer örneklerde de ödevlerin hep "**şu ana ilişkin**" olduğu belirtilmiş, ancak zaman içinde "**şu ana ilişkin ödevler**" stratejik bir karakter kazanmış ve "**an**" dondurularak tüm sürece teşmil edilmiştir.

Bu programatik-siyasi yönelişin çizdiği sınırlar Avrupa devrimlerinin gelişmesinin önünde engel haline gelmiş; bu sınırların daha da kalın çizgilere sahip olduğu Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika ve Asya'da sömürgeleştirilmiş halkların mücadeleleri sonucu gelişen devrimler belirli bir çerçeve içinde sınırlanmış, pek çok örnekte sosyalist hedefler doğrultusunda derinleşememiştir. Demokratik Devrim görevlerinin adeta dondurulması ve devrimin sosyalist aşaması ile arasına aşılmaz kalın duvarlar örülmesi eğilimi bu sonuçları doğurmuştur.

Sovyetler Birliği'nin ürettiği "**kapitalist olmayan kalkınma yolu**" perspektifi, zaman içinde, siyasi-programatik yönelişin asli ögesi haline gelmiş, aşamalı devrim modeli bir devrimsizleşme karakteri kazanmıştır. Programatik-siyasi gerileme süreci değişik ülkelerde ciddi mücadeleler verilmesinin önünde engel değildi, sözü edilen örnekler bunun kanıtlarını sunarlar. Son derece ciddi, kararlı, ölümcül savaşımlar verilmiştir, ancak sınıfsal, programatik ve siyasi netliğin yitirilmesi nedeniyle, olağanüstü olumlu koşullara, verilen ciddi mücadelelere ve ödenen ağır bedellere rağmen sürecin sonunda burjuvazi ellerinin arasından kayıp gitmekte olan sınıf egemenliğini sözü edilen tüm coğrafyalarda güçlü bir biçimde pekiştirmiştir.

Kitabında, Ortadoğu'daki komünist partilerin doğuş ve gelişme koşullarına ilişkin kapsamlı bilgiler veren Ergun Aydınoğlu şunları yazıyor:

"Arap dünyasında komünist partiler, 1920'li ve 30'lu yıllarda kurulur. Bu tarihlerden 1989'daki büyük altüstlüğe kadar Arap komünist partileri, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin sadık birer takipçisi olacaklardır. Komünist Enternasyonal'in 7. Kongresi'nin 'faşist tehlike'yi öne çıkaran kararları, bu partileri, sadece milli burjuvazileri ile değil, İngiliz ve Fransız emperyalizmi ile de barış yapmaya yöneltir."[433]

Aydınoğlu'nun vurguladığı öge, bu partilerin SBKP perspektiflerine olan mutlak sadakatlarıdır; bu durumu çok iyi yansıtan bir örnek Irak Komünist Partisi'nde net olarak görülebiliyor. Irak Komünist Partisi'nin İngiliz sömürgeciliğinin niteliğine ilişkin görüşleri ve bu görüşlerinde yaşanan değişimler bu konuyu daha net kavrayabilmemize olanak sunuyor. Irak Komünist Partisi, Komintern'in Yedinci Kongresi'ne katılarak, Komintern bileşeni bir parti oluyor. Kongrenin 13. Oturumunda söz alan Irak Komünist Partisi temsilcisi Kasım Hasan şu görüşleri dile getiriyor:

"Korkutucu teröre ve polis provokasyonlarına rağmen, son birkaç yılda devrimci ulusal kurtuluş hareketinde bir gelişme ve yükseliş, yine de gözleniyor. Daha 1920'de bile Irak'ta geniş halk kitleleri, büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin etkisi altında ve Britanya emperyalizminin saldırısına karşılık olarak, kahramanca bir ayaklanmaya kalkıştılar. Söz konusu ayaklanma kanla bastırıldı. Tüm bu dönemde silahlı köylü ayaklanmalarında ve Kürt halkının ulusal kurtuluş hareketinde bir azalma görülmedi."[434]

Bunları dile getiren Hasan konuşmasına devam ediyor ve Irak'ın ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarına ilişkin kapsamlı bilgiler veriyor. Daha önceki oturumda söz alan Şefik Hüsnü, Türkiye ve Irak'ta içinde olmak üzere çeşitli ülkelerde komünist hareketin durumu hakkında bazı değerlendirmelerini

433 Türkiye Solu (1960-1980), sf. 66.

434 Irak'ta Solun Tarihi, İlario Salucci, sf. 133, çev. Osman Akınhay, Agora kitaplığı, Mayıs 2005, İstanbul.

sunmuştur. Hasan, Şefik Hüsnü'nün değerlendirmelerini Irak konusunda eleştiriyor ve şunları dile getiriyor:

"Burada, Kongre'nin önünde, Kongre delegesi Ferdi yoldaş'ın, anlaşılan kendi adına bir raporla sunduğu, Irak konusundaki yanlış kanıları çürütmeyi öngören bir deklarasyonda bulunmak zorundayım.

Irak'taki halk kitlelerinin ulusal hükümet şemsiyesi altında Britanya emperyalizminin baskısını doğrudan hissetmedikleri iddia edildi. Bu doğru değildir. Irak, Britanya emperyalizminin bir sömürgesidir ve halk kitleleri Britanya silahlarının doğrudan gücünü her şeyiyle hissetmektedirler. Ülkede kelimenin gerçek anlamında bir işgal rejimi hüküm sürmektedir."[435]

Kasım'ın eleştirilerinden, Şefik Hüsnü'nün, Irak'ta Kral Faysal'ın iktidara gelmesiyle birlikte, Irak halkının Britanya emperyalizminin baskısını doğrudan hissetmediğini savunduğu anlaşılıyor. Kasım Hasan, Şefik Hüsnü'nün bu yaklaşımının doğru olmadığını ısrarla vurguluyor ve 6 aydan beri sürmekte olan bir isyanı ve komünistlerin bu isyandaki rolünü dile getiriyor.

Irak'ta Haşimi monarşisinin egemenliği ve 1932'de bağımsızlığın ilan edilmesi, anlaşıldığı kadarıyla bu tartışmanın özünü oluşturuyor. Kasım, açık bir biçimde, bu iktidara karşı radikal bir mücadelenin örgütlenmesi gerekliliğini savunuyor. Monarşik iktidarın Britanya emperyalizminin Irak'taki asli dayanak noktası olduğunu vurguluyor. O dönem oldukça genç olan Irak Komünist Partisi tarafından, ilk kez katıldığı Komintern Kongresinde öz olarak bu görüşler ifade ediliyor.

Irak Komünist Partisi'nin yaşadığı siyasi ve ideolojik değişimin boyutlarını 1942 yılında partinin yaptığı bir açıklama metninden açık bir biçimde görebiliyoruz:

"Partimiz, şimdi Nazizme karşı savaşmakta olan Britanya ordusunu bir kurtuluş ordusu olarak görmektedir... Bu yüzden, Irak'ta mümkün olan her yolla Britanya ordusuna yardım etmeliyiz."[436]

435 Irak'ta Solun Tarihi, sf. 137.
436 Irak'ta Solun Tarihi, sf. 17.

Britanya ordusunun karakteri hakkında yapılan değerlendirme böylesi bir değişim yaşıyor. "**İşgal ordusu**" "**kurtuluş ordusu**"na dönüşüyor. Değişen bu değerlendirmeler ve partinin ortaya koyduğu salınımlı tutumlar, parti içinde huzursuzlukların ve tartışmaların yolunu açıyor. Partiden bazı gruplar ayrılıyor ve ayrılan gruplar Şubat 1944'te, bir kongre toplanmasını ve tüzüğün belirlenmesini talep ediyorlar. Hareketin lideri Fahd bu talepleri şu şekilde yanıtlıyor:

"**Mevcut uluslararası koşullarda, demokratik kampa bağlı olan ülkelerdeki gizli komünist partilerinin kongrelerinin toplanması, komünistler ile resmi yönetimler arasında çatışmalar yaşanmasına sebebiyet verebilir; bu hem iki tarafında çıkarına olmaz, hem de faşizme karşı mücadele eden halkların işine yaramaz.**"[437]

Fahd, partinin kongresini toplama ve tüzüğü belirleme taleplerini sürmekte olan mücadeleye zarar verebileceği için reddediyor. Faşizme karşı mücadelenin güçlü bir biçimde örgütlenebilmesinin temel koşulları olan talepler, tersi istikamette gelişmelere yol açabileceği gerekçesiyle reddediliyor. Bu durum değişimin boyutlarını somut bir biçimde ortaya koyar niteliktedir.

Siyasal pragmatizmin gelişmesi ve komünist hareket üzerinde belirleyici etkilere sahip olması, bu boyutlara ulaşan tutarsızlıklara neden olmuştu. Belirli zorunlulukların sonucunda alınan taktik tutumlar, zaman içinde ideolojik ve siyasal çizginin asli ögeleri haline gelmiş ve stratejik konum kazanmıştı. "**An**"ın acil ihtiyaçlarının gerektirdiği kimi adımlara "**teorik gerekçeler**" üretilmiş, üretilen "**teorik gerekçeler**" sayesinde belirli siyasi tutumlar stratejik temel haline gelmişti.

27 Mayıs 1960

Demokrat Parti iktidarının giderek daha baskıcı ve faşizan uygulamalara imza atmaya başladığı bir dönemde özellikle aydın gençlik arasında başlayan hareketlenme daha geniş kesimleri içine çekmeye başladığında 27 Mayıs 1960'da genç subayların komuta ettiği bir askeri müdahale gerçekleşti. Demokrat

437 Irak'ta Solun Tarihi, sf. 18.

Parti iktidarı genç subaylar tarafından devrildi. Genç subaylar ülke yönetimine el koydular.

Dr. Hikmet, Demokrat Parti iktidarını, Finans-kapitalin "**Kemalist vesayetten**" çıkma hamlesi, siyasal iktidarı daha güçlü kontrol etme adımı olarak tanımlamıştı. Demokrat Parti iktidarı, Finans-kapitalin "**Kemalist vesayetten**" çıkıp, "**Uluslararası Finans-kapitalin vesayetine**" girme sürecindeki en belirleyici moment anlamına geliyordu.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, Demokrat Parti iktidarında konum yitirmeye başlayan toplumsal grupların, Demokrat Parti de sembolize olan yeni iktidar ilişkilerinden hoşnutsuzluk duyan kesimlerin destek verdiği, ordunun genç subay kadrosunun merkezinde olduğu bir siyasal-askeri hamle idi.

27 Mayıs 1960 hareketini ele alırken, hem daha önce sözünü ettiğimiz çevre ülkelerde gelişen devrimci konjonktür ve bu konjonktürde siyasal alanda geniş bir yer kaplayan toplumsal ve siyasi özneleri, hem de ordunun genç subay kadrosunun Dr. Hikmet tarafından belirtilen "**devlet sınıfları**" geleneği ile olan bağıntısını dikkate almak gerekmektedir.

Öncelikle, tam karşı cephemizden bir kaynağın, uzun yıllar CIA'nin Türkiye masasında çalışmış olan Türkiye uzmanı bir profesörün 27 Mayıs hakkında yazdıklarına bakalım. Görüşlerini aktaracağımız George Harris aynı zamanda Türkiye'de Solun tarihi üstüne de çalışmalar yapmıştır. "**Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**" isimli kitabı 70'li yıllarda faşistlerin kurduğu Boğaziçi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Harris, 27 Mayıs hareketine ilişkin şunları yazıyor:

"**27 Mayıs 1960 tarihinde, silahlı kuvvetler içinde geniş destek gören, bir küçük gizli örgütçü takımı, ulusal birlik kurma adına, yönetimi eline aldı.**"[438]

Harris, gizli örgüt kuran genç subayların iktidarı devirmek için harekete geçmelerine yol açan gelişmelerle ilgili şu saptamayı yapıyor:

"**Ve Harp Okulu öğrencilerinin, üniversite arkadaşlarına sempatilerini göstermek için, bir protesto yürüyüşü yapma-**

438 George Harris'ten aktaran Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler 3. Cilt, sf. 80, Tekin Yayınları, 1986, İstanbul.

larından sonra, artık harekete geçme zamanı ertelenemezdi. Gizli örgütçüler hızla yönetimin liderlerini ve milletvekillerini topladılar."[439]

Ve Harris şöyle devam ediyor:

"1960 Darbesi, Türkiye'nin gelişmesinde, birçok alanda, keskin bir dönüşe işaret etmese bile, en azından zaman içinde Türkiye'de yaşama ayrı bir damga vuracak olan güçlü solcu güçleri boşandırdı."[440]

Kuşkusuz ki, 27 Mayıs Hareketini gerçekleştiren öznelerin "**solcu güçleri boşandırmak**" gibi bir hedefi kesinlikle yoktu. Tersine, Demokrat Parti iktidarı tarafından bozulduğu varsayılan "**düzen**"i daha güçlü temellerde yeniden inşa etmek, daha kalıcı ve istikrarlı yapılar oluşturmak temel hedefleri olarak belirlenmişti. Daha güçlü temellerde inşa etmek istedikleri "**düzen**" kapitalizmdi. Peki nasıl olmuştu da, kapitalist düzeni sağlamlaştırmak isteyen bir askeri müdahale, "**sol güçleri boşandır**"mıştı?

Dr. Hikmet, 27 Mayıs Hareketini tüm yönleriyle kapsamlı bir analize tabi tuttuğu kitabında bu sorunun yanıtına temel oluşturacak ögeye vurgu yapıyor:

"MBK (27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrası kurulan 38 subayın oluşturduğu yönetim aygıtı- y.n.), aslında bir cunta taslağıydı. Sosyal ilkeli bir parti değildi. Ne değişik bir ekonomi düzeni tanıyor, ne belirli bir sosyal sınıf bilinci tanıyordu. Milletin DP çığıyla hızlanan proleterleşme (çelişik sınıflar çatışması) gidişinden tedirgindi. O gidişin ekonomik ve sosyal kaçınılmazlığını bir politik klişe formülüyle önlemeye çalıştı."[441]

Dr. Hikmet, Demokrat Parti döneminde yaşanan kapitalist gelişmenin hızlandırdığı proleterleşme süreçlerine paralel olarak hissedilmeye başlanan sınıf çatışmalarından rahatsızlık duyan küçük burjuva grupların sınıf bilinci ve sınıf siyasetinden yoksun bir hareketi olarak karakterize ediyor 27 Mayıs müdahalesini.

Dr. Hikmet, kitabının bir başka bölümünde şunları yazıyor:

439 Türkiye Üzerine Tezler 3. Cilt, sf. 80.
440 Türkiye Üzerine Tezler 3. Cilt, sf. 80.
441 27 Mayıs Yön'ün Yön'ü Devletçiliğimiz, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 236, Bibliotek Yayınları, Aralık 1989, İstanbul.

"27 Mayıs devrimcilerimizde, ilk günden son güne dek hiç şaşmaksızın sürüp gitmiş bulunan düşünce ve davranış zaafı, hep ve yalnız küçük burjuva karakteristiklerinden doğmuştur...

Devrimcilerin pusulayı şaşırmalarının baş nedeni modern toplum politikasında, modern olmayan bir kalabalığın (küçük burjuva yığınlarının) düşünce ve davranış eğiliminden sıyrılamamasıydı."[442]

27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren güçlerin sınıfsal karakterini bu şekilde ortaya koyan Dr. Hikmet, hareketin sınırlarını da nesnel sınıfsal konumunun çizdiğini ifade ediyordu. 27 Mayıs müdahalesi, Osmanlı'nın tarihsel ve toplumsal özgüllüklerine dayanan "**devlet sınıfları**" geleneğinden hız alan genç subay ve aydınların ülkenin bunalımlarla sarsıldığı dönemlerde aldıkları siyasi insiyatifin yeni bir örneği olarak ortaya çıkmıştı.

Genç subaylar, Finans-kapitalin siyasi iktidarını kansız ve oldukça kolay bir biçimde devirmişlerdi. Bir gün önce çok güçlü görünen, her tür baskı ve şiddeti uygulama tekeline sahip olan siyasi iktidar doğru dürüst bir direnç gösteremeden alaşağı edilmişti. Genç subay ve aydınların rahatsızlık duydukları gelişmeler, kapitalist gelişme sürecinin doğal sonuçlarıydı. Kapitalist gelişme her coğrafyada bölgesel, sınıfsal kutuplaşmalar yaratıyor, var olan çelişkileri daha da derinleştirirken, yeni çelişkiler de üretiyordu.

Demokrat Parti'nin temel hedefleri, popülerleştirdiği "**Her mahallede milyoner yaratmak**", "**Küçük Amerika olmak**" sloganlarında ifadesini buluyordu. Sözü edilen hedefler, kapitalist üretim ilişkilerinin kapsamının genişlemesi ve derinliğinin artmasıyla mümkün olabilirdi ve kapitalist üretim ilişkilerinin doğası gereği milyonerlerin karşı kutbunda mülksüzleşen küçük burjuva katmanlar anlamına geliyordu.

Derinleşen ve yeni ortaya çıkan toplumsal-sınıfsal çelişkilerden rahatsızlık duyan; kendi ekonomik ve toplumsal konumlarının sarsıldığını duyumsayan küçük burjuva katmanlar, sorunların nedenleri yerine sonuçlarına odaklanmış, sorunların kaynağının gelişen ve derinleşen kapitalist üretim ve mülkiyet ilişkileri değil, kendileri bizatihi bu ilişkilerin ürünü olan

442 27 Mayıs ve Yön'ün Yön'ü, sf. 203.

siyasi aktörler olduğu yönünde idealist bir yaklaşımla hareke-te geçmişlerdi.

Demokrat Parti'nin baskıcı uygulamaları özellikle kentler-de yaşayan eğitimli küçük burjuva katmanlar içindeki memnu-niyetsizliği had safhaya çıkarmıştı. 27 Mayıs Hareketi çerçeve-sinde genç subaylarla, genç aydınların siyasi bütünleşmesinde bu faktör önem kazanmıştı.

İtici gücü küçük burjuva katmanların siyasi enerjisi olan bu hareket bir tür sınıflar-üstü hakem konumuyla toplumsal ve ekonomik dengenin kurulmasında merkezi rol oynama hede-fine sahipti. Ancak Dr. Hikmet'in belirttiği gibi, küçük burjuva-zinin toplumsal-sınıfsal konumunun ideolojik karşılığı olan bu pozisyonun modern toplum ilişkilerinin egemen olduğu bir for-masyonda "**ütopik**" olmaktan öte bir karşılığı bulunmuyordu.

İktidarı bir hamleyle kolayca ele geçirebilirdiniz, ama ikti-darda tutunabilmek, toplumsal ve ekonomik dönüşümler ger-çekleştirebilmek ancak modern toplumun ana sınıflarından bi-rine dayanarak başarılabilirdi. 27 Mayıs hareketi doğasına içkin bu çelişkilerin damgasını taşıyarak var olmuştu.

27 Mayıs hareketinin doğasına içkin bu çelişkiler, onun hareket alanının sınırlarına da işaret ediyordu. "**Milli Birlik Komitesi'nin aldığı ilk tedbirler ve bu tedbirlere karşı içte bü-yük burjuvazide, dışta ise emperyalist çevrelerde doğan tep-ki, hareketin bu iki unsurun denetimi altında bulunmadığını ve hatta onlarla hiçbir bağı olmadığını gösterir.**"[443]

Yerasimos'un da saptadığı gibi, 27 Mayıs hareketi Finans-kapital ve emperyalizmin güdümünde bir hareket değildi, an-cak işçi sınıfından da aynı ölçüde bağımsızdı ve her küçük bur-juva hareketi gibi, niyetlerinden bağımsız olarak modern top-lumun ana sınıflarından birinin yörüngesine girmek zorunday-dı. Dr. Hikmet'in "**27 Mayıs'ın Finans-kapital tarafından nöt-ralize edilmesi**" biçiminde dile getirdiği olgu; bu nesnel zo-runluluğun sonucu olarak şekillenmişti. Dünya çapında örgüt-lü Finans-kapital güçleri ve ülkedeki yerli ortakları uyguladık-ları ustaca taktiklerle bu hareketi kısa sürede olmamışa çevir-miş, ülke içindeki siyasi kadrolarının bir kısmını kurban vere-rek, hareketi sönümlendirmeyi başarmışlardı.

443 Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 3. Cilt, sf. 234.

27 Mayıs 1960 günü radyoda Milli Birlik Komitesi adına okunan ilk bildiride NATO'ya ve CENTO'ya bağlılık bildirilerek emperyalist güçlere garanti verilmişti, ancak buna rağmen Milli Birlik Komitesi'nin söylemi, kimi uygulamaları ve dönemin siyasi konjonktürü, emperyalizmin rahatsızlık duyması için yeterlidir. Bu rahatsızlığı "**1960 yılında yatırım izni verilmiş olan 48 milyon 900 bin Türk Liralık yabancı sermayenin ancak 300 bin Türk Liralık kısmı**"[444]nın fiili olarak ülkeye girmiş olmasından anlamak mümkündür.

27 Mayıs'ın hemen ardından, "**Milli Birlik Komitesi, bankaları askeri denetim altına alır ve bir süre için bunlara girilmesini yasaklar. Aynı şekilde 30 Mayıs 1960 günü mevduatların transferiyle kredi muameleleri de yasaklanır. 10 Haziran 1960 günü Ziraat Bankası'ndaki hesaplar denetlenir ve Milli Birlik Komitesi üyeleri banka işlemlerini gözetime alırlar. Türk İktisat Gazetesi'nde 'Sermaye özel şahısların çıkarı için değil, bütün ülkenin çıkarı için yatırılmalıdır' diye yazılır. Milli Birlik Komitesi'nin 24 Haziran 1960 günlü bir kararı Sanayi ve Ticaret Odaları yönetim kurullarına küçük ve orta işletmecilerin de katılabilmelerini sağlamak amacıyla, o sırada görevli yönetim kurullarının değiştirilmesini emreder.**"[445]

Ancak belirli bir sınıfsal doğrultusu ve netliği bulunmayan 27 Mayıs'çıların karşısında tepeden tırnağa örgütlü uluslararası Finans-kapital vardır ve deneyimli güç olarak devreye girer. 27 Mayıs'çıların rahatsızlık yaratan uygulamaları ancak 1 ay sürer. "**1 Temmuz 1960 günü Milli Birlik Komitesi, Yabancı Sermaye Yatırımını Teşvik ve İnceleme Komisyonu'nun yeniden göreve başlamasına izin verir. Aynı ayın 11'inde ise yabancı sermaye faaliyetleri yeniden serbest bırakılır. 15 Temmuz 1960 günü Türk İktisat Gazetesi şunları yazmaktadır: 'Hükümet özel girişime çok dikkat etmektedir ve onu desteklemek, geliştirmek için gerekli tedbirler alacaktır.' 18 Temmuz günü ise Maliye Bakanı, Türkiye hükümetinin 'yurda yabancı sermaye akımını, ekonomiyi itici en önemli faktör' olarak gördüğünü açıklar.**"[446]

Uluslararası Finans-kapital tüm araçları ile harekete geçmiştir. ABD ve Federal Almanya hükümetleri Türkiye'ye yük-

444 Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 3. Cilt, sf. 238.
445 Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 3. Cilt, sf. 238.
446 Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 3. Cilt, sf. 238.

lü miktarlarda para yardımı yapmaya başlar ve kredi musluk-ları açılır. "**27 Mayıs 1960 hareketini izleyen yıl içinde Türkiye aşağı yukarı 400 milyon dolarlık kredi alır.**"[447] Bu gelişmelere paralel olarak Finans-kapitalin siyasal alana yönelik hamleleri gündeme gelmeye başlar.

1960 yılının 13 Kasım günü Milli Birlik Komitesi'nin daha radikal üyelerinden 14 kişi tasfiye edilir. Hükümet bileşimi "**uzman**" teknisyenlerle takviye edilir. Finans-kapital "**uzman**"lar aracılığıyla siyasal iktidar üzerinde kontrolünü geliştirme şansı bulmuştur. Milli Birlik Komitesi'nden 1961 sonbaharında seçimlere gitme garantisi alınmıştır. 6 Ocak 1961 günü Kurucu Meclis toplanır ve yeni anayasa yapım sürecini görüşür.

27 Mayıs hareketi ekonomik ve toplumsal ilişkilerde hiçbir köklü değişime yol açmamıştı, ancak 27 Mayıs hareketinin ürünü olan ilerici anayasanın sağladığı olanaklar yeni güçlerin toplumsal ve siyasal alanda güçlü bir biçimde yer almasının yolunu açmıştı.

60'lı yıllarda, üniversitelerde gençliğin siyasileşmesine zemin sunan atmosfer, işçi sınıfının kapitalist gelişme süreci ile güçlenen toplumsal varlığının ekonomik ve siyasal düzeylerde örgütlenme kanallarını zorlamaya başlaması, kırda mülksüzleşme süreçlerinin yıkıcılığı karşısında köylülüğün geliştirdiği tepkilere toplumsal destek arayışları, 27 Mayıs'çıların kendi niyetlerinden bağımsız olarak, yeni kurumsal yapıların sağladığı imkanlarla ortaya çıkan önemli sonuçlardır.

27 Mayıs hareketi ile ortaya çıkan bu sonuçlara bugünün penceresinden değil de, o günkü koşullar içinden bakıldığında, o dönem ortaya çıkan bu sonuçların önemi daha iyi anlaşılabilecektir. Dr. Hikmet'in, 27 Mayıs'ta genç subayların hamlesine öngelen süreçlerde ciddi bir kabarma yaşayan sokak muhalefetinin geliştirdiği eylemler içinde yer aldığını Vatan Partisi tutuklamasında birlikte hapishanede kaldıkları Suat Şükrü Kundakçı'nın tanıklığından biliyoruz.

Vatan Partisi tutuklamasının ardından hapishaneden çıkan Dr. Hikmet, işçi sınıfının o dönem müthiş bir hızla gelişen örgütlenme kapasitesini dikkate alarak, çevresindeki az sayıda

447 Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 3. Cilt, sf. 239.

insanla birlikte sınıfın içinde kök salmayı sağlayacak mevziler kazanma yönünde adımlar atmaya çalışıyordu.

Kabaran sokak eylemleri içinde çevresindeki insanlarla birlikte yer alan Dr. Hikmet, 27 Mayıs müdahalesinin ardından gelişmeleri izlemeye başlar. İşçi sınıfının örgütlenme kapasitesinde niteliksel bir sıçrama yaşanmaktadır, ancak komünist hareket art arda aldığı darbeler ve en son gelen 1951 tutuklaması ile toplumsal ve siyasal varlığını adeta yitirmiştir. TKP devletin sert darbeleri ve iç çatışmalar sonucunda sönümlenmiştir.

Ülke siyasetinde olağanüstü gelişmeler yaşanırken komünist hareketin bu süreçlere müdahil olma şansı yoktur. TKP geleneğinden gelen devrimciler, siyasal bir örgütlenme niteliğine sahip olmayan küçük gruplar halinde içe kapalı bir varoluşa sahiptir.

27 Mayıs'ın yarattığı toplumsal ve siyasal sonuçlar hakkında Ergun Aydınoğlu şunları yazmaktadır:

"**Demokrat Parti hükümetini devirme eylemine girişirken Cemal Gürsel'in ve diğer ihtilalci subayların, Türkiye'de 'sol bir hava estirme' ya da ülke gerçekliğinde yeri olmayan sosyal hareketlenmeleri kışkırtma gibi bir niyetleri yoktur. Tersine 27 Mayıs darbecilerinin tümü, siyasal bakış açılarını belirleyen soğuk savaşçı ideoloji nedeniyle tavizsiz anti-komünistlerdir. Ama daha sonra cumhurbaşkanı olacak önderleri, Türkiye'de yasal bir komünist partisinin gerekliliğini o tarihlerde içtenlikle savunabilmiştir. Cemal Gürsel'in bu tavrı, dönemin en liberal ve demokrat sivil politikacıları için bile düşünülemez bir şeydir. Yine 27 Mayıs ihtilalcilerinin tümü, yeni anayasaya 'milliyetçilik' teriminin girmesini, 'komünizme karşı' ideolojik bir kalkan olarak görmüşler, ama birkaç ay sonra yapılacak anayasa referandumu için, 'topraksız köylüye toprak', 'işçiye grev' diyen afişler hazırlatabilmişlerdir."**[448]

Aydınoğlu'nun belirttiği ögeler, son yıllarda sol harekette neredeyse "**egemen ideoloji**" konumuna yükselmiş sol liberalizmin gücü ve etkisi dikkate alındığında "**skandal**" tepkisi alacak türdendir, ama yaşanan gerçekliğin ta kendisidir de. Anayasa referandumu öncesi pankartlara yazdırılan bu sloganların

448 Türkiye Solu (1960-1980), sf. 50.

çok daha yumuşatılmış biçimlerine siyasi söyleminde yer veren oluşumlar –örneğin Vatan Partisi- sivil-liberal Demokrat Parti yönetiminde işkenceli sorgularla zindanlara doldurulmuştu. CHP mensubu muhalefet milletvekilleri "**muhalefet yaptıkları**" için zindanlara kapatılmaya başlanmıştı. Ve 27 Mayısçı genç subayların yolunu açtığı ve gerçekleşmesini sağladığı, aydınların yazılmasını üstlendiği anayasa yapım süreci sonunda şunlar gerçekleşmişti:

"**...Anayasa, Türkiye'nin siyasal yaşamının modernleşmesinde önemli işlev görecek bir niteliktedir. 1960'ların atmosferinde bu anayasa, egemen güçlerin elinde basit bir araç olarak kalmamış, tersine, onu kaleme alanların niyet ve tahminlerinden bağımsız olarak, sadece dört yılda bir seçimlerde oy vermenin siyasetini değil, sendikayla, dernekle, aktif parti üyeliğiyle, sokak gösterileriyle, bildiriyle, yayınla siyaset yapmanın olanaklarını büyük ölçüde genişletmiştir. 1961 anayasası, modern Türkiye tarihinde ilk defa 'pleblerin', aşağıdan insanların bizzat kullanmaya kalkıştığı bir anayasa olarak nitelenebilir.**"

"**Tam da bu nedenlerle 1961 anayasasının değiştirilmesi, yaklaşık 20 yıl boyunca egemenler için stratejik bir siyasal hedef olmuştur. 1960'lı yıllar boyunca Süleyman Demirel ve Adalet Partisi, Komünizmle Mücadele Derneklerinin militanları ya da Türkeş'in ülkücü çeteleri, sıkıyönetimci generaller ve muhtemelen tüm işadamları, hep birlikte bu anayasayı tüm kötülüklerin kaynağı olarak görmüşler ve ortadan kalkması için çaba harcamışlardır. 27 Mayıs ve 1961 Anayasasına karşı bu uzun ve ısrarlı restorasyon çabasının kesin zafere ulaşması için, 1980'de büyük çaplı bir askeri müdahale gerekecektir.**"[449]

Aydınoğlu'nun bu sözlerini, son yıllarda sol harekette egemen olan Türkiye tarihi yorumu ile yan yana koyduğumuzda ortaya ne kadar tuhaf bir tablo çıkıyor… Oysa burada ifade edilen görüşler, yaşanan süreçlerin karakteristiğini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Türkiye'de işçi hareketinin, sol hareketin ve sola açık aydın hareketinin önü büyük ölçüde 27 Mayıs'ın genişlettiği siyasal alan ve oluşturduğu hukuki kurumsallık ile açılmıştır. Yanlış anlamaya mahal vermemek için bir kez daha belirtelim, bunlar kendi doğal kaynaklarından doğmuş ve ge-

449 Türkiye Solu (1960-1980), sf. 52.

lişmiş toplumsal hareketlerdir, ancak bu hareketlerin siyasetin etkin bir ögesi konumuna gelmesi bu kurumsal yapıların mevcudiyeti ve siyasal alanın meşru mensupları olarak kabul edilmelerini sağlayan atmosfer ile mümkün olmuştur.

Esas olarak emperyalist merkezlerle daha güçlü bir bütünleşme hedefi çerçevesinde gündeme gelen "**Çok Partililik**" demokrasinin geliştirilmesine dönük ancak biçimsel bir yönelişe sahip olmuştur. Alt sınıfların kendi örgüt ve insiyatifleri ile siyasal alanın özneleri konumuna gelme süreçleri ise genç subay ve aydınların geliştirdiği siyasal insiyatif sonucu ortaya çıkan bir tarihsel olay sonucunda gerçekleşmiştir.

Bu nedenle, Dr. Hikmet, Türkiye devrimci hareketi içinde 60'lı yılların sonunda gelişen devrimci strateji tartışmaları bağlamında yazdığı "**Halk Savaşının Planları**" adlı kitabında meseleyi şu şekilde ele almıştı:

"**Eğer özellikle Türkiye'nin ve benzerlerinin Devrim Tarihçeleri içinde, dün Burjuva Devrimcileri, bugün Proletarya Aydınları adıyla anabileceğimiz bir bölük devrimciler olayı bulunmasa idi, bizim öyle bir deyime kalkışmamız, en hafifinden, düpedüz ütopi (kuruntu) olurdu. Böyle bir bölük insan Türkiye'de vardır, gerçekliktir. Bize düşen o gerçek olayın Teorik kavranılışı ve yorumu olur.**

Türkiye'de Genç Osman'dan beri, oportünistlerin "Tepeden inme" diye kötülemeye yeltendikleri bir "Yukarıdan" etkili ilericilik ve devrimcilik eylemcileri vardır. Onun benzerlerini Batı'da, hatta Deli Petro tipiyle Rusya'da da görürüz. Daha çok doğuş halindeki Burjuvazinin özlemleri yönünde bir gelişim sayılabilir. Özellikle Tarihcil Devrim gelenek-göreneklerivle kurulmuş toplumlarda bu eğilim daha başlı başına bir anlam taşır."[450]

Dr. Hikmet, burjuvazinin özlemleri yönünde hareket eden bir vurucu gücün varlığından ve bunun siyasal süreçlere müdahalelerinden söz ediyor. "**Tepeden inme**" denilerek kötülenmeye yeltenilen "**yukarıdan**" etkili ilericilik ve devrimcilik eylemlerini vurguluyor. İlk olarak, Dr. Hikmet'in vurguladığı kavramlar

450 Halk Savaşının Planları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 130, Sosyal İnsan Yayınları, Nisan 2011, İstanbul.

ve bu kavramların Türkiye tarihinin Marksist-Leninist temelde sınıfsal yorumunda kazandığı işleve bakmak gerekiyor.

Doğuş halindeki burjuvazinin özlemleri yönünde hareket eden burjuva devrimcilerinden proletarya aydınlarına doğru bir değişimden söz ediyor Dr. Hikmet. Gerek sözü edilen burjuva devrimciliğini, gerekse de bu devrimci geleneğin proletarya aydınlarına yönelik değişimini daha iyi kavrayabilmek için aynı bölümde Dr. Hikmet'in şu yazdıklarını dikkate almak gerekiyor:

"**O Vurucu Güç, belirdiği gibi, en derin ve en geniş Tarih ve Toplum olanaklarına dayanır. Onun için, hem bugünkü Türkiye Toplumunun, hem dünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun türlü ilişki ve çelişkileri içinde o Vurucu Gücün en inanılmaz canlı elemanları ve etki-tepkileri yaşamaktan kalmamıştır. Toplum içinde 'Alevi' yahut 'Türkmen' adlı varlıklar, eski Osmanlı İmparatorluğundan birer parça olan özellikle Arap ülkeleri (Mısır, Cezayir, Libya, Sudan ve ilh... ve ilh...) devrimci örnekleri gözlerimiz önündedir.**"[451]

Geç kapitalistleşen coğrafyalarda özel bir toplumsal ve siyasal pozisyon kazanan vurucu gücün rolü değişen koşullarla birlikte bir değişim yaşamıştır. Burjuvazinin özlemleri yönünde harekete geçen vurucu güç, burjuvazinin ilerici niteliklerini tarihsel olarak yitirmesi ile birlikte proletaryanın tarihsel özlemlerinin taşıyıcısı olma pozisyonuna yönelmiştir. Bu yönelişin başarılı sonuçlar mı doğuracağı, yoksa gerici sermayenin kanalları içinde mi eriyeceği siyasi ve sınıfsal güç dengelerine bağlıdır. Dr. Hikmet bunu şöyle ifade etmektedir: "**Vurucu Güç, gerici iktidarı, sırası gelince, bir gecede vurup düşürebiliyor. Ondan sonrası, öne geçen Özgüç'ün niteliğine kalıyor. Bu nitelik karşıdevrimci ise, vurucu gücün devrimciliği amortize edilerek güme gider, nitelik devrimci ise Sosyal Devrim yörüngesine oturabilir. Demokratik Devrim Özgücü olan İşçi Sınıfı yanına konulan Proletarya Aydınları deyimi, o Devrimci Vurucu Güç'ün daha özel karşılığı olur. Vurucu güç: Proletaryanın kendi yapısı içine giren öncü örgüt değildir.**"[452]

451 Halk Savaşının Planları, sf. 132.
452 Halk Savaşının Planları, sf. 132.

27 Mayıs hareketi gerçekleştiğinde, gerek işçi hareketinin gerekse de komünist hareketin son derece zayıf ve örgütsüz olduklarını daha önce belirtmiştik. Vurucu gücün eylemi 27 Mayıs'ta başarı kazanmıştı, ancak vurucu gücü sosyal devrim yörüngesine oturtabilecek ÖZGÜÇ İşçi Sınıfı'nın örgütsüzlüğü bu başarılı eylemin amortize olmasını beraberinde getirmişti.

27 Mayıs'ın amortize olması, 15 Ekim 1961 günü yapılan seçimde Demokrat Parti'nin mirasçısı oldukları yönünde propaganda yapan iki partinin AP (Adalet Partisi) ve YTP'nin (Yeni Türkiye Partisinin) sırasıyla oyların % 34.8 ve % 13.7'sini almalarıyla ortaya çıkmıştı.

Dr. Hikmet'in 60'lı yıllarda Vurucu Güç olarak adlandırdığı bu olgu ise, nitelik değiştirerek Türkiye'nin siyasal yaşamında ağırlığını korumuş, 60'lı yıllardan 2000'lere sosyalist hareket içinde yeni tartışmaların konusu olmuştur. Dr. Hikmet'in Vurucu Güç saptamasını formüle ederken kullandığı "**yukarıdan**", "**tepeden inme**" gibi kimi kavramlar, Marksist teoride özgül bir anlama sahip olan burjuva devrimi kavramlaştırmasının kapsam ve içeriğinin doğru bir biçimde ortaya konulabilmesi bağlamında önem taşımaktadırlar.

Sosyalist hareket içinde burjuva devriminin Marksist kavranılışı konusunda yeterli teorik hassasiyet gösterilmediği ve bu konu gündelik siyasi tutumlara bağlı olarak bayağılaştırıldığı için, burjuva devriminin kavranılışında burjuva ideolojisine ait kavram ve kategorilere bulaşık yaklaşımlar giderek egemen hale gelmiştir.

Dr. Hikmet'in vurguladığı "**tepeden inme**" ve "**yukarıdan**" kavramları, burjuva devriminin Marksist kavramsallaştırılmasında önem taşıyan olgu ve süreçleri ortaya koyabilmek bakımından önem taşımaktadır.

Marksist teorideki özgül anlamıyla ilk kuşak burjuva devrimler, erken kapitalistleşen Batı Avrupa ülkelerinde, feodal iktidarların ekonomik ve toplumsal temellerini oluşturan sınıf bloklarına karşı oluşan burjuvazi önderliğindeki halk bloklarının aşağıdan eylemleriyle gelişti. Hollanda, İngiliz, Amerikan ve Fransız burjuva devrimleri oluşmaya başlayan işçi sınıfı, köylüler ve aydınların burjuvazi öncülüğünde seferber edildiği, aşağıdan yukarıya doğru gelişen büyük kitle hareketleri-

ni kapsıyor ve asıl gücünü bu kitle hareketlerinin dinamizminden alıyordu.

Burjuvazinin feodal egemenlik sistemini yıkma ve kapitalist düzeni yerleştirme yolunda radikal bir tutum aldığı ilk kuşak burjuva devrimleri, işçi sınıfı, köylülük ve aydınları seferber ettiği ölçüde, kendi devrimci temellerini de genişletiyordu. İlk kuşak burjuva devrimleri, burjuvazinin tarihsel olarak ilerici bir role sahip olduğu bir zaman kesitidir. Uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan feodal egemenlik sisteminin tüm "**kutsal**"larına karşı radikal bir savaşım başlatan burjuvazi; kapitalist üretim ilişkilerinin yayılması için mücadele ederken, tüm toplumsal ve siyasal ilişkilerde de giderek daha derinleşen dönüşümlerin yaşanmasına öncülük etmişti.

Ancak…

"**Kapitalizm ilk kez İngiltere'de gelişmiş olmakla birlikte, ulusal sınırların dışında da etkisini süratle hissettirmiştir. İngiliz kapitalizminin doğuşu, Avrupa'nın diğer bölgelerinde de kapitalizme geçişin niteliğini ve ritmini derinden etkileyen yeni güçlerin ve üretim ilişkilerinin uluslararasılaşmasına yol açmıştır. Yine kapitalist gelişmenin eşitsiz niteliğinin de, onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda kıta Avrupasında ortaya çıkan burjuva devrim biçiminin belirlenmesinde hatırı sayılır bir rolü olmuştur.**"[453]

İlk kuşak burjuva devrimleri ile geniş bir kapsam ve derinlik kazanmaya başlayan kapitalizm, kendi mezar kazıcısı olan işçi sınıfının gelişmesine, toplumsal ve siyasal ilişkilerde ağırlık kazanmasına yol açtı. Bu gelişme, Avrupa'da kendini 1848 devrimlerinde açık bir biçimde ortaya koydu. Paris'te yaşanan "**Haziran günleri**" işçi sınıfının kendi talepleri ile ortaya çıkışını, burjuvaziye meydan okuyuşunu dosta düşmana ilan ediyordu.

Marks, Alman burjuvazinin burjuva devrimi sürecinde ortaya koyduğu ikircikli, korkak ve uzlaşmacı tutumun nedenini bu gelişmeler ışığında saptamıştı:

"**1648 ve 1789'un, yaratılışın dorukları olmaktan sonsuz gurur duymuş olmalarına karşın, bir tarih yanılgısını oluş-**

453 Burjuva Avrupa'nın Kurulması, Colin Mooers, sf. 12, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.

turmak 1848 Berlin'inin ihtirasıydı. Bunların ışığı, yeryüzünde yaşayan bizlere bu ışığı yayan cisimlerin sönmelerinden ancak yüzbinlerce yıl sonra ulaşan yıldızların ışığı gibiydi. Prusya'daki Mart Devrimi –nasıl her şeyin minyatürü idiyse- böyle bir Avrupa yıldızının da minyatürüydü. Onun ışığı, çoktan kokuşmuş bir toplum cesedinin ışığı idi.

Alman burjuvazisi o denli tembelce, korkakça ve yavaşça gelişmişti ki, feodalizm ve mutlakiyeti tehdit eder duruma geldiği anda, kendisinin de proletarya ile, çıkarları ve düşünceleri proletaryanınkine yakın tüm kentli kesimler tarafından tehdit edilmekte olduğunu gördü."[454]

Marks ve Engels'in içinde aktif olarak yer aldıkları 1848 Devrimi'nin seyri, yenilgisi ve burjuvazinin devrimdeki rolü bağlamında çıkardıkları sonuçlar; burjuva devriminin Marksist kavramsallaştırılmasında temeli oluşturdu. 1848 devrimleri ile birlikte burjuvazinin değişen rolü ve buna bağlı olarak da burjuva devriminin karakteristiklerinde yaşanan değişimler Marks ve Engels tarafından kapsamlı bir biçimde analiz edildi.

Aşağıdan gelen geniş kitle inisiyatiflerinin dinamiğine dayanan ilk kuşak burjuva devrimleri, yerini "**tepeden**" ya da "**yukarıdan**" olarak adlandırılan, burjuvazinin kitle inisiyatiflerini henüz oluşum halindeyken boğduğu, demokratik bir karaktere sahip olmayan burjuva iktidarlarına bıraktı. Alman, İtalyan, İspanyol, Rus burjuva devrimleri bu karaktere sahiptiler. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş süreçlerinde yaşanan burjuva devrimleri de aynı karakteri paylaşmaktaydı. Dr. Hikmet'in konuya ilişkin ısrarlı vurguları, konunun Marksist temelde sağlam bir biçimde ele alınmasını sağlamaya yönelik idi.

Tepeden burjuva devrimlerinin karakterinin ve temel niteliklerinin Marksist temelde saptanması meselenin teorik temeline ilişkindi; siyasi süreçler açısından bakıldığında ise zamanın ve mekanın özgüllükleri, dünyada ve ülkede güçler dengesinin durumu, belirleyici önem kazanıyordu. Dr. Hikmet'in vurguladığı diğer nokta bunlardı. Türkiye'nin devrim stratejisi ve taktiklerine dönük yürütülen tartışmalar vesilesiyle yazdığı son metinlerinden birinde bu konuyu açıklamıştı.

454 Burjuvazi ve Karşı-Devrim, Karl Marx, Marx Engels Seçme Yapıtlar 1, sf. 172, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, Aralık 1978.

Lenin'in "**Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**" adlı eserinden aşağıdaki parçayı alıntılamıştı:

"**O yeni dövüş biçimi, yani 'yukarıdan' mücadele, hangi şartlarda yararlıdır ve amaçlarımıza uyarlıdır? Anlaşılacağı üzere, Güçler oranı ve ilh... İlh... gibi somut şartlardan şimdiden söz etme olanağı yoktur... Aklı başında hiç kimse, şu anda, bu konuda kehanete kalkışamaz.**"

Bu alıntıyı yapan Dr. Hikmet konuya ilişkin şunları yazmıştı:

"**Demek, dövüşün ne 'Tepeden', ne 'Dipten', ne 'Yukarıdan', ne 'Aşağıdan' ne 'Üstten', ne 'Alttan' yapılması diye bir Skolastik şart, hayatın diyalektiğine sığmazdı. Mesele olayları ve güçleri doğru değerlendirebilmekteydi. Her an yeni dövüş şartları ve biçimleri gerekirdi.**"[455]

1960'lar:
Yeryüzünün bütün sokakları isyanda!

Dr. Hikmet 1960'ların sonunda yazdığı bir yazıda, 2. Paylaşım savaşı sonrası yaşanan toplumsal ve siyasi gelişmeler üzerinde belirleyici etkisi olan temel faktörü betimlemektedir. Şöyle yazmaktadır:

"**Derken, 'antika tarih mezarı'nın, Birinci Emperyalist Evren Savaşında aralanan kapısı, İkinci Emperyalist Evren Savaşı ile birlikte ardına dek açıldı. Sen misin gömdük, öldürdük, dirilemez diyen? Antika tarihte gömülü bilinen varlıklar birer birer ölümden sonra dirimle baş kaldırdılar. Kollarını kıpırdatamayacakları sanılan mezarlarından umulmaz canlılıkta akıncı eğilimleriyle fırladılar. Güneşin altındaki yerlerini istiyorlardı.**

Uzun saçlı Çin'den, kıvırcık başlı Afrika'ya, Amerika'dan Küba'ya dek, yeryüzünün "geri" yahut "Asyalı" denerek "antika"lığından başka değer verilmeyen ülkeleri mahşer yerine döndü. Tanrının terazisi önünde hesap vermekten çok tartışarak hesap soruyorlardı emperyalist anayurtlardan."[456]

455 Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 48.

456 Tarih Yazıları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 15-16, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

"Ne idi bu, antika çağların barbar saldırılarını düşündüren önüne geçilmez davranış? Nereden geliyordu o geri kalmış ulusların hiçbir girişimde sosyalizmden geri kalmayan ayaklanışı, şahlanışı, sosyalistlenişi? Soranlara bakan yoktu. Bütün büyük ideolojik soruların karşılığını olaylar veriyordu. Çin'den Mısır'a, Cezayir'den Küba'ya dek tümüyle sömürge ve yarı-sömürge ülkeler yığınlarıyla ansızın kestirmeden sosyalizme atlıyorlardı."[457]

1960'lara damgasını vuran temel faktör, emperyalist-kapitalist dünya sisteminin çevre ülkelerinin, "**ayaklanışı, şahlanışı, sosyalistlenişi**" idi. Afrika'dan Ortadoğu'ya, Asya'dan Güney ve Orta Amerika'ya gelişen toplumsal ve siyasi mücadeleler; emperyalist metropollerin üniversitelerinde, sokaklarında da büyük yankı yapmıştı. 60'larda, ABD'nin, Avrupa'nın sokaklarını dolduran kitleler, ellerinde çevre ülkelerinde yükselen devrimci mücadeleleri sembolize eden afiş ve pankartlar taşıyorlar, bu mücadelelerin sloganlarını haykırıyorlardı.

1949'da zafere ulaşan Çin Devrimi, 1959'da zafere ulaşan Küba Devrimi, Vietnam'da yükselen ve zafere yürüyen halk savaşı, Cezayir'de Fransız sömürgeciliğine karşı büyüyen silahlı direniş tüm dünyada ezilen, sömürülen kitlelere yol gösteriyor, büyük bir moral ve motivasyon kaynağı oluyordu.

Emperyalist Batının merkezlerinde kitleleri harekete geçiren asıl faktör, şahlanan çevre halklarının direnişi karşısında kendi emperyalist egemen sınıf devletlerinin yürüttüğü acımasız ve kuralsız savaşlar idi. Öyle ki, "**Vietnam Savaşı'nda ölenlerin sayısı 5 milyonu buluyordu. Bunlardan 58.000'i Amerikan askeriydi. Geriye kalanlar Vietnamlı idi; bir milyon kadarı askerdi ama çoğu sivildi. Ölenlerin çoğu hava bombardımanları sonucu hayatını kaybetti."**[458]

"ABD, Vietnam savaşında sekiz milyon ton bomba kullandı, bu miktar ABD'nin 2. Paylaşım Savaşı'nın tümünde kullandığı bomba miktarından dört kat fazlaydı. ABD'nin kullandığı bombaların yüzde sekseni kırsal alanları, Vietnam Kurtuluş

457 Tarih Yazıları, sf. 16.

458 Marksist Dünya Tarihi, Neil Faulkner, sf. 352, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, Haziran 2014, İstanbul.

Hareketi'nin temel dayanak noktası olan köyleri ve burada yaşayan insanları hedeflemişti. [459]

Batılı sömürgeci güçlere karşı çevre halklarının yükselen mücadelesi, askeri şiddet, toplama kampları ve işkence pratikleriyle bastırılmaya çalışılmıştı. Cezayir halkı Fransız sömürgeciliğine karşı mücadelesinde bir milyon insanını kaybetmişti. Fransız paraşüt birliklerinin korkunç katliamlarının, Cezayir halkının maruz kaldığı işkencelerin, Fransa'nın Vietnam'da işlediği savaş suçlarının biraz olsun görünür hale gelmesi, Fransa'da 60'larda gençlik öncülüğünde yükselen ve 1968'de doruğa çıkan muhalefetin en önemli ateşleyicisiydi.

Avrupa'da 68 hareketinin tanınmış isimlerinden Fransız sosyal bilimci Etienne Balibar, kendisinin de içinde yer aldığı Fransız gençlik hareketinin ana dinamiklerinin neler olduğunu yakınlarda yayınlanan bir söyleşisinde şöyle ifade ediyor:

"1960 yılı, Cezayir Savaşı'nın sona erdiği tarihin iki yıl öncesiydi aynı zamanda; o yıl Jean-Paul Sartre'ın Diyalektik Aklın Eleştirisi yayınlandı. Bizi esas olarak politize eden olay Cezayir Savaşı idi. Hepimiz UNEF [Fransa Ulusal Öğrenci Birliği] militanlarıydık. UNEF, savaş karşıtı eylemleri koordine etmek amacıyla FLN [Ulusal Kurtuluş Cephesi] ile bağlantılı kurulmuş bulunan Cezayirli birliklerle bir araya gelmek için oluşturulmuş ilk Fransız birliği idi. Bu bağlam, politikleşme ve harekete geçmenin ana bağlamlarından biriydi. Ama içeride bir yandan da sert çatışmalar yaşanıyordu. Politikleşme sürecimizin temeli esas olarak sömürgecilik, sonuç itibarıyla, emperyalizm karşıtlığı idi."[460]

Çevre halklarının yüksek düzeyli toplumsal ve siyasal hareketliliği, Sovyet bloğunun sağladığı ekonomik ve askeri destekle daha geniş bir yayılım alanı kazanıyordu. 2. Paylaşım Savaşı sonrasında yaşanan Batının "**klasik sömürgeciliği**" terk etme süreci; çevre halkların yükselen direnişi ve Sovyet Bloğunun varlığının yarattığı olanaklar temeline dayanmıştı.

Afrika kıtasında yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeler hakkında yazan Afrika uzmanı Keith Irving, Batılı emperyalistlerin o günkü ruh halini şu şekilde ifade etmişti: "**Batılı dün-**

459 Globalization Of War, Michel Chossudovsky, sf. 18.

460 http://istiraki.blogspot.ch/2015/03/etienne-balibarla-soylesi.html

yada bizler, şöyle bir ikilemle karşı karşıyayız; Ya politikalarımızda bir devrim yapacağız ya da bütün Kara Kıta'da devrim olacak!"[461]

Türkiye 1960'lara; dünya çapında esen devrimci rüzgarlar, 27 Mayıs hareketinin yarattığı toplumsal, siyasal ortam ve kapitalist gelişme sürecinin kazandığı hız ve derinliğin ürünü olan işçi sınıfı hareketindeki yükseliş ile girdi. O güne değin tüm ekonomik ve demokratik haklardan yoksun bırakılmış olan işçi sınıfı, "**yeni anayasayla işçi örgütlerine ve diğer örgütlere tanınan (Türkiye için) benzeri görülmemiş bir statü"**[462] kazanmıştı. "**Yeni anayasanın yanı sıra sendikalaşma ve toplu pazarlıkla ilgili olarak sonradan çıkarılan kanunlar, işçilerin Batı demokrasilerinde yüzyıllarca süren mücadeleler sonucu elde ettikleri grev ve toplu sözleşme haklarını kullanarak ücret taleplerinde bulunmalarına imkan verdi."**[463]

İşçi sınıfı elde ettiği kazanımlara hızla sahip çıkmış, örgütlenme ve direniş hamlelerini art arda geliştirmeye başlamıştı. 1960'lar Türkiye'sinde gelişen işçi sınıfı hareketine Dr. Hikmet'in düşünce ve davranışları doğrultusunda önderlik eden devrimci sendikacılardan İsmet Demir, işçi sınıfı ve işsizlerin o günlerde nasıl bir canlılık ve arayış içinde olduğunu şöyle anlatıyor:

"**İşten ayrılalı iki yıl oldu. İşsizlik son derece rahatsız ediyor. İş bulma imkanları yok. Bu nedenle, iş arama maksadıyla Yapı-İş Sendikası ile irtibat kurdum. Sendika'ya bir Amerikalı gelip gidiyor. Bir gün Sendika'da otururken Amerikalı tekrar geldi. 'İşsizliği protesto edelim. Ne kadar işsiz arkadaş toplayabilirsiniz?' diye sordu. Orada bulunanlar kendilerine göre birtakım rakamlar verdiler. Bir kısmı da, 'Araştıralım' dedi. Ve ertesi günü toplanmak üzere ayrıldık.**"

"**Ben kendi yönümden yaptığım araştırma sonucu bin kadar kişinin toplanabileceği kanaatine vardım.**"

"**Netice: Her arkadaş kanaatini söyledi ve ne kadar kişiyi toparlayabilirsek toplayacağız ve Meclis'e yürüyüş yapıp iş isteyeceğiz.**"

461 Üç Enternasyonalin Tarihi, sf. 448.
462 Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, Çağlar Keyder, sf. 204.
463 Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, sf. 204.

"Ertesi gün (3 Mayıs 1962) alınan kararı uygulamaya koyulduk. Bir de ne görelim! Gelen kalabalık beş bin kişinin üstünde. Ve yürüyüş başladı. Meclis'e geldik. Bizim geldiğimizi duyan milletvekilleri Meclis'in arka kapısından Wolkswagen arabalara 6-7 kişi girerek kaçmışlar. Sonradan öğrendik..."

"Ertesi gün gazetelerin başlıkları şöyle idi: Çıplak ayaklılar Meclis'te."[464]

"**Çıplak ayaklılar**" Meclis önüne yürüyor, işçi sınıfı ekonomik ve demokratik hakları için örgütlenme ve direnme yoluna giriyordu. 1961 sonu ve 1963 başı arasındaki bir buçuk yıllık dönemde, 16 grev, 6 oturma eylemi, 7 sakal grevi, 17 miting ve gösteri, 126 bildiri ve demeç ile birlikte toplam 186 eylem gerçekleştirilmişti. 1963 yılında çıkan 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt kanunlarının realize olmasında işçi sınıfının yükselen mücadelesi belirleyici bir faktördü.

1960'larda egemen sermaye zümresi Finans-kapital de hızlı bir gelişme ritmine sahip olmuş, özellikle sanayi üretiminde ciddi bir sıçrama yaşanmıştı. Sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimlerinde gözlenen artış 60'lı yılların rakamlarına şu şekilde yansımıştı:

"200'den fazla işçi çalıştıran bir avuç tekel, 1963'te 278 ve 1967'de 387 işyeri, Türkiye'nin sınai üretiminin 1963 yılında % 64.2'sine, 1967 yılında ise % 71.5'na egemen olmuştu."[465]

Dr. Hikmet, işçi sınıfı hareketinin hızlı bir gelişme gösterdiği bu yıllarda, yakınında olan genç devrimcilerle gelişen işçi sınıfı hareketi içine yerleşme ve orada kök salma amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmaya çalışmaktadır. Milli Birlik Komitesi'ne yazdığı mektuplar ve yeniden yayınladığı "**Anayasa Teklifi**" adlı kitabıyla genel ülke siyasetine girdiler yapmaya çalışırken; çevresindeki az sayıda devrimciyi ise gelişen sınıf dinamikleri ile buluşmaya yönlendirmişti.

27 Mayıs sonrası işçi sınıfı hareketinin kendini ortaya koyma sürecinin önemli kilometre taşlarından birisi 31 Aralık

464 Anılar Deneyler (İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit 1962-1975), İsmet Demir, sf. 19-20, Köksüz Yayınlar, İstanbul, Ocak 2013.

465 Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları (Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi), sf. 87

1961'de Saraçhane'de düzenlenen ve 150 bin kişinin katıldığı büyük işçi mitingi olurken; hareket, 1963 yılı sonunda başlayan ve zaman zaman polisle çatışmalara sahne olan Kavel direnişi ile yeni bir aşamayı zorluyor, siyasallaşma eğilimi giderek daha fazla belirginleşmeye başlıyordu.

Saraçhane'de düzenlenen büyük işçi mitinginin temel sloganları grev ve toplu sözleşme hakkının kazanılmasına yönelikti. Mitingde konuşan İstanbul Sendikalar Birliği Başkanı Avni Erakalın konuşmasında bu temel talepleri dile getirmişti:

"Mitingin gayesi, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan grev hakkı, toplu sözleşme haklarıdır. Anayasa'da yer almasının ardından, en kısa zamanda bu hakların Türk işçisine verilmesini istemekteyiz. Memleketi idare edenlerden, bu vazgeçilmez hakların Türk işçisine verilmesini istiyoruz."[466]

İşçi hareketinin yükselişi ve gelişen siyasallaşma eğilimi, o güne dek işçi sınıfını kontrol altında tutma ve sermayenin ihtiyaçları çerçevesinde örgütleme görevleriyle 1952'de kurulmuş ve hareket etmiş olan Türk-İş çerçevesini de zorlamaya başlamıştı. Dr. Hikmet, Türk-İş'in kuruluşu ve temel niteliklerine ilişkin 1967 yılında Sosyalist gazetesinde şunları yazmıştı:

"İkinci Evren Savaşı bittiği gün; 'Demokrasi' sözcüğünü ciddiye alan tek sosyal kümemiz işçi sınıfımız oldu. Ansızın, ortalığı (zamanın İçişleri Bakanının dediği gibi 'Yerden mantar biterce' işçi sendikaları kapladı. İktidar ürktü. Hepsini baskınla kapattı. Milli Emniyet kanalından 'işçi liderleri' sağladı. Belirli ve bezirgan partilerin o gölgeleri altında İşçi Sendikaları kurdu. O sendikaların ve 'lider'lerin, yabancı ve başta CIA ajanı öğüdü ile derlenip yükseltilişleri, en sonra: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu biçimine sokuldu..."

"Adı bir yana, Türk-İş sahiden Türkiye işçi sınıfının başını geçirilmiş bir alaturka Amerika külahı olmakta gecikmedi. Türk-İş'te; Amerikan casus teşkilatlarının resmen ödedikleri milyonlarla (yılda beş on milyon), kendilerine Türk ve işçi pozu veren işçi düşmanlarını kollar besleniyordu. Ayrıca, Türk

466 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1955-1964), Turhan Feyizoğlu, sf. 277, Sevinç Yayıncılık, Mart 2013.

işçisinin dişinden tırnağından arttırdığı birkaç milyonu da diş kirası yapıyordu."[467]

İşçi sınıfı hareketi Türk-İş'in çerçevesini aşma yönünde bir hareketlilik içindeyken, bir grup sendikacı yeni bir siyasi parti kurma yönünde girişimde bulunmuşlardı. Bu girişim, 13 Şubat 1961'de TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) kurulmasını getirdi. TİP başlangıçta etkisiz bir siyasal parti idi. Sendikacıların tekliflerini kabul eden Mehmet Ali Aybar'ın 12 Şubat 1962'de TİP başkanı olması ve bir grup aydının TİP'e katılması ile birlikte TİP'e dönük ilgide bir artış yaşandı.

TİP'in kuruluşu ve gelişmeye başlaması eski TKP'liler tarafından da desteklenmişti. Dr. Hikmet ve çevresindeki devrimciler kuruluş ve gelişme sürecinde TİP'i desteklemiş, var olan ilişkilerini TİP faaliyetlerine yöneltmiştir. Bu süreçte Dr. Hikmet'in en yakınındaki isim olan Suat Şükrü Kundakçı TİP'le olan ilişkileri ve TİP faaliyetlerine katılımları hakkında şu bilgileri vermiştir:

"Mesela biz eski Vatan Partililer veya mahfilimiz itibariyle gençlik kesiminin, gençlerin partiye gelmesiyle Avukat Ali Yaşar, Avukat Nizamettin ilgilenmiştir. Ali Yaşar ve Nizamettin hemen partiye katılmış ve faaliyetlere başlamışlardır. Bunların da getirdiği genç çocuklar vardır...

Zeytinburnu'nda Pehlivan Salih vardı. Metin Bilgen vardı. Hüseyin Kazancı vardı...

Mehmet Ülker vardır. Bunlar hemen partiye katılıp faaliyetlere başlamışlardır...

İzmir'den vardı tabii. Esat Balım vardı, Arif Şimşek ve çevresi Macit Bilge'lerin filan çok yararı olmuştur. TİP'e katılım, İzmir'den bunlar vasıtasıyla olmuştur." [468]

Dr. Hikmet ve çevresindeki devrimcilerin TİP faaliyetlerine katılımları bu şekilde olurken, Mihri Belli çevresindeki eski TKP'li devrimciler de TİP faaliyetlerine aktif bir biçimde dahil olmuşlardı. Mihri Belli TİP'in kuruluş süreci ve TİP'le olan ilişkileri hakkında şu bilgileri vermiştir:

---

467 Sosyalist Gazetesi, No: 3, 4 Mart 1967.

468 Bir Ömür Bir Sohbet, Suat Şükrü Kundakçı, sf. 122.

"**TİP'e gelince, bu Partiye de bizim emeğimiz geçmiştir. 1961'de TİP kurulduğunda, Aybar'lar, Boran'lar henüz ortada yokken, TİP kurucularının çalışmalarını yakından izleme olanağı buluyorduk. TİP'in ilk program ve tüzüğünü hazırlayan o dönemin genel sekreteri arkadaşımızdı.**

Aybar ekibinin partinin başına geçmesinden sonra bizim TİP'e karşı tutumumuz yürekten destekleme tutumuydu. 141. Madde sabıkalısı olmayan arkadaşlarımız TİP'e girdiler ve özveriyle çalıştılar. 1965 seçim kampanyası sırasında ben kendim birkaç arkadaşla Malatya'nın dağ köylerini dolaşarak TİP propagandası yaptık..."[469]

TİP, gençlik ve aydınlardan aldığı destekle gelişmeyi sürdürürken, dünya konjonktürünün de olumlu katkıları ile ülkede anti-emperyalist ve sosyalist düşüncelere olan ilginin arttığı gözleniyordu. İşçi hareketi, gençlik hareketi ve aydınların siyasallaşmasında görülen yükseliş, adeta "**bastırılanın farklı biçimlerde de olsa geri dönüşü**" niteliğindeydi.

O dönem gelişmekte ve siyasallaşmakta olan aydın hareketinin en somut göstergelerinden birisi, 20 Aralık 1961 yılında ilk sayısı, 164 aydının imzaladığı Yön bildirisi ile birlikte yayınlanan Yön dergisidir. Sonraki yıllarda da önemli bir ideolojik merkez olarak etkisini sürdürecek olan Yön dergisi, aydınların siyasallaşmasının boyutlarını gözler önüne seren güçlü bir çıkış yapmıştı.

Oluşan bu canlı toplumsal ve siyasi ortam, Dr. Hikmet'in uzun yıllardır üzerinde çalışmakta olduğu teorik ve siyasal ürünlerinin en azından bir kısmını gün ışığına çıkarması gerektirmekteydi. Bunun, o günlerde neden son derece hayati bir gerekliliğe dönüşmüş olduğunu Dr. Hikmet 70'lerin başında yayınlanan bir kitabında şöyle açıklamıştı:

"**Eneski Sosyalist Tepkisi: Tekelci TİP liderlerine en önce ihtar çekti ve Oportünizm önünde ilk Bilimcil Sosyalizm eleştirisini açıkladı. Çaltı dergisinde 1965 yılı çıkan ve yarım bıraktırılan eleştiri, umulduğundan daha geniş ilgi çekti. 'Piyasa': yani basın yayın alanı Finans-Kapital'in istediğinden ala bir Küçük-burjuva devrimci yaygarasıyla kaplıydı. Burjuva Sosya-**

469 Toplumsal Kurtuluş Dergisi'nin Mayıs 1988 tarihli 11. Sayısından aktaran Haluk Yurtsever, Yükseliş ve Düşüş (Türkiye Solu 1960-1980), sf. 61-62.

lizmi (ABA'cı TİP liderleri) ile Küçükburjuva Devrimciliği (Yön liderleri) hiç anlaşmasız sıkı işbirliği içinde kültür ortamını kasıp kavuruyorlardı.

"Eneski Sosyalizm, 1965 yılı kurulmuş 'Tarihsel Maddecilik' yayınlarına devam etti. 'Türkiye'de Kapitalizm' eseriyle Türkiye'de herhangi ciddi bir Politika anlayışı için temel olacak Sosyal Ekonomi ve Sınıf İlişkilerini özetledi. Türkiye: Büyük Şehirlerde birkaç yüz Modern Finans-Kapitalist ile, Bütün Anadolu kasabalarında çöreklenmiş birkaç bin Antika Tefeci-Bezirgan ekonomik sömürüsü ve sosyal sınıf-zümre tahakkümü altında idi. Bu Ekonomik ve Sosyal yapı orijinalitesi kavranılmadıkça yapılacak her politik çıkış temelsiz ajitasyonlardan öteye geçemezdi...

"Bütün Anadolu kasabalarını kaplamış (yukarıda Finans-Kapitale kul, aşağıda milyonlarca köylüye Efendi kesilmiş) Tefeci-Bezirgan sınıfın kökleri Antika Tarih'te idi. Onun için 'Tarih-Devrim-Sosyalizm' ile 'İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere' adlı iki Teorik (yani uluslararası ölçüde değerlendirilecek sosyal sınıf ilişkileri) etüdü yayınlandı. Türkiye'de Kapitalizmin orijinal karakteristiği, ancak böyle teorik araştırmalar bütünü içinde ve ışığında ele alınırsa tüm kavranabilirdi."[470]

1960'ların ilk yarısında işçi sınıfının örgütlenme, direniş ve siyasallaşma eğilimlerinin en görünür olduğu eylemlerden birisi 1965 yılında Zonguldak kömür işçilerinin direnişidir. Bu direniş sürecinde işçiler devlet güçleriyle ciddi çatışmalara girdiler, Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar adlı iki işçi bu çatışmalarda devlet güçleri tarafından öldürüldü.

İşçi sınıfı hareketinin yükselişi ve siyasallaşma eğilimi, Dr. Hikmet'i işçi sınıfı hareketinin ihtiyaç duyduğu teorik ve siyasal temelleri içeren yapıtlarını gün yüzüne çıkarma ve sınıfın öncülerine ulaştırma yönünde harekete geçirmişti. 60'ların ilk yarısında başlatılan yayıncılık faaliyetinin temel nedeni bu ihtiyaçtı.

O dönemde Dr. Hikmet'in yönlendirmesiyle işçi sınıfı hareketi içinde sendikal alanda faaliyetlere yoğunlaşmış olan Suat

470 Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 58, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Nisan 2011.

Şükrü Kundakçı, aynı zamanda, başlatılan yayıncılık faaliyeti içinde de yer almıştı. Yayıncılık faaliyetinin yeniden başlatılma sürecine dair şu bilgileri aktarmıştır:

"**1963 yılının başında Cağaloğlu'nda Nuruosmaniye Caddesinde bir doktorluk bürosu açtık. Yayın faaliyetlerimiz burada devam ediyordu. Türkiye'de Kapitalizm; Tarih Devrim Sosyalizm; Karl Marks'ın Özel Dünyası yayınları burada sırasıyla yapıldı.**"[471]

"**Ben Doktor ile birlikte Babıali'de Tarih Devrim kitabının basılması olayıyla uğraşıyorum. Tamamı basılsaydı 600 sayfa olacaktı bu kitap. Doktor onun kısaltmaları ile uğraşıyor. 1965 yılına böyle girildi. Önce 'Türkiye'de Kapitalizm'i basalım dedik.**"[472]

1960'ların ilk yarısında Dr. Hikmet'in yönlendirmesi ile işçi sınıfı içinde faaliyetlere yoğunlaşmış olan Suat Şükrü Kundakçı, sendikal hareket içinde mevziler kazanma ve yeni kadrolar yaratma hedeflerine yoğunlaştığını ifade ediyor. Bu çerçevede, Yapı-İş Federasyonu'nun Bölge Temsilciliği, Karayolları Sendikası ve İdeal Mensucat İşçileri Sendikası ile ilişkiler geliştiriyor.

Sendikalar ve işçi hareketiyle gelişen bu ilişkiler çerçevesinde, Dr. Hikmet işçi hareketinin ve sendikal alanın sorunlarına ilişkin bir dizi yazı yazıyor. O günün aktüel sorunlarını tarihsel ve toplumsal kökleri ile ele alan ve somut çözümlemeler ve öneriler geliştiren bu yazılar farklı isimlerle sendikalar tarafından yayınlanıp, sendika yayını olarak dolaşıma sokuluyor. Dr. Hikmet'in sözünü ettiğimiz yazıları ve sendikal alana ilişkin başka yayın organlarında yayınlanmış çeşitli yazıları, "**Ekonomik Mücadele ve Sendikalar Üzerine**" ismiyle Sosyal İnsan Yayınları tarafından Nisan 2011'de yayınlanmıştır.

Bu yazılar ve o dönem yayınlandıkları mecralar, Dr. Hikmet ve çevresindeki devrimcilerin 1960'ların ilk yarısında işçi sınıfı içinde kök salma amacıyla yürüttükleri çalışmaların en somut göstergeleridir. Bu çalışmalar, 60'ların ikinci yarısında gelişecek Yapı-İş Sendikası türünden önemli deneyimlerin yolunu açmış, gereksinim duyulan ilişki ağlarını ve uygun zemini sağlamıştı.

471 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 98.
472 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 85.

1960'ların ilk yarısında, ülkede o güne dek oluşmuş devrimci-demokratik birikim siyasi alanda kendini TİP şemsiyesi altında ifade etmişti. TİP'in 1965 seçimlerinde aldığı % 3 (273 bin) oy ile 14 milletvekili parlamentoya girdi. Bağımsız seçilen Çetin Altan'ın katılımıyla Milletvekili sayısı 15 oldu. TİP'e dinamizm kazandıran önemli faktörlerden birisi, özellikle üniversite gençliğinin siyasallaşma ve sola açılma eğilimiydi. 29 Ekim 1962'de TİP'in Gençlik Kolları kurulmuş ve yaygın bir örgütlenme hamlesi başlatmıştı.

Kapitalist gelişme sürecine paralel olarak artan vasıflı işgücü ihtiyacı çerçevesinde gelişen eğitim olanakları ve yüksek öğrenim gören öğrenci sayısının artışı, küçük burjuva katmanlardan ve işçi sınıfına mensup ailelerden üniversite eğitimine katılım oranlarını arttırmıştı. 60'larda güçlü bir sıçrama yapan gençlik hareketinin ana dinamiğini esas olarak üniversite gençliğinin bu kesimleri oluşturdu.

TİP'in hareketlenmesi ve faaliyetlerini arttırması ile birlikte, TİP'e yönelik gerici-faşist saldırılarda başlamıştı. TİP'in "**Anayasaya aykırı kanunların yürürlükten kaldırılması ve hızla gelişen faşizmin zararsız hale getirilmesi**" amacıyla 11 Kasım 1962'de düzenlediği, değişik dernek, sendika ve kuruluşların katılımcı olduğu salon toplantısı, 50'lerde Vatan Partisi mitinglerine saldırılar düzenleyen aynı faşist odaklar tarafından saldırıya uğramıştı. Salonun çevresinde bulunan polis güçleri düzenlenen saldırıları yine gülerek izlemişlerdi.

Modern sınıf güçlerinin toplumsal ve siyasal alanda daha geniş yer kaplamaya başladığı bu dönemin en önemli gelişmesi işçi sınıfının toplumsal varlığı ile siyasal kapasitesinin örtüşmesi anlamını taşıyan siyasal bir işçi hareketinin oluşumunun koşullarının uç vermeye başlaması idi. Siyasal işçi hareketinin oluşumunun temel koşulu ise, Lenin'in ifadesiyle "**işçi hareketi ile sosyalizmi kaynaştırmak**" idi. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesinin temel aracı ise Modern Sınıf Partisi'nin örgütlenmesiydi. TİP'in merkez yönetiminin ve örgütsel omurgasının burjuva aydınlar ve işçi aristokrasisine dayanması, ideolojik eklektisizmi, parlamenterizmdeki ısrarı, onun, Modern Sınıf Partisi olma ve "**işçi sınıfı hareketi ile sosyalizmi kaynaştırma**" yönünde adımlar atmasının önündeki temel engellerdi.

TİP merkez yönetiminin, partinin kuruluş ve gelişme sürecine ciddi destek sunan TKP kökenli kadrolara dönük alerjisi ve onları parti yapısının dışına çıkarmaya yönelik girişimleri TİP içindeki gerilimleri arttırmaya başlamıştı. Bu gerilimler ciddi çatışmaların ön habercisi niteliğindeydi. Oysa TKP kökenli kadrolar TİP'i destekleyip, mevcut birikimlerini TİP'e yönlendirirken; TİP'te herhangi bir mevki, makam, milletvekilliği gibi beklentilere sahip değillerdi. Tek beklentileri, ülkede gelişen toplumsal, siyasal dinamiklerin doğru hedeflere, uygun araçlarla yönlendirilmesi, devrimci hareketin sağlam temellere dayalı olarak gelişmesiydi.

Dr. Hikmet, işte bu temel hedef doğrultusunda, 1964 yılında bir TİP yöneticisi tarafından Samsun'da yayınlanan Çaltı adlı dergide, TİP hakkındaki eleştiri ve önerilerini bir dizi yazıyla ortaya koydu. Dr. Hikmet daha sonra bir kitabında, bu eleştirileri kaleme alış nedenlerini ve TİP merkez yöneticilerinin eleştiriler karşısındaki tutumunu şu şekilde ifade etmişti:

"**Derken 1964 yılına gelindi. Bir taşra sol dergisinde (Çaltı'da): 'Silahların tenkidine varmayacak tenkit silahı' ile Türkiye İşçi Partisi'ndeki eksik ve gediklere şöyle değinecek olundu. 'Vay sen misin, Zat-ı şahanenin nefs-i hümayunlarına toz konduran?' Öyle sayıldı; Çaltı kapattırıldı**"[473]

TİP merkez yönetiminin eleştiriler karşısında yaptığı ilk eylem Çaltı dergisini kapattırmak oldu. Dr. Hikmet'in eleştirileri esas olarak Leninist Modern Sınıf Partisi anlayışını o günkü somut koşullar çerçevesinde ortaya koyuyor ve TİP'i bu anlayışın temel parametrelerine bağlı olarak değerlendiriyordu. Metin, sadece eleştiri/değerlendirme ile sınırlı değildi, teorik-siyasal-örgütsel eleştirilerin ardından, TİP'e teorik-siyasal-örgütsel öneriler bütünlüğü de geniş bir çerçeveden sunuluyordu.

TİP merkez yönetiminin eski TKP'lileri partiden ihraç etmesi, kendilerine yöneltilen her türlü eleştiri karşısında akıl almaz bir tahammülsüzlük göstermeleri karşısında, 'Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak için Uyarmalı" adıyla yayınlanan bu metnin 1970 yılında yapılan ikinci baskısında Dr. Hikmet şunları yazmıştı:

473 Halk Savaşının Planları, sf. 20.

"Bu baylar bayanlar, daha kuyrukları gizli servislerce dik tutulmaya başlar başlamaz, 'eskileri' boynuzlatmaktan büyük kahramanlık gösteremediler. Menşevik programlarında 'bütün yurttaşlara açık' ilan ettikleri Parti'de, kendi kirli mutfaklarında bulaşıkçılık etmiyecek her Partiliyi tomar tomar dışarı attılar."[474]

Dr. Hikmet'in vurguladığı nokta, TİP merkez yönetiminin eleştirel yaklaşımlara sahip olan üye ve yöneticilerini antidemokratik yöntemlerle partiden atmasıdır. TİP merkez yönetimi bir yandan "**Güleryüzlü Sosyalizm**", "**Demokratik Sosyalizm**" söylemlerini dile getirmekte, diğer yandan parti içinde ihraç kampanyaları düzenlemekteydi. TİP merkez yönetiminin eski TKP üyelerine yönelik bu tutumu, belirli koşullar altında TİP şemsiyesi altında toplanmış devrimci-sosyalist güçlerin dağılmasını beraberinde getirmiştir.

TİP merkez yönetiminin uygulamaları sonucunda başlayan kopuşlar, hem sosyalist hareketin bölünüp zayıflamasına yol açmış, hem de TİP'in yükseliş eğiliminin durmasına ve TİP'in de gerilemesine neden olmuştur. Dr. Hikmet ise, "**1966 Ekim ayında toplanan İstanbul il kongresi öncesinde TİP'e kaydolur. Ancak, üyelik başvurusu, il kongresi ertesinde toplanan parti merkez yürütme kurulu tarafından reddedilir. Gerekçe, bu üyeliğin yeni siyasal partiler yasasına uymayışıdır.**"[475]

Dr. Hikmet TİP'e üyelik için başvurduğunda, yaklaşık olarak 45 yıldır kesintisiz devrimcilik faaliyeti içinde yer almaktaydı, bunun 22 yılını hapishanelerde geçirmişti. TİP'e yönelik eleştirileri ise, klasik Marksist-Leninist geleneğin ideolojik-siyasi temellerinin ortaya konulması ile çerçevelenmişti. Suat Şükrü Kundakçı, Dr. Hikmet'in TİP'e üyelik başvurusu konusunda bir detayı anılarında dile getiriyor. Deniz Gezmiş'in Dr. Hikmet'le olan yakın temasını vurguluyor. O dönem Deniz Gezmiş, TİP'in Üsküdar ilçesi üyesidir.

"**Doktor'un ihracı diye bir şey söz konusu değil. Deniz Gezmiş Üsküdarlı olduğu için Doktor'un kaydını o yaptırıyor. Fakat Doktor'un kaydını yaptırdığını merkez öğrenince, hemen**

474 Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak için Uyarmalı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 17, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, Aralık 1970.

475 Türkiye Solu (1960-1980), Ergun Aydınoğlu, sf. 121.

iki kişiyi ilçeye yolluyor. Yapılan kaydın üzeri çiziliyor, böyle işlem yapılmamış gibi."[476]

TİP içinde tasfiyeler yaşanmakta, partinin o güne dek var olan bütünlüğü giderek dağılmaktadır. Dr. Hikmet kanalından TİP faaliyetine katılan devrimciler merkezin tasfiye operasyonuyla diğer eski TKP'lilerle birlikte parti dışına atılmıştır. İşçi sınıfı ve gençlik çalışmasını kesintisiz sürdüren Dr. Hikmet çevresindeki devrimciler, 1965 yılında işçi sınıfının örgütlenmesi hedefiyle yeni bir girişimde bulunur ve Yapı İşçileri Sendikası'nı kurarlar. Yapı iş kolunda ve farklı birkaç alanda son yıllarda gerçekleştirdikleri çalışmalar, bu yeni girişimin yolunu açmıştır.

YİS mücadele alanına Ambarlı Termik Santrali grevi ile güçlü bir giriş yaptı. 7.11.1965'te ilk kongresini gerçekleştirdi. Dr. Hikmet çevresinde yer alan devrimciler, Suat Şükrü Kundakçı, İsmet Demir, Arif Erim, Kazım Karhan'ın öncülüğünü yaptığı YİS, militan, kitlesel, sınıf sendikacılığı hedefi ile mücadele arenasında yerini almıştı. Yapı İşçileri Sendikası Tüzüğü Dr. Hikmet tarafından hazırlanmıştı. Devrimci işçi önderi İsmet Demir'in de çok sevdiği ve herkese okunmasını önerdiği tüzüğün "**başlangıç**" bölümü, bilimsel sosyalizmin temel ilkelerinin bir sendika tüzüğünün girişine uyarlanmış halidir. Metin aşağıdadır:

"YİS – Yapı İşçileri Sendikası Tüzüğü
Başlangıç

"İnsan topluluğunda 'İnsan için çalışmaktan gayrisi yalandır.' Büyük sözüne göre; her değerin özü emektir. Emeğin tek canlı kaynağı kırda kentte çalışan bütün işçi sınıfı ile emekçi zümrelerin kolları ve kafalarıdır. Bu bakımdan, Anayurdumuzun 'çağdaş uygarlık düzeyi' denilen, öteki milletlerden aşağı kalmayacak kerteye ulaşması ve verimlice kalkınması, en başta, işçi sınıfımızla emekçi zümrelerimizin çoluk, çocuklarıyla sürünmeden, ezilmeden, rahatlık ve huzur içinde çalışmalarına, gelişmelerine bağlıdır. Çalışan insansız bir toplum düşünülemeyeceği gibi, hakkın aranamadığı ve alınamadığı bir medeniyet ve ilerleme de var olamaz. O inançla Sendikamız, ya-

476 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 100.

radana sığınıp vatan müdafaası yaparcasına, işçi haklarını ve emekçi davasını savunur."

"Sendikamız, Anayasamızın emrine uyarak, hiçbir felsefe, inanç, din, mezhep, tarikat, ırk, millet ve bölge ve ilh. ayrımı yapmaksızın, yalnız değer yaratan çabaya önem vererek, işçi sınıfımızın ve emekçi tabakalarımızın ayrılmaz bölüğü olarak, yapıcılık işkolu işçilerinin de ekonomik, sosyal ve moral eşitlik ve kardeşlik ülküsü uğruna savaşır.

"Sendikamız, kanun ve kitaplarca yazılmış yahut da hayattan fışkırmış emekçi hak ve görevlerini olumluca yerine getirip geliştirmek yolunda en demokratik düşünce ve davranışları gösterip tutar. Türkiye'mizde 'Özel sektör' adlı bir avuç yerli-yabancı baltacıların baltalamalarına rağmen, derin köklü bir çınar gibi büyüyen ve kaçınılmaz tarihsel gereklerle kendisini dayatarak Anayasamızın ruhuna sinen sosyal devlet prensibini; her işsiz kalıştan toplum güçlerini toptan sorumlu tutmak, herkese yetenek ve emeğine göre iş bulmak ve her çalışana yarattığı değer ölçüsünde orantılı bolluk ve mutluluk sunmak anlamına alır ve kıyasıya savunur."

"Sendikamız, yukarıdaki prensipleri her ne pahasına olursa olsun, hiçbir sebep ve bahane ile vazgeçmeyeceği HALKÇILIK, 'İMTİYAZSIZ SINIFSIZ' TOPLUMCULUK yolunda gerçekleştirmek için:"

"Yurt içinde tümüyle yapıcılık işkolunun ve işçi sınıfının, emekçi tabakaların ekonomik, sosyal, kültürel ve ilh. her türlü düşünce, davranış ve denemelerini, bilinçli ve tutarlı, candan ve yiğitçe, yardımlaşma ve dayanışma inisiyatifine göre birleştirip bağdaştırır.

"Dünya için tümüyle her işkolunun ve işçi sınıfının ve emek tabakalarının ekonomik, sosyal, kültürel ve ilh. her türlü düşünce, davranış ve denemelerini, karşılıklı güven, eşit hak ve göreve dayanır temsil yoluyla değiş tokuş ederek, insanın insanı sömürmesini ve kula kul olmayı gideren, evrensel bilinç ve kültür kazançlarını ve insancıl teşkilat ve barış ülküsünü bayraklaştırır."[477]

Bu sağlam ideolojik temel ve önceki deneylerde önemli bir birikime ulaşmış kadrolarla yola çıkmıştı YİS. Küçükçekmece

477 Anılar Deneyler, İsmet Demir, sf. 11.

Termik Santrali'nde grevin başarıya ulaşmasının ardından yürütülen faaliyetleri anlatan İsmet Demir, YİS'in çalışma tarzı hakkında bilgiler veriyor.

"**Küçükçekmece Termik Santralında MWK ile Lumnus şirketlerinin toplu sözleşmeleri bitmiş; işçiler kongre ile Sendika yönetimine getirilmiş, açıkçası işçiler Sendikaya sahip çıkmışlardı.**

İşçilerin bu birlik hareketini tamamlamak için seminerler düzenlendi ve işçi eğitimine önem verildi."[478]

Küçükçekmece Termik Santrali grevinin ardından, YİS, o dönem büyük ses getiren, işçi sınıfının toplumsal ve siyasal yükselişinin somut göstergelerinden birisi olarak kabul edilebilecek Petrol Boru Hattı grevini örgütlemeye başlamıştı. Petrol Boru Hattı inşaatında direnişe geçen 1500 işçinin, özellikle İsmet Demir'in inisiyatif ve çabası sonucu YİS ile buluşması bu çalışmanın başlatılabilmesine ortam hazırlamıştı.

29 Eylül 1966 tarihli Milliyet gazetesinin geniş haberinin başlığı, "**Hükümet petrol borusu inşaat işçilerinin grevini erteleyince Bin işçi dün kanunsuz greve başladı**"[479] idi.

İsmet Demir o günleri şöyle anlatıyor:

"**Böylece bin beş yüz kilometre yol boyunca grev başlamıştı.**"

"**Grevin üçüncü günü, Bakanlar Kurulu kararı ile grevin ertelendiğini işveren işçilere tebliğ etti. Ben, Ali Yaşar ve Suat Şükrü Kundakçı, 'Bakanlar Kurulu kararı bizi bağlamaz, idari bir karardır. Mahkeme kararı olmadan grev durmaz' diye işçiye anlatmayı kararlaştırdık. Grev devam etti. Bu durum üzerine beni tutukladılar. Siverek hapishanesine gönderdiler.**"[480]

Boru Hattı grevinde burjuvazinin baskı aygıtı devlet işlevini yerine getirmiş, işçi sınıfı hareketini boğmak için saldırıya geçmişti. Emperyalist efendilerin ürünü Türk-İş'te kendi özel işlevini bu süreçte yerine getirmişti. 2 Ekim 1966 tarihli "**Yeni Gazete**"nin ön sayfasında yer alan haberin başlığı: "**Türk-İş, Pipe-Line işçilerinin grevini tasvip etmiyor...**" idi. Gazeteye

478 Anılar Deneyler, sf. 32.
479 Anılar Deneyler, sf. 40.
480 Anılar Deneyler, sf. 47.

açıklama yapan Türk-İş yetkilileri, "**greve katılan işçilerin sendikasız olduğunu, bazılarının tahrikle, diğerlerinin de tehditle greve zorlandıklarını bildirmiş**"[481]ti.

Direnişe geçen işçilerin işbaşı yapması için jandarma görevlendirilmiş, jandarma saldırısında sekiz işçi yaralanmıştı. Jandarma, polis ve patronun paralı fedailerinin baskı ve engelleme girişimlerine, hükümetin grevi erteleme kararlarına rağmen işçiler YİS öncülüğünde direnişi ve grevi sürdürmüşlerdi.

Proletarya sosyalizmi anlayışını mücadelesine temel kabul etmiş İsmet Demir türü devrimciler için işçi sınıfının sendikal ve siyasi örgütlenmesinin bedelleri örnekte de görüldüğü gibi, tutukluluk, saldırıya uğrama ve ekonomik yoksunluklardı. İşçi sınıfı ile birlikte, işçi sınıfının koşullarında yaşama ve mücadele etme ilkesi, Dr. Hikmet'in TİP'e yönelik eleştiri ve önerilerinin de temel çerçevesi idi. Bu çerçevenin işçi sınıfı mücadelesi içinde ete kemiğe büründüğü somut örnek YİS'in önderliğini yapan İsmet Demir gibi proletarya sosyalistleri idi.

YİS, 1 Ağustos 1966'da Petrol Boru Hattı grevini konu edinen "**Petrol, Kan, Ter, Ecel**" başlıklı bir broşür yayınlamıştı. Broşürü kısa bir zamanda Dr. Hikmet yazmıştı. Broşürün yayınlanması ve işçi sınıfı mücadelesinin kamuoyunda daha fazla konuşulur olmasında grevin ve bu broşürün rolü hakkında Suat Şükrü Kundakçı şunları anlatıyor:

"**Saat 16 civarında Doktor eleştiriyi hazırlamıştı. Hemen götürdük matbaada bastırdık ve hemen tüm gazetelere dağıttık. Bunların sonucu Petrol Boru Hattı grevi de olunca çok güzel bir organizasyon yaptık. Ankara'da grev yönlendirme komitesi oluşturduk...**

Avukat Ali Yaşar da Antep, Diyarbakır ve Elazığ arasında iki irtibat bürosu oluşturdu...

Bunlar çok ses getirdi gazetelerde Avni Erkalın'ın, Kemal Türkler'in özellikle İbrahim Güzelce'nin beyanatları çıkmaya başladı. Türk-İş, Türkiye işçi sınıfının sendikal örgütlenmesini sağlayamamıştı. Türkiye'nin değişen şartlarına uygun işçi haklarını savunan bir politika yürütememişti. Kamuoyunda bu

481 Anılar, Deneyler, sf. 43.

politikasızlık eleştirilmeye başlanmış, yeni bir örgütlenme gereği konuşulmaya başlanmıştı."[482]

İşçi sınıfı hareketinin "**yeni bir örgütlenme**"ye ihtiyaç duyması yönündeki tartışma ve diyaloglar Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK'e) giden yolu açmıştı. O yıllarda çeşitli işkollarında art arda patlayan grev ve direnişler karşısında Türk-İş'in sergilediği sınıf işbirlikçisi tutum hızla teşhir olmuş, yeni dinamiklerden güç alan bir seçeneğin inşası gerçekçi bir tercih olarak gündeme gelmişti. Ancak DİSK'i kuran sendikalar, yeni bir seçeneği beraber tartışmaya başladıkları YİS gibi bazı sendikaları kuruluş sürecinin dışında bırakmışlardı.

Dr. Hikmet, Türk-İş içinde muhalif konumda bulunan sendikaların girişimiyle kurulan DİSK hakkında o dönem yayınlamakta olduğu Sosyalist gazetesinde şu görüşleri dile getirmişti:

"**Türk-İş'e karşı olan "vahşi" sendikalar, çoktan yeni bir Konfederasyon fikrini ve teşebbüsünü ortaya attılardı. TİP kuruculari daha geniş madde imkanlarını kullanarak öne geçtiler. 12/1/1967 Pazar günü, Çemberlitaş sinemasında Maden-İş Sendikasının olağanüstü Kongresi toplandı. İlk teşebbüse geçen fakir sendikaları aralarına katmaksızın, eski Türkiş'çi dört zengin Sendika; "Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu" sözlerinin baş harflerinden toplanmış DİSK adlı örgütü kurdular. DİSK sözcüğü, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu denilen patron kuruluşunun TİSK adından daha güzel düştü. Türkiye İşçi sınıfımıza uğurlu olmasını dileriz.**

Demek, acı da olsa, "Eskilerin" yaptıkları tenkitler, Küçükburjuvaca değil, işçi güdüsüyle dinlenildi mi, olumlu sonuçlar verebiliyormuş.

SOSYALİST'in bütün dileği, DİSK'in küçük, büyük demeyip, Türk-İş'e karşı direnmiş bütün Sendikaları, işçi eşit kardeşliği havasıyla sarması, "Dinim kinimdir" diyen aydın katır inadına kapılmamasıdır."[483]

DİSK'in kuruluşunu, işçi sınıfı mücadelesinin gelişimi açısından olumlu bir adım olarak selamlayan Dr. Hikmet, YİS gibi

482 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 125.

483 Ekonomik Mücadele ve Sendikalar Üzerine, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 92-93.

mücadele odaklarının bu sürecin dışında tutulmasını ise eleştiriyordu. DİSK'in kuruluşu zaaf ve yetersizlikleri ile birlikte, esas olarak işçi sınıfının ekonomik ve siyasi mücadelesinin o dönemdeki yükselişinin ürünü idi. DİSK, kuruluşundan 12 Eylül faşizmi ile birlikte kapatıldığı günlere dek Türkiye İşçi Sınıfının önemli bir mücadele mevzisi olarak toplumsal ve siyasi süreçlerde yer aldı.

YİS'in işçi sınıfı içindeki faaliyetleri Petrol Boru Hattı grevinden sonra da hız kesmeden devam etti. Tarsus çevresindeki Kadıncık Baraj İnşaatı ve Şamlar Şantiyesinde çalışan işçilerin örgütlenmesi ve direnişe geçmesi YİS'in yeni bir hamlesi olmuştu. Bu hamlenin mimarı olan İsmet Demir, o günleri şöyle anlatıyor:

"**Kadıncık Barajında otururken bir haber geldi. İşveren tuzak kurdurmuş, beni vurduracakmış. Adamları ile yolu kesmiş. Gelip bana söylediler. Ben de, her zaman gittiğimiz yoldan değil, dağın, yani ormanın içinden Şamlar Şantiyesine gitmeye karar verdim. Haberi getiren işçiye teşekkür ettim. Gitti. Ve böylece işverenin tertibi boşa çıkmış oldu.**"

"O gece Şamlar Şantiyesine indim. Dağlar çok sarp yerlerdi. Yorulmuştum. İşçilerin yattığı çadırlardan birine girip yattım. Kalktığımda öğle olmuştu. Etrafı jandarmalar çevirmiş, işçileri işbaşı yapmaya zorluyorlardı. İşçiler direndi, işbaşı yapmadı."

"Kararlaştırıldığı gibi, ertesi günü Tarsus'ta yürüyüşe geçtik ve yürüyüşü Mersin'e kadar sürdürdük. Halk büyük ilgi gösterdi. Grevci işçilere katılanlar dahi oldu."

"Yürüyüş Mersin'de bitmişti. Tarsus'a geri dönüyorduk. Tarsus yol kavşağında yolumu polisler kesti. Hakkımda tevkif kararı vardı. Bu durum işçileri çok üzmüştü."[484]

Patron devlet işbirliği sonucu devrimci işçi önderi İsmet Demir bir kez daha hapishanededir. Burjuva sosyalizminin o dönemki kalelerinden sendikalarda yönetici olan burjuva sosyalistlerinin büroları, otomobilleri, işçi sınıfına ihanet karşılığı elde ettikleri servetleri ve bunun karşısında proletarya sosyalistlerinin yattıkları işçi çadırları, direnişleri ve kararlı tutum-

484 Anılar Deneyler, sf. 59.

ları… İki karşıt kutbun siyasi pozisyonları, sınıfsal yapılarının farklılığı temeline dayanıyordu.

YİS, Dr. Hikmet'in ideolojik ve siyasi olarak yönlendirdiği kadrolar tarafından kurulmuş ve yönlendirilmişti. YİS, işçi sınıfı içindeki faaliyetin merkezi olurken, gençlik, aydınlar ve siyasi gazete çalışmaları da sürdürülmekteydi. TİP içindeki çatışmalar, ihraçlar sonrası sosyalist harekette yeni siyasi kümelenmeler ortaya çıkmaya başlamıştı.

Bu süreçte ortaya çıkan Türk Solu dergisi hızla cazibe merkezi konumuna gelecek ve TİP karşıtı sosyalist muhalefetin önemli bir bölümünü çevresine toplayacaktı. Kasım 1967'de yayına başlayan Türk Solu dergisi, esas olarak Mihri Belli etrafında toplanmış eski TKP'lilerin ağırlığını taşımaktaydı ve gençlik içinde TİP'e muhalefet eden unsurlar da bu dergiye yönelmişti. Dr. Hikmet de Türk Solu yazarları arasındaydı.

Türk Solu dergisi, YİS ile aynı binadaydı. İsmet Demir, bunun nedenini şöyle açıklamıştı:

"**YİS üç katlı bir bina kiralamış faaliyetlerini devam ettiriyordu. Türkiye'deki sol harekette hızla gelişmeye başlamıştı. Faaliyet için yer gerekli idi. YİS'e ait katın biri sol harekete verildi ve Türk Solu gazetesi çıkmaya başladı. Artık İstanbul'da solla ilgili ne kadar kişi ve kuruluş varsa bu binaya gelip gidiyor, dolaylı olarak YİS'le de irtibat kurulmuş oluyordu.**"[485]

YİS; binasının bir katını Türk Solu dergisine verirken, işçi sınıfı içindeki mücadelesinin hedefinin "**işçi sınıfı hareketi ile sosyalist hareketi kaynaştırmak**" olduğunu pratikte de ortaya koymuş oluyordu. Bu temel hedef çerçevesinde gelişen gençlik hareketi ile de bütünleşmeye çalışıyordu. İsmet Demir, yükselen devrimci gençlik hareketi ile ilişkilerini anlatıyor:

"**İşte böyle bir faal devrede, gençler kurmuş oldukları derneklerine yer bulamıyorlardı. 'Polis Haydar' diye isimlendirilen arkadaş bana geldi.**

"**Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kurduğu Devrimci Öğrenci Birliği'ne yer bulamadıklarını söyledi. Ben de, 'Sendika'nın üst katında faaliyet gösterebilirler' dedim ve onlara üst katı verdim.**

485 Anılar deneyler, sf. 60.

"Böylece gençlik YİS'e daha da yakın bir yere gelmekle, arzu ettiğim gençlik-işçi yakınlaşması ve kaynaşması kısmen de olsa gerçekleşecek duruma gelmişti..."

"YİS'in gençlikle ilişkisi 12 Mart Muhtırası'na kadar devam etmişti. Yapılan tevkifatlar sonunda YİS'te kapatılmış oldu. YİS'in gençlik ile ilişkileri işçiler arasında çok olumlu sonuçlar verdi. Hala işçiler gençliğe sonsuz inanmaktadırlar."[486]

YİS'in bu çok yönlü ilişkileri, Dr. Hikmet'in temel perspektifleri doğrultusunda şekillenmişti. "**İşçi sınıfı hareketi ile sosyalist hareketi kaynaştırıp**" siyasal işçi hareketini yaratmak perspektifi doğrultusunda yürütülen tüm bu çalışmalar ve geliştirilen ilişkiler, ilerlemekte olan toplumsal devrim sürecinin ana siyasi bileşeni olmayı hedefliyordu.

YİS'in çalışma tarzının yarattığı pratik sonuçlardan birisini, Mahir Çayan'ın önderliğini yaptığı THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi) adlı askeri-siyasi oluşumun işçi sınıfı çalışmasında yer alan yöneticisi Bingöl Erdumlu yıllar sonra şöyle ifade etmişti:

"1969-70 yıllarında Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve onun görüşlerini benimsemiş olan Yapı İşçileri Sendikası YİS Başkanı İsmet Demir ile ilişki kurmuştuk. Geçmişte Batman Petrol Boru Hattı, Kadıncık Barajı vb. yerlerde büyük grev ve direnişler örgütlemiş olan YİS içinde militanca ve özverili bir sendikacılık anlayışına sahip olan İsmet Demir'le birlikte çalışmaya başladık."[487]

YİS'in devrimci gençlikle ve yeni devrimci oluşumlarla birlikte hareket etme, onlarla ortak mücadele mevzileri geliştirme pratiklerinden birisi Aliağa Petrol Rafineri İnşaatı ve Grevi'nde yaşanmıştı. YİS ve İsmet Demir'le olan ilişkilerini anlatan Bingöl Erdumlu da o dönemde aktif olarak bu pratiğin içinde yer almıştı. Örgütlenme çalışması 1969 yılında başlayan bu grevde devrimci gençlik kadroları YİS'in faaliyetlerine aktif olarak katılmıştı.

---

486 Anılar Deneyler, sf. 61.

487 THKP-C Gerçeği, Bingöl Erdumlu, Sorun Birlikte Sosyalist Dergi, Eylül 1988.

Zorlu bir örgütlenme sürecinin sonunda, greve çıkılan sabah işyerine gelen teknisyenlerin içeri girişini engellemeye çalışan işçilerin yanında bulunan YİS başkanı genç devrimci sendikacı Necmettin Giritlioğlu, teknisyenlerin şoförü tarafından öldürülmüştü. Aliağa Petrol Rafineri İnşaatı grevi de son derece sert baskılar altında gerçekleştirilmişti.

Militan ve kitlesel sınıf sendikacılığı perspektifi ışığında işçi sınıfı içinde mücadeleyi geliştirmeye çalışan proletarya sosyalistleri, burjuva devletin yasaları ve baskı aygıtları, patronların parayla kiraladığı özel silahlı güçler ve işçi sınıfını burjuvazinin kontrolü altında tutmak için örgütlenmiş sendikal bürokrasiye karşı savaşıyorlardı.

Devrimci işçi önderi İsmet Demir, DİSK'le olan ilişkileri hakkında çeşitli bilgiler vermiştir:

"DİSK'in kurulması için YİS (Yapı İşçileri Sendikası) olarak büyük gayret sarf etmiştik. Sendikaların bir araya gelmesi için çalışmalarda bulunduk. Ne var ki: DİSK kuruldu, fakat bizi kurucu heyete almadılar. O zaman biz, bir müddet 'neden alınmadık' diye yöneticileri sıkıştırdık ise de cevap alamamıştık. Netice, aradan geçtikten sonra açıklığa kavuştu. Konu: Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın görüşlerinin temsil edildiği bir sendika kabul edilemezdi. Ve etmediler de."[488]

DİSK'in kuruluşundan 1970'e dek işçi hareketi yeni eylem ve örgütlenme biçimleri yaratarak yükselişini sürdürdü. Bu kısa zaman kesitinde işyeri işgalleri art arda gerçekleştirilmeye başladı. **"4 Temmuz'da Derby işgal edildi; arkasından 9 Eylül'de Kavel, 7 Ekim'de Roche İlaç Fabrikası, 11 Ocak 1969'da Singer, 20 Nisan'da Krom Magnezit, 13 Haziran'da Çorum Alpagut işletmeleri, 1 Ağustos'ta Türk Demir Döküm işgalleri geldi..."**[489]

Türkiye işçi sınıfı, kendi sınıf çıkarları temelinde harekete geçmiş, biriken deneyim ve enerjisiyle siyasallaşma seviyesini zorlayan eylemler geliştirmeye başlamıştı. İşçi sınıfı hareketinin bu yükselişi 1970 yazında zirve yaptı.

488 Anılar Deneyler, İsmet Demir, sf. 133.
489 Yükseliş ve Düşüş (Türkiye Solu 1960-80), sf. 44.

15-16 Haziran 1970...

Dönemin burjuva basınından yansıyan haberler:

"İstanbul'un bütün cadde ve sokakları, galeyana gelen 10 binlerce işçi tarafından işgal edildi, köşe başları tutuldu... Bugün işçiler öfkeli ve kararlıydılar... Sayıları 100 bini bulmuş, karşılarına çıkan bütün engelleri kibrit çöpünden korkuluklar örneği dağıtıyorlardı. Yürüdükçe, cadde ve sokaklardan sel gibi aktıkça sayıları artıyor, bir çığ gibi büyüyorlardı. İstanbul'u baştan başa işçi çığlıkları kaplamış havada sıkılan yumruklar gölgelemişti..."

"Sendikalar kanunu'nda yapılan değişiklikleri protesto eden Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK'e) bağlı işçi örgütlerinin dün başlattıkları direniş, bugün kanlı olaylar ile devam etmiştir. İstanbul'da, Bakırköy, Levent ile şehrin Anadolu yakasında olmak üzere üç ana merkezde toplanarak harekete geçen işçiler, yer yer askeri birlikler ve polis kuvvetleriyle çatışmışlar ve kurulan bütün barikatları yarmışlardır."

"Mecidiyeköy'deki çatışmada karşılıklı ateş açılması sonucu 100'e yakın işçi ve polis yaralanmıştır..."Çok koldan gelişen olaylar üzerine, Galata ve Atatürk köprüleri açılarak geçiş yasaklanmış, iki yaka arasındaki bütün vapur seferleri iptal edilmiştir."[490]

"İstinye ve Şişli çevrelerindeki fabrikalarda çalışan binlerce işçi, 'Kahrolsun Amerika', 'Demirel İstifa', 'Bağımsız Türkiye', 'İşçiler El Ele Patronlar Devrile' yazılı dövizlerle, Levent yönüne yürüyüşe geçmişler, Philips fabrikası önünde kendilerine engel olmak isteyen toplum polisi kuvvetleri ile çatışmışlardır."[491]

"Anadolu yakasında Ankara asfaltı üzerindeki fabrikalarda çalışan işçilerin sabah başlattıkları yürüyüş, kanlı olaylarla gelişmiş, AP Kadıköy İlçe Merkezi binası tamamen tahrip edilerek, Kaymakamlık ve Emniyet Amirliği işçiler tarafından iş-

490 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), Turhan Feyizoğlu, sf. 411.

491 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), Turhan Feyizoğlu, sf. 411.

gal edilmiştir. Bu arada Kadıköy İş Bankası önünde ve Kızıltoprak Dereyolu bölgesinde askeri birlikler ile çatışan işçilerden çok sayıda yaralanan olmuştur."[492]

Türkiye işçi sınıfı, 15-16 Haziran 1970'te olanca azametiyle toplumsal ve siyasal hayatın tam kalbinde yer alacak bir gelişme düzeyine ulaştığını dosta da düşmana da açık bir biçimde göstermişti.

Dr. Hikmet 1970 yılı sonbaharında 15-16 Haziran hareketi üzerine şunları yazmıştı:

"Türkiye işçi sınıfı hepimizden er davrandı: Kılıcını ortaya attı. Her türlü 'Devrimci' aydın gevezeliğine en kestirmeden keskin karşılığını bir vuruşta verdi. Artık sözün yeri kaldı mı?"[493]

Dr. Hikmet'in vurguladığı nokta, TİP'ten kopan Sosyalist Hareket bileşenleri içinde yaşanan tartışmalarda, İşçi Sınıfının toplumsal ve siyasal varlığı ve siyasi kapasitesine ilişkin yürütülen tartışmalardı. Dr. Hikmet, bu tartışmalarda ağırlık kazanan argümanın; Türkiye İşçi Sınıfının toplumsal varlığı ve siyasal kapasitesine ilişkin kuşku ya da açık veya örtülü inkarın, İşçi Sınıfının 15-16 Haziran'da gerçekleştirdiği büyük hamle ile en sağlam yanıtı aldığını ifade ediyordu.

Bu tartışmaların içeriğini ve Dr. Hikmet'in ısrarla vurguladığı ögeleri kavrayabilmek için, TİP içinde yaşanan ihraçlardan sonra ortaya çıkan siyasal ortamın gelişimine ve ana aktörlerine bakmamız gerekiyor.

TİP içinde yaşanan tartışma ve gerilimlerin, TİP merkez yönetiminin bir grup partiliyi partiden atma seferberliğine dönüşmesi, **"Mehmet Ali Aybar'ın, parti içi muhalefetin tasfiyesini 'CİA ajanları' suçlaması"** [494] yönelttiği 30 Ekim 1966 tarihli mesajıyla başlamıştı. Burada kalmamış, TİP merkez yönetiminin bir diğer lideri Behice Boran, TİP'teki ihraçları değerlendirirken bir sosyalist için utanç verici olan şu sözleri söyleyebilmişti:

"Partinin en güçlü devrinde on üç arkadaşımız, kendi çıkarları için, parti tüzüğüne ve kararlarına ihanet etmişlerdir. Bun-

492 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), sf. 412.

493 Oportünizm Nedir?, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 9, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul Nisan 2011.

494 Türkiye Solu (1960-1980), 185.

lar, Türk mahkemelerince komünizm propagandası yapmaktan mahkum edilen Mihri Belli'nin hücresine dahil olup ondan emir almaktadırlar. Demin dinlediğiniz arkadaş Mihri Belli'den emir almadıklarını söyledi. Bu arkadaş elbet direkt olarak Mihri Belli'den emir almaz. Mihri Belli kendi hücresindeki ilk çengele emir verir, o da başkasına, o da ötekine. Biz bu taktikleri biliriz. Bunlar komünist taktikleridir."[495]

Bu durum karşısında noter kanalıyla ilgililere bir ihtarname gönderen Mihri Belli şu görüşleri ifade etmiştir:

"Kişisel nedenlerle siyasal hasım saydığınız kimselere muhayyel suçlar yüklemektesiniz. İhbarda bulunduğunuz merci: Burjuva-feodal ağa iktidarının baskı kuvvetleridir. İhbar ettikleriniz: Sosyalizm davasına emeği geçmiş ve geçecek olan sosyalistlerdir. İsnat ettiğiniz suç: Yer altı eylemi, komünistliktir. Yani anti-komünizm silahından yararlanmakta ve hasım saydıklarınızı yasadışına itmektesiniz. Sizin de bilmeniz gerekir ki, komünist olmamak başka şeydir, Amerikan emperyalizminin bir numaralı ideolojik ihraç malı anti-komünizmden devrimcilere karşı yararlanmak başka şeydir. Ve anti-komünizm yaparak, 'ben değilim, bunlardır' diye polise parmakla adam göstererek kimi çevrelere yaranmak, 'Partiyi kurtarmak' çabasındasınız. Bu hesap kesin olarak yanlıştır. Yaptığınız şey, faşist teröre ortam hazırlamaktır. Faşist terörün başlaması için vesile yaratmaktasınız."[496]

Böylesi bir boyut kazanan çatışmalar ve ihraçların ardından TİP içinde muhalif pozisyonda bulunup parti dışına atılan TKP kökenli devrimciler, Mihri Belli öncülüğünde Türk Solu dergisini yayınlamaya başlarlar. Türk Solu ile birlikte, savunulan devrimci stratejinin adı nedeniyle MDD (Milli Demokratik Devrim) olarak anılacak olan yeni bir siyasi odak oluşma yoluna girmiştir.

Gençlik hareketi TİP'in gelişme sürecine katkı yapan önemli dinamiklerden birisi olmuştu. 12 Aralık 1965'te yapılan TİP Ankara İl Kongresi'ne sunulan çalışma raporunda, TİP'in gençlik içindeki etkinliği hakkında şu saptamalar yapılmıştı:

---

495 Türkiye Solu (1960-1980), sf. 185.
496 Türkiye Solu (1960-1980), sf. 186.

"Bugün yapılan TİP Ankara il kongresine sunulan çalışma raporunda öğrenci gençlik hakkında şu değerlendirme yer almıştır: "Ankara Üniversitesine bağlı fakültelerde bulunan sandıklardan hemen hepsinde partimiz çok yüksek oranda oy almış, hatta Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulunda diğer partileri büyük oy çoğunluğuyla geçerek, en çok oy alan parti durumuna yükselmiştir."[497]

"17 Aralık 1965 yılında TİP'in, üniversite gençliği örgütlenmesi olarak kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu, kısa süre içinde anlamlı bir güce ulaşmış, üniversitelerde etkili bir aktör konumuna gelmişti. Fikir Kulüpleri Federasyonu çatısı altında buluşan TİP'li gençler, düzenledikleri çok yönlü siyasal, kültürel etkinliklerle dikkatleri üstüne çekmişti."

"Fikir Kulüpleri Federasyonu çatısı altında gelişen gençlik mücadelesi, kısa süre içinde karşısında gerici-faşist örgütlenmeleri bulmuştu. Dönemin gazeteleri gözden geçirildiğinde, üniversitelerde farklı adlarla ortaya çıkan bir dizi gerici-faşist örgütlenmenin ana hedef olarak Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu seçtiği görülecektir."

"19-20 Nisan 1966'da NATO ve CENTO toplantısına katılmak için Ankara'ya gelen ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın ziyaretini çeşitli eylemlerle protesto eden Fikir Kulüpleri Federasyonu üyesi gençler karşılarında sadece devletin kolluk kuvvetlerini değil, aynı zamanda, çeşitli gerici-faşist gençlik örgütleri mensuplarını bulmuştur."

"Dean Rusk'ı Orduevinde verilen yemeğe geldiği sırada protesto etmeye başlayan FKF üyesi gençlere polislerle birlikte kendini 'Kuvayı Milliyeciler' olarak adlandıran grup üyeleri saldırmış, bazı FKF üyeleri bu saldırılarda yaralanırken, bazıları da polis tarafından gözaltına alınmıştır.[498]

FKF'nin etkinlik alanı genişledikçe devlet güçlerinden ve gerici-faşist gençlik örgütlerinden gelen saldırılar da yükselmiştir. Bu çok yönlü saldırılar FKF'nin gelişmesini engelleyememiştir; ancak TİP'in yaşadığı iç sorunlar ve tasfiyeler, FKF içinde de etkili olmaya başlamıştır.

497 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1965-1968), sf. 75.
498 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1965-1968), sf. 147.

FKF içinde, TİP'li ve TİP'ten ihraç edilmiş grupların gençlik mensupları arasında bir etkinlik mücadelesi kendini hissettirmeye başlamıştı. FKF'nin o dönemki çeşitli etkinliklerden birisi, "**İktisatlılar Fikir Kulübü**"nün 1967 yılında, 3-9 Nisan tarihleri arasında organize ettiği, "**Asya Tipi Üretim Tarzı ve Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Araştırılmasına Bir Adım**" başlıklı seminer dizisi idi.

"**Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) salonunda düzenlenen bu seminerlere katılan isimler ve tarihler aşağıdaki gibi ilan edilmişti:**

"**Konuşucular**

3 Nisan Selahattin Hilav (Marks ve Engels'te Asya Tipi Üretim Tarzı)

4 Nisan Muzaffer Sencer (Mülkiyet İlişkileri Açısından Asya Tipi Üretim Tarzı

5 Nisan Hikmet Kıvılcımlı (Tarih Tezi Açısından Asya Tipi Üretim Tarzı ve Türkiye)

6 Nisan Sencer Diviitçioğlu (14. Ve 15. Asır Osmanlı Üretim Tarzı Hakkında Bir Model)

7 Nisan Kemal Tahir (Osmanlılarda Batılılaşmalar)

8 Nisan Ömer Lütfi Barkan

9 Nisan Muvaffak Şeref (Asya Tipi Toplumsal Kuruluşun Araştırılmasında Metodolojik Temeller)[499]

Sol içinde dönemin en hararetli tartışma konularından biri olan "**Asya Tipi Üretim Tarzı**" üzerine oldukça kapsamlı bir programa sahip olan bu seminer dizisinde, Dr. Hikmet, orijinal Tarih Tezi'ni ve "**Asya Tipi Üretim Tarzı**" hakkındaki görüşlerini açıklama olanağı bulmuştu.

"**FKF çatısı altında faaliyetlerini yürüten ODTÜ Sosyalist Fikir Kulübü, 23 Mayıs 1967'de Dr. Hikmet'in konuşmacı olduğu bir konferans düzenlemiştir. ODTÜ Mimarlık Anfisinde gerçekleşen konferansın konusu: 'Türkiye'de Anti-emperyalist Savaş Kime Karşı Kimlerle Olmalıdır?'**"[500] idi.

499 Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yurt Dışı Arşivi, Dosya no: 235.
500 Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yurt Dışı Arşivi, Dosya no: 236.

Dr. Hikmet'in bu konferansı o dönem yayınlamakta olduğu Sosyalist gazetesinde haberleştirilmişti. Sosyalist gazetesinin 5. Sayısındaki haberde konferansla ilgili şu düşünceler ifade edilmişti:

"Dr. Hikmet Kıvılcımlı Ankara'da bir konferans daha verdi. Başyazarımız Dr. Hikmet Kıvılcımlı, 23 Mayıs 1967 günü Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimari Anfisi'nde, 'Türkiye'de Antiemperyalist Savaş Kime Karşı Kimlerle Olmalıdır' konulu bir konferans vermiştir. ODTÜ Sosyalist Fikir Kulübü tarafından düzenlenen konferans aslında bir 'Açık Oturum' olacaktı. Fakat bu çeşit toplantılara katılmadaki büyük iştiyakı ile tanınan Çetin Altan, açık oturum yerine konferansın daha faydalı olacağını ileri sürmüştür. Açık oturumu kabul eden Behice Boran'ın da Avrupa'ya bir Meclis seyahatine gitmesi üzerine, konferans türünden başka çare kalmamıştır. Dr. Kıvılcımlı'nın konferansı soru ve cevaplarla birlikte üç saat sürmüştür. Konferans metni gelecek sayılarımızda verilecektir."[501]

Sosyalist gazetesinin haberinde de vurgulandığı gibi, TİP merkez yöneticileri kendi kontrollerindeki bir örgütün düzenlemek istediği tartışmaya katılmaktan dahi kaçınmışlardı. Eski TKP'lilerle tartışmanın bile kendi "**düzen içi meşruiyet**"lerini zedeleyeceğine dair duydukları korku, onları bu tür tutumlar almaya itmişti.

Ankara Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun lokalinde Mayıs 1967'de düzenlenen bir başka konferansta Dr. Hikmet'in yaptığı "**Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi Üstüne**" başlıklı konuşmanın özeti 30 Mayıs 1967 tarihli Sosyalist gazetesinde yayınlanmıştı.

Dr. Hikmet konferansın girişinde, kendisinden önceki günlerde konuşan iki TİP merkez yöneticisinin ortaya koydukları düşünceleri eleştirmiş, şunları söylemişti:

"Daha önce konuşan iki yurttaşımızdan birincisi.. "

"'14-15. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumu' üzerinde konuşmuş. Dün konuşan benim dinlediğim Profesör B. Sadun Aren, yurdumuzun Cumhuriyet çağındaki kapitalizmin gelişimini an-

501 Gençliğe Yazılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 13, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2008, İstanbul.

lattı. Profesör, 'Türkiye Kapitalizme geçişte neden geri kaldı? Bunu ben bilmiyorum. Bilen de olduğunu sanmıyorum' dedi. Ben bu gecikmenin nedenleri, kapitalizme geçişin çağı üzerinde duracağım.

"Profesör Aren: 'Sosyal konularda kesin konuşulamaz, tarih söylenemez'demişti. Bu benim davranışımın tam tersi. Ben tarih söyleyeceğim."[502]

Dr. Hikmet, TİP merkez yönetiminden Profesör Sadun Aren'in yaklaşımındaki temel sorunları saptadıktan sonra, kendi yaklaşımını açıklayan oldukça kapsamlı bir konuşma yapmıştı. Dr. Hikmet, Sadun Aren'in konferansını dinlemiş ve notlar almıştı, ancak Sadun Aren, Dr. Hikmet'in aynı etkinlik kapsamında düzenlenen, aynı konudaki konferansında bulunmadı.

Dr. Hikmet bu dönemde, işçi sınıfı içinde yoğunlaşan faaliyetler, yıllara dayanan teorik-siyasal birikimin devrimci ortama sunulması, gençliğin yükselen mücadelesi ile bütünleşme kanallarının yaratılması, Sosyalist gazetesi ile aktüel siyasi gelişmelere müdahale edilmesi gibi çok yönlü uğraşlarla kuşatılmış yoğun bir pratik içindedir.

Dr. Hikmet "**Türk Solu**"nda düzenli yazmaktaydı, ancak Dr. Hikmet, henüz Türk Solu yayınlanmazdan önce Sosyalist adlı gazeteyi yayınlamaya başlamıştı. Sosyalist gazetesinin örgütlenmesinde birinci derecede sorumluluk alan Suat Şükrü Kundakçı o günleri şöyle anlatıyor:

"İnsan ve eleman bakımından bir gazete çıkaracak kadro sendika merkezinde toplanmıştı. Biz 'kendimiz yayın yapalım' diye karar verdik ve 67 yılı Ocak ayında Sosyalist Gazetesi yayına başladı."[503]

Sosyalist gazetesinin ilk sayısı 20 Ocak 1967'de yayınlandı. İlk sayıda yayınlanan "**Sosyalist kimlerle çıkıyor**" başlıklı yazıda Dr. Hikmet şunları yazmıştı:

"Türkiye'de sosyalizm kırk yıl yasak edildi. Kırk yıl Türkiye modern toplum olmak istedi. Ne o yasak, ne bu istek başarı kazandı. Çünkü modern toplumun en hızlı düşünce ve davranışı sosyalizmdi. Onu ağzına alan suçlanıyor, lânetleniyordu."

502 Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 163.
503 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 150.

"1960 yılı, 'İnkârın inkârına' varıldı. 27 Mayıs Anayasası Türkiye'nin bir 'SOSYAL' cumhuriyet olduğunu sicilledi... Bunun üzerine "Altına hücum" başladı. Azıcık siyasetle ilgilenen herkes kendi kendisini ve benzerini "SOSYALİST" saydı. Hapisaneden çıkanların ilk hürriyet sarhoşluğunu andırıyordu bu."

"Şimdi kalkıp, güzel güzel "sosyalistim" diyene, "nasıl sosyalistsin?" sorusunu açmanın sevimsiz ve nankör iş olduğunu biliyoruz. SOSYALİST'i çıkaranlar, sosyalizmin nimetine, şöhretine, servetine hiç bir zaman kapılmamıştır. Sosyalizm uğrunda her külfete, lânete, sefalete ise, evel ezel katlanmıştır."

"Onun için "İŞ" "BAŞA" düşünce görevden kaçınılmamıştır. Bunu bilmeyen "dost" varsa, düşmanlara sorsun."[504]

Dr. Hikmet, Sosyalist gazetesinin ilk sayısında yayınlanan bu yazıyla, Sosyalist gazetesiyle görüşlerini açıklamaya başlayan siyasi odağın proleter sosyalist kimliğine ve tarihsel köklerine vurgu yapıyordu. Sosyalist'in ilk sayısında, "**Türkiye'de Sosyalist Konferansı İçin Çağrı**" başlığıyla yayınlanan, sosyalistleri ortak bir zeminde tartışmaya ve davranmaya davet eden bir yazı bulunuyordu.

Bu girişim, Sosyalist harekette oluşmaya başlayan farklılıkların saptanmasını ve ortak bir mücadele zemininin yaratılmasını hedefliyordu. Dr. Hikmet, Sosyalist hareketteki bölünmelerin nesnel temellerini de, ortak bir mücadele cephesinin inşasının zorunluluğunu da bu yazıda ortaya koymuştu.

Yedi sayı çıkan Sosyalist gazetesinde, Dr. Hikmet'in emperyalist-kapitalist dünyanın o günkü somut gerçekliğine dönük gelişkin analizleri oldukça önemli bir yer kaplıyordu. Emperyalistler arasında yoğunlaşan iç çelişkiler, emperyalist merkezlerle bağımlı çevre ülkeler arasındaki çelişkiler ve Sosyalist Blok ülkeleri ile emperyalist-kapitalist dünya arasındaki çelişkiler; Dr. Hikmet'in analizlerinin odaklandığı ana unsurlardı.

"**Sosyalist**" sayfalarında, Finans-kapital kavramını kapsamlı bir biçimde açıklamaya yönelik, "**Komprador mu? Finans-Kapitalist mi?**", "**Finans-Kapital Nedir?**" başlıklı yazılar dikkat

504 Sosyalist Gazetesi, No: 1, 20 Ocak 1967.

çekiyordu. "**Milli Demokratik Devrim**" tezini savunanların vurgulu bir biçimde kullandığı "**Komprador burjuvazi**" kavramının eleştirisini yapan Dr. Hikmet, Finans-kapital kavramının içeriğini ve Türkiye'deki ekonomik-toplumsal ilişkiler içinde kapsadığı alanı ısrarla gündemde tutuyordu.

Dr. Hikmet'in, Türkiye'de siyasetin üzerine oturduğu temel toplumsal ve ekonomik ilişkilerin doğru tasnif edilmesi noktasında geliştirdiği hassasiyetin önemi MDD akımıyla olan ilişkisinde somut olarak ortaya çıkmıştı. Finans-kapital ve komprador burjuvazi kavramları arasındaki farklılığın, basit bir kavramsal farklılığın ötesinde bir içeriğe ve öneme sahip olduğunu ısrarla anlatmıştı Dr. Hikmet.

Ülkede komprador burjuvazinin egemenliği saptamasını yapmanın, emperyalizmin ekonomik özü olan finans-kapitali görememeyi ve emperyalizmi dışsal bir olgu olarak kavramayı getirdiğini vurgulayan Dr. Hikmet, hiyerarşik olarak yapılanmış emperyalist-kapitalist dünyada uluslararası Finans-kapitalin bir bileşeni olarak konumlanan yerli Finans-kapitalin toplumsal ve ekonomik ilişkilerdeki belirleyici merkezi konumunu bu dönemde sürekli dile getirmişti.

Dr. Hikmet, Sosyalist gazetesinin bu ilk yedi sayısında, Şeyh Bedreddin üstüne araştırmalarından bir bölümü yazı dizisi olarak yayınladı, ancak onun Bedrettin ve Osmanlı tarihi üstüne incelemeleri oldukça uzun bir geçmişe ve çok geniş bir kapsama sahipti.

Dr. Hikmet, Osmanlı tarihi ve Osmanlı'da halk hareketleri üstüne incelemelerine 1920'lerin ikinci yarısında başlamış ve tüm hayatı boyunca bu incelemelerini sürdürmüştü. Osmanlı tarihi ve Şeyh Bedrettin üstüne incelemeleri, Sosyalist hareketin organik bünyesi içinde yapılmış ilk öncü çalışmalardı. Son derece zengin bir materyale dayanarak yapılmış bu çalışmalar ne yazık ki uzun bir zaman gün ışığına çıkarılamamıştı.

Dr. Hikmet, Şeyh Bedrettin üstüne incelemesinin "**Şeyhin Doğuşu**" bölümünde şunları yazmıştı:

"**1935 yılına gelinceye dek, Şeyh Bedrettin'in gerek dedeleri, gerekse doğduğu yer ve tarih üzerine açık hiçbir şey bilinmiyor gibiydi. O yıl 'İnkılap Müzesi'nde Şeyhin torunu Ha-**

fız Molla Halil'in manzum elyazma 'Menakıb'ı ansızın elimize geçti.

1939 yılı, Menakıb esas tutularak Şeyhin hayatı yeni baştan yazıldı. Bu kitap 27 yıl önce yazılmıştı, yalnız dilini az düzeltip temize çekerek yayınlıyoruz."[505]

Dr. Hikmet, Şeyh Bedrettin incelemesini kırklı yıllarda hapishanede yazmış olduğunu belirtiyor. Bedrettin'in torunu Hafız Molla Halil'in yazdığı Menakıb'ın Bedrettin hakkında çok önemli bilgiler içeren bir kaynak olduğu konunun uzmanları tarafından da paylaşılan bir düşünce. Bedrettin üstüne çok kapsamlı bir çalışma yapan Necdet Kurdakul, kitabında Bedrettin üstüne yapılmış çalışmaları, yazılmış kitapları ve konuyla ilgili birincil tarihsel kaynakları irdeler. Kitabının, tarihsel kaynakları irdelediği bölümünde şunları yazar:

"Görülüyor ki, Taş Köprülü Zade, kendi zamanına kadar kaleme alınış tüm eserlerde bilgiler vererek, Bedreddin lehinde yargılarda bulunuyor."[506]

Kurdakul bilgi vermeyi sürdürüyor:

"Dikkat edilirse, Taş Köprülü Zade'nin Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in, Fatih devrinde yazmış olduğu 'Menakıbname'sini görüp okuduğu, kolayca anlaşılmaktadır. Çünkü, İznik'de, Bedreddin'in yanındayken on yaşlarında olan Hafız Halil'in, büyükbabasının bir nevi savunmasını ihtiva eden Menakıbnamesinde, onun eserlerinden sırasıyla söz etmektedir."[507]

Bedrettin'in torunu Hafız Halil'in Menakıbnamesi hakkında, Osmanlı tarihi uzmanı Ernest Werner ise şunları yazmıştır:

"Sonunda ilginç bir keşfi, 1943 yılında F. Babinger, Şeyh'in torunu tarafından 1455 ve 1456 yılları arasında kaleme alınmış olan Şeyh Bedreddin Menakıbnamesi'ni gün ışığına çıkararak yapmıştır."[508]

Babinger'in Osmanlı tarihi üstüne çalışmalarının önemi bilinmektedir, Menakıb'ın içerdiği bilgilerin Bedrettin'in öyküsüne yeni unsurlar kattığı da. Hafız Halil'in Menakıb'ı ilk kez 1967

505 Sosyalist Gazetesi, Sayı 1, 20 Ocak 1967
506 Bütün yönleriyle Bedreddin, sf. 48.
507 Bütün Yönleriyle Bedreddin, sf. 48.
508 Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa, Ernest Werner, sf. 80, çev Hakan Sevin, Kaynak Yayınları, Ekim 2006.

yılında, Elif Yayınları tarafından Prof. İsmet Sungurbey ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın ortak çalışması sonucu yayınlanmıştır. O dönem İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Sungurbey, aynı zamanda, Dr. Hikmet'le yakın ilişkilere sahipti. Bu kitabın yayınlanmasından kısa bir süre sonra, Sungurbey, Dr. Hikmet öncülüğünde kurulan **İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nde (İPSD)** yönetici olarak görev almıştı.

Dr. Hikmet'in Şeyh Bedrettin incelemesi, onun Osmanlı tarihi üstüne çalışmalarının organik bir parçası idi. Coğrafyamızın tarihsel geçmişine ait devrimci geleneklerin, geçmiş halk hareketlerinin analiz edilmesi, devrimcilerin ayaklarını bastıkları zemini daha iyi tanımaları açısından önemliydi. Halkın kolektif belleğinde yer almış süreçlerin ve toplumsal aktörlerin bilince çıkarılması, halkın devrimci mücadelesinde bir silaha dönüştürülmesi, önemli devrimci görevlerden biriydi. Dr. Hikmet, Osmanlı tarihi üstüne incelemelerinde bu önemli görevi yerine getirmeye çalışmıştı ve bu konuda ortaya çıkan değerli ürünlerden birisi Şeyh Bedrettin üstüne incelemeler olmuştu.

Halkın en köklü kültürel-toplumsal geleneklerini açığa çıkarmak ve buradan hareket ederek halkın popüler bilincine hitap ederek, isyan dinamiklerini harekete geçirmeye çalışmak; Dr. Hikmet tarih araştırmalarıyla bunu gerçekleştirmeyi hedeflemişti…

Dr. Hikmet Şeyh Bedrettin hakkında, "**Şeyh Bedrettin bu şuursuz medeniyet yıkılışları yerine, insanlığın biricik ve sürekli gelişimini sağlayacak şuurlu devrimi, başka deyimle: Tarihsel devrim yerine sosyal devrimi geçiren en şuurlu ve en orijinal büyük devrimcidir. O bakımdan, sosyal devrimler çağı demek olan modern çağın ilk en önemli müjdecisidir.**" demişti.

Dr. Hikmet, Şeyh Bedrettin'in tarihsel devrimcilikten sosyal devrimciliğe geçişte bir köprü işlevi gördüğünü saptamıştı. Sosyalist'in ilk yayın dönemindeki 7 sayısı ve ikinci yayın dönemindeki sayılarına baktığımızda; Dr. Hikmet'in art arda tarihin önemli dönüşüm momentlerinde ezilenlerin isyanlarına önderlik yapan devrimcileri gündeme getirdiğini görüyoruz.

Dr. Hikmet Sosyalist gazetesinde, köleci Roma egemenlerine karşı ezilen köleleri örgütleyip, büyük bir isyana önderlik eden

Spartaküs'ten; feodal egemenlik sistemine Çekoslovakya'da başkaldıran Taboritler'in lideri Jean Huss'a, İngiltere'de yaşanan büyük köylü isyanının önderi John Ball'dan ve Almanya'da köylü isyanlarının önderi Thomas Münzer'e uzanan bir geniş-likte; kapitalizm-öncesi döneme ait devrimci başkaldırıları dayandıkları toplumsal dinamikler, özgün talepleri ve mücadele biçimleri çerçevesinde konu edinmişti.

Dr. Hikmet'in orijinal Tarih Tezi'nin kavramsal çerçevesi içinde önemli bir yer kaplıyordu "**Tarihsel-devrim, Sosyal-devrim**" ayrımı. Ancak modern çağın sosyal devrimleri de, tarihsel devrimlerin birikimlerini, ürettikleri kültürel ögeleri içeriyorlardı. Modern toplumsal devrimlerin patladığı momentlerde, devrimci geçmiş güncelleşiyor, devrimci kolektif bellek harekete geçiyordu.

Öyle ki;

"**1871 Komüncüleri, Spartacus'un önderliğinde Roma'ya karşı ayaklanan kölelerden, Kartaca'ya başkaldıran paralı askerlere (Flaubert'in Salambo'su bu öyküyü–yazarına karşın-destanlaştırır.), Romalıların köleleştirdiği Galyalı Bagadlardan, Haçlı Seferleri sırasında kılıçtan geçirilen Pastoreaux'ya (Çobanlar), Wagres'dan Husçulara, Floransalı Ciompi'ye (Yün işçileri), Rönesans döneminde Flandre'de ayaklanan Beyaz Chaperon'lardan (Hotozlar), Stenka Razin'in önderliğinde ayaklanan Rus köylü yığınlarına kadar uzanan bir soyağacına bağlarlar kendilerini.**"[509]

Devrimci geçmişin, toplumsal mücadele deneyimlerinin, devrimci yükseliş momentlerinde böylesine güncelleşmesi genel bir eğilime işaret ediyordu. Yirminci yüzyılda Orta ve Latin Amerika'da gelişen devrimci hareketler, bu durumu teyit eder tarzda, Tupac Amaru'dan, Simon Bolivar'a devrimci geçmişin sembollerini güncel mücadelelerin bayraklarına dönüştürmüşlerdi.

Dr. Hikmet'in süreklileşmiş olan devrimci geçmişi araştırma ve güncele tercüme etme çabası, işte bu güçlü kavrayıştan kaynaklanıyordu. Devrimci hareketlerin tarihte yatan derin kökleri, güncel mücadelelerin önemli silahlarına dönüşme po-

509 Devrimler Sosyolojisi, Andre-Clement Decoufle, sf. 48-49, çev. Mehmet Aközer, İletişim Yayınları, Nisan 1991, İstanbul.

tansiyeline sahipti. Bunların açığa çıkarılması ve devrimci hareketin kullanımına sunulması gerekiyordu ve Dr. Hikmet bunu yapıyordu…

Dr. Hikmet'in tarih araştırmalarının en önemli boyutlarından birini ilk komün toplumlarının toplumsal niteliklerinin irdelenmesi oluşturur. Çalışmalarının önemli bir kısmında, bu nitelikleri tarihin içinde saklı oldukları köşelerden bulup çıkarmaya çalışır. Bilindiği gibi, Marksist teori, esas olarak, Batı kültürel geleneği ve Avrupa işçi hareketinin gelişim süreci içinde şekillendi. Marksist teorinin Batı dışına açılması, Ekim Devrimi ile söz konusu oldu. 20. yüzyıl boyunca başarı kazanan tüm devrimler de Batı Avrupa dışında gerçekleşti. Marksist teorinin temellerine, esas olarak da onun devrimci yöntemine sadık kalarak, bu teoriyi farklı coğrafyaların tarihsel ve toplumsal koşullarına uygulamak her devrimcinin temel görevlerinden biriydi. Ancak, bu görev yeterli ölçüde başarılamadı. Dr. Hikmet tüm hayatını bu görevi gerçekleştirmeye vakfetmişti.

Marks ve Engels'in, edebiyat ve sanat üstüne yazılarını kapsayan bir kitabı incelediğimizde, ilginç bir noktayla karşılaşıyoruz. Engels'in, hayatının son dönemlerinde yoğunlaştığı, ancak tamamlayamadığı çalışmalarından birisi "**Erken Alman Tarihine Bir Katkı**" başlığını taşımaktadır. Engels, bu çalışmasında, ileride Alman halkını oluşturacak Cermen göçebe kabilelerinin toplumsal ve ekonomik karakterlerini incelemektedir. Marks ve Engels, "**Ortaçağ Avrupası'na ait halk destanlarını**", "**Eski İrlanda Yazını'nı**", "**Eski İskandinav Destanları**"nı incelemiştir. "**Chanson De Roland**"ı, "**Provans Yazını'nı**", "**Şövalye Halk Şiirlerini**", "**İngiltere'de Köylü Eşitlikçi Düşünceleri'ni**", "**John Ball**"ı, "**Alman Halk Kitapları**"nı kapsamlı bir biçimde irdeleyen yazılar yazmışlardır.

Marks ve Engels'in bu yazıları, Avrupa halklarının kültürel, toplumsal ve tarihsel köklerini açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Önemli bir kısmı da, Avrupa halklarının tarih-öncesinden tarihe geçiş süreçlerine odaklanmıştır. Bu konuda geniş kapsamlı çalışmalar yapan ve anti-faşist direniş hareketinin bir üyesi olduğu için faşist Nazi askerleri tarafından kurşuna dizilen büyük tarihçi Marc Bloch anıt eserinde şunları yazmıştır:

"Örneklerin çoğunluğunda 11. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başlarının 'bulucu'larının, efsane ve destanlarının unsurlarını kroniklerden veya arşiv malzemelerinden dolaylı bile olsa edinmediklerini kabul edersek, o zaman anlatıların temelinde daha eski bir geleneğin bulunduğunu varsaymak gerekmektedir."[510]

Bu anlatıların temelinde bulunan "**daha eski gelenek**" halkların sınıflı toplum öncesinde yaşadıkları toplumsal ilişkilerin izdüşümleridir. Sınıflı toplumlarla kıyaslandığında çok daha uzun bir tarihsel zaman dilimini kapsayan bu dönem, halkların kültürel ve bilişsel dünyasında çok önemli bir yer kaplamıştır. Sınıflı toplum kabuğu içinde bile yaşar kalan kimi ögeleri, bu eski gelenekleri ve onların uzantısı konumundaki bozulmuş biçimlerini kavramamıza olanak sağlamaktadır.

Dr. Hikmet'in tarih ve kültüre odaklanan araştırmaları, Marks ve Engels'in bu yazılarının izini sürer. Kendi özgül tarih ve toplum birikimine sahip olan coğrafyamızın dinamiklerini tarihsel sürecin derinliği içinden çıkarmaya çalışır.

Gençlik hareketi ve yeni siyasi dinamikler

20 Haziran 1967'de yayınlanan 7. Sayı, Sosyalist'in ilk serisinin son sayısı olur. Sosyalist gazetesinin yayınının durdurulmasının üzerinden çok zaman geçmeden YİS'in binasının bir kısmı yayın hazırlığı yapılan Türk Solu dergisine verilir. Suat Şükrü Kundakçı'nın ve İsmet Demir'in verdiği bilgilere göre, salt bina paylaşımıyla sınırlı olmayan, mali desteği de kapsayan bir işbirliği yapılmıştır Türk Solu dergisiyle. Dr. Hikmet Türk Solu'nun düzenli yazarıdır.

Türk Solu dergisinin ilk sayısı Kasım 1967'de yayınlanır. Bu gelişmeler dikkate alındığında, Sosyalist gazetesinin kapatılmasının ardından, Dr. Hikmet'in, TİP'in merkez yönetimine karşı eski TKP'lilerle bir siyasi blok oluşturma taktiğini gündeme aldığı düşünülebilir. Türk Solu dergisine sunulan alan ve mali imkanlar, Dr. Hikmet'in kendini Türk Solu'nda ifade etmeye başlaması, muhtemelen bu taktik doğrultusunda gerçekleş-

510 Feodal Toplum Marc Bloch, sf. 147, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ekim 2005, İstanbul.

miş olmalıdır. TİP merkez yönetiminin karşısında siyasi ağırlık oluşturabilecek bir odağın çekirdeği olmaya aday bir blok o dönemin önemli ihtiyaçlarındandır.

Suat Şükrü Kundakçı, gerek Türk Solu ile gerekse de Mihri Belli etrafındaki eski TKP'lilerle ilişkileri hakkında şunları anlatıyor:

"-Türk Solu Dergisi Babıali Caddesi 29 nolu bina. Kira sözleşmesi benim adıma üç yıllık yapılmıştır. Doktor'un tasvibini alarak, Şevki Akşit'e büro için söz verdim.

-Yani kirayı YİS mi karşılıyor?

-Tabii tabii YİS'in geliriyle kirayı, ıvırı zıvırı karşılıyordu. Türk Solu'na yer verdik biz orada. Doktor'un da ayda bir makalesi çıkıyordu Türk Solu Dergisinde. Bazı kısıtlamalar, bazı yazılardan parçalar kesiliyordu, böyle olmayacağı, böyle yürümeyeceği kanaatine varıldı. Bizim Şevki Akşit olsun, Mihri Belli olsun, onlarla her hafta ilişkimiz görüşmemiz oluyordu, Türk Solu Babıali'deki YİS binasına gelip yayına başlamadan önce. Örneğin Mihri Belli haftada bir veya 15 günde bir gelirdi, bazen Doktorla görüşmeler içindeydi.[511]

Dr. Hikmet, kendi yayınladığı Sosyalist gazetesi, Tarihsel Maddecilik Yayınları ile sürdürdükleri yayıncılık faaliyetleri ve daha sonra Türk Solu dergisi ile olan ilişkilerini; ikinci seri Sosyalist gazetesinde 22 Aralık 1970'te dile getirmişti:

"Biliyoruz. Sosyalist ve Tarihsel Maddecilik Yayınları bir sinyal vermişti. Ankara'nın mayalanışı sırasında, önce haftalık Türk Solu çıkarılmak istendi. Burada amaç: İşçi hareketini sendikalizm ve parlemantarizm yozlaşmasından korumaktı. Türk Solu, çarçabuk "ahbapçavuşlar" yayım eğilimine saptı. Sırf aydın gençlik yönünde baştan kara bir MDD'ci ajitasyonuna angaje oldu. Türkiye'nin sosyal yapısı "suret'i haktan" görünülerek hasıraltı edildi. Onlar, Türkçe'ye yeni çevrilen kimi sosyalist kitaplardan yarım yamalak aktarmacılıklarla yetineceklerdi.

Kendi toprağımıza ve kendi insanımıza ayak basmak ve ışık tutmak isteyen yazılar onların güçlerine gitti. Sert bir lokmayı kimseye göstermeksizin acele yutuşturmak pozuna girdiler.

511 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 131-132.

Yerli yazıların yazarlarını da yedeklerine almış görünerek dergilerinin satışını sağlar sağlamaz, atı alıp Üsküdar'ı geçeceklerdi. Bu açıkgözlük, 50 yıl önceki ithal malı sosyalist kuyrukçuların hevesi idi. Bu hâle ağlamamak için gülümsenirdi. Öyle yapıldı. Geçildi. Sonuç ortada."

Türk Solu'nun, TİP merkez yönetimine karşı muhalefet eden devrimci unsurları ortak bir zeminde yan yana getirme hedefiyle yayınlandığını; "**işçi hareketini sendikalizm ve parlamentarizm yozlaşmasından korumak**" şeklinde ifade etmişti Dr. Hikmet.

Dr. Hikmet'in Sosyalist Gazetesi'nin ilk serisinde Çin ve Küba hakkında yazdığı bir dizi yazı, solda o günün temel tartışmalarına dönük ilginç siyasi girdiler içermektedir. TKP geleneğinin sadık bir takipçisi olan Dr. Hikmet'in bu yazılarda savunduğu görüşler, o dönem Sovyetler Birliği'nin siyasi yaklaşımlarına egemen olan pragmatizmin güçlü bir eleştirisini içeriyordu.

"**Küba Feleğe Meydan Okuyor**" başlıklı yazısında, Castro ve Che önderliğindeki Küba devrimci iktidarının dünyadaki siyasi ve toplumsal olaylara yaklaşımındaki Devrimci ve Enternasyonalist tutumu övgüyle gündeme getiren Dr. Hikmet, Sovyetlerin, emperyalizmle uzlaşma eğilimlerini "**Barış içinde bir arada yaşama**" tezine dayandırarak meşrulaştırma girişimlerini eleştiriyordu. Şunları yazmıştı:

"**Sovyetler 'Barış içinde bir arada yaşama' dediler ya, en aşağılık faşizm veletlerini bile adam yerine koyar ve sanki Küba'ya daha iyi saldırsınlar diye, destekler oldular. Kastro, Sovyet güdücülerinin: 've oligarşik Latin Amerika Hükümetlerile aşnafişna' oluşlarına acı acı çattı.**

"**Bütün Amerika milletleri, bir avuç US Amerikan şirketine karşı dağa çıkmış dövüşüyor, ölüyor, öldürüyor. 'Akıllı' Komünist Partileri, nerdeyse Ali Kemal'in Mustafa Kemal'e dediği gibi, dövüşenleri 'Dagi'ler, Bagi'ler' sayacaklar. Kastro, geçen Mart, 'Venezüella Komünist Partisi'nin bozguncu davranış çizisini' suratına çalıverdi. Bu taş, Venezüella Komünist Partisi kadar, onun ardında öteki Latin Amerika Komünist Partilerine ve hepsinin gerisindeki Sovyet Komünistlerine atılmıştır.**"[512]

512 Küba Feleğe Meydan Okuyor, Sosyalist, No: 6, 20 Haziran 1967.

Devam ediyordu Dr. Hikmet:

"Sen 'Barışçıl koekzistans' (Emperyalizmle sosyalizmi bir arada yaşatmak) istiyorsun. Eloğlu seni yaşatıyor mu? Amerika, Sovyetlere yeşil masa başında; Evet, Barış, diyor. Arkada kıstırabildiği küçük Milleti masanın altında doğruyor. Vietnam'ın kadınını, çocuğunu füzelerle yakıyor: BARIŞ İÇİNDE!.. Kastro bu durum karşısında şöyle konuşuyor:

"(Barış içinde bir arada yaşamak) Küçük büyük bütün ülkelerin toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını garanti' ederse, ne iyi. Etmezse: Hala Barışçıllık iddiası 'Proletaryanın (işçi sınıfının) uluslararasıcılık prensiplerine' aykırıdır. Kendi kendimizi aldatmayalım.

"Bir aydır Küba gazeteleri lafta kalınmadığını açıklamaktan çekinmiyorlar. Kumandan Guevara imzalı son belge şöyle diyor:

"Amerikan emperyalizminin kuvvetlerini dağıtmak zorunda bırakılması için... Latin Amerika'da yeni Vietnamlar yaratmak gereklidir."[513]

Che'nin, ABD emperyalizmini hak ettiği yere, tarihin çöp sepetine göndermek için dünya halklarına yaptığı tarihsel savaş çağrısı Sosyalist gazetesi sayfasında Dr. Hikmet'in sözcükleriyle böyle yankı bulmuştu. Dr. Hikmet'in daha sonra, sömürge ve yarı-sömürge halkların emperyalizme karşı "**şahlanışı, sosyalistlenişi**" olarak ifade ettiği gerçeklik en güçlü ve en sağlam biçimde Che'nin devrimci eylem ve siyasi söyleminde sembolize olmuştu. Ancak Dr. Hikmet gibi gerçek devrimciler, bu çağrının içerdiği anlamı tam olarak kavrayabilmişlerdi.

1950'ler ve 60'larda toplumsal ve siyasi mücadelelerde pek çok dinamik atılım Sovyet Sosyalizminin sadık takipçilerinden değil, yeni mücadele odaklarından gelmişti. Sovyet Sosyalizmi'nin uğradığı siyasi, ideolojik ve örgütsel gerileme sürecinin doğal bir sonucuydu bu durum. Bu durumun en ilginç örneklerinden biri Küba Devrimi'dir. Küba Devrimi'nin önderi Fidel Castro, Sovyetler Birliği'nin mutlak denetiminde olan Küba Komünist Partisi ile olan ilişkisi hakkında şunları dile getirmiştir:

513 Küba Feleğe Meydan Okuyor, Sosyalist, No: 6, 20 Haziran 1967.

"Komünist Parti'ye karşı önyargılarım olduğunu söyleyemem. Tersine, Komünist Parti'nin çok izole olduğunu ve onun saflarında devrimci planlarımı gerçekleştirmenin çok zor olacağını kavramıştım. Bu yüzden bir seçim yapmak zorundaydım; ya Komünist Parti'nin disiplinine tabi bir üye olmak ya da Küba koşullarında hareket edebilecek bir devrimci örgütlenme yaratmak."[514]

Alıntı yaptığımız Castro biyografisinin yazarı Sierka, Castro'nun bu sözlerini değerlendirirken, Castro'nun Komünist Parti'ye duyduğu güvensizliğin temelinde, bu partinin 1940-44 arasındaki dönemde diktatör Batista'nın hükümetine 2 bakan vermesi gerçeğinin bulunduğunu dile getiriyor. Bu durum, Sovyetlerin dış politika ihtiyaçları çerçevesinde oluşan siyasetlerin ne derece gerici noktalara savrulabileceğini ve Marksizm-Leninizm ile hiçbir ortak nokta bulamaz bir konuma sürüklenebileceğini açık biçimde gözler önüne seriyor.

"1938 yılında, Küba Komünist Partisi'nin 10. Merkez Komite Plenumu'nda alınan kararla Batista'yla yakınlaşma taktiği geliştirilmiş ve partinin önderleri Juan Marinello ve Carlos Rafael Rodrigez Batista hükümetinde bakan olarak yer almıştı.[515]

Küba Komünist Partisi'nin uzlaşmacı taktiklerle, düzen içi bir konuma sürüklenmesi karşısında, alternatif bir devrimci yönelimi esas alan Kübalı devrimciler Küba Devrimi'ne giden yolu açmışlardı. Dr. Hikmet, Küba devrimci önderlerinin emperyalizm karşısındaki ödünsüz, net, enternasyonalist tutumunu büyük bir coşkuyla savunuyordu, söyle yazmıştı:

"Kendi namusuna sadık (Fidel) Kastro, olayların gözünün içine batmaktan korkmuyor. Şimdiye dek olan başarılarının sırrı burada. Şimdiden sonra, başarısızlığa da uğrasa, şairin: 'Gaalip sayılır bu yolda mağlup!' dediği yol açışı da buradadır. Ölecek mi? 3 Milyar yaşayan ölü arasında 'ahırda ölen bir deve' olmak istemiyor. Ölürken de yanarak insana ışık veren kor olmak istiyor."[516]

514 Castro'nun "My Early Years" adlı kitabından aktaran Volker Skierka, Fidel Castro (Biyografi), sf. 53, çev. Ali Çakıroğlu, hitkitap, Kasım 2007, İstanbul.

515 Latin America and The Comintern, sf. 128-129.

516 Küba Feleğe Meydan Okuyor, Sosyalist, No: 6, 20 Haziran 1967.

Leninizmin dünya çapında estirdiği devrimci rüzgarlarla devrimci harekete katılan ve Sovyet Sosyalizminin sadık bir savunucusu olan Dr. Hikmet, 2. Paylaşım Savaşı sonrasının koşullarında ortaya çıkan yeni kuşak devrimlerle bu derece sıcak bir etkileşim içine girmişti. Sovyet yanlısı partilerin devrimci özlerini yitirip bir tür statükoculuğa sürüklendiği; bu nedenle de yeni gelişen toplumsal ve siyasi dinamiklerle bütünleşemedikleri zamanlarda, Dr. Hikmet, bu dinamikleri kavrama ve onlarla yeni devrimci rotalara doğru yol alma çabası içine girmişti.

Leninist devrimci perspektifler en canlı halleriyle 2. Paylaşım Savaşı sonrası gelişen devrimci dinamiklerde yaşıyordu. Sovyet sosyalizminin kendine bağlı partilere dayattığı reformist anlayış, dünyanın dört bir yanında gelişmekte olan yeni mücadele odakları tarafından pratikte mahkum ediliyordu. Dr. Hikmet, devrimci duyarlılığı ve keskin kavrayışıyla bu durumu saptamıştı. Her fırsatta bu düşüncesini ifade ediyor ve devrimci tutum alışın gerekliliğini gündeme getiriyordu.

"Latin Amerika Komünist Partileri ve Komintern ilişkisi hakkında kapsamlı bir araştırma yapan Manuel Caballero, Komintern'in 1935'teki son dünya kongresinde geliştirilen siyasi ve ideolojik perspektiflerin Latin Amerika partilerinin girdikleri rota üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu saptıyor. Caballero, özellikle Küba ve Venezüella Komünist Partilerinin 1935 perspektiflerini iyice saptırarak burjuvazi ile sınıf işbirliğine yöneldiklerini ifade ediyor.[517]

Dr. Hikmet, Sovyetler Birliği'nde yaşanan gerilemeyi ve gerilemenin yol açtığı sonuçları saptamış; bu gerileme sürecinin önemli bir semptomunu şu şekilde dile getirmişti:

"Geliştirilmeyi bekleyen teorik ve pratik problemlerle mi karşılaşıyoruz? Kendi kendisine yeterli bir dogmatizm, otorite arıyordu. Objektif gerçeklikler ve somut araştırma sentezleri dışında otorite sırf mevki, rütbe veya tanınmışlık, ün yahut poz takınmak anlamına geliyordu. Böyle bir otorite taslayışı, skolastik dışında her tepkiye engel oldu.

517 Latin America and Comintern (1919-1943), Manuel Caballero, sf. 121-122, Cambridge University Press, 1986.

Acı da olsa görmezlikten gelinemez. Sosyalist teorisyenler ekonomik, politik ve edebi otorite dışına çıkamaz hale geldiler. Dogmatizmin kaçınılmaz beyin kireçlenmesi başlamıştı."[518]

Dr. Hikmet, Sovyet Sosyalizminin gerilemesi nedeniyle "**dogmatizmin kaçınılmaz beyin kireçlenmesi başlamıştı**" saptamasını yapmıştı. O günün koşullarında, Sovyet Sosyalizminin dünya çapında hüküm süren mutlak otoritesine rağmen bu saptamayı yapmış ve kamuoyuna yazılı olarak sunmuş olması, onun hem teorik-siyasal cesaretini, hem de bilimsel kavrayış gücüyle sürekli derinleşen öngörülerindeki berraklığı açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Dr. Hikmet'in 60'ların ikinci yarısında süreklileşen dogmatizm eleştirisinin dayandığı temelse, onun Sovyet Sosyalizminde yaşanan gerilemeye dair saptaması idi. Bu saptamanın ve dogmatizme yönelik eleştirilerinin anlamı ve önemi, Sovyet Sosyalizminin trajik çöküşünün analizinde somut bir hareket noktası sağlamasıdır.

Dr. Hikmet Sosyalist gazetesinde Çin Kültür Devrimi üstüne yazdığı bir yazıda, Sovyet Sosyalizminin gerileme sürecine dair şu görüşleri ifade etmişti:

"**Çin'deki olayları kavramak için,1917'den beri köprülerin altından geçmiş suları hatırlamalıyız. Sovyetler Birliği, kendi şartları içinde tek başına bir sosyalizm dünyası yaratmak zorundaydı. Orada, partinin demir disiplini, yığınların insiyatifini, bütün isteklere, teşviklere rağmen, kimi zamanlar, çoğu burjuvalarca alay konusu edilecek kertede otomatlığa doğru yaklaştırmıştı."**[519]

"**Stalin çağında, parti disiplini, partinin başına geçenleri 'proletarya diktatörlüğü'nün etiyle, yaşıyan üstün insanları durumuna dek çıkarttı. Burjuva toplumunda devlet insanüstü idi. Sovyetlerde parti devlet içinde bir devlet oldu. Çivi çiviyle söküleceği için, tarihsel görevi devleti kaldırmak olan sosyalizm, devlete karşı kuşkusunu, partiyi devlet üstüne çıkarmakla tatmin etti. Bu yol parti doruğuna tırmanabilen kişiler, tanrının yeryüzündeki gölgesi olan devletin de üstüne çıkın-**

518 Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 12-13.

519 Sosyalist Gazetesi No: 2, Çin Halk Cumhuriyeti Kızıl Bekçiler, 7 Şubat 1967.

ca, otomatikman tanrılaştılar. Hâlâ, kolay kolay kurtulunamamış bulunan 'KİŞİ TAPINCI' hastalığı yayıldı. Böylece, Sovyetler sosyalizminde yığınların insiyatifı (teşebbüs gücü) partinin demir disiplini çerçevesinde, liderlerin ÇELİKleşmesi (Stalinleşmesi) biçiminde kendini göstermekle yetindi."[520]

"Çin, ihtilâlden beri; aydın kadrolarında beliren iktidar hastalığını (iki Sovyet hastalığını) ortadan kaldırıyor. Sovyet sosyalizminde; ya parti cihazı kişi tapıncı ile bir gün kaskatı kesilirse, onu kim düzeltecekti? Stalin'in son günlerinde başa gelenler bir az böyle oldu. İngiliz tilkileri: 'Neye Stalin'i sağlığında tenkit etmedin?' dedikleri vakit. Kruşçofun 'sıkı mıydı?' karşılığını verişi kişi tapıncının nerelere varabileceğini anlatır. Gene Sovyet sosyalizminde aydın tapıncı var. Şair, romancı, sanatkâr gibi, epeyce sade suya imtiyaz almış parlak kişiler, kültür dünyasını kendi kastlarının geçim dünyası haline getirirlerse, onları kim düzeltecekti? Binlerce himaye, teşvik altında bile, Gorkilerin bir türlü gereği denli aşılamaması bunu gösterdi. Çin, gerek partinin (komünist partisinin), gerek devletin (sosyalist devletin), gerekse kültürlü 'yüksek kişilerin' (parti-devlet-kültür adamlarının) yozlaşmalarına karşı: Yığınların ve halk içinde en az kaşarlanmış, en temiz, en fedakâr, en enerjik olan gençlerin dinamizmini ve teşebbüs kabiliyetini harekete getiriyor."[521]

Bu pasajlarda görüldüğü gibi, Dr. Hikmet, Sovyet Sosyalizminin karşı karşıya olduğu ciddi sorunları berrak bir biçimde görmüştü. Çin Kültür Devrimi'nin uygulamalarını, Sovyetler'de ve Çin'de ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik ileri bir adım olarak karakterize etmiş ve açık bir biçimde savunmuştu.

Üniversiteli gençliğin hareketi bu dönemde ivme kazanmaya başlamıştı. Art arda patlayan eylemler, üniversite gençliğinin örgütlülüğünü geliştirmesi, anti-emperyalist ve sosyalist düşüncelerin gençlik içinde hızla yayılması bu dönemde ortaya çıkan önemli olgulardı. 1967 yılında öğrenci gençlik hareketi kitleselleşme ve radikalleşme eğilimini ABD 6. Filosu'nun Türkiye'ye gelmesiyle ortaya koydu.

520 Çin Halk Cumhuriyeti Kızıl Bekçiler.
521 Çin Halk Cumhuriyeti Kızıl Bekçiler.

Amerikan 6. Filosu İstanbul'a 22 Haziran 1967'de geldi. ABD'li Filo komutanının Taksim Meydanı'na bıraktığı çelenk üniversiteli gençler tarafından yakıldı. 24 Haziran'da Beyazıt'tan Taksim'e yürüyen gençler "**Yankee Go Home**" sloganları atıyorlardı. Taksim'de büyük bir miting yapıldı. ABD askerleri üniversiteli gençler tarafından dövüldü. Eylül ayında Ankara'ya gelen ABD Savunma Bakanı Robert Mc Namara üniversite gençliği tarafından protesto edildi.

7 Ekim 1967 tarihli gazetelerde ABD 6. Filosu'na ilişkin şu haber verilmişti:

"**ABD 6. Filosunun sancak gemisi ve füze kruvazörü bugün İstanbul limanına gelmiştir. Filo komutanı Koramiral William İ. Martin, öğrencilerin, 'Amerika aleyhinde' Dolmabahçe rıhtımında eylem yapmaları üzerine, karaya motörle çıkmamış, Helikopterle Yeşilköy hava alanına inmek zorunda kalmıştır. Ayrıca geç saatlere kadar Amerikalı gemiciler komutanın emri ile karaya çıkarılmamıştır.**"[522]

1967 yılı, üniversiteli gençliğin mücadelesinde, 1968'de yaşanacak şahlanmanın habercisi gibidir. Özellikle, saflaşmada "**Milli Demokratik Devrim**" yönünde tutum geliştiren devrimci gençlik odakları niceliksel olarak büyümekte, siyasi eylem kapasitelerini de bu gelişmeye uygun olarak yükseltmekteydi.

Gençlik mücadelesi güçlü bir anti-emperyalist temele sahipti, 1967 yılında yükselen gençlik eylemlerinin bir diğer önemli teması ise, özel okulların devletleştirilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması idi. Üniversite öğrencilerinin özgül sorunları da gelişen mücadelenin bir parçası haline gelmişti. Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin açılış töreni (1 Kasım 1967) eylemlere sahne oldu.

Dönemin gazeteleri olayı şu şekilde görmüştü: "**İstanbul Üniversitesinin Açılışında Rektör Yuhalandı ve İstifaya Davet Edildi)**[523] **1 Kasım 1967'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Boykot başladı. 3 Kasım 1967'de İTÜ Gümüşsuyu Yurdu'nda kalan öğrenciler, yurda özel okullarda okuyan öğrencilerin de kabul edilmesini protesto etmek ve engellemek amacıyla yurt yönetimine el koydular. Dönemin gazetele-**

522 Türkiye'de Gençlik Hareketleri (1965-1968), sf. 288.
523 Türkiye'de Gençlik Hareketleri (1965-1068), sf. 299.

rinin başlıkları olayı yansıtmaktaydı: "Öğrenciler Bir Yurda El Koydular", "**İTÜ Yurdunda Öğrenciler İdareyi Ellerine Aldılar**".

Özel okulların devletleştirilmesi talebi ile gelişen mücadele yayılmaya başlamıştı. İTÜ ve Teknik Okul öğrenci örgütlerinin temsilcileri 4 Kasım 1967 günü yaptıkları basın açıklamalarında, Boykot eylemine başlayacaklarını açıkladılar. 7 Kasım'da boykot eylemini gerçekleştiren öğrenciler İstanbul'dan Ankara'ya yürüyüş başlattı. Yürüyüşe katılan öğrenciler, binlerce öğrenci tarafından Üsküdar'dan uğurlandılar.

Yürüyüşleri boyunca çeşitli kentlerde kitlesel olarak karşılanan öğrenciler, Bolu'da düzenlenen "**Eğitimde Eşitlik Mitingi**"ne katıldılar. Ankara'ya 12 Kasım'da ulaşan gençler, burada aralarında DİSK yöneticileri, Fikir Kulüpleri Federasyonu mensubu öğrenciler ve çeşitli demokratik kitle örgütü üyelerinin bulunduğu binlerce kişilik bir kalabalık tarafından karşılandılar.

Kamuoyunda geniş bir yer bulan eylem süreci, gençlik hareketinin kapsamının genişlediğini ve derinliğinin arttığını göstermekteydi. Yükselen gençlik hareketi karşısında ilk olarak devletin baskı güçlerini bulmuştu. Ancak, bu sürecin en önemli gelişmelerinden birisi, yükselen gençlik hareketi ve güçlenen sosyalist harekete karşı faşist para-militer yapıların örgütlenmeye ve sahne almaya başlaması idi. Ana gövdesi, liderliğini Alparslan Türkeş'in yaptığı faşist Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi mensubu gençlerden oluşan bu hareket doğrudan emperyalist kurumların, NATO'nun ve Türk MİT'inin ortak operasyonları ile kurulmuştu. Devlet destekli Komando kamplarında silahlı eğitim alan ve doktrine edilen "**milliyetçi gençler**" çok güçlü bir anti-komünist ideolojiyle donatılıyordu.

Daha önce Vatan Partisi mitinglerine saldırılar düzenleyen gruplara kumanda eden unsurlar, bu para-militer yapıların da kurucu öncüleri idiler. Faşist Bozkurtların yanı sıra, dinci örgütlenmelerde bu süreçte anti-komünist örgütlenme ve eylemlerine hız verdiler. Bu örgütlenmeler, emperyalist merkezler ve bölge gericiliğinin ana sütunları olan Körfez krallıkları tarafından finanse ediliyor ve Türkiye devleti tarafından destekleniyordu. Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği, İlim Yayma Cemiyeti, Din Görevlileri Teşkilatı gibi örnekler en bilinenleriydi.

"1968 yılına gelindiğinde, gençlik hareketindeki radikalleşme ve kitleselleşme eğilimi kendini daha net göstermeye başlamıştı. 1968 yılı, Sosyalist hareket içindeki çatışmaların da arttığı bir yıldı ve bu çatışmalar gençlik hareketi içinde de karşılığını bulmaktaydı."

"1968 ilkbaharında Avrupa'nın önemli başkentlerinde büyük öğrenci hareketleri patladı. Avrupa'nın başkentlerinde merkezi caddeler, üniversite kampüsleri öğrencilerin işgali altına girdi. Mayıs ayında Paris'te, öğrencilerin yanı sıra işçiler de büyük grevler başlatarak meydanları doldurdular. Avrupa'da 2. Paylaşım Savaşı sonrasındaki en önemli toplumsal hareketlilik söz konu idi."

"1968 baharı Türkiye'de de hareketlidir. Mart ayında yapılan kongre ile FKF'de MDD yanlılarının ağırlıkta olduğu bir yönetim işbaşına gelir. FKF'nin başkanı Doğu Perinçek olur. Bu durum ancak üç buçuk ay sürer. FKF içinde TİP ve MDD arasındaki çatışmalar doğrudan yaşanmaktadır. Sonraki 18 ayda yönetim TİP ve MDD yanlıları arasında 3 kez el değiştirir."

"1 Nisan 1968'de, birçok devrimci-demokratik kuruluşun ve öğrenci örgütlerinin bir araya gelmesi ile 'Türkiye Devrimciler Güç Birliği' kuruldu. Daha önce TİP ve öğrenci örgütleri tarafından başlatılan 'NATO'ya Hayır' kampanyasına katıldıklarını açıklayan 308 üniversite öğretim üyesi, 3 Nisan 1968'de hazırladıkları ve imzaladıkları bildiriyi kamuoyuna sundular."

"14-19 Mayıs tarihleri arası, on sekiz öğrenci birliği ve derneği tarafından "NATO'ya Hayır' haftası olarak belirlenmiş ve bu tarihler arasında çeşitli eylem ve etkinlikler düzenlenmesi kararı alınmıştı. Bu çerçevede, 14 Mayıs akşamı İstanbul'da duvarlara "NATO'ya Hayır' yazıları yazmakta olan gençler sadece polislerin saldırısına uğramadılar. 'İlim Yayma Cemiyeti' adındaki dinci dernekte örgütlenmiş gruplar gece boyunca taş ve sopalarla yazı yazmakta olan gençlere saldırdılar."

"Dönemin gazetelerinde 19 Mayıs 1968 tarihli bir haber, Dr. Hikmet'in 60'lı yılların ikinci yarısında sürekli genişleyen faaliyet alanlarından birine ilişkindir. Haberde, Dr. Hikmet'in öncülüğünde oluşan bir derneğin kuruluşu haberleştirilmiştir:"

"**İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği Kuruldu**"

"**Çeşitli siyasi partilerde yazılı ve değişik siyasi görüşlere sahip 100'e yakın emekçi ve devrimci aydın kurucu "Siyasi parti ve kanaat farkı gözetmeksizin' bir araya gelerek, bugün, `İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'ni kurdu.**"

"**Heyecanlı bir hava içinde başlayan toplantıda, hazırlanmış olan tüzük görüşülerek kabul edildi.**"

"**Kurucuları arasında Gıda-İş Sendikası'ndan Nejat Tözge, Prof. Dr. İsmet Sungurbey, Avukat Orhan Arsal, Senatör Kadri Kaplan, romancı Orhan Kemal, CHP İstanbul İl Yönetim Kurulu üyesi Engin Ünsal ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı bulunmaktadır.**"

"**Dernek Dev Güç'e katılma kararı almış bulunmaktadır.**"[524]

"**İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği**", Dr. Hikmet'in halk örgütlenmesini sağlamak amacıyla geliştirdiği örgütlenme araçlarından biridir. Kapitalist üretim ilişkilerinin ve kapitalist sömürü mekanizmasının halkın gündelik yaşamında yarattığı en doğrudan iki sonucun "**işsizlik ve pahalılık**", teşhirini ve bu iki illetin neden ve sonuçlarının en anlaşılır biçimde halka açıklanmasını hedeflemektedir bu çalışma.

Vatan Partisi programının "**İktisadiyat**" bölümünün, "**Birinci Had'dı İşsizlik, İkinci Had'dı Pahalılık**"[525] başlıklarına sahiptir. Suat Şükrü Kundakçı, İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nin kuruluşu ve Vatan Partisi programı ile ilişkisi hakkında şunları söylemiştir:

"**Bu işsizlik realitesini ortaya koyar. Memlekete verdiği zararı, insan işgücünün kayıplarını, nedenlerini, bunun için ne yapılması gerektiğini anlatır. Pahalılığın fakir halkı nasıl kavurduğundan bahseder. Bunun karşısına, `sanayileşme ve toprak reformu' getirilir programda. Programın iki bölümünden biri, işsizlik ve pahalılıktır. Bunu en kestirmeden halka anlatmak için `böyle dernekler gerekir' diye düşündük.**"[526]

Dr. Hikmet, o dönem ilişkide olduğu bazı aydınları İPSD çalışmasına yönlendirmişti. Hukuk Fakültesi'nden Prof. İsmet Sungurbey, Vedat Türkali bu aydınlardan bir kaçı idi. Dr.

524 Türkiye'de Gençlik Hareketleri (1965-1968), sf. 409.
525 Vatan Partisi Tüzük ve Program, sf. 47-49.
526 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 156.

Hikmet'in en önem verdiği konulardan biri olan, Sosyalist aydınların geniş emekçi halk yığınları ile somut bağlar kurması zorunluluğunun ete kemiğe büründüğü bir örnek olarak tasarlanmıştı İPSD deneyimi. "**Düşünce ve Davranış Birbirinden Ayrılmaz!**" şiarını tüm yaşamı boyunca bayraklaştıran Dr. Hikmet, "**aydınların halklaşması, halkların aydınlanması**" hedefine odaklanmış bir pratik örgütlenme olarak geliştirmişti İPSD düşüncesini.

Latife Fegan İPSD'nin ilk başkanı idi. Vedat Türkali yönetim kurulunda yer almıştı. İPSD'nin ikinci başkanı ise, Prof. İsmet Sungurbey olmuştu.

İPSD, 16 Kasım 1968'de Beyazıt Meydanı'nda bir miting düzenlemişti. Suudi Arabistan tarafından finanse edilen, dönemin gerici-faşist odaklarından Bugün gazetesi, mitingi yakından izlemiş ve birinci sayfasına Dr. Hikmet'in miting sırasında yaptığı konuşmada çekilmiş bir fotoğrafını basmıştı. Haber başlığını "**Komünistler Beyazıt'ta Toplandılar**" olarak koyan Bugün, fotoğrafın üstüne ise, "**Azılı Komünist Konuşuyor**" yazmıştı.

İzmir'de de örgütlenen İPSD birçok etkinlik gerçekleştirmiş, toplumsal pratik içinde canlı bir biçimde yer almıştı. 15-16 Haziran'dan bir ay önce "**İşsizlik ve Pahalılığa Karşı Direniş Haftası**" adıyla bir kampanya örgütleyen İPSD yürüyüş ve mitingler düzenlemişti.

9 Haziran 1968'de Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğrencileri işgal eylemi gerçekleştirdiler. 12 Haziran 1968 günü öğrenciler İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini işgal ettiler. Aynı gün İstanbul Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti, bir bildiri yayınlayarak Hukuk Fakültesi'ndeki işgale destek verdiklerini ve kendilerinin de işgale başlayacaklarını bildirdi.

13 Haziran'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat, TIP ve İktisat öğrencileri de boykot eylemi başlattı. Türkiye'de 1968 yazı, gençliğin üniversitelerde işgal ve boykotlarda sembolize olan kitlesel ve militan mücadele hattının kendini tüm gerçekliği ile ortaya koymasına sahne oldu. 1968 yazında gençliğin yükselen mücadelesi karşısında, faşist para-militer güçler de sahne almakta gecikmedi. Ankara'da boykotların yaşandığı üniversi-

telere, boykotları kırmak için saldırılar düzenleyen bu güçler, saldırılarında silah kullanmaya başladılar.

Dr. Hikmet, bu dönemde gençlik hareketi ile canlı ilişkilere sahipti. YİS, İPSD gibi kurumlaşmalar bütünüyle gençliğe açıktı. Gençlik hareketinin öncüleri Dr. Hikmet ile sürekli görüşüyor, onun görüşlerine başvuruyorlardı. Gençlik hareketinin işgal ve boykotlarla yeni bir aşamaya ulaştığı Haziran günlerinde, Dr. Hikmet, Türk Solu dergisinde yayınlanan "**Gençliği Birazcık Anlayalım**" başlıklı yazısıyla gelişmeleri değerlendirmiş ve şunları yazmıştı:

"**Kapitalizmin dünya topraklarını ve insanlarını demir cenderesine soktuğu bin bir işkenceye, geçmiş kuşaklar demir pabuca, dumura uğrayan ayaklar gibi alışmış olabilirler. Yaşlı ayaklardan da, başlardan da "Aşırılık" beklenemez. Genç ayaklar ilerici gerçeklikte anlamı kalmamış köleliklere karşı tepiniyorlar, genç başlar, her ne bahaneyle olursa olsun boyunlarına takılmış zincirleri koparmaya uğraşıyorlar. Bir zaman, yalnız sömürgelerde görülen aydın gençlik ayaklanmaları evrenselleşti. Sırf Amerikan emperyalizminin yarım sömürgesi haline giren batılı ileri emperyalist ülkelerde değil, Süper emperyalizmin anayurdu Amerika'da, hatta kapitalizmi kökünden yıkmış sosyalist ülkelerde bile yer yer harman yangını kadar çabuk yaygın gençlik ayaklanmaları belirdi**."[527]

Dr. Hikmet, Türkiye'de, 1968 Haziran'ında zirve yapan üniversiteli gençlik hareketini dünya çapında gelişen bir eğilimin parçası olarak konumlandırıyordu. Türkiye'deki hareketin kendine özgü yanlarını göz ardı etmiyor, ancak dünyanın çok farklı coğrafyalarında gelişen hareketlerin ortak temellerine vurgu yapıyordu. Gelişen gençlik hareketini güçlü bir biçimde savunuyordu. Dr. Hikmet'in yazısında kuvvetle vurguladığı ortak temeller nelerdi? Yazısında bu önemli noktayı açıklamıştı:

"**Gençlik ne yapıyor?**

Şimdiki yaşlılarımız, 19. yüzyıldan yadigar kalmış katı MAKİNELEŞTİRİLMİŞ kafalarımızla olanları tartamayız. Başka, yeni terazi gerek. 20. yüzyılın suplesli, yumuşak kimya, elektrik, elektron çağındayız. Kapitalizm, daha 20. yüzyıl başlarken

527 Gençliğe Yazılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 45, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2008, İstanbul.

yeryüzünde dört beş yüzyıldan beri kurduğu bütün sınırları fiilen değilse bile bilkuvve yıktı. Kapitalistler arasındaki rekabet sınırları gibi Vatan-Millet sınırları da Özel Sermaye ekonomisinin çizdiği bölümlerdi. 20. Yüzyılda kapitalist ekonomi DÜNYA PAZARI birliğine dayanan DÜNYA HEGEMONYASI durumunu yarattı. Böyle bir ekonomi, ancak yeryüzü ölçüsünde bir sosyal ve politik düzen isterdi.

Oysa gerçekliğin diyalektiği çelişkilerini atamazdı. Kapitalizmin, her ne pahasına olursa olsun, ayakta durabilmesi için yüzyıllar boyu savunduğu o "Sacro-Sainte" (Aziz-Kutsal) kişi çıkarı gibi Vatan-Millet sınırlarını da koruması ve mutlak dondurması en gözde burjuva mantığı idi. 19. yüzyıl sonuna dek madde gerçekliği çelikleştirilen mülk ve sınırlar, 20. yüzyıldaki gelişim vücudunu içinde hapsedemeyen daracık bir siyasi zırhlı gömleğe döndü. Kapitalist siyaseti denilen zırhlı gömlek hem yer yer çatırdayıp dökülüyor, hem de boyuna teyelleyip içinde zorla tutulan insanlığı, kadim Çin'li kızcağızların ayakları gibi sıkıyor."[528]

Dr. Hikmet, teorik derinliği ile, gençliğin dünya çapında gelişen hareketinin ortak temellerini berrak bir biçimde kavramış ve ortaya bu şekilde koymuştu. Sermayenin sınırsız genişleme ve yayılma eğilimleri doğrultusunda oluşan dünya pazarı ve artık bu yeni duruma uygun olmayan geçmişin toplumsal ve siyasal yapıları arasındaki çelişkilerin çerçevesini çizdiği bir dünya sahnesi, yeni kuşak toplumsal mücadelelerin beslendiği zemini oluşturuyordu.

Üniversitelerdeki boykot ve işgallerin ardından, 15 Temmuz 1968'de ABD 6. Filosu sekiz günlük bir ziyaret için tekrar İstanbul'a gelir. Filonun gelişi ile birlikte İstanbul'da devrimci öğrenciler hareketlenmeye başlar. Amerikalı denizcilerin taşındığı minibüs konvoylarını taşlayan devrimci öğrencilerle polisler arasında çatışmalar yaşanır. Bazı öğrenciler gözaltına alınır. 17 Temmuz sabahı Teknik Üniversite Talebe Yurdu'nu basan polisler öğrencilere sert bir saldırı düzenler. Öğrenciler acımasızca dövülürken, Vedat Demircioğlu polis tarafından ikinci kattan aşağı atılır ve yaşamını kaybeder.

528 Gençliğe Yazılar, sf. 44.

Yaşananlar karşısında öfke dolu olan kalabalık bir devrimci gençlik grubu Taksim'e yürür, polisin protesto edilmesinin ardından, grup Dolmabahçe Rıhtımı'na yürür. Dolmabahçe'de Amerikan Donanması'na ait botları taşlayan grup, ABD askerlerini döver ve bir kısmını denize atar. Devrimci öğrencilerin bir kısmı polis tarafından gözaltına alınır. 20 Temmuz'da, İstanbul Beyazıt Meydanı'nda öğrenci örgütleri tarafından, "**Barış İçin Amerikan Emperyalizmine Karşı Savaş**" mitingi düzenlenir.

25 Temmuz'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Vedat Demircioğlu'nu anma töreni düzenlenir. Törenin ardından, devrimci öğrenciler Cağaloğlu'na bir yürüyüş düzenlemek isterler, Cağaloğlu Meydanı'nda önleri polis tarafından kesilir. Burada polisle devrimci öğrenciler arasında çok şiddetli bir çatışma yaşanır. Gençlik hareketinin radikalleşme düzeyi adım adım yükselmektedir.

Ekim ayında üniversitelerin açılmasıyla birlikte boykotlar ve eylemler yeniden canlanır. Devrimci öğrenciler arasında siyasi ve teorik tartışmalar uç vermeye başlamıştır. O dönemde Devrimci gençlik hareketinde aktif olarak yer alan, bir süre sonra Dr. Hikmet çevresindeki devrimcilere katılan Selaattin Okur, gençlik hareketiyle Dr. Hikmet çevresinde toplanmış devrimcilerin ilişkileri hakkında şu bilgileri veriyor:

"**Biz, Devrimci Öğrenci Birliği'ni kurmadan (1968 Ekim) önce, Cağaloğlu'ndaki Yapı İşçileri Sendikası'na (YİS) gidip geliyorduk. Başkanı İsmet Demir, kendisini işçi sınıfına adamış bir yiğit sendikacıydı. Hayatı boyunca gençleri, işçilerle buluşturmaya çalışmıştı. Bu düşünce ile sendikanın kapısını daima gençlere açı tutmuştu. Biz de devrimci öğrenciler olarak gelip gidiyorduk, bazı arkadaşlarımız İsmet Demir'le birlikte işçi toplantılarına gidiyordu. Sendikanın bir odası Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın kitapları ile doluydu. Kapağında Çin Seddi bulunan 'Tarih Devrim Sosyalizm', 'İngiltere'de Kapitalizme İlk Geçiş', 'Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı', 'Karl Marks'ın Özel Dünyası', 'Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi' kitaplarını orada bulmuştum."**[529]

529 Nasıl Geçti Anlamadım! (Anılar-Düşünceler), Selaattin Okur, sf. 81, Rezan Yayınları, Kasım 2011, İstanbul.

Devrimci gençlik hareketindeki kitleselleşme ve militanlaşma eğilimi yükselirken, hareket içindeki tartışmalar da yoğunlaşır. TİP ve MDD yanlısı devrimcilerin tartışma ve rekabeti, FKF içinde etkinlik kazanma mücadelesi gerginlikleri arttırır. Kasım 1968'de Aydınlık Sosyalist Dergi'nin ilk sayısı yayınlanır. Derginin ilk sayısında, Aydınlık Kurucuları imzalı yazıda, derginin siyasi misyonu ve ideolojik çerçevesine dair şunlar söylenmiştir:

"**Devrimci, içinde bulunduğu tarihi aşamayı, en doğru biçimde tesbit eden ve bu aşamanın gerektirdiği mücadeleyi yılmadan yürüten kişidir. Bütün devrimcilerin tam bir dayanışma içinde bulunmaları geren bir dönemdeyiz. AYDINLIK, 'Emperyalizmle mücadele ve 'milli demokratik devrim' yolunda bütün devrimcileri kenetlenmeye çağırmayı görev bilir.**

"**AYDINLIK, 'bağımsız ve demokratik Türkiye' için mücadeleye, işçi sınıfının ideolojisini savunarak katılıyor.**"

Aydınlık Sosyalist Dergi'nin Aralık 1968 tarihli ikinci sayısında Dr. Hikmet'in "**Genel Olarak Sosyal Sınıflar**" başlıklı, sosyal sınıflar ve sınıf mücadelesinin teorik ve tarihsel temellerini Marksizm-Leninizm'in ışığında açıklayan bir çalışması yayınlandı. Ocak 1969 tarihli üçüncü sayıda ise, Dr. Hikmet'in "**Genel Olarak Sosyal Partiler**" başlıklı yazısı bulunuyordu. Mart 1969 tarihli beşinci sayıda, Dr. Hikmet "**Türkiye'de Sınıflar ve Politika**" başlıklı yazısıyla yer almıştı Aydınlık'ta.

Dr. Hikmet'in bu yazıları, gelişen devrimci gençlik mücadelesi içinde yer alan militanlara Marksist-Leninist teorinin temel kavram ve kategorilerini özgün kaynaklarından taşımayı hedefliyordu. Devrimci gençlik hareketinin militanlarını, ulusaldan evrensele uzanan bir yayılımda ülke ve dünya gerçekliği ile buluşturmak temel görev idi. Dr. Hikmet, o dönem devrimci gençlik hareketi içinde güç kazanan "**dünyadan aktarmacılık**" eğilimine karşı, kendi tarih ve toplum birikiminden beslenen yaratıcı bir düşünce ve davranış sentezinin egemen kılınması yolunda bir zemin inşa etmeye çalışıyordu.

Dr. Hikmet'in bu zemini inşa etme çabası kaynağını, Lenin'in "**Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı adlı kitabında ifade ettiği şu uyarıdan alıyordu. Lenin şöyle uyarmıştı:**

"Şimdi, her ülkenin Komünistlerinin hem oportünizm ve 'Sol' doktrinerliğe karşı mücadelenin ana hedeflerini, hem de bu mücadelenin her bir ülkede, o ülkenin ekonomisinin, politikasının, kültürünün ve ulusal bileşiminin (İrlanda v.b.), sömürgelerinin, dini bölünmelerinin vesaire vesaire özgül karakterine bağlı olarak büründüğü ve kaçınılmaz olarak bürünmesi gereken somut özellikleri tamamen bilinçli biçimde dikkate alınması hayati önem taşıyor."[530]

Bu temel hedefi nedeniyle, Dr. Hikmet'in Aydınlık Sosyalist Dergi'deki ilk yazısı olan "**Genel Olarak Sosyal Sınıflar**"ın giriş paragrafı ülke gerçekliğine ayak basmanın önemini vurguluyordu, Dr. Hikmet şunları dile getirmişti:

"Sosyal sınıflar bölümünde genel olarak modern toplumun sınıf karakteristiği yanında, özelikle Türkiye'nin sınıf karakteristiklerini araştırıyoruz."[531]

Dr. Hikmet'in 1968 yılında Türk Solu'nda yayınlanan yazısı "**Üretim Nedir?**" de aynı kapsam içinde, Marksist-Leninist teorinin kavramsal sistematiğini yeni kuşak devrimcilere taşıma hedefinin bir parçasıydı. Dr. Hikmet "**Üretim Nedir?**"in girişinde, temel kavram ve kategorilerin açık bir biçimde ortaya konulmasının gerekliliğini ve yeni kuşak devrimcilerin siyasi eğitimi konusundaki hassasiyetini şöyle dile getirmişti:

"En çok anlaşılmayan iki terim var. Basit yeniden üretim, geniş yeniden üretim.

Bu sözler, daha konuşulurken anlaşılıverecek gibi görünüyorlar. Ne var ki, Türkiye Solu bu tür deyişlere henüz eleştirici bir önem veremiyor. Ekonomi-politik sektörü sosyalistlerimizin çoğu için ikinci derecede kalıyor. Ya küçük ve günlük Pazar, borsa olaylarının kargaşalığı içinde kalınıyor ya da 'yüksek sosyalizm' sloganlarının parlaklığına kapılınıyor... Küçük ve parlak olaylar yanında, derinliğine olduğu için nankör kalan ekonomik konularla uğraşılmıyor. Bu yüzden ekonomi-politikamız kimsenin içinden çıkamadığı 'sönük' problemler gibi sinik kalıyor.

530 Seçme Yazılar, V. İ. Lenin, sf. 276, çev: Sungur Savran, Yordam Kitap, Şubat 2011, İstanbul.

531 Aydınlık Sosyalist Dergi, No 2, Aralık 1968.

Ekonomi-politik deyince, hala 'büyük yazar' ve 'büyük lider' geçinenlerimiz bile, falan ülkenin ilkokul öğrencilerine belletilmiş alfabetik olaylardan sınava çekilseler sınıfta 'çakar' kalırlar."[532]

Yükselen devrimci gençlik hareketinin sağlam bir Marksist-Leninist temel kazanması, gençlik hareketinde açığa çıkan büyük devrimci enerjinin farklı bir kanaldan akmakta olan işçi sınıfı hareketinin enerjisi ile birleştirilmesi hedefine konsantre olan Dr. Hikmet, bu dönemde, uzun yıllara dayanan teori ve pratik birikimini yeni kuşaklara aktarmak için olağanüstü bir motivasyonla üretmekteydi. Bir yandan devrimci yayın organlarında Marksizm-Leninizm'in orijinal sistematiğini ortaya koyan bu yazıları yazıyor; bir yandan da yayınlanmamış kitaplarını yayına hazırlıyordu.

Doktor Hikmet'in olağanüstü bir motivasyonla çalıştığı bu dönemde, onun yazı ve kitap çalışmalarına özveriyle destek sunan pek çok genç devrimci vardı, ancak Dr. Hikmet çevresindeki devrimcilerle 1967 yılında ilişkiye geçen ve sonraki yıllarda yazı ve kitapların hazırlanmasında Dr. Hikmet'le çok sıkı bir işbirliği gerçekleştiren isim Fuat Fegan idi. Fuat Fegan ve Latife Fegan'ın Dr. Hikmet çevresindeki devrimcilerle bir araya geliş sürecine dair Suat Şükrü şunları anlatıyor:

"Bizin sendikaya geldiler, sekretaryasını bunlar idare etmeye başladılar. Çok kısa zamanda intibak ettiler sendikamıza. Petrol Boru Hattı grevinden sonra katılımları oldu. Bu arada gazeteyi çıkarmaya başladık."[533]

Fuat ve Latife Fegan'ın sendikal çalışmayla başlayan ilişkisi gelişmiş ve Dr. Hikmet'in son yıllarındaki temel faaliyetlerinde yakın işbirliğine dönüşmüştü. Dr. Hikmet bu yıllarda, yayınlamak istediği eserleri üzerinde Fuat ve Latife Fegan'la birlikte çalışmalar yapmıştır.

Devrimci gençlik hareketinin radikalleşme ve gelişme düzeyi yükseliyor ve o güne dek "**Milli Demokratik Devrim**" çizgisi çerçevesinde toplanmış grup hareket içindeki belirleyici gücü oluşturuyordu. "**Milli Demokratik Devrim**" çizgisi çevre-

532 Üretim Nedir, Hikmet Kıvılcımlı, Türk Solu, 9. 1. 1968.
533 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 138.

sinde oluşmuş ortaklık, gelişen tartışmalar ve yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan farklılaşma eğilimleri nedeniyle uzun soluklu olmayacaktı.

Dönemin devrimci gençleri, 1960'larda Latin Amerika, Ortadoğu, Asya ve Afrika'da önemli bir yükseliş çizgisine sahip olan devrimci gerilla hareketlerinden yoğun bir biçimde etkileniyordu. Filistin'de yükselen mücadele, Ortadoğu'nun önemli bir mücadele cephesi olarak gündeme gelmesi, devrimci gençlik hareketinde sempati ve dayanışma eğilimini besliyordu.

Devrimci gençlik hareketi içinde o dönem ciddi bir gelişme gösteren gerilla savaşlarına ilgi ve sempati, bu hareketlerle doğrudan ilişki kurma ve gerilla savaşına hazırlık niteliğinde bir eğitim alma fikrini gündeme getirdi. Filistin'li devrimci örgüt Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi'nden gerilla eğitimi alma ve bu örgütle ilişkileri geliştirme amacıyla bir grup devrimci genç 1969 yılında Deniz Gezmiş öncülüğünde harekete geçtiler. Bu girişimde yer alan ve daha sonra Dr. Hikmet'in görüşlerini benimseyen Selaattin Okur o günleri şöyle anlatıyor:

"**Filistin davasına desteğimizi İstanbul Üniversitesi'nde ve çeşitli platformlarda gösteriyorduk. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde okuyan Filistinli öğrencilerle ilişkilerimiz ve dayanışmamız vardı. Bir gece, Deniz ve bir grup arkadaşla İstanbul Üniversitesi'nin bahçesindeki yollara 'Yaşasın Filistin Halkının Mücadelesi', 'Kahrolsun ABD Emperyalizmi ve Siyonizm' yazıları yazdık. Sloganların altına 'Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi'ni koyduk. Biz, Filistin örgütleri içinde Naif Havatme'nin lideri olduğu 'Demokratik Cephe'yi (Filistin Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe'yi) Marksist bir örgüt olarak biliyorduk.**"

"**Bu Demokratik Cephe'nin İstanbul Üniversitesi'nde okuyan bir elemanı ile irtibat halindeydik. "**

"**Düşüncemizi ve isteğimizi ona söyledik, o da Cephe'nin liderine iletti. Birkaç aylık bir beklemeden sonra bize gelebileceğimizi söylediler. Filistin'e gidecek ekbin elemanlarını Deniz belirledi. İstanbul'dan Deniz, ben, Cihan Alptekin, Erim Süerkan, Ankara'dan Yusuf Küpeli...**"

"1969 yılı Haziran ayı sonlarına doğru, bir gece, sabaha karşı, Filistinli rehberimiz öncülüğünde Kargamış üzerinden Suriye'ye geçtik."[534]

Bu grup, Flistinli devrimcilerin kamplarına giden ilk gruptu, çok geçmeden, başka devrimci öğrenci grupları da Filistin kamplarına gitmeye başlayacaktı. Mart 1968'de, "**Mill Demokratik Devrim**" tezini savunan gençlik grupları FKF yönetimine gelirler. Ekim 1969'da FKF, Dev-Genç'e (Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonuna) dönüşür. Bu zaman kesiti içinde FKF yönetimi defalarca TİP'li gençlerle MDD'ciler arasında el değiştirir. Dev-Genç dönemin en dinamik toplumsal mücadele örgütü olarak gençlik içinde önemli bir pozisyon kazanmıştır.

Dev-Genç kendi özgül konumunu aşan bir biçimde toplumsal mücadelenin diğer alanlarına da müdahale etmeye çalışmıştır. Dev-Genç o dönem toprak işgalleri, gösteri ve mitinglerle belirgin bir hareketliliğe sahip olan köylülükle, işgal ve direniş eylemlerinde işçi sınıfıyla bağlar kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin o güne değin görmediği ölçüde geniş ve yaygın bir toplumsal, siyasal hareketlilik söz konudur. Öğrenciler, işçiler, köylülerin yanı sıra, öğretmenler, memurlar arasında da sol düşünceler yayılmakta, ordunun genç subay kadrosu içinde de sola yönelik bir ilgi ve sempati gözlenmektedir. O yıllarda düzenlenen Doğu Mitingleri, Kürt halkının siyasallaşma sürecinde belirli bir rol oynamıştır.

O dönem ordunun genç subay kadrosu içindeki solcu oluşumun öncülerinden olan ve daha sonra Dr. Hikmet'in görüşlerini benimseyen Sarp Kuray, genç subayların sola yönelişlerinin kapsam ve boyutlarını şöyle ifade etmiştir:

"12 Mart öncesi süreç, ülke tarihinin hiçbir döneminde rastlanmamış bir düzeyde, ordu gençliğinin emek eksenli antiemperyalist bir bilinçle Ankara'dan (ordunun üst yönetim kademesinden) tamamen bağımsız bir örgütlenme içinde devrimci düşünce ve davranışa yöneldiği bir süreçtir. Harekette büyük bir kitlesellik ve coşku vardır. Saflarda ciddi ve tutkun devrimci kardeşlik hakim anlayıştır."[535]

534 Nasıl Geçti Anlamadım! (Anılar-Düşünceler), sf. 76-77.

535 İsyan ve Tevekkül, Sarp Kuray, sf. 33, Birharf Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2008.

"1968 yılına gelindiğinde Deniz Harp Okulu Subay Taburundaki teğmenlerden oluşan devrimci bir örgütlenme Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu (1. ve 2. Sınıf) öğrencilerini de etkisi altına alarak oluşumunu tamamlamıştı."

"1968'de, Hava Harp Okulu öğrencilerinin oluşturduğu bir örgütlenme ile temasa geçilmiştir... Yapılan temaslar sonucunda kendilerine Deniz Harp Okulu'ndaki örgütlenme açılmış ve birlikte hareket etme önerisi getirilmiştir. Öneriyi kabul eden Hava Harbiyelilerle buluşulmuş ve birlikte yürünmüştür."[536]

Dr. Hikmet'in vurucu güç olarak adlandırdığı toplumsal ve siyasi gerçeklik, yukarıda kabaca betimlenen bu güçlerin sivil devrimci gençlikle bütünleşmesinden ortaya çıkan devrimci enerjiyi ifade ediyordu. Somut toplumsal ve siyasal gerçekliğin teorik bir çerçeve içinde açıklanması anlamına geliyordu. Yaşanılan süreç, bu gerçekliğin devrimci hareketler içinde kapladığı yer önyargısız bir biçimde dikkate alındığında, daha sağlam bir yargıya ulaşmak olanaklıdır.

Toplumsal muhalefetin çeşitli kanallardan geliştiği bu süreçte, emperyalizm ve finans-kapital hareketin gelişmesini durdurmak için çeşitli araçları devreye sokmuştur. Kurulan kamplarda eğitilen faşist-bozkurtlar, Suudi ve finans-kapital fonlarıyla beslenen İslami hareketler bu araçların kitle hareketini geriletmeye dönük ayaklarıdır. 1968 yılında faşist-bozkurtların devrimci gençliğe karşı saldırıları başlamıştır. Devrimci gençlik hareketini pasifize etmeye yönelik bu saldırılar, merkezi bir yönlendirme ile gerçekleştirilmiştir.

1968 yılı sonunda Robert W. Commer isimli ABD diplomatı Türkiye'ye elçi olarak gönderildi. Commer, daha önce Vietnam'da görev yapmıştı ve ABD emperyalizminin Vietnam'da işlediği savaş suçlarından sorumlu bir yetkili idi. Commer'in Türkiye'de görevlendirilmesine, Türkiye'deki devrimci-demokratik hareket protesto eylemleriyle yanıt vermişti.

6 Ocak 1969'da Rektör Kemal Kurdaş'ın davetlisi olarak ODTÜ'ye gelen Commer'in arabası kampüsün girişinde devrimci öğrenciler tarafından sarılır. Commer arabadan kaçar ve araba yakılır. Arabayı yakmaktan sorumlu tutulan öğrenciler hakkında tutuklama kararı çıkar.

536 İsyan ve Tevekkül, sf. 30-31.

"10 Şubat 1969'da ABD'nin 6. Filosu bir kez daha İstanbul Limanı'na geldi. Filonun geleceğinin öğrenilmesinden itibaren protesto gösterileri ve hazırlıklar başlamıştı. Polisle şiddetli çatışmaların yaşandığı protesto gösterilerinde öncülüğü devrimci gençlik yapıyordu.

"16 Şubat'ta 6. Filo'yu protesto mitingi için onbinlerce öğrenci, işçi Beyazıt Meydanı'nda toplandığında coşku ve gerginlik bir arada idi. 6. Filo'ya karşı gelişen eylemler kitlesel ve coşkulu idi, ancak aynı günlerde gerici-faşist güçler de boş durmamış karşı-devrimci, emperyalizm yanlısı, anti-komünist propagandayı had safhaya çıkarmışlardı. 15 Şubat'ta İstanbul'a gelen, Faşist-bozkurtların örgütleyicisi, faşist hareketin önemli yöneticilerinden 'CKMP Kütahya Milletvekili Muzaffer Özdağ, sol teşkilatlanmanın Türkiye'yi Batı ittifakından ayırmak için yapıldığını' söylüyordu."

"Dönemin İslamcı hareketinin önde gelen liderlerinden Mehmet Şevki Eygi, Suudi Arabistan'da yaşıyor, Suudi fonlarıyla Türkiye'de yayınladığı Bugün gazetesi aracılığıyla çok güçlü bir anti-komünist propaganda kampanyası yürütüyordu. Gerici-faşist basın 16 Şubat günü düzenlenecek miting öncesi çok güçlü bir kampanya yürütmüştü. Mitinge yönelik gerici-faşist bir saldırı devlet ve bu güçler tarafından ortak hazırlanmıştı. Cihat ve komünizmi ezme çağrıları yapılmış, saldırı için pratik hazırlıklar tamamlanmıştı."

"16 Şubat'ta Taksim'e ulaşan yürüyüş koluna, saldırı için hazırlık yapmış beklemekte olan gerici-faşist kitle tarafından polis destekli bir saldırı düzenlenmişti. Düzenlenen saldırı dönemin gazetelerine şu şekilde yansımıştı:'

"Onbinden fazla üniversite öğrencisi ile çeşitli işçi örgütlerine bağlı işçilerin katıldığı izinli yürüyüş, 'Kahrolsun Komünistler', 'Komünistlere Ölüm' sloganları ile hücum eden topluluk silah, elle yapılmış bomba, bıçak ve sopa kullanmışlardır...

"Saldırgan topluluğun etrafını sadece iki sıra halinde sarmış olan polis çemberi kolayca yarılmış, harp alanı haline dönen Taksim meydanında polisin olaylara seyirci kalması dik-

kat çekmiştir. Bu arada gençlerin kanuni yürüyüşüne ilk bombayı bir polis atmıştır."[537]

"Savaş alanına dönen Taksim'de bütün bu olaylar cereyan ederken, binden fazla Toplum Polisi, inzibat erleri hatta 63. Tümen'e bağlı tam donanımlı askerler vardı. Acı tarafı, gençlere saldıranlar, ellerindeki sopayı, polislerin önünde cakayla sallıyor, 'Komünistleri perişan ettik' diye övünüyorlardı."[538]

"**Kanlı Pazar**" olarak anılan bu gerici-faşist saldırı sonucu 2 kişi hayatını kaybetmiş ve 200'den fazla insan yaralanmıştı. "**Kanlı Pazar**" saldırısı birkaç açıdan oldukça önemli bir gelişmeydi. Bir yandan, Emperyalizm ve finans-kapitalin devrimci hareketin gelişmesi karşısında kuralsız ve sert bir savaşa hazırlandığının önemli bir işareti olurken; diğer yandan da, gelişen devrimci hareketin ciddi ve sağlam bir örgütlenme düzeyine sahip olmadığının açık bir göstergesi olmuştu.

Gerici-faşist güçlerin yaptıkları hazırlıklar gazetelerinde günlerce sayfa sayfa yayınlanmıştı. Saldırı adeta geliyorum demişti. Bugün gazetesi saldırıdan bir gün önce, Beyazıt Camisi'nde toplanma çağrısı yapmıştı. Gazetenin "**Kanlı Pazar**"a ilişkin haberi, saldırının nasıl bir örgütlülüğün ürünü olduğunu açık biçimde ortaya koymaktaydı. Bugün gazetesi haberinde şöyle demişti:

"İstanbul'da 'Cemaat-ı Kübra halindeki büyük sabah namazı', bugün, Beyazıt Camiinde 15 bin mümin tarafından kılınmıştır. İstanbul'dan başka, civar il ve ilçelerden otobüs ve otomobillerle gelen Müslümanlar, sabahın erken saatlerinden itibaren camiye akın etmişlerdir. Namazdan önce hafızlar tarafından Kur'an-ı Kerim tilavet edilmiş, namazı müteakip dua okunmuştur. Daha sonra, Müslümanlar herhangi bir olayın vukuuna sebebiyet vermeden sessizce dağılmışlardır."[539]

Gazetenin belirttiği gibi saldırganlar sadece İstanbul'dan değildi, başka şehirlerden de İstanbul'a taşınmışlardı. Tıpkı daha önce, 1955 yılında 6-7 Eylül'de yapıldığı gibi. Haberdeki tek yanlış nokta, "**Müslümanlar'ın sessizce dağılmasına**" ilişkindir. "**Müslümanlar**" emperyalizme karşı mücadele eden öğ-

537 Türkiye'de Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), sf. 47.
538 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), sf. 48.
539 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), sf. 47.

renci ve işçilere saldırmak için, devlet güçlerinin koruması ve gözetimi altında Beyazıt Camisi'nden Taksim'e gelmiş ve bu saldırıyı devlet güçleriyle birlikte düzenlemişlerdi.

Dr. Hikmet'in "**Kanlı Pazar**"ı değerlendirdiği yazısı, 25 Şubat 1969 tarihli Türk Solu dergisinde "**Kendimize Gelelim ya Birleşmek Ya Ölüm!**" başlığıyla yayınlandı. Yazıda vurgulanan ana nokta, saldırı karşısındaki hazırlıksızlığın nedeninin sol hareketteki dağınıklık ve örgütsüzlük olmasıydı. Ülkenin ekonomik ve siyasi bir bunalıma doğru koşar adım gittiği günlerde, Dr. Hikmet'in sosyalist harekete müdahale girişimlerinin temelini işçi sınıfının mücadele örgütü olan Proletarya Partisi'nin örgütlenme zorunluluğu oluşturmaktaydı.

Dr. Hikmet yazısında, gerek Faşist-bozkurtları, gerekse o günlerde kendini ortaya koymaya başlayan Siyasal İslamcı hareketi, emperyalizm ve finans-kapitalin gelişen sosyalist harekete karşı örgütlemekte olduğunu somut bir biçimde ortaya koymuştu:

"**Her gün, büyük şehirlerimizde, sağlı, sollu, dudak bükmeyle uzaktan seyredilen masum veya münafık gösteriler ansızın değişiyor. Rus gömlekleri takınmış Ergenekon Arslanları yahut mızraklarının ucuna Kur'an-ı Kerim takan yezit askerleri gibi tekbir getiren sözde Müslüman aylıklı gangster bozmaları, Amerikan Hava Kuvvetleri indirimlerinin, Amerikan zırhlılarında İstanbul Belediye Başkanı'nı sarmaş dolaş eden helikopterlerin "NEZARETİ ALTINDA" Müslüman işçi-gençliğine Müslüman işçi-gençliği "KANLI PAZAR" oynuyor**."[540]

Dr. Hikmet'in son derece isabetli bir biçimde saptadığı bu gerçekliğin en somut örneği, "**Kanlı Pazar**"da birinci derecede önemli rol oynayan Mehmet Şevki Eygi idi. O dönem Suudi Arabistan'da yaşayan bu gerici-faşist şef, Türkiye'de antikomünist temelde geliştirilen İslamcı hareketin sözcüsü idi. Yayınladığı Bugün gazetesi, Hitler savunuculuğundan, ABD emperyalizminin açıktan savunulmasına her türden gericiliğin kalesi konumuna gelmişti. Gazetesinde sürekli olarak cihat çağrıları yapan Eygi, ABD emperyalizmine uşaklığı ve "**Kanlı Pazar**" konusunda şunları yazmıştı:

540 Gençliğe Yazılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf.52

"Müslümanlara saldıran bir komünist it havlıyor: 'Müslümanlar 6. Filo'yu kıble ittihaz ederek namaz kıldılar. Müslümanlar ABD emperyalizmine alet oluyorlar...'

"Bu Moskof itine 'HOŞT!' demek lazım. Rusya ve Çin Allah'ı inkar ediyor. Amerika ise Allah'a inanıyor. Dini var. Amerika'da İslamiyet'i yayabilmek hürriyeti var. Amerika inançlarımıza hürmet ediyor. Amerika ehvendir (zararsızdır) ehaftır (hafiftir). Rusya kızıl kafirdir, Amerika ise ehli kitaptır."

Eygi, ABD tarafından Suudiler eliyle beslenen bir emperyalizm uşağıydı. ABD'nin Sovyetler Birliği'ni askeri ve siyasi olarak çevreleme stratejisi olan Yeşil Kuşak projesi çerçevesinde faaliyet yürütüyordu. Daha sonra oldukça güç kazanıp düzenin önemli güç merkezlerinden biri haline gelecek olan Fethullah Gülen grubunun lideri Gülen'de aynı projenin Türkiye'deki ayaklarından birisi idi. O da emperyalizm ve finans-kapital güdümlü "**Komünizmle Mücadele Derneği**" kuruculuğu ile faaliyete katılmıştı. Daha sonra iktidara gelecek emperyalizm uşağı AKP yöneticilerinin pek çoğu da siyasi hayatlarına bu örgütlenmelerde başlamışlardı.

Eygi'nin yayınladığı ve başyazarlığını yaptığı Bugün gazetesinin 4 Mart 1969 tarihli nüshasının ilk sayfasında Alman faşizminin lideri Hitler'in bir fotoğrafı yer almakta ve fotoğrafın altında yeni başlayacak bir yazı dizisi haber verilmektedir. Foto altında şunlar yazmaktadır:

"Şair, ressam, müzisyen, politikacı, hatip, kumandan ve Komünizmin En Büyük Düşmanı: Hitler. Dünya ile boğuşan tek kişinin macerası."

ABD beslemesi gerici-faşist güçler, devrimci gençlere saldırırken, dünya çapında örgütlenmiş bir kontr-gerilla örgütünün Türkiye şebekesi konumundaydılar. Muhtemelen bu örgütlenme içinde yer alan pek çok kişi neye ve kime hizmet ettiğinin farkında bile değildi. Ancak ileriki yıllarda önemli pozisyonları tutan bu örgütün merkezi unsurları neye ve kime hizmet ettiklerini kuşkusuz çok iyi biliyorlardı. Mehmet Şevki Eygi, 90'lı yıllarda İslam kültür ve sanatı uzmanı bir "**bilge**" olarak yine gündemdeydi. Yaptığı hizmetlerin karşılığını fazlasıyla alıyordu.

Mehmet Şevki Eygi, Hava Harp Okulu'ndan mezun olan genç subayların mezuniyet yıllığı olarak çıkardıkları "**Göksenin**" adlı yayının içerdiği devrimci-demokratik vurguları bahane ederek genç subayların ordudan tasfiye edilmesini hedefleyen bir kampanya başlatmıştı. Bu kampanyaya bir karşı kampanyayla yanıt veren genç subaylar "**1968 Subay Bildirisi**" olarak bilinen bir metin hazırlamış ve bu metni basınla paylaşmışlardı.

1969 yılında genç devrimcilere yönelik kontr-gerilla merkezli ilk silahlı saldırılar başlamış, 23 Eylül 1969'da devrimci gençlik hareketinin önde gelen isimlerinden Taylan Özgür öldürülmüştü. 8 Aralık'ta Mehmet Sevinç Büyük öldürüldü. 14 Aralık'ta Battal Mehetoğlu silahlı bir saldırı sonucu yaşamını kaybetti. Art arda gelen bu saldırılar üzerine, yüzden fazla genç deniz subayı "**69 Subay Bildirisi**" olarak anılan bir metni hazırlayıp kamuoyuna sundular. Metinde şunlar ifade ediliyordu:

"**Halkımıza Bildiririz!**

"**Senden yana olanları bir bir vurmaya başladılar. Yiğit halkım, önce Vedat'ı öldürdüler alacakaranlıkta. Bağımsız Türkiye demişti Vedat. Sonra Mehmet'i vurdular, sonra Taylan'ı. Türk halkı ezilmekten kurtulsun demişti Taylan'la Mehmet...**"

"**Ama yetsin artık bu alçakça katliam, bitsin artık bu zulüm. Sahipsiz bildikleri Devrimi köşe başlarında yok etmeye kalkanların karşısına yeni Mehmetler, yeni Vedatlar, yeni Taylanlar dikilecektir. Bunu bilsinler. Bunu anlasınlar ezenlerin kulakları. İplerini tutan eli kırcak güçler de vardır Türkiye'de. Meydan boş değildir.**"

"**Tüfeklerimizdeki mermi, mermilerimizdeki barut, yüreklerimizdeki ateş yeter size...**"

O dönem ülke kamuoyunda oldukça önemli bir etki yaratan bu bildiri, kısa süre sonra genç subaylarla devrimci gençlik hareketinin buluşmasında ciddi bir rol oynamıştır. Bu bildirinin kamuoyuna sunulmasından sorumlu olan genç subaylardan biri olan Sarp Kuray, devrimci gençlik hareketinden unsurlarla o dönemde kontak kurmak istediklerini, Deniz Gezmiş ha-

pishaneye girmiş olduğu için o dönem DÖB içinde yer alan Selaattin Okur'la görüştüklerini ve Okur'un ona Dr. Hikmet'le tanışmayı önerdiğini ifade ediyor. Okur anılarında, Sarp Kuray ile Dr. Hikmet'in buluşmasını anlatıyor:

"Bu devrimci subay grubunun Gölcük'de (donanmada) ve Deniz Harp Okulu'nda taraftarları vardı. Sayıları yüzleri bulan bu askeri grubun aydınlatılması ve yönlendirilmesi çok önemli ve hassas bir konu idi. Konuyu Dr'a açtım, liderlerini getirmek ve kendisi ile tanıştırmak istediğimi söyledim. Kabul etmesi üzerine bir akşam Sarp'ı evine götürdüm ve tanıştırdım. Sarp, gayet olumlu izlenimlerle ayrıldı. Ayrılırken Dr bize; "aşağıda polis sizi aldı, ne diyeceksiniz? diye sordu, şaşırmıştık, böyle bir şeyi hiç düşünmemiştik. Cevabı yine Dr. verdi; "kapıyı çaldık, çaldık, açan olmadı, gerisi direnmenize kalır" dedi."[541]

Dr. Hikmet, ordu gençliği içinde ciddi bir siyasi hareketliliğin olduğu bu sıcak günlerde, hareketin öncülerinden Sarp Kuray'la bu şekilde bir araya gelmişti. Dr. Hikmet'in ölümünden sonra hakkında çok fazla spekülasyon yapılan bu konunun aydınlanması açısından Selaattin Okur ve Sarp Kuray'ın tanıklıkları önem taşıyor. Selaattin Okur, genç subaylarla kurulan bu ilişkinin nasıl yürütüldüğünü şöyle anlatıyor:

"Dr'la sonraki görüşmelerimiz bir süre üçlü gitti... Genellikle hafta sonları denizci subayların evlerinde aydınlatıcı, bilinçlendirici eğitim toplantıları yapıyorduk. Dr.'un kitaplarını okuyor ve tartışıyorduk. Bu eğitim çalışmaları uzunca bir dönem sürdü."[542]

Dr. Hikmet'in bilgisi ve kontrolü altında yürütülen bu devrimci çalışma, genç subayların devrimci faaliyete kendi özgün konumlarından katılmalarını hedefliyordu. Devrimci gençlik, işçi sınıfı, aydınlar arasında yürütülmekte olan devrimci faaliyet, genç subayların özgül konumuna uygun bir biçimde tasarlanmıştı. Dönemin devrimci dinamizminin ulaşmış olduğu alanlardan birisindeki özel olanaklar devrimci mücadeleye kazanılmaya çalışılıyordu.

Dr. Hikmet çevresinde bir araya gelmiş devrimcilerin devrimci subaylar arasında yürüttüğü bu faaliyet, sadece onlar-

541 Nasıl Geçti Anlamadım, sf. 90.
542 Nasıl Geçti Anlamadım, sf. 92.

la sınırlı değildi. Daha sonra Mahir Çayan önderliğinde THKP-C'yi kuracak olan grupta, özellikle Hava Kuvvetleri'ndeki genç devrimci subaylar arasında yaygın bir örgütlenmeye sahipti. THKP-C'nin kadro yapısına bakıldığında, Hava Kuvvetleri'nden devrimci subayların bu örgütün yönetiminde ve kadro kaynakları arasında önemli bir yer işgal ettiği açık biçimde görülecektir.

Önceki bölümlerde, 60'larda Ortadoğu ve Afrika'da genç subayların toplumsal mücadelelerde yerleştikleri konumu sergilemeye çalışmıştık. Bu konudaki bir başka ilginç deneyim 60'larda Venezüella'da yaşanmıştı. Venezüella'da ordusunun genç subay kadrosunun önemli bir kısmının sola yönelmesi, bir grup genç subayın Venezüella oligarşisi ve emperyalizme karşı gelişen silahlı mücadeleye öncülük etmesi gerçekliğini, kendisi de Venezüella'da dönemin gerilla liderlerinden olan Douglas Bravo "**Milli Kurtuluş Cephesi**" adlı kitabında kapsamlı bir biçimde anlatmaktadır. Bu kitap Türkiye'de 1969 yılında ANT Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

Venezüella'da 60'lı yıllarda devrimci mücadeleye damgasını vuran bu gelenek, 90'lı yılarda Chavez liderliğindeki hareketin iktidara gelmesi ve halkçı-demokratik bir süreci başlatmasıyla yeni bir biçim kazandı. Chavez önderliğinde gelişen hareket, 60'lı yılların devrimci mücadeleleriyle organik bağlara sahipti.

1969'un Mart ayında yayınlanan Aydınlık dergisinde Dr. Hikmet'in Türkiye'de Sınıflar ve Politika adlı bir yazısı yayınlanır. Bu yazı da, Aydınlık'ta daha önce yayınlanan yazılar gibi, Türkiye'de yürütülen devrimci mücadeleye teorik ve siyasi bir temel kazandırma hedefinin bir parçasıdır. Yazıda, Türkiye'nin orijinal sınıf ilişki ve çelişkileri ve bunların siyasi alandaki tezahürleri analiz edilmektedir. Bu çerçeve içinde, TİP üstüne devam eden tartışmalar hakkındaki görüşlerini açıklayan Dr. Hikmet, Burjuva Sosyalizmi kavramını ele almakta ve Türkiye sosyal pratiğinde şekillenen Burjuva Sosyalizmi'nin özgül niteliklerini ortaya koymaktadır.

TİP'in merkez yönetimini Burjuva Sosyalizmi'nin temsilcisi olarak tasnif eden Dr. Hikmet, Proletarya Sosyalistlerinin, Burjuva Sosyalizmi ile nereye kadar ve hangi temelde birlikte ha-

reket edebileceğini; bu birlikte yürüyüşün Proletarya Sosyalistleri açısından doğurabileceği fırsat ve tehlikeleri kapsamlı bir biçimde irdelemekteydi.

Dr. Hikmet, Aydınlık'ta yayınlanan bu yazısının son bölümünde, örtük bir anlatımla TKP tarihinde yaşanmış bazı olayları ve TKP'lilerin bu olaylarda sergiledikleri tavır ve davranışları gündeme getirmişti. Dr. Hikmet şunları yazmıştı:

"Ne 'ESKİ' kahramanlar gördük. Tatlı 'CAN'ları sıkıya girince 'gerçekçi' davranmışlardır. Kimi, 'Proletaryaya adanmış hayatlarını' kurtarmak üzere öz arkadaşlarına suç sıçratarak –TİP'in ünlendirdiği- 'Dar geçit'en sapa sağlam geçeceklerini ummuşlar, ucuz kurtulamadıklarını iş işten geçer geçmez anlamışlardır. Kimi, başı dururken kuyruğu ile suya dalan şaşkın ördek gibi, yaranacağız diye, esmayı hem kendileri üzerine, hem yüzlerce masum insan üzerine yıldırımlar düşürerek çekmişlerdir."[543]

Dr. Hikmet'in geçmişte yaşanan bu olayları gündeme getirmesinin nedeni, o dönem gerici basın tarafından anti-komünist propagandayı güçlendirmek amacıyla kullanılan bir haberdi. Haberin öznesi, o dönem Sosyalist ülkelerde yaşayan eski TKP mensupları tarafından oluşturulan Yurt Dışı TKP'nin Genel Sekreteri Zeki Baştımar'dı. Zeki Baştımar, ölümünden kısa süre önce yazdığı bir raporda bu olayı anlatmaktadır:

"Tam o günlerde, Alman Sosyalist Birlik Partisi'nin VII. Kongresi toplandı. Kongre devam ederken bir Türk 'gazetecisinin' benimle mülakat yapmak istediğini Alman yoldaşlar bana bildirdiler. Bu mülakatı kabul etmedim. Fakat Kongrede yaptığım konuşma, bir fotoğrafımla birlikte, bütün ihtarlarıma rağmen, Nöyis Doyçland'da yayınlandı ve çok geçmeden Türkiye'dekii bütün gerici gazetelerde çıktı."[544]

Gerici basının anti-komünist kampanyayı güçlendirmek için yaptığı bu haber, Türkiye'de bulunan eski TKP'liler açısından, 1951 tutuklamasında sorguda çok kötü bir sınav veren ve hapishane çıkışı sosyalist ülkelere giden Zeki Baştımar'ın, sosyalist ülkeler tarafından ödüllendirildiği anlamını taşıyordu. Dr.

543 Aydınlık Sosyalist Dergi, No: 5, Mart 1969.
544 Zeki Baştımar (Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar), sf. 44.

Hikmet, yazısında geçmişteki pratikleri bu nedenle gündeme getirmişti.

Yurt dışı TKP'nin Türkiye'deki toplumsal ve siyasal dinamiklerle, Türkiye'de gelişen devrimci hareketle herhangi bir bağlantısı bulunmuyordu. İsmail Bilen 1936 yılından beri Sosyalist ülkelerde yaşıyordu, Nazım Hikmet 1950'de hapishaneden çıktıktan bir süre sonra sosyalist ülkelere gitmişti, Zeki Baştımar da hapishaneden çıktıktan bir süre sonra 1961'de Sosyalist ülkelere gitmişti. Yurt dışı TKP'nin kuruluşunu Genel Sekreteri Zeki Baştımar şöyle anlatıyor:

"**TKP Merkez Komitesinin memleket dışındaki iki üyesi sıfatıyla son plenumda alınan karar gereğince merkez komitesini genişleterek bir Dış Büro kurulmasında Marat'la (İsmail Bilen) anlaştık.**"[545]

İçeride herhangi bir faaliyeti ya da örgütlülüğü bulunmayan TKP'nin Dış Büro'su bu anlaşma sonucu kurulmuş. İşçi sınıfı ve gençlik hareketinin ciddi bir sıçrama yaşadığı dönemde ülke ile uzun zamandır herhangi bir bağlantısı olmayan bir grup eski TKP mensubu kendi öznel ihtiyaçları çerçevesinde böyle bir adım atmıştı. Bu unsurlar, Sosyalist ülkelerden yaptıkları radyo yayınlarında, ülke içinde kararlı bir biçimde mücadeleye devam eden Dr. Hikmet, Mihri Belli gibi devrimcileri "**polis ajanı**" ilan etme noktasına ulaşan bir pratik sergilemişlerdi.

Öyle ki, Zeki Baştımar, ölümünden bir süre önce yazdığı raporda dahi bu iddialarını sürdürüyordu. Mihri Belli'nin Sosyalist ülkelerde yaşayan eski TKP'lilere yazdığı bir mektuptan söz ederken raporunda şu ifadeleri kullanıyor:

"**1966 yılında Türkiye'de polis ajanı ve Maocu olarak tanınmış kimselerin kaleme aldığı bir mektup Sofya'ya gönderilmişti.**"[546] Zeki Baştımar'ın raporunda geçen bu "**polis ajanı, Maocu**" ibareleri, meselenin gerçek boyutlarını aydınlatır niteliktedir. Ülke ve ülkede kesintisiz sürdürülen devrimci mücadeleyle herhangi bir bağlantısı olmayan bu unsurlar nasıl oldu da, Sovyetler Birliği odaklı Uluslararası Komünist Hareketin Türkiye bileşeni olarak bu toplantılarda boy göstermeye başladılar?

545 Zeki Baştımar (Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar), sf. 45.
546 Zeki Baştımar (Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar), sf.44.

Bu sorunun yanıtı, Uluslararası Komünist Hareket'te 50'li yılların sonunda başlayan ve 60'larda giderek bir çatışmaya dönüşen bölünme ile ilgilidir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Çin Komünist Partisi arasında yaşanan tartışmayla başlayan bölünme süreci, yurt dışı TKP'nin 60'larda yeniden piyasaya sürülmesinin asli nedenidir. Zeki Baştımar'ın, ülkede sıcak mücadeleyi sürdüren devrimcilere saldırırken "**polis ajanı**" ile yetinmeyip "**Maocu**"luk suçlamasını da eklemesinin nedeni; ülkedeki devrimcilerin bu çatışmada taraf olmamasıdır.

Daha önce, Dr. Hikmet'in, Çin Kültür Devrimi'ne ve Sosyalist ülkelerde yaşanan bürokratlaşmaya dönük eleştiri ve değerlendirmelerini görmüştük. Mihri Belli ve onun çevresinde toplanan devrimcilerde bu bölünmede tutumlarını "**Ho Şi Minh tavrı**" olarak adlandırdıkları Sosyalist ülkeler arası çatışmada tarafsızlık olarak belirlemişlerdi. Yurt Dışı TKP ise, bu çatışmada sıkı bir Sovyetler Birliği taraftarı olarak safını belirlemişti.

Dr. Hikmet bu çatışmada taraf olunmaması gerektiğini şu biçimde ifade etmişti:

"**Dünya ölçüsünde sosyalistler arası, hele sosyalist ayrı devletler (...) arasındaki ilişki ve çelişkiler üzerine fazlaca yorumlara kalk(ışılması), tamamen metafizik bir sapıtma yaratabilir.**"[547]

Dr. Hikmet'in yaklaşımı bu şekilde ifade edilmiştir, ancak daha önceki bölümde gördüğümüz gibi, Dr. Hikmet, Sovyetler'in "**Barış İçinde Bir Arada Yaşama**" yaklaşımına eleştirel görüşler ileri sürmüştü. Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de geliştiğini düşündüğü bürokratlaşma eğilimine karşı eleştirel yaklaşmış, Çin'deki Kültür Devrimi'nin bu eğilimin geriletilmesinde etkili olabileceğini dile getirmişti.

Dr. Hikmet'in ortaya koyduğu bu görüşler, kayıtsız koşulsuz Sovyetler Birliği yanlısı yurt dışı TKP mensupları tarafından "**anti-sovyetizm**", "**anti-komünizm**", "**Maoculuk**" suçlamalarının kanıtları olarak kabul edilmiştir.

Yurt dışı TKP gerçek ihtiyaçlara dayalı bir siyasal sürecin ürünü değil, esas olarak, Sovyetler Birliği'nin bölünme sonrası duyduğu bir tabela örgütü ihtiyacının ürünüdür. Örgütün ku-

547 Türkiye Solu (1960-1980), Ergun Aydınoğlu, sf. 239.

rucularının ihtiyaçları ile, Sovyetler Birliği'nin ihtiyacı bu noktada çakışmış ve süreç başlatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu geniş olanaklarla, bu grubun Türkiye'deki toplumsal ve siyasal süreçlerle herhangi bir ilişkisinin olmadığını bilmemesi, sözü edilen unsurların geçmiş pratikleri hakkında bilgilere sahip olmaması mümkün değildir.

1969 yılında MDD şemsiyesi altında bir araya gelmiş devrimci gençlik içinde ayrışmaların nüveleri belirmeye başlamıştı. Mücadelenin hangi temelde, ne tür araçlarla sürdürülmesi gerektiği konusunda yaşanan tartışmalar bu ayrışmaların oluşacağı zemine işaret ediyordu.

Ekim 1969'da FKF'nin Dev-Genç'e dönüştüğü kongrede yaşanan tartışmalar ayrışmaların ufukta belirdiğini gösteriyordu. Bu kongrede yaşanan tartışmalarda, iki grubun şekillenmekte olduğu ortaya çıktı. Mahir Çayan öncülüğünde oluşan grupla, Doğu Perinçek öncülüğünde oluşan grup MDD sürecinde "**önderliğin niteliği**", "**milli cephe**" konularında bir tartışma yürüttüler. Tartışmaların ardından, kongre çoğunluğunu Mahir Çayan öncülüğündeki grup kazandı.

Bu tartışmalara bağlı olarak, Ocak 1970'de, Doğu Perinçek öncülüğündeki grup "**Aydınlık Sosyalist Dergi**"den koparak "**Proleter Devrimci Aydınlık**" dergisinin ilk sayısını yayınladı. "**Aydınlık Sosyalist Dergi**" de Mihri Belli öncülüğündeki grup ile Mahir Çayan öncülüğündeki grubun ortaklığıyla yayınlanmaya devam etti.

Dr. Hikmet'in bu ayrışmada taraf olmadığını, yayınını sürdüren her iki dergiye de yayınlanmak üzere yazılarını vermesinden ve bu dergilerin yazıları yayınlamasından çıkarabiliyoruz. "**Proleter Devrimci Aydınlık**"ın Ocak 1970 tarihli ilk sayısında, Dr. Hikmet'in "**Ho 'amca'nın düşündürdükleri**" başlıklı yazısı yayınlanmıştı. Derginin Şubat 1970 tarihli ikinci sayısında, "**Sayın İ. İ. Paşaya açık mektup**" başlıklı oldukça uzun bir yazısı yer alıyordu. Derginin haziran, temmuz, ağustos 1970 tarihli sayılarında, "**Deccal kapımızı nasıl çalıyor**" başlıklı incelemesi dizi yazı olarak yayınlanmıştı. Derginin Ekim sayısında, Dr. Hikmet'in 1967'de Sosyalist gazetesinde yayınladığı "**Kızıl Bekçiler**" yazısı bir kez daha yayınlanmıştı.

Ayrışmanın ardından Dr. Hikmet'in Aydınlık Sosyalist Dergi'deki ilk yazısı, Mart 1970'de yayınlanan 17. Sayıda yer alıyordu. Oldukça uzun olan bu yazı "**Dinin Türk Toplumuna Etkileri**" başlığını taşıyordu. Nisan 1970 tarihli 18. Sayıda ise, "**Lenin ve Türkiye**" başlıklı yazısı yer almıştı. Ağustos 1970 tarihli 22. Sayıdaki yazısının başlığı "**Anarşistliğimiz mi? Dağınıklığımız mı?**" idi.

9 Ocak 1970 günü, Dr. Hikmet'in çevresindeki devrimcilerle ilişki içinde olan genç subay ve askeri okul öğrencilerinin lideri olan Sarp Kuray'ın 4 arkadaşıyla birlikte YAŞ kararıyla ordudaki görevine son verilir. Sarp Kuray, o günü şöyle anlatmıştır:

"**9 Ocak 1970 günü, Gölcük Donanma Komutanlığı'ndan derme çatma sivil bir kıyafetle ayrılıp önce İstanbul'a geçtim. Benimle birlikte ordudan atılan dört teğmen arkadaşımla buluşup durum değerlendirmesi yaptık ve basına verilmek üzere ortak imzalı bir bildirinin yayınlanması karar altına alındı. Sonra Selaattin Okur ile buluşup, Göztepe'de Dr. H. Kıvılcımlı'yı evinde ziyarete gittim. Kaleme alınmış bildiriyi kendisine okudum ve görüşlerini aldım. Bu toplantıda oluşan ortak fikir, Ankara'da Hukuk Fakültesine dönmem ve Devrimci Gençlik Mücadelesi saflarına katılmamdı.**"[548]

Ordudan çıkarılan 5 subayın bildirisi bir siyasi manifesto niteliğine sahipti ve şu paragrafla son buluyordu:

"**Artık boşa söylenecek sözümüz yok. Kederli de değiliz askerlikten ayrılışımıza. Biliyoruz ki bu bir üniforma değişimidir. Bundan sonra üniformamız köylünün tarlada, işçinin fabrikada giydiği, kışlamız tüm Anadolu'dur. Selam olsun halkımıza.**"[549]

Sarp Kuray, İstanbul'dan Ankara'ya dönüyor ve askeri okullardan tasfiye edilen öğrencilerle buluşuyor. Kuray, bu buluşma hakkında şunları ifade ediyor.

"**Bu buluşma aynı zamanda Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerinin Askeri Tıbbiyeliler içinde yerleşmesini beraberinde getirmiş ve bu kanaldan devrimci gençliğe taşınmıştır.**"[550]

Aydınlık dergisinde ayrışmanın yaşandığı ay, Dr. Hikmet, Dev-Genç İstanbul Bölge Yürütme Kurulu'nun çağrısıyla Dev-

548 İsyan ve Tevekkül, sf. 130.
549 İsyan ve Tevekkül, sf. 132.
550 İsyan ve Tevekkül, sf. 135.

Genç'lilere o günlerin aktüel tartışma konularını içeren bir dizi seminer vermeye başlamıştı. İstanbul Langa'da İPSD lokalinde verilen bu seminerlerin örgütleyicisi olan Selaattin Okur, "**Gençlerin ilgisi büyük oldu, tabii sabote etmek için gelenler, provoke edici soru soranlar da oldu. Dr. bunlara sabırla cevap verdi. Bu seminerlerde Dr, önce konuyu anlatırdı, daha sonra sorular ve cevaplar bölümüne geçilirdi. Sorular genelde yazılı olarak istenirdi. Seminerler gece geç saatlere kadar sürerdi. İlerleyen haftalarda seminerlere ilgi ve katılım daha da arttı.**" sözleriyle anlatıyor Dev-Genç Seminerleri'ni.

Seminerlerin ilki, 12 Ocak 1970'de yapılmıştı, seminerin konusu: "**Somut Şartların Somut Tahlili Dünya**" idi. 15 Ocak tarihinde gerçekleştrilen ikinci seminerin konusu: "**Somut Türkiye**" idi. 19 Ocak'ta üçüncü seminer yapılmıştı, konusu: "**Strateji ve Taktik: Stratejik ve Taktik Örgütler**" idi. 22 Ocak'ta yapılan dödüncü seminerde, "**Sosyalizm Çeşitleri**" ele alınmıştı. 26 Ocak seminerinde, "**Milli Demokratik devrim ve Sosyalist Devrim Bağlılığı**" ele alınmış, 29 Ocak'taki son seminerde "**Milli Cephe Politikası ve Önümüzdeki Görevler**" konusu işlenmişti.

Dev-Genç seminerlerinin tamamlanmasından hemen sonra, yeni bir seminer dizisi TİP merkezine muhalefet eden TİP'in Beşiktaş ve Gaziosmanpaşa ilçelerinde düzenlenmişti. Dr. Hikmet bu seminerlerde, o günlerin yakıcı teorik ve siyasal sorunlarına nasıl yaklaştığını detaylı bir biçimde ortaya koyma şansı bulmuştu. Günün yakıcı sorunlarına, Marksizm-Leninizm'in zengin perspektifleri ışığında nasıl yaklaşılması gerektiğini somut ve nesnel olarak temellendirmişti.

25 Şubat 1970'de TİP Beşiktaş İlçesi'nde düzenlenen seminerde Dr. Hikmet, o günlerin en önemli tartışma başlığı olan "**devrimde sınıf mevzilenmesi**"ni ele aldığı bölümde, sosyalist harekette işçi sınıfının devrimci kapasitesine duyulan yaygın güvensizlik bağlamında şunları söylemişti:

"**İşçi sınıfı: bir nevi şu gördüğümüz yerin toprak tabakasının altındaki Maden Cevheri'ne benzer. O toprak tabakası aşağı yukarı kimi yerde bir karıştır, kimi yerde iki karış, falan... Humus tabakası. Fakat asıl maden alttadır. Bir volkan patladı mı, o üstündeki humusun tozunu bile göremezsiniz. Fakat bü-**

tün maden cevheri bir anda yüzeye çıkar. Yani bir infilak olduğu zaman, yahut bir atom bombası... İşçi sınıfı da öyledir. Tıpkı maden cevheri gibi, birden devrimin ilk planına çıkıverdiğini görürüz. İşçi sınıfının devrimci rolü ve bilinci deyince, bu açıdan, Sosyal devrimin ne olduğu ve Sosyal Devrim patladığı zaman hangi sınıfın ne rolü benimseyeceği gözönünde tutulursa, İşçi Sınıfının bilinci hakkında bir fikir edinebiliriz."[551]

Bu seminerlerde Dr. Hikmet'in geniş kapsamlı açıklamaları iki ana ögeye odaklanmıştı; devrimin temel sınıfsal gücünün Türkiye İşçi Sınıfı olması ve modern sınıf örgütü Proletarya Partisi'nin örgütlenmesinin günün en yakıcı görevi olması. Bu yakıcı görevi ve Proletarya Partisinin sahip olması gereken nitelikleri bıkmadan vurguluyordu. Şöyle demişti:

"**Benim anladığım manada hakiki proletarya örgütü, devrimci örgüt: böyle etiket gibi, rozet gibi göğsünde bir üyelik sıfatı taşımaktan ibaret bir gösteri değildir. Proletarya örgütü, devrimci bir savaş örgütüdür. Devrimci savaş örgütünün içinde her üye o örgütün faal ve bir organda faal üyesidir. Toplantılara mutlak surette muntazaman gelir. Toplantılar gündem içinde, organ içinde mutlaka yapılır. Ve orada bütün meseleler en keskin biçimiyle tartışılır. Sonra karara varılır. Karar çoğunlukla alınır. Alınan karar bütün üyeler için kanun olur. Gelecek toplantıya kadar o karar herkes tarafından elifi elifine uygulanır.**

Bu ruhta bir örgütlenme henüz tam gerçekleşmiş değil."[552]

Dr. Hikmet'in, dönemin en yakıcı ihtiyacının devrimci savaş örgütünün kurulması olduğunu ısrarla vurgulamasının nedeni, o dönem yapılan tartışmalarda, Türkiye'de Proletarya Partisi'nin kurulmasının koşullarının bulunmadığı yönünde bir yaklaşımın giderek egemen olmasıydı. Dev-Genç Seminerlerinde konuyu ele alan Dr. Hikmet, "**Proleter Devrimci Aydınlık**"ın konuya ilişkin bir yazısından şu parçayı alıyor:

"**Türkiye'de devrimci hareket bağımsız sınıf hedefine doğru ilerleyen bir hareket olarak henüz ortaya çıkmamıştır. Proleter devrimci ideoloji işçi sınıfı hareketi içine girme imkanı bulamamıştır.**"

551 Üç Seminer, Hikmet, Kıvılcımlı, sf. 99, Derleniş Yayınları, İstanbul, 2000.
552 Üç Seminer, sf. 147.

Dr. Hikmet "**Proleter Devrimci Aydınlık**"ın bu saptamasına ilişkin şu görüşleri dile getirmişti:

"Türkiye'de devrimci hareket bağımsız sınıf hedefine doğru ilerlemiyor' diyor. 'Henüz ortaya çıkmamıştır.' E, biz neyiz? Sokaklarda bile çarpışan aydın gençlik, grevlerde kurşunla ölen işçilerin davranışları... Bunlar Türkiye'nin devrimci hareketi değil mi? Ve bunlar bağımsız sınıf hareketine doğru atılmış adımlar değil mi? Bunu sormak bile insana saçma geliyor."[553]

Türkiye'yi sarsan 15-16 Haziran İşçi eylemlerinden beş ay önce, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin ağırlıklı bir kısmı, Türkiye İşçi Sınıfı'nın sınıfsal ve siyasal kapasitesini yok sayıyor, en iyimser olanları, işçi sınıfına ideolojik öncülükle sınırlı bir rol atfediyordu. Birbiriyle kıyasıya tartışan ve ayrışan eğilimlerin tümü, işçi sınıfının devrimci siyasal kapasitesinin yetersizliği noktasında buluşuyordu. Dr. Hikmet tüm gücüyle, seminerlerle, yazılarla bu yanlış yaklaşımları düzeltmeye, işçi sınıfının öncülüğünü ve modern sınıf partisinin zorunluluğunu anlatmaya çalışıyordu.

Örneğin, İşçi Sınıfının sanayinin yoğunlaştığı bölgelerde sokakları zaptedip, eylem kapasitesini patlama biçiminde ortaya koyduğu 15-16 Haziran günlerinde, bir süre sonra kurulacak THKP-C'nin önderi Mahir Çayan, şu görüşleri ileri sürmüştü:

"Milli Demokratik Devrim mücadelesinde şehirlerin ikincil bir öneme sahip olması dolayısıyla devrimin temel gücünün işçiler değil, köylüler olması gerçeğinin doğal sonucu Milli Demokratik Devrimde işçi sınıfının önderliğinin, bir ideolojik öncülük olmasıdır. İşçi sınıfının ideolojik önderliği, çoğunluğunu yoksul köylülerin teşkil ettiği işçi sınıfının öz örgütünün köylü devriminin komutanı olmasıdır. Bu tip ülkelerde, işçi sınıfının zayıf ve köylülükle bağlarının olmasının yanında, devrimci mücadelenin odak noktasının kırlar olması, sosyalist partide nicel çoğunluğun yoksul köylülerden meydana gelmesi sonucunu doğurmaktadır."[554]

---

553 Dev-Genç Seminerleri, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 121, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2008, İstanbul.

554 Bütün Yazılar, Mahir Çayan, sf. 117, Eriş Yayınları, Ankara, 2003.

Dr. Hikmet, seminer ve yazılarında, o dönem sosyalist harekete egemen olmaya başlayan kavramsal bulanıklıkları aydınlatmaya, Marksizm-Leninizm'in orijinal kavramlarını belirli bir sistematik içinde ortaya koymaya çalışıyordu. Dev-Genç Seminerleri'nde şöyle demişti:

"**Terminoloji olarak öncü güç-temel güç yanlıştır. Çünkü öncü güç proletaryanın siyasi partisidir. Bizim bildiğimiz kadarıyla klasik bilimsel sosyalizmde öncü güç, öncü dedik mi, proletaryanın devrimci siyasi partisidir. Temel güç de proletaryanın kendisidir. Köylü, ancak yedek güçtür.**"[555]

MDD anlayışını savunan devrimciler arasında tartışma ve ayrışmalar yaşanırken, Nisan 1970'de Dr. Hikmet'in, "**27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi**" adlı kitabı Ant Yayınları tarafından yayınlanır. 60'lı yıllarda, yayınlarıyla sosyalist hareketin ideolojik formasyonu üzerinde etkiler yaratan Yön'ün eleştirisi, dönemin tartışmalarına bir müdahale çabasıydı. 60'lı yıllar ve sosyalist hareket üzerinde çok önemli etkilere sahip olan 27 Mayıs Hareketi'nin tüm yönleriyle kapsamlı bir biçimde irdelenmesi, önemli bir boşluğu dolduruyordu.

Dr. Hikmet, yaşamının son aylarında yazdığı "**Günlük Anılar**"ın 7/5/1971 tarihli bölümünde yakalandığı prostat kanserinden söz ederken, "**işkence-hastalık bir yılı aştı**" diyor. Dr. Hikmet'in prostat kanseri olduğu, muhtemelen 1970 ilkbaharında anlaşılmış ve tedaviye başlanmış. 25/4/1971 tarihli bölümde, "**Bir yıldır kanıyorum. 13 Sondalı, bıçaklı müdahale geçirdim. Bunlardan 4'ü narkoz altında, 9'u uyutulmadan tam işkence olarak geçti.**"[556]

Bir yıla sığan 13 tıbbi müdahale nedeniyle, Dr. Hikmet bu dönem aralıklarla hastanede kalmış olmalıdır. Kanser hastalığıyla mücadele ve 13 tıbbi müdahalenin yaşandığı bu zaman kesitindeki olağanüstü performansı, Dr. Hikmet'in devrimci direncinin boyutlarını açık olarak gözler önüne sermektedir. Kanserle mücadele ettiği günlerde, Sosyalist Hareketin krizine müdahale etmek için yazdığı kitap ve yazılar, sosyalist hareketin yaşadığı örgütsel krizi aşması için ürettiği pratiğe dö-

555 Dev-Genç Seminerleri, sf. 48.

556 Günlük Anılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 11, Sosyal İnsan Yayınları, Aralık 2012, İstanbul.

nük öneriler ve bunların yaşama geçirilmesi için gerçekleştirdiği pratik girişimlerin toplamı, sözünü ettiğimiz devrimci direncin göstergeleridir.

İPSD öncülüğünde bir araya gelen devrimci-demokratik kurumlar 4-10 Mayıs 1970 arasını, "**İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Haftası**" olarak ilan etmiş; bu çerçevede çeşitli eylem ve etkinlikler düzenlenmiştir. "**İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Haftası**"nı düzenleyen kurumlar adına basın toplantısında konuşma yapan Prof. İsmet Sungurbey, "**11 milyon vatandaşımız işsiz, 1 milyonu da yabancı ülkelere gitmek için sıra bekliyor**" demiş ve kurumların hazırladığı çağrı metnini okumuştu. Çağrı metninde şu ifadeler dikkat çekiyordu:

"**Türkiye'mizde işsizlik ve pahalılığı yaratanlar, Amerikan emperyalistleri ve onların yerli ortaklarıdır. Amerika'nın Türkiye'ye çöreklenmesini ve baş tacı edilmesini bu yerli ortakları tertiplemiştir. Ve yurdumuzu el birliği ile sömürerek işsizlik ve pahalılığı yaratmışlardır. Bu yerli ortaklar üç güruhtur:**

Başta, Finans-kapital denilen yerli ve yabancı büyük şirketler ve bankalar,

Kasabalardaki tefecilik, bezirganlık ve aracılık yapan eşraf ve ağalar,

Bütün yurdumuzu ve halkımızı zamlar ve ağır vergiler tufanı ile boğan tekelci iktisadi devlet teşekkülleri ve devlet kapitalizmidir.

İşsizlik ve pahalılıkla savaş onun için, Amerikan emperyalizmi ve yukarıda saydığımız yerli ortakları ile savaş demektir."[557]

İPSD'nin öncülük ettiği bu eylem ve etkinlik dizisine, TÖS, İLK-SEN, İÜTB, İTÜÖB, DMMA, TEKSTİL-İŞ, TİP İstanbul Örgütü'nünde aralarında olduğu 33 devrimci-demokratik kurum katılmıştı. İstanbul'da düzenlenen kitlesel bir yürüyüş ve mitingle sonlandırılan hafta boyunca çeşitli eylem ve etkinlikler gerçekleştirilmişti.

1970 yılında faşist-bozkurtların ve İslamcı örgütlerin devrimci-demokrat öğrencilere ve demokratik kurumlara yö-

557 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), sf. 362.

nelik saldırıları süreklilik kazanmıştı. Devrimci gençlik bu saldırılar karşısında kendi öz-savunma faaliyetlerini örgütlemeye yoğunlaşmış, pek çok alanda çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. Ekonomik ve siyasi krizin giderek daha fazla derinleştiği bir evrede, siyasal mücadele alanı da artan ölçekte sertleşmişti.

1970 yazının 15-16 Haziran günlerinde işçi sınıfının sergilediği büyük direniş, emperyalizm ve finans-kapital açısından en önemli uyarı işareti olmuştu. Gençlik hareketinin militan ve kitlesel karakteri, kırsal alanlarda giderek artan direniş ve işgaller, genç subayların sola açılması ve işçi sınıfının sınıfsal gücünü ve ağırlığını ortaya koyması; emperyalizm ve finans-kapital açısından bir karar anına gelindiğine işaret ediyordu.

Bu karar anının işareti Ağustos 1970 tarihli gazetelere şu şekilde yansımıştı:

"**Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın ekonomik gelişmenin çok ilerisine geçen sosyal hak arama cereyanları karşısında milliyetçi nizamın demokratik usullerle sağlanabilmesi için Anayasada değişiklik istediği, Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında, Başbakan Süleyman Demirel'e 'Her düzensizliğin içine asker sokmayınız. Bunun doğuracağı menfi neticeleri dikkate alınız.' dediği öğrenilmiştir.**"

"**1961 Anayasasının getirdiği temel demokratik ilkelere dokunulmaksızın, sadece Türkiye'nin ekonomik gelişimi ile nisbetsiz olarak kuvvetlenmiş olan sosyal gelişmenin doğurduğu karışıklığın önlenmesini isteyen Org. Tağmaç'ın bu gerekçe ile Anayasa değişikliği taraftarı olduğunu ifade eden yüksek seviyeden askeri kaynak, 'Bugün Türkiye'de en açık suç işleyenler bile bir yolunu bulup cezasız kalmaktadır. Bu da gelişmeleri anarşi ortamına doğru itmektedir.' demiştir.**"[558]

"**Sosyal hak arama cereyanlarının**", "**ekonomik gelişmenin**" ilerisine geçmesi biçiminde ifade edilen, 27 Mayıs sonrası gelişen devrimci-demokratik halkçı dinamikler, bu dinamiklerin beslediği toplumsal-siyasal güçlerdi. Emperyalizm ve finans-kapital, bu toplumsal-siyasal dinamiklerin ezilmesi programını yürürlüğe sokmuştu. 27 Mayıs Anayasasının sağladığı olanakların yok edilmesi, bu programın önemli ögelerinden birisiydi.

558 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1969-1970), sf. 447.

Ülkede ekonomik ve siyasal krizin derinleştiği bu sıcak aylarda, sosyalist hareket ulaşmış olduğu noktayı aşacak bir siyasi ve örgütsel perspektif üretemiyor, mevcut güçler yeni saflaşmalar ve ayrılıklarla yüz yüze geliyordu. Dr. Hikmet, ülkenin koşar adım gittiği krizi ve düzenin sahiplerinin hazırlamakta olduğu gelişen dinamikleri ezme operasyonunu görmüştü; bu nedenle, giderek daha fazla parçalanmakta olan güçleri belirli ilkeler çerçevesinde bir araya getirmeyi ve proletaryanın devrimci savaş örgütüne ilerleyecek bir süreci bu güçlerle başlatmayı temel taktik olarak saptamıştı.

Dr. Hikmet'in teorik ve pratik müdahale girişimlerinin tümü, bu temel taktik doğrultusunda şekillenmişti. Bu ana taktik çerçevesinde, 1970 sonbaharında Tarihsel Maddecilik Yayınevi yeniden kurulup Dr. Hikmet'in, o günlerin sıcak tartışma başlıklarını ele alan, mevcut yaklaşımların eleştirel analizlerini içeren "**Oportünizm Nedir?**", "**Devrim Zorlaması ve Demokratik Zortlama**", "**Halk Savaşının Planları**" başlığını taşıyan kitapları yayınlandı.

Sosyalist harekette dönemin ana tartışma konularının tümünü son derece kapsamlı bir biçimde ele alan bu kitaplar belirli bir etki yarattı. Mihri belli'nin öncülüğünü yaptığı "**Milli Demokratik Devrim**" tezi bu eleştirilerle büyük darbe aldı. Dr. Hikmet'in "**Milli Demokratik Devrim**" tezine yönelik eleştirisinin temeli, "**MDD**"nin demokratik devrimin kapsam ve içeriğini son derece geri bir noktadan formüle etmesiydi. "**MDD**"cilerin bu yaklaşımı, daha önceki bölümlerde ele aldığımız bir eğilimin ülkedeki izdüşümüydü. Uluslararası Komünist Hareket'in yaşadığı programatik-siyasi gerilemenin, Türkiye'de kazandığı biçimdi.

Dr. Hikmet, bunu "**Devrim Zorlaması**"nda şu şekilde ifade etmişti:

"'Demokratik Devrim' dünyanın her yerinde bilinen 'Burjuva Demokratik Devrimi'dir. 'Burjuva' sözcüğü ile 'Milli' sözcüğü arasında Bilimcil Sosyalizm bakımından hiçbir fark yoktur.

"Oysa daha 1905 Devrimi ile birlikte 'Demokratik Devrim'in özü tersine döndü. O zamana dek Burjuva veya Milli Devrim-

lerin öncüsü Kapitalist Sınıfı iken, onsan sonra İşçi Sınıfı öncülüğe başladı. Ancak Türkiye gibi yarısömürge ve sömürge ülkelerde İşçi Sınıfı şu veya bu Tarihcil nedenle öncü olamadı mı, o yerlerde İşveren Sınıfı iyi kötü Devrim öncülüğü yaptı.

"20. yüzyılla birlikte Demokratik devrimin mantıklı sonuca varması, ancak İşçi Sınıfının Köylülüğü yedek güç olarak kazanması, devrime öncü olması ile mümkündür. O zaman Demokratik Devrimin başına illaki bir üçüncü sözcük geçirilmek istenirse, bu ne 'Burjuva', ne 'Milli' sözcükleri olamazdı. Devrimin başından Milli Burjuvazinin kalktığını, İşçi-Köylü Halkın geçtiğini anlatmak için parola HALK DEMOKRATİK DEVRİMİ biçimine girmeliydi."[559]

Dr. Hikmet'in vurguladığı bu öge basit bir kavramsal farklılığın ürünü değildi; çok daha esaslı programatik, siyasal ve teorik temellere ilişkin bir farklılığa işaret etmekteydi. "**MDD**" akımı, Türkiye'nin orijinal sınıf ilişki ve çelişkilerini yanlış tasnif ediyor, Türkiye'deki kapitalist gelişme sürecinin özgüllüklerini kavrayamıyordu. Bu kavrayışsızlığı nedeniyle, devrimin öncü gücünün "**sivil-asker bürokrasi**" olduğu sonucuna ulaşıyordu. Dr. Hikmet bu konuda şunları yazmıştı:

"Parti ortada yoksa 'proletarya savaşı' olsa bile, kurmaysız orduların kör dövüşüne döner. Ya bir de 'Proletarya'ya, ilkin MDD sloganı atılır atılmaz sokağa dökülmediği için, neden sonra sözle bir 'hegemonya' tanımamızla birlikte, 'sen işine bak!', dövüşen, deviren sivil-asker bürokraside iş var, diyen, bıyık kıvırtış gözönüne getirilsin? Partisiz Proletarya önünde istavroz çıkarmanın ilkelliği, pratikte ağlanacak şey olur."[560]

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal ilişkilerinde belirleyici öge konumunda olan Finans-kapital ve onun gelişim süreci nasıl karakterize edilmeliydi? Dr. Hikmet bu sorunun yanıtını Halk Savaşının Planları'nda bir kez daha berrak bir biçimde formüle etmişti:

"İkinci Meşrutiyet çağının Komprador burjuvazisine öncülük eden İttihatçılık, Sivas Kongresi'nde Kuvayımilliyeciliğe, açıktan açığa 'Filipin' tipi Demokrasi tapşırmıştı. Birinci Kur-

559 Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf.90, Sosyal İnsan Yayınları, Nisan 2011, İstanbul.

560 Devrim Zorlaması, sf. 82.

tuluş Savaşı'nın keskinliği bu projeleri alt üst etti. O projelerin sahiplerini 'İstiklal' (Bağımsızlık) Mahkemelerinde temizledi. Modası çoktan geçmiş 19. Yüzyıl modeli Komprador burjuvazi silindi.

Bunu Türkiye'de, Halkı sömürüp Milleti esir eden Yabancı Sermaye'ye karşı kutsal bir ekonomik ve sosyal Zafer olarak selamlayanlar çok oldu. Bunların unuttukları bir şey vardı: Komprador sermayeyi iktidardan indiren Devletçiliğimiz'in başında İşçi Sınıfı değil, İşveren Sınıfı suyu kesmişti. Devrimin en temel problemi iktidar: burjuvazinin, hem de soluk aldırmamacasına antidemokratik tekelinde bulunuyordu...

Tek sözle Monopolcü [Tekelci] Kapitalizm Türkiye'nin ekonomi temeline de, üstyapı ilişkilerine de şartsız kayıtsız diktatörce egemen oldu. Monopolcü Kapitalizmin adı nedir? Finans Kapital'dir. Demek, devrim-mevrim, bağımsızlık-mağımsızlık, dalavere-malavere, Komprador sermaye ikinci plana itilmiş, Finans-Kapital Türkiye'nin iliğine, kemiğine işlemişti."[561]

Dr. Hikmet'in vurguladığı bu ögeler, demokratik devrimin kapsam ve içeriğinden, programatik-siyasi yönelişe uzanan bir dizi önemli noktada esaslı farklılıkların oluşmasına yol açıyordu. O günün Türkiyesi'nde, geri MDD perspektifine karşıtlık temelinde oluşturulmuş TİP'in temelsiz ve dayanaksız Sosyalist Devrim tezine karşı Dr. Hikmet'in üretmiş olduğu teorik ve siyasal çerçeve en gelişkin devrimci komünist yaklaşımı temsil ediyordu.

Dr. Hikmet "**MDD**"nin sınıfsal perspektif konusunu yanlış kavrayışının programatik ve siyasi yönelişi üzerindeki etkilerini somut olarak ortaya koymuştu:

"50 yıl önce Türkiye 'İstiklal' (bağımsızlık) kazandı. Yetti mi? 'Demokrasi' gerçek miydi? Üst sınıflar için evet... Demek 'gerçeklik' de sınıfına göre..."[562]

1970 sonbaharında yayınlanan kitaplar, Dr. Hikmet'in görüşlerine dönük ilginin artmasını sağlarken, "**MDD**" çizgisindeki gençlik içinde önemli etkiler yaratmıştı. Dr. Hikmet'in "**MDD**" ve Mihri Belli eleştirileri, "**MDD**" tezinin teorik ve siyasi geriliğini görünür kıldı. Bu dönem, devrimci gençlik hareketinden

561 Halk Savaşının Planları, sf. 80-81.
562 Devrim Zorlaması, sf. 99

bazı unsurlar Dr. Hikmet'in çevresinde toplanmaya başladılar. İşçi sınıfı, aydınlar ve genç subaylar arasındaki çalışmalar da devam ediyordu.

Ekim 1970'de, Dr. Hikmet'in Proletarya Partisi'ni oluşturmaya ve sosyalist hareket içinde süregelen dağınıklığa ve çok başlılığı sona erdirmeye dönük pratik önerilerini içeren "**Anarşi Yok Büyük Derleniş**" broşürü yayınlandı.

Tüm bu çalışma alanlarını besleyecek, siyasal süreç analizlerini, siyasal önermeleri sistematik olarak sunacak bir süreli yayın organına duyulan ihtiyacın saptanması üzerine Sosyalist gazetesini yeniden yayınlama kararı alındı. Mali imkanların oluşturulması ile birlikte, Sosyalist gazetesi 8 Aralık 1970 tarihinde yeniden yayınlanmaya başladı. Sosyalist gazetesinin yeniden yayınlanmasında yer almış Selaattin Okur'un verdiği bilgilerden, gazetenin gençlik içinde yaygın bir okur kitlesine sahip olduğunu öğreniyoruz :

"**Dağıtım ve satış raporları gayet iyi idi. Örneğin Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde her sayıdan 5000, Ankara Hukuk'da 2000 sosyalist satılıyordu. Bunlar çok önemli rakamlardı. İzmir'den de buna yakın rakamlar geliyordu.**"[563]

Sosyalist gazetesinin yeniden yayınlanmasından kısa bir süre sonra, 1971 Ocak ayında Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Münir Ramazan Aktolga ve Ertuğrul Kürkçü imzalı Aydınlık Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup başlıklı metin, Kurtuluş Yayınları'ndan broşür olarak yayınlandı. Bu metin, Aydınlık Sosyalist Dergi'de yaşanan yeni bir bölünmeyi haber veriyordu.

Mihri Belli'nin tezlerinin eleştirisini içeren bu metnin imzacıları, THKP-C'yi oluşturacak öncü grubun önemli isimleriydi. Mihri Belli'nin tezlerine yönelik sert eleştirilerin yer aldığı bu broşürde, Dr. Hikmet'in siyasal önermelerine doğrudan değinilmiyor, şu ifadeler yer alıyordu:

"**Gelelim CIA, MİT, TİP ve PDA oportünizmleri ile aynı makamlarda türkü söyleme demagojisine...**

Bu arkadaşlara göre bizim eleştirilerimiz sınırlı olmalıdır. Özellikle Mihri Belli arkadaşı içinde bulunduğumuz dönemde hedef almak yanlıştır. Çünkü, bugün, CIA da, MİT de, Bizim

563 Nasıl Geçti Anlamadım, sf.87.

Radyo da, PDA da, TİP de Mihri Belli arkadaşa saldırmaktadır. Bu ortamda, Mihri Belli arkadaşı eleştirmek onlarla aynı makamda türkü söylemek; emperyalizmin ve oportünizmin oyununa gelmektir. Bu iddia temelsiz bir iddia olduğu gibi, aynı zamanda korkunç bir demagojidir. Bir kere, bu arkadaşlara sormak isteriz; şu günlerde M. Belli'nin sağcı görüşlerini eleştiren bir dizi kitaplar çıkartan, "en eski sosyalizmin" temsilcisi Hikmet Kıvılcımlı arkadaş yetmişinden sonra pusulasını mı şaşırdı acaba, CIA'nın oyununa gelmekte?

İkinci olarak, neden Mihri Belli arkadaş, emperyalizmin ve oportünizmin oklarına bu kadar çok hedef olmaktadır? Neden bir başka arkadaş, mesela Mihri Belli arkadaştan çok daha güç şartlar altında, genellikle "eski tüfeklerin" pek ateş almadığı 1951-1960 dönemi de dahil olmak üzere, her dönemde yılmaz bir mücadele vermiş olan Türkiye'nin sınıfsal ilişki ve çelişkilerine ilişkin bizlere ışık tutacak, değerli teorik çalışmalar yapmış olan Hikmet Kıvılcımlı arkadaş Mihri Belli gibi sürekli ve yoğun olarak CIA'nın ve MİT'in broşürlerine, PDA ve TİP oportünizmlerinin saldırılarına hedef olmamaktadır? Bu arkadaşlar bunu hiç düşündüler mi? Acaba, CIA, MİT veya oportünizmin her türlüsü başka proleter devrimci arkadaşları daha az mı tehlikeli görüyorlar? Değil elbette."[564]

Bu bölünmeyle birlikte, THKP-C'yi oluşturacak kadrolar kendi yollarını çizmişti. THKO'yu oluşturacak kadrolar da, Deniz Gezmiş ve Hüseyin İnan önderliğinde kır gerillasını başlatmak için hazırlıklar yapıyorlardı. TİP içinde yaşanan siyasi tartışmalar sonucunda, TİP lideri Mehmet Ali Aybar ve ekibi TİP dışında kalmış, TİP, Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın ekibinin kontolü altına girmiş ve oldukça zayıflamıştı. Sosyalist gazetesinde, TİP kongresini değerlendiren Dr. Hikmet şunları yazmıştı:

TİP Kongresi:

"Yanılmış olmayı çok isterdik. TİP Kongresinde savaş vermeksizin çekilen yiğitler: 'Dev-Genç', Al 'Aydınlık Yazı Kurulu' ve 'Gençler' imiş. Bir küçük burjuva kapıkulu organından yazılıca öğreniyoruz. TİP Kongresi birinci gün 206, ikinci gün 243 üye ile toplanmış. Sosyalizmin 'Yeni Mehmedağa'sı Aybar:

564 Mahir Çayan Bütün Yazılar, sf. 152.

Kendi şarkısının söylenmediğini anlayınca gelmemiş bile. Ona bu 'çekimserliği' helâl ederiz. Adamın pozu çok, tezi yok. Niye zahmet etsin?

"Kongreye CHP'den tebrik'ler gelmiş : İ. İ. Paşanınki sessiz, Ecevit'inki 'biraz alkış'lı olmuş. AP'den bir Halis Muhlis şırşır tehdit göndemiiş. Kongre içinde, antitez MDD'cilik 'çekimser' olup, Roma Pleb'leri gibi kendi mübarek keşiş dağına çekilmiş. O zaman klâsik bir üçlem kalmış:

"1- Merkez (Batak);

"2- Doğucular;

"3- Sendikacılar.

"Bunlann güçleri, aldıkları oylara göre belli òluyor. Merkez-batakçıların eski üçlemi ABA'cılar (Aybar- Boran - Aren) idi. Bu kongrede BAS olmuş (Boran-Aren-Sargın). BAS'ların adayı Bn. B. Boran parti genel başkanlığını almış. Kazandığı oy 128... Aybarla birlik oldukları söylenen sendikacılara ancak 10 veya 15 oy yakıştırılıyor. Sendikalizm, ideolojikman silinmiş.

"Merkez dışında asıl ağırlığı olan muhalefet Doğu grubudur. 67 delegesi vardır. Bizim MDD'ci - Aydınlıkçı'lardan Ak- Aydınlık, bunca ağız kalabalığına rağmen 9 delegeden fazlasını sağlayamamış. Sağda sendikacılar gibi, solda Ak-Aydınlıkçılar da silinmişler. Hemen hemen sendikacılarla paralel ve eşit oy almışlar. Ne var ki, TİP Merkez'inin MDD'ci Aydınlıkçılara karşı yaptıkları perseküsyonlar gözönüne getirilirse, Ak-Aydınlığınki epey bir ilerlemedir: Ali kıran toz koparan sendikacılara yetişmiştir.

"Al-Aydınlık, kimilerine göre 75 delege sağlamış. En az 60 delegesi var. Bu üçte bire yaklaşık bir oy sağlar. TİP içinde doğru proleterya çalışması yapsaydı, daha onlarca adsız delegeyi aydınlatabilirdi. Hiç bir şey yapmasa 9 Ak-Aydınlık, 67 Doğu delegeleriyle yan yana: 236 oy sağlar, 128 oyla merkezcilerin kaptıkları parti başkanlığını ve Kongreyi ele geçirirdi. Bundan niye korktu? İşin içinde bir iş olmalı."

"Sendikacıların Gelişimi:

"Beğenilmeyen Sendikacılardan aşağı kalınmalı mıydı? MDD'ci aydınlıkçıların 7 de 1 i olan Sendikacılar, ileri gelen-

lerine göre, ilkin, 'Boran'ın Başkanlığına kesinlikle karşı' çıkıyorlar. Delege çoğunluğu ve belki de ortak karşıtları onları gerçekçi davranmaya götürüyor. 'Genel Merkezi hazırlama' işine katılıyorlar. 21 kişilik 'Genel Yönetim Kurulu'na kendilerinden: 'Sadece Kemal Türkler ve Sülker'in temsili yeterli değildir' diyorlar. Sonra Genel Başkan'la ne konuşuyorlarsa: 'çıkarmayacagız' sonucuna varıyorlar.

"Sendikacılarda, yeni bir doğrultu ve gelişme de göze çarpıyor: 'DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları) bünyesi içinde bir 'Politik Büro' kurulacak'mış. Bunu bir 'Trade-unionisme' hazırlığı saymak istemiyoruz. Nedenleri, pratikte: Sarı gangster Amerikan rüşvetli ve Finans-Kapital destekli kolos 'Türk-İş' ile kutuplaşmalarında toplanıyor. Teorik açıdan da olumlu karşılanması gereken iki eğilim beliriyor. Bunları, Kemal Türkler şöyle özetlemiş:"

"1- 'İşçilerin Bilinçlendirilmesi lâzım'. Ne yönde? Politika yönünde. Hangi Politika? Bu nokta henüz gölgelidir."

"- 'DİSK, işçiler gibi köylülerin örgütlenmesini de gerçekleştirmeye çalışacaktır.' deniyor. Burada yanılma payı azalıyor. İşçi Sınıfımızın kendi sınıf bencilliği içine hapsedilmemesi, halk yığınımızın en geniş yığını olan köylülüğümüzü mücadele arkadaşlığına kazanması yerinde bir amaçtır."

"Doğu Sosyalistlerinin Olumluluğu:

"Doğulular, şimdiye dek haklı haksız, 'derebeği' elemanlara kapılmış gösteriliyorlardı. Doğu'da derebeği kadar, belki onlardan çok aşiret başkanları bulunur. Onların kökleri İlkel Komuna biçimlerine dek uzanır. Bu İlkel Komuna şeflerini, ezberlenmiş 'derebeği' kalıbı içine hemen sokmak büyük saçmalık olur. Onları toprakbeği durumuna sokan baskı: Tanzimat maymunluğunun Batı'dan tercüme ettiği kapitalist kanunları yüzündendir.

"Onun için, TİP içinde aktif olan Doğulu arkadaşlara o basmakalıp 'derebeği' damgasını vuranlara evel ezel inanmış değiliz. Doğulu kardeşlerimiz, en acıklı biçimlerde madde ve mânaca çok çekmiş insanlarımızdır. Populizmin ütopyalarına kaymamak şartıyla, Doğu'daki ilkel sosyalizm kalıntılarının,

modern proleterya sosyalizmi açısından değerlendirilmemesi softalık olur.

"Son kongre olayları ve kişileri, Doğulu arkadaşların sendikacılardan çok daha olumlu ve hele sürekli bir oluşum ve gelişim içinde bulunduklarını gösteriyor. Onlar, başka oy dağınıklıkları önünde kaya bloku gibi birleşik kalmışlardır. Liderlerinden Kemal Burkay'ın açıklamaları, o gelişiminin bilinç düzeyine yükseldiğini gösteriyor. Yeni TİP Genel Başkanı ve yöneticileri için yapılan Doğulu karakteristiği ilginçtir.

"Doğu değerlendirmesine göre:

"I. BAŞKAN: "Behice Boran, toparlayıcı olmaktan çok itici oluyor."

"2. YÖNETİM: "Parti yönetiminde (Boran ekibi)nin MDD'cileri tasfiye kararı hatalıdır. TİP içindeki demokratik tartışma ortamını yok edeceği kuşkusu uyanıyor."

"Bu iki nedenle, Doğu grubu: 'Değerli bir genel yönetim kurulu kurulması tekliflerini pek ciddiye almadığı' için, merkez batağına dalmadığını saklamıyor. Doğru ise, Doğulular, Ekinci'ye, Kerametli Şıh Aybar'ın: 'Katılmayın, kongreden bir şey çıkmaz!' deyişine uymamışlardır...

"Bütün bu kısa işaretler, Doğulu arkadaşların sosyalizmi ne denli sorumlulukla omuzlarında taşıdıklarını kanıtlar. Bu insanlar bırakılır mı?[565]

Görüldüğü gibi, Dr. Hikmet değerlendirmesinde, TİP içindeki iki ögeyi özellikle vurgulamıştı. DİSK'li sendikacıların tutum ve önerileri daha doğru bir çizgiye doğru kaymanın işareti olarak saptanmış ve Doğulu sosyalistler yani TİP içindeki Kürt Sosyalistler'in özel konumu tarihsel ve toplumsal kaynaklarıyla birlikte ortaya konulmuştu.

Dr. Hikmet, Ocak 1971'de, Cerrahpaşa Hastanesi'nde prostat ameliyatı oldu. Hastanede bulunduğu dönemde, Mahir Çayan ve bir grup THKP-C'li onu ziyaret ettiler. Bu görüşmeden siyasi birliğe dair herhangi bir sonuç çıkmadı, çünkü THKP-C'liler kendi siyasi doğrultularını çizmiş ve siyasi çalışmalarını başlatmışlardı.

565 Devrimcilerde Başsız Develik, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Sosyalist Gazetesi, 15 Aralık 1970.

Dr. Hikmet bu dönemde yazdığı yazılarda, "**Anarşi Yok Büyük Derleniş**"te sunduğu temeller üstünde Proletarya Partisi'nin oluşturulması için bir araya gelinmesi zorunluluğunu ısrarla belirtiyor, devrimci gençlik gruplarını bu zemine çekmeye çalışıyordu. Bu çerçeve içinde, Sosyalist gazetesinde bir açık oturum duyurusu yapılmıştı. Duyuruda, 5 Mart 1971 Cuma günü saat 18'de Siyasal Bilgiler Fakültesi Konferans Salonunda, "**Büyük Derleniş ve Proletarya Partisi**" konulu bir açık oturum düzenleneceği ifade edilmişti.

Açık oturumun konuşmacıları: Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli ve Mahir Çayan idi. Ancak bu açık oturuma Mihri Belli ve Mahir Çayan katılmadı. Bu açık oturumun gerçekleşmemesi üzerine Dr. Hikmet, 5 Mart 1971 akşamı, Sosyalist gazetesi Ankara bürosunda bir sohbet toplantısı düzenledi. 6 Mart 1971 tarihinde ise, Ankara Hukuk Fakültesi Konferans Salonu'nda "**Durum Yargılaması**" başlıklı bir konferans verdi. Bu konferansın girişinde, sözlerine şöyle başlamıştı:

"**Bir açık oturum için gelmiştik. İki karşıt kutup bu oturumdan caymışlar. Kendilerince bir neden bulmuşlar herhalde. Onun dışında da, bazı şartlar, hepimizce bilinen şartlar, bu akşam için o geniş toplantıyı bir konferans biçimine çevirmek olanağını geciktirdi.**"[566]

Herhangi bir siyasi ortaklaşmanın mümkün olmadığı bu toplantı ile birlikte artık kesin olarak ortaya çıkmıştı. Her grup kendine çizdiği siyasal rota doğrutusunda ilerlemeye başlıyordu.

THKO'yu oluşturan kadrolar 1970 yılının yaz aylarında silahlı mücadele hazırlıklarına başlamıştı. Bir kısım THKO militanı kırsal alanlara çekilmiş, Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan silahlı propaganda eylemlerini başlatmak için Ankara'da kalmıştı. 1971 kışında ilk banka soygunlarını gerçekleştirdiler. Balgat'taki ABD tesislerinden 4 ABD'li askeri kaçırdılar, örgütün kuruluşunu ve eylemleri sahiplendiklerini bildiren ilk bildiriyi yayınladılar.

Dr. Hikmet, bu gelişmeleri Sosyalist gazetesindeki bir yazısında değerlendirmişti:

566 Durum Yargılaması ve 5 Mart Tartışmalı Toplantısı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 85, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2008, İstanbul.

"Yeni Aşamada Aynı Parola: Proletarya Partisi"

Son aylarda girişilen eylemler, dört Amerikalı olayı ile yeni bir aşamaya ulaşmıştır Finans-Kapital, gençliğe karşı kanlı ve zâlim saldırıları ile bu aşamayı hazırlamış, kışkırtmış ve hızlandırmış bulunuyor.

Varılan bu noktada meseleyi çok yanlı olarak ele almak gerekmektedir. Amerikalıların kaçırılma olayında yayınlanan "**Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu**" imzalı bildirinin sahipleri, söz konusu eylemlerden bazılarını kendilerinin düzenlediklerini belirterek, olayların sorumluluğunu üstlendiler.

Eğer bildiriyi yayınlayan örgütün liderleri gazetelerde isimleri zikredilen ve aranmakta olan kimseler ise, uzun yıllar eylem içinde tanıdığımız bu kişilerin sonuna kadar namuslu, yürekli ve inanmış kimseler olduklarını söylemeliyiz. Aranmakta olan gençler, önce TİP'te, daha sonra gençlık örgütlerinde fedakarca mücadele etmiş, kimisi millî kurtuluş hareketlerinde düşman mermisi altında aylarca dövüşmüş, kimisi Türkiye'de Finans-Kapital'in her, türlü baskı ve işkencesine göğüs germiş kişilerdir. Haklarında "**vur**" emriyle aranan gençler burada belirtmeye gerek görmediğimiz sayısız durumlarda, işkenceye tahammül, eylemde cesaret, mertlik v.b. bakımından çeşitlı sınavlardan başarı ile geçmişlerdir. Bu arkadaşların namuslu ve yiğit kişiler olduklarını hiç kimseyle tartışmayız.

Sosyal Devrim Problemi

Bilimcil sosyalizme göre: Sosyal devrim, modern tuplumda tümüyle bütün millet katlarını sarmış bir bunalımın ürünüdür. Ne bir zümrenin ne bir sosyal sınıfın, ne de hatta bir çok sosyal sınıfların teker teker veya birkaçı birleşerek yapabilecekleri işlem ve eylem değildir.

Ancak çağımızda, kapitalizmin genel bunalımlar aşamasını yaşıyoruz. Kimi yerde, kimi şartlar altında, o kan ve irinle şişmiş emperyalist kan çıbanının incelen pis zorbalık kabuğuna en ufak bir iğnenin batırılması, çıbanın patlamasını ve akmak için basıncı, ateşi yükselten İrinin boşalmasını sağlayabilir. Daha doğrusu yer yer sağlayıp duruyor.

Gençliğimizin coşkun eylemcileri, besbelli, ne denli azlık ulurlarsa olsurlar, kokuşmuş Finans-Kapital tahakkümü çıbanına batıp onu delmek, insanlarımızı vurgundan, ezgiden kurtarmak için çelik bir iğne olmak girişimindedirler. Dünyanın çeşitli geri ve hatta ileri ülkelerinde bu gibi girişimler için her gün yeni yeni örnekler, uygulamalar patlak veriyor.

Silahlı Propaganda

Özellikle Latin Amerika'da geliştirilen silâhlı propaganda metodu, işçi sınıfı içinde kök salmış bir Marksist-Leninist parti olmaksızın, bir grup devrimcinin silâhlı mücadeleye geçmesi şeklinde ortaya çıktı. Silâhlı propaganda çoğu kez şehir veya kır gerillası halinde somutlaştı.

"**Gerilla savaşı**", "**çete harbi**", "**partizan hareketi**" vb. adlarını alır. Şüphesiz, her ülkenin kendi sınıf yapısına ve devrim koşullarına göre değişir. Ülkedeki Marksist-Leninist parti gerilla mücadelesine karar verebilir. Mao'nun kır gerillası ya da İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız Komünist Partisi tarafından önerilen ve patriotlar aracılığı ile yürütülen "**maquis**" adlı çete savaşı eylemleri buna örnektir.

Kır Gerilla Fokosu: Bir gerilla fokosunun (ocağının) belirli bir bölgede feodallere, hükûmet kuvvetlerine karşı silâhlı mücadeleye girişmesidir. Foko şeklinde başlayan gerilla mücadelesinin zamanla bir halk savaşına dönüşeceği, o fokonun ise bu süre içinde oluşacak halk ordusunun çekirdeği olduğu yer yer taktikleştirildi hatta teorileştirildi.

Regis Debray tarafından ortaya atılan bu tezin pratikteki geçersizliği kimi uygulamalardan sonra bizzat Debray tarafından teslim edildi.

Şehir Gerillası: Geçmişte örnekleri görülen ve çoğunlukla kentlerde çalışan yeraltı direnme örgütlerinin çalışma biçimlerinin günümüzde aldığı yeni biçimdir. Özellikle Lâtin Amerika'da, foko tarzında yürütülen kır gerillası başarıya ulaşmayınca, gerillalar çalışmalarını kırlardan şehirlere kaydırmışlardır. Ve bu yoldan geçerek, silâhlı propagandayı yürüterek, halk savaşına ulaşmak amacını gütmektedirler.

Biliyoruz ki, Lenin'in devrimci teoriye en büyük katkılarından biri parti konusudur. Bu nedenle, Leninist bir biçimde örgütlenmemiş, işçi sınıfının içine derin kökler salarak, gerçekten de işçi sınıfının yüksek çıkarlarını demokratik merkeziyetçi bir işleyişle temsil eden bir önder örgüt olmadan girişilecek her mücadele, işçi sınıfından uzak ve ayrı kalabilir. Kitle içinde propaganda çalışmasının silâhlı yolla yapılıp yapılmayacağına, yapılacaksa bunun zamanına ait kararı da ancak böyle bir parti koordine edebilir.

Babil artığı tefeci-bezirgan zümreden küçük burjuvaziye sızan sayısız hastalıklar sol kamp içinde yıllardır kendini göstermektedir.

"Solda kışkırtılan keşmekeş, birçok yiğit genci bu yola sürüklemiştir. Bu arkadaşlar, başka ülkelerde izlenen yolları uygulamak yoluna gitmişlerdir. Bugüne dek birçok revizyonist ve karyerist sosyalizm bezirgânı tarafından aldatılan gençlerden bir kısmı çıkar yol olarak silâhlı propagandayı seçmişlerdir. Bu nedenle, girişilen bu tutumun sosyal nedeni Finans-Kapital ve Hacıağa zorbalığı ise, politik nedeni ve suçluları sözkonusu karyerist-oportünist, kaşarlanmış kliklerdir. Ayrıca 'hemen silâhlı mücadele' çığlıkları atan veya bu eylemlere şak şak tutan ne idüğü belirsiz salon sosyalistleri de gençlerin devrimci heyecanını sömürmektedirler."

" bulunduğumuz kargaşada böyle durumlar olacaktır. Ayrıca CIA da şu ya da bu şekilde bu veya benzeri durumları teşvik edecektir."

"İşçi sınıfının devrimcilerine düşen görev nedir? TİP yönetici oportünizmine, şu ya da bu revizyonist-karyerist kliğe bakarak, küçük burjuva dalkavukluğundan midesi bulunan gençliği her şeyden önce anlamaktır. Ondan sonra serinkanlıca Marksist-Leninist yolu gerçekleştirmek görevimizdir. Marksist-Leninist yol işçi sınıfı içinde yeşerip, büyüyecek, güçlenecek sapmasız alternatiftir. İşçi sınıfı sosyalizmi, bütün halk yığınlarının modern önderi olan işçi sınıfına dayanabildiği ölçüde tutarlı ve güçlü olur.

"Proletarya devrimcileri, sağlı sollu sapmalara karşı, gerçek alternatifı, yani Marksist-Leninist yolu yaratabildiği ölçüde başarı kazanır."

"Bu başarının birinci şartı ise, çelik disiplinli PROLETARYA PARTİSİ'ni yeni aşamada reorganize etmek yani geçmişin kazançlarını geliştirerek yeniden örgütlenmektir."[567]

Dr. Hikmet'in, THKO'nun eylemleri ve devrimci gençlik hareketinden grupların girdiği yeni yola ilişkin yaklaşımı bu yazıda net bir biçimde ortaya konmuştu. THKO'nun eylemlere başlamasından bir süre sonra THKP-C'de silahlı eylemlere başlayacaktı. O dönem THKP-C örgütlenmesi içinde yer alan ve 12 Mart sonrası Devrimci Yol hareketinin önderliğini yapan Oğuzhan Müftüoğlu o süreçte yaşananlara dair şu düşünceleri ifade etmiştir:

"Bizim o zamanki genel ruh halimiz açısından değerlendirildiğinde, ülkede gelişen siyasal ortamla birlikte Denizlerin eylemlerinin de THKP-C'nin aslında önceden öngörülmemiş olan silahlı eylemlere başlamasında önemli bir etken olduğu tabii ki doğrudur. Biz Dev-Genç'in yönetimine geldikten sonraki günlerde Türkiye hızla bir darbe sürecine doğru ilerliyordu. Aslında bizim tavrımız, bu darbe sürecini kışkırtacak eylemlerden kaçınmaktı...

THKP-C aslında biraz daha uzun vadeli olması tasarlanan sabırlı bir çalışma niyetindeydi. Bunun yerine kısa vadeli ve sonuç alıcı işler gündeme geldi. Mahir o dönemde THKP-C'nin silahlı eylemlere başlamasıyla ilgili olarak, "Gemi azıya almış bir atı dizginleyebilmenin ancak önüne geçmekle mümkün olduğu" şeklinde bir ifade kullanmıştı. Hatırladığım kadarıyla yazılı metinlere de geçti; Mahir, "Silahlı mücadele önce solu toparlayacak" diyordu."[568]

Silahlı mücadele yoluyla solu toparlamak yönünde harekete geçen THKP-C, henüz yolun başında, 12 Mart sonrasında kendisi bölündü. 12 Mart Faşizmi'nin devrimci gençlik önderlerine yönelik imha operasyonları sonucunda, soldaki çok başlılık ve dağınıklık ebedileşti ve 12 Mart'a giderken sayısı beş olan

567 Sosyalist Gazetesi, 9 Mart 1971.

568 Bitmeyen Yolculuk (Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı), Söyleşi: Adnan Bostancıoğlu, sf. 72, Ayrıntı Yayınları, Şubat 2011, İstanbul.

sosyalist gruplar, 1970'lerin ikinci yarısına gelindiğinde yetmişe yaklaşıyordu.

Dr. Hikmet'in gelişen silahlı eylemlere ilişkin değerlendirmesinin yayınlandığı gün, ülkenin ve devrimci hareketin yakın geleceğinde önemli etkilere sahip olacak bir gelişme yaşanmıştı. 9 Mart 1971 günü, YÖN Hareketi çevresinde bulunan bazı aydınlar ve emekli ordu mensupları ile birleşerek bir askeri müdahale gerçekleştirmek isteyen genç subay hareketi ordu üst yönetimi tarafından engellendi.

12 Mart faşizminin gelişi, içine girilen ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımlar dizisinin ürünüydü; ancak başarısız 9 Mart girişiminin hızlandırıcı bir etkisi olmuştu.12 Mart sonrası, Dr. Hikmet hakkında, sosyalist hareket içinde sık ileri sürülen iddialardan birisi onun "**cuntacı**" ve "**orducu**" olmasıydı. 12 Mart sonrası yaratılan spekülatif ortamda, onun Sosyalist gazetesinde 12 Mart Muhtırası üzerine yazdığı "**Ordu Kılıcını Attı**" yazısı ve devrimci genç subay ve askeri okul öğrencileri ile kurduğu siyasi bağlantılar, bu iddiaların kanıtları olarak sunulmuştu.

Dr. Hikmet'in 60'lı yıllardaki siyasi faaliyetlerini geniş bir biçimde ortaya koymaya çalıştık. Ortaya koyduğumuz bütünlükten "**cuntacılık**" ya da "**orduculuk**"un çıkması mümkün değil. Yukarıda sözünü ettiğimiz 9 Mart girişimiyle olan bağlantısı hakkında ise ilişkiyi yürüten Selaattin Okur şu bilgiyi veriyor:

"**Askerlerin bir takım hazırlıklar içinde oldukları belliydi ve güç toplamaya çalışıyorlardı. Sarp, Ankara'da yapılacak bir toplantıya çağrılmıştı. Konuyu Dr'a açtık; Dr "bu çalışmaların bizim dışımızda planlandığını ve yürütüldüğünü", ama "etkileme şansımız varsa etkilemeye çalışalım" diyerek toplantıya katılmamızı ve "Vatan Partisi programını önermemizi" söyledi. Çankaya'da yapılan toplantıya Sarp'la birlikte katıldık, bu işe soyunanlara; "bir programları olup olmadığını" sorduk, ne yazık ki hiçbir cevap alamadık. Onlara, "27 Mayıs'ı yapanların bir programı olmadığını, onun için iktidara geldiklerinde ne yapacaklarını bilemediklerini" hatırlattık ve Vatan Partisi Programı'nı ortaya koyduk. Katılanlar bu hareketimize ve önerimize çok şaşırdılar, hiç düşünmemişlerdi. Onlar daha çok hareketi planlama, örgütleme üzerine kafa yoruyorlardı...**

Sarp'la birlikte, Dikmen'de yapılan benzer bir toplantıya da katıldık. Aynı şekilde programı gündeme getirdik, kimseden bir çıt çıkmadı, üzerinde durmadılar."[569]

Sarp Kuray'da kitabında, 9 Mart askeri müdahale girişimi ile olan ilişkilerini, "**9 Mart İttifakı**" olarak karakterize ediyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 12 Mart Faşizminin geliş zamanını, büyük ölçüde 9 Mart girişimini engelleme hamlesi belirlemişti. Ordunun genç subay kadrosu içinde ilişkilere sahip olan THKP-C'liler aktif bir biçimde 9 Mart girişiminin içinde yer alıyordu. Ertuğrul Kürkçü, Yeni Gündem dergisinde, 9 Mart gecesine ilişkin şunları anlatmıştı:

"**o gece, Yusuf Küpeli, ben ve başka bazı Dev-Genç yöneticilerini bir evde bir araya getirdi. Gelişecek duruma göre, gericilerle mücadeleye girişeceğimizi ve hazır bekleyeceğimizi bildirdi. Bizde bekledik.**"[570]

Kürkçü ve arkadaşları, 9 Mart 1971 gecesi acaba hangi gericilerle mücadeleye girişmek için bekliyorlardı? O dönem THKP-C içinde yer alan Oğuzhan Müftüoğlu da o geceye ilişkin şunları ifade ediyor:

"**Zaten 9 Mart'tan bir gün önce, o gece darbe yapılacağı haberi ortalıkta dolaşıyordu. Bizim olayla bir ilişkimiz olmamasına rağmen bazı önlemler alınmaya çalışılıyordu.**

Ne tür önlemler?

Bazı laflar dönüyordu bizimkiler arasında, şurayı basarız, burayı basarız gibisinden. Bana Emek Mahallesi'nde bir eve gidip orada beklemem söylendi. O gece Zafer Kutlu, onun nişanlısı ve ben bize adresi ve anahtarı verilen, içeride bizden başka kimsenin olmadığı bir eve gidip orada bekledik. Bir durum olursa, bizimkilerin gelip bizi alacakları söylenmişti."[571]

Oğuzhan Müftüoplu'na göre, "**ilişkileri olmayan olay**" nedeniyle "**önlem almak**" için, "**şurayı, burayı basmaktan**" söz eden THKP-C'liler vardı. Ama 256 sanıklı THKP-C davası sanıklarından Binbaşı İbrahim Keskin 9 Mart gecesi basılacak yer-

569 Nasıl geçti Anlamadım!, sf. 91.
570 Yeni Gündem, 8-14 Mart 1987
571 Bitmeyen Yolculuk (Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı), sf. 67-68.

ler ve bu iş için bir araya geldiği THKP-C'liler hakkında bilgiler veriyor:

"Benim Emniyet Genel Müdürlüğünü ele geçirmem için silahlı güce ihtiyacım vardı. Polislerin nasıl davranacağını bilmiyorduk. Polis şefleri, Adalet Partisi iktidarına yakın kişilerdi.

THKP-C'ye haber verdim. Çok iyi hatırlıyorum, yağmurlu bir gündü. Hava Kuvvetleri Karargahının önüne gelerek beni beklediler, gelenler arasında Orhan Savaşçı, Mustafa Şahin, Mazhar Ataç'ın adlarını hatırlıyorum. O ekip arasında sivil yoktu. THKP-C üyesi Orhan Savaşçı ve diğer genç subaylar, o gece bana yardımcı olacaklardı."[572]

THKP-C yöneticisi yüzbaşı Orhan Savaşçı'da 1987 yılında Yeni Gündem'de o geceyi anlatmıştır, Savaşçı şunları söylemişti:

"Darbe gecesinin koşullarında ideolojimiz doğrultusunda amaçlarımıza uygun olarak yararlanmak için bir grup arkadaşımızın, o gece görev yüklenmesini uygun bulduk."[573]

Savaşçı'nın sözleriyle tablo tamamlanıyor. 9 Mart askeri müdahale girişimi engellendi ve 12 Mart Faşizmi, başarılı 9 Mart hamlesinin ardından hızla kendi programını uygulamaya başladı. Oğuzhan Müftüoğlu, konuya ilişkin düşüncelerini açıklarken doğru bir noktayı saptıyor:

"Başka rivayetler de var. Aslında bu darbe girişiminin içindeymiş gibi görünüp ikili oynadıkları, ordu içerisindeki genç solcu subayların tasfiyesi için bir provokasyon tezgahlandığı iddiası da var. MİT zaten hadiseyi başından beri izliyor. Mahir Kaynak, darbe planının içerisinde ve her şeyi MİT'e rapor ediyor. Ordu içerisinde yaygınlaşan devrimci düşünceleri tasfiye maksadıyla tasarlanmış bir operasyon olarak düşünmek de mümkün."[574]

Türkiye'de ordu ve ordu-siyaset ilişkileri üzerine kapsamlı araştırmaları olan Prof. Semih Vaner, bir çalışmasında 9 Mart ve 12 Mart konusunda şu görüşleri ileri sürüyor:

572 İsyan ve Tevekkül, sf. 421.
573 Yeni Gündem, 8-14 Mart 1987.
574 Bitmeyen Yolculuk (Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı), sf. 68.

"Yüksek komuta kademesi, ordunun bütünlüğüne yönelik tehditlere ve bazı subayların terörist gruplarla işbirliği yapmasına –özellikle de bu tehditlerin "Sol" imzalı olup ayrıca çok duyarlı iki konuyu da içermesi nedeniyle- seyirci kalamazdı. Bu konulardan biri Kürt Sorunu, ötekiyse ulusal askeri aygıtın Batı blokuyla organik bütünleşmesiydi...

ABD, Filistin hareketi ile ilişkileri bilinen aşırı Sol'un Türkiye'nin NATO ve CENTO üyeliğine karşı tavrını tehlikeli buluyordu. Bunun yanı sıra, 15-16 Haziran 1970'de İstanbul ve Kocaeli'de yapılan gösteriler işçi hareketinin güçlendiğine işaret ediyor, bu da işverenleri hayli tedirgin ediyordu."[575]

"'Ordu içinde yaygınlaşan devrimci düşünce' ve örgütlenmeleri tasfiye etmek amacıyla tezgahlanan provokasyonlar sonucunda 12 Mart'ın zemini hazırlandı. Emperyalizm ve Finans-kapital yönetememe krizine geçici bir çözüm, devlet aygıtında güçlü bir temizlik ve gelişen toplumsal, siyasal dinamikleri bastırma hedeflerine ulaşmak için 12 Mart faşizmini uygulamaya soktu. Ordu üst yönetimi, dönemin Demirel hükümetine bir muhtıra verdi."

"Muhtıra verildikten sonra, Demirel Başbakanlıktan istifa etti. Nihat Erim yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Nihat Erim henüz hükümeti kurmadan, 'reformları beyin takımı ile yapacağız.' açıklamasını yapmıştı. Dönemin tanınmış aydınlarından 'bir beyin takımı' oluşturuldu ve bunlar yeni hükümette bakan olarak yer aldılar. 'Beyin takımı'ndan Atila Karaosmanoğlu, uzun yıllardır Amerika'da Dünya Bankası'nda çalışmaktaydı ve ABD'den Ankara'ya Başbakan Yardımcısı olarak döndü. Yeni hükümetin en parlak söylemi 'reform' idi. 12 Mart ile hazırlanan faşizme, 'beyin takımı'ndan oluşan teknokratlar ve 'reform' söylemleriyle meşruiyet kazandırılmaya çalışılıyordu.

"Nihat Erim, 12 Mart Faşizmi baskı ve terörünü had safhaya çıkardıktan sonra, 1 Ağustos 1971'de, 12 Mart'ın gelişi ve 9 Mart olayı üstüne bir İsrail gazetesine şu açıklamayı yapmıştı:"

575 Ordu, Semih Vaner, sf. 277, Geçiş Sürecinde Türkiye.

"Ordu 12 Mart muhtırasını vermek zorunda kalmıştır. Eğer bunu yapmamış olsaydı belki de kanlı bir hükümet darbesiyle karşılaşacaktık."[576]

12 Mart Muhtırası verildiğinde Dr. Hikmet, İPSD faaliyetleri çerçevesinde düzenlenen bir konferans nedeniyle İzmir'deydi. "**Ordu Kılıcını Attı**" yazısı da İzmir mahreçliydi. Nisan ayı başlarında bazı genç subaylar tutuklandı. Dr. Hikmet, yaşanan gelişmelerin faşist bir baskı ve devlet terörü dönemine doğru ilerlediğini saptamıştı .

10 Nisan 1971 günü gazetelere şu haberler yansımıştı:

"'Kara Kuvvetleri siyasi mahkemesi, "siyasi olaylara karıştıkları' iddiasıyla 16 askeri Tıp öğrencisi hakkında soruşturma açmıştır. Soruşturmanın büyük bir gizlilik içinde yürütüldüğü bildirilmektedir...

"Ordu içinde MİT tarafından yapılan araştırma sonunda devrimci öğrencilerle birlikte çeşitli eylemlere katılmış 800 kadar ordu mensubu tesbit edilmiş bulunmaktadır. Adı olaylara karışan bu subay, astsubay ve askeri öğrencilerle ilgili araştırmalar, Birinci Ordu Kurmay Başkanlığı tarafından yönetilmektedir..."

"MİT'ten ayrı olarak Silahlı Kuvvetler içinde kurulan yeni bir örgüt de direkt olarak Ordu Kurmay Başkanlığına bağlanmıştır. Yeni örgüt, askeri öğrenci ve subayların hareketlerini sürekli izlemektedir."[577]

Dönemin gazetelerine bu biçimde yansıyan haberler, yüksek olasılıkla Dr. Hikmet'i tedbirler almaya başlama yönünde harekete geçirmişti.

O dönem, siyasi ve sendikal çalışmalarını Ankara'da sürdüren Suat Şükrü Kundakçı, Nisan ayında Dr. Hikmet'le İstanbul'da bir görüşme yapmıştı, görüşmeyi şöyle anlatıyor :

"**Nisan günleriydi, ben yeniden İstanbul'a gittim. Doktor ile buluştuk Taksim'de. Oradan otobüs ile Kurtuluş civarına geldik, bir kahveye girdik. Doktor Türkiye'de askeri cunta ile birlikte olası durumları anlattı. "Bizler ne yapmalıyız**" üzerinde

576 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1971-1974), sf. 176.
577 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1971-1974), sf. 123.

durdu. "**Ortalıkta fazla dolaşmamak lazım**" dedi. Bir nevi "**gizliye çekilmekten**" bahsetti Doktor…

Bana "**İstanbul'da kiminle, yakın uzak ilişki kurulur**" bunları sordu. "**Güvenilecek insanlar kimlerdir**" dedi."[578]

Fuat ve Latife Fegan, 1967 sonrası yürütülen faaliyetlerde, Dr. Hikmet'le çok yakın mesai yapmışlardı. Dr. Hikmet, "**gizliye çekilme**" yönünde harekete geçerken, arşivini de, korumaları için Latife ve Fuat Fegan'a teslim etmişti. Latife Fegan o günleri şöyle anlatıyor:

"Biz (Fuat Fegan ve ben) 1965 sonlarında Kıvılcımlı ile tanıştıktan sonra onun yakın çalışma arkadaşları idik. Fuat Fegan ile Doktor hergün birlikte çalışıyorlar, Fuat'ın hergün Kıvılcımlı'nın yazıhanesine gidip gelmesi çok zaman alıyor. Güçlerimizi birleştirelim fikri doğdu.

Ve böylece Caddebostan'da, Kıvılcımlı'nın Göztepe'deki evinden yürüyerek gidip gelebileceği bir yerde bir daire tuttuk birlikte. Daire'nin bir odası Doktor'un muayenesi/yazıhanesi. Geri kalan kısmı bizim meskenimiz.

Kıvılcımlı'yla aynı daireyi paylaştığımız süre Ekim 1970 ile Mart 1971'e kadar olan süredir. Bu süre hiç de uzun olmamasına rağmen, herhalde dönemin çok yoğun olması nedeniyle bana her zaman çok uzun gelmiştir.

12 Mart'tan kısa bir süre sonra, fakat Sıkıyönetimden de bir iki hafta önce, Fuat'la bir gece eve geldiğimizde, evde, içi Doktor'un el yazmaları ve yazarken kullandığı notlar ve kitaplarla dolu iki çuval bulduk.

Önce bir anlam veremedik çuvalların neden bizim eve geldiğine. Doktor'a telefon ettik, Emine Hanım evde olmadığını söyledi. Endişelenmiştik.

Ertesi günü, Kıvılcımlı'nın el yazmalarını o iki çuvala doldurup evini terkettiğini öğrendik. İlk görüşmede "çuvalları ne yapacağımızı" sormuş, o da "koruyacaksınız" cevabını vermişti."[579]

578 Bir Ömür Bir Sohbet, sf. 167.

579 Kıvılcımlı'nın Yurtdışı Arşivinin Hikayesi, Latife Fegan Anlatıyor http://www.bianet.org/biamag/kultur/144345-kivilcimli'nin yurtdisi arsivinin hikayesi

26 Nisan 1971 günü, 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Dr. Hikmet, 10/5/1971 tarihli günlüğünde, Sıkıyönetimin ilanından önce, "**parababalarının azgın kovalayışın**"dan kaçmaya başladığını yazmıştı:

"**Ardarda sürek avında kıstırılmış hayvan kaçışım 12 Nisan'dan beri sürüyor. Hemen hemen bir dolu ayın gecesi gündüzü, kanserin işkencesine Parababalarının azgın kovalayışı katılarak kaçmakla geçti.**"[580]

Dr. Hikmet, bu satırları yazdığı sırada, çocukluğunda çıkmış olduğu o uzun yolculuklardan çok daha uzun sürecek yeni bir yolculuğa çıkma hazırlığı yapıyordu. Alanya'da gizlenmekte olduğu evde, 25/5/1971 tarihli günlüğünün girişine "**Belki yerli son notum olacak...**" ibaresini düşmüştü.

Şam'da yazdığı, 13/6/1971 tarihli günlüğünde, "**Mayıs'ın 25'inden beri, Antika Finikeliler'in denizlerinde 'Barışçıl Korsanlık'a çıktık**" demişti.

Dr. Hikmet'in son uzun yolculuğunda hep yanında olan ve yolculuğun tümünü içeren bir rapor hazırlayan Ahmet Camuşçu, 25/5/1971 gecesi Alanya'dan Akdeniz'e açılışlarını ayrıntılı bir biçimde anlatıyor.[581] "**Gizliye çekiliş**"ten Antika Finikeliler'in denizlerine açılışına uzanan zaman kesiti, son yıllarda kendisinin merkezinde olduğu devrimci faaliyetlerde yan yana gelmiş devrimcilerin kolektif çabasıyla kazasız atlatılmıştı.

O zaman kesiti içinde, gizlendiği mekanları bulan, güvenliğini sağlamaya çalışan ve sahip oldukları tüm olanakları hesapsızca ortaya koyan genç devrimcilerin varlığı, bu zorlu günlerde Dr. Hikmet için çok önemli bir motivasyon kaynağıydı. 25/4/1971 tarihli günlüğünde, gizlendiği eve gelip kendisi için alış veriş yapan, dışarısıyla irtibatlarını kuran genç devrimciyi sevgiyle anlatan Dr. Hikmet, şöyle diyordu:

"**Babasına bu denli candan ilgi gösterir mi, bilmiyorum. Benim de bir inanç adamı oluşum son demlerimde. Belki olsalardı, öz çocuklarımdan bin kez daha içtenlikle yardımıma koşan çocuklarım sayısız. Kendi oğlum olsalar, mutlak ileri geri bir sürü çıkar kaygısı ile yan bakarlardı. Bunlar benim düşün-**

580 Günlük Anılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 38.
581 Ahmet Çamuşçu'nun Not Defteri, sf. 1.

ce oğullarım, düşünce kızlarım. Hiçbir karşılık beklemeksizin her şeyime koşuyorlar. Demek hayatımı bütün ömür boyu hiçe saymam boşa gitmemiş. Belirli bir kadından doğmamış sayısı her gün artan erkekli kızlı çocuklarım, bana kanseri bile unutturuyor."[582]

Devrimci kardeşlik ve dayanışmayı tüm yaşamanın merkezine koymuş, yaşamını bütünüyle sosyalist değerler çerçevesinde şekillendirmiş olan bir devrimci için bu durumdan daha büyük bir motivasyon kaynağı olabilir miydi?

Latife Fegan, Dr. Hikmet'in neden bu yolculuğa çıkmaya karar verdiğini ve yolculuk için nasıl bir planlama yapıldığını şöyle anlatıyor:

"12 Mart muhtırasından sonra ve yanlış hatırlamıyorsam Sıkıyönetimin ilan edildiği günden birgün önce, gene bizim evde radyodan günün gelişmelerini izliyorduk. Doktor sıkıntılıydı. Birlikte radyoyu dinledik sessizce.

"Hemen orada, Kıvılcımlı yurt dışına çıkma kararını açıkladı. Hem sağlık sorunu için, hem de "yukarıda, şu TKP meselesini konuşmak için".

"Plan şuydu: Fuat hemen Kıbrıs'a gidecek ve AKEL (Kıbrıs Komünist Partisi) aracılığıyla Kıvılcımlı'nın Sovyetler Birliğine daveti sağlanacaktı. Bu tabii bir pasaport temini anlamına da geliyordu."

"Fuat yıllarca Kıbrıs'a uğramamış, Denktaş ve adamları onu Türkiye'deki solcu Kıbrıslı gençlerin lideri olarak görüyor ve arıyor. Ayrıca Fuat, daha önce sınırdışı edilmiş olduğu için Türkiyede bulunuşu da illegal. Yani yurtdışına çıkabilmesi zor ve sakıncalı."

"Buna rağmen derhal Ankara'da okuyan kardeşi Ali Fegan'a telefon edildi. Onun arkadaşlarından birinin hatırı sayılır babasının yardımıyla Fuat'ın çıkışı sağlandı. Galiba polis iznini ihmal ettiği yalanı söylenmişti o yardım eden babaya."

"Hemen o gece yola çıkmıştı Fuat. Kıbrıs'ta AKEL'e başvurup resmen Kıvılcımlı için pasaport ve Sovyetler'e davet isteğinde bulunuyor. Ama tabii, Kıvılcımlı'nın trajik sonunun ne-

582 Günlük Anılar, sf. 18.

denlerine bağlı olarak AKEL ne o pasaportu veriyor, ne de Sovyetler Birliğine davet ediliyor."[583]

Plan yapılmış ve uygulamak için hemen harekete geçilmişti. Fuat Fegan önceden Kıbrıs'a gitmiş; Dr. Hikmet ve yolculuğa onunla birlikte çıkan Orhan Aksungur ve Ahmet Camuşcuoğlu, Alanya'da Rıfat Kole adlı bir balıkçıdan satın alınan motorla Kıbrıs'a doğru Akdeniz sularına açılmışlardı. Orhan Aksungur ve Ahmet Camuşcuoğlu, Sosyalist gazetesi ikinci kez yayınlanmaya başladığında, gazete çalışmasında sorumluluk alan, Dr. Hikmet'le siyasi ilişkilerini bu süreçte geliştiren kadrolardı.

Ahmet Camuşçuoğlu raporunda, 26/5/1971 akşam üstü 18:00 sularında karaya yaklaştıklarını, akşam botun kayalara vurduğunu anlatıyor. Botun kayaların üstüne çıkmasının ardından, geceyi geçirmek için kıyıya çıkıp, kuytu bir yerde uyumaya çalışırlar. Sabah botu yüzdürmek için uğraş verirler, ancak başarılı olamazlar. Bu sırada, onları gören bir Rum işçi yanlarına gelir, onlara yardım eder, ancak botu yüzdüremezler…

Dr. Hikmet ve Orhan Aksungur'un, Fuat Fegan'ı bulmak için Lefkoşe'ye gitmesi, Camuşçuoğlu'nun botun yanında kalmasına karar verirler; hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkmak üzereyken, silahlı polisler yanlarına gelir, onları bir polis jipiyle Bafa karakoluna götürür. Bafa karakolundaki sorgunun ardında, Lefkoşe'ye götürülürler.

Lefkoşe'de bir kez daha sorgulanırlar. Dr. Hikmet burada Fuat Fegan'ı telefonla arar, ancak Fegan'ın Kıbrıs'ta olmadığı yanıtını alır. Lefkoşe'deki sorgunun ardından, Dr. Hikmet'i bir kliniğe götürürler, Aksungur ve Camuşcuoğlu ise gözaltında tutulur. Ertesi gün öğle saatlerinde emniyette tekrar bir araya gelirler. Burada, Dr. Hikmet'in "**Günlük Anılar**"da detaylı bir biçimde anlattığı resmi işlemler yapılır, ısrarla reddetmelerine rağmen fotoğrafları çekilir. Bu fotoğraflar kısa süre sonra, Türkiye'de burjuva basın tarafından sansasyonel biçimde kullanılacaktır.

Serbest bırakılacakları ve eğer isterse Dr. Hikmet'in orada kalabileceği, tedavisinin gerçekleştirilebileceği söylenir. Bu teklifi kabul etmezler. Bunun üzerine, polisler onları gece bo-

583 Kıvılcımlı'nın Yurtdışı Arşivinin Hikayesi

tun yanına getirip serbest bırakır. Polislere, Suriye'ye gideceklerini söylerler. Gece karanlığında tekrar denize açılırlar.

Dr. Hikmet, "**Günlük Anılar**"da, not defterine şunları kaydetmiş olduğunu söylüyor:

"**Pazar, 30. Sabaha karşı Lübnan dağları.**

"**10'larda Beyrut yerine, Sayda önü: Sıkı sorular... Kapı dışarı.**

"**Fırtına'ya ve kuzeye müthiş dalgalar ortasında açıldık.**

"**Beyrut karhası [yarası] bitmedi, tükenmedi, sızmışım...**"

Lübnan'ın Sayda kenti sahilinde bir balıkçı iskelesine çıkarlar. Bu kez Lübnan polisinin sorgusu başlar. Beyrut'tan gelen bir yetkili sıkı sorularla onları sıkıştırmaya çalışır. Lübnan'ı derhal terk etmeleri istenir. Lübnan polisi, akşam kopan fırtınaya rağmen hemen denize açılmaları yönünde baskı yapar. Bir Lübnan hücumbotuna bağlanmış olan botlarına bindirilirler. Lübnan hücumbotu, onları açık denize kadar götürür, bir süre sonra hücumbot ayrılır. Gece, fırtınanın ortasında, açık denizdedirler.

Camuşçuoğlu raporunda o gece için, "**sabaha kadar dalgalarla boğuştuk. Sabah rüzgar dindi.**" diyor.

Sabah denizin sakinleşmesiyle birlikte, yönlerini Suriye'ye çevirirler. Öğleden sonra fırtına yeniden başlarken, Suriye kıyı şeridinde bulunan bir köye balıkçılar yardımıyla çıkarlar. Köyün karakolundaki sorgunun ardından Lazkiye'ye götürülürler. 31/5/1971 gecesini Lazkiye'de bir otelde geçirirler. Sabah, bir jiple bu kez Şam'a doğru yola çıkarlar.

Şam'da yapılan işlemlerin ardından, geceyi bir askeri kurumun koğuşunda geçirirler. İkinci gün, Suriye'li görevliler onları bir otele yerleştirir. Üçüncü gün görevliler tarafından başka bir otele yerleştirilirler. 7/6/1971 günü, Aksungur ve Camuşçuoğlu Sovyet Büyükelçiliğine gider. Azerbaycan'lı olan elçilik müsteşarıyla görüşür, Dr. Hikmet'in ağırlaşan hastalığını anlatır ve tedavi olanakları için Moskova'ya gitmek istediklerini söylerler.

8/6/1971 sabahı, Sovyet elçiliğinden gelen görevliler onları otelden alıp elçiliğe götürür. Camuşçuoğlu elçilikdeki görüşme hakkında şunları yazıyor:

"Hoca -Dr. Hikmet- durumu başından sonuna kadar anlattı. Bizi çok iyi ağırladılar. Viski ikram ettiler. Moskova'ya bildireceklerini, birkaç güne kadar bize durumu bildireceklerini söylediler."[584]

Camuşçuoğlu ve Aksungur dört gün sonra tekrar elçiliğe gider, henüz yanıt gelmediği bildirilir. Sonraki günlerde elçiliğe birkaç kez giderler, ancak yanıt alamazlar. Başvurularının üstünden 12 gün geçmiştir, yanıt yoktur. Onlara daha önce görüşümüş oldukları müsteşar ve sekreterinin de elçilikte bulunmadığı bildirilir.

Bu arada Suriye'li yetkililerin kiraladığı bir apartman dairesinde kalmaya başlamışlardır. Suriyeli yetkililer mali destek de sunmaktadır. Dr. Hikmet'in sağlığı ise, hızla bozulmaktadır. Suriye'li yetkililere Moskova ya da Sofya'ya gitmek istediklerini bildirirler.

21/6/1971 günü Şam'dan Sofya'ya uçarlar.

Camuşçuoğlu raporunda, Sofya'ya inmelerinden itibaren başlayan garip olaylar dizisini anlatıyor. Aksungur ile birlikte onlara önceden verilmiş bir adrese giderek birisini aradıklarını, ancak aradıkları kişiyi bulamadıklarını, bu arada başka birisiyle tanıştıklarını ve bu kişinin otel bulmalarında onlara yardım ettiğini ifade ediyor.

Bunları anlatan Camuşçuoğlu, sonra şunu söylüyor: **"Sonradan öğrendik ki aradığımız adam o imiş."**[585]

23/6/1971 sabahı Bulgaristan Komünist Partisi'ne giderler. BKP'nin Türkiye masasından görevlilerle görüşürler, Dr. Hikmet durumlarını ve taleplerini anlatır. Görevliler onları kaldıkları otelden başka bir otele yerleştirir. Sofya'da, Türkiye'den gelen gazetelerden kaçışlarının deşifre olup basına yansıdığını, 146. Maddeden yargılanmaya başladıklarını öğrenirler.

23/6/1971 tarihli gazetelerde, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın bir açıklaması yer almaktadır. Bu açıklamada, **"Dr. hikmet Kıvılcımlı'ya yer tutmak ve yataklık yapmaktan sanık Zeki Öztürk ele geçirilmiştir."**[586] denilmektedir.

584 Ahmet Camuşçuoğlu'nun Raporu, sf. 7.
585 Ahmet Camuşçuoğlu'nun Raporu, sf. 7.
586 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1970-1974), sf. 170.

Camuşçuoğlu, bugünlerde, Dr. Hikmet'in yataktan çok fazla çıkamadığını, öğlene kadar yatakta yazı yazdığını, öğleden sonraları resim yapıp, kitap okuduğunu, günlerin geçtiğini, ancak Moskova'dan ses çıkmadığını ifade ediyor. Camuşçuoğlu, temasta oldukları kişinin bir gün gelip Orhan Aksungur'u alıp götürdüğünü, Aksungur'un gece geç saatte döndüğünü ve iki gün sonrası için Aksungur'a yeni bir randevu verildiğini anlatıyor.

İk gün sonraki randevuya giden Aksungur, randevu dönüşünde; Sofya'ya ilk geldikleri gün onlara otel bulan kişiyle görüştüğünü ve bu kişinin Dr. Hikmet'in TKP'den atıldığını, bu nedenle Sovyetler Birliği ya da Bulgaristan'da kalamayacaklarını, ancak bu ülkeler dışındaki başka bir sosyalist ülkeye gidebileceklerini bildirdiğini Dr. Hikmet ve Camuşçuoğlu'na anlatıyor.

Dr. Hikmet'in TKP'den ihraç edildiğinin ve Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'nde kalamayacaklarının bildirilmesinden iki gün sonra, iki BKP görevlisi otele gelir. Dr. Hikmet, bu iki yetkiliye durumlarını ve dileklerini bir kez daha anlatır. Bu görevliler, Dr. Hikmet'in anlattıklarını doğru dürüst dinlemezler. Camuşçuoğlu, görevlilerin, burjuva basında çıkan haberlere dayanarak, kaçışlarına bir senatörün yardım ettiğini, burjuvazinin böyle yarı yolda bırakacağını dile getirerek, kendilerini suçlar mahiyette konuştuklarını belirtiyor. Görevliler, görüşmenin sonunda muhtemel Berlin'e gönderileceklerini bildirir.

İki gün sonra otele gelen bir görevli, saat 13:00'da Berlin' e gideceklerini bildirir. 17/7/1971 günü Berlin'e inerler. Berlin'de pasaport kontrolünde görüştükleri bir polis aracılığıyla otele yerleşirler. Berlin'de komünist partiyle temas kurmaya çalışırlar, otele gelen bir parti yetkilisi ile görüşürler. Dr. Hikmet, olan bitenleri bir kez daha detaylı olarak anlatır.

İkinci gün, 19/7/1971 günü otele gelen bir polisin elinde pasaportları vardır. Polis, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde kalamayacaklarını bildirir, onları bir minibüse bindirir ve Berlin Duvarı'na getirir. Demokratik Alman Cumhuriyet'inden sınır dışı edilip, Emperyalist Almanya'ya Dr. Hikmet'in deyimiyle "**püskürtülürler**".

Dr. Hikmet yaşadıklarını, 30/9/1971 tarihinde, dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev'e yazdığı mektupta şöyle anlatmıştı:

"**Ben, gene bir 'Azılı Komünist. Moskova'ya git.' diye bağırılarak, 40 yıldan fazla ağır cezalara mahkum edilip, tüm 22 yıl yarı derebeyi Türkiye'nin zindanlarında kaldım.**"

"**Gene ben, Mart 1971'den beri, CIA'nın yönettiği faşisto militarist İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesince tezgahlanmış bulunan ölüm cezası altında, hep 'Azılı Komünist. Moskova'ya Git!' diye bağırılarak, yeniden kovuşturuluyorum ve bütün Türkiye radyoları ve gazeteleri tarafından afişleniyorum.**

"**İstanbul I. Sıkıyönetim Mahkemesi savcısı iddianamesinde şöyle der:**

"**Ayrıca sol cephede, bunlardan başka "Sosyalist" adlı gazetenin etrafında ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın sosyalist görüşleri içinde ayrı bir sol grup teessüs etmiştir. Rus komünizmi taraftarı ve aşırı Marksist-Leninist, taviz vermeyen bir gruptur**..."

"**Derken, Sofya'da, pek orijinal bir yandan dokundurma ile, hayatımda ilk kez, herhangi bir 'Türk Komünist Partisi'nin (ki Moskova'da yahut Berlin'de bulunurmuş) beni kendi kanunları dışına atmış olduğu haber verildi, sonra haber inkar edildi. Bunun mantık sonucu olarak, Moskova ile kısa bir danışıştan sonra, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Almanya Demokratik Cumhuriyeti polisleri, hiçbir izahat verilmeksizin, beni (iki arkadaşımla birlikte) kendi Sosyalist sınırları dışına, Amerikan emperyalizminin askercil üssü Türkiye'nin dostları olan Kapitalist ülkelere doğru, ne yaşıma, ne geçmişime, ne ameliyat sonrası kanser kanamalarıma ve acılarıma bakmaksızın, püskürtüp attılar.**"[587]

Batı Berlin'de kalmazlar, Dr. Hikmet Paris'e gitmeyi önerir. Orhan Aksungur bu öneriye sıcak bakmaz. Batı Berlin'de yolları ayrılır. Orhan Aksungur, Arnavutluk'a gideceğini söyler. Dr. Hikmet ve Camuşçuoğlu, Paris'e gitmak üzere trene binerler.

Paris'te bir otele yerleşen Dr. Hikmet ve Camuşçuoğlu, Fransız Komünist Partisi'nin dış ilişkiler yetkilisi ile bir görüş-

587 Günlük Anılar, sf. 394-395.

me yaparlar. FKP yetkilileri onları bir Kilise Yardım Kurumu'na gönderir. Dr. Hikmet'in durumu giderek ağırlaşmaktadır, çok az paraları kalmıştır. Kilise Yardım Kurumu mali destek sunar. İki gün sonra, Kilise Yardım Kurumu Dr. Hikmet için kalacak bir yer, Camuşçuoğlu içinde iş ayarladıklarını bildirir. Ancak bunlar için, Fransız makamlarına yasal başvuru yapılması gerekmektedir.

Yasal başvuru yapmak istemedikleri için, Arnavutluk'a gitmeye karar verirler. Arnavutluk sınırından da geri çevrilirler. Bunun üzerine, Yugoslavya'nın Üsküp şehrine geçerler. Dr. Hikmet burada Komünist Parti yetkilileriyle bir görüşme yapar. 12-13 günlük bir beklemeden sonra, süreç olumlu bir çizgide gelişir. Üsküp'ten Manastır'a gönderilirler. Çamuşçuoğlu Manastır'da çok iyi bir muamele gördüklerini belirtiyor. On gün sonra, Manastır'dan tekrar Üsküp'e getirilirler, Dr. Hikmet'e hastanede bir oda verilir.

Camuşçuoğlu raporunda, Dr. Hikmet'e Üsküp'te itinayla yaklaşıldığını belirtiyor. Üsküp'te hastaneye Makedon Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden dört kişi ziyarete gelir. Dr. Hikmet'e moral vermeye çalışırlar. Dr. Hikmet'in durumunun giderek ağırlaşması üzerine, Belgrad'daki askeri hastaneye götürülmesine karar verilir. Dr. Hikmet, bir doktor ve bir merkez komite üyesi nezaretinde Belgrad'a götürülür.

Belgrad'da, Türkiye'ye ve bağlantıları kopmuş olan Fuat Fegan'a birer mektup yazarlar. Durumunun giderek ağırlaşması üzerine, 16 Eylül'de Dr. Hikmet'i ameliyata alırlar. 21 Eylül günü, Makedonya'nın Türk asıllı Başbakanı Dr. Hikmet'i hastanede ziyaret eder. Beş altı gün sonra Fuat Fegan gelir. Dr. Hikmet, Fuat Fegan'a bir kaç mektup dikte ettirir. Sıkıyönetim Mahkemesine bir ön savunma niteliğindeki mektubu yazdırır.

Dr. Hikmet, yolculuk boyunca yazdığı günlükleri Fuat Fegan'a teslim eder. Dr. Hikmet, Türkiye'ye dönmek istediğini ifade etmektedir, ancak artan kanamalar ve giderek ağırlaşan hastalık nedeniyle bu mümkün olmaz. 11 Ekim 1971 günü saat 19:00 civarında hayata gözlerini yumarken, Camuşçuoğlu ve Fegan yanındadır.

Dr. Hikmet, ölümünden once Topkapı Mezarlığı'nda gömülmek istediği yerin krokisini çizip, Fuat Fegan'a vermişti.

İstanbul'daki cenaze işlemlerini ve Topkapı Mezarlığı'ndaki töreni Emine Kıvılcımlı ile birlikte organize eden Latife Fegan yaşananları not defterine şu şekilde kaydetmiş:

"**15 Ekim Cuma günü gece saat 22.30'da Emine Hanım büyük bir heyecanla benim eve geldi. Dışişleri Bakanlığından aldığı bir yıldırım telgrafta, Halit Aksungur'un Belgrat'ta vefat ettiği ve cenazesinin yurda getirilmesi isteniyorsa 2000 Markın gönderilmesi isteniyor ve taziyeler dileniyordu**".

"**Ertesi günü muamelelere başladık. Cenaze merasiminin yapılacağı 23 Ekim tarihine kadar tam bir hafta, heyecanlar içinde formaliteler tamamlandı. Avukat Nizamettın Üstündağ'ın yazıhanesinde bir toplantı yaptığımızı hatırlıyorum ama bu toplantıda kimlerin olduğu konusunda hafızamda en küçük bir iz yok maalesef. Bu arada Emine Hanım'ın evinden Fuat'la sürekli telefon bağlantımız var. Doktor'un cenazesinin hangi mezarlığa gömüleceği konusunda kendi eliyle çizdiği krokiyi de göndermişti Fuat. Bu ilginç ve tarihi belgenin akibeti hakkında hiçbir bilgim yok. Belge Emine Hanım'a verilmişti. Doktor Topkapı mezarlığına gömülmek istemişti. Cenazeyi Kapıkule'de sınırdan teslim alacaktık. Oraya kadar bir cenaze arabasıyla gelecekti. Hangi gün, hangi saatte orada olacağı konusunda sürekli Fuat'tan bilgi alıyorduk.**"

"**21 Ekim günü gecesi cenazeyi teslim almak için Kapıkule'ye gidildi. Kiraladığımız bir minibüsle yapılan bu yolculukta, Emine Hanım, ben, Emel (Fuat'ın kızkardeşi), Tebessüm Sarp, Mahmut (kim olduğunu hatırlamıyorum), öğretmen Tahsin ve Yusuf (kim olduklarını hatırlamıyorum) vardı. Sabah 05.30 dan itibaren sıkı güvenlik tedbirleri altında heyecanlı ve gergin bir bekleyiş başladı. Saat 11.30 da, 6 ay önce yurdunu terketmek zorunda kalmış olan Kıvılcımlı, siyah bir mercedes araba üstünde bir tabut içinde Türkiye'ye giriyordu! Ben ve Emine Hanım arabaya bindik. Yarı yolda Mahmut da arabaya bindi. İstanbul'a kadarki 3-4 saatlik yolculuk, benim için çok anlamlı ve acılı oldu**".

"**Arkamızda minübüsteki arkadaşlar, onların arkasında da sayısız polis arabası konvoyuyla yola çıktık. Resmi elbiseli Yugoslav şoförler işlerini son derece ciddiye alan bir biçimde, yıldırım hızıyla getirdiler bizi İstanbul'a. Kente girerken, minü-**

büs ve hatta birkaç polis arabası öne geçip bize yol gösterdiler. Böylece, Topkapı mezarlığının gusülhanesi olmadığı için yakındaki Kozlu mezarlığınınkine getirdik. Yugoslav şoförler gene çok büyük bir ciddiyetle tabutu gusülhaneye teslim ettiler ve bize de başsağlığı dileyerek aynı hızla ayrıldılar."

"**Topkapı'daki Kozlu Mezarlığının gusülhanesine getirildiğinde tabutun kapağı açıldı ve camlı kısımdan yüzünü gördük. Kolay dayanılır bir durum olmadı benim için. O gece nöbet tutulacaktı başında. Fakat polis tabuta el koymuş ve bu mümkün olmamıştı. Ertesi gün öğle namazından sonra idi cenaze namazı. Sabah saat 10'da Emine Hanım ve ben oraya gittik. Arabalar dolusu güvenlik kuvvetleri mezarlığı kuşatmışlardı. Önce bize müsaade etmek istemediler. Ben direndim, onlar da fazla üstelemediler ve içeri girdik. Öğlene kadar endişe içinde bekledik başında. Cenaze merasiminin yapılacağından bile şüphe ediyorduk zaman zaman. Onlar ise, herhangi bir taşkın olayın, ya da bir mitingin yapılması ihtimaline karşı hazırlıklıydılar. Dışarıda olan bitenden haberimiz yoktu. Arkadaşlar ne yapıyorlar bilmiyorduk. Bir ordu mensubu fotoğraflar çekti. Arşivleri içindi herhalde. Öldüğünden emin olmak istiyorlardı belki.**"

"**Nihayet yola çıkıldı. Cenaze arabasının arkasında, askeri kuvvetler, sivil ve resmi polisler ve toplum polisinden oluşan büyük bir kortej vardı. En arkada da bir takside, Emine Hanım, ben, Av. Azeri, Sadık (Göksu), Atilla (Türk) korteje dahildik!**"

"**11.30–12.30 arası Beyazıtağa mescitindeki musalla taşında, başında nöbet tutuldu. 100-150 kişilik bir grup gelmişti. 20-30 kişi ile namaz kılındı. (neden herkes namaz kılmadı, hatırlamıyorum) Bazılarının dediğine göre cenaze namazı eksik kılınmış.**

Mezarlığa arabayla gidildi. Mezar başında yapılan törende, bilenlerin dediğine göre eksik yapıldı. Hocaya öyle emir verilmişti herhalde. Orada da kapak bir kez daha açıldı ve herkes gördü. Sonra Doktor, annesinin yanında toprağa verildi. Her yanıyla çok hüzünlü bir cenaze merasimiydi. Tarih bu olayı ilerde değerlendirecektir herhalde." (Defterimden)

"**Abdülkadir Bey (Vedat Türkali) bir konuşma yapmıştı. Nizam'ın da hatırladıklarına göre, bizlerden başka, D Yayınevi**

sahibi Asaf Bey, Doktorcu hareketten öğretmen Tahsin, 1970 yılında Ankara'da Doktor'un 'Toplum biçimlerinin gelişimi' kitabını basan Ekin Yayınevi grubu da cenazedeydi. Atilla Türk cenazeye gelen çiçekleri, mezarlığın kapısından taşıdığını hatırlıyor.. Bu arada Sovyet Elçiliğinin ve Avukat Nizam'ın çelenklerini kendisi özellikle anımsıyor. Emine Hanım, sakin, düşünceli ve çok üzgündü cenazede. Geleceği onu endişelendiriyordu tabii. Bense çok ağlamıştım. Hatta Abdülkadir Bey, bana sakin olma uyarısı yapmıştı."

Makedonya'da başlayan öykümüz İstanbul'da sona eriyor ve fakat bu öykünün son bölümünü oluşturan uzun yolculuk, 20. Yüzyıl Sosyalizm deneyimlerine yaklaşımda önemli açıklıklar sunan boyutlar içeriyor.

Dr. Hikmet, 1/7/1971 tarihli günlüğünde:

"**Öye görünüyor ki, bu satırlar.. "Vasiyetim" diyemeyeceğim. Kişi mülküm denecek hiçbir şeyim yok. "Trajedim"den başka bırakacak şeyim yok. "Trajedim"de, hiçbir zaman doğru bildiğimi savunmaktan gözümü kırpmayışımdır**." diyor.

Dr. Hikmet'in "**trajedi**"si, 20. Yüzyıl Sosyalizm deneyimlerinin "**trajedi**"sinin, 50 yıllık savaşçının yaşamındaki karşılığı oluyor. Fransız Komünist Partisi, 50 yıllık savaşçıya, Enternasyonal dayanışma ve kardeşlik adına Kilise Yardım Kurumu'nu adres gösterdiğinde, aslında, kendi sınıf uzlaşmacı, reformist yapısının gereğini yerine getirmiş oluyordu. Tıpkı, Fransız sömürgeciliğinin boyunduruğundan kurtulmak için devrimci savaşı yükselten mazlum Cezayir halkının mücadelesine karşı kendi sömürgeci burjuva devletinden yana tavır alarak, Komünist Parti adı altında II. Enternasyonal oportünizminin çizgisine dönüş yapmış olması gibi.

50 yıllık savaşçıya, sınırlarını kapatan Sosyalist ülkeler, bu tutumlarıyla, 20. yüzyıl sonunda yaşanacak "**büyük çöküş**"lerini haber veriyorlardı. Dr. Hikmet, Sovyetler'in o günkü lideri Brejnev'e mektubunda şöyle diyordu:

"**Bir yandan 50 yıldan beri Komünist olarak suçlanmış bulunmak; öte yanda tam 51. Yıl, (kendilerine "Komünist" denilen) birkaç 'Sosyalist' ve 'Demokrat' devletin sınırları üstüne fırlatılıp atılınca, Anti-Komünist olarak suçlanmak... Bu anla-**

şılır şey olabilir mi? Bu ne cehennemcil 'saçma diyalektik'tir? 'Kader'in ne iblisçe sarakaya alışıdır? Yahut, nasıl bir bürokratça zihin tembelliğinin otomatizmidir."[588]

"**Bürokratça zihin tembelliğinin otomatizmi**" Sosyalist ülkeler yönetici katmanının niteliğini belirlemeye başlamıştı. Bunun Sosyalist ülkeler dışı dünyadaki Komünist Partilerdeki yansıması devrimsizleştirilmiş bürokratik sosyalizmdi. Dr. Hikmet, Brjenev'e mektubunda, sosyalist ülkeler dışı dünyadaki komünist militanları iki kategoriye ayırıyor, ikinci kategorinin temsil edici örnekleri olarak, Türkiye Komünist Hareketi'nin önderleri olarak uzun zamandır Sosyalist ülkelerde yaşayan eski TKP'lileri karakterize ediyordu. Şöyle yazmıştı:

"**2. Kategori: Sovyetler 'eşiğini aşındırma' zanaaatinde 'uzman'lardan derleşiktir.**

"**Onlar için:**

"**'İdeoloji': kimi Sovyet metinlerini yarım yamalak, yanlış tercüme veya dörtte bir intihal etmektir.**"

"**Bir ülkenin veya genel Tarihin sosyal karakteristiklerini Araştırmak: antimarksizm ve antisovyetizme çalan affedilmez bir icattır, bid'attır.**"

"**Marksizm-Leninizm: hakiki veya hayali düşmanlara karşı gelişigüzel söverce kusulacak kimi soyut klişelerden başka bir şey değildir.**"

"**Kendi ülkesi içinde çalışmak: Lanetlenme, ikinci kerte, 1. Kategori kişilerine kalmış bir saçma uğraşıdır.**"

"**Onlar, o 'Yukarı'nın tehlikeli 'Endüstri şövalyeleri', kendi ülkelerinin loş yuva delikleri içinde, yahut pırıl pırıl evrensel mikro'ları önünde çalımlı çalımlı, Kızıl Ordu süngülerinin kendilerini hak edilmemiş bir iktidarın muhteşem koltukları üzerine sivriltip kurultmasını ve oradan kendi ülkelerindeki ölümlülerin üstüne yomsuz bir sinsilikle fermanlar yağdıracakları günü beklerler."**[589]

Dr. Hikmet, Sosyalist ülkelerde yaşayan eski TKP'lileri böyle karakterize etmişti. Dr. Hikmet'in hastalığının tedavisi için dahi Sosyalizm sınırları içine alınmaması, bu eski TKP'lilerin

588 Günlük Anılar, sf. 396.
589 Günlük Anılar, sf. 397-398.

Sosyalist ülkelerdeki faaliyetlerinin bir sonucu idi. Bulgar Parti görevlisinin, bir senatör aracılığı ile kaçış, burjuvazi ile işbirliği gibi suçlamalarının arkasında, eski TKP'lilerin onlara verdiği bilgiler yatıyordu.

Eski TKP'lilerin BKP'ye verdiği bilgilerin kaynağı burjuva basında çıkan bir haberdi. Haber, Tabii Senatör Ekrem Acuner ve eski Milli Birlik Komitesi üyesi İrfan Solmazer'in yargılandıkları ordu içindeki genç subayları da kapsayan bir davaya ilişkindi. Önceki bölümlerde Sarp Kuray ve Selaattin Okur'un tanıklıklarında, bu ekibin düzenlediği toplantılara katıldıklarını ve Dr. Hikmet'in önerisiyle Vatan Partisi tüzük ve programını bu ekibe sunduklarını görmüştük.

Yargılamaya ilişkin bilgiler basına şu şekilde yansımıştı:

"**Komisyona gelen dosyada, Acuner ve diğer kişiler hakkında şu iddialar yer almaktadır:**

"1-Devletin siyasi, iktisadi, hukuki ve sosyal nizamlarını yıkmak, gizli örgüt kurmak, amaçlarına kavuşmak için soygun yapmak, soyulacak yerlerin planlarını hazırlamak.

"2-Amerikalılara ait bir trafo merkezini havaya uçurmak.

"3-Taksim'de oto komisyoncusunu soymak ve gasp...

Dosyada iddia edildiğine göre, adı geçen gizli örgüt Hikmet Kıvılcımlı, Sarp Kuray ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.

Yine iddiaya göre, Senatör Ekrem Acuner, bazı deniz subaylarının da bulunduğu gizli örgütün birkaç toplantısına katılmıştır."[590]

Eski TKP'liler, bu uydurma davanın burjuva basını tarafından sansasyonel bir biçimde kamuoyuna yansıtıldığı günlerde BKP'ye bu uydurma "bilgi"leri verdiler.

Sosyalist ülkelerde TKP'yi yeniden "**kuran**" kişilerin kimler olduğunu, bu "**TKP**"nin niteliğini daha önceden görmüştük. Yeni yayınlanan kendi orijinal belgeleri, bu grubun niteliğini çok daha açık bir biçimde gözler önüne sererken, Dr. Hikmet'in ölüm döşeğinde yaptığı saptamaların isabetini ve gücünü de gösteriyor.

590 Türkiye Gençlik Hareketleri Tarihi (1971-1974), sf 168.

İsmail Bilen'le birlikte Sosyalist ülkelerde "**TKP**"yi yeniden kurup, Türkiye'deki devrimcilere yıllarca yazılı ve sözlü olarak kin kusan Zeki Baştımar, ölümünden bir süre önce yazdığı bir raporda, yıllardır birlikte "**TKP önder**"liği yaptığı yoldaşı İsmail Bilen hakkında "**unutmuş olduğu**" gerçekleri birden bire anımsayıp, şunları ifade ediyor:

"**1937 yılında Marat –İsmail Bilen-, parti yayınlarını Komintern'e getirdikten sonra bir daha Türkiye'ye dönmemiş, matbaayı da memlekette kimseye bırakmamıştır. Matbaa yıllarca olduğu yerde beklemiş ve dokuz yıl sonra bir ihbar üzerine polis tarafından ele geçirilmiştir. Marat'ın dokuz yıl önce evinde kaldığı Habip Çolak tevkif edilmiştir.**"

"**Bizim radyo" komünist partisinin elinde, memleketin gerici kuvvetlerine ve emperyalizme karşı mücadelede yenilmez, değer biçilmez bir silahtır. Kardeş partilerin bize verdiği bu silahı yerinde, hedefe uygun kullanmak için çok dikkatli olmalıyız. "Bizim Radyo" yayınları, evvelce olduğu gibi yeniden etrafa küfür saçan bir vasıta haline, seviyesiz bir hale sokulabilir.**"[591]

Partiyi beraber yeniden örgütleyen "**yoldaş**"ların aralarındaki ihtilaflar neler olabilir? İdeolojik-siyasi sorunlara yaklaşımlar, mücadele perspektifleri konusunda görüş ayrılıkları mı? Baştımar, Alman partisi ile kendi partileri arasındaki ilişkiyi yürüten bir Alman kadın görevlinin girişiminin yarattığı ihtilafı anlatıyor:

"**Bir gün bu kadın bana gelerek, Marat'ın aldığı aylığın artırılması için Alman Sosyalist Birlik Partisi'ne bir mektup yazmamı istedi. Ben ona bu işin kendi işi olmadığını, Marat böyle bir şey istiyorsa meseleyi bana söyleyebileceğini veya Dış Büroya getirebileceğini söyledim. Benimle ağız kavgasına girişti. İlave etmeliyim ki, orada Marat'ın, hemen hiçbir iş yapmadan aldığı aylık benim aldığım aylıktan daha çoktu...**"[592]

Dr. Hikmet, Brejnev'e mektubunda şöyle demişti:

"**Bir aylaklar Türkiyesinde, alabildiğine sözde devrimci böyle radyo yayıncısı "müezzin" kahramanlar ve en "ucuz" ay-**

591 Zeki Baştımar (Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar), sf. 47.
592 Zeki Baştımar, sf. 44.

lıklı askerlerden fermanlı büyük spikerler kolayca milyon milyon kiralanabilir. Yeter ki, yapıldığı gibi, aylıkları düzenlice ödensin ve onlara 'iyi akça' çınlatan koca koca laflı şairane ve edebiyatçı gevezelikler dışında ideoloji ve pratik cephede para getirmeyen bir alçakgönüllü iş teklif edilmesin."[593]

Parti'yi beraber kurduğu yoldaşını anlatmayı sürdürüyor Baştımar:

"İnanılmaz ama gerçek: Marat eğer çalışmalarımızda belli başlı bir rol oynamıyorsa başarı elde edilmesini istemez..."[594]

Yoldaşının, "**belli başlı rol oynamadığı işleri**" nasıl baltaladığını uzun uzun anlatıyor Baştımar. Komünist moral ve Marat ilişkisinde oldukça şikayetçi, şöyle anlatıyor:

"Türkiye'den geldiğim zaman Marat, ailesiyle birlikte Sofya'da oturuyordu; ara sıra Laypzig'e uğruyor, radyo yayınlarını, daha çok Sofya'dan idare ediyordu. Ben Laypzig'e geldikten bir veya bir buçuk yıl sonra Marat ailesiyle birlikte, şeklen, Laypzig'e taşındı. Şeklen, diyorum, çünkü yılın uzun bir zamanını Sofya'da geçiriyor, hastalığını ileri sürerek, belli bir iş yapmıyordu. Marat geçen 1972 yılının dokuz ayını Sofya'da ve diğer istirahat yerlerinde geçirdi.

Partimizin durumunu, eski ve tecrübeli yoldaşlara ihtiyacını göz önünde tutarak, Marat'ın hiçbir surette affedilmeyecek, komünist moraliyle bağdaşmayacak davranışlarını çoğu zaman yüzüne vurdum, fakat açığa vurmadım."[595]

Tabii ki, Baştımar'ın bunları açığa vurmasının nedeni birden bire komünist morali anımsaması değildi. Bilen'in bir türlü dinmeyen kariyerist ihtirasları ile, Baştımar'ın hastalığını fırsat bilip, ona karşı bir darbe düzenlemesi, partinin başına geçmesi, Baştımar'ın, yıllardır "**görmediği**" gerçekleri, "**görmesini**" sağlıyordu. Baştımar epey eski tarihli "**gerçekler**"i de anımsamaya başlamıştı:

"İkinci Dünya Harbi sırasında ve daha sonraları bir matbaa şöyle dursun bir şapigrofa can atıyorduk. Marat bıraktığı matbaayı bir daha arayıp sormamıştır. Partinin yalnız matbaasıyla

593 Günlük Anılar, sf. 402.
594 Zeki Baştımar, sf. 46.
595 Zeki Baştımar, sf.45.

değil, kendisiyle de ilgilenmemiştir. Hele Komintern ortadan kalkınca, Marat kendisini büsbütün serbest saymış, o şekilde hareket etmiştir. 1943 yılından beri TKP'nin bütün Merkez Komite üyelerini içine alan büyük tevkifler oldu. Marat'ın memlekete dönmesi ve yıllarca faaliyeti aksayan parti ile ilgilenmesi gerekirdi. Bunu aklından bile geçirmedi. Üstelik gerçek durumu kardeş partilerden gizledi: her tevkifatı kendi faaliyetinin bir delili, adeta bir övünme sebebi saydı."[596]

Herhalde yeterlidir... Bu pespaye kişiliklerin kendi resmi raporlarında yazdıklarının sadece bir kısmı bunlardır... Elli sene boyunca, Komünist savaşçıya bıkıp usanmadan saldırmalarının nedeni de işte kendilerinin ifade ettikleri bu gerçeklikleridir.

Baştımar, kardeş partilerden "**gizlenen gerçek**"lerden söz ediyor. Oysa gizlenen hiçbir şey yoktu. Kardeş partiler, savaşçı devrimci komünistler değil, kendi tiplerine uyan "**maaşlı memur**"lar arıyorlardı. "**Gizlenen gerçek**"lerin kaynağı onların bu tercihlerindeydi. 50 yıllık savaşçıyı, "**maaşlı memurlar**"ın raporları nedeniyle değil, kendi tercihleri nedeniyle sınırlarından dışarıya emperyalist ülkelere püskürtmüşlerdi. Reel politikliklerine uygun olarak da, kanser kanamalarıyla sınırlarına gelen savaşçıyı dışarı püskürtürken, cenazesine çelenk göndermeyi de ihmal etmemişlerdi...

Dr. Hikmet'in Entelektüel Dünyası

Dr. Hikmet'in neredeyse 50 yıl üzerinde çalıştığı ***"Tarih Tezi"***nin temel hedefi, toplumların tarihsel geçmişinin materyalist diyalektiğin kavram ve kategorileri aracılığı ile çözümlenmesi, toplumların tarihsel geçmişinde önemli bir aralığı oluşturan antik çağın ve ilk sınıfsız komün toplumlarının gerçekliğinin yeni bilimsel bilgi birikimi aracılığıyla aydınlığa kavuşturulmasıdır.

Tarih, farklı çıkar ve konumlara sahip sınıfların var olduğundan beri egemen sınıfların av sahası olmuştur. Toplumsal ve siyasal çatışmaların yükseliş eğilimine girdiği her evrede tarihsel geçmiş güncelleşir. Tarihsel olgular, hemen her yoğunlaşmış çatışmada, çatışan grupların prizmasından yansıyarak ye-

596 Zeki Baştımar, sf. 46.

niden biçimlenir. Tarih, yaşanmış geçmiş olmaktan çıkıp, güncelin canlı bir parçası haline gelir.

Tarih bu yönüyle, ideolojik ve siyasal bir savaş alanıdır. Bu savaşın, toplumsal ve siyasal çatışmaların yoğunlaştığı her evrede kapsamı genişler, savaş daha da derinleşir.

Dr. Hikmet'in Tarih Tezi'ni ele alırken akılda tutulması gereken ilk ve temel öge, tezin bu ideolojik ve siyasal savaş bağlamı içine yerleştirilmesi gerekliliğidir. Kıvılcımlı **"Tartışılacak Tarih Tezi"** başlıklı yazısında Tarih ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi ele alır:

"Şimdi Teori nedir? Gerçekliği değiştirmek üzere tasarlanan planlı düşüncedir. Bunu söyler söylemez, gözönüne iki türlü GERÇEKLİK gelir:"

"Yaşanan gerçeklik,"

"Yaşanmış bulunan gerçeklik."

"Asıl insana yararlı olmak üzere değiştirilecek olan gerçeklik, elbet içinde bulunduğumuz ŞİMDİKİ olaylardır. Ancak, şimdiki olaylardan hiçbirisi daha ÖNCEKİ olayların diyalektik ürünü bulunmaktan çıkamaz. Her şimdiki olay, geçmiş olayların sonucudur. BUGÜNÜN gerçekliği, ister istemez DÜNÜN gerçekliklerinden çıkagelmiştir. Bugüne dek gelmiş geçmiş gerçekliklerin topuna birden bilim dilinde TARİH adı verilir."

"Demek, nasıl teorisiz pratik ve pratiksiz teori olamazsa tıpkı öyle gerçekliksiz TARİH ve Tarihsiz gerçeklik de bulunamaz. Bir ülkenin TARİHİ (dünkü olayları) GEREĞİ GİBİ bilinmedikçe, o ülkenin GERÇEKLİĞİ (bugünkü olayları) iyi kavranamaz. Kavramak iddiasına kalkışılınca, gösterilen çaba veresiye alış-verişe benzer. Teori ezbere kuruntuya döner, Pratik karanlığa kubur sıkmaya."

"Onun için Bilimcil Sosyalizmin soyadı TARİHCİL MADDECİLİK'tir. Onun için Tarih incelenimleri, kimi alışkanlıkların yakıştırdığı gibi bir eksantrik müzecilik merakı, bir eskiler alayımcılık hevesi değildir. Tam tersine insancıl düşünce ve davranışın ÖZÜ gerçeklik ise, gerçekliğin KÖKÜ Tarihtir. Tarihi unutmak, Teorinin ve Pratiğin kökünü kurutmak olur." [597]

597 Tarih Yazıları, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 19-20, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2011.

Eğer Tarihsel Maddeciliğin **"Tarihsel"** sıfatı bir süsten ibaret kalmayacaksa, toplumsal gerçekliklerin kökünü oluşturan "tarihsel" boyut, toplumsal gerçekliklerin analizinde asli bir yere sahip olmalı, toplumsal olgular kendi özgül tarihsel seyirleri içinde gerçekleşen birikim ve sıçrama momentleriyle ele alınmalıdır. Bu çerçevede, Dr. Hikmet'in Tarih Tezi, **"tarihsel boyut"**un toplumsal gerçekliklerin analizinde asli bir işleve sahip olması çabasının 20. yüzyıl Türkiye'sinde gerçekleştirilmiş özgün bir pratiğidir.

Engels, Anti-Dühring'in Ekonomi-Politik başlığını taşıyan bölümünün **"Konu ve Yöntem"** alt başlıklı girişinde şunları yazar:

"Ekonomi politik, en geniş anlamda, insan toplumunda maddesel yaşam araçlarının üretim ve değişimini yöneten yasaların bilimidir..."

"İnsanların üretim ve değişim koşulları ülkeden ülkeye ve her ülkede de kuşaktan kuşağa değişir. Öyleyse ekonomi politik de bütün ülkeler ve bütün tarihsel dönemler için aynı olamaz."[598]

"... ekonomi politik, özsel olarak tarihsel bir bilimdir. Tarihsel yani durmadan değişen bir konu ile uğraşır..."[599]

Tarihsel Maddeciliğin kurucuları Marx ve Engels'in ekonomi politiğin konu ve yöntemine ilişkin yaptıkları bu tarihsellik vurgusu, onlara tüm toplumsal gerçekliklerin analizinde özsel bir temel sağlamıştır. Tarihçi Hobsbawm, Tarihsel Maddeciliğin özgül işlevine dair özlü bir saptama yapar:

"Marx, bize, toplumların evrimi ve uzun erimli dönüşümleri ve tipolojisinin bir modelini çizmiş ya da bizim çizmemizi mümkün kılmıştır. Marx'ın çalışmaları hala çok güçlü olarak ayakta durmaktadır ve onun değişik türden toplumların

598 Anti-Dühring, Friedrich Engels, sf. 211, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara 2010. Anti-Dühring'in tümü Marx tarafından yayınlanmadan önce okunmuş ve Engels'le tartışılmıştı. Ekonomi Politik başlıklı bölümün Marx tarafından yazıldığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmiştir. BKZ. "Friedrich Engels Biyografi", sf. 224, Sorun Yayınları. "Karl Marx Biyografi, sf. 470-471, Çev. Ertuğrul Kürkçü, Sorun Yayınları, İstanbul 1995. "Marx ve Doğa Al Yeşil Bir Perspektif", Paul Burkett, sf. 26, Çev. Ercüment Özkaya, Epos Yayıcılık, Ankara 2004.

599 Anti-Dühring, sf. 212.

karşılıklı etkileşimi üzerine dayalı modeli de, kuşkusuz özellikle prehistorya, eski ve doğu tarihi için çok verimli olan İbni Haldun'un Mukaddime'si gibi zamanının çok çok ötesinde durmaktadır."[600]

Hobsbawm'ın ifade ettiği gibi, Marx ve Engels, Tarihsel Materyalizm ile, toplumların tarihsel hareketinin asli dinamiklerini, toplumların tarihsel süreç içinde yaşadıkları değişimleri ve bu değişimlerin itici güçlerini açığa çıkarmaya çalıştılar, ya da bunun gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan teorinin ana çerçevesini oluşturdular.

Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi, Marx ve Engels tarafından oluşturulan teorik çerçeveye dayanılarak Tarihsel Materyalizm'in derinleştirilmesi, tarihsel olgu ve süreçlerin daha esaslı bir kavranılışının gerçekleştirilmesi amacını taşıyordu. Marx ve Engels'in kurucusu olduğu Tarihsel Materyalizm kapalı bir bütün, tamamlanmış bir sistem değil, açık uçlu, gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı, bilimlerdeki gelişmelerle her evrede yeniden dönüşen, zenginleşen bir içeriğe sahip olan genel bir çerçeve idi.

Daha sonra gelişen bir dizi Marksizm anlayışının aksine, Marx ve Engels'in de bundan başka bir iddiası olmamıştı. Marx ve Engels, tarihsel gelişmenin ana çizgilerini ortaya koymaya çalıştıkları yapıtlarında, katı ve mutlak şemalar ileri sürmemiş, esas olarak, geliştirilecek araştırmalara, derinleştirilecek irdelemelere somut ve kapsamlı bir genel çerçeve sunmuşlardı.

Öyle ki, Engels yaşamının son yıllarında, gelişen yeni **"Tarihsel Maddeci"** anlayışların kendi anlayışları ile ilgisizliğini göstermek için çeşitli açıklamalar yapmak zorunda kalmıştı. Engels, 1890 yılında Conrad Schmidt'e yazdığı bir mektupta konu ile ilgili olarak şunları ifade etmişti:

"Genellikle 'materyalist' sözcüğü, Almanya'daki genç yazarların birçoğuna, ayrıca inceleme yapmadan, herhangi bir şeyin ve herkesin etiketlenmesine yarayan önemsiz bir deyim gibi hizmet ediyor; yani, bu etiketi yapıştırıp sorunu kapanmış sayıyorlar. Oysa bizim tarih anlayışımız, herşeyden önce bir inceleme kılavuzudur, hegelci biçimde bir kolay yorumla-

600 "Toplumsal Tarihten Toplumun Tarihine", Eric Hobsbawm, Sf, 169, "Tarih ve Tarihçi" adlı derleme içinde, Çev. Ahmet Kuyaş, Alan Yayınları, 1984.

ma aracı değildir. Bütün tarih yeniden incelenmeli, farklı toplum biçimlerinin varoluş koşulları –onlara uygun düşen politik, medeni-hukuksal, estetik, felsefi, dinsel vb. görüşleri ortaya çıkarmaya çalışmadan önce- ayrıntılı olarak gözden geçirilmelidir. Şimdiye değin bu bakımdan çok az şey yapıldı; çünkü bu işe pek az kişi ciddi olarak girişti. Bu alanda pek çok yardıma gereksinmemiz var; çünkü konu çok engin; ciddi çalışmak isteyen herhangi bir kimse bu alanda çok şey başarıp kendini gösterebilir. Ama genç Almanların pek çoğu, bunun yerine, tarihsel materyalizm deyimini (her şey bir deyime dönüştürülebilir) yalnızca kendi epey kıt tarih bilgileriyle –çünkü ekonomi tarihi hala bebeklik çağındadır- olabildiğince çabuk, katışıksız bir sistem kurmak için kullanıp, böylece pek büyük bir iş başardıklarını sanıyorlar. "[601]

"Günümüzde materyalist tarih anlayışının, bunu tarihi incelememenin özrü olarak kullanan bir sürü tehlikeli dostu var. Tam da Marx'ın 70'lerin sonlarındaki Fransız 'marksistler' hakkında konuşurken dediği gibi: "Tek bildiğim marksist olmadığımdır."[602]

Dr. Hikmet'in Tarihsel Materyalizm üstüne çalışmalarını ele alırken ilk vurgulanması gereken nokta Engels'in geliştirdiği bu eleştiridir. Materyalist tarih anlayışını **"tarihi incelememenin özrü olarak kullanan"** yaklaşımların giderek egemen olması, Tarihsel Materyalizm'in dondurulması, deneyime dayanmayan önsel şemaların mutlaklaştırılması gibi gelişmeler Dr. Hikmet'in çalışmalarının temel gerekçesini oluşturur. Evrensel dogmatizmin komünist harekette egemen olması, Tarihsel Materyalizm'in bir **"dogmalar koleksiyonu"**[603]na dönüşmesi sonucunu doğurmuştu. Uluslararası Komünist hareketin organik bir parçası olan TKP'de de aynı eğilim egemen olmuştu. Evrensel dogmatizmin uzun süreli egemenliği, yaratıcı teorik çalışmaların gelişmesinin önündeki en büyük engeldi. Dr. Hikmet, bu konuda şunları yazmıştı:

---

601 "Engels'ten Conrad Schmidt'e Mektup", 1890, Marx-Engels, Seçme Eserler İkinci Cilt, Sf. 234, Sol Yayınları, Ankara 1978.

602 Seçme Eserler 2. Cilt, Sf. 234

603 Kapital Birinci Cilt, sf. 23.

"Bu güne bugün, Allah'ın izniyle sosyalist idik, hem de Bilimcil Sosyalist. Bir konu üzerinde Marx'ın dedikleri varsa, ne ala. Metinlere, çaprazlama 'sadık' kalınırdı. Onlar, eğitim görmüş işlek bir Medrese bilgini çalımıyla tatlı tatlı döktürülürdü."

"Marx o konuda karanlıkça bir nokta görüp ileride 'derinliğine ve ayrıntılarıyla' araştırma yapılmasını mı not etmiş? O notun anlamı hiç tartışılamaz. Biçimi, her tercüme edenin 'ülema' teknesine göre kaytarılır. Sırf sözde 'Marksizmin yanılmazlığı' adına, Patrik latası gibi sırta geçirilmiş delinmez bir 'büyüklük manisi' ile susulurdu. Bu susuş, 'Stalinist' bıyıklarımız ölçüsünde uluslararası bir disiplin heybetine bile rahatça sokulurdu."

"İşte hep o 'Susuş' yüzünden, Marx'ın pek iğrendiği 'Susuş Kumkuması' (Conspiration de silence) içine dek düşüldü. Ustanın olağanüstü ayık ve öngörülerle dolu en dinamik araştırma metinleri önemsenmedi. Yazıldıklarından hemen seksen yıl sonralara dek kıskanç arşivlerde tozlandırıldı."[604]

Dr. Hikmet, Bilimsel Sosyalizmin kurucuları Marks ve Engels'in metinleri üzerinden geliştirilen evrensel dogmatizmin uzunca bir süre dünyada ve Türkiye'de ne denli güçlü olduğunu vurguluyor. Stalin'e yaptığı gönderme, evrensel dogmatizmin Stalin döneminde kazandığı güç ve otoriteye işaret ediyor. Bu noktada, Dr. Hikmet'in söz ettiği olguya, evrensel dogmatizmin Stalin döneminde kazandığı güç ve otoriteye; bunun nedenlerine daha yakından bakmak gerekiyor.

Marks'ın konuya nasıl yaklaştığını, daha önce, **"Tarihsel kaçınılmazlık"** bahsinde geniş bir biçimde ele almıştık. Marks ve Engels'in ardından Marksist hareketin uluslararası merkezi olan II. Enternasyonal'de yönetici konumunda bulunan **"Marksist otoriteler"** (Bernstein, Kautsky vb.), toplumların tarihsel gelişimine dair, Marksizm'i bir tarih felsefesine dönüştüren soyut ve genel şemalar oluşturmuş; tarihsel özgüllükleri tüm canlılığından ve onları hareket ettiren tüm çelişki ve çatışmalardan koparmış, çelişki ve çatışmaları tarihin dışına atıp. ta-

604 Tarih Yazıları, sf. 14.

rihsel süreci dümdüz ilerleyen tek çizgili homojen bir blok olarak karakterize etmişlerdi.

Lenin'in bu konuda II. Enternasyonal Marksizm'ine ve onun önderlerine yönelttiği eleştirileri de daha önceki bölümlerde geniş bir biçimde ortaya koymuştuk. II. Enternasyonal Marksizm'i, iktisadi zorunluluk temeline dayandırdığı kaçınılmaz tarihsel şemaları sadece geleceğe değil, bütün tarihe genişletiyor, bu aşamaları tüm toplumların zorunlu olarak kat ettikleri tek çizgili yol biçiminde mutlaklaştırıyordu.

Oysa Engels, yaşamının son diliminde bu gelişmeleri görmüş ve bunun kendilerinin geliştirdiği Tarihsel Materyalizm teorisi ile olan ilgisizliğini göstermek amacıyla çeşitli yazılar kaleme almıştı. Engels şunların altını çiziyordu:

"Materyalist tarih anlayışına göre, tarihte son çözümlemede tayin edici etkin, gerçek yaşamın üretilmesi ve yeniden üretilmesidir. Bundan fazlasını ne Marx, ne de ben hiçbir zaman iddia etmedik. Birisi, bunu, ekonomik momentin tek tayin edici moment olduğu şeklinde çarpıtırsa, bu tezi, içi boş, soyut, saçma bir söz durumuna getirmiş olur. Ekonomik durum temeldir, ama üstyapının çeşitli momentleri –sınıf mücadelesinin biçimleri ve sonuçları- kazanılmış muharebeden sonra zafer kazanan sınıf tarafından saptanan anayasalar vs.-, hukuk biçimleri, hatta bu gerçek mücadelelere katılanların beynindeki yansımaları, politik, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel düşünceler ve bunların dogma sistemlerine geliştirilmeleri de, tarihsel mücadelelerin akışı üzerinde etkilerini gösterir ve birçok durumda, öncelikli olarak bunların biçimini belirlerler. Bütün bu momentlerin karşılıklı etki-tepkisi içindedir ki, sonunda sayısız yığınla rastlantı (yani aralarındaki iç bağıntının onu yok sayabileceğimiz, ihmal edebileceğimiz şekilde öylesine uzak ya da kanıtlanamaz olduğu şeyler ve olaylar) arasında, ekonomik hareket kendisini zorunlu şey olarak kabul ettirir. Yoksa, teorinin herhangi bir tarihsel döneme uygulanması, birinci dereceden basit bir denklemin çözümünden kolay olurdu."

Kendi tarihimizi kendimiz yaparız, ama birincisi, çok belirli önkoşullar altında. Bunlar arasında, ekonomik olanlar, sonunda tayin edici olanlarıdır. Ama politik vs. olanlar da, evet, hatta insanların kafasında cirit atan gelenekler bile, ta-

yin edici olmasa da, bir rol oynarlar. Prusya devleti de tarihsel, son çözümlemede ekonomik nedenlerden oluştu ve gelişti. Kuzey Almanya'nın birçok küçük devleti içinde tam da Brandenburg'un başka etkenlerden (her şeyden önce, Prusya mülkiyetiyle Polonya ve bundan dolayı da –Avusturya hanedanlığının oluşmasında da tayin edici olan- uluslararası politik ilişkilere karışmasından) dolayı değil de, ekonomik zorunluluk sonucu Kuzey'le Güney arasındaki ekonomik, dilsel ve Reformasyondan bu yana aynı zamanda dinsel farkları da kendisinde cisimleştiren büyük güç haline geldiğini iddia etmek, ukalalık yapmadan olanaklı değildir. Aynı şekilde, geçmişin ve şimdinin her küçük Alman devletinin varlığını ya da Südetlerden Taunus'a kadar sıradağların oluşturduğu coğrafi çeperin Almanya'yı bölen biçimsel bir çatlak durumuna getirdiği yüksek Almancadaki sessiz değişmesinin kökenini, ekonomik olarak açıklamaya çalışmak, gülünç duruma düşmeden zor başarılabilir."[605]

Engels, o dönemde Marksist hareket için sıklıkla görülmeye başlayan ekonomik zorunlulukların mutlaklaştırılması eğilimi ve bu eğilimi Marks ve Engels'e değin genişleterek eleştiren Barth'a karşı şunları yazmıştı:

"Yani Barth, bizim ekonomik hareketin politik vs. yansımalarının bu hareketin kendisi üzerindeki her türlü tepkisini yadsıdığımızı söylediğinde, yel değirmenlerine karşı mücadele etmektedir. Yalnızca, politik mücadelelerin ve olayların, elbette ekonomik koşullara genel bağımlılıkları içinde, oynadıkları özel rolün söz konusu olduğu Marx'ın `18. Brumaire'ine bakması yeter. Ya da, `Kapital'de, politik bir eylem olan yasamanın esaslı bir etkide bulunduğu işgünü üzerine bölüme. Ya da burjuvazinin tarihi üzerine bölüme (24. bölüm). Ya da, madem ki politik iktidar ekonomik olarak güçsüzse, o zaman niye proletaryanın politik diktatörlüğü için mücadele ediyoruz ki? Zor (yani devlet iktidarı) da ekonomik bir güçtür!..."

"Bu bayların hepsinde eksik olan şey, diyalektiktir. Onlar hep, yalnızca burada nedeni, orada sonucu görüyorlar. Bunun boş bir soyutlama olduğunu, gerçek dünyada böylesi metafi-

605 Engels'ten Joseph Bloch'a Mektup, 1890, Marx-Engels, Din Üzerine, Sf. 310-311, çev. M. Ali İnci, İnter Yayınları, İstanbul, Kasım 2000.

zik kutupsal zıtlıkların yalnızca bunalımlar döneminde var olduğunu, tüm büyük sürecin ise –ekonomik hareketin büyük arayla en güçlü, en ilksel, en tayin edici olduğu eşitsiz güçler arasında da olsa- karşılıklı etki biçiminde gerçekleştiğini, burada hiçbir şeyin mutlak olmadığını ve herşeyin göreli olduğunu, işte bunları görmüyorlar, onlar açısından Hegel hiç var olmadı."[606]

Ekim Devrimi II. Enternasyonal önderlerinin Marksist hareket üzerinde kurmuş oldukları teori tekelinin dağılmasını sağladı. Ekim Devrimi ile devrimci pratikte yaşanan büyük sıçramanın teori de karşılığını bulmaması mümkün değildi. Teorinin devrimci bir tarzda, çok daha sağlam bir zeminde üretilmesinin önkoşullarını Ekim Devrimi hazırlamıştı. Ekim Devrimi'ni izleyen yıllar, Sovyetler ülkesinde yıkıcı bir iç savaş, kaynakları yok edilmiş bir sanayi, çok geri bir noktaya çekilmiş tarımsal üretime rağmen olağanüstü bir dinamizmin toplumsal hayatın tüm alanlarını kaplaması ile karakterize oldu.

Bilimsel, sanatsal, kültürel üretimin çeşitlilik ve gelişkinliği dikkat çekiyordu. Lenin'in Marksist teorinin devrimci bir temelde yenilenmesi, daha canlı perspektifler kazanması için verdiği mücadele yaşamının sonuna kadar kesintisiz devam etti. Ekim Devrimi'nin yarattığı devrimci iklim sadece Rusya'da değil, diğer ülkelerde de Marksizm'in yaşadığı gelişmeye önemli etkilerde bulundu.

Marksizm'in bir **"dogmalar koleksiyonu"** olarak değil, canlı, yaşayan, içeriği sürekli zenginleşen bir öğreti olarak geliştirilmesi çerçevesinde gündeme gelen çeşitli girişimler hep Leninist perspektiflerden güç aldılar. Lenin'in teori ve pratikte yarattığı sıçramaya dayanarak yeni açılımlar geliştirmeye çalıştılar. Engels'in ve Lenin'in, bu konuda yazdıkları metinlerde özellikle vurguladıkları nokta, **"diyalektik eksikliği"** idi. Bu önemli nokta nedeniyle, teoriyi yaratıcı bir tarzda geliştirmek isteyen girişimlerin öncelikli konusu yöntemsel sorunlar ve devrimci diyalektik oldu.

Lenin son yazılarından birini bu konuya ayırmıştı ve şöyle diyordu:

606 Marx-Engels Din Üzerine, sf. 320-321.

"Marx'ın materyalist bir biçimde kazanılmış hegelci diyalektiği uygulama yöntemini temel alırsak, bu diyalektiği her yönden geliştirebiliriz ve geliştirmeliyiz, dergide Hegel'in başlıca yapıtlarından alıntılar yayınlanmalı, bunları materyalist bir biçimde yorumlamalı ve Marx'ın diyalektiği uygulayış tarzına ait örneklerin yardımıyla olduğu gibi, yakın tarihin, özellikle de modern emperyalist savaşın ve devrimin görülmemiş bir bollukta sağladığı, ekonomik ve politik ilişkiler alanındaki diyalektik örneklerin de yardımıyla onları değerlendirmeliyiz. Benim görüşüme göre, Pad Aznamenem Marksizma'nın yazı-kurulu ve yazarları, bir tür 'Hegelci Diyalektiğin Materyalist Dostları Derneği' oluşturmalıdır."[607]

Lenin'in devrimci diyalektik üstüne bu çağrıları, onun geliştirdiği devrimci teorinin beslendiği ana kaynakları ortaya koyması bağlamında anlam kazanıyor. Lenin, **"diyalektik yoksunluğu"**nun yol açtığı teorik ve siyasal sonuçları II. Enternasyonal önderleri ile girmiş olduğu büyük kavgada çıplak bir biçimde görmüştü. Marksizm'in devrimci zeminde yeniden inşa edilmesinin yolunun öncelikle bu **"yoksunluktan"** kurtulmak anlamına geldiğini çok iyi biliyordu.

Leninist teori ve pratikten beslenerek, yöntem sorunları ve diyalektik üstüne çığır açıcı adımlardan birisi Macaristanlı devrimci György Lukacs tarafından atılmıştı. Olağanüstü çalkantılı ve hareketli bir dönemde, devrimci dalganın Rusya'dan Avrupa'ya doğru yayıldığı günlerde mücadeleye katılan György Lukacs, 1919'da kısa süreli Macaristan Sovyetler Cumhuriyet'inde Eğitim Halk Komiserliği ve Kızılordu'da Siyasal Halk Komiserliği yapmış; devrimin yenilgisinin ardından illegal faaliyete çekilmiş, daha sonra Viyana'ya sürgüne gitmişti.

Temel eseri **"Tarih ve Sınıf Bilinci"** ile Leninist zeminin ve devrimci dalganın sunduğu olanaklardan yararlanarak, yöntem sorunları ve devrimci diyalektik konusunda son derece gelişkin bir perspektif inşa eden Lukacs, 1920'lerin başlangıcından itibaren çok verimli çalışmalar üretmişti. **"Tarih ve Sınıf Bilinci"** 1923, **"Lenin (Devrimin Güncelliği)"** 1925, **"Kuyrukçu-**

607 Militan Materyalizmin Önemi Üstüne, V.İ.Lenin, Marx Engels Marxizm, sf. 524.

luk ve Diyalektik" 1925-26 tarihlerine sahiptir. Lukacs, **"Tarih ve Sınıf Bilinci"**ne uzun yıllar sonra 1967'de yazdığı önsözde, o dönem uğraştığı temel sorunun evrensel dogmatizm olduğunu söyle ifade ediyor:

"Bu her şeyden önce çok yaygınlaşan komünist vulgermateryalist ve de burjuva pozitivist görüşlere karşı açtığım polemikle görülebilir. Söz konusu görüşler, üretici güçlerin gelişmesini nesnel olarak sağlayan belirleyici ilkenin, teknolojinin kendisi olduğu görüşü çevresinde toplanıyordu. Bu görüş ve anlayış, sonunda besbelli ki tarihsel kaderciliğe, insanın ve toplumsal pratiğin dışlanmasına varıyordu; teknolojinin 'doğanın yasalarına' boyun eğen toplumsal bir 'doğa gücü' gibi faaliyet göstermesi gerektiği idealine yönelikti."[608]

Lukacs'tan aktardığımız bu parçada dikkat çekici nokta, öncelikle II. Enternasyonal'de ve Lenin sonrasında Sovyet Marksizm'inde egemen hale gelen teknolojik belirlenimciliğe dayalı ekonomist bir anlayışın, o dönem Leninist zeminden beslenerek devrimci açılımlar yapmak isteyen devrimcilerin eleştirilerinin odak noktasını oluşturmasıdır.

Lukacs, kendi görüşlerini geliştirirken, esas olarak, bu eğilimin eleştirisine yönelerek, kendi görüşlerini bu eleştiriler temelinde olgunlaştırmıştı. Bu konuda bir başka önemli örnek, Leninist zeminden beslenerek teoriyi yaratıcı bir tarzda geliştirmeye çalışan İtalyan devrimci önder Antonio Gramsci'dir. Daha önceki bölümlerde görmüş olduğumuz gibi, sözü edilen yaratıcı geliştirme çabasının Türkiye'deki temsilcisi **"Yol"** çalışmasından itibaren Dr. Hikmet'tir.

Ve bu, çoğu zaman düşünülenin aksine tarihe mal olmuş bir konu değildir, günümüzü de yakından ilgilendirmektedir. Daniel Bensaid, bunu şu şekilde ifade etmektedir: **"Eğer siyaset bugün hala ekonominin doğallaştırılması ve tarihin kaderleştirilmesi gibi bir çifte tehlikeyi önleme şansına sahipse, bu şans, emperyal küreselleşme koşulları altında yeni bir Leninist eylemi gerektirmektedir."**[609]

---

608 Tarih ve Sınıf Bilinci, György Lukacs, sf. 34, çev. M. Yılmaz Öner, Belge Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2006.

609 "Sıçramalar! Sıçramalar! Sıçramalar!, Daniel Bensaid, Yeniden Lenin, sf. 175.

Leninist eylem, Leninist teori ile organik bağıntısı içinde dünyayı değiştirecektir. Uğradığı deformasyonlar ve türlü çeşitli saldırılara karşın Leninist teori ve pratik yine aynı yollardan geçerek, bu kez çok daha fazla güçlenmiş olan ekonomik zorunluluk temeline dayalı kaderciliği aşarak inşa edilecektir. Ekonomik zorunluluk temeline dayalı kaderciliğin aşılmasının temel mekanizmalarını devrimci diyalektiğin yaratıcı kullanımı sağlayacaktır.

II. Enternasyonal önderlerinin devrimci diyalektik yöntemle olan mesafeleri, bu mesafenin yarattığı sonuçlara ilişkin Lukacs şunları yazıyor:

"Diyalektik yönteme karşı çıkan en açık en keskin ses, kısmen de felsefi bilgilerle hiçbir şekilde dizginlenmemiş 'cüretkarlığı' yüzünden olacak Bernstein'dan yükseldi. Bununla birlikte, yöntemi Hegelciliğin 'diyalektik tuzağından' kurtarma arzusundan yola çıkarak vardığı real, politik ve ekonomik sonuçlar bu yolun nerelere uzandığını apaçık sergiliyor. Sergiliyor ki, eğer mantıklı bir oportünizm kuramı, devrimsiz bir 'evrim' ve sosyalizme kavgasız gürültüsüz doğal bir 'geçiş' kuramı oluşturmak isteniyorsa, tarihsel materyalizmden en başta diyalektiğin çıkarılıp atılması gerekir..."[610]

Bernstein, II. Enternasyonal'de sömürgeler konusunda yapılan tartışmalar sırasında Sosyal-Darwinizm'e yaklaşan bir konumda; sömürgeci Avrupa kapitalistlerinin çıkarlarını **"vahşilere uygarlık taşıma misyonu"** çerçevesinde savunmaktaydı. Bernstein'ın bu konudaki siyasi yaklaşımını besleyen konumu Lukacs'ın dile getirdiği işte bu devrimsiz **"evrim"** teorisine dayanmaktadır. Çelişki ve çatışmalardan arındırılmış doğrusal olarak ilerleyen tek çizgili tarih anlayışı, ancak diyalektiğin terk edilmesiyle savunulabilirdi.

Oysa Marks'ın ayırt edici temel yaklaşımı, o güne dek düşünürler tarafından organik bir bütünlük olarak kabul edilen toplumun, çelişkili ve çatışmalı bir bütünlük olduğunu ortaya koymasıydı. Marks, bu yaklaşımıyla tüm organizmacı, işlevselci burjuva metafizik toplum teorilerinden kopmuştu. Leninizm, bu kopuşun doğrudan mirasçısı olarak ortaya çıkarken, 1. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın, tüm çelişkileri patlamaya dö-

610 Tarih ve Sınıf Bilinci, sf. 58.

nüştürdüğü günlerinin ürünü olması da tesadüf değildi. Lenin, **"Devlet ve Devrim"** de Avrupa'daki II. Enternasyonalciler'in ve Rusya'daki Menşeviklerin devletin sınıfsal temeli ve yapısı hakkındaki uzlaşmacı görüşlerinin kaynağında pozitivist, evrimci, organizmacı burjuva görüşlerin bulunduğunu saptamıştı, şunları yazmıştı:

"Engels'in seslendiği ve yakından ne bir tek büyük devrim yaşamış ve ne de görmüş olan 19. Yüzyıl sonu Avrupalılarının büyük çoğunluğu için, başka türlü olamazdı. Onlar, "halkın özerkli silahlı örgütlenmesi"nin ne olduğunu hiç mi hiç anlayamazdılar. Toplumun üzerinde yer alan ve ona yabancılaşan özel silahlı adam müfrezeleri (polis, sürekli ordu) zorunluluğunun neden ortaya çıktığı sorusunu, batı Avrupa ülkeleri ve Rusya'daki dar kafalı burjuvalar, toplumsal yaşamın artan karmaşıklığını, görevlerin ayrışmasını vb. anımsatarak, Spencer ya da Mihailovski'den alınmış iki-üç tümceyle yanıtlama eğilimindedirler.

Bu anımsatma 'bilimsel' bir görünüşe sahiptir; asıl önemli olanı: toplumun birbirine amansızca düşman sınıflar halinde bölünüşünü, gölgede bırakarak cahil halkı iyice uyutur."[611]

Spencer, toplumu işbirliğine dayanan bir organizma olarak ele alan evrimci-pozitivist burjuva sosyolojisinin kurucularındandır. II. Enternasyonal'in Avrupalı önderlerinin Marksizm yorumunun metafizik-burjuva sosyolojileri ile olan ilişkisi Lenin'in saptadığı gibi onların temel niteliklerinden birisine işaret etmektedir.

"II. Enternasyonal'in en itibarlı önderi Kautsky'e göre, 'sosyalist bir toplumum ekonomik olduğu kadar psikolojik de olan önkoşulları yeterince gerçekleştirilmeden proletaryanın hakimiyeti ve toplumsal devrim ortaya çıkmaz'612dı. Bu önkoşulları yaratmak, 'kapitalizmin tarihsel görevidir.' Kautsky'ye göre Marksizm, 'toplumsal organizmanın evriminin bilimsel incelenmesidir.'"[613]

---

611 Devlet ve Devrim, V.İ Lenin, sf. 15-16, çev. Süleyman Arslan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, Mart 1976.

612 Yeni Yüzyılda Diyalektik, derleyenler: Bertell Olmann-Tony Smith, sf. 214, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul 2011.

613 Yeni Yüzyılda Diyalektik, sf. 215.

"İşte Kautsky'nin en itibarlı temsilcisi olduğu bu anlayıştan ötürüdür ki, Ekim Devrimi'ne ilişkin haberleri duyduğunda Plehanov'un dilinden 'Ama bu bütün tarih yasalarının ihlalidir!'[614] **sözleri dökülmüştür. Walter Benjamin, II. Enternasyonal önderlerinin bu tutumları dolayısıyla Almanya'da işçi sınıfının aldığı büyük yenilginin ardından, 'Alman işçi sınıfını akıntıyla birlikte hareket ettiği düşüncesinden daha fazla başka hiçbir şey yozlaştırmamıştır'**[615] **diye yazmıştı."**

Dr. Hikmet'te **"Yol"** da Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'nın düşüncelerinin eleştirisini yaptığı bölümde aynı konuda şunları yazmıştı:

"Ekonomik kadercilik: Bilindiği gibi Bernsteincılık. Her şey ekonomik ilişkilerin ve üretici güçlerin kaza ve kaderine bağımlı. İnsan istediği kadar çırpınsın, tarih seli içinde, maddi yasaların akıntısına kapılıp giden saman çöpünden başka bir şey değildir."[616]

Dr. Hikmet **"Yol"** da ekonomik kaderciliğin güçlü bir eleştirisini yaparken, bilimsel sosyalizmin temel yaklaşımını da ortaya koyar, tutulması gereken yolu gösterir:

"Bütün teorik inceleme ve açıklamalarda gerçek sosyalistin sürekli gözönünde tutacağı pusula, içinde bulunduğu toplumun sınıf ilişkileridir. Bilimsel politikanın karakteri, bilimsel sosyalizmin tutamağı, özgün sınıflar savaşıdır."[617]

Sınıflar Savaşı: Dr. Hikmet'in tespit ettiği bu temel hareket noktası, Marksizm'in devrimci içeriğinin açığa çıkarılmasında vazgeçilmez bir öneme sahipti. Pozitivist-evrimci anlayış, sınıflı toplumlarda temel toplumsal ve ekonomik ilişkilerin kalbinde yer alan, temel olgu ve süreçlerin üzerinde en belirleyici etkiye sahip olan sınıf mücadelesini teorilerinin **"saf bilimselliği"**ne halel getirmemek gerekçesiyle kenarda tuttuğunda, aslında Marksizm'in devrimci içeriğini de reddetmiş oluyordu. Lukacs, pozitivist-evrimciliğin eleştirisini yaparken bunu şöyle belirtiyor:

---

614 Yeni Yüzyılda Diyalektik, sf. 215.

615 Toplum Kuramı (Tarihsel Bir Bakış), Alex Callinicous, sf. 305, çev. Yasemin Tezgiden, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

616 Yol Birinci Cilt, sf. 217.

617 Yol Birinci Cilt, sf. 32.

"Marksist yöntem, yani gerçekliği bilinçli anlamanın materyalist diyalektiği sınıfsal bir dayanak noktasından, proletaryanın mücadelesi açısından kaynaklanıyor. Bu noktada direnmek nasıl proletaryanın mücadelesine götürüyorsa bu noktayı bırakmak da tarihsel materyalizmden uzaklaşmak olur."[618]

Tarihsel Materyalizmin canlı, dinamik yapısı yerini soyut tarih-dışı gelişme şemalarına bıraktığında ortaya çıkan en önemli sonuç, Marks ve Engels'in kat ettikleri yolun başına geri dönülmesi oluyordu. Lukacs, bunu ifade ediyor:

"Tarihin nesneleri değişmez, ebedi doğa yasalarının nesneleri gibi gözüküyor. Tarih, toplum-tarihsel yapılanmaları gerçek niteliğiyle, yani insanlar arasındaki ilişkiler düzeyinde kavramaktan yoksun bir biçimcilik halinde donup katılaşıyor. Bu ilişkiler, tarihin kavranabileceği en özlü kaynaktan koparılıp ulaşılamayacak uzaklıklara itiliyor."[619]

"Çünkü tarihe 'sosyolojik' yasalar çerçevesinde, biçimci-akılcılık düzeyinden bakıldığı zaman, insanın üretici güçler açısından burjuva toplumunun insafına terk edilmişliği de ortaya çıkıyor. 'Onların kendi toplumsal hareketi' diyor Marx 'kontrol edecekleri yerde, tam tersine kontrolü altına girdikleri nesnelere özgü bir hareketin biçimini taşıyor'. En akla yatkın ve açık ifadesine klasik ekonominin katıksız doğa ve mantık yasacılığında kavuşan bu görüşün karşısına Marx ekonominin tarihsel eleştirisini getirip oturttu."[620]

Lukacs'ın sözünü ettiği **"sosyolojik"** yasaların eleştirisini ve insanların üretim sürecinde maddi nesneler üretirken, kendi toplumsal ilişkilerini de üretmeleri olgusunu Marks, Proudhon üzerine yazarken kuvvetle vurgulamıştı. Marks, şunları vurguluyordu:

"Tarihin gerçek hareketini izleyebilme yeteneğinden yoksun bulunan bay Proudhon, diyalektik olduğunu ileri sürdüğü bir dizi tutarsız hayalet üretiyor. Onyedinci, onsekizinci, ondokuzuncu yüzyıldan söz etmek gereğini duymuyor; çünkü onun tarihi, sisli düşler aleminde yol alır, zamanın ve mekanın üstündedir. Kısacası tarih değil, basmakalıp Hegelci süprüntü-

618 Tarih ve Sınıf Bilinci, sf. 79.
619 Tarih ve Sınıf Bilici, sf. 112.
620 Tarih ve Sınıf Bilinci, sf. 113.

dür; dünyevi bir tarih –insanlık tarihi- değil, kutsal bir tarihtir –fikirler tarihi-. Onun görüşüne göre insan yalnızca bir araçtır; fikir ya da önsüz sonsuz us kendini ortaya koymak için bu araçtan yararlanır. Bay Proudhon'un sözünü ettiği evrimler, anlaşıldığına göre, mutlak fikrin gizemli rahminde oluşan evrimlerdir. Bu gizemli dilin peçesini kaldırırsanız görülür ki, düzenlemeyi bay Proudhon belirler; o düzenlemedeki ekonomik kategorileri sınıflayan bizzat bay Proudhon'un zihnidir. Bu düzenin, çok düzensiz bir zihnin düzeni olduğunu kanıtlamak için büyük bir çaba harcamama gerek olduğunu sanmıyorum."[621]

"Bay Proudhon, insanların bez, keten, ipek ürettiği gerçeğini çok iyi kavramıştır ve böylesine küçük bir noktayı yakalamış olmak büyük bir hünerdir! Ama insanların, üretici güçlerine uygun biçimde toplumsal ilişkiler de ürettiklerini ve bu ilişkiler ortamında bez ve keten ürettiklerini kavrayamamıştır. Bundan da daha az anlayabildiği şey, maddi üretkenliklerine uygun biçimde toplumsal ilişkiler üreten insanların aynı zamanda fikirler, kategoriler, yani bu toplumsal ilişkilerin soyut fikirsel ifadelerini de ürettikleridir. Bunun içindir ki, kategoriler, ifade ettikleri ilişkilerden daha kalıcı değildirler. Tarihsel ve geçici ürünlerdir. Bunun tersine, bay Proudhon'a göre, soyutlamalar, kategoriler, birincil nedenlerdir. Ona göre tarihi yapan insanlar değil, kategorilerdir. Soyutlama, yani yeni insanlardan ve onların maddi etkinliklerinden ayrı olarak alınmış bu biçimdeki kategori, ancak ölümsüz, değiştirilemez sabit arı usun bir varlık biçimidir; bu da yalnızca, bu biçimdeki soyutlamanın soyut olduğunu söylemenin başka yoludur. Hayran olunası bir totoloji."[622]

Marks, Proudhon'un görüşlerini eleştirirken, aynı zamanda Marksizm'in açtığı yolu yalın ve güçlü bir biçimde ifade ediyordu. Soyut tarih şemaları, toplumsal bağlamından koparılmış klasik iktisatçılardan yadigar **"saf ekonomik zorunluluk"** anlayışı Marksizm'in oluşumuyla birlikte tarih olmuştu. Peki, nasıl olmuş ta, Marksizm'le birlikte tarih olan bu anlayışlar, II. Enternasyonal Marksizm'inin temelleri haline gelmişti? Engels,

621 Seçme Yazışmalar Birinci Cilt, Marx-Engels, sf. 32-33, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1995.

622 Seçme Yazışmalar Birinci Cilt, sf. 38.

yaşamının son yıllarında bu soruyu yanıtlanmasına yardımcı olacak ip uçlarını dile getirmişti:

"Gençlerin ekonomik yöne hak ettiğinden daha fazla ağırlık vermesi, kısmen bizzat Marx'ın ve benim suçumuzdur. Karşıtlarımıza, onlar tarafından yadsınan bu ana ilkeyi vurgulamak zorundaydık ve etki-tepkiye katılan diğer momentlerin hakkını vermenin her zaman zamanı, yeri ve fırsatı bulunmuyordu. Ama tarihsel bir dilimin ortaya konması, yani pratiğe uygulama söz konusu olduğu zaman, durum değişiyordu, artık yanılgı olanaklı değildi. İnsanın ana tezleri –ve o da her zaman doğru bir şekilde değil- özümsedikten sonra, yeni bir teoriyi tümüyle anladığını ve başka bir şeye gereksinim duymadan kullanabileceğini sandığı durumlara ne yazık ki sık sık rastlanıyor. Ve yeni `Marksistler'in kimini bu suçlamanın dışında tutamayacağım; ve sonra da harika şeyler başarılıyor."[623]

Engels'in sözünü ettiği yeni **"Marksistler",** Avrupa'da üretici güçlerin gelişimi ve ekonomik büyümenin son derece güçlü olduğu, hızla gelişen işçi hareketinin sendikalar, dernekler, basın-yayın organizasyonları yoluyla ciddi bir örgütlülük sağladığı, Avrupa sermayesinin devrimci gelişmenin önünü kesmek ve işgücünün yeniden üretiminin koşullarını sağlamlaştırmak amacıyla reform uygulamalarını devreye soktuğu, sömürgelerden elde edilen ekstra kârların bir kısmını işçi sınıfı içindeki aristokrat temsilcileri ile paylaştıkları özel bir tarihsel kesitin ürünü idiler.

Bu özel tarihsel kesit içinde yaşanan gelişmeler, II. Enternasyonal Marksizmi'nin teorik kabullerinin oluşumunda belirleyici önem taşımıştır. Sendikaların, işçi derneklerinin ve işçi partilerinin yaşadığı gelişme, aynı zamanda, bu kurumların artan oranda düzen içi bir konuma yerleşmesini beraberinde getiriyordu. Almanya'da Bismarck döneminde sosyal güvenlik sisteminin kurulması, bu gibi reform uygulamalarının Avrupa'da yaygınlık kazanmaya başlaması Bernstein'ın şu yorumları yapmasına neden olmuştu:

"Bütün gelişmiş ülkelerde kapitalist burjuvazinin ayrıcalıklarının yerini adım adım demokratik örgütlere bıraktığını görü-

623 Engels'ten Joseph Bloch'a Mektup, 1890, Marx-Engels, Din Üzerine içinde, Sf. 312.

yoruz. Ortak çıkar, özel çıkara karşı artan oranda güç kazanıyor ve ekonomik güçlerin ilkel hakimiyetleri sona eriyor."[624]

Bu yaklaşıma göre, burjuvazinin ayrıcalıkları adım adım yerini demokratik örgütlere bıraktığı için, yapılması gereken, demokratik sistem içinde parlamentarizmin derinleştirilmesi yönünde tutum almak, kapitalist düzen içinde devletin yapısını tedrici reformlarla değiştirmek olarak belirleniyordu.

Alman Sosyal Demokrasisi'nin devrimci kanadının önderi Rosa Luxemburg, Ekim 1898'de Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Stuttgart Kongresi'nde yaptığı konuşmada bu yaklaşımlara dair şunları söylemişti:

"Bu yoldaşların (II. Enternasyonal'in Alman önderleri y.n) sosyalizmi şöyle algıladıkları açık: Bütün pratik politika bugüne kadar olduğu gibi –belki kooperatiflere daha büyük ilgi gösterilmesi dışında- değişmeden kalacak ve sonra her şey daha kolaylaşacak: bütün bunların üzerine sosyalizm etiketi yapıştırılacak ve her şey tamam olacak... Ama Engels'in bir zamanlar 'elbise fırçası, memeli hayvan diye sınıflansa bile, süt vermez' dediği unutuluyor.

Bir de (kapitalizmin) çöküş teorisi sorununa göz atalım. Daha bugünden kazandığımız birçok şeye sosyalizm dersek, elbette (kapitalizmin) çöküşe sürüklenmesine hiç de gerek kalmayacaktır...

Böyle yanlış bir sosyalizm anlayışına sahip olan yoldaşlar, evrim teorisini, diyalektik tarih anlayışında birkaç küçük düzeltme yapılması biçiminde kavramaktalar ve tarih yine zarif ve dümdüz bir yoldan yürümeye devam edecektir. Bu yoldaşlar, Marx ve Engels'in evrim teorisi anlayışından, çöküş ve toplumsal alt üst oluş kavramından ayrılıyorlar ve bay Brentano'nun anladığı tarzda, çok cazibeli bir evrim kavramını benimsiyorlar."[625]

II. Enternasyonal'in evrimci-pozitivist anlayışına karşı Marksizm'in devrimci içeriğini açığa çıkarmaya çalışan, devrimci mücadeleyi yükseltmekte kararlı olan tüm unsurlar aynı temel teorik ve siyasal konumda buluşuyordu. Dr. Hikmet, yara-

624 Halkların Dünya Tarihi, sf. 382.

625 Spartakistler Ne İstiyorlar, Rosa Luxemburg, sf. 50-51, çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, Ağustos 2008

tıcı Marksizm'in geliştirilmesi gerekliliğini kavramış, teorik çalışmalarına bu bakış açısı yön vermişti. **"Yol"** da geliştirmeye başladığı yaratıcı açılımlara, Marksizm Biblioteği yayınları ile devam etmişti. 1936 yılında bu yayın dizisinin dokuzuncu kitabı olarak yayınlanan **"Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?"** başlıklı çalışmasında, evrimci-pozitivist anlayışa karşı devrimci diyalektiğin parlak bir savunusunu yapmıştı, kitabın **"Mekanik ve Fatalist (kaderci) Objektivizm"** başlıklı bölümünde şunları ifade ediyordu:

"Kerim Sadi, Kautsky'nin 'acemi çırak'lığını şöyle kurallaştırır; 'Daha 1840'a (?) doğru Marks ve Engels ispat etmediler mi ki, en son tahlilde, insanlığın tarihini belirleyen fikirler değil, durdurulması mümkün olmayan ekonomik evrimleşmedir. O ekonomik evrim ki, insanların arzularına ve fantezilerine göre değil, granit kanunlarına göre seyir izler.' (Karl Kautsky) (aktaran ve kabul eden K. Sadi, Namık Kemal, sf. 13)"

"İkinci Enternasyonal'i göçtüren yukarıdaki cümle tipiktir: 1- 'İnsanlığın tarihinde' sırf bir ekonomik evrim kabul eder, 'sosyal devrim'i tarih dışı sayar. 2- Tarihte aktif bir rol oynayan insan iradesini "insan arzuları ve fantezileri' tanımıyla hiçe indirir. K. S. Bu aktarması ile fatalist (kaderci) bir karşı devrimciliği savunmak için zemin hazırlamış oluyor."

"Bundan sonra, özellikle, önce Marks ve Engels'in, nihayetinde Lenin'in şiddetle eleştirdikleri iki ibret alıcı pot kırılır. 1- 'Granit kanunlara göre', 2- 'Durdurulması mümkün olmayan ekonomik evrim."

"Granıt Kanunlar: Alman kalp (sahte) sosyalisti Lassalle'in 'ücretlerin tunç kanunu'nu andırır. Bu lafın şair Goethe'deki 'büyük tunç kanunlar' aşırıldığın işaret eden Marx der ki: 'Ücretli işi ortadan kaldırırsam, doğal olarak onun –ister tunç, ister sünger olsunlar- kanunlarını da ortadan kaldırırım. (Gota Programının Eleştirisi) Engels aynı nokta hakkında şu an işaret ediyor: 'Marks, Kapital'in de bol bol ispat etti ki, ücretleri idare eden kanunlar gayet karışıktırlar. Durumlar ve şartlara göre bazen şu, bazen öteki etken hakim olur. Şu halde bir tunç kanundan değil, gayet elastiki bir kanundan söz etmek yerinde olur.' (Bebel'e yazdığı 18-28 Mart 1875 tarihli mektubundan)"

"Demek, ekonomi kanunlarını tunca veya granite benzetenler, onlardaki diyalektik elastikiyeti göremeyenler, Marksist değil, Lassalle'cı oportünistlerdir."

"Durdurulması mümkün olmayan kanunlar: Üstat Kautsky'den ilham almış olan Kerim Sadi, objektif davranmış için, 'durdurulması mümkün olmayan ekonomik evrim'i sayıklar. Halbuki bu çeşit objektivizmin ne demek olduğunu da 30 yıl önce tespit eden Lenin, objektivist ile gerçek tarihi materyalisti şöyle birbirinden ayırt eder:"

"Objektivist, önceden belirlenmiş, değiştirilemez bir tarihi sürecin zaruretinden bahseder. Materyalist, şu veya bu örgütlenmenin doğurduğu zıtlık ilişkilerini ciddiyetle dikkate alır. Objektivist daima belirlenmiş olayları ispat ederken, onların övücüsü kesilmek tehlikesine uğrar; materyalist, sınıf karşıtlıklarının üzerindeki örtüyü kaldırır ve bu suretle de kendi bakışını belirler. Objektivist, 'üstesinden gelinmesi mümkün olamayan tarihi eğilimlerden' söz eder; materyalist, öteki sınıfların somut karşı eylem şekillerini yaratarak, belirlenmiş bir ekonomi rejimini güden sınıftan söz eder. Şu halde materyalist, bir bakıma objektivistten daha mantıki sonuçludur. Ve onun objektivizmi daha derin, daha tamamdır. Materyalist, sürecin zaruri olduğunu işaret etmekle yetinmez, hangi sosyal, ekonomik kuruluşun bu sürece esas olduğunu ve zaruretini açık olarak hangi sınıfın tayin ettiğini aydınlatır... '(Lenin, Bir Küçük Burjuva Sosyoloğunun Eleştirisi)

"Demek, Kerim Sadi'nin ağzıyla 'durdurulması mümkün olmayan ekonomik evrim' ve Strıuve'nin deyimiyle 'üstesinden gelinmesi mümkün olmayan tarihi eğilim' gibi tanımlar, ancak küçük burjuva sosyoloğu geçinen 'objektivist'lere özgü bir şeydir. Tarihi Materyalistin yapacağı, böyle teleskopla yıldız aramak kabilinden pasif bir gözlemcilik değildir. Tarihi materyalist hangi konuya girerse, orada: Ekonomik sosyal kuruluşun çelişkili ilişkilerinden doğma sınıf karşıtlıklarını, bu karşıtlıklar önünde çeşitli sınıfların bölündükleri kampları, hangi kampın üreticileri ve devrimi tuttuğunu ve nihayetinde kendisinin hangi kamptan yana bulunduğunu açık açık bildiren adamdır."[626]

626 Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 44-46, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.

Bu pasajlarda görüldüğü gibi, Dr. Hikmet'in teorik çalışmalarında konu birincil öneme sahiptir. Son derece gelişkin bir Marksist kavrayış geliştiren Dr. Hikmet, evrensel dogmatizmin teorik temelleri ve siyasal sonuçları hakkında ciddi eleştirileri Leninist temelden beslenerek geliştirmektedir. Michel Löwy, Lukacs ve Gramsci'nin 20'lerin ikinci yarısı ve otuzların başlarında geliştirdikleri teorik çalışmalara ilişkin incelemesinde, ikilinin, **"öznel faktörün (sınıf bilinci, ideolojik hegemonya) önemi; metafizik maddeciliğin ve bazı "Ortodoks" Marksist akımların ekonomizmlerinin reddedilmesi"**[627] üstüne yoğunlaştıklarını saptıyor.

Dr. Hikmet'in "Yol" ile başlayan ve 30'lu yıllarda yasal yayın faaliyeti ile sürdürdüğü teorik ve siyasi çalışmalarının kapsam ve içeriği de aynı çerçeve içine girmektedir. Dr. Hikmet **"Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?"** de Kerim Sadi'nin mekanik materyalizmini eleştirirken, ona yol gösteren **"Ortodoks"** Marksistleri de ele alır:

"Kerim Sadi, taklit ettiği Mehmet Ali Ayni gibi, bindiği dalı keser; örneğin Babanzade'nin yanlışını düzelteyim derken, kendisi şöyle daha beter bir yanlışa düşer. Der ki;

"Yaşama araçlarının sosyal üretimi esnasında insanlar belirli, zaruri, iradelerinden bağımsız ilişkilere, üretim ilişkilerine girişirler.'

"Marks, 'Hayatlarının sosyal üretimi içinde' der. Yani Marks'ın 'İhres Lebens=hayatlarının' sözündeki derin anlamı kavrayamayan K.S., onu 'yaşama araçları' diye çeviriyor. Halbuki 'yaşama araçları' üretimin yalnız teknik ve maddi yönüdür. Marks'ın murat ettiği, üretim ilişkileri ile birlikte insanın bütün sosyal varlığı anlamına gelir. İnsanlar üretim ilişkileri içinde sadece yaşama araçlarını değil, bizzat kendi hayatlarını ve bütün sosyal ilişkilerini de yaratmış olurlar. Üretimin yalnız maddi yönleri ele alınırsa, üretim ilişkilerinin uygun düştüğü üretim güçlerinin de yalnız teknik olduğunu kabul etmek sonucuna varılır ki, bu üretim güçlerinin en önemli toplumsal unsuru olan iş gücünü hiç dikkate almamak, Kadrocu renegat (dönek) Şevket Süreyya gibi, bir tarafta teknik, öte tarafta sosyal diye iki çeşit "ilişki" ayırmak, kısaca mekanik materyalizme batmak

627 Dünyayı Değiştirmek Üzerine, Michel Löwy, sf. 146, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1999.

demektir.. Şu hesapça, uluslararası menşevizmin Türkiye'deki Nevzad'ı, -Marks'ın sözünü 'sosyal hayatlarını kazanmak' diye çeviren 'Babanzade çevirisi' kadar olsun-, Marksizmi anlamak kabiliyetinden yoksundur. Buharin'in mekanik materyalizmine kapılması, hatta renegat Kautsky'nin metafizik ve karşı devrimci düşünüş tarzını benimsemesi de hep üretim ilişkilerinin mekanik anlayışındandır."[628]

Bu pasajlarda görüldüğü gibi, Dr. Hikmet, II. Enternasyonal önderleri ve Buharin'in mekanik materyalizmini, buna temel oluşturan teknolojik belirlenimciliği eleştiriyor. İtalyan devrimci önder Antonio Gramsci'nin faşizmin zindanlarında yazdığı **"Hapishane Defterleri"**nde de II. Enternasyonal önderleri ve Buharin'in teknolojik belirlenimciliğe dayalı mekanik materyalizmi temel tart[629]ışma başlıklarından biridir. Gramsci şunları yazıyor:

"Halkın El Kitabı'ndaki (Buharin'in ünlü kitabı y. n.) 'teknik araç'. Bu konu hakkında daha önce yazmıştım. Ne var ki, sadece en net hatalı belirlemeler (teknik enstrüman ve müzik hakkında olduğu gibi) aynı zamanda tümüyle yanlış olan 'teknik araç' kavramı da incelenmelidir. Croce, Loria'ya dair makalesinde, Marx'ın 'üretimin maddi güçleri' terimini 'teknik araç' olarak (keyfi biçimde) değiştirenin, bizzat cesur Achille olduğuna işaret eder...

Croce, Marx'ın sık sık teknik buluşların tarihsel önemini vurguladığını ve bir teknik tarihinin gerekliliğine işaret ettiğini (Kapital, 1, 143 n, 335-6n: ama hangi baskı olduğunu söylemez ve bu baskı Kautsky'nin ki olmalıdır) söyler ama o asla, 'teknik aracı', iktisadi gelişimin tek ve en önemli sebebi olarak göstermemiştir. Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı'daki pasaj; 'üretimin maddi güçlerinin gelişim seviyesi', 'maddi hayatın üretim tarzı', 'üretimin iktisadi koşulları' gibi kavramlar içermektedir. Bu da, kesinlikle gösteriyor ki, iktisadi gelişim, maddi koşullarla belirlenir ancak tüm koşulları, salt bir 'teknik araçların metamorfozu'na indirgemez."

628 Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?, sf. 46-47.

629 Hapishane Defterleri İkinci Cilt, sf. 177-178, çev. Barış Baysal, Kalkedon Yayınevi, İstanbul, Şubat 2012.

Tartışılan konuların ve saptamaların ortaklığı dikkat çekicidir. Dr. Hikmet teorik çalışmalarını geliştirmeye sırasıyla, Ankara, İstanbul ve Elazığ hapishanelerinde başlamıştı. Genç devrimciyi etkisiz hale getirmek için yapılan bu tutuklamalar sonucu dört duvar arasına kapatılması, onun devrimci teoriyi yüksek bir düzeyde geliştirmesinin önüne geçememişti. Michel Löwy'nin **"yaratıcı Marksizm vahası"** olarak tanımladığı Gramsci'de teorik çalışmalarını dört duvar arasında kapatılmış durumda geliştirmek zorunda kalmıştı:

"Paradoksal olarak Hapishane Defterleri'nin işçi hareketi içindeki siyasi ve entelektüel gerileme döneminde otantik Marksizmin bir vahası haline gelmesine katkıda bulunan, belki de Gramsci'nin 1926'dan 1935'e kadar hapishane koşullarında yaşamasıydı."[630]

Gramsci de erken büyüyen bir çocuktu. Kardeşi Gennaro o günleri anlatıyor:

"Tam bir fakirlik içindeydik. Annem korkunç enerji sahibi, inatçı bir kadındı; katı talihine karşı savaşmaya kararlıydı. Kendisinin yorulmak bilmemesine karşın yedi çocuktur; ve Marcias topraklarının satışından aldığımız parayı kullanıp bitirdikçe yaşamak daha da zorlaşıyordu. İnanılmaz tasarruflar yapıyorduk. Grazietta, Emma ve benim mumlardan akan yağı nasıl topladığımızı, tekrar kullanmak için ve gece olunca Nino'nun (Gramsci'nin) okuması için nasıl gene mum yaptığımızı hatırlıyorum."[631]

Gramsci'nin çocukluk yılları da çok zorlu koşullarda geçmişti. 1891 yılında Sardinya Adası'ndaki Cagliari kentinde doğan Gramsci, çocukluğundan itibaren ciddi sağlık sorunları ile uğraşmak zorunda kalmıştı. 1912 yılında Torino Üniversitesi'nde dilbilim eğitimine başlayan Gramsci, İtalyan sosyalist ve işçi hareketi ile ilişkisini de bu şehirde kurdu. Ekim Devrimi'nin İtalyan işçi sınıfı üzerinde muazzam bir etkisi olmuştu, daha sonra **"iki kızıl yıl"** olarak anılacak günler 1917 Eylül'ünde doruk noktasına çıktı. İşçiler sokak eylemlerini fabrika işgallerine dönüştürdüler. Torino'daki halk ayaklanması ve fabrika işgallerine karşı ser-

630 Dünayayı Değiştirmek Üzerine, sf. 149.

631 A. Gramsci (Bir Devrimcinin Yaşamı), G. Fiori, sf. 16, çev. Kudret Emiroğlu, V Yayınları, Ankara, 1984.

maye devletinin yanıtı çok sert oldu. 50'den fazla işçi öldürüldü. İtalyan Sosyalist Partisi'nin Torino'daki tüm üyeleri tutuklandı.

İtalyan Sosyalist Partisi Avrupa'daki gevşek, reformist işçi partilerinin tipik bir örneği idi. İşçi sınıfının gelişen hareketini devrimci bir temelde örgütleme perspektifine sahip değildi. İşçi sınıfının, Avrupa'da yükselen dalgadan beslenen hareketi, siyasi, ideolojik ve örgütsel zayıflık nedeniyle ağır bir yenilgi aldı.

Devlet terörünün parti üyeleri ve öncü işçilere yönelişinin ardından doğan boşlukta, **"Torino işçi hareketini yönlendirme görevi, artık savaş alanı ilan edilmiş bir şehirde askerin hoşuna gitmeyen her şey askeri mahkeme konusu olduğundan, ad hoc komitelere kalmıştı. Gramsci bu komitedeki on iki kişiden biriydi. İlk kez Torino sosyalist hareketinin önderlerinden biri oluyordu, yirmi altı yaşındaydı."**[632]

Gramsci 1919 yılında Sovyetler Birliği ve Macaristan Sovyet Cumhuriyeti ile dayanışma için düzenlenen işçi grevlerinin örgütçülerinden biri olarak tutuklandı. Kısa bir süre hapishanede kaldı. 1920 yılında Torino'da 200.000 işçinin katıldığı genel grev ve fabrika konseyleri hareketinde aktif olarak yer alan Gramsci, hareketin yenilgiye uğramasının ardından, Komintern'in katılım koşullarını kabul eden grupların ortak metni olacak belgeyi yazdı. 21 Ocak 1921'de kurulan İtalyan Komünist Partisi: Üçüncü Enternasyonal Seksiyonu'nun kuruluş toplantısında merkez komiteye seçildi. 1922 Haziran'ın da Moskova'da Komünist Enternasyonal Genişletilmiş İcra Komitesi toplantısına katıldı ve icra komitesi üyesi oldu. Bu yılın kasım ve aralık aylarında düzenlenen Komintern Dördüncü Kongresi'ne katıldı.

İtalya'da Mussolini önderliğindeki faşist hareketin yükselişi bu dönemde ivme kazanmıştı. Faşist milisler işçi ve sosyalist hareketine karşı saldırılar düzenliyorlardı. Gramsci 1923 yılında, Komintern tarafından Viyana'da görevlendirildi. Bu dönemde açılan bir dava nedeniyle gıyabında yargılanan Gramsci, 1924 Nisan'ında düzenlenen seçimlerde milletvekili adayı olmuştu. Seçimi kazanması üzerine dokunulmazlık kazanan Gramsci ülkeye döndü. Parlamentoda yerini alan Gramsci, bir taraftan da partinin illegal çekirdek hücreler temelinde örgütlenmesi çalışmalarında aktif olarak görev almaktaydı. 1925 yılında düzenle-

632 A. Gramsci (Bir Devrimcinin Yaşamı), sf. 98.

nen Komintern'in Bolşevikleşme kararı doğrultusunda yürütülmeye başlanan bu çalışma sürecinde Gramsci partinin ülke içi sekreteri idi.

1926 yılı kasımında Mussolini'ye yönelik bir suikast girişimi bahane edilerek, **"Olağanüstü Hal Emirleri"** olarak adlandırılan uygulamalar başladı. Komünist harekete ve tüm muhalefete yönelik faşist terör uygulanmaya başladı. Parlamento dokunulmazlığına rağmen Gramsci'de diğer komünist milletvekilleri ile birlikte tutuklandı. Ustica adasında bir hapishanede hücreye konuldu. Özel Yetkili bir mahkemede yapılan yargılama sonunda 20 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırıldı.

Bari yakınlarında bulunan Turi hapishanesinde tek kişilik bir hücreye konulan Gramsci sürekli olarak gözetim altında tutuluyordu. Eşi iki çocuğu ile birlikte Moskova'da yaşıyordu. Yakın arkadaşı akademisyen Sraffa ve eşinin kardeşi Tatiana Schutz Gramsci'yi ziyaret ediyor ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyorlardı. Bulunduğu hücrede çalışma planını çıkaran Gramsci'ye, ihtiyaç duyduğu kitap, dergi, gazeteler Sraffa ve Schutz tarafından ulaştırılıyordu.

Gramsci, İtalya'daki mücadeleyi hücresinden izlemeye, partiyle bağlantısını ziyaretçileri aracılığıyla sürdürmeye çalışıyordu. Ciddi sağlık sorunlarına karşın, daha sonra **"Hapishane Defterleri"** adıyla yayınlanacak olan teorik çalışmalarını disiplinli bir biçimde sürdürdü. 21 Nisan 1937'de cezası tamamlanıyordu, ancak son yıllarda sağlığı iyice bozulmuş, son yıllarını hep klinikte geçirmişti. 21 Nisan günü geldiğinde klinikte idi ve 25 Nisan günü klinikte beyin kanaması geçirdi. 27 Nisan'da Qissisana kliniğinde yaşama gözlerini yumdu. Cenazesi bir gün sonra polis denetiminde kaldırıldı.

Gramsci'nin **"Hapishane Defterleri"**ni yayına hazırlayan Joseph A. Buttigieg, yazdığı önsözde şunları dile getiriyor:

"Gramsci, 8 Kasım 1926'da tutuklanmasının ardından, kendi deyimiyle "harika ve korkunç dünya"dan neredeyse bütünüyle ayrı tutulmuştu. Gramsci'nin ölümü, sosyalist vizyona koşulsuz bağlılık, kurduğu İtalya Komünist Partisi adına sarf edilmiş muazzam bir enerji ve Faşizme karşı cesur, boyun eğmez ve paha-

lıya mal olan bir başkaldırı ve yenilgi ile geçen, acılarla dolu bir yaşamın kati ve kaçınılmaz sonunu getirmişti."[633]

"Gramsci öldüğü sırada, ardında bıraktığı otuz üç defterin değerini Tatiana Schucht'tan daha derinden anlayan ve takdir eden kimse bulunmamaktaydı."[634]

"Tatiana Schuct elyazmalarını güvenli bir biçimde Moskova'ya ulaştırmanın yolunu bulana kadar onları Roma'da bir banka kasasına yerleştirdi. Bu arada defterleri numaralandırdı ve içeriklerinin bir listesini oluşturmaya başladı. Elyazmaları nihayet 1938 yazında Moskova'ya ulaştı ve Gramsci'nin, Komintern'in İtalya temsilcisi olan yakın dostlarından Vincenzo Bianco'nun gözetimine emanet edildi. Savaşın ardından, defterler, Gramsci'nin kitapları ve mektupları ile birlikte, İtalya'ya geri gönderildi ve nihayet Roma'daki Gramsci Enstitüsü'ne yerleştirildi."[635]

Gramsci'nin defterleri yayına hazırlandı ve defalarca yayınlandı, pek çok dile çevrildi. Gramsci'nin evrimci-pozitivist anlayışın eleştirisi üzerinden geliştirmeye çalıştığı devrimci Marksist perspektifler uluslararası sosyalist ve işçi hareketinin kullanımına açıldı. **"Hapishane Defterleri"** üzerine pek çok kitap yazıldı, sempozyumlar düzenlendi; ancak Gramsci, Dr. Hikmet'in Henri Barbüsse hakkında yazdığı gibi, sadece **"parlak bir kitap değil savaşçı bir hayattı!"**

Çünkü Gramsci'de, **"bütün teorik düşüncenin temeli olarak, (üstü kapalı ya da açık) ortaya atılan felsefi, tarihsel, kültürel ya da siyasal sorunlar bütünlüğünün birleştirici unsuru olarak proletarya devrimi"**[636]dir. Lenin'in önderliğinde gerçekleşen büyük devrimci atılımın takipçileri, devrimci diyalektiğin yöntemsel temellerinden beslenerek Marksist teoriyi uğradığı deformasyonlardan kurtararak yeniden inşa etmeye çalıştılar. Gramsci, bu bağlamda Buharin'in **"Tarihsel Materyalizm"** kitabını değerlendirirken şunları dile getiriyordu:

"Halkın El Kitabı, 'madde' kelimesi ile neyi kastediyor? 'Eğitimli' insanlar için yazılmış bir kitaptan biraz fazlası olan bir halk

633 Hapishane Defterleri Birinci Cilt, Antonio Gramsci, sf. 28, çev. Ekrem Ekici, Kalkedon Yayınları, Aralık 2011.
634 Hapishane Defterleri Birinci Cilt, sf. 29.
635 Hapishane Defterleri Birinci Cilt, sf. 30.
636 Dünyayı Değiştirmek Üzerine, sf. 147.

el kitabı, terimlerin yaygın ve kaba kullanımları nedeniyle yapılan hataların önüne geçmek için yalnızca temel kavramlara değil; bütün terminolojiye net tanımlar getirmek zorundadır. Tarihsel Materyalizmde 'madde' kelimesi, ne fen bilimlerinde (fizik, kimya, mekanik vs.; bu anlamları ve bunların tarihsel gelişimlerini araştırmak) kazandığı anlamla ne de farklı materyalist metafiziklerde kazandığı anlamla anlaşılmalıdır. Tarihsel Materyalizm, elbette, maddenin fiziksel (kimyasal, mekanik vb.) niteliklerini dikkate alır ancak sadece üretimin 'iktisadi faktörü' oldukları ölçüde. Konu, o halde, öylesine madde değil, onun bir insan ilişkisi olarak toplumsal ve tarihsel anlamda üretim içinde nasıl organize edildiğidir. Tarihsel Materyalizm, bir makine üzerinde onun doğal bileşenlerinin fiziksel-kimyasal-mekanik yapılarını kurmak amacıyla çalışmaz; aksine onu bir üretim ve mülkiyet nesnesi olarak, bizzat belli bir tarihsel dönemle çakışan bir toplumsal ilişkinin kristalizasyonu olarak inceler."[637]

Gramsci'nin, **"madde"** sözcüğünün Tarihsel Materyalizm'de edindiği özgül anlama ilişkin bu uyarıları son derece önemli noktalara işaret etmektedir. Gramsci'nin Tarihsel Materyalizm üzerine çalışmalarında, üstyapı kurumları, ideoloji, devlet yapısı gibi konulara odaklanmasının başta gelen nedeni; kendisinin de aktif bir militanı olduğu Avrupa işçi ve sosyalist hareketlerinin aldığı ağır yenilgilerdi. Bu yenilgilerde öznel faktörün sahip olduğu pay, yani devrimci sosyalist güçlerin ideolojik, siyasi ve örgütsel yetersizliklerinin rolü Gramsci'nin aydınlatmak istediği temel konu idi.

Gramsci'nin önüne koyduğu çalışma planı, onun çözümüne katkı sağlamak istediği temel sorunları daha görünür kılmaktadır. Gramsci'nin çalışmalarını incelerken dikkatimizi çeken bir unsur, Gramsci ve Dr. Hikmet'in beslendikleri kaynakların ortaklığı olmaktadır. Dr. Hikmet'in 1937 yılında yayınladığı **"Kapital"in ilk formasının sunuşunda**[638], İtalyan Marksizm'inin kurucusu Antonio Labriola'ya bir gönderme yaptığını görüyoruz. Labriola İtalyan Marksizm'inin kurucusu, Gramsci'nin en fazla etkilendiği

637 Hapishane Defterleri İkinci Cilt, sf. 181.

638 Kapital, Karl Marks, sf.5, çev. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2007.

Marksist'lerden birisi idi. Labriola'nın geliştirdiği anlayış bir kaynakta şu şekilde ifade ediliyor:

"Hegelci okuldan yetişen Labriola, İtalyan Marksizm'inde kol gezen yeni pozitivist ve kaba materyalist eğilimlere (Turati) karşı yılmadan savaştı. Diyalektik kavramlar olan bütünsellik ve tarihsel süreç kavramlarını yerli yerine oturtmaya çalışarak, Marksizmin ekonomist yorumlarını reddeden ilk kişilerden birisi oldu. Labriola, başka akımlara indirgenemeyen, kendine yeterli ve bağımsız bir kuramsal sistem olarak tarihsel materyalizmi savundu; skolastik dogmatizmi ve ders kitabı kültünü reddederek, Marksizmin eleştirel olarak geliştirilmesi gerektiğinde ısrar etti."[639]

Labriola'nın bu yaklaşımı **"Hapishane Defterleri"**nde Gramsci tarafından ifade edilmiştir:

"Marksizmin olmazsa olmaz kısmı, onun eski felsefeleri aşmasında ve felsefeyi algılayış biçiminde yatar ki bu, sistematik biçimde ortaya konması ve geliştirilmesi gereken kısımdır. Teori alanında Marksizm, başka bir felsefe ile karıştırılmamalı, ya da başka bir felsefeye indirgenmemelidir. O, sadece eski felsefeleri aştığı için değil, aynı zamanda her şeyin ötesinde tamamen farklı bir yol açtığı için özgündür; başka bir deyişle, felsefeyi algılayış biçimini baştan aşağı değiştirir."[640]

Alan Swingewood, Labriola'nın Tarihsel Materyalizm anlayışı hakkında şunları yazıyor:

"Labriola, tarihsel süreci, entelektüel ve maddi kültürün organik bakımdan birbirine bağlı olduğu tarihsel bir totallik olarak açıklıyordu. Tek tek tarihsel olaylar, basit, karşılıklı ekonomik nedenselliğe gönderme yaparak açıklanamazdı. Labriola, bir toplumun ekonomik yapısının onun organik birliğinin temeli olduğunu vurguluyordu; dolayısıyla söz konusu olan, kültürel güçleri ekonomik güçlerle özümleme ve toplumu tek bir faktöre bağlayarak açıklama sorunu değildi. Labriola'ya göre, maddi yaşamın ve entelektüel kültürün tüm ögeleri tarihsel bir çağın ifadesiydi."[641]

---

639 Yeni Yüzyılda Diyalektik, sf. 209.

640 Hapishane Defterleri İkinci Cilt, sf. 169.

641 Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Alan Swingewood, sf. 237, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.

Dr. Hikmet yaratıcı Marksizm'in örnek çalışmalarından birisini oluşturan eseri, **"Edebiyatı Cedide'nin Otopsisi"**nde, kendi kavrayışını şöyle açıklıyordu:

"Bu emek, bir erüdisyon (derin bilgi) kırkambarı değil, bir filozofi, bir çağ psikolojisinin tarihi materyalizmce denenmiş felsefesidir. Aman! Felsefe deyince, her ipliği bin altın değerde, bulunmaz sırmalı Hint kumaşı aklınıza gelmesin."

"Emeğin amacı ikidir: a) Bir çağın maddesi ile ruhu arasında birlikteliği açığa çıkarmak. b) Açığa çıkan özü ve tezi duruca herkesin diline (vülgerleştirmeden) vülgarize etmektir."[642]

Yaklaşımlardaki özdeşlik hem dikkat çekici, hem de yaratıcı Marksizm'in yöntemsel temellerindeki ortaklığı simgeliyor. Tarihsel bir çağın toplumsal, ekonomik ve kültürel-ideolojik bir bütünlük biçiminde ele alınışı, Marksizm'in ekonomist yorumunun kabul edemeyeceği bir kavrayış biçimidir.

Gramsci'nin Tarihsel Materyalizmi kavrayış biçimi üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olan Labriola, İtalya'nın sosyo-ekonomik yapısının özellikleri, Marksizm'in İtalya koşullarına uyarlanması başlıklarında çalışmalar da yapmıştı. Murat Belge bir yazısında, Labriola'nın İtalyan Marksizm'in de oynadığı kurucu rol ve İtalya yerelliğine Marksizm'i uygulama çabalarını ele alıyor. Labriola'nın rolünü ve Dr. Hikmet'in Türkiye sosyalist hareketindeki teorik rolünü ve yerelliğe dönük vurgusunu tartışıyor. Belge şunları ifade ediyor:

"Gerçekten de, Kıvılcımlı, kendi kuşağından kimsede görülmeyen genişlikte teorik eserler vermiştir. Bu eserlerde özgün olduğu da yadsınamaz. Ne var ki bu özgünlük, Marksist yöntemin yukarıda anlatmaya çalıştığım türden bir özümlemesi değil "eksantrik" bir bütünlüktür. Kelime hazinesinden geliştirdiği en temel fikirlere kadar, Kıvılcımlı, Marksist düşünce ve önermeler ile kendi kişiliği arasında, bir sentezden çok ilginç bir karışım yaratmıştır. Ortaya çıkan sonuç, bir "millileşmiş Marksizm" örneğidir."[643]

---

642 Edebiyatı Cedide'nin Otopsisi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 12, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Ekim 2008.

643 Marksizmin "Millileşmesi" Mi "Yerlileşmesi" Mi?, Murat Belge, sf. 108, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8 (Sol)

Belge'nin iddiası, Labriola'nın Marksizm ile İtalyan yerelliğini buluşturup, bu buluşmadan bir İtalyan Marksizm'i çıkarabilmiş olması; aynı çaba içinde olan Dr. Hikmet'in ise önemli çalışmalar yapmasına rağmen **"eksantrik"** kişiliği ve tarzı nedeniyle **"Millileşmiş bir Marksizm"** üretmiş olmasıdır. Belge bu iddiasını herhangi bir gönderme, Dr. Hikmet'in çalışmalarına yönelik bir sergileme yapma ihtiyacı duymadan dile getiriyor. Belge'nin yazısında konu edindiği dönem esas olarak, TKP'nin kuruluşu ile 1960 arasıdır. 1960 sonrasını yazısının ikinci kısmında ayrıca ele almaktadır.

Biz, öncelikle şu soruyu soralım: 1919 ve 1960 arasında Türkiye'de **"Millileşmiş bir Marksist"** akım, ya da bir Marksist var mıdır? Vardır. Bir akım olarak örgütlenmiş ve Kemalist iktidarın finansal desteği ile teorik bir dergi yayınlamıştır; Kadro dergisi. Kadro dergisinin pozisyonunu, derginin yayınlandığı dönemin temel özelliklerini önceki bölümlerde görmüştük. Dr. Hikmet'in **"Yol"** da ele aldığı temel konulardan birisi bu derginin siyasi pozisyonu ve eleştirisi idi. Murat Belge'nin bundan haberdar olmaması mümkün değildir. Mümkün değildir, çünkü Murat Belge'nin babası Burhan Asaf Belge, kuruluş döneminden itibaren bir Aydınlıkçı'dır. Daha önce alıntıladığımız bir pasaja bu noktada tekrar bakmamız gerekiyor, George Harris'in yazdığına göre:

"Aydınlık'ın özel ilavelerinde işçileri birleşmeğe teşvik eden yazılar yazan ve Belge'nn üç yaş küçüğü olan Tıbbiyeli Hikmet Kıvılcımlı daha radikaldi."[644]

George Harris'in sözünü ettiği Burhan Asaf Belge'dir. Belge, Şevket Süreyya ve Vedat Nedim'le birlikte TKP'yi terk etmiş Kemalizme iltihak etmiş, Kadro dergisini çıkaran ekip içinde yerini almıştır. Dr. Hikmet, **"Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?"** adlı kitabında, Kerim Sadi'nin, Şevket Süreyya'nın çeviri yanlışlarını ele aldığı bölümde Kadrocular hakkında şunu yazmıştır:

"Bilir misiniz onun hangi yanlışlarını ispata girişir? On, on iki yıl önce, henüz Marksizme sürtünürken yaptığı bir çevirisindeki yanlışları. Halbuki Şevket Süreyya, Ankara'da Kadro isim-

644 Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, George Harris, sf. 198, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1975.

li bir dergi ile harıl harıl "nasyonal sosyalizm", yani alaturka faşizm örgütlüyor."[645]

Dr. Hikmet, Kadro hareketini **"nasyonal sosyalist", "alaturka faşizm"** olarak tanımlıyor. Neden mi? Bu sorunun yanıtını, Burhan Asaf Belge'nin Kadro dergisinde, İtalyan faşizminin karakterine ilişkin bir tanımlamasında bulmak mümkündür. Belge, yazısında bir İtalyan faşistinin yaptığı İtalyan Faşizmi ve Kemalizm karşılaştırmasını ele almakta ve şunları ifade etmektedir:

"Faşizm, yarı-kapitalist bir İtalya'yı kapitalizm'in sınıf tezadından ve bu tezadın doğurduğu dahilî anarşi ile bu anarşinin maskesi olan demagojinin ve bürokratik idare cihazından (demokrasi ve parlamentoculuk) kurtarmak hareketidir."

"Korporasyonlar rejimi ile, sınıf tezadının halli yerine sınıf tezadının tehlikesiz bir şekilde istikrarlandırılması cihetine gitmiştir."

"Millî kurtuluş inkılâbı ise, bir yarı müstemleke olan Osmanlı imparatorluğunun yerine müstakil Türk vatanının bu günkü tarihî şartlara göre ikamesidir."

"Bu günkü tarihî şartlar derken, bittabi sınıf tezatları kastedilmektedir."

"Türk milleti, inkılâbına, sınıflaşmamış bir millet bünyesi ile başladığı için, sınıflaşmayı reddedecek ve imkânsız kılacak tedbirler almakta ve bu tedbirleri gittikçe derinleştirmekte ve mürekkepleştirmektedir. Büyük istihsal vasıtalarının devlete tahsisi, ileri ve plânlı bir devletçiliğin kabul ve tedvini bundan ileri gelmektedir."[646]

Burhan Asaf Belge'ye göre, İtalyan faşizmi, İtalya'yı sınıf çelişkisinden doğan anarşiden kurtaran bir rejimdir. Sınıf çelişkilerini korporasyonlar yoluyla engellemeye çalışmıştır. Türkiye'deki Kemalist rejim ise, **"sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitlenin"** vücuda getirdiği özel bir rejimdir. Devletçilik uygulamaları da sınıfsızlığın devamını sağlamaya yöneliktir. Sanırız, Dr. Hikmet'in Kadro hareketini neden **"nasyonal sosyalizm", "alaturka faşizm"** olarak nitelediği daha iyi anlaşılmıştır.

---

645 Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?, sf. 40.

646 Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş İdeolojisi, Burhan Asaf Belge, Kadro Dergisi, Ağustos 1932.

Dr. Hikmet'in **"nasyonal sosyalist"** akım Kadro hakkındaki görüşleri süreklilik taşır. 1960'ların ilk yarısında oldukça sansasyonel bir çıkışla solda etkili olan Yön dergisinin eleştirisinde Dr. Hikmet, Kadrocular hakkındaki düşüncelerini **"Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz"** başlıklı yazısında bir kez daha ifade eder:

"Yok, sosyal baylarımız Batıdan en az yüzelli yıl geri 'devletçiliğimiz'e sözde ilerici batıcı 'sosyalizm' kaftanını giydirmekle yapılan kalkınma 'ideolog'luğu hiç değilse yeni bir 'demagog'luk sayılamaz."

"Bırakalım o 'sosyalizm' (Yön) ya da 'nasyonal sosyalizm' (Kadro) gibi ülema pozlu kuruntuları, önce kendi gerçeğimize inelim."[647]

Dr. Hikmet'in tespitlerinin son derece isabetli olduğunu, Kadro hareketinin lideri Şevket Süreyya, yıllar sonra şöyle ifade etmiştir: **"Komünist Partileri içinde milliyetçilik ilk defa TKP içinde başlamıştır."**[648] Daha önce gördüğümüz gibi, parti içinde milliyetçiliği Şevket Süreyya ve Vedat Nedim, başlatmak istemiştir, ancak partinin ayağa kalkması üzerine partiyi terk edip Kemalizm'e iltihak etmişlerdir.

Öyle ki, Murat Belge'nin sözü geçen yazısının da yayınlandığı bu kitapta konuya ilişkin şunlar ifade edilmektedir:

"Gerek Vedat Nedim Tör (1976) gerekse Şevket Süreyya Aydemir, bu ünsiyetin altını çizer. Bu ünsiyet öyle bir noktaya ulaşır ki, Komintern, Şefik Hüsnü dışındaki TKP yönetimini 'milliyetçilikle' suçlamak zorunda kalır..."

"Kemalist Kadro hareketi, milliyetçi kopuşun neden olduğu bu tasfiyenin ve "yerli" hatta "özgül" bir kalkınma yolu arayışının ürünüdür."[649]

Tüm bunlar Murat Belge'nin yazısının yayınlanmış olduğu kitapta doğrudan konuyla ilgili olarak yazılmıştır. Peki Murat Belge bunları bilmiyor olabilir mi? Kuşku yok ki biliyordur. Daha önce, Kemalizm'in sınıfsal karakteri ve siyasi işlevi konusunda Murat Belge'nin Bonapartizm çerçevesinde yazdıklarını görmüştük.

647 27 Mayıs Yön'ün Yönü Devletçiliğimiz, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf, 17, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Aralık 1989.

648 Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, Suavi Aydın, sf. 560, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8 (Sol).

649 Türkye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, sf. 560.

Belge, o yazısında da, defalarca eleştirisini yazdığı Dr. Hikmet'in belki de solda en fazla okunmuş kitaplarından habersizmiş gibi yazmıştı. Demek ki, söz konusu Dr. Hikmet olunca, Murat Belge'nin tarzında bir süreklilik var. Hadi diyelim Dr. Hikmet'in çok fazla kitap ve yazısı vardır, Belge, Şevket Süreyya'nın oldukça bilinen şu yaklaşımından da mı habersizdir?

"Şevket Süreyya, Türkiye gibi bir ülkede burjuva sınıfından eser bulunmadığı gibi, işçi sınıfına dayanan bir ideolojik hareketin yaşayamayacağını savunmaktadır. Böyle bir ülkede Kemalistlerin olduğu türden 'Milli Kurtuluş Hareketleri' vardır. Bu hareketlerin öznesi ise belli bir 'sınıf' değil 'millet'tir."[650]

Şevket Süreyya'nın bu görüşleri sosyalist harekette hemen her bölme tarafından uzun zamandır bilinmektedir. Kadroculaların niteliği, Kadro dergisinin işlevi son derece açıktır. Kadrocular Kemalist burjuva iktidarının bir parçası haline geldikten sonra, değişik alanlarda kariyerlerini sürdürmüşlerdi. Tek Parti rejimi sona erip, çok partili rejime geçildikten sonra, Şevket Süreyya ve Burhan Asaf Belge bu kez Demokrat Parti'ye yönlerini dönmüştü. Burhan Asaf Belge Demokrat Parti'den Bursa milletvekili olmuş, partinin yayın organı Zafer gazetesinin başyazarlığını yapmıştı.

Kadrocular da Murat Belge gibi hep haklı olanlardandı. 30'larda İtalyan faşizmini ve Kemalizm'i savunmakla, 50'lilerde Demokrat Parti "**liberalizmi"**ni savunma pozisyonlarında bir sorun görmüyorlardı. Çünkü onlar hep haklıydı. Murat Belge de bu geleneğin sıkı bir takipçisi olarak hep haklı olanlardandı. Daha önce, Murat Belge'nin Türkiye Sosyalist Hareketi'ne Kemalizm'in sınıf karakteri ve Bonapartizm hakkında **"Geçiş Sürecinde Türkiye"** adlı kitaptaki yazısıyla nasıl bir **"ders verdiğini"** görmüştük.

Murat Belge de geleneği takip ederek, yaklaşık 40 yıl boyunca sürekli **"taraf"** ve görüş değiştirdi ve hep haklı oldu. En Son AKP iktidarı döneminde, Türkiye'nin **"demokratik devrimi"**ni yapabilmesinin tek yolunun AKP eliyle **"askeri vesayetin"** yıkılması olduğu fikrinin yılmaz bir savaşçısı konumuna gelmişti. Üzerinde 30 yıl çalıştığı ancak 2011'de AKP'nin **"demokratik devrimi"**nin heyecanıyla yazıp bitirebildiği **"Militarist Modernleşme"** adlı kitabıyla AKP'nin **"demokratik devrim"**ine teorik katkı sağlamak

650 Türkye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, sf. 570.

istemişti, kitabı okuduğumuzda Belge'nin bir kez daha fikir değiştirmiş olduğunu görüyoruz. Türkiye Sosyalist Hareketi'ne Kemalizm'in sınıf karakterini doğru tepit edememe eleştirisi yapan Belge, bu kez Ordu'nun Cumhuriyet tarihinde sahip olduğu role daha geniş bir yer açmak amacıyla olsa gerek şunları yazıyor:

"Türkiye'deki "modernleşme"de bir orta sınıf olmadığı gibi bir toprak sahibi sınıf, Prusya'nın Junker'lerine tekabül edecek bir güç te yoktu. Öyleyse bir feodal sınıfın varlığını varsaymamız gerekmiyordu. Örgütlü güç olarak, sadece kendine bir ideoloji geliştirebilmiş bir ordu böyle bir girişimi sırtlanabiliyordu. Ordu, Fransa'da Bonapartizm, Almanya'da Bismarkizm, İtalya'da Sezarizm adını verdiğimiz görece "sınıflar-üstü" duruşu benimseyip toplumu güdebiliyordu."[651]

Murat Belge dönmüş dolaşmış kırk yılın sonunda Kadrocular'ın ve Kemalizm'in yaydığı **"sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz"** demagojisine ulaşmış. Marksist teoride özgül bir burjuva devlet biçiminin karakteristiğini açıklamak amacıyla kullanılmış olan Bonapartizm, Bismarkizm ve Sezarizm kavramları, Murat Belge'nin son kullanımında tüm içeriğinden boşaltılmış. Türkiye tarihine liberal yaklaşımın kavramları haline gelmiş. Oysa, daha once gördüğümüz gibi, Murat Belge bu kavramların özgül içeriğinin yani burjuva sınıf iktidarının Türkiye'de biçimlenişinin kabul edilmediği gerekçesiyle Sosyalist Hareketi eleştiriyordu.

Burjuva ve küçük burjuva sosyalizminin sürekli dönmesinin temel nedeni, Leninizmin temsil ettiği proletarya sosyalizmine olan uzaklıkları ve karşıtlıklarıdır. Proletarya sosyalizmi, tüm olgu ve süreçleri sınıfsal temelleri itibariyle ele alır. Toplumsal ve siyasal devrimin ana taşıyıcı gücünün işçi sınıfı olduğunu, işçi sınıfını merkezine almayan tüm hareketlerin burjuvazinin farklı kanatlarından birinin yedeğine düşeceğini tespit eder. Emperyalizm çağında burjuvaziden ilerici demokratik adımlar beklemenin burjuva-kuyrukçuluğuna denk düştüğünü, bayrağının en üstüne yazmıştır.

Burjuva sosyalizmi ise, bir kaç yıl önce ne yazdığına, ne söylediğine hiç bakmadan sürekli yazar ve konuşur. Belge yakınlar-

651 Militarist Modernleşme, Murat Belge, sf. 14, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

da yayınlanan bir söyleşisinde gazetecinin yıllardır cansiperane savunduğu AKP iktidarının baskıcı uygulamaları hakkında sorduğu soruyu yanıtlıyor:

"Muhafazakarlar Kemalist ideolojiyi toplum mühendisliği olarak eleştiriyor fakat aynı toplum mühendisliğini günümüzde hükümet de yapıyor' görüşü hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna şu yanıtı veriyor:

"Devlet denilen alet, iktidar olup devlet denilen mekanizmayı kendi istediği görüşlerle harekete geçirerek, kendi istediği toplumu yaratmak için yapılmış. Birileri senin adına bunu hep kullanmış ve hakkını gasp etmişler. Şimdiki zihniyet ise 'Hak yerini buldu, bu aleti şimdi biz ele alacağız ve toplumu saptırıldığı yerden olması gereken yere döndüreceğiz' zihniyeti. Daha iyimser bir şey söylemek isterdim ama mümkün değil. Kendileri böyle bir imkan bırakmadılar."[652]

Peki bu zihniyetin **"demokratik bir devrim"** yapamayacağını düşünen, bunun gerekçelerini tarihsel, siyasal ve toplumsal temelleri çerçevesinde ortaya koyan devrimcileri **"darbeci", "ergenekoncu"** ilan eden Belge'de en ufak bir öz-eleştirel yaklaşım var mıdır? Yoktur, çünkü o **"tanrının şanslı kullarından olan bir burjuva sosyalisti"**dir. Onlar hep haklıdır. Baksanıza, hala diyor ki, AKP'nin sınıfsal karakterinin, siyasal niteliğinin bir önemi yok; **"devlet denilen alet"** problemlerin temel nedeni. Yani baskı, sömürü, devletin sınıfsal karakterinden bağımsız olarak var olan süreklilikler. Bildiğimiz her şeyi unutup, bir an için öyle olduğunu kabul etsek dahi, bu kabulleniş Belge'nin AKP eliyle gerçekleşen **"demokratik devrim"**in savaşçısı olarak yazıp, söylediklerini haklı çıkarır mı? Madem **"devlet denilen alet"** değişmeyecek, tersine yeni iktidara gelenleri değiştirecekti, ne diye bunun tam tersini savundunuz? Bu soruların şimdilik yanıtı yoktur, yanıt yarın nereye dönüleceğine bağlıdır.

Sanırız, burjuva ve küçük burjuva sosyalizminin Dr. Hikmet'e duyduğu allerjinin kökleri bu örnekle biraz daha aydınlanmıştır. Tutarlılık, işçi sınıfının devrimci yolundan hiç vazgeçmeme, Avrupa esintili düşünsel modalara değil Marksizm'in devrimci temellerine bağlılık gibi temel nitelikleri ile Dr. Hikmet, ülkemizde

652 http://t24.com.tr/haber/murat-belge-iktidar-elinde-sopa-olmadan-da-iktidar-olunabilecegini-anlamiyor/250923

bol miktarda bulunan Belge türü **"sol aydın"**lar için gerçek bir allerji kaynağıdır. Bu durum hiç şaşırtıcı değildir.

Dr. Hikmet'in düşünsel üretiminin boyutları

Dr. Hikmet'in teorik derinlik ve çalışkanlığı, mücadele içinde olduğu dönem boyunca Türkiye Sosyalist Hareketi'ne egemen olan teoriye ilgisizlik, ya da kendisinin hep şikayet ettiği teoriyi dogmatik kavrayış ile tam bir karşıtlık oluşturur. Teorik derinlik ve cesareti birlikte büyüten Dr. Hikmet'in çalışmalarının konu çeşitliliği ve kapsamı şaşırtıcı bir genişliğe sahiptir. Yaşamı boyunca dünyada ve Türkiye'de yaşanan toplumsal ve siyasi gelişmeleri son derece büyük bir dikkat ve titizlikle izleyen Dr. Hikmet, Marksizm'in genel teorisinin geliştirilmesi yolunda önemli çalışmalar yapmıştır.

Felsefe alanında ürettiği **"Bergsonizm (Göçen Sermaye Dervişliği)", "Diyalektik Materyalizm Nedir? Ne Değildir? Nasıl Kullanılır?"** ve henüz yayınlanmamış olan **"Hegel"** kitapları sosyalist hareketin hala ulaşamadığı bir noktaya işaret eder. Bu eserlerin kapsam ve içeriği, kaynak zenginliği üretildikleri dönemin koşulları da dikkate alındığında gerçekten şaşırtıcıdır.

Dr. Hikmet, dünyada ve ülkede yaşanan toplumsal ve politik gelişmeleri son derece dikkatli bir biçimde takip ederken, gerek Marksist harekette, gerekse Marksist Hareket dışındaki düşünsel tartışmaları, gelişmeleri de dikkatle takip etmiştir. Marksist hareket içinde dünya çapında tartışmalar yaratan Bağımlılık Okulu teorisyenlerinin üretmiş oldukları tezler ve kavramların Dr. Hikmet'in çeşitli çalışmalarında ortaya koyduğu tezlerle olan paralelliği dikkat çekicidir.

Bağımlılık Okulunun en üretken, en gelişkin ve siyasi çizgi olarak en sağlam unsuru olan Mısırlı Samir Amin, dünya çapında tanınan bir Marksist'tir. Samir Amin'in birçok kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir. Yordam Yayınları, yakınlarda Samir Amin'in Türkçe'de yayınlanmamış eserlerinden yaptığı 10 ciltlik bir seçkiyi yayınlamaya başlayacağını duyurdu.

Samir Amin'in, **"Eşitsiz Gelişme (Çevre Kapitalizminin Toplumsal Biçimleri Üzerine Bir İnceleme)", "Avrupamerkezcilik"** ve henüz Türkçe'de yayınlanmamış olan **"Class and Nation"**

ve **"Global History"** başlıklı kitaplarında geliştirdiği tezler; Dr. Hikmet'in **"Tarih Devrim Sosyalizm", "Toplum Biçimlerinin Gelişimi", "İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere"** kitaplarında geliştirdiği tezlerle çok önemli ortaklıklara sahiptir. Ve bu durumun aslı nedeni, Samir Amin'in **"Entelektüel Yolculuğum"** başlıklı kitabında kendi eserlerine ve siyasi konumuna ilişkin yaptığı açıklamada belirginleşmektedir. Amin, şunları ifade etmektedir:

"Entelektüel ilgi alanım hiçbir zaman akademik dünyayla sınırlı kalmadı. Ben kendimi daha çok bir sosyalizm ve halkların kurtuluşu militanı addettim. Entelektüel çalışmalarım sonucu elde ettiğim birikimi, elimden geldiği kadarıyla bu davanın emrine verdim...

Ben enternasyonalistim ve hep öyle oldum; inanıyorum ki kapitalizm, yarattığı tehditlere dünya çapında karşılık verilmesini gerektiren nesnel bir durum yaratmıştır. İnsanlar 'kapitalist enternasyonal'e, ancak ulusal, kültürel (ve dini) ufuklarını aşan bütüncül bir faaliyet alnına sahip olan kendi enternasyonallerini oluşturarak, etkin biçimde karşılık verebilirler. Ama ben, bu bütüncül perspektife kapitalist dünyanın çevresinden özel olarak söylersek Avrupa-dışı kültürün Afrika-Asya dünyasından katılmaktayım. Öyle yapıyorum, zira benim ait olduğum dünya budur."[653]

Samir Amin'in **"ait olduğu dünya",** onun emperyalist-kapitalist dünyanın yarattığı kutuplaşma konusunda daha keskin bir kavrayışa ulaşmasında önemli bir faktördür, çünkü, yine Amin'in deyişiyle, **"Analizler ve onların tarihsel ve politik bağlamları, eylem seçenekleriyle sıkı sıkıya bağlıdır."**[654] Ait olunan dünyada, siyasi hedeflerde, referanslarda ve Marksizm'e sözde değil özde olan bağlılık noktalarındaki ortaklık, entelektüel üretimde ortaya çıkan benzer analiz ve sonuçların temelini oluşturmaktadır.

Maksizm'in Avrupa-merkezci yorumlarının yarattığı siyasal zafiyetlerin giderilmesinde, Dr. Hikmet'in Tarih Tezi ve Amin'in sözünü ettiğimiz çalışmaları çok önemli işlevlere sahiptir. Batı

653 Entelektüel Yolculuğum, Samir Amin, sf. 9-10, Ütopya Yayıncılık, Ankara, Şubat 2000.

654 Entelektüel Yolculuğum, sf. 9.

emperyalist merkezleri jeo-politik hedefleri doğrultusunda çevre ülkelere düzenledikleri saldırıları **"İnsani müdahale"** olarak adlandırıyor ve bu saldırılarını çeşitli Avrupa-merkezci argümanlarla meşrulaştırıyorlar. Günümüz dünyasında hayati önem kazanan bu konuda, Marksist hareketin üreteceği ideolojik argümanlar, sözünü ettiğimiz çalışmalarla beslendiğinde zengin bir entelektüel kaynağa sahip olacaktır.

Marksizm ve Tarih arasındaki ilişkiyi irdeleyen, Tarihsel Materyalizmin kavramsal yapısını sistematik bir biçimde ortaya koyan ve oluşumundan günümüze dek, Marksist hareketin Tarih üzerine entelektüel üretimin eleştirel bir toplu değerlendirmesini yapan tarihçi Matt Perry[655] **ve çok başarılı bir Marksist Dünya Tarihi**[656] kitabının yazarı olan Chris Harman, Marksist İngiliz Arkeolog Gordon Childe'ın Mezopotamya Tarihi ve genel dünya tarihi üzerine yaptığı çalışmaların çığır açıcı niteliğini vurguluyorlar. Childe, Tarihsel Materyalizm teorisi temelinde gerçekleştirdiği çalışmalarla, kadim tarih içinde kentin, yazının, ticaretin işlevlerini somut biçimde ortaya koymuştur.

Childe'ın çalışmaları, Dr. Hikmet'in Tarih Tezi'nin ana kaynakları arasındadır. Dr. Hikmet'in tarihsel süreci biçimlendiren etkin faktörler arasında önemli bir yer verdiği **"barbar akınları"**nın, ticaretin yayılmasının nedenleri ve yarattığı sonuçlar, Marksist Tarihin dogmatik kavranılışında uzun süre göz ardı edilmiş bir unsurdur. Childe, bir eserinde bu durumu Sovyet Tarih Bilimi kaynaklarına dayanarak şu şekilde ifade ediyor:

"Sovyet arkeologları, göçlerin, okur-yazarlık öncesi kültürlerde değişimlere yol açan bir faktör olduğunu neredeyse tümüyle reddedecek kadar ileri gitmişlerdi. Yine de onlar bile sözünü ettiğimiz yayılma olgusunun, yani amaç ve fikirlerin bir halktan diğerine ticaret veya bir başka barışçıl ilişki biçiminin aracılığıyla aktarılma olgusunun, önemini teslim etmek zorunda kaldılar."[657]

---

655 Marksizm ve Tarih, Matt Perry, Çev. Gül Tuncer, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

656 Halkların Dünya Tarihi (Taş Çağından Yeni Binyıla), çev. Yugur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, İstanbul 2009.

657 Toplumsal Evrim, Gordon Childe, sf. 32-33, Çev. Cemal Balcı, Alan Yayıncılık, İstanbul, Şubat 1994.

Sovyet Bilim Emekçilerinin **"neredeyse tümüyle reddettikleri"**, barbar akınları, ticari etkinliklerin yayılması ve bunun yarattığı toplumlar arası etkileşimlerdi. Bunları reddetmek ise, dinamik bir tarih araştırmasını önemli araçlardan yoksun kılmak, tarihsel bütünlüğü kavrayamamak sonuçlarına yol açıyordu. Bu nedenle, yenilerde yapılan daha kapsamlı ve açık uçlu araştırmalarda şu saptamalarla karşılaşıyoruz:

"Dünya sisteminin bütün gelişimi, tarımsal alanları çevreleyen Avrasya bozkırlarından birbiri ardı sıra yayılan istila dalgalarınca derinden etkilenmiştir. Bu sistemin 'patlaması' o denli önemli bir olgudur ki, sistemli olarak araştırılması ve açıklanması için adeta haykırmaktadır. Bu sistem patlamaları deus ex machina değildi; dünya sisteminin genişleyen yörüngesinin genel gelişme mantığının zorunlu unsurlarıydı. Özellikle, İç ve Orta Asya'dan yayılan istilalar ve göçler, komşu uygarlıkların ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşamlarının değiştirilmesinde ve ırksal ve etnik mozaiklerin oluşturulmasında her zaman araç işlevi görmüşlerdi. Orta Asya'nın dünya sisteminde aracı bir bölge olarak olağanüstü önemli rolü ve yerine getirdiği işlevler hak ettikleri biçimde sistemli çözümlemeye tabi tutulmamışlardır. Örneğin Muhammed'den önce Arap Yarımadası'nda ve Afrika'nın büyük bölümünde yaşamış diğer göçebe ve kabile halklar da, varlığı yalnızca çok az sayıda birkaç uzman tarafından kabul edilen süreçlerle dünya sistemi tarihine ve dünya birikim sürecine katılmışlardır."[658]

Barry K. Gills ve Andre Gunder Frank'ın araştırılması ve açıklanması için **"haykırmaktadır"** dedikleri noktalar, tam olarak, Dr. Hikmet'in Tarih Tezi'nin odaklandığı alanlardır. Samir Amin'in tarih araştırmaları da aynı alanlara odaklanmıştır. Bu alanların gözardı edilmesinin ana nedeni ise, tarih araştırmaları alanında uzunca bir zaman egemen olmuş dogmatik ve Avrupa-merkezci yaklaşımlardır. Dr. Hikmet, bu durumu, yayınlanmamış **"Hegel"** başlıklı çalışmasının giriş bölümünde şöyle açıklamaktadır:

"Marx-Engels "HARİKA"sı, tıpkı, medeniyet tarihinde görülen Grek-Roma "harika"sına benzer. Grek medeniyetinden ön-

658 Dünya Sistemi (Beş Yüzyıllık mı? Beş Binyıllık mı?), Kümülatif Birikim, Andre Gunder Frank-Barry K. Gills, sf. 186, Çev. Esin Soğancılar, İmge Yayınevi, Ankara 2003.

ceki beş bin yıllık medeniyetler evreninin gerçekliği bilinmezse, yanılmamak elden gelmez. Grek medeniyeti ansızın patlak verirce fışkıran madde ve anlam gerçekleşmeleri ile bir mucize sayılabilir. Batılı burjuva aydınlarında bir aşağılık kompleksi gibi yaşayan Grek hayranlığı bu olaydan kaynak alır. Ancak, yine Batı medeniyeti objektif araştırmalar yapmıştır. Greklerden önce gelen, Ege, Girit, Anadolu, Mısır, Fenike, Mezopotamya medeniyetlerini bulmuştur. Bunlar aynı zincirin halkaları gibi yan yana konulunca, bir gerçeklik ortaya çıkmıştır. Grek medeniyeti kendinden önce geçen beş bin yıllık birikimin kaçınılmaz atlayışıdır."

Avrupa-merkezci yaklaşımların dayandığı temel olan Antik Grek-Roma **"harika"**sı, kendine öngelen beş bin yıllık medeniyet birikiminin gözardı edilmesi sayesinde tarih araştırmalarına egemen olabilmiştir. Bu konuda en kapsamlı ve sağlam yaklaşımların **"doğulu"** Marksistler'den gelmesi de bir tesadüf değildir. Tarihsel Materyalizm'in hedeflediği evrensel tarihin yapı taşlarından eksik olanlar **"doğulu"** Marksist'ler tarafından doldurulmaktadır.

Frank ve Gills, önemli çalışmalarında, saptamalar yapmaya devam ediyorlar ve şöyle yazıyorlar:

"Dünya (sistemi) tarihi, yalnızca yerleşik "uygarlıklar"la ve bunlar arasındaki ilişkilerle sınırlı değildir. Bu tarih, "barbar" göçebeleri ve diğer halkları, özellikle göçebelerle diğer halklar arasındaki çok çeşitli ilişkileri de içerir. Lattimore'un (1962) ve onun gibilerinin yolundan giderek, Orta Asya'lı ve İç Asya'lı "göçebe" halklar ve diğer "çevresel" halklar üzerinde çok daha fazla çalışma yapılması gereğini şiddetle savunuyoruz."[659]

Evet. Dr. Hikmet'in Tarih Tezi tam olarak Frank ve Gills'in işaret ettiği bu alanlara odaklanmış ve evrensel tarihin ancak tarihsel araştırmaların bu alanları güçlü bir biçimde kapsaması durumunda mümkün olabileceğini tezleştirmiştir. Dr. Hikmet şöyle yazmıştı:

"Tarihin bata-çıka gidişine Akdeniz Medeniyetlerinden örnek verdik. Çünkü klasik Tarihte en iyi yazılı ve herkesin her an az çok öğrendiği olaylar Greko-Romen Medeniyetinde belir-

659 Dünya Sistemi, sf. 186.

lidir. Medeniyet Tarihi biraz içyüzünden incelenirse adım adım aynı gidişin kaçınılmazlığı görülecektir. Yakındoğu'nun Irak, Mısır, Uzakdoğu'nun Çin, Hint Medeniyetlerinin alın yazıları: Hep o Barbarlarla Medeniyetler, yahut: Ortak Mülkiyet ile Özel Mülkiyet arasındaki denizlerle karalar arasındaki Med ve Cezirleri andıran çelişme ve çekişmeler ile çizildi."[660]

Frank ve Gills, bir noktaya dikkat çekiyorlar:

"Bunların (barbar halkların y.n.) "uygar komşularıyla sürekli ticari ve siyasi ilişkilerine, Orta Asya'dan ve İç Asya'dan doğuya, güneye, Batı Asya'ya ve Avrupa'ya göç ve işgal amaçlarıyla defalarca düzenlenen akınlarının zamanlamasına ve nedenlerine özel ilgi gösterilmesini öneriyoruz."[661]

Dr. Hikmet, bu alanlara özel ilgi göstermiş ve daha önce de belirttiğimiz gibi, bu alanların araştırılmasından çıkardığı sonuçları genel bilgi ve kavrayış düzeyinde formülleştirerek teorik bir çerçeveye yerleştirmişti. Ulaştığı sonucu şu şekilde formüle etmişti:

"Antika Tarihte, bir Medeniyetten ötekine geçişi sağlayan nitelik sıçraması: Araya Barbar adlı taze insancıl üretici güçler girmedikçe gerçekleşememiştir. Çürümüş bir Medeniyetin DEVRİLİP ortadan kaldırılması hep barbarların akınıyla kesinleşmiştir. O yıkılışlara Sümerler'den Grekler'e dek "TUFAN" denilmiş, İslamlık'ta "KIYAMET" adı verilmiştir. Biz basitçe "Tarihçil Devrim" terimini uygun buluyoruz. Çünkü medeniyetin yıkılışı da bir DEVRİM'dir. Ama, SOSYAL DEVRİM: Aynı toplum içinde bir Sosyal Sınıfın ötekisini kaldırmasıdır. Tarihcil Devrim: Toplum dışından gelen daha geri, bir BAŞKA TOPLUM insanlarınca yapılır. Sırf SOSYAL DEVRİM olamadığı için, onun yerine TARİHCİL DEVRİM gelir.

Tarihin yüzeyinde Medeniyetle Barbarlık arasındaymış gibi geçen Tarihcil Devrim etki-tepkileri, gerçekte en derin üretici güçlerin yönettiği ÖZEL MÜLKİYET ile KAMU MÜLKİYETİ arasındaki karşılıklı etki-tepkilerdir. Bu çelişkili gidiş bütün Antika Tarih boyunca hiç aman vermeksizin sürüp gittiği için bir sosyal kanun gücünü taşır. Buna TARİHCİL DEVRİM KANUNU denebilir.

660 Tarih Yazıları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 24.
661 Dünya Sistemi, sf. 186.

Tarihcil Devrim Kanunu, Medeniyetin başladığı günden, Kapitalizmin SOSYAL DEVRİM'ler çağını açtığı güne dek düzgün bir saat çalışmasıyla işler."[662]

Dr. Hikmet'in formüle ettiği Tarihcil Devrim Kanunu, Antik çağın Tarihsel Maddeci analizinde yeni açılımlar geliştirmesine olanak sağlamıştır. Frak ve Gills devam ediyor ve şunları ifade ediyorlar:

"Benzer şekilde, Arap Yarımadası'nda Muhammed'in çağından çok önce yaşamış göçebe kabileler de daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Dahası, günümüzde aşağılayıcı bir anlam taşıyan "barbar" terimine karşı çıkmanın ve bu terimi terk etmenin tam zamanıdır. Sözde barbar olan halklar ile daha "uygar" oldukları varsayılan halklar arasındaki farklar en iyimser yaklaşımla bile kuşkuludur."[663]

Gerek İslam medeniyetinin oluşumu, gerekse Arabistan halklarının İslam öncesi yaşantıları Dr. Hikmet tarafından kapsamlı bir biçimde irdelenmiştir. İslam medeniyetinin medeniyetler tarihi zinciri içinde tuttuğu yer, sosyal ve ekonomik karakteristikleri geniş bir biçimde incelenmiştir. Özellikle **"Allah-Peygamber-Kitap"** başlığını taşıyan eseri bu konuda çok zengin analizlere sahiptir. İslam medeniyetinin doğuşunun ticaret yollarlıyla bağlantısını açıklayan Dr. Hikmet şunları ifade ediyor:

"Ve tarihte en büyük şahdamarı görevini yapan Irak ana ticaret yolları tıkandığı zaman, cihan ticareti kendisine yeni yollar aradığı vakit bile, gene çöl ortasında değil Cidde-Mekke-Medine-Şam çizisi üzerinden kıyı kervan yollarından İslam medeniyetini yarattı. Lakin, İslamlık ana yolu açar açmaz, medeniyet merkezleri Irak, Suriye, Mısır bölgesine taşındı. O kadar ki, İslamlığın beşiği Mekke-Medine unutulmak, çölün tozu altında bunaltılmakla kalmadı; Şam, Bağdat, Kahire saltanatlarınca taşa tutuldu, zaman zaman yakılıp yıkıldı. Çünkü çöl ortasındaki o kutsal kentlerin ticaret yolları bakımından önemi kalmamış, üretimce ise hiç rolleri olmamıştı."[664]

Frank ve Gills'in **"barbarlık"** terimi hakkında ifade ettikleri eleştiriler de, Dr. Hikmet'in Tarih Tezi'nin kapsamı içindedir. Dr.

662 Tarih Yazıları, sf. 26-27.
663 Dünya Sistemi, sf. 186.
664 Tarih Yazıları, sf. 145.

Hikmet bu kavramı Engels'in **"Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"** adlı çalışmasındaki kapsamı içinde ele alır ve bu kavram onun Tarihsel Materyalizm çalışmalarının kavramsal seti içinde çok önemli bir işlev görmektedir. Burjuva ideolojisinin oluşturduğu barbarlık uygarlık ikiliği çerçevesinde kavram gerçekten de son derece olumsuz bir içerik kazanmıştır. Ancak kavramın Tarihsel Materyalizm teorisi içinde kazandığı anlam farklıdır.

Engels, Sosyal Antropolojinin kurucusu Lewis Henry Morgan'dan alarak kullandığı kavramın içeriği hakkında şunları yazmıştır:

"Morgan'ın sınıflandırmasını şu şekilde genelleştirebiliriz: Yabanıllık-kullanıma hazır doğa ürünlerini olduğu gibi mal edinmenin ağır bastığı dönem; insanın ürettiği şeyler, esas olarak, bu mal edinmeyi kolaylaştırn aletlerdir. Barbarlık-hayvancılık ve toprağı işleme bilgilerinin edinilmesi, insan faaliyetiyle doğa ürünlerinin üretimini arttırma yöntemlerinin öğrenilmesi dönemi. Uygarlık- insanın doğa ürünlerini daha da işlemenin, asıl anlamda sanayinin ve sanatın bilgisini edindiği dönem."[665]

Engels'in Tarihsel Materyalizm teorisinin temel kavramlarından konumuzla ilgili olanları bu şekide açıklıyor. Kavramın burjuva ideolojisindeki kullanım biçimiyle ilgisi yok, tersine Engels ve Dr. Hikmet, barbar toplumların insan malzemesine son derece olumlu nitelikler atfediyorlar. Engels, kitabında, barbarlık çağını yaşayan göçebe Cermen toplumlarını savaştıkları uygar Romalılar'la kıyasladığında şunları yazıyor:

"Onların kişisel etkinliği ve yiğitliği, özgürlük sevgisi ve her kamu işini kendi işi gibi gören demokratik içgüdüsü, kısacası Romalıların yitirmiş oldukları ve Roma dünyasının balçığından yeni devletler kurmaya ve yeni milliyetler geliştirmeye yetenekli bütün bu vasıflar, -bunlar üst aşamadaki Barbarın karakter özelliklerinden, gensçil anayasanın meyvelerinden başka neydi?"[666]

Engels, Cermen barbarlarının Avrupa'ya düzenledikleri akınların sonuçları hakkında şu saptamaları yapmıştı:

665 Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Friedrich Engels, sf. 37, Çev. Cahide Sarı, İnter Yayınları, İstanbul 2000.

666 Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin kökeni, sf. 181.

"Almanların Roma dünyasına dirimsel güç ve canlandırıcı tohum olarak aşıladıkları tek şey, brbarlık idi. Gerçekte, can çekişen uygarlığın ölüm sancıları içinde acı çeken bir dünyayı gençleştirmeye, yalnızca barbarlık yeteneklidir."[667]

Frank ve Gills'in Tarihsel Materyalizm'in kavramlarını yeterince incelemeden bu eleştiriyi yapmış oldukları anlaşılıyor. Dr. Hikmet'te ise kavramın kapsamı daha da genişlemiştir. Frank ve Gills muhtemelen, burjuva ideolojisinde tüm bilimsel içeriğinden boşaltılarak, sömürgeci işgallerin meşruiyet kaynağına dönüştürülen barbarlık uygarlık ikiliğini hedef almaktadırlar. Dr. Hikmet ise konuyu şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Barbarlık geri ve insanlık evrimince ALT ve İLKEL bir Toplumdur. Medeniyet ileri, ÜSTÜN ve daha OLGUN bir Toplumdur. Nasıl olur da, geri barbarlık, ileri medeniyeti yener? Burjuva Tarihciliği bunu kasıla kasıla bir içine işlenilmez bilmece-bulmaca saymaktan pek hoşlanır. O bilmecenin üzerine sürüyle yalan dolan aldatmacaları kuracaktır. Ancak Sosyalistler, hatta Plehanof gibi skolastikce Marksistler bile o konuda bocalar."

Yanılışın nedeni, Tarihcil Maddeciliğin verdiği ÜRETİCİ GÜÇLERİ iyi değerlendirememekte toplanır. Çoğu Maddecil Üretici Güçlere: Coğrafya ve Tekniğe aşırı değer vereyim derken, İnsancıl üretici güçlerin canlı değeri küçümsenir: İnsanın Tarihcil Gelenek ve Görenek, Kollektif Aksiyon gibi üretici güçleri gözden kaçırılır. Tarihi yapan İNSAN soyutlaştırıldı mı, yahut otomatlaştırılıp gölgeleştirildi miydi: Ya insanüstü güçlere yahut insanı hayvan yerine koyan sırf mekanik güçlere kayıp, kaba burjuva materyalizmine düşmekten kurtulunamaz.

Tarihte, insancıl güçleri en büyük dirençle savunan kimseler, barbarlar olmuştur. Barbar, ilkel de kalsa "SOSYALİST" bir KAMU düzeninin çocuğu idi. Eşitsizlik bilmiyordu."[668]

Sömürgeci işgalleri **"medenileştirici misyon", "barbarlık uygarlık ikiliği"** ve **"barbarlara uygarlık taşıma"** argümanlarıyla meşrulaştıran burjuva ideolojisine karşı ideolojik mücadelede Dr. Hikmet'in Tarih Tezi çok zengin bir çerçeve sunmaktadır.

Yerleşik toplumlar ve göçebe toplumlar arasındaki etkileşimler ve bu etkileşimlerin tarihsel sürecin oluşumundaki etkileri

667 Ailenin Özel Mülkiyetin ve Dveletin Kökeni, sf. 216.
668 Tarih Yazıları, sf. 27.

üzerine ilk önemli açılımlar büyük İslam tarihçisi İbni Haldun'dan gelmiştir. İbni Haldun'un çalışmaları, Dr. Hikmet'in önem verdiği kaynaklardan birisidir. Dr. Hikmet'in çalışmalarında kullandığı kaynaklar, Osmanlı'nın orijinal el yazmalarından doğu literatürüne, İbni Haldun'dan Fransız Annales Okulu'nun çalışmalarına uzanan bir zenginliğe sahiptir.

Dr. Hikmet, **"Metafizik Sosyolojiler"** adlı eserinde, ilk çağ toplumsal düşünce kaynaklarından 1960'lara felsefe tarihi ve metafizik burjuva sosyolojilerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapar. Bu eserindeki referans zenginliği onun entelektüel dünyasının genişliğini ve derinliğini gözler önüne sermektedir.

"Komün Gücü" adlı eserinde, antropolojinin temel klasiklerine ve o dönemdeki güncel yaklaşımlara ve tartışmalara ne derece hakim olduğunu görüyoruz. Tarih Tezi, bu zengin kaynakların işlenmesi sonucu ete kemiğe bürünmüş, Tarihsel Materyalizmi geliştirme görevi ciddiye alındığı için, bir an bile boş geçirilmeden **"bilimin sarp tepelerinin zor yoluna"** düşülmüştür. Böyle olduğu içindir ki, 60'larda Batı Solunda ses getirici tartışmaların konusu olmuş **"Marksist teori çerçevesinde yapı-özne"** sorunu sadece onun **"Tarih Devrim Sosyalizm"** adlı eserinde konu edinilmiştir.

Yaklaşık 15 yıl sonra Avrupa'dan Murat Belge ve Birikim dergisi aracılığıyla **"ithal edilecek"** olan yapısalcı Marksizm'e dönük ilk eleştiri, orijinal kaynaklarına yönelik olarak Dr. Hikmet tarafından **"Tarih Devrim Sosyalizm"**de yapılacaktır.

Yine Batı solunda onlarca yıl çok önemli tartışmaların konusu olan Marks'ın **"Grundrisse"** adlı kitabı üstüne tek orijinal Marksist değerlendirme Dr. Hikmet'ten gelmiştir. Bu çalışması, **"Toplum Biçimlerinin Gelişimi"** başlığıyla yayınlanmıştır.

Türk dilinin gelişme yollarına ilişkin çalışması **"Türkçe'nin Üreme Yolları"**ndan, 1957 yılında hazırladığı **"Anayasa Teklifi"**ne, **"Hürriyetimiz ve Birinci Emperyalist Evren Savaşı Faciamız"** adlı incelemesinden, Emperyalist dünya sisteminin ekonomik ve siyasal durumunu çözümlediği ve Alman emperyalizminin yükselişini erken bir dönemde haber verdiği **"Deccal Nasıl Kapımızı Çalıyor?"**a, geride devasa bir birikim bırakmıştır.

Ancak, son yolculuğu sırasında gizlendiği evlerde, sınırlar arasındaki koşturmacalar arasında kanser kanamaları ile mücadele ederken yazdığı 400 sayfalık "Günlük Anılar"ın zengin içeriği ve yalın anlatımı kelimenin gerçek anlamında istisnaidir.

Dr. Hikmet'te "özgücülük ve milliyetçilik" mi?

Dr. Hikmet'in teorik ve siyasi eserine yönelik ilgi son yıllarda belirli bir artış gösterdi, ancak bu ilgiye denk düşmeyen bir özensizlik ve kolaycılıkla gerçekleştirilen **"Dr. Hikmet eleştirileri, değerlendirmeleri"** de ortalıkta görünmeye başladı. Özellikle burjuva akademisinin sol kanadında gözlenen bu ilginin temsil edici birkaç örneği, hem akademinin bilimsel düzeyini, hem **"sol aydın"**ların yöntem ve yaklaşım tarzlarını gözler önüne sermesi bakımından ele alınmayı gerektiriyor.

İletişim Yayınları tarafından yayınlanan **"Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol"** başlıklı kapsamlı kitabın **"Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik"** başlıklı bölümünü yazan Prof. Suavi Aydın yazısında şu görüşleri ifade ediyor:

"Kemal Tahir, Osmanlı'ya olumlu bakışıyla Kemalizmle uyuşmasa da, "bize özgü devlet" biçimini yüceltmesi ve biricikleştirmesiyle özgücü-yerelci yaklaşımın iyi bir örneğidir."

"Dr. Hikmet Kıvılcımlı ise, tıpkı Kemal Tahir gibi 1930'lara kadar Kemalizme karşı mesafesini korumuştur. Bu özellikleri onları Kadroculardan en başta ayırmaktadır. Başlangıçta Kıvılcımlı'nın milliyetçiliği daha çok TKP'nin "Türkleşmesi" bağlamındadır. O bakımdan mübadeleye olumlu bakar: Mübadele Cumhuriyet burjuvazisinin işgücü ihtiyacını karşılamak yanında komünist hareketin Türkleşmesine de büyük bir hizmette bulunmuştur."[669]

Tüm hayatını Enternasyonalist bir komünist olarak yaşayan Dr. Hikmet'e yöneltilen bu eleştirilerin bir temeli var mı? Bu eleştiriyi yönelten Aydın, Dr. Hikmet'in çalışmalarından herhangi birine gönderme yapıyor mu? Aydın, Dr. Hikmet'in çalışmalarına hiçbir gönderme yapmadan bu satırları yazıyor ve fakat Dr.

669 Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, Suavi Aydın, sf. 572, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8, Sol, İletişim Yayınları.

Hikmet'in konuya ilişkin çalışmaları, Aydın'ın yazdıklarının tam tersi istikamete sahip öğelerden oluşuyor.

Dr. Hikmet'in özgücülük bahsinde son derece kapsamlı, iyi ifade edilmiş, ulaşmak isteyenlere uzun yıllardır açık olan çalışmaları vardır. Kemal Tahir karşılaştırmasıyla da bağlantısı çerçevesinde, Aydın'ın atfettiği görüşlere ilişkin Dr. Hikmet'in Tarih çalışmalarına bakabiliriz. Dr. Hikmet özgücülük bahsinde neler yazmış?

"Dogmatik Plekhanov, o sezişi: "Doğu'ya has üretim yordamı", yahut "Doğulu devlet" gibi klişelere çevirip derin bir keşif yaptığına inanıyor."[670]

Görüldüğü gibi, Dr. Hikmet, **"Asya üretim tarzı"** ya da **"doğuya özgü devlet"** gibi yaklaşımlara eleştirel yaklaşıyor, zaten Tarih çalışmaları boyunca bu yaklaşımları tüm yönleriyle ele alıp, mahkum ediyor. Aynı yerde, devam ediyor Dr. Hikmet:

"Pleakhanov'a göre, Derebeylik Avrupa'ya özge bir görülmedik rejimdir. Sümerler'den beri her medeniyetin batış ve doğuşunda görülen öteki Ortaçağlar (Yıkılan Antika medeniyetin üzerine çullanmış Barbarların yarattığı geçit çağı) Pleakhanov için yok sayılabilir."[671]

Çok açık olarak görüldüğü gibi, Dr. Hikmet'e göre feodalizm Avrupa'ya özgü bir sosyal düzen değildir. Onun, özellikle "**Asya Tipi Üretim tarzı**" ve "**feodalizm**" tartışmalarının derli toplu ele alınması bakımından önem taşıyan bir çalışması olan "**Osmanlı Tarihinin Maddesi**"nde ise şu görüşleri ifade ediyor:

"Yukarıda ana çizgileri özetlenen ilk Osmanlı Devleti, görüldüğünce, bütün Ortaçağ Avrupa feodal devletleri gibi, "melez" bir sosyal-politik tipti. Barbarlıkla medeniyet, orada, belirli ölçülerle kırma, karma bir düzen yaratmıştı. Bu düzen, egemen karakterince, sosyal sınıflara parçalanmamış olan barbarlıktan sınıflı medeniyete doğru bir GEÇİT düzeni idi.

Böyle geçit-melez düzenlerde, ne "dillere destan" olmuş "Asya Tipi Üretim", ne de "Mutlak Müstebit Şark" hükümdarı bulunamazdı."[672]

---

670 Tarih Devrim Sosyalizm, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 73.
671 Age. Sf. 74.
672 Osmanlı Tarihinin Maddesi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 157.

Bu yazılanlara göre, Dr. Hikmet, Osmanlı'yı "**sui generis**" olarak görmüyor. Tersine, "**Bütün Ortaçağ Avrupa feodal devletleri**" kategorisi içine yerleştiriyor. Peki nasıl oluyor da, Suavi Aydın tüm bunlar orta yerde dururken tam tersi istikamette tezler üretiyor? Sanırız bunun sırrı, "**sol aydın**"ın yöntem ve yaklaşım tarzında yatıyor.

Bir de Kemal Tahir'in konuya ilişkin görüşlerine bakalım, Kemal Tahir hangi görüşleri ifade etmiştir?

"**Türkiye, Batıdakilere hiç benzemeyen bir topluluktur. Anadolu insanı, Batılının geçirdiği tarihi aşamalara uğramamıştır.**"[673]

"**Batı, ailesiyle benzemez bize, kurumlarıyla benzemez, devlet'i ile benzemez, sınıfları, sınıf kavgalarıyla benzemez bize. Hiç mi hiç...**"[674]

Görüldüğü gibi, Kemal Tahir kelimenin gerçek anlamında bir özgücü, ancak bu özgücü görüşler Dr. Hikmet'in görüşleriyle taban tabana zıttır ve bu o kadar öyledir ki, Dr. Hikmet Osmanlı toprak düzenini analiz ederken şunları yazmıştır:

"**Osmanlı toprak düzenini daha elle tutulurca kavramak için Fransa'nın Franklarındaki toprak düzenini kısaca gözden geçirmek aydınlatıcı olur.**

"Tarih gerçekliği içinde:"

"Osmanlı'nın: "Dirlik" adını verdiği toprak düzeni, Frankların "benefice" adını verdikleri toprak düzenidir."

"Osmanlı'nın: "Kesim" (yahut mukataa) adını verdiği toprak düzeni, Frankların "fief" adını verdikleri toprak düzenidir."

"Bu iki tip önemli toprak düzeni biçiminin ne denli evrensel bir toplum determinizmi taşıdığını anlamak için, Osmanlılığa girerken Fransa'ya bakmak gerekir."[675]

Dr. Hikmet "**evrensel bir toplum determinizminin**" varlığını kabul ediyor ve çalışmalarını bu kabul üzerine inşa ediyor. Bunu da oldukça açık ve anlaşılır ifadelerle pek çok eserinde dile geti-

673 Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Dr. Hulusi Dosdoğru, s. 386,Tel yayınları, Mayıs 1974.

674 Kemal Tahir'in Sohbetleri, İsmet Bozdağ, sf. 110, Emre Yayınları, İstan bul 1995.

675 Osmanlı Tarihinin Maddesi, sf. 320.

riyor. Kemal Tahir ise bunun tersi istikametinde bir yaklaşıma sahiptir. Kemal Tahir bu konuda şu görüşleri ifade ediyor:

"Batı'da ve Doğu'da farklı devletlerin ortaya çıkması, toplumların farklı olmasından ileri geliyor. Batı toplumu sınıflıdır. Doğu toplumunda sınıf yoktur. Batı toplumu, sınıflı olduğu için, orada devlet, sınıflar arasında bir tarafsızlık dengesi kurulabildiği veya eşit ölçüde güven verebildiği zaman ayakta kalır."[676]

Kemal Tahir, doğu ve batı gelişme çizgileri arasında böylesi bir kategorik ayrım yapıyor. Peki tüm bunlar; Dr. Hikmet'in ve Kemal Tahir'in görüşleri bu denli açık ifade edilmiş olarak erişilebilir bir noktada dururken, Suavi Aydın nasıl oluyor da bu iddialarda bulunabiliyor? Sanırız bu, "**sol aydın**"ın uydurma özgürlüğü kapsamına giriyor. Uydurma özgürlüğüne sahip olan "**sol aydın**" herhangi bir kitabını okumadan, konuyla ilgili herhangi bir kitabına herhangi bir gönderme yapmadan kolaylıkla uydurabiliyor bunları.

Kemal Tahir, doğu ve batı devletleri arasındaki kategorik ayrımı sınıflaşmanın varlığı ya da yokluğu temellerine dayandırıyordu. Osmanlı'da sınıfların var olmadığını iddia ediyordu. Dr. Hikmet'in Osmanlı Tarihi çalışmalarını içeren kitabının "**toprak düzeni**" bölümünün bir alt başlığı "**Sınıflaşma**"dır. Dr. Hikmet bu alt başlıkta, Osmanlı toprak ekonomisinde dirlik düzeninden kesim düzenine geçişte billurlaşan iş bölümü zümrelerinden sosyal sınıflara geçiş süreçlerini analiz etmektedir. Dr. Hikmet bu bölümde "**sınıflaşma**" hakkında şunları yazmaktadır:

"Üretim ve toplum geliştikçe, memleket üretiminde işbölümü, üretmenler arasında ayırtlanma ve farklılaşma büyüdü. Çiftçilik ve esnaflık birbirinden uzaklaştı. Bu ayrılık üzerine aracı sermayecilere gün doğdu. Tefeci-bezirganlar, üretmenler arasındaki çatlakları arttırmakla kalmadılar, dirlikçilerle çiftçiler, devlet ile memleket arasındaki çatlakları da uçurumlaştırdılar."[677]

Üretim ve toplumun gelişmesi işbölümünü derinleştirmiş ve sosyal farklılaşmanın hızlanması ile üretim sürecinde konum ve çıkarları çatışan sosyal sınıflar Osmanlı'da da ortaya çıkmıştır. Evrensel bir niteliğe sahip olan sınıflaşma süreci kuşkusuz ki,

676 Kemal Tahir'in Sohbetleri, sf. 110.
677 Osmanlı Tarihinin Maddesi, sf. 87.

her coğrafyanın kendine özgü tarihsel ve toplumsal şekillenmesine bağlı bir karaktere sahip olmuştur. Suavi Aydın, hakkında "**ciddi**" bir yazı yazdığı Dr. Hikmet'in özgün görüşlerinden bihaber uydurmaktadır.

Aydın, Dr. Hikmet'in görüşlerinden bihaber olmasaydı, en azından Kemal Tahir Dr. Hikmet ilişkisinin geçmişini ve her ikisinin birbirleri hakkında yazdıklarını öğrenmiş olarak bu yazıyı yazmaya başlardı. Ama Suavi Aydın bu yazısında uydurma özgürlüğü hakkını kullanmakta ısrarcı olduğu için bu kez şunları yazıyor:

"... dördüncüsü ise Kemal Tahir'den başlayarak Mehmet Ali Aybar'da, Hikmet Kıvılcımlı'da ve Mehmet Ali Kılıçbay'da gördüğümüz "Osmanlı Tipi Üretim Tarzı" görüşleridir. Bütün bu çözümlemelerin arkasında yatan temel bakış açısı, Türkiye'nin ve daha geride Osmanlı'nın "farklılığı"dır. Bu farklılık algısı, Kemalizmin de büyük etkisiyle özgül bir "Türk devrimi" modeli yaratılmasına neden olmuş ve bu model üzerinden Türkiye'ye özel roller biçilmesine yol açmıştır. Evrenselci solla özgücü sol arasındaki esas kavga da bu noktada ortaya çıkmaktadır."[678]

Aydın, Kemal Tahir'in başlattığı, Mehmet Ali Aybar, Hikmet Kıvılcımlı ve Mehmet Ali Kılıçbay'ın sürdürdüğü bir görüşün varlığından söz ediyor: "**Osmanlı Tipi Üretim Tarzı**". Bizi esas olarak Hikmet Kıvılcımlı'nın görüşleri ilgilendirdiği için, kendimizi sadece bu çerçeve ile sınırlıyoruz.

Hikmet Kıvılcımlı, Marksist üretim biçimi kavramının teorik temellerini, Marksist teorinin kavram seti içindeki merkezi konumunu ortaya koyan pek çok çalışma yapmıştır. Çalışmalarında, üretim biçimi kavramının evrenselliğini özellikle vurgulamıştır. Bırakalım "**Osmanlı Tipi Üretim Tarzı**" kavramını kullanmayı, bazı odaklar tarafından kullanılan Batı esinli "**Asya tipi üretim tarzı**" ya da "**doğuya özgü üretim biçimi**" gibi kavramları –daha önce gördüğümüz gibi- eleştirmiştir.

Kıvılcımlı, "**Asya Tipi Üretim Tarzı**" başlıklı yazısında şu görüşleri ifade ediyor:

678 Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, sf. 544.

"Bir 'Asya Tipi Üretim Tarzı" sözü ATÜT diye özetlenerek Türk solları arasında tartışılıyor. Marks'ta term olarak böyle dört kelimelik bir klişe söz bilmiyoruz."[679]

Kıvılcımlı'nın diğer makale ve çalışmalarının yanı sıra Osmanlı tarihini tüm yönleriyle ele aldığı 671 sayfalık "**Osmanlı Tarihinin Maddesi**" adını taşıyan bir kitabı vardır. Bu kitabında Osmanlı üstüne tezleri son derece açık ve net bir biçimde ortaya konulmuştur. Kıvılcımlı'nın bu kitabında bir bölüm, "**Osmanlılık Görülmedik midir? Değil midir?**" başlığına sahiptir.

Kıvılcımlı, bu bölümde Suavi Aydın'ın ele aldığı konuyu aydınlatmaktadır. Bu bölümde, Osmanlı tarihçisi Ömer Lütfi Barkan'ın Osmanlı toprak düzeni üzerine tezlerinin eleştirel analizini gerçekleştiren Kıvılcımlı; Barkan'ın Osmanlı toprak düzenini İran, Roma ve Yunan örnekleri ile karşılaştırması ve ortak ögeleri vurgulaması karşısında şunu yazmaktadır: "**Osmanlı toprak düzeni için başka sonuca varılamazdı."**[680]

Aynı kitabında Fransa ve Türkiye tarihlerini ele alan Kıvılcımlı, toprak düzenlerinin benzerlikleri ve farklılıklarını tarihsel ve toplumsal gidiş içinde ortaya koyduktan sonra; yine Suavi Aydın'ın hakkında yazdığı konuya ilişkin şunları ifade ediyor: **"Malikane sisteminden sipahi tımarına" geçildiği yazılıyor. Fransa'dakinin tam tersi olduğu kavranmaksızın, dünyadaki gidişlerden bambaşka olduğu sanılan bu Osmanlı gelişimi, politika cambazlarının "biz bize benzeriz" palavralarına yem olacak Türkiye'nin bir "orijinalliği" gibi keşfedilmiş duruma sokuluyor. Bu sanı, bir gerçeklik değil, bir yakıştırma, bir kuruntudur."**[681]

Görüldüğü gibi, Kıvılcımlı, Suavi Aydın'ın kendisine atfettiği görüşler için: "**yakıştırma ve kuruntudur**" diyor. Ama ne gam! Kıvılcımlı, aynı kitabında "**Fatih'e Dek 'Oturmamış' Devlet**" başlıklı bölümde ise şunları yazıyor:

"Yukarıda ana çizgileri özetlenen ilk Osmanlı Devleti, görüldüğünce, bütün ortaçağ Avrupa Feodal devletleri gibi, "melez" bir sosyal-politik tipti. Barbarlıkla medeniyet, orada, belirli öl-

679 Ne Yapmak İstiyoruz?, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf.50, Diyalektik Yayınları, Ağustos 1995, İstanbul.

680 Osmanlı Tarihinin Maddesi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 335, Sosyal İnsan Yay, Şubat 2007, İstanbul.

681 Osmanlı Tarihinin Maddesi, sf. 347.

çülerle kırma, karma bir düzen yaratmıştı. Bu düzen, egemen karakterince, sosyal sınıflara parçalanmamış olan barbarlıktan sınıflı medeniyete doğru bir GEÇİT düzeni idi.

Böyle geçit-melez düzenlerde, ne "dillere destan olmuş" "Asya Tipi Üretim", ne de "Mutlak Müstebit Şark" hükümdarı bulunamazdı."[682]

Suavi Aydın tüm bunlardan habersiz mi? Olabilir... Eğer habersiz ise, Aydın'ın hakkında yazı yazdığı kişinin konu ile ilgili temel metinlerinden hiçbirine bakmadığı sonucuna ulaşırız. Bu durum, "**sol aydın**"ın sefaletine işaret eder. Aydın, eğer bu metinleri bilerek bu yazıyı yazdı ise, durum daha da vahimdir...

Suavi Aydın'ın Kıvılcımlı'yı aynı kategori içine yerleştirdiği bir diğer isim olan Mehmet Ali Aybar ise, konuyla ilgili olarak Kıvılcımlı'nın görüşlerine taban tabana karşıt, ancak Kemal Tahir'in görüşleri paralelinde şunları ifade etmiştir:

"**Osmanlı toplumunu analiz etmek için, Batı Avrupa toplumları örnek alınamaz. Çünkü tarihsel gelişmeleri başkadır. Örneğin Osmanlı toplumunda Devlet başkadır, toplumlar başkadır, üretim başkadır..."**[683]

Evet, Aybar ve Tahir'in görüşleri bu denli birbirine yakındır, ancak Kıvılcımlı'nın yukarıya aldığımız görüşleri ile bunları aynı kategori içine yerleştirmenin hiçbir temeli yoktur. Kıvılcımlı, "**Toplum Biçimlerinin Gelişimi**" adlı kitabında, özel olarak sözü edilen konu üstüne görüşlerini Marks'ın aynı konuyu ele almış olduğu"**Grundrisse**" adlı kitabı ile karşılaştırarak ortaya koymuştur. Kıvılcımlı kitabında konuyu kapsamlı bir biçimde ele alır ve şu görüşleri ifade eder.

Kıvılcımlı, "**Grundrisse'de verilen ortak mülkiyet biçimleri birbirinden kopmuş bağımsız olaylar değildir. Onlara, bir Asya-Avrupa gibi kara kıtası, bir doğu-batı gibi yön, ya da Asyalılar-Avrupalılar gibi ırk, ulus kategorisi olarak bakılamaz."**[684] demekte ve son derece gelişkin bir kavrayışla evrensel toplum determinizminin savunusunu yapmaktadır.

---

682 Osmanlı Tarihinin Maddesi, sf. 157.

683 Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1, Mehmet Ali Aybar, sf. 43, BDS Yayınları, 1988 İstanbul.

684 Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 50, Bibliotek Yayınları, Aralık 1988, İstanbul.

Suavi Aydın'ın hiçbir dayanak göstermediği diğer iddiaları ise Kıvılcımlı'nın "**milliyetçiliği**", "**gayri-müslimler ve mübadele**" bahsindeki görüşlerine ilişkindir. Aydın şunları yazmış:

"**Dr. Hikmet Kıvılcımlı ise, tıpkı Kemal Tahir gibi 1930'lara kadar Kemalizme karşı mesafesini korumuştur. Bu özellikleri onları Kadrocular dan en başta ayırmaktadır. Başlangıçta, Kıvılcımlı'nın milliyetçiliği daha çok TKP'nin "Türkleşmesi" bağlamındadır. O bakımdan mübadeleye olumlu bakar: Mübadele Cumhuriyet burjuvazisinin işgücü ihtiyacını karşılamak yanında komünist hareketin Türkleşmesine de büyük bir hizmette bulunmuştur."**[685]

Ancak uydurma özgürlüğüne sahip bir "**sol aydın**"ın dile getirebileceği bu iddiaların Kıvılcımlı'nın ne elli yılı aşan siyasi pratiği ile, ne de binlerce sayfayı bulan siyasi ve teorik çalışmaları ile bir ilgisi vardır. Yaşamının yaklaşık 22 yılını Kemalist devletin zindanlarında geçirmiş bir devrimci önder hakkında hiçbir dayanak göstermeden bu tip iddialarda bulunmak, sadece küçük burjuva aydının proleter devrimci konum karşısındaki sınıfsal düşmanlığı ile açıklanabilir.

Kıvılcımlı, bırakalım milliyetçiliği, milliyetçiliğin TKP içindeki yansımalarını "**Yol**" adlı kitabında ciddi bir eleştiriye tabi tutmuştur. Gayri-müslim azınlıkların Osmanlı sosyal formasyonu içindeki sınıfsal-siyasi konumlanışını, ekonomik ilişkiler içindeki yerini; Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sürecinde sermayenin Türkleştirilme ve Müslümanlaştırılma eğilimlerini kristal netliğinde açıklamıştır.

Kıvılcımlı'nın bu konudaki çalışmalarında temel yol gösterici yaklaşımlar Marks ve Engels'e aittir. Taner Timur, Marks ve Engels'in Osmanlı sosyal formasyonu hakkında yazdıklarının önemi ve niteliği hakkında "**Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu**" adlı kitabında şunları ifade ediyor:

"19. Yüzyılda Osmanlı toplumuyla ilgili analizler yapan yazar ve düşünürler arasında Marx ve Engels'in özel bir yeri bulunuyor ve bunun çeşitli nedenleri vardır. İlk neden, kuşkusuz, bu düşünürlerin çağlarının en kültürlü, ufku en geniş bilim adamları olmalarında ve analizlerinin Avrupa'da egemen tutucu "kutsal ittifak" koalisyonunu eleştiren bir kurama dayanmasında aran-

685 Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, sf. 572.

malıdır. Avrupa düzenine bir bütün olarak ve devrimci perspektiften bakmaları, kendilerini o sırada çok yaygın olan Türk ve Osmanlı düşmanı önyargılardan da uzak tutuyordu."[686]

Kıvılcımlı, Marks ve Engels'in Türkçesi "**Doğu Sorunu (Türkiye)**" adıyla yayınlanan bu çalışmalarını Elazığ hapishanesinde okumuş ve Marks ve Engels'in verdiği bilgileri "**Yol**"da geniş ölçüde kullanmıştı. "**Yol**"un "**Yakın Tarihten Birkaç Madde**" başlıklı bölümü bütünüyle Marks ve Engels'in bu çalışmaları temel alınarak yazılmıştır. Marx ve Engels, bu çalışmalarında Osmanlı'nın sınıfsal yapısı ve siyasal iktidarın doğası üzerine önemli çözümlemeler geliştirirler. Osmanlı çöküş çağında egemen olan ekonomik ve siyasal ilişkiler üstüne önemli saptamalar yaparlar. Dr. Hikmet Marks ve Engels'in saptamalarını aktardıktan sonra şunları yazar:

"**1-Bütün egemen Türk unsurlar derebeylik temsilcisiydi; kapitalist sınıflar Türkten başka ırklardan ve Müslümanlıktan başka dinlerdendi. (...)**"

"**Bütün kapitalist sınıflar ezilen sınıflardan Türk ve Müslüman olmayanlardandı: Büyük toprak sahibi kalabilmek için adeta Müslüman olmak şart gibiydi (Bosna Hersek'te asilzade Slavların Müslümanlaşması gibi). Kapitalist faaliyeti, ticareti adeta aşağılık bir iş sayan, aşağı tabakaların bu gibi uğraşlarından güya tiksinen Osmanlı Türklerinden başkalarında görülebilirdi."**[687]

Kıvılcımlı bunları yazdıktan sonra şu soruyu sorar:

"Eski Türkiye'de sınıf mücadelesi?

"**Yanıt: Elbet vardı. Fakat egemen sınıf=egemen din konumunda kaldığından, burjuvaziyle derebeylik arasında olan mücadele, sınıf içerikli ve din görünümlü, şu halde Müslüman-Hristiyan mücadelesi gibi akmak zorunda kalmıştı. Onun için 20. Yüzyıla kadar süren Hıristiyan-Müslüman savaşı, gerçekte burjuva-derebeyi sınıf ilişkilerinin, devrimle gericiliğin kavgası oldu. Ve bütün 20. Yüzyıldaki Türkiye tarihinin açıklamasında odak gidim noktası budur."**[688]

686 Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu, Taner Timur, sf. 11.
687 Yol Birinci Cilt, sf. 181-182.
688 Yol Birinci Cilt, sf. 84.

Sanırız aktardığımız bu parçalar Kıvılcımlı'nın yaklaşımını ortaya koyar niteliktedir. Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus mübadelesinin "**TKP!nin Türkleşmesi**" ve "**sermayenin işgücü açığının kapanması**" bağlamlarında Kıvılcımlı tarafından olumlandığını iddia etmişti Suavi Aydın.

Kıvılcımlı "**Yol**"da bu konuyu ele alıyor:

"**Azınıklar konusunda, Türkiye değiş-tokuş faciasıyla, yalnız ileri rakiplerinden kısmen sıyrılmış ve kısmen zorla mülksüzleştirme yoluyla biraz sermaye biriktirmiş olmaktan başka bir şey yapmadı.**"[689]

"Değiş tokuş siyaseti: Daha çok küçük mülkiyetleri almaktan ibarettir. Bir taşla üç kuş vurmaktı: a) Türk olmayan unsurların kapitalist rekabetinden kurtulmak; b) Yedekte hazır işgücü bulundurmak; c) Dağınık üretim araçları mülkiyetini, büyük kapitalistleşmeye doğru belli noktalarda ve ellerde biriktirmek... Bir sözcükte özetlemek istersek, "değiş tokuş" ya da "değiş tokuş dışı" (gayri mübadele) siyaset, dağınık anaparaları birkaç burjuvanın elinde toplamak, yeni sanayi ya da tarım kapitalistleri zümresini "genişletmek"... Değiş tokuş siyaseti göç ettirmeyle birliktedir... Ve daha çok Rumlara karşı yapılmış görünür. Gerçekte, Türk olmayan –Yahudilerin dışında- bütün unsurlara karşı uygulanmıştır. Ermeni satırını meşrutiyet burjuvazisi atmıştı. Fakat bundan yararlanan kapitalistlerden çok yerel derebeyler oldu. Ermeni katliamı, birkaç ağayı kalınlaştırmaktan başka bir şeye yaramadı."[690]

"**Meşrutiyet burjuvazisi Doğu sorununun terörü altında, ilk ve büyük tehlike olarak gördüğü Ermeniliğe çullandı. Zaten Osmanlı saltanatı içinde kalmış uluslar içinde –Balkanlar bir yana bırakılırsa- siyasal bilinç ve örgüte kavuşmuş en keskin istemler ileri süren yığın, Ermenilerdir. Meşrutiyet burjuvazisi, birçok anda olduğu gibi, Ermeni ulusçuluğuna karşı da derebeylikle el ele verdi. El ele verdiği derebeylik, öteden beri iki ayrı rejim karşıtlığıyla Ermeniliğe karşı tutulan Kürt derebeyliği idi. İttihat ve Terakki devlet aygıtı yasa dışı bir kararla başa geçti; Kürt derebeyleri milis örgütler halinde silahlandırıldı. Kürtlükle Türk-**

689 Yol İkinci Cilt, sf. 34.
690 Yol İkinci Cilt, sf. 74.

lük, Ermenileri, dünyada ender görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı."[691]

"Meşrutiyet Burjuvazisinin sahnede görünüşü, Kürdistan aşiret uluları, ağa ve beylerinin ekmeğine yağ değil kaymak sürmüştü. Söylediğimiz gibi, Kürdistan'da ulusal uyanışı iç gelişim ve dış kışkırtmalarla büyüyen Ermeniliğin, Tarihte nadir görülür bir ölçüde çapul edilmesi, bir sanatları da çapul olan Ağa, Bey ve Uluları biraz daha tombullaştırmak ve kuvvetlendirmekten başka bir sonuç vermedi. Tarihin ters cilvelerinden biri de Kürdistan yaylalarında gerçekleşti: Yalnız ekonomik temel üst katlara etki etmez; üst katlar da, hatta aynı derecede ekonomik temele etki ederler. Siyasi egemenliği elinde tutan Türk Burjuvazisi, ekonomik olarak geri bir klan sistemi (Kürt aşiret ve beyleri) ile el ele vererek ekonomisi daha yüksek bir gelişimi temsil eden Ermeniliğin hemen hemen Türkiye'deki kökünü kazıyabilmiştir."[692]

Kıvılcımlı'nın yaklaşımını aktardığımız bu parçalardan açık ve net olarak görmek mümkün. Kıvılcımlı, ilk kez 1964 yılında yayınlanan kitabı "**Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi**"nde de konuyu aynı temelde ele almıştır. Bu kitabında Kıvılcımlı şunları yazmıştır:

"Göbek bağı batı kapitallerinde bulunan İttihatçı ideolojisinin ülküsü: Daha iyisi bulunamayacak bir batı kapitalizmi idi. Egemen elemanı Türk olan Türkiye'nin kapitalistleşmesi, Türklerin sermaye biriktirmeleriyle olurdu. O zaman, Türk'ün sermaye biriktirmesi: Önce emperyalist kapitülasyon cenderesini gevşetmekle, sonra batı finans kapitalinin geleneksel sadık ajanları olan gayrimüslim kompradorların yerine geçmekle başarılırdı. Bu ortamı emperyalistlerin birbirlerini gırtlakladıkları Cihan savaşı yaratabilirdi. "Kavgada şamara bakılmazdı": Her şey kim vurduya getirilebilirdi. Nitekim Birinci Cihan Savaşı içinde Kapitülasyonlar fiilen işlemez oldular; "Tehcir" (Müslüman olmayanların göçertilmeleri) keskince uygulandı."[693]

"Böylece: "Servet" ve özel sermaye "Biriktirme" ülküsü, bunun için gerekli ekspropriyasyon hırsı, "Yurtta savaş, cihanda

691 Yol İkinci Cilt, sf. 321.
692 Yol İkinci Cilt, sf. 330-331.
693 Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 92, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2007, İstanbul

savaş" parolasını bir giyotin makinesi gibi işletti. Emperyalist savaşa katılış, düğün bayram olarak kutlandırıldı."[694]

Kıvılcımlı, gerek Ermeni katliamını gerekse gayrimüslimlere yönelik mübadeleyi sermayenin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması bağlamında ele alıyor. Bu ele alış tarzı, Marksist yöntemin yaratıcı temellerini ustaca kullanabilmesinden kaynaklanıyor.

Kıvılcımlı'nın konuyu ele alış tarzı, olgu ve süreçleri Türkiye'de kapitalist gelişme ve sınıf ilişkileri çerçevesinde konumlandırmayı gerektiriyor. Özellikle son yirmi yılda oldukça güçlenen liberal sol yaklaşımların bu konuları ele alış tarzı ise bu yaklaşımın tam karşı istikametinde yer alıyor ve siyasal olguları sınıfsal-ekonomik temellerinden koparıyor. Suavi Aydın'ın uydurmaları ve Kıvılcımlı'ya yönelik temelsiz saldırısının altında bu gerçeklik yatıyor.

Proletarya Sosyalizminin teorik ve siyasi önderi Kıvılcımlı kolayca milliyetçilikle suçlanabiliyor. Enternasyonalizm, proletarya sosyalizminin üzerine inşa edildiği temel ilkelerden biridir. Kıvılcımlı'da proletarya sosyalizminin teorik ve pratik bütünlüğünün Türkiye'deki kurucu önderidir.

Son yirmi yılda Türkiye'de ve dünyada oldukça güç kazanan kimlik siyasetlerinin Türkiye'de önde gelen temsilcisi liberal soldur. Liberal solun yöntemsel temellerindeyse, ulusal, dinsel kimliklerin sınıfsal zemininden koparılması ve kimliklere, tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız nitelikler atfedilmesi belirleyicidir. Dinsel ve ulusal kimlikleri belirli tarihsel ve toplumsal koşullar çerçevesinde ele alan, bu kimliklerin büründüğü biçimleri ve yaşadığı farklılaşmaları ortaya koyan Marksist teori, bu içeriği ile kuşkusuz liberal solun şimşeklerini üzerine çekecektir.

Hızla parlayıp hızla sönen bu tip moda düşünsel akım mensuplarının, proleter sosyalist yöntem ve mantık karşısındaki hırçınlık ve öfkeleri anlaşılır bir durumdur. Proleter sosyalizm, böylesine kolay ve hızlı bir "**başarı**" vaat etmemektedir. En azından ele aldığımız örnekte, üzerine kalem oynattığınız şahsın temel metinlerine ilişkin asgari bilgiyi ve pratiklerine ilişkin asgari saygıyı şart koşmaktadır…

694 Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, sf. 94.

Kıvılcımlı ve İşçi Sınıfının Tarihsel Rolü

Suavi Aydın'ın uydurmalarının yer aldığı kitapta bulunan bir başka yazı, yine burjuva akademisinde profesör olan başka bir "**sol aydın**" Yüksel Akkaya'ya aittir. Yüksel Akkaya meslekten bir emek tarihçisidir. Akademik çalışmaları bu alana yoğunlaşmıştır, ancak proletarya sosyalizminin diyalektik yöntem ve mantığından uzakta, ne yazık ki küçük burjuva sosyalizminin dolaylarında gezinmektedir.

Yüksel Akkaya'nın sözünü ettiğimiz kitaptaki yazısının başlığı, "**Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı**"[695]dır.

Yüksel Akkaya'nın yazısında bizim üzerinde durduğumuz esas nokta Dr. Hikmet'e ilişkin bölümdür. Akkaya yazısında, TKP ve işçi sınıfı ilişkisini ele alıyor ve şunları yazıyor:

"**TKP işçi sınıfı ile olan ilişkisini belirleyen devrim stratejisini demokratik devrimden yana olarak istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür.**"[696]

Akkaya, TKP'nin devrim anlayışı hakkında doğru bir saptama yapıyor. TKP kuruluşundan itibaren işçi sınıfı öncülüğünde demokratik devrimden sosyalizme kesintisiz bir biçimde uzanan bir devrim stratejisini savunmuştur. TKP'ye göre ülkenin önündeki devrim adımı işçi sınıfının temel ve öncü güç olduğu bir demokratik devrimden sosyalist devrime uzanan kesintisiz bir süreçtir. Akkaya, bu konuda şunları yazmaktadır:

"**TKP, işçi sınıfı ile olan ilişkisini demokratik devrim stratejisi çerçevesinde oluştururken, işçileri devrimin önemli bir öncüsü olarak görmenin yanı sıra, partiyi güçlendirmenin bir aracı olarak da görmüştür. Bu nedenle sendikal örgütlenmeye ve işçiler arasında faaliyet göstermeye önem vermiş, ancak bunları yerine getirmekte pek başarılı olamamıştır. İstanbul, İzmir gibi sanayileşmenin geliştiği merkezlerin yanı sıra Bursa, Eskişehir, Adana, Samsun gibi illerde de işçilerle bağ kurulmaya çalışılmışsa da bu hiçbir zaman istenilen düzeye ulaşamamıştır. Kuşkusuz, bunda rejimin baskıcı ve nefes aldırmayan tutumunun da büyük payı bulunmaktadır.**"[697]

695 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, Yüksek Akkaya, sf. 795, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8, Sol, İletişim Yayınları

696 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, Yüksel Akkaya, sf. 795.

697 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, sf. 795.

Yazısında doğru saptamalar yapmaya devam eden Akkaya, TKP tarihi ve işçi sınıfı TKP ilişkisi konusunu irdelemeyi sürdürmektedir. 1930'lara ilişkin şunları yazmaktadır:

"1935 ve 1936 yılları hem işçi eylemlerinde hem de yayıncılıkta canlanmanın yaşandığı dönemdir. Özellikle Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı kitabı işçi sınıfının niceliksel konumu kadar, sahip olduğu devrimci potansiyeli ortaya koyması açısından da önem taşır."[698]

Bu saptamayı yapan Akkaya, ardından desantralizasyon kararını eleştirir. TKP'nin işçi sınıfının nicel ve nitel olarak geliştiği bir dönemde dağıtılmasının yanlışlığını anlatır. 1946'ya dek olan süreci anlatan Akkaya, 1946 yasal parti ve sendika deneyimlerini de ele alır. Yine bu dönemde demokratik devrim stratejisini savunan bu partilerin işçi sınıfıyla ilişkilerini ele alır. 50'li yıllara geldiğinde Akkaya bu kez şunları yazar:

"1950'lerin tek sosyalist örgütü Dr. H. Kıvılcımlı'nın 1954 yılında kurduğu Vatan Partisi olur. TKP geleneğinden gelen Dr. H. Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi de işçi sınıfına demokratik devrim stratejisi çerçevesinde bakar ve buna göre rol biçer."[699]

Bu noktada işler ve yazarımızın kafası karışmaya başlar. Demokratik devrim ve sosyalist devrim anlayışları arasındaki farklılığı ortaya koymaya çalışan ve sosyalist devrim anlayışının doğruluğunu savunan Akkaya, Yalçın Küçük'ten konuya dair bir aktarma yaptıktan sonra şunları yazacaktır:

"Ancak bu tartışmada ilginç bir şekilde Kıvılcımlı da dahil herkes Hikmet Kıvılcımlı'nın (1935) işçi sınıfının varlığını hem nitelik hem de nicelik olarak ortaya koyan çalışmasını hatırlamak istemez! Çünkü sosyalist devrimi savunanlar karşılarında 1935'te bu çözümlemeyi yapan H. Kıvılcımlı'yı değil, demokratik devrim savunucusu H. Kıvılcımlı'yı bulurlar."[700]

Bu iddiaları dile getiren Akkaya, solcu bir bilim emekçisidir. Türkiye işçi sınıfının tarihi ve güncel durumuna ilişkin çalışmalar yapmaktadır. Akkaya konumu gereği bu tip yazılar yazarken konusu hakkında asgari düzeyde bir ciddiyete sahip olan araştırmalar yaparak yola çıkmalıdır. Bu yapılmadığında, bu yazıda net

698 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, sf. 795.
699 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, sf. 796.
700 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, sf. 797.

olarak ortaya çıktığı gibi Akkaya da "**uydurma özgürlüğü**"nden bir hayli yararlanmış olmaktadır.

Akkaya'nın temel sorunu, Dr. Hikmet'in çalışmalarını ciddi bir biçimde incelememesi ve yıllar önce onun hakkında uydurmuş olan Yalçın Küçük'ün yazdıklarını hiçbir teste tabi tutmadan doğru kabul edip, onun yolundan yürümesidir. Bu nedenle, Akkaya esas olarak Yalçın Küçük'ün uydurmalarını yinelemekle yetinmektedir.

Akkaya yazısında kendi yaklaşımını ortaya koyarken şunları yazmaktadır:

"Burada demokratik devrim olarak soyutladığımız kavram ile bu devrimin "milli" olanından "halk" olanına kadar tüm türlerini kastediyorum. Kuşkusuz türleri açısından işçi sınıfına atfedilen önem de değişmekte, ilişkinin boyutu farklılaşmaktadır. Yazının elverdiği ölçüde bu farklılıklara değinilmeye çalışılacaktır."[701]

"En az iki kalın cilt kitapta ele alınabilecek bir "konuyu" burada sınırlı sayfada ana hatları ile tartışmaya çalışmanın ne kadar sorunlu olduğunun farkındayım. Ancak, böyle "ansiklopedik" bir çalışmada daha fazlasını beklememek gerektiğini belirtmeye gerek var mı?"[702]

Öncelikle, böylesi bir "**ansiklopedi**" maddesinin titiz ve ciddi bir çalışma sonucu yazılmış olmasını bekleme hakkımız olduğunu söylemeliyiz. Bu gereklilik aynı zamanda, solcu bir bilim emekçisi olmanın temel koşuludur da. Hele hakkında yazdığınız **devrimci,** tüm hayatını emekçilerin toplumsal kurtuluş mücadelesine adamış, Türkiye Marksizminin teorik temellerini siyasal pratikten bir an bile kopmadan oluşturmuş **Dr. Hikmet** ise…

Böylesine özensiz, kulaktan dolma –Yalçın Küçük'ten aşırmabilgilerle yazılan "**ansiklopedi**" maddeleri, ancak sosyalist hareketin ve buna paralel olarak akademinin sol kanadının kaybettiği irtifa ile açıklanabilir. Neden mi?

Çünkü, Akkaya'nın iddialarının tam aksine; 1960'larda sosyalist hareket içinde çok güçlü bir zemin kazanmış olan MDD (Milli Demokratik Devrim) hareketinin en kapsamlı ve ciddi eleştirisini yapan devrimci Dr. Hikmet'tir. Dr. Hikmet'in kapsam-

701 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, sf. 810.
702 Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, sf. 809.

lı eleştirisinin temeli ise, yine Akkaya'nın iddiasının tam aksine, MDD'nin SINIF KÖRLÜĞÜ üzerinedir. Dr. Hikmet, 1935'te yayınladığı kitabı "**Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı**"nı hiç unutmamıştır. Öyle ki, 1965 yılında yayınladığı kitabı "**Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi**"nin bir bölümünün başlığı, "**Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı**"dır.

Dr. Hikmet "**Türkiye'de Kapitalizmin Gelişiminin**" sözünü ettiğimiz bölümünde sürekli olarak 1935 yılında yayınladığı kitabına referans vermektedir. Bu bölümde şunları yazmaktadır Dr. Hikmet:

"Bugün 1965 yılındayız. 1935 yılı; Demek tam 30 yıl önce Türkiye'nin sosyal sınıflarından işçi sınıfı dolayısıyla özeti verilen etüt yayınlanabilmiştir. Yazar, o etüdün "ÖN SON SÖZ"ünü şöyle bitirir: "Burada işçi sınıfının şimdilik sosyal varlığını, elden geldiği kertede resmi rakamlara ve bizden başkalarının basılı sözlerine dayanarak inceledik. Demek yaptığımız, bilimsel ve objektif bir araştırma olmak iddiasındadır." (s. 75.) Türkiye'nin temelindeki sosyal gerçeği bu idi."[703]

Dr. Hikmet'in "**Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi**" adlı kitabında "**unuttukları**" işte bunlardır. Dr. Hikmet'in bu kitabı 1965 tarihlidir, acaba o, 50'li yıllardaki Vatan Partisi deneyiminde "**demokratik devrim**"i savunduğu için işçi sınıfı unutmuş olabilir mi? Bu sorunun yanıtını almak için Dr. Hikmet'in Vatan Partisi'nin siyasi ve teorik temellerini açıkladığı metnine başvurabiliriz. Dr. Hikmet 1.5.1954'te şunları yazmış:

"**Dünkü sosyal tarihimize bir bakalım: Türkiye'nin bütün doğum sancıları, işçi sınıfımızın hareketiyle gerçekleşmiştir. Tanzimat'tan, Meşrutiyet'e kadar, görünen az çok medeni, Avrupai demokrasi çırpınmaları, hep Türkiye işçi sınıfının siyasi hareketinden kaynak almıştır.**"[704]

"Siyasi hayatla en çok ilgili sınıf", "En kuvvetli olan teşkilatlı kitle": İŞÇİ SINIFI'dır. Çoğunluğu, Bilinçliliği, Teşkilatlılığı

703 Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 124, Sosyal İnsan yayınları, İstanbul, Mart 2007.

704 Kuvayımilliyeciliğimiz ve II. Kuvayımilliyeciliğimiz, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 51, Sosyal İnsan Yay, Mart 2007, İstanbul.

bu kadar kuvvetle temsil eden işçi sınıfı, neden fiilen daima en önde müdafasını yaptığı demokrasimize baş olmasın."[705]

Dr. Hikmet'in tüm devrimci siyasi hayatındaki temel yol gösterici ilkeler kaynağını Marksizm'den almıştı. O ilkeler, modern üretim biçimi kapitalizmin işçi sınıfı ve sermaye arasındaki uzlaşmaz karşıtlık temeli üzerine inşa edilmiş olması ve insanlığın kurtuluşa ancak işçi sınıfı önderliğinde ulaşabileceğidir.

Marksizmin bu temel ilkelerini çok erken bir dönemde kavramış olan Dr. Hikmet'in sosyalist harekete dönük eleştirilerinin en önemli boyutlarından birini bu konu oluşturmakta idi. Dr. Hikmet, 1970 yılında Dev-Genç'lilere o günkü aktüel siyasi konularda seminerler vermişti. Bu seminerlerden birisi, 15. 1. 1970 tarihlidir. Seminerin konusu MDD ve strateji tartışmalarıdır. Dr. Hikmet şunları ifade etmiştir:

"**Sosyal alanda strateji dendi mi, onun özgücü: Bilimsel Sosyalizm açısından biliyorsunuz, daima işçi sınıfı sayılır. Klasik bilimsel sosyalizm için stratejik özgüç: İşçi Sınıfıdır. Stratejinin amacı dediğimiz, planda birinci safhayı tutan, alınacak hedef ve sonuç hangi aşamada olursa olsun, sosyalizm için her zaman özgüç hep işçi sınıfı olmuştur, proletarya olmuştur."**[706]

Aynı seminerde Dr. Hikmet, Dev-Genç militanlarının Türkiye'de işçi sınıfının sosyal varlığı ve siyasi kapasitesi hakkında sorularını şöyle yanıtlamıştır:

"O zamana kadar: Türkiye'de işçi sınıfı yoktur, denilmiştir. Hatta ben, naçizane oturup: Yahu nasıl yok? "Türkiye'de İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı" diye bir de etüt yapmak mecburiyetinde kalmıştım. Kitapçık şeklinde de yayınlamıştık o zaman. Yani var. Rakamların bütün saklamasına rağmen, bugünkünün yüzde biri kadar da istatistik yapılmamasına rağmen, onun varlığını ispat etmek gibi bir acaip durumda kalmıştık o zaman."[707]

Dr. Hikmet 1970 yılında MDD stratejisini eleştirdiği kitabında konuyu bir kez daha kapsamlı bir biçimde ele almıştı. Şunları yazmıştı:

---

705 Kuvayımilliyeciliğimiz, sf. 53.

706 Dev-Genç Seminerleri, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 24, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2008, İstanbul.

707 Dev-Genç Seminerleri, sf. 167.

"Bu Demokratik Kurtuluş Savaşında, Türkiye İşçi Sınıfı: 50 yıllık nicelik (kantite) ve nitelik (kalite) birikimi ile gelişmiştir. Toplumumuzun ve Politikamızın HALK CEPHESİNDE en dinamik ve en ilerici başlıca Özgücü, öncü Sosyal Sınıfı'dır. O karakteri ile, Demokratik haklarını aradıkça her gün daha bilinçli ve örgütlü olan bir "Sınıf kendisi için" durumuna girdi."[708]

Dr. Hikmet'in Türkiye İşçi Sınıfının sosyal varlığı ve siyasi kapasitesine ilişkin farklı dönemlerde yazdıkları görüldüğü gibi ortak bir temele sahiptir. Dr. Hikmet ve işçi sınıfı bahsinde daha onlarca kitap, yazı ve konferansa gönderme yapabiliriz, ancak sanırız bu kadarı yeterli olmuştur.

Tüm bunlar ortada apaçık dururken, Akkaya, nasıl olmuş ta bu yazıyı yazabilmiştir? Bu soruyu yanıtlamaya çalıştığımızda bir kez daha "**sol aydın**"ın uydurma özgürlüğü ile yüz yüze geliyoruz. Akkaya'nın yazısında bir de "**demokratik devrim**", "**sosyalist devrim**" ve "**işçi sınıfı**" üstüne iddialar vardır.

Akkaya eğer Dr. Hikmet'in çalışmalarını inceleyerek bu yazıyı yazmış olsaydı; "**demokratik devrim**" olarak soyutladığı kavramın "**milli**" olanı ile "**halk**" olanı arasında işçi sınıfına atfedilen anlamın niteliksel farklılığa sahip olduğunu görecekti. Demokratik devrimin "**halk**" türünde işçi sınıfının ideolojik ve fiili öncülüğünün esas olduğunu ve Leninist İşçi Sınıfı Hegemonyası anlayışı sayesinde demokratik devrim ve sosyalist devrim arasındaki bağlantının kurulduğunu anlayabilecekti.

Dr. Hikmet'in MDD eleştirisi tam da bu noktadan, işçi sınıfına atfettiği toplumsal ve siyasal önderlik ve işçi sınıfının siyasal hegemonyası bağlamlarında anlam kazanır. Dr. Hikmet 1970 yılında muhalif TİP (Türkiye İşçi Partisi) örgütlerine seminerler vermiştir. O günlerde son derece canlı bir tartışma ele aldığımız konu çerçevesinde yürütülmektedir ve Dr. Hikmet şunları söylemiştir:

"Ama, şimdi, meseleyi böyle koyduktan sonra, bir de bunu Medrese usulü koyan arkadaşlar da çıkıyor. O felaket oluyor. Yani, Demokratik Devrim deyince, Sosyalist Devrimi ağzına alanın kellesini uçururuz gibi bir hava uyandıranlar var. Bu, saçmanın büyüğü olur. Yani Demokratik Devrim bir aşama olarak

708 Halk Savaşının Planları, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 242, Derleniş Yayınları, Ocak 1978.

gözümüzün önünde olacak ama, onun Sosyalist Devrimle gayet bağlı olduğunu hiç unutmayacağız."

"**Nerede bağlanıyor?**"

"**İşçi Sınıfı'nda bağlanıyor. 20'inci yüzyılda gerek Demokratik Devrimi, gerek Sosyalist Devrimi ancak İşçi Sınıfı yapabilir. Konsekan (önü sonu tutar) Devrim yapılacaksa eğer, bunu burjuvazi yapamaz. İşçi sınıfı yapar. Bunu dedik mi, hoşafın yağı kesilir. Orada artık İşçi Sınıfının Demokratik Devrimden başka hiçbir şeyi ağzına almaması diye bir iddiaya kalkmak, develeri güldürür. Anlatabildim mi? İşçi Sınıfı anadan doğma sosyalist bir sınıftır. Ve elbette Sosyalizmi ağzına alır.**"[709]

Dr. Hikmet bu seminerlerde konuyu tüm yönleriyle ortaya koymaktadır, ancak onun iyi bilinen kitaplarından birinin adı "**Devrim Zorlaması ve Demokratik Zortlama**"dır. Bu kitap, Türkiye Sosyalist hareketinin ana gündemi haline geldiği dönemde strateji tartışmaları ve demokratik devrimin kapsam ve içeriği hakkındadır. Yani Akkaya'nın Dr. Hikmet'e atfen uydurduklarına ilişkindir. Akkaya, en azından doğrudan tartıştığı konuya ilişkin olan bu kitabı okuma zahmetine katlansaydı, bu kadar yanlışı bir yazıya sığdırmayacaktı. Ama, ne yazık ki, örneklerde gördüğümüz gibi, "**sol aydın**" ya da "**solcu**" bilim emekçisi olmanın temel koşulu hakkında yazdığın şahsın herhangi bir kitabını, makalesini okumamak haline gelmiştir.

709 Üç Seminer, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 77-78, Derleniş Yay, Kasım 2000, İstanbul.